Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri

Prof. Dr.
M. Sait Şimşek

2

BEYAN

Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyan Yayınları'nın 530. kitabı olarak yayına hazırlandı; editör Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat, kapak düzeni Yusuf Kot, dizgi ve sayfa düzeni Osman Arpaçukuru, baskı ve cilt İstanbul Matbaacılık Ltd. Şti. (Gümüşsuyu Cad. No: 21/B Zeytinburnu-İstanbul, 0212 482 51 66) tarafından gerçekleştirildi ve Ocak 2012'de İstanbul'da yayımlandı.

ISBN 978-975-473-518-5 (II. cilt)
ISBN 978-975-473-516-1 (I-V takım)

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI Ankara Cad. 49 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: +90.212. 512 76 97 - Tel-Faks: 526 50 10
www.beyanyayinlari.com
bilgi@beyanyayinlari.com

Prof. Dr. M. Sait Şimşek

Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri

2. Cilt

BEYAN

İçindekiler

5.
Mâide Sûresi

Medine'de indirilmiş olup 120 âyettir. Adını 112. âyette geçen ve sofra anlamına gelen ***mâide*** *kelimesinden almaktadır. İleride anlatılacağı üzere Havariler, Hz. İsa'dan, peygamberliğinin ispatına dair Allah katından kendilerine bir sofra indirilmesini istemişlerdir. İşte sûre adını buradan almaktadır. Akitler sûresi olarak da bilinir. Sûrede birçok akitten söz edilmesi sebebiyle bu isimlendirme sûrenin muhtevasına daha uygun görünmektedir..*

Bu Sûrenin en son indirilen sûre olduğu ve topluca indirildiğini belirten rivayetler sahih görülmemekle birlikte, (Derveze, Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri, VII, 3) muhtevasından son dönemlerde indirilen sûreler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü dinin tamamlandığını belirten âyet bu sûrede yer almaktadır. Sosyal hayatla ilgili hükümlerin yoğunluğu da sûrenin son indirilen sûreler arasında yer aldığını göstermektedir.

Kitap Ehli'yle ilişkiler konusu da bu sûrede yoğun bir şekilde incelenen konular arasındadır. Bu bağlamda Kitap Ehli'nin, kendilerine indirilen vahyin bir kısmını yitirdikleri bir kısmını da hevalarına uyarak gizledikleri belirtilmekte, Kur'ân'ın önceki kitaplara hakemliği ve hâkimliği vurgulanmaktadır. Kitaplarını tahrif etmeleri ve hevalarını gerçeklerden üstün tutmalarından dolayı da batıl birtakım inançlara yöneldikleri dile getirilmektedir. Bu sebeple Kur'ân, önceki kitaplarda bulunan tahrifleri düzeltmekte ve Allah'ın sahih dinine sarılmak isteyenleri Kur'ân-ı Kerim'e davet etmektedir. Haddizatında bütün peygamberlerin getirdikleri din/inanç esasları aynı olmakla birlikte onların günlük hayatı düzenleyen şeriatları arasında birtakım farklılık-

lar bulunmaktadır. En son kitap olması nedeniyle Kur'ân-ı Kerim, indirilişinden itibaren kıyamete kadar insanlık için en yararlı kuralları içermektedir.

Kitap Ehli'ne dair bu meseleler gündeme getirilirken Müslümanların toplumsal düzenlerine ilişkin kurallar anlatılmaktadır ki Kitap Ehli'ne dair verilen bilgilerin temel hedefi de Müslümanların ibret almalarını temin etmektir. Bu bağlamda iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, iyilikler üzere yardımlaşmak ve inanmayanlara yandaşlık etmemek, aşırılıklardan sakınmak, ne pahasına olursa olsun adaletten sapmamak Müslümanlara emredilen kurallar arasında yer almaktadır.

Bu temel kuralları gündeme getiren sûre göklerdeki ve yerdeki egemenliğin Allah'a ait olduğunu bildiren âyetle son bulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ
اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ
مَا يُر۪يدُ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ
الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى
الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Ey iman edenler! Sözleşmelere bağlı kalın. İhramda iken avlanmayı meşru saymamanız şartıyla size okunup açıklanacak olanlar dışındaki hayvanlar size helal kılındı. Şüphesiz ki Allah istediği gibi hükmeder.**

2. **Ey iman edenler! Allah'ın sembollerine, haram aya, kurbanlara** (özellikle) **gerdanlıklı kurbanlara ve Rablerinden bir lütuf ve bir hoşnutluk isteyerek Beyt-i Haram'a koşanlara saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoymalarından dolayı bir kavme duyduğunuz öfke, taşkınlık yapmanıza sebep olmasın. İyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah ve düşmanlığı arttırmada değil! Allah'tan korkun, şüphesiz Allah'ın azabı çetindir.**

Kelime olarak *akit*; bağlamak, düğüm atmak, bir şeyin iki ucunu bir araya getirmek anlamına gelir. Bu sözlük anlamdan hareketle kelime sözleşmeler için de kullanılır olmuştur. *Söz vermeye* nazaran daha kati bir bağlayıcılık ifade eder.

Burada yerine getirilmesi istenen sözleşmelerin tamamı zikredilmiyor olsa da Allah ile kullar ve kulların kendi aralarındaki sözleşmelerin kastedildiği açıktır. Burada ve sonraki âyetlerde söz konusu sözleşmelerin önemli bir kısmının ayrıntıları verilmektedir. İman eden kişi açısından Allah'ın her bir emri, Allah ile kul arasındaki sözleşme anlamını taşır. İslâm sadece Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen bir din değildir. Aslında hiçbir ilâhî din sadece Allah ile kullar arasındaki ilişkiyi düzenlemekle yetinmez. Hepsi insanlar arası sosyal hayatı da düzenler. Hatta insanların hayvanlar ve cansız varlıklarla ilişkilerini de düzenlerler. Nitekim bu iki âyetle hemen ardından gelen âyetlerde, yenilmesi caiz olan-olmayan hayvanlar, avlanmanın caiz olmadığı zamanlar, savaşılmayacak aylar ve mekânlar vs. gibi hususlar anlatılmaktadır.

Sûrenin ilk âyetinin girişinde "**Ey iman edenler! Sözleşmelere bağlı kalın**" denmesi, sözleşmelere bağlılığın dinde ne denli önemsendiğini açıkça ifade etmektedir. Çünkü sözleşmelere bağlı kalınması istenirken *"Ey iman edenler!"* diye hitap edilmesi, iman ile sözleşmelere bağlılık arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte; böylece sözleşmelere bağlılığın imanın bir gereği olduğu dile getirilmektedir.

Ardından hemen eti helal kılınan hayvanlardan söz edilmekte, bilahare haram kılınanlar dile getirilmektedir. Helal olanlarla konuya başlanması, helal olmanın asıl olduğuna dikkat çekmek için olmalıdır.

İkinci âyette geçen, **Allah'ın sembolleri**yle Allah'ın bütün emir ve yasaklarının mı, hac ibadetiyle ilgili hususların mı, yoksa Haram/kutsal bölgede bulunan mekânların mı kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Allah'ın bütün emir ve yasaklarına saygı gösterilmesi gerektiği açıktır. Ancak sözün bağlamı hac ibadeti ve kutsal mekânların kastedildiğini söyleyen görüşü desteklemektedir.

"Rablerinden bir lütuf ve bir hoşnutluk isteyerek Beyt-i-Haram'a koşanlara saygısızlık etmeyin."

Bazı müfessirler burada müşriklerin kastedildiğini, böylece umre yapmak üzere gelen müşriklere engel olunmaması gerektiğinin anlatıldığını söylemektedir, ancak bu hükmün, *"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Bu yıllarından sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"* (Tevbe 9/24) âyetiyle de nesih edildiğini söylerler. Bunların yanı sıra âyetin Müslümanlar hakkında indirildiğini, Mekke'ye gelen Müslüman hacılara engel çıkarılmaması gerektiğini

söyleyen müfessirler de vardır. İzzet Derveze, *"Rablerinden bir lütuf ve hoşnutluk isteyerek.."* ifadesinden hareketle burada Müslüman hacıların kastedilmiş olması gerekir, demektedir. (Derveze, VII, 12). Biz de Derveze'nin bu değerlendirmesine katılıyoruz. Rablerinden lütuf ve hoşnutluğunu isteyerek Beytu'l-Haram'a gelenler, Müslümanlardır. Bu sebeple âyetin mensuh olması söz konusu değildir.

"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoymalarından dolayı bir kavme duyduğunuz öfke, taşkınlık yapmanıza sebep olmasın."

Âyetin bu kısmında Mekke müşriklerinin kastedildiği açıktır. Aslında onlar, sadece Müslümanların Mescid-i Haram'ı ziyaret etmelerine engel olmakla kalmamış, aynı zamanda Müslümanları yurtlarından çıkarmış ve güçsüz Müslümanlara olmadık işkenceler uygulamışlardı. Yurtlarını ve mallarını terk ederek Medine'ye hicret eden Müslümanlara burada da rahat vermemiş, saldırganlıklarına devam etmişlerdi. Onların bu zulüm ve saldırganlıkları sebebiyle Müslümanların onlara karşı öfke ve kızgınlık duymaları doğaldır. Ancak bu öfke ve kızgınlık Müslümanları saldırgan yapmamalıdır. Çünkü onlar insanlara, bu arada kendilerine haksızlık ve zulmetmiş olanlara da aydınlığı götürecek, hak ve adaleti taşıyacak olan kimselerdir. Bu misyona sahip olanlar, insanlara daha hoş görülü davranmak mecburiyetindedirler.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا
مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ
ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ
لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3. **Ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler; ayrıca boğularak, dövülerek, yukarıdan düşerek, boynuzlanarak ölmüş olanlarla yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak yenmiş olanlar size haram kılındı. Ancak yetişip de kestikleriniz hariç. Yine putlar için kesilenlerle fal oklarıyla kısmet aramanız** (size haram kılınmıştır)**. İşte bunlar, yoldan çıkmaktır. İnkâr edenler bugün dininizden umutlarını kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın; Benden korkun. Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve nimetimi üzerinize tamamladım; sizin için din olarak da İslâm'ı beğendim. Kim günaha eğiliminden değil de zorunluluk sonucu** (bunlardan yerse)**, şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır çok merhametlidir.**

Allah'ın her yasağının ve emrinin mutlaka bir hikmetinin bulunduğuna daha önce dikkat çekmiş ve söz konusu emir ve yasaklarda insanların yararlarının gözetildiğini belirtmiştik. İnsanın bir maddi ve bir de ruhi, yani manevi yönü olduğu için söz konusu yararlar bazen insanın maddi yönüyle, yani bedeniyle, bazen de manevi yönüyle ilgilidir. Günümüz modern ilminin ilerlemesi sayesinde insanın bedenini ilgilendiren emir ve yasakların önemli bir kısmının nedenini anlayabiliyoruz. Ancak helal ve haramlar, modern ilmin vardığı sonuca göre belirlenmez. Çünkü modern ilmin vardığı sonuç kesin olamayabileceği gibi insanın manevi yönünü ilgilendiren hususlar modern ilmin kapsamı dışında olan hususlardır.

Burada yenilmesi haram on şey zikredilmektedir. Şöyle ki:

Ölü: Bununla herhangi bir öldüreni olmaksızın kendiliğinden ölmüş olan hayvan kastedilmektedir. Şer'i bir şekilde boğazlanmış olan yahut av hayvanının öldürdüğü hayvanlar bunun kapsamına girmez. Çoğunlukla bu şekilde ölmüş olan hayvanlar hastalık sebebiyle ölmüşlerdir. Etleri ölümlerine sebep olan mikropları taşımaktadır. Sadece deniz hayvanlarının etleri, bu hükmün dışındadır. Bazı durumlar hariç genel olarak onların etleri yenebilir.

Kan: Burada kastedilen; ciğer, dalak gibi katı kan değil, sıvı kandır. Vücuttaki mikrop ve zehirler de aslında kana karışırlar ve hayvanın kanı akıtıldığında onunla birlikte dışarı atılırlar. Yine mikroplu olmayan kan vücuttan dışarı çıktıktan hemen sonra bozulmakta ve sağlığa zararlı hale gelmektedir. Hayvan kesilip kanı akıtıldıktan sonra etlerinin damar ve sinirlerinde kalan kanın etle birlikte yeniyor olmasında bir sakınca yoktur.

Domuz eti: Domuz etinin yenmesi haramdır. Yahudilikte de yenmesi haram sayılmıştır. Hıristiyanlar, domuz etinin kendilerine helal kılındığını ileri

sürerler. Sindirimi en zor etlerden biri olduğu ve etinin trişin ve tenya taşıdığı da söylenir. Bunların bağırsaklarda hastalıklara, akciğer, karaciğer, beyin ve gözlerde kistlerin oluşmasına neden oldukları zikredilir.

Kur'ân-ı Kerim'de domuz etinin yasaklanmasının nedeni zikredilmemektedir. Bu sebeple modern ilmin verdiği imkânlarla söz konusu edilen sakıncalar ortadan kaldırılabilse de domuz etinin haramlığı ortadan kalkmaz. Kur'ân'ın kendisinde bu sakıncalar zikredilmiş olsaydı bu sakıncaların ortadan kalkmasıyla domuz etinin helal olacağı söylenebilirdi.

Allah'tan başkası adına kesilen: Canı veren de alan da Allah'tır. Bu sebeple ancak, Allah'ın adı zikredilerek kesilen hayvanların eti yenir. Cahiliye döneminde müşrikler, hayvanı boğazlarken: *"Lât adına, Uzzâ adına..."* diyerek keserlerdi. İslâmiyet sırf onların bu davranışlarına bir tepki olsun diye değil, yukarıda zikrettiğimiz sebepten dolayı Allah'ın adının anılmasını istemektedir. Ziyaretler, türbeler adına kesilen hayvanların da etleri yenmez. Buradaki yasak maddi herhangi bir sebepten dolayı değil, manevi sebepten dolayıdır.

Boğularak ölmüş olan hayvanlar: Her ne şekilde olursa olsun boğulmuş hayvanların da eti yenmez. Ölü hayvanın etinin yenmeyeceği yukarıda belirtilmişti. Boğularak öldürülmüş olan hayvanın ayrıca zikredilmesinin sebebi, ölmüş olan hayvanda dışarıdan bir fail bulunmadığı halde burada bir failin eliyle boğulmuş olabileceğidir. Hayvanın ölümü şer'i usullerle kesme şeklinde gerçekleşmediğinden yenmesi caiz değildir. Boğularak ölmüş olan hayvanın kanı akıtılmadığı için haram olan kan vücudunda kalmıştır.

Dövülerek ölmüş olan: Bu hayvan da şer'i usullere göre kesilmediğinden haramdır.

Yukarıdan düşerek ölmüş olan: Bu da tıpkı ölmüş olan veya boğularak yahut dövülerek öldürülmüş hayvan gibidir. Bunun da can vermesi, şer'î usullerle gerçekleşmediğinden yenmesi haram kılınmıştır.

Boynuzlanarak ölmüş olanlar: Başka bir hayvan tarafından boynuzlanarak öldürülmüş hayvandır. Bu kategorideki hayvanların da tıpkı ölmüş hayvan gibi yenmesi caiz değildir.

Yırtıcı hayvan tarafından parçalanarak yenmiş olanlar: Kurt, aslan, kaplan vs. gibi yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanarak yenmiş hayvandan arta kalan kısımlar yenemez. Cahiliye döneminde Araplar, yırtıcı hayvanlardan arta kalanları yerlerdi.

"Ancak yetişip de kestikleriniz hariç."

Boğulmakta olan, yaralanmış olan, boynuzlanmış olan, yüksekten düş-

müş olan, trafik kazasında çarpılmış olan veya başka bir sebeple can çekişmekte olan hayvanın henüz canı tam olarak çıkmamışsa; mesela, gözünü kıpırdatan, ayağını çırpan, kuyruğunu oynatan, kısacası canının çıkmadığına dair herhangi bir hareketi olan hayvana yetişilip şer'i kesimle boğazlanırsa yenmesi caizdir.

"Yine putlar için kesilenlerle fal oklarıyla kısmet aramanız (size haram kılınmıştır). **İşte bunlar yoldan çıkmaktır."**

Âyette geçen ve kelime olarak dikmeler anlamına gelen النُّصُبِ kelimesiyle putların kendilerinin mi, yoksa putları ululamak için çevrelerinde dikilen ve üzerlerinde kurbanların kesildiği taşların mı kast edildiği konusunda farklı görüşler vardır. Ama neticede burada putları yüceltmek için kurbanlar kesilmektedir. Kuşkusuz, eğer mesele sadece Arapların söz konusu uygulamalarını kast etmek olsaydı böyle bir şeyin Kur'ân'da yer almasına ihtiyaç olmazdı. Peygamber, ashabına bu şekilde kurban kesmemelerini söyler, mesele biterdi. Meselenin evrensel bir boyutu olmalı ki Kur'ân'da buna yer verilmiştir. Bu sebeple burada anlatılan; Allah'tan başkası adına kesilen yahut bir başkasından yarar geleceği umularak kesilen hayvanların kast edilmiş olmasıdır.

Araplar önemli bir işe niyetlendiklerinde şans oku çektirirlerdi. Nakledildiğine göre bu oklar Kureyş'in en büyük putu olan Hübel'in bekçisinin elinde bulunan bir torbada bulunurdu. Şans oku çektirmek isteyen kişi bekçiye bir miktar para verir, kendi adına bir ok çekmesini isterdi. Okta ne yazıyorsa ona göre davranırdı. Aslında mesele bu okların nasıl çekildiği, nerede oldukları ve üzerlerinde nelerin yazıldığı meselesi değildir; Yüce Allah insana akıl ve irade vermişken kişinin işlerini tesadüflere terk etmesidir.

"İslâm şeriatının bunları yasaklamasındaki hikmet açıktır. Bunlar insanı vehimlere, bunalımlara, yanlış işler yapmağa, kararsızlığa sevk eder. İnsan Allah'ın kendisine bahşettiği akıl ile yapacağı işi iyice tartmalı, bilenlere danışmalı ve bir şeye karar verince de yapmalıdır. Kuş uçurtarak onun sağa sola gitmesinden, atılan taştan, kum üzerine el ile vurulan noktalardan anlam çıkarmak, insanı birçok hayırlı işten mahrum eder veya birçok yanlış işe sürükler." (Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, II, 738). Günümüzde olduğu gibi burçlardan ve kahve falı vs. gibi şeylerden anlam çıkararak tavır belirlemek de aynı kategoridedir.

"İnkâr edenler bugün dininizden umutlarını kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın; Benden korkun."

Âyette geçen **bugün** ile veda haccının arife gününün kastedildiği ve bu âyetlerin Peygamber'in veda hutbesini okuduğu bir sırada indirildiği nakledi-

lir. Âyet mutlaka belli bir zaman diliminde indirilmiştir. Ancak *bugün* kelimesi ile mutlaka belli bir gün mü kastediliyor? Zemahşeri der ki: Bundan kasıt gün değil şimdiki zaman ve ona yakın ve bitişik diğer zamanlardır. "Dün gençtim, bugün ihtiyarım" sözünde olduğu gibi." (Zemahşeri, I, 604).Yani burada belli bir gün değil, uzun bir zaman kastedilmektedir. Ama her iki görüşe göre neticede artık Müslümanların güçlü bir konuma geldikleri ve müşriklerin onları dinlerinden vazgeçirmekten umutlarını kestiklerini anlatmaktadır. Aslında inananlar, bir gün güçlü duruma geçecekleri ve düşmanlarına galip gelecekleri konusunda hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemişlerdi.

"**Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve nimetimi üzerinize tamamladım; sizin için din olarak da İslâm'ı beğendim. Kim günaha eğiliminden değil de zorunluluk sonucu** (bunlardan yerse), **şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır çok merhametlidir."**

Peygamber (s.a.v.)'in, bu âyetin inişinden seksen bir veya seksen iki gün sonra vefat ettiği rivayet edilir. Yine rivayet edilir ki Peygamber'in söz konusu hutbesinden bir gün sonra da Bakara sûresinin 281. âyeti olan "*Allah'a döneceğiniz, sonra da haksızlığa uğramadan herkesin kazancının tam olarak verileceği gün konusunda duyarlı olunuz*" âyeti indirilmiş ve böylece Kur'ân'ın indirilişi de tamamlanmıştır.

Yine âyetle ilgili nakledilen rivayetlerden birine göre; "Hz. Ömer'in halifeliği zamanında bir gün Yahudilerden birisi: "Ey mü'minlerin emiri, Kitabınızda okuduğunuz bir âyet var; eğer bu, bizim Yahudi toplumuna inmiş olsaydı o günü bayram yapardık" demiş. Hz. Ömer, "Hangi âyet?" diye sorduğunda Yahudi bu âyetten söz etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) de " Biz o günü ve o gün bu âyetin Hz. Peygamber'e nerede indirildiğini biliyoruz. Cuma günü, Arife günü indirildi" demiş ve böylece o günün bayramımız olduğuna işaret etmiştir. İbnu Abbas'ın, bu âyetle ilgili olarak "âyet bayram günü ve cuma günü, iki bayramın birleştiği bir günde indi" dediği nakledilmiştir."[1]

Bazı âlimler ise Kur'ân'dan ahkâm konusunda son indirilen âyetin bu olduğunu, ancak Peygamber (s.a.v.)'in vefatına kadar vahyin inmeye devam ettiğini ve bu âyetten sonra indirilen âyetlerde ahkâma dair bir şey bulunmadığını söylemişlerdir.

Sonuç olarak âyet, Kur'ân'dan en son indirilen âyettir veya en son indirilen âyetler arasındadır. Ama her iki görüşe göre de Kur'ân'ın indirilişinin son bulmasıyla din de tamamlanmıştır. Dinin inançları, ibadetleri, emirleri, yasak-

1 Buhâri; 2, 33.

ları, kısaca bütün hükümleri Kur'ân'ın indirilişinin sona ermesiyle tamamlanmıştır. O halde din, Kur'ân'dan ibarettir. Kur'ân'da dayanağı bulunmayan herhangi bir şey din olamaz. Kur'ân'da olan bir şeyi din olarak kabul etmemek, dinin kendisini eksiltmek anlamına gelir. Peygamber'in sünneti ise Kur'ân'ı açıklar ve Kur'ân'ı açıklama konusunda sünnet vazgeçilmez bir kaynaktır.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ
اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا
عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ
وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبَاتُۜ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْۖ وَطَعَامُكُمْ
حِلٌّ لَهُمْۘ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ
غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذ۪ٓي اَخْدَانٍۜ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِالْا۪يمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۘ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٥﴾

4. **Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "Hoş ve temiz şeyler size helal kılındı. Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek yetiştirdiğiniz av hayvanlarına gelince, onların sizin için yakaladıklarını da yiyin: ancak üzerine Allah'ın adını anın. Allah'tan korkun. Şüphesiz, Allah hesabı çabuk görendir."**

5. **Bugün, temiz şeyler size helal kılındı. Kendilerine Kitap verilenlerin yemeği size helaldir; sizin yemeğiniz de onlara helaldir. Mü'min iffetli kadınlar ve kendilerine sizden önce Kitap verilenlerin iffet-**

li kadınları zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir şekilde mehirlerini ödediğiniz takdirde size helâldir. İman etmeyi reddedene gelince, şüphesiz ki ameli boşa gitmiştir. O, âhirette de kaybedenler arasındadır.

Âyetlerin Peygamber'e yöneltilmiş bir soru üzerine indiği açıktır. Haram yiyecekler sıralandıktan sonra helal olan yiyeceklerin sıralanması, konuyu bütünüyle vuzuha kavuşturan bir anlatımdır.

Tayyibât, hoş ve güzel; selim insan fıtratının lezzetli ve güzel kabul ettiği şeyler demektir. Kelimenin zıt anlamlısı olan *habîsât* ise çirkin olan ve tiksinti veren şeyler demektir. Her iki kelime de maddi şeyler hakkında kullanıldığı gibi manevi şeyler için de kullanılmaktadır. *Tayyibât* helal kılınmışken *habisât* haram kılınmıştır. Helal ve haramları belirleme konusunda bunlar birer ölçüdür.

Eğitilmiş av hayvanlarının yakaladıkları da helal kılınmıştır. Âyette, **"sizin için yakaladıklarını yiyin"** dendiğinden av hayvanlarının yakalayıp da yedikleri avın etini yemek caiz değildir. **"Üzerine Allah'ın adını anın"** ifadesiyle, avcı hayvan ava gönderilirken besmele çekmenin mi yoksa avlanmış hayvan yenirken üzerine Allah'ın adının anılmasının mı kastedildiği konusunda farklı görüşler vardır. Biz bu gibi fıkıhla ilgili ayrıntıları genellikle ilgili kaynaklara havale ediyoruz.

İkinci âyette, **"kendilerine Kitap verilenlerin yemeği size helaldir"** denirken bununla Ehl-i Kitap'ın kestikleri hayvanların etlerini yemenin helal olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yiyeceklerin haram kılınması, hayvanların kesme şekliyle ilgili bir husustur. Kestikleri hayvanların etleri helal ise haliyle diğer yemekleri de helal olacaktır. Reşid Rıza, bu konuda mezheplerin görüşlerini ayrıntılarıyla naklettikten sonra şu sonuca varmaktadır:

"Meşhur dört mezhebin kaynaklarından ve onlardan önce gelmiş olan selef imamlarının sözlerinden aktardıklarımızı dikkatlice incelediğimizde dinimizde bizzat haram kılınan şeyler ne ise Kitap Ehli'nin yemeklerinden bize haram kılınanların da aynı olduğunu görürüz ki, bize bizzat haram kılınan şeyler; leş, domuz eti ve akıtılmış kandır." (Menar, VI, 215-216).

Kitap Ehli'nin hanımlarından söz edilirken kullanılan, الْمُحْصَنَات kelimesinin iffetli kadınlar anlamında mı yoksa hür kadınlar anlamında mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kur'ân-ı Kerim'de kelime, bu iki anlamın yanında evli kadınlar manasına da gelir. Ancak burada evli kadınla-

rın kastedilmediği açıktır. Kelime sözlükte, *koruma altında olanlar* anlamındadır. Bu konuda pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür.

Bazıları burada Kitap Ehli ile Tevrat ve İncil'in aslına inananlar mı yoksa tahrif edilmiş şekline inananlar mı kastediliyor meselesini ortaya atarak Ehl-i Kitap'ın mevcut inançlarında şirkin var olduğunu ve bu sebeple gerek yemeklerinin gerekse hanımlarının bize helal olamayacağını ileri sürmektedir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim indirildiğinde de onların kitapları tahrif edilmişti. Kur'ân-ı Kerim, onların yemeklerini yemenin, hanımlarıyla evlenmenin helal olduğunu söylerken de onlar Kur'ân'ın istediği şekilde bir tevhit inancına sahip değillerdi.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ
كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ مِنْهُۜ مَا يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُر۪يدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَم۪يثَاقَهُ الَّذ۪ي وَاثَقَكُمْ بِه۪ٓۙ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَاَطَعْنَاۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

6. Ey iman edenler! Namaz kılmak istediğinizde yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız. Başlarınızı meshediniz; her iki topuğa kadar ayaklarınızı da. Eğer cünüp iseniz, temizleniniz. Hasta iseniz yahut yolcu iseniz yahut biriniz hacet yerinden gelmişseniz yahut kadınlara dokunmuş ve su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm ediniz. Yüzlerinize ve ellerinize ondan sürünüz. Allah size güçlük çıkarmak istemez; bilakis sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredenlerden olasınız.

7. Allah'ın size verdiği nimetleri ve "Duyduk ve itaat ettik" dediğinizde onunla sizi bağladığı sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, göğüslerdekini bilendir.

Davud ez-Zahiri, "**namaz kılmak istediğinizde...**" denildiğine göre, her namaz kılmak isteyenin mutlaka abdest alması gerekir, der. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu, bunun sadece abdesti olmayan kişi için söz konusu olacağını söylemektedir. Buna göre abdestiniz yoksa abdest alın, denmektedir. Büyük çoğunluğun bu konudaki dayanağı, amelî sünnettir. Bu konuda sahabeden pek çok rivayet nakledilmiştir. Peygamber'in kendisi sair zamanlarda her ne kadar her namaz için ayrı bir abdest alıyor idiyse de Mekke fethi sırasında bir abdestle birkaç vakit namaz kılmıştır. Bunu büyük kalabalıkların hazır olduğu bir sırada yapması, caiz olduğunu göstermesine yorumlanmaktadır. Bilindiği gibi Peygamber, Kur'ân'ı tebyin etmekle görevlendirilmiştir. Onun ibadet konularını ayrıntılarıyla tebliğ ettiği konusunda da âlimlerin ittifakı vardır. İbadet meseleleri içtihat konusu olacak meseleler olmadığından, Peygamber tarafından ayrıntılarıyla açıklanmışlardır. Üstelik abdesti bozan şeylerin âyette zikredilmiş olması da bizim için önemli bir delildir. Bir namazın vaktinin bitip de diğer namazın vaktinin girmiş olması abdesti bozan şeyler arasında zikredilmediğine göre, daha önce abdest almış olan kişi şayet abdestini bozacak bir durumla karşılaşmamış ise abdestli olma hali devam etmektedir.

Abdest emrinin Mekke'nin erken dönemlerinden itibaren uygulandığını biliyoruz. Bundan olsa gerek âyet abdestten bahsediyor olsa bile *teyemmüm âyeti* olarak bilinir. Çünkü onunla teyemmüm meşru kılınmıştır. Nüzul sebebi olarak nakledilen rivayetler de bunu desteklemektedir. Mamafih Mekke'nin erken dönemlerinden itibaren namaz için abdest alma şeklindeki Peygamber'in uygulaması Kur'ân'la da desteklenmiş ve yasalaştırılmıştır.

Bilindiği gibi ayakların yıkanacağı yahut mesh edileceği meselesi, âyetin

وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ kısmında geçen وَأَرْجُلَكُمْ kelimesindeki kıraat farklılığına bağlı olarak ciddi ihtilafların yaşanmasına sebep olmuştur. Ehl-i Sünnet ile Şia arasında ihtilaflı bir meseledir. Bu konuda Elmalılı Hamdi Yazır şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"İbnü Kesir, Ebu Amr, Asım'dan Ebu Bekir Şu'be, Hamze, Ebu Cafer, Halefü'l-Âşir kırâetlerinde (lâm) cer ile esre şeklinde; geri kalanlarda, yani Nâfi, İbnü Âmir, Âsım'dan Hafs, Kisai, Yakub kırâetlerinde nasb ile üstün şeklinde okunur. Nasb (üstün); ayaklarını, yüz ve el gibi 'yıkayın' emrine bağlanmasında; cerr (esre) de 'meshedin' hükmüne bağlanmasında açıktır. Ve bu iki kırâetin birbirine uyumu açısından bir mezheb ihtilafı ortaya çıkmıştır. Zira birine göre ayaklar yıkanacak, diğerine göre de mesh ile yetinilebilecek görünüyor. Bunun en güzel en doğru çözüm şekli, çıplak ayakların yıkanması, meşhur sünnet ile sabit olduğu üzere abdestle giyilmiş mest ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğunun mezhebi budur. 'Kaffâl Tefsiri'nde, sahabeden yalnız İbnü Abbas ve Enes b. Malik, tabiinden İkrime ve Şa'bi ve Ebu Cafer Muhammed b. Aliyyi'l-Bâkır'dan, 'ayaklarda abdestin farzı, mesh' olduğu nakledilmiştir ki Şia'dan İmamiyye'nin mezhebi budur. Bütün fakihlerin çoğunluğu ve tefsirciler ise 'ayaklarda abdestin farzı, yıkamak' olduğunu beyan etmişlerdir. Zahiriye'nin başkanı olan Davud-ı İsfahanî de 'Her ikisinin cem'i (toplanması) vacib' olduğunu söylemiştir ki bu da Zeydiye imamlarından Nasır Lilhakk'ın görüşüdür. Hasenü'l-Basrî ile Muhammed b. Cerir et-Taberî de mükellefin, meshetme ile yıkama arasında serbest olduğunu söylemişlerdir. Bunların tartışması fıkıh kitaplarında genişçe yapılmıştır. Burada ancak şu kadar söyleyelim ki çıplak ayaklara meshetmeyi caiz görmek âyetin sonun da 'sizi temizlemek istiyor' diye açıklanan temizlik hikmetine kesin olarak aykırı bulunduğu ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla camilere girmenin, temizlik şöyle dursun, normal temizlik ile bile uyuşmasının mümkün olmadığı ortadadır. Nitekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökçelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar hakkında Resulullah 'Vay şu ökçelerin ateşten haline' buyurmuş ve tekrar yıkanmasını emretmiştir. Bir de maksat mesih olsaydı 'başlarınızı' gibi 'ayaklarınızı' demek yeterli olur; 'topuklara kadar' kaydına hiç de gerek kalmazdı. Bu da farzın esasının yıkamak olduğuna ve meshin buna dayanması lazım geldiğine işaret eder. Kısaca ayaklar hakkında yıkamak emri muhkem, mesh emri mücmeldir ve sünneti seniyye ile açıklanmıştır. (Elmalılı, V, 1584-1585).

"Allah'ın size verdiği nimetleri ve 'Duyduk ve itaat ettik' dediğinizde onunla sizi bağladığı sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah göğüslerdekini bilendir."

Âyet ile gerek burada söz konusu edilmiş olan gerekse söz konusu edil-

memiş olan bütün nimetlerin hatırlanması istenmekte ve iman etmekle kişinin Allah'ın bütün emirlerini duymuş ve kabul etmiş olduğu anlatılmaktadır. İman etmiş sayılmak için kişinin mutlaka *"duydum ve itaat ettim"* sözünü telaffuz etmesi gerekmez, iman etmekle bunu söylemiş kabul edilir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ
بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا
تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ
اِنَّ اللّٰهَ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿٩﴾
وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَحٖيمِ ﴿١٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

8. **Ey iman edenler! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten tanıklar olun! Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun. Bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun! Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.**
9. **Allah, inanan ve salih amel işleyenlere söz vermiştir; onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.**

10. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennem ehlidir.

11. Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir topluluk size darbe vurmaya yeltenmişti de Allah, ellerini sizden çektirmişti. Allah'tan korkun. Ve inananlar sadece Allah'a tevekkül etsinler.

Kitap Ehli'nin olumsuz tavırları, İslâm'a ve Müslümanlara besledikleri kin ve düşmanlık, bazı Müslümanların zihninde, *"öyle ise onlara ne yaparsak caizdir"* şeklinde bir düşüncenin yerleşmesine neden olabilir. İşte ilk âyette Müslümanların böyle bir duyguya kapılmalarının önüne geçilmekte, iman etmiş olmakla Allah'la akdetmiş oldukları sözleşmenin bir gereği olan, *adaleti ayakta tutmaları* kendilerine hatırlatılmaktadır. Karşı taraf ne kadar zalim ve seviyesiz olursa olsun Müslüman adaletten ayrılamaz. Adaletli olmak ve adaleti ayakta tutmak Müslüman'ın, inancına bağlılığının bir gereğidir. Tanıklıkta da Müslüman, tanıklık yapacağı kimsenin akraba olup olmamasına, dünyevi makamına, soydaşı olup olmamasına, aynı ülkenin vatandaşı olup olmamasına hatta dindaşı olup olmamasına bakmaksızın adalete uygun şekilde şahitlik yapmak zorundadır. Söz konusu şahitlikle sadece mahkemelerde hâkim önünde yapılan şahitlik değil, günlük konuşmalarda, yazılan makalelerde, telif edilen kitaplarda hâsılı insanın bütün eylem, davranış ve konuşmaları hakkında da geçerlidir ve bu konularda da yapılan şahitlikler zapt edilmektedir ve bunlardan dolayı da insanlar sorguya çekilecektir.

Adaletli davranmanın öneminden olmalı ki âyetin sonu âyetin baş tarafında dile getirilen adaletli davranmanın gerekliliğini pekiştirmekte ve inananlara şu uyarıda bulunmaktadır: "**Allah'tan korkun! Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.**" Allah, iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandıracak, inkâr edenleri de kendi yaptıkları sebebiyle cehenneme atacaktır.

"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir topluluk size darbe vurmaya yeltenmişti de Allah, ellerini sizden çektirmişti. Allah'tan korkun. Ve inananlar sadece Allah'a tevekkül etsinler."

Âyetin nüzul sebebine dair nakledilen rivayetlerin hemen tamamı, Peygamber (s.a.v.)'e yapılan saldırıların engellenmesiyle ilgilidir. Söz konusu rivayetlerin birine göre, bir bedevi, peygamber'i öldürmek için kılıcını çekmiş ve *"Seni elimden şimdi kim kurtaracak?"* demişti. Peygamber; *"Allah"* cevabını ver-

mişti. O zaman o şahsın elindeki kılıç yere düşmüş ve o şahıs İslâm'ı kabul etmişti.

Başka bir rivayette ise o kişi, kılıcının elinden düşmesi üzerine başını bir ağaç kütüğüne vura vura ölmüştür.

Âyetin nüzul sebebine dair diğer bir rivayette ise Peygamber (s.a.v.), beraberinde sahabesinin ileri gelenleriyle birlikte Nadîr oğullarına gitmişti. Çünkü aralarında antlaşma vardı. Bu antlaşma gereğince Peygamberle savaşmayacak ve diyet konusunda Peygamber'e yardımcı olacaklardı. Antlaşmanın gereğini yerine getirmeleri için onlara gitmişti. Ashabıyla birlikte Peygamber'i de bir duvarın dibine oturttular kendilerine hazırladıklarını söyleyerek gizlice büyük bir kayayı dama çıkardılar. Bu taşla Peygamber'i ve arkadaşlarını öldüreceklerdi. Cebrail komplolarını Peygamber'e haber vermiş, böylece Yüce Allah, arkadaşlarıyla birlikte onu kurtarmıştır. İşte âyet bu olay üzerine indirilmiştir.

Sadece peygamber'e yapılan saldırılar ve Allah'ın onu koruması konusunda indirildiğine dair rivayetler tutarlı görünmemektedir. Peygamber'in korunması her ne kadar inanmış olanların tamamını ilgilendiren bir husus olsa da inanmış olanlara darbe vurmaya yeltenenler de bir topluluktur, bir kişi değildir. Ama nüzul sebebi ne olursa olsun biz biliyoruz ki İslâm'ın ilk döneminde gerek Peygamber gerekse diğer Müslümanlar, düşmanlarının komplolarıyla pek çok kez karşılaşmış Allah da onları pek çok kez korumuştu. Âyet bu genel durumu anlatıyor olmalıdır. Binaenaleyh düşmanlarının komplo ve saldırıları hiçbir zaman Müslümanları etkilememiştir denilemezse de Allah'ın söz konusu koruması birçok kez görülmüştür.

Önceki Müslümanlar için gerçekleşmiş olan bu himayenin zikredilmesi, hem sonradan gelecek olan Müslümanlara bir örnektir hem de sıkıntı ve zorluklara katlanmaları konusunda psikolojik bir destektir. Müslümanlar asla düşmanlarından korkmamalıdır. Korkulacak biri varsa, emirlerine muhalefet edildiği takdirde Allah'tır. Ama inanmış olanlar, O'nun emirlerine uyarak O'na dayanırlar. Bilirler ki O, her zaman kendilerinin yardımcısıdır.

Burada, mü'minlerin, Peygamber'in Allah katından getireceği emir ve yasaklara bağlı kalacaklarına dair vermiş oldukları sözden bahsedildi. Kuşkusuz aynı sözler kendilerinden önceki milletler tarafından da peygamberlerine verilmişti. O halde önceki milletlerin vermiş oldukları bu sözler karşısında almış olduğu tavır, Müslümanların yollarını da aydınlatacaktır. İşte aşağıdaki âyetlerde İsrailoğullarının vermiş oldukları sözler ve bunlara karşı aldıkları tavır anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَۚ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقٖيبًاۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّٖي مَعَكُمْۜ
لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلٖي
وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ
عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبٖيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مٖيثَاقَهُمْ
لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةًۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهٖۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖۚ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٣﴾
وَمِنَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا مٖيثَاقَهُمْ فَنَسُوا
حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖۖ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ

بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَث۪يرًا مِمَّا
كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍ
قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُب۪ينٌ
﴿١٥﴾ يَهْد۪ي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ
السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
بِاِذْنِه۪ وَيَهْد۪يهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٦﴾

12. **Allah İsrailoğullarından kesin bir söz almıştı. Onlardan, aklı ve irfanıyla temayüz eden on iki adam seçmiştik. Allah onlara demişti ki: "Ben sizinle birlikteyim, eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, elçilerime inanıp onları destekler ve Allah'a da güzel bir borç verirseniz kesinlikle günahlarınızı bağışlarım ve sizi zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlere koyarım. Artık bundan sonra sizden kim inkâr ederse doğru yoldan elbette sapmış olur."**

13. **Vermiş oldukları sözü bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık; öyle ki artık onlar, kelimeleri delalet ve bağlamlarından saptırıyorlar. Kendilerine belletilenlerden bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı müstesna, daima onlardan kaynaklanan bir hıyanete muttali olacaksın. Yine de onları bağışla; onlara aldırma! Muhakkak ki Allah, iyilik edenleri sever.**

14. **"Biz Hıristiyanlarız" diyenlerden de söz almıştık. Ne yazık ki onlar da kendilerine belletilenlerden bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık. Allah yaptıklarını kendilerine haber verecektir.**

15. **Ey Kitap Ehli! Size Elçimiz geldi Kitaptan gizleyedurduklarınızın**

birçoğunu size açıklıyor, birçoğundan da geçiyor. Kesinlikle size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap geldi.

16. Allah hoşnutluğunu gözetenleri onunla esenlik yollarına eriştiriyor; izniyle onları karanlıklardan kurtarıp aydınlığa eriştiriyor ve onları doğru bir yola iletiyor.

İsrailoğulları on iki boydan oluşuyordu ve her boyu bir reis temsil ediyordu. Reisler kendi boylarından sorumluydu; onlar adına karar alıyor ve onlar adına söz veriyordu. Toplumsal yapı bu şekilde kurulmuştu. Allah, Hz. Musa aracılığıyla bu temsilcilerden Tevrat'a uyacaklarına dair söz almış ve **"namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, elçilerime inanıp onları destekler ve Allah'a da güzel bir borç verirseniz kesinlikle günahlarınızı size bağışlarım ve sizi zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlere koyarım,"** *buyurmuştu.*

Ne var ki Allah'a vermiş oldukları sözü bozdular. Sözlerini bozmaları sebebiyle de Allah onları rahmetinden uzaklaştırdı. Zamanla İsrailoğulları'nın kalpleri de katılaştı. Nihayet Allah'tan kendilerine gönderilmiş olan Tevrat'ı tahrif ettiler.

Allah'a verdikleri sözü bozanlar, başkalarına ihanet etmekten hiç çekinmez. Şüphesiz, Yahudilerin bu yaptıklarını yapanlar, hangi dinden olurlarsa olsunlar, Allah'ın rahmetinden kovulurlar; kalpleri de tıpkı Yahudilerin kalpleri gibi katılaşır. Müslümanlar bu kuralın dışında değildir. Zaten bu hususun Kur'ân'da yer almasının nedeni Müslümanların bundan ibret almalarıdır.

Kur'ân-ı Kerim bazı âyetlerinde Yahudilerden ellerindeki Tevrat'a müracaat etmelerini isterken ve Kur'ân-ı Kerim'in, Tevrat'ı doğrulayan bir kitap olduğunu söylerken bazı âyetlerde ise onun Yahudiler tarafından tahrif edildiğini belirtmektedir. Sözü *tahrif etmek,* onu değiştirmek anlamına gelir. Sözü değiştirmek ise onu eksiltmek, arttırmak yahut anlamını olduğundan başka tarafa çekmek şeklinde olabilir. O halde tahrif edilmiş söz denirken tahrif edilmezden önceki durumu bütünüyle değiştirilmiş anlamına gelmeyebilir. Kısacası Tevrat bazı yanlışların yanında doğruları da içermeye devam etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'ı doğrulamasının ne anlama geldiğine daha önce değinmiştik. Yahudilerden Tevrat'a müracaat etmeleri istenirken, bazen Yahudilerin Tevrat'a da uymayan davranışlarına dikkat çekilmekte, bazen Tevrat'ta Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden hususlar hatırlatılmakta ve bazen de Tevrat'ta mevcudiyetini devam ettiren doğrulara gönderme yapılmaktadır.

Tevrat'ta, Yahudilerin hem yorum hem de lafız tahrifi yaptıklarını bildiren âyetlerden biri, aşağıdaki âyettir:

"Öyle ki artık onlar, kelimeleri delalet ve bağlamlarından saptırıyorlar. Kendilerine belletilenlerden bir kısmını da unuttular."

Eldeki Tevrat'ın, Hz. Musa dönemindeki Tevrat olmadığını aslında Yahudi ve Hıristiyan tarihçileri de kabul etmektedir. Çünkü Buhtunnasr döneminde Babil'de Yahudiler esir alındıklarında ellerindeki Tevrat nüshasını kaybetmişlerdi. Yahudilerde Tevrat'ı ezberleme geleneği de yoktu. Kendi ülkelerine dönmelerine izin verildikten sonra Tevrat, kâhin Azra tarafından yeniden yazılmıştır. Hz. Musa döneminde indirilmiş olan bir kitabın Hz. Musa'nın ölümünden bahsetmesi düşünülemez. Tevrat'tan olduğu kabul edilen Tesniye kitabında Hz. Musa'nın Moab diyarında öldüğü, Beyt-peor karşısındaki derede gömüldüğü ve otuz gün boyunca İsrailoğullarının Hz. Musa'nın ölümüne ağladıkları belirtildikten sonra bir daha Musa gibi bir Peygamber'in İsrailoğulları arasında gelmediği anlatılmaktadır. (Tesniye, 34/5-12). Bu ifadeden anlaşılıyor ki Hz. Musa ölmüş ve elimizdeki Tevrat yazılıncaya kadar arada pek çok peygamber gelip geçmiş ama Hz. Musa gibisi gelmemiştir.

Kendilerine indirilmiş olan Tevrat'ın bir kısmını unuttukları da yine Yahudilerin diğer kutsal kitaplarında anlatılanlardan anlaşılmaktadır. Çünkü Yahudilerce kabul gören II. Tarihler kitabının 12. babında şu cümleler yer almaktadır: "Ve Rehoboam'ın yaptığı işler, ilk işleri de son işleri de peygamber Şemaya'nın ve Gören İddo'nun sözlerinde, nesep sırasına göre yazılı değil midir?" Oysa bugünkü Tevrat'ta Şemaya Peygamber'in ve Gören İddo'nun sözleri diye bir bölüm yoktur. Yine Yeşu kitabının 10. babında Yaşar kitabından söz edilir ki, Tevrat'ta böyle bir kitap bulunmamaktadır. Yahudilerin diğer kutsal kitaplarında Tevrat'a göndermeler yapılmaktadır, hâlbuki söz konusu edilen şeyler elimizdeki Tevrat'ta yer almamaktadır." (İzzet Derveze, VII, 61-62).

"İçlerinden pek azı müstesna, daima onlardan kaynaklanan bir hıyanete muttali olacaksın. Yine de onları bağışla; onlara aldırma! Muhakkak ki Allah, iyilik edenleri sever."

Medine'de Kitap Ehli olarak Yahudiler vardı. Bu sebeple Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde onlarla iyi geçinmeye özen gösterdi; onlarla barış içerisinde yaşamak için antlaşmalar yaptı. Buna göre Yahudiler Müslümanlarla savaşmayacak, düşmanlarına destek çıkmayacaklardı. Buna karşılık onlar da Medine'de canları ve malları konusunda güven içerisinde yaşayacaklardı. Kısa bir müddet sonra antlaşmaya riayet etmedikleri gibi Peygamber'i öldürmek

için komplolar düzenlediler. Onlar Allah'a verdikleri sözü tutmayan bir topluluktu; Peygamber'ine verdikleri sözü nasıl tutsunlardı ki?

Peygamberle yaptıkları anlaşmayı bozdular. Bununla da yetinmeyerek işi Peygamber'i öldürmeye yeltenecek kadar ileri götürdüler. Aslında bu entrikaları onlara savaş ilan edilmesinin meşru gerekçelerini oluşturmuştu. Peygamber onları silah zoruyla Medine'den çıkarabilirdi. Ama o, barış yolunu seçti. On gün içerisinde Medine'yi terk etmelerini, terk etmeyenlerle savaşacağını bildirdi. Münafıkların lideri Abdullah b. Übey, Medine'yi terk etmemelerini, gerektiğinde iki bin adamıyla canları pahasına kendileriyle birlikte Müslümanlara karşı savaşacağını el altından onlara bildirdi. Bunun üzerine Yahudilerin reisi Huyay b. Ahtab -ki Peygamber'i öldürmek için komplo kuran kişiydi- Peygamber'e haber göndererek Medine'yi terk etmeyeceklerini ve savaşmaya hazır olduklarını bildirdi.

Peygamber (s.a.v.) Yahudilerin savaş istediklerini ve başka türlü Medine'yi terk etmeyeceklerini anlamıştı. Ordusunu hazırladı ve Yahudileri kalelerinde muhasara altına aldı. Müslümanlarla başa çıkamayacaklarını anlayınca ve münafıkların liderinden bekledikleri yardım da gelmeyince Yahudiler Medine'yi terk etmeyi kabul ettiler. Peygamber, silahları hariç develerine yükleyebilecekleri mallarını götürmelerine izin verdi.

Peygamber (s.a.v.), onları kalelerinde kılıçtan geçirebilecek durumdaydı. Ancak Allah: *"Onları bağışla; onlara aldırma"* buyurmuştu.

" 'Biz Hıristiyanlarız' diyenlerden de söz almıştık. Ne yazık ki onlar da kendilerine belletilenlerden bir kısmını unuttular..."

Hıristiyanlardan da tıpkı Yahudilerden söz alındığı gibi Allah'ın emirlerine itaat edeceklerine ve gelecek peygamberlere inanıp onlara destek olacaklarına dair söz alınmıştı. Ne var ki onlar da Yahudiler gibi sözlerinde durmadılar ve Yahudilerin Tevrat'ı unutmaları gibi kendilerine belletilen İncil'i unuttular, onu tahrif ettiler.

Bilinen dört İncil, Hz. İsa'nın hayat hikâyesini anlatır, bu arada Hz. İsa'nın sözlerine de yer verir. Onlara İncil denmesinin sebebi, Hz. İsa'ya indirilmiş olan İncil'den söz etmeleri ve bu İncil'den bazı pasajları içermeleri nedeniyledir. Nitekim Pavlus, Selaniklilere gönderdiği birinci mektubunda Allah'ın İncili'nden (2/3,5,9) bir de Mesih'in İncili'nden (3/3) söz etmektedir. Yine Galatyalılara gönderdiği mektupta "Sizi Mesih'in inâyetinde çağırandan böyle çabukça farklı bir İncil'e dönmekte olduğunuza şaşıyorum" (I/6) demektedir. Bu da tahrif edilmiş İncillere yönelmenin, Hıristiyanlığın ilk asrında başladığını

göstermektedir. Henüz ilk çağda yetmiş kadar İncil'in ortaya çıktığı söylenir. (Menar III, 290).

Kur'ân-ı Kerim indirildiği dönemde Hıristiyanların elinde pek çok İncil bulunmasına rağmen, hep tek İncil'den söz etmektedir. Hz. İsa'ya birden fazla İncil'in indirilmiş olması düşünülemez. Zaten eldeki mevcut İnciller de aslında Hz. İsa'nın hayatını anlatan ve yer yer onun tebliğlerine yer veren kitaplardır.

Kilisenin muteber kabul ettiği dört İncil, Hz. İsa'dan çok sonra kaleme alınmışlardır. En erken dönemde yazıldığı kabul edilen Matta İncili, Hz. İsa'dan kırk bir yıl sonra yazılmıştır. Yazıldıktan sonra da zaman içerisinde kendisine ilaveler yapıldığı bizzat Hıristiyan araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Mevcut bu İncillerin ilk yazıldıkları dillerdeki nüshaları da ne yazık ki mevcut değildir. Her tercüme mutlaka tahrifler içerir demek istemiyoruz ama bu tercümelerin sıhhat derecelerini tespit etme imkânına sahip değiliz. Ayrıca bu İncillerde birbirleriyle çelişen birçok husus vardır.

"Bu sebeple aralarına kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık."

Aralarında kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kinin sebebi âyette de belirtildiği gibi kendilerine Hz. İsa tarafından tebliğ edilen İncil'i unutmalarıdır. Tevrat çok daha önce indirilmiş olmasına rağmen İncil'deki tahrif daha çoktur. Aslında ortada üzerinde ittifak ettikleri bir İncil bile yoktur.

Hıristiyanlık merhameti öne çıkarmasına rağmen mezhep kavgaları en çok Hıristiyanlar arasında cereyan etmektedir. Aralarında ittifak edecekleri bir İncil bulamadıkları için de aralarındaki çatışmalara son verebilmek için çareyi, dini dünya hayatından uzak tutmakta aramışlardır. Yönetimler genelde buna özen göstermelerine rağmen aralarındaki mezhep çatışması özellikle Katoliklerle Protestanlar arasında hala devam etmektedir.

"Ey Kitap Ehli! Size Elçimiz geldi Kitap'tan gizleyedurduklarınızın birçoğunu size açıklıyor, birçoğundan da geçiyor. Kesinlikle size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap geldi."

Yahudilerin kitaplarını tahrif etmelerinden ve Allah'a verdikleri sözü tutmamalarından söz edildikten sonra ardından Hıristiyanların bu durumu dile getirildi. Bu âyette ise her iki tarafa hitap edilmekte ve her iki taraf, Muhammed (s.a.v.)'e inanmaya davet edilmektedir.

Müfessirler, Kitap Ehli'nin gizlemiş oldukları şeylerin, Hz. Muhammed'in peygamberliğine delalet eden hususlarla recm âyeti ve cumartesi yasağını çiğ-

neyenlerin akıbeti gibi hususlar olduklarını söylerler. (Kurtubî, VI, 118). Âyet herhangi bir mesele veya meseleleri belirtmediğine göre bunlarla birlikte varsa gizlemiş oldukları diğer hususları da kapsamaktadır. Kur'ân-ı Kerim, gizlemiş oldukları bazı şeyleri açığa vurmakta ve ihtiyaç olmadığından dolayı da bazılarına değinmemektedir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللّٰهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ
فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا
مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
ع
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

17. "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. De ki: "Şayet Allah Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin tamamını yok etmeyi isteseydi kim O'ndan bir şey kurtarabilir ki? Göklerin ve yerin ve bunlar arasında bulunanların tamamının mülkiyeti Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, her şeye gücü yetendir.

18. Yahudilerle Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" dediler. De ki: "O halde günahlarınızdan dolayı ne diye size azap veriyor?" Bilakis sizler de yarattığı insanlar arasındasınız; dilediğini bağışlar dilediğine azap verir. Göklerle yerin ve bunlar arasında bulunanların tamamının mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş de O'nadır.

19. Ey Kitap Ehli! Bize ne bir müjdeci geldi ne de bir uyarıcı, demeyesiniz diye peygamberlerin arkasının kesildiği bir sırada size açıklamalar yapmak için elçimiz geldi. İşte size bir müjdeci ve bir uyarıcı geldi! Allah her şeye gücü yetendir.

Farklı şekillerde tezahür etse de Hz. İsa'nın ilâh olduğu inancı, Hıristiyanlar arasında yaygın bir inançtır. İçlerinde *"Hz. İsa Allah'ın ta kendisidir ve ilâhî sıfatların tamamını taşımaktadır"* diyenleri belki de çok azdır ama Allah'ın kimi vasıflarını ona verenler, teslise inanıp onun üç uknumdan biri olduğunu söyleyenler çok yaygındır ve bugün yaşayan üç büyük mezhep olan Katolik, Ortodoks ve Protestan mensupları arasında hâkim görüştür. Hatta Katoliklerle Ortodokslar teslise inanmayanları Hıristiyan bile saymazlar.

Hz. İsa'nın insan mı ilâh mı yoksa hem insan hem de ilâh mı olduğu konusu, Hıristiyanlar arasında asırlar boyu tartışıla gelmiştir. Ancak 325 yılında İznik, 431 yılında Efes ve 451 yılında Kadıköy konsillerinde alınan kararlarla hem insanî hem de ilâhî olmak üzere iki tabiatı bulunduğu, Allah'ın oğlu olması hasebiyle de teslisin bir uknumunu teşkil ettiği resmen ilan edilmiştir.

Yuhanna İncil'inde Kelam'ın Allah olduğu (I/1) ve Hz. İsa'da bedenleştiği (I/14) açıkça ifade edilmektedir.

O halde Hıristiyanlar Hz. İsa'nın tabiatı konusunu içinden çıkılmaz karmakarışık bir hale sokmakta, neticede şu veya bu şekilde Hz. İsa'ya ilâhlık vasfı vermektedirler. Ona ilâhlık tabiatı vermeleri, doğumunun farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle âyet, **"O, dilediğini yaratır. Allah her şeye gücü yetendir,"** ifadesiyle son bulmaktadır. Yani yüce Allah Hz. İsa'yı baba-

sız dünyaya getirmişse bu O'nun gücü dâhilinde olan bir şeydir. Onun bu şekilde doğmuş olması, ilâh olmasını gerektirmez.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'ya ilâhlık vasfı vermelerini, küfre girme olarak niteledikten sonra çok etkili bir delil ile bu iddialarını reddetmektedir:

"Şayet Allah Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin tamamını yok etmeyi isteseydi kim O'ndan bir şey kurtarabilir ki?"

Hıristiyanlara göre, Hz. İsa Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek idam edilmiştir. Eğer o bir ilâh ise ölümlerin en kötüsü olan çarmıha gerilerek öldürülmekten nasıl oldu da kendini koruyamadı? Öyle ki yine onların anlattıklarına göre, Hz. İsa kendisini kurtarması için Allah'a yalvarmış, ama Rabbi onun bu isteğine cevap vermemiştir. Matta İncil'inde aynen şöyle denmektedir: *"Ve altıncı saatten dokuzuncu saate kadar, bütün yeryüzüne karanlık çöktü. Ve dokuzuncu saate doğru, İsa: Eli, Eli lama sabaktani? Yani: Allah'ım, Allah'ım, beni niçin bıraktın? diye, yüksek sesle bağırdı. Orada duranlardan bazıları bunu işitince: Bu adam İlya'yı çağırıyor, dediler. Ve hemen onlardan biri koşup bir sünger aldı, onu sirke ile doldurup bir kamış üzerine taktı ve ona içirdi. Başkaları da dediler: Bırak, görelim, İlya onu kurtarmağa gelecek mi? Ve İsa yüksek sesle yine bağırdı ve ruhu verdi."* (Matta XXVII/45-50). Burada anlatıldığına göre, Hz. İsa çarmıha gerilmek istemiyor, kendisini kurtarması için Allah'a yalvarıyor ama Allah da onu kurtarmıyor. Böyle birinin ilâh olması mümkün mü?

"Yahudilerle Hıristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz' dediler..."

Gerek Tevrat'ta gerekse İncillerde *İbnullah: Allah'ın oğlu* kavramı çokça geçmektedir. Her iki kitapta da söz konusu kullanışlar bir arada değerlendirildiğinde bununla *Allah'ın sevdiği kimse* anlamı çıkmaktadır. Bu kavramın karşıtı ise *İbnu İblis: şeytanın oğlu*'dur. Yuhanna İncilinde Hz. İsa ile Yahudiler arasında şöyle bir konuşmanın geçtiği nakledilmektedir: "Hz. İsa Yahudilere: *Siz babanızın işlerini yapıyorsunuz dedi. Ona dediler: Biz zinadan doğmadık; bizim bir babamız var o da Allah'tır. İsa onlara dedi: Eğer Allah sizin babanız olsaydı, beni severdiniz; çünkü ben Allah'tan çıkıp geldim; çünkü ben kendiliğimden de çıkıp gelmedim, fakat o beni gönderdi. Neden söylediğimi anlamıyorsunuz? Çünkü benim sözümü dinlemiyorsunuz. Siz babanız, İblistensiniz ve babanızın heveslerini yapmak istiyorsunuz. O başlangıçta katil idi ve hakikatte durmadı; çünkü kendisinde hakikat yoktur. Yalan söylediği zaman, kendisininkinden söyler, çünkü o yalancıdır ve yalanın babasıdır."* (Yuhanna VIII/41-44). Matta İncilinde Hz. İsa'nın dağ üzerinde verdiği vaazda: *"Ne mutlu sulh edicilere; çünkü onlar Allah oğulları çağırılacaklar"* (Matta V/9) dediği anlatılmaktadır. Yine Pavlus'un Romalılara gönderdiği mektupta *"Allah'ın ruhu ile sevk edilenlerin hepsi Allah'ın oğullarıdır"* (Pavlu-

sun Romalılara Mektubu VIII/14) denmektedir. *Allah'ın oğlu* kavramı Tevrat ve İncillerde başka peygamberler için, hatta salih kullar için de kullanılmaktadır.

Netice olarak Allah'ın oğlu, Allah'ın sevdiği kulları ve O'nun emrettiği yolu tavizsizce takip edenler anlamında kullanılmaktadır. Âyette *Allah'ın oğulları* dendikten sonra gelen *sevdikleriyiz* ifadesi, Allah'ın oğulları kavramını açıklamaktadır.

"De ki: 'O halde günahlarınızdan dolayı ne diye size azap veriyor?'"

Söz konusu azabın âhirette uğrayacakları azap mı yoksa dünyada mı gerçekleşeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bizzat kendilerinin de kabul edecekleri bir azap etmekten söz edildiğine göre, dünyada gerçekleşmiş olandan söz edildiği görüşü daha güçlü görünmektedir. Dünya hayatında gerek Yahudilerin gerekse Hıristiyanların uğradıkları cezalandırmalar olagelmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde de işledikleri haksızlıklar sebebiyle Yahudiler ve Hıristiyanlar Müslümanların eliyle cezalandırılıyorlardı. İşte âyetin bu bölümünde, eğer gerçekten Allah'ın oğulları ve sevdikleri iseniz ne diye cezalandırılıyorsunuz, denmektedir. Bir baba çocuklarına azap çektirmeyeceği gibi, seven de sevdiğine azap çektirmez.

"Bilakis, sizler de yarattığı insanlar arasındasınız; dilediğini bağışlıyor dilediğine azap veriyor."

Bilakis Yahudileri de Hıristiyanları da Müslümanları da yaratan Yüce Allah'tır. Bütün insanlar Allah'ın kullarıdır. Allah, kullarına zulmederek bir kısmını kayıracak değildir. Allah'ın sevdiği kullardan olmak, ancak O'nun istediği şekilde iman etmek, emrettiklerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmakla mümkündür. Allah, bağışlanmanın sebeplerine sarılanları bağışlar, sarılmayanlara ise azap verir. O, yerde ve göklerde ne varsa hepsinin sahibi ve hâkimidir. İnsanlar tövbe ederek bağışlanmayı hak etmiş olsalar da hak etmemiş olsalar da O'nun huzuruna çıkacak ve hesap vereceklerdir.

"Ey Kitap Ehli! Bize ne bir müjdeci geldi ne de bir uyarıcı, demeyesiniz diye peygamberlerin arkasının kesildiği bir sırada size açıklamalar yapmak için elçimiz geldi. İşte size bir müjdeci ve bir uyarıcı geldi! Allah her şeye gücü yetendir."

İnsanların Allah tarafından sorumlu tutulmaları için bir peygamberle karşılaşmaları gerekir. Bu, Allah'ın merhametinin bir sonucudur; uyarıcı ve müjdeleyici göndermeden kimseyi cezalandırmaz. Şimdi ey Kitap Ehli, peygamberlerin üzerinden uzun bir zaman geçti, size peygamber olarak Muhammed'i gönderiyoruz. Artık bir bahaneniz kalmamıştır. Hem siz Peygamber'in niteliklerini bilen insanlarsınız. Kitap nedir, hesap ve sorumluluk nedir, biliyorsunuz. Biliyorsunuz ki Allah mükâfat vermeye de ceza vermeye de kadirdir.

Ayrıca daha önce peygamber göndermeye kadir olan Allah elbette ki yeni bir peygamber göndermeye de kadirdir; size yeni bir peygamber göndermiştir; Abdullah'ın oğlu Muhammed (s.a.v).

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ ف۪يكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكاًۗ وَاٰتٰيكُمْ
مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَداً مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ
الْمُقَدَّسَةَ الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ
فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ ف۪يهَا قَوْماً جَبَّار۪ينَۗ
وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا
فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذ۪ينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ
غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٣﴾
قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا اَبَداً مَا دَامُوا ف۪يهَا فَاذْهَبْ
اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي
لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْس۪ي وَاَخ۪ي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۚ
يَت۪يهُونَ فِي الْاَرْضِۜ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٦﴾

20. **Bir zamanlar Musa, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani O, içinizden peygamberler çıkarmış, sizi kendi kendinizin efendisi yapmış ve hiç kimseye vermediğini size vermişti.**

21. **Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazdığı kutsal yere girin; sakın gerisin geriye dönmeyin yoksa kaybedenlerden olursunuz."**

22. **Dediler ki: "Ey Musa! Orada zorbalardan oluşan bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça kesinlikle oraya giremeyiz; ama onlar oradan çıkarlarsa oraya gireriz."**

23. (İçlerinde, Allah'tan) **korkan ve Allah'ın da kendilerini nimetine eriştirdiği iki kişi; "Onlara kapıdan hücum edin. Unutmayın, oradan girerseniz galip gelirsiniz. Eğer inanıyorsanız Allah'a güvenin" dediler.**

24. **Dediler ki: "Ey Musa! Onlar orada oldukça oraya asla giremeyiz. Sen ve Rabbin gidin de savaşın. Biz burada kalacağız."**

25. (Musa:) **"Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebiliyorum, Bizimle şu yoldan çıkmış kavmin arasını ayır." dedi.**

26. **Bunun üzerine** (Allah) **dedi ki: "Orası onlara kırk yıl boyunca yasak kılındı. Bu süre boyunca yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşsınlar. Şu halde sen bu yoldan çıkmış kavim için üzülme."**

Yahudilerin tarihlerinden bir kesit Peygamber'e hatırlatılıyor: Hz. Musa onları Firavunların zulmünden kurtarmıştı. Bununla birlikte işlerine gelmeyen emirlerini yerine getirmemişlerdi. Hz. Musa onlara: **"Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın"** demiş ardından da bu nimetleri sıralamıştı

Mısır'dan çıkarılarak Firavun ve adamlarının baskılarından kurtarılıp hürriyete kavuşturulmalarından sonra İsrailoğulları'na Allah'ın kendilerine verdiği üç nimetten söz edilmektedir:

a.) *Aralarından peygamberler çıkarılmıştır.* Nitekim Hz. Musa döneminde, Hz. Musa ile birlikte kardeşi Hz. Harun da kendilerine peygamber olarak gönderilmiştir. Daha önce de kendilerine peygamberler gönderildiği gibi bu iki peygamberden sonra da kendilerine peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin gönderilmiş olması, nimetlerin en büyüğüdür. Çünkü peygamberler hem dünya mutluluğunun hem de âhiret mutluluğunun yollarını gösterirler.

b.) İsrailoğullarına verilen ikinci nimet, *onların kendi kendilerinin efendi-*

si olmalarıdır. Âyette geçen "وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا" ifadesi *onları hükümdarlar yaptık* anlamında değildir. Çünkü hem hepsinin hükümdar olması mümkün değildir hem onlardan hükümdar olanların sayısı pek azdır hem de Hz. Musa döneminde aralarından hükümdar çıkmış değildi. Bunun sonucu olarak başka milletlere hükmeden bir kavim de değillerdi. Arap dilinde kişinin evi, barınağı varsa ve geçim sıkıntısı çekmiyorsa ona, krallar gibi yaşıyor anlamında, *kral* denebiliyor. Nitekim ilk dönem müfessirleri de söz konusu ifadeyi bu şekilde açıklamışlardır. Bilindiği gibi İsrailoğulları köle hayatı yaşıyorlardı. Hz. Musa onları bu hayattan kurtarmış ve onları özgürlüklerine kavuşturmuştur.

c.) Onlara verilen nimetlerin üçüncüsü de *kimseye verilmeyen nimetlerin onlara verilmiş olmasıdır*. Nitekim Mısır'dan çıkmalarından sonra çölde kaldıkları müddet içerisinde bıldırcın eti ve helva verilmiş, boyları sayısınca gözelerden kendilerine su fışkırtılmıştır. Burada, "*kimseye verilmeyen*" denirken bununla, o dönemde çevrelerinde yaşayan ve genellikle putperest olan toplumlar kastedilmektedir. Yoksa Allah Teala'nın İsrailoğulları'na iltimas geçtiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır.

Hz. Musa, Allah'ın kendilerine verdiği bu nimetleri sıralayarak onlara yüklenecek göreve kalplerini ısındırmaya çalışmaktadır. Böyle yapmakla, bu nimetleri size veren size yüklenecek şu görevi de başarmanıza yardımcı olacaktır, demektedir:

"Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazdığı kutsal yere girin; sakın gerisin geriye dönmeyin; yoksa kaybedenlerden olursunuz."

Âyette sözü edilen yerin Filistin toprakları olduğu söylenir. Bazıları buna Şam'ı da katarlar. Hz. Musa on iki boydan oluşan İsrailoğulları'nın her boyundan bir temsilci seçmiş ve bunları söz konusu toprakları araştırmak ve bu topraklar hakkında bilgi almak üzere görevlendirmişti. Keşif heyeti geri döndüğünde oranın çok bereketli bir yer olduğunu, halkının refah içerisinde yaşadığını fakat orada yaşayanların çok güçlü insanlar olduklarını, şehirlerinin çok muhkem yapıldığını, oradakilerin güç ve kuvveti karşısında kendilerini çekirgeler gibi hissettiklerini ifade ettiler. Bunun üzerine İsrailoğulları oraya girmemek için isyan etti: **"Ey Musa! Orada zorbalardan oluşan bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça kesinlikle oraya giremeyiz; ama onlar oradan çıkarlarsa oraya gireriz."** dediler. Hâlbuki o güne kadar Hz. Musa'nın rehberliğinde adeta başarılması mümkün olmayan şeyler başarılmıştı. En önemlisi, asırlardır süren, Mısırlılara köleliklerine son verilmişti. Ama henüz kölelik ruhunu üzerlerinden atamamışlardı. Hz. Musa daha önce kendilerine verilmiş olan nimetleri sıralayarak bunlar üzerinde düşünmelerini sağlamaya çalıştı; sabırlı bir eğitici olarak akıllarını ve iradelerini kullanmalarına yardımcı oluyordu. Ama onların kendisine verdikleri cevap: **"Ey Musa! Orada zor-**

balardan oluşan bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça kesinlikle oraya giremeyiz; ama onlar oradan çıkarlarsa oraya gireriz." olmuştu.

Bu arada aralarından iki kişi devreye girdi, kavimlerini ikna etmek için Hz. Musa'ya yardımcı olmaya çalıştılar: **"Onlara kapıdan hücum edin. Unutmayın oradan girerseniz galip gelirsiniz. Eğer inanıyorsanız Allah'a güvenin"** dediler. Ama bu da fayda vermedi. Tevrat'ın anlattıklarına göre bu iki kişi, keşif heyetinde yer almışlardı. Ancak İsrailoğulları Hz. Musa'ya yardımcı olmaya kalkışan bu iki kişiye çok öfkelendiler. Neredeyse onları taşlayıp öldürmek istediler. O iki kişi şunu anlatmak istiyorlardı: Karşı tarafın bütün varlığı, maddi güce sahip olmalarıdır. Bizim ise inancımız var, bir davamız var. Allah'a güvenirsek, tıpkı daha önce başarılı olduğumuz gibi burada da başarılı olacağız Allah bize yardım edecek. Şehre kapısından girelim; saldırıya biz geçelim, onlar savunmada olsunlar. Bu bize bir moral verecek ve onların morallerini bozacaktır.

Ne var ki Hz. Musa ve bu iki kişinin çabaları fayda vermedi. İsrailoğulları: **"Ey Musa! Onlar orada oldukça oraya asla giremeyiz. Sen ve Rabbin gidin de savaşın. Biz burada kalacağız."** dediler.

Hz. Musa, kendisi aralarında olduğu halde inançları bu denli zayıflamış bir kavme ne diyebilirdi ki? Artık bunlardan bir hayır gelmeyeceğini anlamıştı: **"Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebiliyorum, Bizimle şu yoldan çıkmış kavmin arasını ayır."** dedi. Bunun üzerine İsrailoğulları kırk yıl boyunca çöllerde sürünmeye mahkûm edilmişlerdir:

Tevrat'ın Sayılar kitabının 13. ve 14. babında bu kıssa uzun uzadıya anlatılmakta; inatlarının sonucu olarak düşmanlarının saldırılarına hedef oldukları, düşmanlarının onları kırıp geçirdikleri ve leşlerinin çöllerde çürümesinin Allah tarafından takdir edildiği dile getirilmektedir.

Netice olarak burada her ne kadar Yahudilerin geçmişine dair bir olay anlatılıyorsa da aslında esas maksat, onları İslâm'a davet eden Peygamber'i tesellidir. Ona, şu Yahudiler seni dinlemiyor ve çağrına icabet etmiyorlarsa geçmişte onları Mısırlıların zulmünden kurtaran Hz. Musa'yı da dinlememişlerdi, denmektedir.

Yahudilerin, Hz. Peygamber'in çağrısına hasetlerinden dolayı icabet etmedikleri yukarıda anlatıldı. Oysa Peygamber'in peygamberliğine delalet eden ellerinde çok açık delilller vardı. Buna rağmen Peygamber'i öldürmeye kalkışmışlar komplolar kurmuşlardı. Bir bakıma Hz. Peygamber'e, Yahudilerin yaptıklarına şaşmaması ve bundan dolayı üzülmemesi gerektiği anlatılmaktadır. Çünkü Hz. Âdem'in iki oğlu da sırf bu sebeple, yani kıskançlık yüzünden tartışmışlar; nihayet biri diğerini öldürmüştü. Bu Yahudiler de o katilin izini takip ediyorlar:

وَاتْلُ

عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا

وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ

مِنَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَن۪ي مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ

يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٨﴾

اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ تَبُٓوءَ بِاِثْم۪ي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ

النَّارِ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ

قَتْلَ اَخ۪يهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ

غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَار۪ي سَوْاَةَ

اَخ۪يهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ

فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخ۪ي فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِم۪ينَ ﴿٣١﴾

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ

نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ

النَّاسَ جَم۪يعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ

جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

27. Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeği üzere anlat. Hani kurban sunduklarında birinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti de (kabul edilmeyen)**: "Seni öldüreceğim" demişti. (**Diğeri ise) **şöyle cevap vermişti: "Allah sadece muttakilerden kabul eder.**

28. Beni öldürmeye kalkışsan bile ben seni öldürmeye çalışmam. Ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım.

29. "İsterim ki benim günahımı da kendi günahını da yüklenip ateş ehlinden olasın. Çünkü zalimlerin cezası budur."

30. Nihayet nefsi, kardeşini öldürmeye kendisini teşvik etti ve onu öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

31. Kardeşinin cesedini nasıl gizleyeceğini ona göstermek üzere Allah toprağı eşeleyen bir karga gönderdi. (Bunu gören katil:) **"Eyvah! Şu karga gibi de olamadım ki kardeşimin cesedini gömebileyim!" dedi. Artık o, pişmanlığa düşenlerden olmuştu.**

32. İşte bundan dolayı İsrailoğulları'na şunu yazdık: Her kim, bir cana ya da yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibidir. Elçilerimiz onlara kesinlikle açık delillerle geldiler. Ama onların çoğu bundan sonra da yeryüzündeki taşkınlıklarına devam etmektedirler.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre, ilk âyette sözü edilen iki oğul, Hz. Âdem'in bizzat kendi oğullarıdır. Böylece meleklerin dile getirdikleri, insanın kan dökücülüğü, ilk nesilde kendisini göstermiş oldu. Tevrat'ın Tekvin kitabında kıssa Kur'ân-ı Kerim'de anlatılandan daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. İki kardeşten katil olanın Kayîn -ki Müslüman tarihçiler buna Kabil adını verirler- öldürülenin ise Habil olduğu söylenmektedir.

İki kardeş Allah'a kurban takdim etmişler, Habil'in kurbanı kabul edilirken Kabil'in kurbanı kabul edilmemiştir. Kardeşler, kendilerinden birinin

kurbanının kabul edilip diğerinin kabul edilmemesini nasıl anladılar; Kur'ân-ı Kerim bundan söz etmemektedir. Ancak anlatımdan anlaşılan her ikisinin de bu sonucu gayet iyi anladıklarıdır.

Kurbanı kabul edilmeyen Kabil, kurbanının kabul edilmemesi sebebiyle Habil'i kıskanmış ve onu öldüreceğini söylemiştir. Doğrusu kurbanının kabul edilmeyişinde kardeşinin hiçbir suçu yoktu; ama kıskançlık duyguları, hiçbir suçu bulunmayan kardeşini öldürmesi için kendisini tahrik ediyordu. Kardeşinin, *"seni öldüreceğim"* demesine karşı Habil'in cevabı; **"Allah sadece muttakilerden kabul eder. Beni öldürmeye kalkışsan bile ben seni öldürmeye çalışmam. Ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım."** şeklinde olmuştur. Yani, *"Ben sana karşı bir suç işlemiş değilim. Eğer kurbanın kabul edilmediyse suçu kendinde ara. Çünkü yüce Allah, sadece muttakilerin kurbanlarını kabul eder. Sen de samimiyetle Allah'a yönelir, emirlerini yerine getirirsen senin de kurbanını kabul eder. Ama bir suçum olmadığı halde yine de beni öldürmeye kalkışacak olursan ben seni öldürmek için karşılık vermeyeceğim. Çünkü ben Allah'tan korkarım; suç işlemek için elimi kaldırdığımı Allah görsün istemem. Kötülüğe kötülükle karşılık vermem."* Habil kardeşine engel olabilir diye şunu da ilave etti: **"İsterim ki benim günahımı da kendi günahını da yüklenip ateş ehlinden olasın. Çünkü zalimlerin cezası budur."** Yani, *"hiçbir suçum olmadığı halde beni öldürmeye kalkışacak olursan bilesin ki benim günahımı da yüklenmiş olursun kendi günahını da. Zaten kurbanının kabul edilmemesinin sebeplerinden biri de bu tür davranışlarındır. Böyle davrandığın takdirde bilesin ki Allah zalimleri cezasız bırakmaz. Bu takdirde cehennem ehlinden olmuş olursun."*

Ne var ki Habil'in bu sözleri bir fayda vermedi ve Kabil onu öldürdü.

"Kardeşinin cesedini nasıl gizleyeceğini ona göstermek üzere Allah toprağı eşeleyen bir karga gönderdi..."

Kabil kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini kargadan öğrenir. Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini bilmemesi, olayın Âdem'in bizzat oğulları arasında cereyan ettiğini gösterir. Çünkü Kabil cesedin toprağa gömüleceğini bilmiyordu. Ayrıca olay, insanın dünya hayatına başlarken pek bir şey bilmediğini fakat öğrenme yeteneği sayesinde çevresinde olup biten şeyleri çabucak öğrendiğini de gösterir.

Bir karganın yol göstericiliğine muhtaç duruma düşmekten Kabil pişman olmuş ve ne kadar büyük bir suç işlemiş olduğunu anlamış ama artık iş işten geçmişti. Allah'ın emrine karşı her gelişin sonu pişmanlık ve hüsrandır.

"İşte bundan dolayı İsrailoğulları'na şunu yazdık: Her kim, bir cana ya da yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibidir..."

Yukarıda, Kabil'in suçsuz yere Habil'i öldürdüğü anlatıldı. İnsanoğlu, sırf haset duygusuyla bir başkasını öldürebiliyor. O halde ciddi bir tedbirin alınmasına ihtiyaç vardır. Adalet, suç ile cezanın birbirlerine denk olmasını gerektirir. Suçsuz yere başkasını öldürenin kendisi de öldürülür. İşlediği suça denk bir ceza ile. Ama öldürülen kişinin kendisi de bir başka masumu öldürmüş yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkarmışsa o zaman o başka.

"**Bir cana kıyan, bütün insanları öldürmüş gibidir.**"

Müfessirler cümleyi tefsir ederken suçsuz yere birini öldüren kişinin öldürdüğü kişi yerine başkasını da öldürebilirdi derler. Çünkü öldürdüğü kişinin de bir suçu yoktu bu diğerinin de. Suçsuz yere birini öldürebiliyorsa öldürme işini, yaşayan bütün insanlara yöneltebilirdi, derler. Bu söylediklerini göz ardı etmemekle birlikte âyetin, bunun yanında şunları da anlattığını düşünüyoruz:

Hz. Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden bir öldürme olayından hemen sonra bu hususun zikredilmesi anlamlıdır. Çünkü bütün insanlar Âdem'den yaratılmışlardır. Aslında dikkatlice düşünülecek olursa her bir kişi, kendi soyundan geleceklerin Âdem'idir. O halde bir kişiyi öldüren, o kişinin soyundan gelecek olanları da öldürmüş gibidir. Mesela, eğer Hz. Âdem'in iki oğlu var idiyse ve biri diğerini öldürdüyse bu, şu anlama gelir: Eğer öldürülen öldürülmemiş olsaydı şu anda mevcut insanlar ikiye katlanmış olurdu.

Ayrıca insan psikolojisiyle uğraşanlar, ilk cana kıymanın çok zor olduğunu ama bir defa kişi bir cana kıydı mı artık başka bir cana kıymasının kendisi için çok kolay olduğunu söylerler. O halde suçsuz yere bir cana kıyan kişi öldürme konusunda zor aşamayı geçmiştir. Bundan sonra gözünü kırpmadan bir başkasını, rahatlıkla öldürebilir.

Bir canın yaşatılmasını sağlayan kişi ise hem o canı hem de o candan gelecek nesilleri kurtarmış olur.

إِنَّمَا
جَزَٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي
الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوٓا أَوْ يُصَلَّبُوٓا أَوْ تُقَطَّعَ
أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ
ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ
فَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾

33. Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası: (Doğrudan) **Öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi yahut da oradan sürülmeleridir. İşte bu, dünya hayatında onlar için bir aşağılanmadır. Âhirette de onlar için büyük bir azap vardır.**

34. Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler hariç. Bilesiniz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Âyetlerin kimler hakkında indirildiğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu görüşleri iki temele oturtabiliriz. Bunlardan biri, âyetlerin kâfirler hakkında indirildiği görüşüdür. Ancak bu görüş pek taraftar bulmamıştır. Çünkü kâfirlerle yapılacak savaş ve savaş sonucunda takip edilecek kurallar bellidir. Bu kurallar arasında, çaprazlama el ve ayak kesme şeklinde bir cezalandırma yoktur. Muhtemelen bu görüşü ileri sürenler, *"Allah ve elçisiyle savaşanlar"* ifadesinden bu sonuca varmışlardır. Bu görüşte olanların bir kısmı, buradaki ifadenin mecaz olduğunu ve bununla, Müslümanlara savaş açanların kastedildiğini söylerler. Kuşkusuz, Allah'la savaşılması, lügat anlamıyla mümkün değildir. Bu sebeple burada mecazi bir anlatımın olduğu doğrudur. Ancak bu âyette, Allah ve elçisine savaş açmanın, Müslümanlara savaş açmak an-

lamına geldiği iddiası tutarlı değildir. Bu ifadenin devamında söz konusu edilen, **"yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanlar"** ifadesi bizce konuya açıklık getirmektedir. Buna göre Allah ve elçisi yeryüzüne huzur ve güvenin hâkim olmasını ister. Allah ve elçisinin bu isteklerini ortadan kaldırma eylemi içerisinde olanlar, Allah ve elçisine savaş açmış olmaktadır.

İkinci görüş ise İslâm'ın hâkim olduğu bir bölgede yol kesiciliği/eşkıyalık yapanların kastedildiğini ileri sürer. Bunu yapan Müslüman da olsa Allah ve elçisine savaş açmış olur. Âlimlerin büyük çoğunluğu bu görüştedir. Âyetlerin nüzul sebebine dair İbnu Abbas'tan nakledilen rivayet de bu görüşe aykırı değildir. Söz konusu rivayete göre, âyetler şu sebeple indirilmişlerdir: Peygamber (s.a.v.) Kitap Ehli'nden bir toplulukla antlaşma yapmıştı. Ancak onlar antlaşmayı bozdular, yol kestiler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkardılar. (Kurtubî, VI/149).

Âyetlerin yol kesenlerle ilgili olduğunu söyleyenler, bu âyetlerin Müslümanlar hakkında indirildiğini söylüyor olsalar bile önemli olan, yol kesen kişinin Müslüman olması değildir. Önemli olan, İslâm hâkimiyetinin bulunduğu bölgelerde yol kesicilik yapmaktır.

Âyetlerin nüzul sebebine dair diğer bir rivâyet de bu ikinci görüşü desteklemektedir. Buna göre Ureyne'den bir kısım halk Medine'ye gelmiş ve Müslüman olduklarını açıklamışlardı. Hava değişimi nedeniyle hastalanmış ve karın sancısına tutulmuşlardı. Peygamber zekâttan toplanan beytu'l-mal develerinin otladıkları yere onları göndererek bunların sütlerinden içip geçinmelerini ve hastalıklarını da bu develerin idrarlarıyla tedavi etmelerini emretmişti. Bir müddet sonra tamamen sıhhatlerini kazanıp iyileşince dinden dönmüşler ve çobanların gözlerine diken batırarak patlatmış işkence yaparak onları öldürmüşler, develeri sürüp götürmüş; tecavüz etmişlerdi. Nihayet bu eşkiyalar takip edilerek yakalanmışlardı. Kimi rivayetlere göre yakalanan bu kimselerin gözlerine mil çekilmiş ve güneşin altında ölüme terk edilmişlerdir. Böylece indirilmiş olan bu âyetler, gözlerine mil çekmenin hatalı bir davranış olduğunu, Müslümanların bir daha böyle bir şey yapmamaları gerektiğini anlatmakta ve böyle kimselere uygulanacak cezanın ne olduğunu bildirmektedir.

Nüzul sebebine dair nakledilen bu rivayetler de âyetlerin yol kesicilik ve eşkıyalık konusuyla ilgili olduklarını göstermektedir. Zaten âlimlerin büyük çoğunluğunun bu görüşte olduğuna yukarıda değinmiştik.

"...doğrudan öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi yahut da oradan sürülmeleridir."

Âlimlerin bir kısmı, âyetin bu kısmında geçen أَوْ kelimesinin muhayyerlik

(iki seçenekten herkangi birini seçme hakkı) bildirdiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla devlet başkanı burada zikredilen cezalardan birini seçme yetkisine sahiptir. Bu suçu işleyenlere burada zikredilen cezalardan birini uygular. Bir kısım âlimler ise kelimenin burada muhayyerlik bildirmediğini, işledikleri suça göre, zikredilen cezalardan birinin uygulanacağını söylemişlerdir. Buna göre, sadece korku salıp mal gasp etmişlerse çaprazlama bir el bir ayak kesilir, hem mal gasp edip hem de adam öldürmüşlerse el ve ayakları çaprazlama kesildikten sonra asılırlar. Sadece adam öldürmüşlerse bu takdirde öldürülürler. Korku salmış ama adam öldürmemiş ve mal gasp etmemişlerse o bölgeden başka yere sürülürler.

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler hariç. Bilesiniz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Eşkıyalık yapan bu kimseler ele geçirilecekleri kesinlik kazanmadan önce kendileri bu yaptıklarının kötü bir davranış olduğunu görerek tövbe eder ve gelip teslim olacak olsalar affedilirler; onlara, sözü edilen cezalardan hiçbiri uygulanmaz. Ancak âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, affedilmeleri, insanlara verdikleri zararın da affedileceği anlamına gelmez. Kimin malını gasp etmişlerse o malı iade eder yahut bedelini öderler. Adam öldürmüşlerse kan bedelini öderler. Ama öldürülen kişinin mirasçıları onları bedel ödemekten muaf tutarsa o başka.

Âyette söz konusu edilen cezalar, devlet tarafından verilecek cezalardır. Devlet halkının güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Halkın güvenliğini ortadan kaldıranlar, devletin bu görevine zarar vermiş olurlar ve bundan dolayı devlet onları cezalandırabilir. Devlet vatandaşlara verilmiş olan zararları affetme yetkisine sahip değildir. Bu konuda af yetkisi, malına ve canına zarar verilmiş kimselerin elindedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَس۪يلَةَ وَجَاهِدُوا ف۪ي
سَب۪يلِه۪ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun O'na yaklaşmaya yol arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

Vesile, kelime olarak hükümdar katında üstün dereceye sahip olmak, yakınlık, kendisi sebebiyle başkasına yakınlık elde edilen şey, ihtiyaç gibi anlamlara gelir. (Lisânu'l-Arab)

Kendisinden önce yaşayan ilk üç neslin görüşlerini derlemekle bilinen Taberî, *vesile* kelimesinin yakınlık anlamına geldiğini ve burada, *Allah'ı hoşnut edecek amellerle Allah'a yaklaşma gayreti içerisinde olun* denmek istendiğini belirtmektedir. (Taberî, IV, 226). O, selefin görüşlerini de *"yakınlık", "amellerle" "Allah'a yaklaşma" ve "Allah'ın hoşnut olacağı amellerle O'na yaklaşma"* şeklinde nakletmektedir. Haddizatında diğer tefsirlerde de seleften yapılan nakillerin tamamı bu anlamdadır. İbnu Kesir de selefin görüşlerini bu şekilde aktardıktan sonra bu konuda müfessirler arasında bir ihtilaf bulunmadığını belirtmektedir. (İbnu Kesir, III, 96-97). Sonraki müfessirler de aynı görüşü ileri sürmüşlerdir. (Ebu's-Suûd, III, 32).

Âlûsî, âyetin tefsirinde; İbnu'l-Enbârî ve başkalarının, İbnu Abbas'tan, vesilenin ihtiyaç anlamına geldiğini naklettiklerini belirtir ve buna göre âyetin manasının şu olduğunu söyler: *Allah'a yönelerek ihtiyaçlarınızı O'ndan isteyin. Çünkü göklerin ve yerin anahtarları O'nun elindedir. Sakın başkalarına yönelerek ihtiyaçlarınızın giderilmesini istemeyin. Aksi takdirde bir çöpten yardım isteyen zavallı durumuna düşersiniz.* (Âlûsî, VI, 124).

Yine çağımız müfessirlerinden Elmalılı da aynı şeyleri söylemektedir:

Dilimizde bilindiği üzere "vesile", kendisiyle bir gayeye ulaşılan, yani yaklaşılan sebep, yaklaşma sebebi demektir ki "mâbihittakarrub" (kendisiyle yaklaşılan şey) mânâsına, sadece "kurbet" (yaklaşma) da denilir. Nitekim Hasen, Mücahid, Atâ, Abdullah b. Kesir gibi birçok selef tefsircileri "yani yakınlık" diye tefsir etmişlerdir. Katâde, Allah'a itaat ve hoşnut olacağı amel ile yaklaşınız, diye anlatmış; Sûddî de "yani istemek ve yakınlık" diye ifade etmiştir ki, hem "ibtiğâ" (isteme)yi hem "vesile"yi açıklamaktır. İbnü Zeyd de "muhabbet (sevgi) ile Allah'a kendinizi sevdirmeye çalışınız" demiş ve "Onların taptıkları da Rablerine bir yol arar, her biri Allah'a daha çok yaklaşmak için çalışır" (İsrâ, 17/57) âyetini okumuştur. Şu halde mânânın özeti: "Biz mü'miniz, Allah bizi yalnız iman ile sever deyip de ciddiyetsiz olmayınız. Allah'tan korkunuz, kötü ahlâktan ve çirkin amelden sakınınız. Sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da kalmayınız, iradenizi sarfedip gerekli sebeplere de teşebbüs ediniz. Allah'ın emirlerini yerine getiriniz ve bununla da kalmayınız, Allah'a yaklaşmak için daima vesile arayınız. Her fırsattan istifade ile kendi gönlünüz ve isteğinizle farzlar ve vacipler dışında güzel güzel işler, Allah'ın rızasına uygun ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi Allah'a sevdirmek isteyiniz. İsteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız" demektir. Ve bunda "Mü'min kulum bana

nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder" kudsî hadisinin mânâsının yerleştirilmiş bulunduğu açıktır. "Vesîle cennette bir makamdır" hadis-i şerifi vesilenin ahirete ait önemini anlatır. Kısaca vesile, lazımdır. Ve onu bulmak için isteyip aramak ve başvurmak da gereklidir. Çünkü vesilenin vesilesi de iman ve ittika (korunma) ile istek ve iradedir. Ve şu halde asıl vesile Allah'a yaklaşma kasdı ve sevme arzusudur. Ve işte bu kast ve niyet ile sebepleri araştırma, güzel ahlâk ve güzel amel gibi Allah'ın rızasına uygun hoş vesileler hazırlamakla kulluk için koşmayı emretmektedir. Ve bunun içindir ki buna, mücahede emri katılmıştır. İman, ittikâ ile; ittikâ, vesileyi aramakla; vesileyi arama da mücahede ile tamam olur. (Elmalılı, III, 1669-1670).

Yaptığımız bu nakillerden de anlaşıldığı gibi selef âlimleriyle birlikte onlardan sonra gelen müfessirler de özet olarak vesileyi, kişiyi Allah'a yaklaştıracak salih ameller olarak anlamışlardır. Hal böyleyken son asırlarda peygamberlerin yahut muttaki kişilerin şahıslarıyla tevessül, ihtiyaçların ve sıkıntıların giderilmesi için onlara dua etme yahut onları dualarında aracı kılma, mezarlarına gidilerek onlardan yardım isteme Müslümanlar arasında yaygınlaşmıştır. Putperestlikten kalma bu tür anlayışlara karşı çıkanlar ise bu görüşleri savunanlar tarafından Ehl-i Sünet dışı olarak ilan edilmişler, en azından peygamberlere ve tevessül ettikleri salih kişilere karşı olmakla, onlara düşmanlık yapmakla itham edilmişlerdir. Bu sebeple meseleyi daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye ihtiyaç vardır.

Tevessülü savunanlar delil olarak Hz. Ömer'in; *"Allah'ım! Kuraklık olduğunda sana Peygamberimizle tevessül ediyorduk; şimdi Peygamberimizin amcasıyla sana tevessül ediyoruz, bize yağmur yağdır!"* sözünü delil olarak ileri sürmektedirler. Haddizatında Hz. Ömer'in bu sözü tevessülü savunanların lehine değil, aleyhlerine bir delildir. Çünkü burada anlatılan olay şudur:

Bilindiği gibi mevsim kurak geçtiğinde Müslümanlar yağmur duasına çıkar, yağmur yağdırması için Allah'a dua ederlerdi. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken Peygamber'in kendisi de yağmur duasına çıkıyordu. Ancak onun vefatından sonra sahabe, Peygamber'in amcası Abbas'ı yağmur duasına götürmüşlerdir. Hz. Ömer de bu sözünde bunu söylemektedir. Şayet ölülerle yahut orada hazır bulunmayan şahıslarla tevessül caiz olmuş olsaydı, elbette ki Peygamber'in ölüsü henüz hayatta olan amcası Abbas'a tevessülden çok daha tercih edilecek bir şeydir. O halde Hz. Ömer'in, *"Peygamberimizin amcasıyla sana tevessül ediyoruz"* sözü, *"Allah'ım! Amcasını dua etmek üzere getirdik, onun duasına tevessül ediyoruz"* demektir.

Tevessül savunucularının ileri sürdükleri diğer bir delil, âmâ hadisidir. Bu hadiste, âmâ birinin Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, gözleri görmediği için mes-

cide gidip gelmekte sıkıntı çektiğini ve Peygamber'den gözlerinin açılması için Allah'a dua etmesini istemiştir. Peygamber kendisine abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra 'Allah'ım onu (Peygamber'i) hakkımda şefaatçi kıl' diye dua etmesini söylemiştir. Belli ki kişi, bu konuda Peygamber'in duasını almış ve kendisi de bu duanın şefaatiyle gözlerinin açılması konusunda Allah'a dua etmiştir. Yani burada da Peygamber'in dua ve şefaatine tevessül söz konusudur, Peygamber'in şahsına değil. (İbnu Ebi'l-İzz, Şarhu'l-Akideti't-Tahaviyye, I, 161; Reşid Rıza, Menar, VI, 309).

Şahıslarla tevessülü savunanların, salih amelle tevessül edildiğine göre şahıslarla da tevessül caizdir, çünkü salih amel de yaratılmıştır şahıslar da şeklindeki kıyaslarına gelince, bu, batıl bir kıyastır. Çünkü kişi kendi amelini vesile kıldığında vesile kıldığı şey, yani tevessül ettiği şey kendi amelidir. Başkasının duasını vesile kılması meselesine gelince, bu da iddia ettiklerinden farklı bir şeydir. Çünkü o kişi kendisinden dua isteyen için dua etmiş olup bu duayı isteyen kişi, o duanın kabul olması için dua etmektedir. Hz. Ömer'in söz konusu ettiğimiz sözü de bu anlamdadır.

Tekrar edelim ki şayet ölülerle yahut hazır bulunmayanlarla tevessül caiz olsaydı, sahabe, Hz Peygamber'in amcası Abbas'la tevessül etmez; o yaşlı haliyle onu şehrin dışına çıkarıp yağmurun yağması için dua etmesini istemezlerdi. Dua etmek bir ibadettir. (Tirmizi, Tefsir 2/16; İbnu Mace, Dua 1). İbadette aracı konulmaz.

Kur'ân-ı Kerim'de bu âyetle birlikte vesile kelimesi iki yerde geçmektedir. Geçtiği ikinci yer İsra sûresidir. Orada şöyle buyrulmaktadır: *"Onların yalvardıkları da Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar. Ve O'nun merhametini umarlar, azabından korkarlar."* (İsra 17/57). İbnu Abbas'tan nakledilen görüşe göre, bu âyette sözü edilen "yalvardıkları kimseler" Hz. Uzeyr, Hz. İsa ve annesi Meryem'dir. Bunların kendileri de vesile arıyorlarsa her halde onların tevessül edecekleri herhangi bir şahıs değildir, salih amelleridir.

İbnu Teymiyye, tevessül ile ilgili risalesinde şu tespitlerde bulunur.

"Hz. Ömer'in belirttiği gibi Resûlüllah'ın duası ve şefaatiyle tevessüle gelince, burada Hz. Peygamber'in kendisiyle değil, hayatta olan amcası Abbas'la tevessül etmişlerdir. Şayet bizzat Hz. Peygamber'in zatıyla tevessül söz konusu olsaydı bu şekilde yapılan tevessül, Hz. Abbas'la yapılan tevessül'den daha evla olurdu. Hz. Peygamberle tevessülde bulunmayıp Abbas'la tevessüle başvurduklarına göre, anlaşılmaktadır ki onun sağlığında yapılan şey, vefatıyla artık imkânsız hale gelmiştir. Yalnız ona iman ve itaat tarzındaki tevessül böyle değildir ve devamlı meşrudur.

Şu halde tevessül lafzıyla üç anlam kastedilmektedir:

1. Hz. Peygamber'e itaatle tevessül: Bu, farz olup iman ancak bu itaatle bütünlüğe ulaşır.

2. Hz. Peygamber'in dua ve şefaatiyle tevessül: Bu ise onun sağlığında ve ayrıca Müslümanlar onun şefaatiyle tevessül ederlerken kıyamet gününde olabilir.

3. Allah'a karşı Resûlüllah'ın zatına yemin ederek istemek anlamında onunla tevessül ki bu, sahabenin yağmur duasında ve başka işlerde onun ne sağlığında ne vefatından sonra ne kabri başında ne de başka bir yerde hiç yapmadıkları bir şeydir. Ashab arasında meşhur dualar içinde de böyle bir şeye rastlanmamaktadır. Bu konuya ilişkin bazı rivayetler sadece merfû veya mevkuf, ama zayıf hadislerde yahut da Allah izin verirse ileride açıklayacağımız gibi sözü delil teşkil etmeyen kimselerden nakledilmiştir.

Buna karşılık İmam Ebu Hanife ile Hanefi fukahasının görüşü şudur: 'Böyle bir şey caiz olamaz'. Onlar şöyle de diyerek bu tarz tevessülü yasaklamışlardır. 'Hiçbir yaratık aracılığıyla Allah'tan talepte bulunulamaz'. 'Hiç kimse: Ya Rabbi, Peygamber'inin hakkı için senden istiyorum, diyemez. Ebu'l-Huseyn el-Kudûri, 'Şerhu'l-Kerhi' adlı önemli fıkıh kitabının 'Mekruhlar' bölümünde şöyle der: 'Bunu, Hanefî mezhebine mensup birçok fakih söylemiştir'.

Bişr b. El-Velid der ki: Ebu Yusuf, İmam Ebu Hanife'nin şöyle dediğini bize anlattı: 'Kişiye yakışan, Allah'a, yalnızca O'na yönelerek dua etmesidir." (İbn Teymiye Külliyatı, I, 279-280).

Müfessir Âlûsi, Peygamber'in zatıyla tevessülü kabul etse de âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

"Bazıları bu âyeti salih kimselerden istiğasede bulunmak (yardım dilemek), onları kul ile Allah arasında aracılar olarak görmenin ve Allah'a karşı onlarla yemin etmenin caiz olduğuna delil getirir; 'falanın hakkı için bize şunu ver' derler. Onlardan kimi de orada hazır bulunmayan veya ölmüş olan birine; 'Ey falan, Allah'a dua et ki bize şunu şunu versin' derler. Bunun, bir nevi Allah'a yaklaşmaya yol arama olduğunu ileri sürer ve Peygamber'in şöyle dediğini rivayet ederler: 'Aciz kaldığınız işlerle karşılaştığınızda kabirlerdekilerden yardım dileyin'. İleri sürdükleri bu şeylerin caiz olmakla uzaktan yakından alakası yoktur.

Bu meselede sözün doğrusu şudur: Yaratılmış birinden yardım dilemek ve dua etmesini istemek anlamında onu vesile kılmak meselesi; şayet kişi hayatta olan biri ise kesinlikle caizdir. Hatta bu, dua isteyen kişinin, kendisine dua etmesi için ricada bulunduğu kişinin daha üstün olmasıyla ilgili bir husus da değildir. Bilakis üstün olan bir kişinin, üstünlükte kendisinden daha aşağıda olan birinden dua talep etmesi de caizdir. Nitekim sahih bir rivayette, Peygamber (s.a.v.)'den umreye gitmek üzere izin isteyen Hz. Ömer'e Hz. Peygamber, 'Kardeşim, dua ederken bizi unut-

ma" demiş ve kendisinden Üveys el-Karanî'den kendisi için mağfiret dilemesini istemiştir... Ancak kişi ölmüş biri ise yahut orada hazır değil ise bunun caiz olmadığında ve sonradan çıkmış bid'atlerden olduğunda hiçbir âlimin şüphesi yoktur." (Âlûsi, VI, 124-125).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ
لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ
عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

36. Şüphesiz ki inkâr edenler, yeryüzündeki herşeye ve bir o kadarına sahip olsalar ve bunları, kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye olarak verseler de bu onlardan asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elim bir azap vardır.

37. Onlar ateşten çıkmak isterler; ancak çıkacak değillerdir. Onlar için sürüp giden bir azap vardır.

Kıyametin kopmasıyla birlikte imtihan dönemi bitmiş âhiret hayatı başlamış olur. Âhiret hayatı, insanların dünya hayatında yaptıklarının karşılığını görecekleri bir hayattır. Bu sebeple âhiret hayatında kurtuluş isteniyorsa bunun yolu imandan ve salih amelden geçer. Vesile arayanlar buna tevessül etsinler. Kurtuluşun bedeli bu dünya hayatında ödenmelidir. Gerçek dinden sapmış olanlar, şu veya bu kişinin kendilerini cehennem azabından kurtaracağına inanır yahut falanın şefaatiyle kurtulacaklarını ileri sürer ve bedeli başkasına ödetmeye çalışırlar. Oysa kurtuluşa ermek için temel dayanak kişinin kendi imanı ve amelidir.

Âhirette inkâr edenlerin ellerinde herhangi bir sermayeleri yoktur ama şayet yeryüzündekilerin hepsine ve bir o kadarına sahip olup bunların tamamı-

nı kurtuluş için fidye olarak teklif edecek olsalar yine de onlardan kabul edilmeyecektir.

Taberî'nin naklettiğine göre Nafi' b. el-Azrak, İbnu Abbas'a: "Ey gözü kör olmuş ve aklı da kör olmuş kişi! Yüce Allah: **'Onlar ateşten çıkmak isterler ancak çıkacak değillerdir.'** buyurduğu halde bir topluluğun ateşten çıkarılacağını söylüyorsun öyle mi?" demiştir. Bunun üzerine İbnu Abbas ona şu karşılığı vermiştir: "Yazıklar olsun sana! Âyetin öncesini oku, bu âyet inkâr edenler hakkında indirilmiştir." (Taberî, IV, 228).

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا
اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾
فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

38. **Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan da** (herkese) **bir ibret olsun diye hırsız erkek ve hırsız kadının ellerini kesiniz. Allah üstündür, her şeyi yerli yerince yapandır.**

39. **Her kim yaptığı haksızlığın ardından tövbe eder de durumunu düzeltirse şüphe yok ki Allah tövbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır çok merhamet edendir.**

40. **Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah, her şeye gücü yetendir.**

İslâmiyet sadece ferdi ilgilendiren inanç, ibadet ve ahlâkî konuları değil toplumsal düzeni de hedeflemiştir. Zaten inanç, ibadet ve ahlâk gibi konuların toplumsal meselelerden soyutlanması da mümkün değildir.

Can ve malın korunması dinin temel hedefleri arasındadır. Bu sebeple can ve mala verilen zararları şiddetli cezalarla cezalandırmayı öngörmüştür. Bunun sebebi toplumun huzur ve güvenine verilen önemdir.

Kur'ân-ı Kerim'de cezası belirlenen suçlar çok az sayıdadır: Cana kıyma, yukarıda sözü edilen eşkıyalık, hırsızlık, zina, iffetli kadınlara zina isnadı Kur'ân-ı Kerim'de cezası belirlenen suçlardır. Diğer konularda işlenen suçlar zamana ve Müslümanların içtihatlarına bırakılmıştır. Bu suçlarda hâkim, suçlunun durumuna ve suçun işlendiği ortama bakarak verilecek ceza konusunda takdir yetkisini kullanır. Kur'ân'ı Kerim'de miktarı ve keyfiyeti belirlenmemiş bu tür cezalara İslâm Hukukunda ta'zîr cezası denmektedir. Müslüman hukukçular, ta'zir cezalarının, Kur'ân-ı Kerim'de belirlenmiş cezaları aşmaması gerektiğini söylemişlerdir.

Âyetler, hırsız erkek ve kadının elinin kesileceğini açıkça ifade etmektedir. Ancak asgari olarak ne miktarda çalan kimsenin elinin kesileceği, eli kesildikten sonra tekrar hırsızlık yapan kimseye ne gibi bir ceza verileceği belirtilmemektedir. Bu gibi hususlar, Kur'ân'ın açıklaması durumunda olan hadislerde belirtilmiştir.

Bazı âlimler, malı çalınan kişinin hırsıza ceza verilmemesini istemesi durumunda bu isteğinin göz önünde bulundurulabileceğini ileri sürmüştür. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir şeyden söz edilmemektedir. Hâlbuki adam öldürme konusunda durum böyle değildir. Öldürülen kimsenin mirasçıları konumunda olan kimselerin cezayı affedebileceği Kur'ân'da açıkça zikredilmiştir. Belki de bundan dolayı hırsızlık cezasıyla ilgili olarak "*Allah'tan da herkese bir ibret olarak ellerini kesiniz*" denmektedir.

Hırsıza verilen el kesme cezası, ağır bir ceza olarak görülebilir. Belirtmek gerekir ki İslâm'ın öngördüğü cezalar İslâm'ın oluşturduğu toplum için geçerlidir. İslâm toplumunda kumar, piyango, faiz gibi, herhangi bir emek harcamadan mal-mülk edinmek yasaklanmıştır. Ayrıca servet sahipleri zekâtlarıyla, fitreleriyle ve sadakalarıyla fakirleri gözetmek zorundadır. Böylece zengin ile fakir arasındaki uçurum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Diğer yasak ve emirlerle kişinin asgari geçim düzeyi neredeyse garanti altına alınmıştır. Bu sebeple gerçekten aç olduğu için hırsızlık yapmış kimsenin eli kesilmez. Nitekim Hz. Ömer kıtlık yılında hırsızlık yapanın elini kesmemiştir.

İşlenen suçlarda Kur'ân'da zikredilen cezaların uygulanabilmesi için suçun dört dörtlük bir suç olması gerekir. Bu nedenle İslâm hukukçuları *hadler/cezalar şüpheler sebebiyle ortadan kalkar* demişlerdir.

"Her kim yaptığı haksızlığın ardından tövbe eder de durumunu

düzeltirse şüphe yok ki Allah tövbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır çok merhamet edendir."

Sözün bağlamı hırsızlık olduğuna göre, bu âyette sözü edilen tövbe de öncelikle hırsızlıkla ilgili olmalıdır. Yani kim,yaptıklarına pişman olup tövbe eder, hırsızlıktan vaz geçerse; ardından durumunu düzeltirse şüphesiz ki Allah onun tövbesini kabul eder. Acaba tövbe, hırsızlığın cezası olan elin kesilmesi cezasını da ortadan kaldırır mı? Âlimlerin çoğu kişinin tövbe etmesinin, hırsızlığının cezası olan elinin kesilmesi cezasını ortadan kaldırmadığı kanaatindedir. Bazı âlimler hırsızın tövbesinin, kendisine uygulanan el kesme cezası olduğunu söylemişlerdir. İbnu Abbas da bu görüştedir. (Taberî, IV, 230). Tabiinden bazı âlimler ise tövbesinin el kesme cezasını da ortadan kaldırdığını söylemişlerdir. Âyetin devamında **"muhakkak ki Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir"** denmiş olması da bu görüşü desteklemektedir. (Razi, XI, 230).

Eşkıyalık yapanların ele geçirilmezden önce tövbe etmeleri durumunda cezalarının ortadan kalktığı, önceki âyetlerde dile getirilmişti. Hemen ardından hırsızlıktan söz edilip, hırsızlığın cezası zikredildikten sonra tövbe ettikleri takdirde Allah'ın tövbelerini kabul edeceği ve hırsızın cezası zikredilirken **"Allah'tan başkalarına bir ibret olarak"** ifadesi ile bu cezanın gerekçelendirilmesi, Tabiin'den bazı âlimlerin yukarıda naklettiğimiz görüşlerini desteklediği söylenebilir. Çünkü malı çalınan kişiyi ilgilendiren husus, malının kendisine iade edilmesidir. Böylece malı çalınan kişinin, herhangi bir hakkı kalmamaktadır. Allah da hırsızın tövbesini kabul ettiğine göre, onu cezalandırmak için ortada herhangi bir gerekçe kalmamaktadır. Ancak hırsızlık yapan kişiyi eşkıyalık yapan kişiye kıyasladığımız takdirde, hırsızlık yapan kişinin, ele geçirilmezden önce gelip hırsızlığı kendisinin yaptığını itiraf etmesi ve kimin malına zarar vermişse bunu telafi etmesi gerekir. Buna göre, yakalandıktan sonra 'tövbe ettim' demesinin kendisine bir yararı yoktur. Çünkü yakalandıktan sonra tövbesinde samimi olduğunu ölçecek bir kıstas yoktur.

"Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah, her şeye gücü yetendir."

Burada, Peygamber'e, göklerin ve yerin mülkünün Allah'a ait olduğu hatırlatılarak bu durumu insanlara haber vermesi istenmektedir. Kuşkusuz, Allah dilediğini cezalandırır ve dilediğini bağışlar ama bunu adaleti çerçevesinde yapar. Nitekim önceki âyette **"Her kim haksızlığın ardından tövbe eder de durumunu düzeltirse şüphe yok ki Allah tövbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır çok merhamet edendir"** denilmekteydi. Yani Allah tövbe eden ve durumunu düzelteni bağışlamaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ
لَا يَحْزُنْكَ الَّذ۪ينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا
اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْۚ وَمِنَ الَّذ۪ينَ هَادُوا
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَر۪ينَۙ لَمْ يَأْتُوكَۜ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِه۪ۚ يَقُولُونَ اِنْ اُو۫ت۪يتُمْ
هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُواۜ وَمَنْ يُرِدِ
اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاًۜ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْۜ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٤١﴾
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِۜ فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ
شَيْـٔاًۜ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ
ف۪يهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ
بِالْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٣﴾ ع

41. **"Ey Peygamber! Ağızlarıyla "İnandık" deseler de kalpleriyle inanmayanlardan ve yalana kulak kesilen; sana gelmeyip de hepsi de** (sizden olmayan) **bir topluluğa kulak veren, kelimeleri delaletinden ve bağlamlarından saptırarak çarptıran ve "Şayet size şu şey verilirse hemen alıverin; ama o verilmezse uzak durun" diyen Yahudilerden inkârda yarışıp duranlar seni üzmesin! Çünkü Allah'ın fitneye düşmesini murat ettiği bir kimse için sen hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik vardır; ahirette de onlarındır büyük bir azap!**

42. **Onlar her türlü yalana kulak veren her türlü haramı yiyen kimselerdir. Sana gelecek olurlarsa ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir. Şayet yüz çevirip de ilgilenmeyecek olursan sana hiçbir zarar veremezler. Ama aralarında hükmedecek olursan adaletle hükmet. Şüphesiz ki Allah âdil davrananları sever.**

43. **İçerisinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat kendi yanlarında olduğu halde nasıl oluyor da hem seni hakem seçiyorlar hem de** (verdiğin hükümden) **yüz çeviriyorlar? Esasen onlar, inanmış değildir.**

Hitap Peygamber'e olmakla birlikte bütün Müslümanları ilgilendirmektedir. Aynı şekilde İslâm'a karşı önyargılı olanların tamamı her zaman ve her yerde âyette sözü edilen davranışlar içerisine girebilir.

Âyetlerde münafıkların kastedildiği açıktır. Çoğunlukla burada kendilerinden söz elden münafıkların Medine'deki Yahudi münafıklar oldukları söylenir. Söz konusu münafıklar Peygamber'e gelerek onun anlatacaklarını dinleyecekleri yerde Peygamber'in yanına gelmeye tenezzül etmeyen Yahudi din âlimlerinin yanına gider, onları dinlerlerdi. Yahudi âlimleri ise özellikle Peygamberimizin peygamberliğine dair Tevrat'ta bulunan pasajları çarpıtarak, din hakkında yalan yanlış bilgiler anlatırlardı. Kuşkusuz din konusunda bilgi edinmek isteyenlerin öncelikle din konusunda sağlıklı bilgiler veren kaynaklara müracaat etmeleri gerekir. Hatta dini reddeden ve ona karşı çıkanların da yapması gereken, dini kendi kaynaklarından öğrenmektir.

Âyetin سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ kısmını *"Onlar yalana kulak kesiliyorlar. Onlar aslında senin yanına gelmiyorlar, başka bir topluluk için kulak veriyorlar"* yani başkalarına casusluk yapmak ve senin söylediklerini çarpıtarak onlara aktarmak için gelip seni dinliyorlar, şeklinde de anlamlandırmak mümkündür. Buna göre Peygamber'e gelerek onu çokça dinleyen birtakım kimse-

ler, sırf başkalarına sözlerini çarpıtarak aktarmak için dinliyorlardı. Nitekim günümüzde de bazı kimseler, dinî kitapları kendilerince dinin açıklarını yakalamak için okur ve buralarda okuduklarını da çarpıtarak dine saldırırlar.

Âyetin nüzulüne dair pek çok rivayet nakledilmektedir. Konuyla ilgili nakledilen rivayetlerin ortak anlatımı şudur:

Yahudiler, zina ve hırsızlık gibi suçlarla ilgili Tevrat'ta belirtilen cezaları aristokrat sınıfa uygulamaz, birtakım yalan-yanlış yorumlarla cezaları kaldırırlardı. Fakir biri hırsızlık yaparsa elini keser, aristokrat biri çalacak olursa bu cezayı uygulamazlardı. Yine fakir biri zina edecek olursa ona recim cezasını uygular ama aralarında soylu kabul edilen biri zina ederse recim cezasını uygulamazlardı. Konuyla ilgi rivayetlerin çoğuna göre, Yahudiler arasında soylu kabul edilen biri zina etmişti. Bu gibi durumlarda Peygamber'e gelir ve Peygamber'in verdiği ceza, kendi aralarında uyguladıkları cezadan daha hafif ise bunu kabul eder, değilse reddederlerdi. *"Şayet size şu şey verilirse onu hemen alın ama o verilmezse uzak durun"* sözüyle bunun kastedildiği söylenmektedir.

"Çünkü Allah'ın fitneye düşmesini murat ettiği bir kimse için sen hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik vardır; ahirette de onlarındır büyük bir azap!"

Yüce Allah onları sınamış; bunun sonucunda azgınlıkları ortaya çıkmıştır. Bu sebeple onlar için senin yapabileceğin bir şey yok ey Muhammed! Allah'ın kanunlarını değiştiremezsin. Bu kanunlar çerçevesinde azgınlıkları tescil edilmiştir. Senin yapabileceğin sadece tebliğ etmektir. Zaten görevin de budur. Bu sebeple küfürde yarışmaları seni üzmesin.

Onların azgınlıkları öyle bir düzeye ulaşmıştır ki Allah'ın iradesi onların kalplerini inkârdan ve münafıklıktan arındırmaya yönelmez. O'nun iradesi, hikmetinin gerektirdiği yöne; hem fertler için hem de toplumlar için adaleti çerçevesinde ortaya koyduğu kurallara yönelir. Onlar öyle azgın ve bozuk bir karaktere sahip olmuşlar ki artık bu durum onların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir; artık oraya hidayet ışığı ulaşmaz. Onlar, öğüt alma ve hakkı bulma yeteneklerini kaybetmişlerdir. Bir gün münafıklıkları gün yüzüne çıkacak, bu dünyada rezil olacaklardır. Âhirette ise çetin bir azaba çarptırılacaklardır. Bu, onlar için kaçınılmaz sondur.

"Sana gelecek olurlarsa ister aralarında hüküm ver..."

Âyetlerin iniş sebebiyle ilgili rivayetlere yukarıda kısaca değinmiş ve bir zina olayı nedeniyle indirildiklerinin, çoğu rivayette belirtildiğine değinmiştik. Bazıları da bunun bir katil olayıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

Peygamber'e, isterse aralarında hükmetmesi isterse onları kendi halleriy-

le baş başa bırakmasının, sadece muahid/anlaşmalı olan Yahudileri mi yoksa İslâmî yönetimin vatandaşı olan zimmîleri mi kapsadığı konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslâm hukukçuları çoğunlukla zimmîlere İslâm ceza hukukunun uygulanacağını söylemişlerdir. Dolayısıyla söz konusu muhayyerliğin, sadece, Müslümanlarla antlaşmalı olup aralarındaki cezai bir problemin sonuca bağlanması konusunda aralarında hükmetmeleri için Müslümanlara başvuran zimmîler için geçerli olduğunu söylemişlerdir. Ancak kendi aralarında işledikleri suçlarda kendi ceza hukuklarının uygulanacağını söyleyenler de olmuştur. Hatta bazı âlimlere göre eğer Müslümanlar aralarında hüküm vermek istemiyorlarsa kendi kitapları ile muhakeme olunmalarına mecbur edebilirler. (Derveze, VII, 104).

Bu konudaki görüş farklılıklarını bir tarafa bırakacak olursak âyet, Peygamber'e ve dolayısıyla Müslüman yöneticilere, gayr-i müslim olanlar arasında hüküm vereceklerse İslâm'ın hükümlerine göre adaletle hüküm vermelerini; aralarında hüküm vermek istemiyorlarsa bundan da çekinmemelerini öğütlemektedir.

"İçerisinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat kendi yanlarında olduğu halde nasıl oluyor da hem seni hakem seçiyorlar hem de (verdiğin hükümden) **yüz çeviriyorlar? Esasen onlar, inanmış değildir."**

Tevrat'ın zina cezasıyla ilgili hükmü recimdir, yani zina edenlerin taşlanarak öldürülmeleridir. Tevrat'ın Tesniye kitabının 22 ve 23. baplarında zina edenlerden kimlerin öldürüleceği ayrıntılarıyla verilmektedir.

Daha önce dikkat çektiğimiz gibi Yahudilerden Peygamber (s.a.v.)'e gelenler şuna bakıyorlardı: Şayet Peygamber, Tevrat'ta belirtilen cezadan daha hafif bir ceza takdir ederse bunu kabul ediyor, değilse reddediyorlardı. Ancak âyet-i kerime Yahudilerin bu tavırlarındaki daha başka bir noktaya dikkat çekmektedir ki o da kendi kitaplarına olan inançlarıdır. İnanan bir kimsenin inandığı kitap dururken başka bir hüküm merciine başvurması ayette sorgulanmakta ve böyle bir kimsenin aslında kendi kitabına olan inancının sağlam bir inanç olmadığı, hatta o kitaba inanmadığı ifade edilmektedir.

Belirtmek gerekir ki günümüz Müslümanlarının pek çoğu bu konuda o günkü Yahudilerden farklı bir durumda değildir. İşte burada Yahudilere, "madem Tevrat'a inanıyorsunuz, ne diye Tevrat'la hükmetmiyorsunuz da gelip Peygamber'den aranızda hükmetmesini istiyorsunuz!" sorusu sorulmaktadır. Aynı soru, Yahudilerin yaptıklarının aynısını yapan Müslümanlara da yöneltilmelidir. Kuşkusuz bir dine gerçekten inanan, o dinin kitabına da inanır; kendi dininin kitabı dururken muhakeme olmak için başka bir hukuk veya dinin kitabına müracaat etmez.

إِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌۚ يَحْكُمُ

بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ

وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا

عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا

بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًاۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ

فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ

فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ

بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّۙ وَالْجُرُوحَ

قِصَاصٌۜ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُۜ وَمَنْ

لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌۙ وَمُصَدِّقًا

لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ

بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

44. **Şüphesiz, kendisinde bir yol gösterme ve nur bulunan Tevrat'ı biz indirdik. Teslim olmuş nebiler Yahudilere onunla hükmediyorlardı. Hahamlar ve bilginler de böyle yaptılar. Çünkü onlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi aynı zamanda onun doğruluğuna da tanık idiler. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun. Benim âyetlerimi basit bir pahaya satmayın. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse onlar kâfirlerin ta kendileridir.**

45. **Orada** (Tevrat'ta) **onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş diye yazdık. Yaralar da kısasa tâbidir. Ama kim de sadakasına sayıp bu hakkından vazgeçerse bu, onun için bir keffârettir. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.**

46. **Onların izleri üzere kendinden öncekini doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ona, içinde bir rehberlik ve bir nur bulunan ve Tevrat'ı doğrulayan; muttakilere bir mev'ize ve bir rehberlik olan İncil'i verdik.**

47. **İncil ehli, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse onlar fasıkların ta kendileridir.**

İsrailoğulları Mısırlıların zulmünden Tevrat sayesinde kurtulmuşlardı. Mısırlıların zulmünden kurtulmalarının ardından Yüce Allah nasıl inanacaklarını, nasıl davranacaklarını, tâbi olacakları ahlâki kuralları ve toplumlarını düzenleyen hukuki kuralları ayrıntılarıyla ortaya koyan Tevrat'ı indirdi. Tevrat bu gibi konuları ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Çünkü İsrailoğulları uzun yıllar Mısırlıların hâkimiyetinde köle hayatı yaşamışlardı. Özgürce karar verme alışkanlığı kazanmamış toplumların ayrıntılı talimatlara ihtiyacı vardır. Bu sebeple toplumsal hayatla ilgili meselelerin ayrıntılı kurallara bağlanması gerekiyordu. Hz. Musa'dan sonra gelen İsrailoğulları peygamberleri de Tevrat'la hükmetmişlerdi.

Tevrat'ı koruma görevi, söz konusu peygamberlerin ardından Yahudi din bilginlerine verilmiştir. Ancak onlar bu görevlerini hakkıyla yerine getirmemiş, zamanla işi dini tahrif etmeye kadar götürmüşlerdir. Kur'ân-ı Kerim indirildiği dönemde din bilginleri dünyevi çıkarları için dini tahrif ediyor, kimi hususları da korkularından dolayı gizliyorlardı. İşte bu nedenle Yüce Allah: **"Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun. Benim âyetlerimi**

basit bir paha karşılığında satmayın" buyurmaktadır. Kuşkusuz dini, geçici olan bu dünyaya ait neyin karşılığında satarlarsa satsınlar, az bir pahadır. Bile bile dini gizleyenler veya bir konuda dinin açık bir hükmü varken başka bir hükümle hüküm verenler *kâfirlerin ve zalimlerin* ta kendileridir.

"Orada (Tevrat'ta) **onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş diye yazdık. Yaralar da kısasa tabidir."**

İsrailoğullarına kısasın emredildiği, bu âyette açıkça ifade edilmektedir. Nitekim Tevrat'ın Çıkış kitabıyla Levililer kitabında bu husus ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bu hususun burada zikredilmesi ise Yahudilerin kısas cezasını bazı fertlere uygularken birtakım tevillerle bazılarına uygulamadıklarına dikkat çekmek içindir. Hâlbuki âyetin devamından da anlaşıldığı gibi kısas cezalarını affetme yetkisi yöneticilerin yahut din bilginlerinin değil, bizzat suça muhatap olmuş kişilere aittir.

"Onların izleri üzere kendinden öncekini doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ona, içinde bir rehberlik ve bir nur bulunan ve Tevrat'ı doğrulayan; muttakilere bir mev'ize ve bir rehberlik olan İncil'i verdik."

"Onların izleri üzere Meryem oğlu İsa'yı.." denirken bununla Hz. İsa'nın, Tevrat'ın ahkâmıyla amel eden önceki peygamberler kastedilmektedir. Buna göre eli altında bulunan Hz. İsa ve Hıristiyanlar Tevrat'taki ahkâmdan sorumludur. Bu husus Matta İncil'inde de açıkça ifade edilmektedir: *"Sanmayın ki ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmağa geldim; ben yıkmağa değil, fakat tamam etmeğe geldim. Çünkü doğrusu size derim: gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriattan en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır."* (Matta, V, 17-18). O halde Hz. İsa Tevrat'taki ahkâm âyetlerinde geçen hükümleri kabul etmiş fakat bunlara ilaveler yapmıştır. Ancak Pavlos, Bizans gibi güçlü bir imparatorluğun topraklarında Hıristiyanlığı yayabilmek için Hıristiyanlığı dünya hayatına hitap eden şeriattan ayıklama çabası içine girmiştir.

"İncil ehli, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler..."

Hıristiyanların İncil ile hüküm vermelerinin istenmesi, Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesinden sonra da İncil'in hükümleriyle amel etmenin meşru olduğunu anlatmak için değildir. Bilakis burada da Hıristiyanların samimiyeti ölçülmekte, Yahudiler gibi eğip bükerek kitaplarını tahrif etmemeleri istenmektedir. Aslında mevcut kitaplarına olan inançlarında samimi olup kitaplarında anlatılanları önyargısız değerlendirecek olsalar Peygamberimizin peygamberliğinin gerçek olduğunu anlar ve ona tabi olurlar. Bununla birlikte kitapları tahrif edilmiş olsa da ister kitaplarına olan imanları samimi olsun veya ol-

masın İslâmî yönetimin hâkim olduğu yerlerde kendi kitaplarıyla muhakeme edilme hakkına sahiptirler. İslâm bunu inanç hürriyeti ve inancı doğrultusunda yaşama hakkı olarak değerlendirir.

44. 45. ve 47. âyetlerin sonlarında geçen *"onlar kâfirlerin... zalimlerin... fasıkların ta kendileridir"* şeklindeki nitelemelerin aynı kimseler hakkında mı kullanıldığı, yani Allah'ın hükmettikleriyle hükmetmeyenler hem kâfir, hem zalim hem de fasık kimseler midir; yoksa bu âyetler, Allah'ın hükmettikleriyle hükmetmeyenlerin değişik durumlarını mı anlatmaktadır? Daha önemlisi bu nitelemelerin sadece Kitap Ehli hakkında mı yoksa Müslümanlar hakkında da geçerli olup olmadıkları konularında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Önemine binaen bu nitelemelerin Müslümanlar hakkında kullanılıp kullanılamayacakları meselesini öncelikle inceleyelim:

Bazı müfessirler söz konusu nitelemelerin sadece Yahudiler hakkında geçerli olduğunu söylerken bazıları da birinci ve ikinci nitelemenin Yahudiler hakkında, üçüncüsünün ise Hıristiyanlar hakkında olduğunu söyler. Bazıları da ilk iki nitelemenin Kitap Ehli hakkında, son nitelemenin ise genel olduğunu söylemiştir. İlk nitelemenin Müslümanlar, diğer iki nitelemenin ise Kitap Ehli hakkında olduğunu söyleyen ve başka görüşler ileri sürenler de olmuştur. (farklı görüşler için bk. Taberî, IV, 254-255).

Öyle anlaşılıyor ki daha çok tabiinden bu anlamda nakledilen görüşlerin bir kısmı o günkü durumu anlatmaktadır. O gün için Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek Kitap Ehli'nin bir davranışıydı. Bu nedenle bu nitelemeler Kitap Ehli hakkında geçerlidir, demişlerdir. Mamafih nakledilen görüşlerin diğer bir kısmında ise söz konusu nitelemelerin Müslümanlar hakkında geçerli olmadığını açıkça belirtenler de olmuştur.

Söz konusu nitelemelerin sadece İsrailoğullarıyla ilgili olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ifade eden birine Huzeyfe (r.a)'ın verdiği cevap dikkat çekicidir: *"Bu İsrailoğulları sizin için ne iyi kardeştirler doğrusu! Acı olan her şey onlara, her tatlı şey de size! Allah'a yemin olsun ki adım adım onların yollarından gidecek ve onların gördüğünü göreceksiniz."* (İbnu Humam es-San'ânî, Tefsiru Abdirrezzak, Beyrut-1991, I, 186; Taberî, IV, 253). Hasan-ı Basri, Şa'bi ve Süddî de bu âyetlerin Müslümanları kapsadığını söylerler. (İbnu Humam es-Sanânî, I, 186-187; İbnu Kesir, III, 110-111).

İbnu Abbas da bu âyetlerle Kitap Ehli kastedilmekle birlikte Allah'ın indirdiğini inkâr edenlerin kâfir, ama onu kabul ettiği halde onunla hükmetmeyenin zalim ve fasık olduğunu söylemektedir. (İbnu Kesir, III, 111).

İbnu Abbas'ın bu görüşü, daha sonra gelen Ehl-i Sünnet'ten pek çok mü-

fessirin benimsediği görüş olmuştur. Aslında bu görüş sadece Allah'ın indirdiğiyle hükmetme konusunda değil, diğer emir ve yasakları inkâr veya onları çiğneme konularında da esas alınmıştır. Buna göre, dinin bir konudaki emrini yahut yasaklamasını bilerek inkâr eden kâfir, emir ve yasakları çiğneyen ise zalim ve fasıktır.

Bazı müfessirlere göre de burada söz konusu edilen küfür, zulüm ve fasıklık, gerçek anlamlarının dışında bir küfür, zulüm ve fasıklıktır; bu ifadeler Allah'ı ve âhiret gününü inkâr anlamında veya dinden çıkaran bir küfür anlamında değildir. Yani bu ifadeler, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyi ihmal edenlerin suçlarının büyüklüğünü anlatmak içindir. (Derveze, Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri, VII, 105). Bu görüş, Süfyan-ı Sevrî, İbnu Cüreyc, Atâ b, Ebi Rabah'tan nakledilmiştir. Aslında bu görüş, yukarıda İbnu Abbas'tan naklettiğimiz görüşün bir açılımıdır. Nitekim bu görüşün kendisi İbnu Abbas'tan da nakledilmektedir. (Taberî, IV, 256).

Âyetler her ne kadar Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında indirilmiş olsalar da sebebin özel oluşu hükmün genel oluşuna engel değildir. Ayrıca bu âyetlerin sonunda söz konusu nitelemeler zikredilirken şart kipi olarak "مَنْ" kelimesinin kullanılması da bunu desteklemektedir. Çünkü söz konusu kelime, "her kim ...se/sa" anlamındadır ki genellik ifade eder. (Kasimî, Mahasinu't-Te'vil, VI, 1999). Yani kim olursa olsun Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfir, zalim ve fasıktır.

Reşid Rıza, âyetlerin tefsirinde şöyle demektedir:

"Âyetler üzerinde azıcık da olsa düşünecek olursan birinci âyette küfür, ikincisinde zulüm ve üçüncüsünde fasıklık nitelemesindeki ifade inceliğini yakalayabilirsin. Söz konusu kelimeler (küfür, zulüm ve fısk kelimeleri) hem sözlük anlamlarıyla hem de âlimlerin terimleştirdikleri anlamlarında kullanılmışlardır. Çünkü birinci âyette yasamadan, hidayet ve nuru içeren kitabın indirilişinden, peygamberlerin ve hikmet sahibi âlimlerin bu kitapla amel ederek onunla hüküm vermelerinden ve bu kitabın korunmasının tavsiye edilmesinden söz edilmektedir. Bu sebeple bu kitabın hidayet ve nurundan yüz çevirerek ve başkasını tercih ederek onu kabul etmediğinden dolayı onunla hükmetmekten uzak duran her kişi, onu inkâr ediyor demektir. Bu, açık bir husustur. Öylesine verdiği hüküm kitaptaki hükme aykırı düşen yahut o konudaki bilgisizliğinden dolayı kitaptaki hükmü terk etmiş sonra da Allah'a tövbe etmiş olan kimse bu nitelemenin kapsamına girmez. İşte bu durumda olan kimse kitaptaki hüküm ile hükmetmemesinden dolayı günahkâr biridir ve Ehl-i Sünnet bu durumdaki kimseyi tekfir etmekten sakınmıştır. Kelamın bağlamı da yaptığımız gerekçelendirmeye delalet etmektedir.

İkinci âyette ise imanın temeli ve dinin açıklaması durumunda olan kitabın

kendisinden söz edilmektedir. bunun da ötesinde, cana kıyan ve bedenin organlarına zarar veren kimseye adalet ve eşitlik çerçevesinde ceza verilmesinden söz edilmektedir. İşte bu gibi şeylerde Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen, zalimdir. Nitekim bu anlattığımız da âyette açıktır.

Üçüncü âyete gelince, İncil'in hidayetinden söz edilmektedir ki İncil'de anlatılanların çoğu öğütler, adap ve sadece lafızların zahirine değil yasa koyanın muradına ve gözettiği hikmete uygun bir şekilde şeriatı ayakta tutmaya teşvik nevinden şeylerdir. İşte İncil'in bu rehberliği çerçevesinde hükmetmeyenler, günah işlemek ve şeriatın edepleri dışına çıkmakla fasık olmuşlardır.

Günümüzde Müslümanlardan pek çoğu, önceki din mensupları gibi Allah'ın kendilerine indirdiğinin bir kısmını terk ederek başka yasalar ve hükümler ihdas etmişlerdir. Doğruluğuna inandıkları bir tevile gitmeksizin Allah'ın kitabında indirdiği hükümleri terk edenler, hiç şüphesiz durumlarına göre her üç âyetteki nitelemeleri yahut bunların bir kısmını hak ederler. Örneğin, Allah'ın kitabındaki hırsızlık cezasının, iftira cezasının veya zina cezasının, bu suçlara uygun olmayan cezalar olduklarını ileri sürer ve bu cezaları uygun karşılamayıp beşeri cezaları bunlara tercih eden kimseler, kesin olarak kâfirdir. Ama başka bir nedenle Allah'ın kitabındaki hükümlerle hükmetmeyen, şayet söz konusu hükmünde birilerinin hakkının kaybolmasına sebep oluyor yahut adaleti veya eşitliği terk ediyorsa zalimdir, değilse sadece fasıktır. Çünkü fasıklık kavramı, söz konusu kavramlardan daha kapsamlıdır. Her kâfir ve her zalim fasıktır ama her fasık, kâfir veya zalim değildir." (Menar, VI, 404-405).

Reşid Rıza, Hindistan'ın Pencap vilâyetinin müftüsü Mevlevi Nuruddin'in yönelttiği, İngilizlerin hâkim olduğu ve onların kanunlarının yürürlükte olduğu Hindistan'da bir Müslüman'ın hâkimlik yapmasının caiz olup olmadığı konusundaki sorusuna ise ayrıntılı bir cevap vermektedir. Söz konusu cevabında bir Müslüman'ın, Allah'ın Kitabında indirdiği hükümlerin adalete daha uygun ve uygulanmaları gereken hükümler olduklarına inanmamasının mümkün olmadığına ve böyle birinin aslında Müslüman sayılamayacağına dikkat çektikten sonra özet olarak şöyle demektedir:

Müslüman kişinin Müslümanların yararını gözetmesi gerekir. Müslümanlara dokunması kesin olan zararı hafifletmek de Müslümanların yararı kapsamında görülmelidir. Ama kişi sadece geçimini sağlamayı amaçlıyorsa böyle bir göreve gelmesi caiz değildir. Ancak bu göreve gelecek kişi dâhil bütün Müslümanların İngiliz yönetiminden ve Allah'ın Kitabı'ndaki hükümlere uymayan bu kanunlardan kurtulmak için çaba içerisinde olmaları onlar için bir görevdir. Ayrıca böyle bir görevi yürütecek kişinin bu görevi yürütmesinin, ne ölçüde İngilizlerin yönetimine destek ve söz konusu yönetimin devamına yardımcı olacağını da hesaba katması gerekir. Müslü-

man kişi, bütün bu hususları göz önünde bulundurarak Müslümanların yararını gözetmelidir. (Menar, VI, 406-407).

İzzuddin b. Abdilaziz b. Abdisselam da Müslüman olmayanların İslâm yurdunu istila etmeleri durumunda şayet Müslümanlar için başka bir alternatif yoksa zararlardan daha hafif olanı tercih etme kuralına uymaları gerektiğini belirtir. Yine adalet sahibi birini yönetime geçirmeleri imkânları çerçevesinde değilse ve daha az zalim olanı seçme imkânları mevcut ise zararlardan daha hafif olanı seçme kuralına uyarak bunu yapmaları gerektiğini belirtir. (Kavaidu'l-Ahkâm fi Masalihi'l-Enam, Kahire-tarihsiz, I, 73-74).

Çağımız müfessirlerinden Mevdûdi bazı müfessirlerin, söz konusu âyetlerin yalnızca Kitap Ehli hakkında geçerli olduklarını söylediklerini fakat Kur'ân'ın ifadesinden böyle bir şeyin hiç de anlaşılmadığını söylemektedir. (Mevdûdi, Tefhim, I, 486).

İbnu Mesud ve Hasan-ı Basri de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, şayet bu yaptıklarının doğru bir davranış olduğuna inanıyorlarsa ister Yahudi ister Müslümanlardan olsunlar hem kâfir, hem zalim hem de fasık olurlar, demişlerdir. (Kurtubî, VI, 190).

Önceki âyetlerde Tevrat ve İncil'in, kendileriyle hükmedilsin diye İsrailoğulları'na indirildikleri ve İsrailoğulları'nın bu kitaplar hakkında takındıkları tavırlar dile getirildi. Şimdi ise indirilmiş olan kitaplar arasında en mükemmeli olan ve kendinden önceki kitapları doğrulayan, onları koruyup gözeten Kur'ân-ı Kerim karşısında takınılması gereken tavır üzerinde durulacaktır:

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ

الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا

عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ

عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا اٰتٰيكُمْ

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ

بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
اِلَيْكَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ
ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

48. Kitabı sana, eli altında bulduğu kitapları doğrulayan doğrulayıcı ve onları denetleyici olarak hakikati ortaya koymak için gönderdik. Öyleyse Allah'ın indirdiğiyle aralarında hükmet! Ve sana gelen hakikatten sonra tutunup da onların hevasına uyma! Sizden her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik. Elbette Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Ne var ki size verdiği şeylerde sizi denemek istediği için (böyle yaptı). **O halde iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'a olup hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri O size haber verecektir.**

49. Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet; onların hevalarına uyma. Ayrıca Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Şayet yüz çevirirlerse bil ki Allah, bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibet tattırmak istiyor. Gerçekten insanların pek çoğu fasıktır.

50. Yoksa onlar hâlâ cahiliye hükmünü mü istiyorlar? Kesin inanç sahipleri için Allah'tan daha güzel hüküm veren kimdir?

Kur'ân'ın kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olmasının ne anlama geldiğine daha önce değinmiştik. Burada Kur'ân-ı Kerim'in kendinden önceki kitaplara karşı diğer bir vasfı dile getirilmektedir ki o da *müheymin* oluşudur. Kelime sözlükte, şahitlik eden, koruyup kollayan, yöneten, güvenilen gibi anlamlara gelmektedir. (Lisanu'l-Arab. H-M-N maddesi). Buna göre Kur'ân-ı Kerim kendinden önceki kitaplara tanıklık etmekte, onları insanların tahriflerinden arındırmakta ve onlarda nelerin tahrif edildiğini ortaya koymaktadır. Bu konuda güvenilen bir kitaptır. Nitekim bu sûrenin 13. ve 14. âyetlerinde

Kitap Ehli'nin, kendilerine indirilmiş olan vahyin bir kısmını tahrif ettikleri ve bir kısmını da unuttukları anlatılmıştı. Bu da Kur'ân'ın *muheymin* oluşunun, kitaplarındaki eksiltme ve değiştirmeleri düzelten bir kitap olduğu anlamına geldiğini göstermektedir. İşte bu nedenle Kitap Ehli muhakeme için Peygamber'e gelecek olurlarsa **"Allah'ın indirdiğiyle aralarında hükmet. Onların hevalarına uyup haktan sapma"** denmektedir. Yani sana gelecek olurlarsa ey Peygamber, aralarında Kur'ân ile hükmet. Ama kendi aralarında kendi kitaplarıyla hükmedebilirler.

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik. Elbette Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Ne var ki size verdiği şeylerde sizi denemek istediği için (böyle yaptı)**."**

Peygamberlerin tamamı aynı dini tebliğ etmişlerdir. Yani tamamı aynı inanç esaslarını anlatmışlardır. İnanç esasları açısından getirdikleri dinde hiçbir farklılık yoktur. Ancak şeriat kapsamına giren şeylerde birtakım farklılıklar mevcuttur. Kelime olarak şeriat, su kaynağına giden patika anlamındadır. Din dilinde ise helal-haram ve toplumun düzenlemesine dair kurallar anlamında kullanılmaktadır. İşte bu gibi konularda peygamberler arasında farklılıklar olabilmektedir. Buna göre peygamberlerin dinleri tek, ama şeriatları muhteliftir. Allah dileseydi şeriatlarını de tek yapardı. Ancak ilâhî irade, insanların yararlarını gözeterek şeriatlarının farklı farklı olmasını diledi. Çünkü toplumsal hayatın ihtiyaçları değişkenlik arz etmektedir. Bununla birlikte bilginlerin şeriat ile dini birbirlerinin eş anlamlıları olarak kullandıkları da bilinmektedir.

"O halde iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'a olup hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri O size haber verecektir."

Kuşkusuz dinin ve şeriatların hedefi, iyiliklerin hâkim olmasıdır. O halde Müslümanlar da diğerleri de iyiliklerde yarışsınlar. Madem herkes kendi dininin hak olduğuna inanıyor, o halde bundan dolayı çekişecekleri yerde iyilikte yarışsınlar. Farklılıkları çekişme ve düşmanlık konusu yapmasınlar. Aralarındaki ihtilafı Yüce Allah kıyamet günü sonuca bağlayacaktır.

Âyette *iyilik* nitelemesinin kullanılması dikkat çekicidir. Sanki muhataplara, takip ettiğiniz yolun *iyilik* olup olmadığına dikkat edin de öyle yarışın denmektedir. Hz. Muhammed'in yolunun iyilik olduğu ortadadır. Hem onun peygamberliği mucize ile de sabittir. O halde ey Kitap Ehli! İyilik olduğu kat'i olan Muhammed'in yoluna gelin ve öylece yarışın, şeklinde imada bulunulmaktadır.

"Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet; onların hevalarına uyma. Ayrıca Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Şayet yüz çevirirlerse bil ki Allah, bir kısım günahları ne-

deniyle onlara bir musibet tattırmak istiyor. Gerçekten insanların pek çoğu fasıktır."

Kitap Ehli'nin muhakeme edilmek için Peygamber'e gelmeleri durumunda Kur'ân ile hükmetmesi tekrar edilerek bunun ne kadar önemli olduğuna ve mutlaka Kur'ân'la hükmetmesi gerektiğine işaret ediliyor. Yüce Allah herhangi bir kimseye durup dururken azap vermez. Azap verirse mutlaka azap verdikleri bunu hak etmişlerdir. Nitekim burada, onlara azap verilmesinin sebebi, yüz çevirmeleri olarak beyan edilmiştir. Söz konusu azaplandırma dünya hayatında da olabilir âhirette de. İnsanların haksızlık ve zulümleri belli bir düzeye ulaştığında dünyada da cezalandırılırlar. Ama âhirette herkes yaptığının karşılığını mutlaka görecektir.

Kur'ân sadece okunmak için değil, uygulanmak için de indirilmiştir. Kitap Ehli'nden olsun diğer inanç gruplarından olsun İslâm'a muhalif olanlar önce Kur'ân'ın bütünüyle uygulanmaması için gayret ederler; buna güçleri yetmediği takdirde en azından bir kısmının uygulanmaması için çaba harcarlar. Kuşkusuz, bunu her zaman aleni bir şekilde yapmaz; aldatma ve saptırma yollarına da başvururlar. Onların saptırma çabaları konusunda Peygamber'e yapılan uyarı elbette ki Müslümanlar için de geçerlidir.

Belirtmek gerekir ki günümüzde sadece İslâm'ın muhaliflerinden değil, Müslüman olarak bilinenlerden de bu çabalar içerisine girenler vardır. Kur'ân'ın bütün emir ve yasaklarına sıkıca sarılmanın İslâm'ı başkalarının gözünde itici hale getirdiğini; İslâm'ın bazı hükümlerinin artık devrinin geçtiğini hem de din adına ileri sürenlerin sayısı az değildir. Kendilerince İslâm'ı başkalarına sevdirmek için birtakım tevil ve zorlamalarla Kur'ân'ın bazı hükümlerini saptırdıkları bilinmektedir. Bu tür çabalar ister İslâm'ın muhalifleri tarafından yapılmış olsun isterse Müslüman kimseler tarafından yapılmış olsun dini saptırmak çerçevesine girer.

Dine davet ederken dinin tebliğinde önceliklerin gözetilmesi, savunulabilir bir şeydir, hatta olması gereken bir husustur. Ama dini saptırmaya kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur. Eğer böyle bir saptırmaya ihtiyaç olsaydı, buna en çok Kur'ân'ın indiği dönemde ihtiyaç duyulurdu.

Sonuç olarak indirilen Kur'ân'ın bir kısmından saptırma konusunda âyetin uyarıda bulunması hem önemli hem de dikkat çekicidir.

"Yoksa onlar hâlâ cahiliye hükmünü mü istiyorlar? Kesin inanç sahipleri için Allah'tan daha güzel hüküm veren kimdir?"

Peygamber'in verdiği hükümden yüz çevirecek olurlarsa cahiliye hükmünü istiyorlar demektir. Buna göre Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen, cahiliye hükmüyle hüküm vermektedir. İslâmiyet kendi verdiği hükmün dışındaki

hükümlerin tamamını cahiliye hükmü olarak tanımlamaktadır. Çünkü Yüce Allah'ın verdiği hüküm, tüm zamanları kapsayan sınırsız ilminin bir sonucudur. Oysa insanların verdikleri hüküm sınırlı bir bilgiye dayanmaktadır. Kaldı ki verdikleri hükümlerin büyük bir kısmında o sınırlı bilgilerine dayandıkları da görülmekte; üstelik heva ve hevesleri de söz konusu hükümlerine karışabilmektedir. O halde cahiliye, tarihin belli bir kesitinde gerçekleşmiş ve geçmişte kalmış bir şey değil, yinelenen bir olgudur.

Âyette, cahiliye hükmünün gündeme getirildiği bağlam ise çıkarcılık esasına dayalı hükmü tercih etmeleri idi. Bir fert yahut bir toplum, *hüküm verme* söz konusu olduğunda adalet, hakkaniyet gibi üstün değerleri bir tarafa atarak sadece kendi geçici dünya menfaatini gözetiyorsa cahiliye hükmünü tercih ediyor demektir.

Hüküm Allah'a ait olmakla birlikte bu dünya hayatı imtihan yeri olduğundan, Allah hâkimiyetini devreye sokarak insanları kendi hükümlerine tâbi olmaya davet etmektedir. Yani bu dünya hayatında Allah'ın izin vermesi anlamında hâkimiyet yine Allah'a ait olmakla birlikte görünürde hâkimiyet insanlara bırakılmıştır; Allah'ın hükmüne göre hâkimiyetlerini icra edecek olurlarsa âhirette bunun mükâfatını görecek, değilse bunun cezasını çekeceklerdir. Şüphesiz, en güzel hüküm, Allah'ın verdiği hükümdür. **"Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ
فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ
آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

51. Ey iman edenler, Yahudi ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin! Onlar biribirlerinin dostlarıdır. Sizden her kim onları dost edinirse o da onlardandır. Şüphesiz ki Allah, zalim bir topluluğu hidayete erdirmez.

52. Kalplerinde hastalık olanların, "Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz" diyerek onlara koştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir zafer verir ya da katından bir buyruk gönderir de böylece onlar içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.

53. İnananlar da (o zaman)**, "Bunlar mıydı sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler?" derler. Onların amelleri boşa gitmiştir. Böylece hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.**

Bu ve sonraki âyetlerin Ubâde b. es-Sâmit, Abdullah b. Übey ve tâbileri hakkında indirildikleri nakledilir. Ancak âyetlerin indirilişinden sonra Ubâde yaptığından pişmanlık duyarak vazgeçmiş, Abdullah b. Übey ise bir gün Yahudiler galip gelir korkusuyla Yahudilerle beraberliğini devam ettirmiştir. Müslüman birinin başka bir dine mensup olanlarla dostluğunun ölçülerine dair geniş bilgi Âlu İmrân sûresinin 28. âyetinin tefsirinde verilmişti.

Burada şunu kısaca belirtelim ki, Müslüman olmayanları dost edinme ile onlara iyi davranmayı birbirine karıştırmamak gerekir. İyi ve âdil davranmak her zaman için Müslüman'dan beklenen bir şeydir. Hatta yerine göre Müslüman, gayr-i müslime iyilik bile yapar. *"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adaletle davrananları sever. Allah sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten sakındırır. Kim onları dost edinirse işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* (Mümtehine 60/8-9).

Taberî'ye göre, burada kastedilen kimse, Müslümanlara karşı Yahudi ve Hıristiyanlara yardımcı olarak onlara dost olan kimsedir. Çünkü Müslümanlara karşı başka din mensubuna yardımcı olup onu dost edinen, onların dinini benimsiyor demektir. Onların dininden razı olan ve benimseyen kimse, haliyle başka din mensubuna karşı olur. (Taberî, IV, 277).

"Kalplerinde hastalık olanların, "Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz" diyerek onlara koştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir zafer verir ya da katından bir buyruk gönderir de böylece onlar içlerinde gizlediklerine pişman olurlar."

Âyetlerin kimler hakkında indirildiğine yukarıda işaret etmiştik. İşte bunlardan münafıkların lideri İbnu Übey ve tâbileri, bir gün Yahudilerin ellerine imkân geçer ve hâkim duruma gelirler endişesiyle onlara yardımlarını devam ettirmişlerdir. Kuşkusuz, âyetler belli olaylar üzerine indirilmiş olsa da hükümleri geneldir. Günümüzde de Müslüman olduklarını iddia eden nice topluluklar, birtakım dünyevi yararlar karşılığında diğer Müslüman topluluklara karşı gayr-i müslimlerle beraberliklerini devam ettirmektedir. Günümüzde özellikle devlet adamları arasında bu tipler pek çoktur. Kur'ân'ın indiği dönemde bu davranış içerisinde olanların kuruntuları boşa çıktığı gibi bugün de bu tür kuruntular inşallah boşa çıkacaktır. Müslümanlardan görünüp el altından düşmana yardımcı olan bu kimseler, haddi zatında işlerin kızıştığı dönemlerde el altından yardım ettikleri düşmana da yüz çevirirler. **"İnananlar da** (o zaman), **"sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler bunlar mıdır?" derler. Onların amelleri boşa gitmiştir. Böylece hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır."**

Önceki âyetlerde Müslüman görünen münafıklardan söz edilmişti. Bunlar Müslüman göründükleri halde Yahudilerle dostluklarını devam ettiriyor ve onlara destek veriyorlardı. Kısacası İslâm toplumunda dinden dönmüş bireylerden söz ediliyordu. Sözün bağlamına uygun olarak aşağıdaki âyetlerde İslâm'dan çıkan topluluklardan söz edilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَائِمٍ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾
إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ
آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

54. Ey iman edenler! Sizden her kim dininden dönerse (bilsin ki) **Allah'ın onları onların da Allah'ı sevdiği bir topluluk getirir. Onlar inananlara karşı alçak gönüllü, inkâr edenlere karşı onurlu kimselerdir. Allah yolunda cihad eder ve kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın lütfu olup onu dilediğine bağışlar. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.**

55. Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve iman etmiş olanlardır ki; namazı ikame ederler, zekatı verirler; Allah karşısında da boyun eğmişlerdir.

56. Kim Allah'ı, Elçisini ve iman etmiş olanları dost edinirse bilsin ki Allah'ın taraftarlarıdır galip gelecek olanlar.

Âyetler İslâm dinini topluca terk eden gruplardan söz etmektedir. Peki bu âyetlerin inişi sırasında dinden toplu dönüşler olmuş muydu?

O sıralarda toplu dinden dönüşler yahut bunun emareleri mevcut değildi. Bu nedenle âyetler, gelecekte vuku bulacak bir olaydan haber vermekte ve verilen bu haber Kur'ân'ın mucizelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Peygamber'in vefatına yakın dinden dönen topluluklar olmuşsa da toptan dinden dönüş hareketleri vefatından hemen sonra başlamıştır. Dinden dönenlerin bir kısmı bütünüyle dinden vazgeçerken bir kısmı da namaz kılmaya ve oruç tutmaya devam edeceklerini fakat zekât vermeyeceklerini bildirmişlerdir. 55. âyette, **"Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve iman etmiş olanlardır ki; namazı ikame ederler, zekatı verirler; Allah karşısında da boyun eğmişlerdir,"** denilerek zekâta gönderme yapılması muhtemelen bundan dolayıdır.

Kurtubî'nin naklettiğine göre İbnu İshak şöyle demektedir: Mekke, Medine ve Bahreyn'deki Müslümanlar hariç, Arap kabileleri İslâm'dan dönmüşlerdir. Halife seçilen Hz. Ebu Bekir, Halid b. Velid komutasındaki bir orduyu bunlar üzerine göndermiş ve onları yenilgiye uğratmıştır. Hatta nakledildiğine göre, dinden dönenler üzerine gönderilen ordunun büyük çoğunluğu, henüz yeni İslâm'a giren Yemen kabilelerinden oluşuyordu. (Kurtubî, VI, 219-220).

Kuşkusuz, âyetleri sadece Peygamber'in vefatından hemen sonra ortaya çıkmış olaylara bağlamak da doğru değildir. Çünkü âyetler, her dönemde gerçekleşmesi mümkün olan dinden dönmelerin tamamını içermektedir. Ayrıca burada söz konusu edilen topluca dinden dönüş ile bir topluluğun tek tek bütün bireylerinin dinden dönmeleri de değildir. Önemli olan o topluluğun genelinin ve özellikle toplum yapısının dinin dışına çıkmasıdır.

Bir önceki grupta geçen âyetleri de göz önünde bulundurduğumuzda burada dinden dönmeden söz edilirken sözün bağlamı, Müslümanların aleyhine olacak şekilde müslüman olmayanları dost edinmektir. O halde bir topluluğun bütün fertleri dinden dönmemiş ve bu davranışı benimsemiyor olsa da o topluluğun geneli Müslümanlara karşı Müslüman olmayanların destekçisi durumuna dönüşmüşse o topluluk toplum olarak dinden dönmüş kabul edilir. Nitekim söz konusu bu topluluğun yerine gelecek olan topluluğun sıfatları sıralanırken, **"Onlar inananlara karşı alçak gönüllü, inkâr edenlere karşı onurlu kimselerdir"** denmektedir.

Önceki âyetlerde Yahudi ve Hıristiyanların dost edinilmemeleri gerektiğini, çünkü onların sadece birbirlerinin dostu olduklarını; dolayısıyla onların Müslümanları dost edinmelerinin düşünülemeyeceği anlatılmıştı. Aşağıda, dost edinilmemelerine dair başka bir gerekçeye yer verilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ
هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

57. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve inkâr edenleri dostlar edinmeyiniz. Eğer gerçekten iman edenlerdenseniz Allah'tan korkunuz!

58. Namaza çağırdığınızda onu alay ve oyun konusu edinirler. Bu, onların akıllarını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır.

59. De ki: "Ey Kitap Ehli! Bize niçin kin besliyorsunuz. Sırf bizim Allah'a iman ettiğimiz gibi hem bize indirilene hem de bizden öncekilere iman etmemiz; sizinse çoğunuzun fasık olmasından dolayı değil mi?"

60. "Allah katında (bu yaptıklarına karşılık) **asıl kötü cezaya düçar olacakları size haber vereyim mi? Onlar Allah'ın lanetlediği, gazab ettiği, aralarından maymunlar ve domuzlar çıkardığı;** (üstelik kendileri de) **Tağut'a tapan kimselerdir. İşte onlar, yeri en kötü olanlardır; yoldan en çok sapanlardır."**

Daha önce kendilerine kitap verilenlerle Yahudi ve Hıristiyanların, inkâr edenlerle de müşriklerin kast edildiği açıktır. Kuşkusuz, bir din mensubu olan Müslümanlarla alay etmek, Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara yakışmayan bir davranıştır. Ancak zamanla dini emirlere riayet etmekten uzaklaşmış, bazı konularda müşriklerin güdümüne girmişlerdi. Peygamberimizin gelişinden sonra hakkı kabul etme konusunda inatları hırçınlığa varacak düzeye ulaşmıştı. Belki de Kitap Ehli'nden İslâm'ı kabul edenlerin sayılarının az olması bundandır. Oysa ki Kur'ân-ı Kerim, Kitap Ehli'ni müşriklerden ayrı tutmakta; yemeklerinin yenilebileceğini ve kadınlarıyla evlenilebileceğini anlatmaktadır. Ayrıca onlarla tartışırken özen gösterilerek en güzel şekilde tartışılmasını tavsiye etmektedir. (Nahl 16/125).

Bu âyette dinin kendisiyle alay etmeleri söz konusu edilirken ikinci âyette dinde özel bir yeri olan namazla alay etmeleri gündeme getirilmektedir. Nakledildiğine göre ezan okunduğunda Kitap Ehli'nden ezanla alay edenler vardı. Oysa ezanda söylenenlerin çoğu, Kitap Ehli'nin dinî duygularını okşayan sözlerdir. **"Bu, onların gerçekten akıl erdirmeyen bir topluluk olmalarındandır..."**

"De ki: "Ey Kitap Ehli! Bize niçin kin besliyorsunuz. Sırf bizim Allah'a iman ettiğimiz gibi hem bize indirilene hem de bizden öncekilere iman etmemiz; sizinse çoğunuzun fasık olmasından dolayı değil mi?"

Müslümanların bütün suçu Allah'a, kendilerine indirilene ve daha önce peygamberlere indirilmiş olana inanmaları mı? Bundan dolayı mı Müslümanlarla alay ediyorsunuz? Yoksa kendi içinizdeki fasıkları ıslah edemediğiniz için mi Müslümanları kıskanıyorsunuz? Kuşkusuz Kitap Ehli'nin problemleri sadece buydu. Yoksa Allah tarafından indirilmiş olan bir kitaba gerçekten inanmış olan bir kimse Allah'ı ve O'nun dinini yücelten biriyle alay edebilir mi?

Âyet, bir yandan bu etkili ifadelerle Kitap Ehli'ni uyarmaya çalışırken bir yandan da inat ve tekebbürlerinin ne düzeye ulaştığına işaret etmektedir. Alay etmeleri de bu inatçılık ve tekebbürlerinden kaynaklanıyordu.

"Allah katında (bu yaptıklarına karşılık) **asıl kötü cezaya düçar olacakları size haber vereyim mi? Onlar..."**

Âyette verilen haber, onları ilgilendirmektedir. Çünkü *Allah'ın lanetlediği, gazap ettiği, aralarından maymunlar ve domuzlar çıkardığı zaman zaman Tağut'a da tapan kimseler,* onların atalarıdır. Halbuki onlar, hep geçmişleriyle övünür, hatta bundan dolayı da kendilerinin çok üstün olduklarını savunurlar. Buna göre âyet, siz Müslümanlarla alay edeceğinize övündüğünüz geçmişinize; cumartesi yasağını çiğnemelerinden dolayı maymunlaşan, domuzlaşan atalarınıza bakın, Filhakika sizler bununla da yetinmediniz; şeytani güçler olan Tağutlara taptınız. Dolayısıyla sizin de o atalarınızdan farkınız yoktur ve âhirette atalarınızla birlikte çok ağır bir cezaya çarptırılacaksınız..

Aralarından maymunlar ve domuzlar çıkarıldığı meselesi, A'râf sûresinin 163-166. âyetlerinin tefsirinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

وَاِذَا جَاۤؤُ۫كُمْ قَالُوا اٰمَنَّا
وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِه۪ۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾
وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ
عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

61. Size geldiklerinde: "İnandık" derler. Oysa onlar, inkârlarıyla birlikte geldiler ve onunla birlikte çıktılar. Ama Allah gizlediklerini çok iyi bilmektedir.

62. Onların pek çoğunun günah işlemede, haddi aşmada ve her kötülüğü boğazlarına indirmede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kötüdür!

63. Onların din adamları ve hahamları, onları günah söylemekten ve her türlü kötülüğü boğazlarına indirmekten alıkoysalar ya. Onlar, ne kötü davranıyorlar!

Bu âyetler de İslâm diniyle ve namazla alay eden ve onları eğlence konusu yapan Yahudilerin iç yüzlerini deşifre etmeye ve günah işleme konusunda ne denli cüretkâr ve vurdumduymaz olduklarını gözler önüne sermeye devam etmektedir.

İlk âyetin Yahudilerden bir grup hakkında indirildiği nakledilmektedir. Bunlar Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelirken inandıklarını söylüyor. Halbuki ne Peygamber'e geldiklerinde inanma niyetleri vardı ve ne de Peygamber'in yanından çıktıklarında. İnkâr edenler olarak Peygamber'in yanına geldiler ve yine inkârları üzere onun yanından ayrıldılar.

Haddi zatında Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Yahudiler hakkında indirilen âyetlerde yumuşak bir üslup kullanılıyordu, ancak kötü davranışları ve bile bile gerçekleri gizleyerek inat etmeleri, içyüzlerini gözler önüne seren sert âyetlerin indirilmesine neden oldu.

Onlar kötülük işlemekle kalmıyor, kötülük işleme konusunda kendi aralarında yarışıyorlardı. Din bilginleri de bu yaptıklarına seyirci kalıyordu. Hâlbuki din bilginlerinin görevleri, onları uyarmak ve bu yaptıklarına engel olmaya çalışmaktır. Bir toplumun din bilginleri de bozulmuşsa artık o toplumu kötülüklerden alıkoyacak, onları uyaracak kim olabilir ki? Müfessirler, bir kötülüğe karşı sesiz kalanın, o kötülüğü işlemiş olduğuna ve iyiliği emretmekle kötülüklerden sakındırmanın din bilginleri için bir görev olduğuna bu âyetin delil olduğunu söylemektedir. (Kurtubî, VI, 237).

Kuşkusuz, Yahudilere yapılan bu uyarılar sadece Yahudileri ilgilendiren hususlar değildir. Aynı şey Müslümanlar ve Müslüman din bilginleri için de geçerlidir. Ne yazık ki Yahudi din bilginlerinin bu tavırlarına benzer tavırlar içerisinde olan Müslüman din bilginlerinin sayısı az değildir. Din bilgilerinin

uyarıcılık ve rehberlik görevlerini yapmayan toplumlar, eğer günah bataklığına saplanmışlarsa dünya hayatında da birtakım cezalara çarptırılırlar.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْد۪يهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ
يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَز۪يدَنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ
مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا
اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٦٤﴾

64. Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Bu söyledikleri sebebiyle onların elleri bağlanmış ve lanete uğramışlardır. Bilakis O'nun iki eli de sonuna kadar açıktır; O, dilediği şekilde dağıtır. Andolsun, Rabbinden sana indirilenler onlardan pek çoğunun taşkınlıklarını ve inkârlarını arttıracaktır. Böylece Biz onların arasına kıyamet gününe dek sürecek düşmanlık saldık ve onlar her ne zaman bir savaş ateşi yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar, oysa Allah, bozguncuları sevmez.

Eli sıkı olmakla kastedilen, cimrilik; *eli açık* olmakla kastedilen ise cömertliktir. Türkçemizde de bu deyimlerin karşılığı aynıdır. Yahudiler Allah'ın elinin sıkı olduğunu söylerken bununla Müslümanların fakir olduklarını kastediyor *ve "gerçek bir dine sahip olsaydınız, Allah size zenginlik ve güç verirdi"* demek istiyorlardı. Ancak bunu kastediyor olsalar bile Allah hakkında böyle bir söz sarf etmeleri, Allah inancı konusundaki ciddiyetsizliklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte gerek burada gerek başka yerlerde hem Yahudiler hem de diğer topluluklar hakkında *şöyle dediler* dendiğinde bununla o din mensuplarının veya toplulukların tamamının o şeyi söyledikleri kastedilmez. Aralarında böyle sözler söyleyen bir topluluğun var olduğuna işaret eder. Bazen de bununla kamuoyunun düşüncesi kastedilir.

Kuşkusuz hak üzere olmanın tek göstergesi, güçlü ve zengin olmak değildir. Ancak hayatın sadece dış görünüşüne aldananlar böyle bir değer yargısına sahiptir.

Bazı müfessirler ise *Allah'ın eli sıkıdır* ifadesiyle Yahudileri gözetmediğini kastettiklerini söylemişlerdir. Çünkü Muhammed (s.a.v.)'in Medine'ye hicret edişinden sonra Yahudilerin maddi durumları gittikçe kötüye gitmiş bu sebeple, Allah bize karşı cimrileşti, demeye başlamışlardır.

"Andolsun, Rabbinden sana indirilenler, onlardan pek çoğunun taşkınlıklarını ve inkârlarını arttıracaktır."

Yahudilerin Araplara olan düşmanlıklarının kökenlerine Bakara sûresinin tefsirinde değinmiştik. Özellikle son Peygamber'in Araplardan olması söz konusu düşmanlıklarına yeni boyutlar katmıştır. Belki son indirilen vahiyle geçmişte yaptıklarının gündeme getirilmesi onları daha da düşmanca tavırlar takınmaya sürüklemiş olmalıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de bu hususlar dile getirilmemiş olsaydı, bu hususların bir kısmı diğer milletler tarafından bilinmeyecekti. Her hususta milliyetçi bir bakış açısına sahip olan Yahudiler için geçmişleri çok önemlidir. Çünkü milliyetçi toplumlar, geçmişlerinin başarısını kendi başarıları olarak görürler. Olumsuz taraflarını ise ya görmezlikten gelip üstünü örter yahut yorumlayarak onların da bir fazilet olduğunu savunurlar.

O günkü Yahudilerin Araplara düşmanlıklarının önemli bir nedeni de tek değer yargıları zenginlik ve dünyevi güç olan o günün Yahudilerinin zenginlik ve güçlerini yavaş yavaş kaybetmeleridir.

"Böylece Biz, onların arasına kıyamet gününe dek sürecek düşmanlık ve kin saldık."

Bazı müfessirler burada söz konusu edilen düşmanlığın, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki düşmanlık olduğunu söylemektedir. Gerçi Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında tarih boyunca süregelen bir kin ve nefretin varlığı bilinmektedir. Ancak burada sadece Yahudilerden söz edilmektedir. Bu sebeple burada kastedilen, Yahudilerin kendi aralarındaki düşmanlıktır. Bakara sûresinin 84. ve 85. âyetlerinin tefsirinde Peygamberimiz döneminde Medine'de yaşayan Yahudilerden bir kısmının Arap Hazreç kabilesini, diğer bir kısmının da yine Arap olan Evs kabilesini desteklediklerine değinmiştik. Bu iki kabilenin yanında yer alan bu Yahudiler, haddizatında bu kabilelerin ikisine de düşmanlık ve nefret duyguları içerisindeydi. Ne var ki o dönemde bu iki kabile Medine'de güçlü kabileler idi.

Aşırı milliyetçi olan Yahudilerin kendi aralarında düşman olmaları yadırganabilir. Ama ne var ki bu tür duygular, insanlarda menfaat ve çıkar duygula-

rını geliştirir. İnsanların çıkarları içinse bir sınır yoktur. Bu tür duygulara kendilerini kaptırmış insanlarda hakkaniyet ve adalet duyguları körelir. Bu sebeple basit çıkarları için her zaman birbirleriyle de çatışmaya hazırdırlar. Âyetin devamında ifade edildiği gibi mevcut devletleriyle de yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, dünya güvenliğini tehlikeye sokmaya, kin ve nefret tohumları saçmaya devam ediyorlar. Ama tarih boyunca ne Peygamber'e karşı ne de dinlerine samimiyetle bağlı Müslümanlara karşı galebe çalmış değillerdir.

Günümüzde İsrail devletinin kurulmuş olması ve bu devletin Filistinliler karşısında üstünlük kazanmış olması, anlattığımız hususlara aykırı değildir. Peygamber'in gelişinin üzerinden on dört asırdan fazla zaman geçmiştir. Bu müddet zarfında Yahudiler, ömrü henüz bir asrı geçememiş ve esasen kendilerinden başkalarının desteğiyle kurulan bir devlete güçlükle sahip olabilmişlerdir. Azgınlıkları sebebiyle bu devleti devam ettirmeleri de şüphelidir. Diğer yandan günümüzde Müslümanların ne kadar Müslüman oldukları ve İslâm'a ne kadar bağlı oldukları da ayrı bir konudur.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْج۪يلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ سَٓاءَ
مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

65. Kitap Ehli şayet iman etseler ve takvalı olsalardı kötülüklerini örter ve nimetlerle donatılmış cennetlere onları koyardık.

66. Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve onlara indirileni hakkıyla uygulasalardı, muhakkak üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi. İçlerinde orta yolu tutan bir topluluk vardır ama çoğu ne kötü şeyler yapmaktadır.

لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقٖيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجٖيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزٖيدَنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٦٨﴾
اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

67. Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan, O'nun mesajını yaymamış olursun. Ve Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah, inkâr eden topluluğu hidayete erdirmez.

68. De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat, İncil ve Rabbinizden size indirilenleri hakkıyla uygulamadıkça herhangi bir şeye dayanmış olmazsınız." Kuşkusuz, Rabbinden sana indirilenler onlardan pek çoğunun azgınlığını ve inkârını arttıracaktır. O halde hakikati inkâr edenler için üzülme.

69. İman edenler, Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe inanıp iyi işler yapanlar için Rableri katında muhakkak mükâfatları vardır; onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi onlar üzülmeyecekler de...

Kitap Ehli'nin yalpalamalarına ve Peygamber'e karşı saldırganlıklarının artmasına rağmen Yüce Allah Peygamber'inden kendisine gelen mesajı kararlı bir şekilde tebliğ etmesini istemekte ve bunu yapmadığı takdirde peygamberlik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını haber vermektedir. Mesajın tebliğ edilmesi gerektiğine dair emir, şüpheye ve tereddüde yer bırakmayacak şekilde açık ve nettir. O halde Peygamber, kendisini elçi olarak gönderen Yüce Allah'ın bu emri karşısında hiçbir tereddüt göstermemeli ve insanların zarar vermelerinden korkmamalıdır. Nitekim Yüce Allah Elçisine, insanların zarar vermelerinden kendisini koruyacağını da bildirmektedir.

Peygamber'in Allah'tan gelen mesajları insanlara tebliği ettiğinde hiçbir şüphe yoktur. Muhtemelen burada emrin açık ve net bir şekilde verilmesi, Kitap Ehli'nin engellemelerine karşın tereddüt göstermemesi ve kendisine gelen mesajların hepsini eksiksiz ve apaçık bir şekilde tebliğ etmesinin gerekliğinin hatırlatılması içindir.

Âyetin öncesinde de sonrasında da Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan söz edilmektedir. Bu, Peygamberimizin Yahudi ve Hıristiyanlara da gönderildiğini göstermektedir. Nitekim Taberî, âyetin, bu sûrede birtakım olumsuzlukları gündeme getirilen, kitaplarını da tahrif etmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında indirildiğini ve âyetle yüce Allah'ın, elçisine Kur'ân-ı Kerim'i onlara tebliğ etmesini emrettiğini belirtmektedir. (Taberî, IV, 307). Bu sûrenin 15. ve 19. âyetlerinde de Peygamberimizin Kitap Ehli'ne gönderildiği açıkça ifade edilmektedir. 19. âyette şöyle denilmekte idi:

"Ey Kitap Ehli! Bize ne bir müjdeci geldi ne de bir uyarıcı, demeyesiniz diye peygamberlerin arkasının kesildiği bir sıra da size açıklamalar yapmak için elçimiz geldi. İşte size bir müjdeci ve bir uyarıcı geldi! Allah her şeye gücü yetendir."

Bakara sûresinde de Yahudilerden söz edilirken şöyle denmektedir:

"Allah katından ellerinde bulunanı doğrulayıcı bir kitap geldiğinde, daha önce inkârcılara karşı üstün gelmek için yalvarıp yakardıkları halde, evet o bildikleri (Kur'ân) *kendilerine gelince onu inkâr ettiler, artık Allah'ın laneti inkârcıların üstüne olsun."* (Bakara 2/89)

Şiiler, bu âyetin Hz. Ali'nin hilafetine delil olduğunu söyler. Onlara göre Peygamber'in insanlara tebliğ etmekten çekindiği husus, Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olmasıdır. İnsanların amcası oğlunu kayırıyor demesinden endişe ediyordu. Bu nedenle Peygamber, Allah'ın kendisinden yapmasını istediği şeyi, Hz. Ali'nin hilafetini insanlara tebliğ etmeyi erteliyor, münasip zamanı kolluyordu. (Tabatabai, el-Mizan VI, 48). Nihâyet Hac dönüşü Gadir-i Hum'da bunu ilan etti.

Şii müfessirler bu sonuca varmak için âyetin öncesi ve sonrasıyla gerek konu bakımından ve gerekse indirilişi yönüyle herhangi bir bağlantısının bulunmadığını; yalnız başına müstakil olarak indirildiğini söylerler. Ayrıca âyette, *"Allah seni insanlardan koruyacaktır"* dendiğini, diğer hükümlerin ve hatta risaletin tamamının tebliğ edilmesi noktasında Peygamber'in bir korkusunun söz konusu olmadığını, ancak Hz. Ali amcasının oğlu olduğundan, kendisinden sonra onu kendisine vekil tayin etmesinin hoş karşılanmayacağından endişe ettiğini belirtirler. Ancak Veda Haccı dönüşü Gadir-i Hum denilen yere geldiğinde bu âyet indirilmiştir. Bunun üzerine Peygamber, orada-

kilere bir konuşma yapmış ve Hz. Ali'nin elini tutarak: *"Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır"* demiştir.

Ehl-i sünnet âlimleri bu sözün Hz. Ali'nin hilafetine delalet etmediğini, *mevla* kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de yöneticilik anlamında yardım etme ve sevgi manasında kullanıldığını; haddizatında bütün mü'minlerin birbirlerinin velileri olduklarının Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edildiğini belirtirler.

Kuşkusuz, imamet meselesi Kur'ân-ı Kerim'de yahut Peygamber'in sözlerinde açıkça tasrih edilmiş olsaydı bu haber bütün Müslümanlar arasında süratle yayılır ve kimin halife seçileceği konusu Müslümanlar arasında tartışma konusu olmazdı. Hz. Ali'nin kendisi de önceki halifeler seçildiğinde böyle bir konuyu gündeme getirmemiş; benim hakkımda şu âyet indirildi, dememiştir. Çevresi de böyle bir meseleyi gündeme getirmiş değildir. Böyle bir şey olmuş olsaydı Hz. Ali gibi bir cengâverin takiyye yaparak bunu gizlemesi düşünülemez; kınayanların kınamasına aldırmadan bunu açıkça söyler, Allah'ın emrinin yerine getirilmesini canı pahasına savunurdu.

"Şüphesiz Allah, inkâr eden topluluğu hidayete erdirmez."

Daha önce birkaç kez dikkat çektiğimiz gibi hidayet yahut sapıklığı seçen insanın kendisidir. Burada da Yüce Allah, inkâra şartlanmış kimseleri doğru yola hidayet ettirmeyeceğini haber vermektedir. Allah'ın onları doğru yola hidayet ettirmemesi, inkârları sebebiyledir.

"De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat, İncil ve Rabbinizden size indirilenleri hakkıyla uygulamadıkça herhangi bir şeye dayanmış olmazsınız." Kuşkusuz, Rabbinden sana indirilenler onlardan pek çoğunun azgınlığını ve inkârını arttıracaktır. O halde hakikati inkâr edenler için üzülme."

Tevrat ve İncil'i uygulamalarından maksadın ne olduğuna daha önce değinmiştik. Burada şunu belirtelim ki dinlerin tamamının kaynağı birdir. Ancak helal-haram ve sosyal meselelerle ilgili hükümlerde dönemin şartları gözetilmiş, bu nedenle de bu gibi konularda önceki vahiyle sonra gelen vahiy arasında kimi farklılıklar bulunabilmiştir. Bu anlamda Kur'ân-ı Kerim, indiği dönem ve sonrasındaki toplumlar için önceki kitaplardan daha uygundur.

"İman edenler, Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe inanıp iyi işler yapanlar için Rableri katında muhakkak mükâfatları vardır; onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi onlar üzülmeyecekler de."

Önceki âyetlerde Kitap Ehli'nin Tevrat ve İncil'i hakkıyla uygulamadıkları

belirtilmişti. O halde onlar yeniden iman etmeye ve salih amel işlemeye çağırılmaktadırlar. Âyetin tefsiri, Bakara sûresinin 62. âyetinde geçmişti.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى
أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾
وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

70. İsrailoğullarından kesin söz almış ve onlara elçiler göndermiştik. Ama her ne zaman bir elçi canlarının istemediği şeyleri onlara getirdiyse bir kısmını yalanladılar; bir kısmını ise öldürüyorlar.

71. Ve herhangi bir fitne olmayacağını zannettiler de kör ve sağır kesildiler. Daha sonra Allah yine tövbelerini kabul etti; ancak içlerinden pek çoğu yine kör ve sağır kesildi. Allah, onların yaptıklarını herhalde görmektedir.

Burada İsrailoğullarının tarihlerinin genel bir yapısından söz edilmektedir ki o da kendilerinden söz alınmış olması ve bu sözü tutmamalarıdır. Âyetin ifadesinden de anlaşıldığı gibi bu, İsrailoğullarının tarihlerinde tekrar eden bir husustur. Onlara her ne zaman bir elçi gelip de arzularına aykırı emir ve yasaklar getirmişse karşı çıkıp isyan etmiş; Peygamberleri yalanlamış ya da öldürmüşlerdir.

Âyette, *peygamberleri yalanladılar,* denildiği halde peygamberleri öldürmelerinden söz edilince *öldürüyorlar* denmektedir. Peygamberleri öldürme istekleri Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde de devam ediyordu. Çünkü

Medine'den sürülünceye kadar Peygamberimizi öldürmek için komplolar peşinde koşmuşlardır. Âyet böylece bu durumlarını da ifşa etmektedir..

71. âyette, bütün bu yaptıklarına rağmen İsrailoğullarının sanki hiçbir kötülük işlememiş gibi kendilerinden emin oldukları ve bu yaptıklarından dolayı Allah'ın kendilerini hesaba çekmeyeceğini zannettikleri anlatılmaktadır. Ama kuşkusuz Allah bu yaptıklarını biliyor ve yaptıklarından dolayı onları sorguya çekecektir.

Yukarıdaki âyetlerde Kitap Ehli'nden Yahudilerin inanç konusunda olumsuz tavırları anlatılmıştı. Aşağıdaki âyetlerde ise yine Kitap Ehli'nden olan Hıristiyanların Allah inancı konusundaki olumsuz tavırları anlatılmaktadır:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ
الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۜ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۜ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ
حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ ۜ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ
ثَلٰثَةٍ ۢ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا إِلٰهٌ وَاحِدٌ ۜ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۚ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۜ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۜ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۜ

انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ
﴿٧٥﴾ قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًاۜ وَاللّٰهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٧٦﴾

72. **"Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları! Hem benim Rabbim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" demişti. Unutmayın ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah o kimseye cenneti haram kılmıştır. O kimsenin varacağı yer de Cehennemdir. Ve bu zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.**
73. **"Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Çünkü bir tek ilâh dışında hiçbir ilâh yoktur. Şu söylediklerinden vazgeçmezlerse şüphesiz onlardan inkâr edenlere acı bir azap dokunacaktır.**
74. **Hâlâ mı Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanma dilemiyorlar? Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.**
75. **Meryem oğlu Mesih sadece bir elçidir. Ondan önce de pek çok elçi gelip geçmiştir. Onun annesi, özüyle sözü aynı, dürüst bir kadındır.** (Herkes gibi) **o ikisi de yemek yerdi. Bak, mesajları onlara nasıl açıklıyoruz! Sonra yine bak, nasıl yüz çeviriyorlar!**
76. **De ki: "Allah'ı bırakıp da size herhangi bir zarar ya da faydası olmayacak şeylere mi kulluk ediyorsunuz?" Oysa yalnız Allah'tır her şeyi bilen, her şeyi işiten.**

İlk iki âyet Hıristiyanların Hz. İsa'dan sonra inançlarına karıştırdıkları teslis/üçleme inancından söz etmektedir. Hz. İsa'nın ölümünden çok sonra yazılmış olan mevcut İncillerde bile teslis akidesi açık bir şekilde ifade edilmemektedir. Bilakis tevhit inancını ifade eden pek çok ifade vardır. Mesela Markos İncil'inde Hz. İsa şöyle demektedir: "*Ve talimat olarak insan emirlerini öğretip boş yere bana taparlar. Siz Allah'ı bırakıp insanların ananesini tutuyorsunuz.*" (Markos, 7/7-8). Yine Matta İncilinde şöyle bir olay anlatılmaktadır: "*İblis, İsa'yı çok yüksek bir dağa götürdü ve ona dünyanın bütün ülkelerini ve onların izzetini gös-*

terdi. İblis ona dedi ki: 'Eğer yere kapanıp bana tapınırsan, bütün bu şeyleri sana veririm.' O zaman da İsa ona dedi: 'Çekil, şeytan, çünkü: Rab Allah'ına tapınacak ve yalnız ona kulluk edeceksin diye yazılmıştır.'" (Matta 4/9-11) Ne var ki sonradan Hıristiyanlar arasında teslis inancı yaygınlaşmış ve bu sapma, inançlarının bir parçası haline gelmiştir. Bu inancın Hıristiyanlığa Pavlos tarafından sokulduğu söylenir.

Teslis inancına göre, Allah, üç asıldan meydana gelmektedir ki bunlar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur. Hıristiyan teologlar, bir üçtür, üç de birdir gibi bir safsata ileri sürer. Buna göre bunlardan her biri, diğerlerinin aynıdır. Sonuçta onlara göre Mesih, Allah'tır, Allah da Mesih'tir. *"Allah bir çocuk edindi, dediler. Buna dair ne kendilerinin bir bilgileri vardır ve ne de atalarının. Ağızlarından çıkan söz ne ağırdır! Söyledikleri, yalandan başka bir şey değildir,"* (Kehf 18/4-5).

Hıristiyan teologları da bu saçma inancı izah etmekte zorluk çeker, sonuçta muhatabına: "*Mantığını cebine koy ve öylece inan*" demekten başka bir çıkar yol bulamazlar. Bu saçmalıklarını izah bakımından İzharu'l-Hak yazarının naklettiği şu olay, çıkmazlarını gâyet güzel bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Nakledilir ki üç kişi Hıristiyanlığı kabul eder. Papazlardan biri onlara Hıristiyanlıktaki zorunlu inanç kurallarını ve özellikle teslis akidesini öğretir. Bir gün papazın dostlarından biri ziyaretine gelir. Dostu papaza sorar: 'Zorunlu inanç kurallarını öğrendiler mi?' Papaz: 'Elbette" der ve onlardan birini çağırır, kendisine teslis inancını sorar. Adam cevap verir: 'Bana ilâhların üç olduğunu öğrettin; bunlardan biri göktedir, ikincisi bakire Meryem'den doğanıdır, üçüncüsü ise bu ikinci ilâh otuz yaşına geldiğinde kendisine güvercin suretinde inenidir.' Papaz kızar ve onu kovar. İkincisini çağırır ve ona sorar. Adam cevap verir: 'Bana şunu öğrettin: İlahlar üç idi, bunlardan biri çarmıha gerildi, geriye iki ilâh kaldı' der. Papaz onu da kovar ve üçüncüsünü çağırır. Bu üçüncüsü diğerleri gibi değildir; zeki biridir. Ayrıca kendisine belletilen inanç esaslarını belleme konusunda çok dikkatlidir. Papaza cevap verir: 'Efendim, bana öğrettiklerini efendi Mesih sayesinde çok güzel anladım ve tam olarak ezberledim. İmdi, bir üçtür, üç de birdir. Onlardan biri çarmıha gerildi ve öldü. Hepsi bir olduklarından dolayı da hepsi ölmüş oldu, şu anda ilâh yoktur. Yoksa üçü bir değil miydi?" (İzharu'l-Hak'tan naklen, Reşid Rıza, Menar, VI, 487-488).

İşte Kur'ân-ı Kerim, böyle bir inancın küfür olduğunu pekiştirerek ifade etmekte ve böyle inananların varacağı yerin cehennem olacağını belirtmektedir. Buna rağmen Allah'a ortak koşan Hıristiyanlara da tövbe kapısı açıktır. *"Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir".*

“Meryem oğlu Mesih sadece bir elçidir. Ondan önce de pek çok elçi gelip geçmiştir. Onun annesi, özüyle sözü aynı, dürüst bir kadındır. (Herkes gibi) **o ikisi de yemek yerdi. ”**

Hz. İsa sadece bir peygamberdir. Kendisinden önce de peygamberler gelip geçmiştir. Babasız dünyaya gelmiş olması şayet ilâh olmasını gerektiriyor olsaydı, Hz. Âdem hem anasız ve hem de babasız dünyaya gelmiştir. Hz. İsa da annesi de birer insan idiler. Onlar da diğer insanlar gibi yer-içer, uyur, yeryüzünde dolaşırlar. Soğuktan sıcaktan etkilenirler. Bu durumda olanlar ilâh olabilirler mi?

Başka âyetlerde de peygamberlerin yemek yedikleri belirtilmektedir. (Enbiya 21/8; Furkan 25/20). Peygamberlerin bu yönlerine vurgu yapılması, peygamberlerin de diğer insanlar gibi birer insan olduklarına dikkat çekmek içindir.

“De ki: “Allah’ı bırakıp da size herhangi bir zarar ya da faydası olmayacak şeylere mi kulluk ediyorsunuz?” Oysa yalnız Allah’tır her şeyi bilen, her şeyi işiten.”

Bazı müfessirler burada sadece Hz. İsa’nın kastedildiğini söylerken bazıları da Hz. İsa ile birlikte annesinin de kastedildiğini söylemektedir. Yani size zarar yahut yarar verme gücüne sahip olmayan İsa’ya yahut annesine ne diye tapıyorsunuz?

Bir peygamber eğer yarar yahut zarar verme gücüne sahip değilse bir velinin buna güç yetirmesi evleviyetle mümkün değildir. Ama ne yazık ki günümüzde pek çok Müslüman, peygamber yahut veli dedikleri zatlardan yardım/medet istemekte; onlara dua etmektedir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi dua ibadettir. Bir kimsenin zarar ve yarar verme gücüne sahip olduğuna inanarak ona dua etmek, yani ondan istemek ise onu ilâh edinmek anlamına gelir.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فٖي دٖينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُٓوا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا
كَثٖيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّبٖيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذٖينَ
كَفَرُوا مِنْ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُ۫دَ وَعٖيسَى

ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ
اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

77. Ey Kitap Ehli! Dininiz konusunda hakikati bir tarafa bırakıp da aşırılıklara dalmayın. Daha önce sapmış, pek çok kimseyi de saptırmış ve kendilerini de itidal yolundan uzaklaşmış kimselerin tutkularına uymayın.

78. İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmiştirler; üstelik sınırları da aşıyorlardı.

79. İşledikleri bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmezlerdi. Ne kadar da kötü davranışlar sergiliyorlardı.

80. Onlardan birçoğunun, inkâra düşenleri dost edindiklerini görürsün. Benliklerinin kendilerine sunduğu şey ne kötüdür! İşte bu sebeple Allah onlara öfkelenmiştir; azapta ebedi kalacak olanlar da onlardır.

81. Şayet Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanmış olsalardı, o onları dost edinmezlerdi. Ne var ki onlardan pek çoğu doğru yoldan sapmıştır.

Önceki âyetlerde anlatılan konu bu âyetlerde de devam etmektedir. 77. âyette, Hıristiyanların Hz. İsa ve annesini ilâhlık makamına yükseltmelerine gönderme yapılarak aşırı gitmemeleri; Hz. İsa ve annesini oldukları makamdan daha yükseğe yükseltmemeleri istenmektedir. Bu konuda aşırı gidilmesi, bir önceki grupta geçen âyette ifade edildiği üzere onların fayda ve zarar verebileceklerine inanılması, Allah'ın izni olmaksızın helal ve haram yetkisinin onlara verilmesi vs. gibi Allah'a ait hususların kendilerine verilmesidir. Bu konuda peygamberler yetkili değilse onların tabileri durumunda olanların bu yetkiye sahip olamayacakları açıktır.

Kitap Ehli olan Hıristiyanlara geçmişlerinin bu hususlarda aşırı gittikleri hatırlatılarak onların peşlerinden gitmemeleri öğütlenmektedir. Kendilerinden öncekiler sapmakla da kalmamış, başkalarını da itidal yolundan saptırmışlardır. Kuşkusuz itidal yolu, İslâm'ın kendisidir. Şayet Kitap Ehli itidal yolundan ayrılmak istemiyorlarsa bunun yolu İslâm'ı kabul etmeleridir.

Daha önce birkaç kez dikkat çektiğimiz gibi Yahudi yahut Hıristiyanlar hakkında yapılan uyarıların tamamı aynı zamanda Müslümanlara da yapılmış sayılır. Çünkü aynı akıbet Müslümanları da beklemektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v); *"Dinde aşırı gitmekten sizi sakındırıyorum. Çünkü sizden öncekiler dinde aşırı gitmekten dolayı helak olmuşlardır"* buyurmaktadır. (Nesai, Menasiku'l-Hacc 218; İbnu Mace, Menasik 63) Yine şöyle buyurmaktadır: *"Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı andıkları gibi beni anmayın. Ben sadece bir kulum; 'Allah'ın kulu ve elçisi' deyin."* (Buhari, el-Enbiyâ 48).

Bu gibi âyetlere ve Peygamber'in bu hadislerine rağmen Müslümanlar arasında da dini zorlaştırmayı bir dindarlık göstergesi olarak görenler vardır. Bu tür aşırılıklar, dini emir ve yasaklara karşı halkın büyük kesimini bir soğukluğa itmekte; dinin emir ve yasaklarının yerine getirilebilir şeyler olmadığı eğilimi insanlar arasında yayılmaktadır. Bundan da önemlisi inançla ilgili aşırılıklardır. Ne yazık ki Müslümanlar arasında da Peygamber'i ve salih kimseleri ilâhlık derecesine yükseltenler bulunmakta, kendilerine bu tavırlarının yanlışlığını hatırlatanları da Peygamber sevgisinden yoksun yahut söz konusu salih kişilerin düşmanı olarak yaftalamaktadırlar. Bu tür aşırılıklara engel olmanın yolu, geniş halk kesimlerinin de dini temel kaynaklarından öğrenmeye yönelmeleriyle mümkündür.

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmiştirler; üstelik sınırları da aşıyorlardı.

İşledikleri bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmezlerdi. Ne kadar da kötü davranışlar sergiliyorlardı."

İsrailoğullarının özelikle Hz. Davud ve Hz. İsa'nın dili üzere lanetlenmiş olduklarının zikredilmesi, bu iki peygamber döneminde İsrailoğullarının aşırılıklarının arttığını gösterir. Çünkü lanetlenme, Allah'ın lütuf ve merhametinden uzak olma anlamına gelir ki çok ağır bir cezalandırmadır ve ancak önemli suçlar hakkında gündeme getirilir. Yapılan nakillerde Hz. Davud döneminde onun diliyle lanetlenenler, Cumartesi günü çalışma yasağını çiğneyenlerdir. Haddizatında Cumartesi yasağını çiğneyenler, sadece dinin bir emrini yerine getirmemekle kalmıyor aynı zamanda tevilleriyle dini tahrif ediyor; emir ve yasakları yozlaştırıyorlardı. Nakledildiğine göre, Cumartesi yasağını çiğneyenler, Eyle limanında yaşayanlardı. Bunlar Cuma günü çukur kazıyor veya cuma günü ağlarını kuruyor ve Cumartesi günü bu çukurlara düşen yahut ağlara takılan balıkları pazar günü topluyorlardı. Böylece Cumartesi çalışma yasağına uyduklarını ileri sürüyorlardı. O halde bu tavırlarında dini emir ve yasaklarla oynama söz konusuydu.

Âyetler Kitap Ehli'nin lanetlenmelerini üç sebebe bağlamaktadır:

a.) İsyan etmek,

b.) Aşırı gitmek,

c.) işledikleri kötülüklerden birbirlerini sakındırmamak.

İlk iki sebebin kapsamına genel hususlar girdiği gibi Cumartesi yasağı da girmektedir. Yahudilerin Hz. İsa'ya karşı takındıkları tavır ve işi Hz. İsa'nın canına kastetmeye kadar götürmelerini yine bu iki sebep kapsamında değerlendirebiliriz.

Üçüncü sebep olan birbirlerini kötülüklerden sakındırmamalarına gelince, toplumların çöküşlerine neden olan en önemli sebeplerdendir. Çünkü kötülüklere seyirci kalan kimseler, zamanla kötülükleri işlemeye bir ünsiyet kazanır ve bir müddet sonra kendileri de kötülükleri işlemeye başlar. Rivayet tefsirlerinde Yahudilerin bu durumlarına dair pek çok rivayet nakledilmektedir. Bu rivayetlerde kötülüklere seyirci kalan kimselerin de zamanla o kötülükleri işlemeye başladıkları anlatılmaktadır. İbnu Kesir âyetin tefsirinde İmam Ahmed'in Adiy b. Umeyre'den rivâyet ettiği şu hadisi nakleder: *"Yüce Allah bireysel günahlardan dolayı topluma azap indirmez. Ama toplum kendi içinde bir münkerin işlendiğini görür de bunu engellemeye gücü yettiği halde bunu yapmaz, münker işlenmeye devam edilirse Allah, ferdin işlediği günah için toplumu cezalandırır."* (İbnu Kesir, III, 104).

"Onlardan birçoğunun, inkâra düşenleri dost edindiklerini görürsün. Benliklerinin kendilerine sunduğu şey ne kötüdür! İşte bu sebeple Allah onlara öfkelenmiştir; azapta ebedi kalacak olanlar da onlardır."

Kitap Ehli'nin geçmişlerinden söz edilirken söz, Medine'de yaşayan Yahudilere getiriliyor. Çünkü o dönem Yahudileri ile ataları arasında sıkı bir bağ vardı. Onlar kendilerini hep geçmişleriyle özdeşleştiriyorlardı.

Bazı müfessirlere göre burada *inkâr edenler*le müşrik Araplar, bazılarına göre ise münafıklar kastedilmektedir. Biz biliyoruz ki Müslümanlara karşı Yahudilerin bu iki kesimle de ilişkileri vardı. Yahudilerin bu kesimlerle ilişkileri, kendi inançları konusundaki samimiyetsizliklerini ortaya koyan bir durum idi. Onların bu durumları, hemen ardından gelen âyette dile getirilmektedir: **"Şayet Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanmış olsalardı, onları dost edinmezlerdi. Ne var ki onlardan pek çoğu doğru yoldan sapmıştır."** İşte bu sebeple Allah onlara öfkelenmiş olup onlar azapta ebedi kalacaklardır.

Yukarıdaki âyetlerde Kitap Ehli'nin olumsuz tavırları gündeme getirilmişti. Bu konu aşağıdaki âyetlerde sonuca bağlanmaktadır. Konu sonuca bağlanırken iman edenler karşısında takındıkları iki tavırdan söz ediliyor. Bunlardan biri son derece olumsuz iken diğeri gayet olumludur:

لَتَجِدَنَّ
اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذٖينَ
اَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذٖينَ
اٰمَنُوا الَّذٖينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ
قِسّٖيسٖينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾
وَاِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰى اَعْيُنَهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا
عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٨٣﴾

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا
رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِح۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا وَذٰلِكَ جَزَاءُ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿٨٦﴾

82. İnsanlar arasında iman edenlere en şiddetli düşmanlık besleyenlerin Yahudiler ve Allah'a ortak koşanlar olduğunu göreceksin. Yine inananlara en çok yakınlık duyanların ise "Biz Hıristiyanız" diyenleri bulacaksın. Çünkü onlar içinde öyle papazlar ve rahipler vardır ki büyüklük taslamazlar.

83. Elçi'ye indirileni duydukları zaman, hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinden yaşlar boşaldığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik, bizi de hakka tanık olanlarla birlikte yaz."

84. "Rabbimizin bizi salihler topluluğuna katmasını arzu edip dururken ne diye Allah'a ve bize gelen hakka inanmayalım?"

85. Söyledikleri sebebiyle Allah onları, zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlerle ödüllendirmiştir. Orada ebedi kalıcıdırlar. İyilerin mükafatı budur işte.

86. Âyetlerimizi inkâr edenlere gelince; Cehennem ehli olanlar da onlardır işte.

Âyetlerdeki hitap, direkt olarak Peygamber'e yapılmış olup *bulursun, görürsün* şeklindeki ifadeler de âyetin Peygamber dönemini tasvir ettiğini gösterir. Ancak bu tasvirlerin Kur'ân-ı Kerim'de yer almaları, sonraki çağlara da bunların uzanacağına bir işarettir. Yahudilerin Müslümanlara düşmanlıkları tarih boyunca devam etmiştir. Aslında Müslümanlara karşı takındıkları tavır,

genel olarak tarihleri boyunca peygamberlere takındıkları tavırdan farklı değildir. Nitekim geçmişte de onlar, kendilerine gönderilmiş olan peygamberleri öldürmüşlerdir. Yahudilerin Müslümanlara düşmanlıkları Allah'a ortak koşanlardan bile daha şiddetli olmuştur. Bu sebeple düşman olarak Allah'a ortak koşanlardan önce zikredilmişlerdir. (Kasimî, VI, 2116). Hıristiyanlar açısından meseleye bakıldığında ilk dönemde Müslümanlara karşı gayet yumuşak davranmışlardır. Sonraki dönemlerde zaman zaman düşmanlıkları artmışsa da Yahudiler seviyesine ulaşmadığı gibi genelde daha yumuşak bir tavır içerisinde olmuşlardır.

Âyette hangi Hıristiyanların kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı rivayetlerde Necaşi yönetimindeki Habeşli Hıristiyanlar oldukları söylenirken, bazılarında Yemen'in Necrân bölgesindeki bazı Hıristiyanlar oldukları ileri sürülür. Bazı rivayetlerde ise bunların Şam bölgesinde yaşayan Hıristiyanlar oldukları söylenmektedir. Vakıa İslâm'ın ilk dönemlerinde Arabistan yarımadasında yaşayan Hıristiyanların pek çoğu İslâm'ı kabul etmiştir. İslâm'ı kabul etmeyenler ise İslâm'ın, Müslüman olmayanlara tanıdığı inanç ve ibadet özgürlüğünden yararlanmış ve mevcudiyetlerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Hıristiyanların söz konusu tavırları, aralarında mütevazı ve hakka karşı büyüklük taslamayan papaz ve rahiplerin bulunması sebebine bağlanmaktadır. İşte aralarında bulunan bu kimseler, Kur'ân-ı Kerim'i duydukları zaman gözleri yaşla dolup hemen İslâm'ı kabul ediyorlar. Diyorlar ki; *"Rabbimiz, iman ettik, bizi hakka tanıklık edenlerle birlikte yaz."* Yani hakka tanıklık eden Müslümanlarla birlikte yaz. Çünkü Müslümanlar hem Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve kendisinden önce gönderilmiş olan peygamberlerin peygamberliğine hem de onların hakkı tebliğ ettiklerine tanıklık etmektedir.

Yine şöyle derler: *"Rabbimizin bizi erdemli ve dürüst topluluğa sokmasını arzu ettiğimiz halde ne diye Allah'a ve bize gelen hakka inanmayalım?"* Yahudiler gibi hakka karşı büyüklük taslayıp inat etmiyorlar. Hakkı kabul etmeleri sebebiyle de Yüce Allah, altlarından ırmakların aktığı cennetlerle onları mükâfatlandıracaktır. Elbette Yüce Allah, iyilik edenleri ödüllendirecektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ
مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٨٧﴾
وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي
اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

87. Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı hoş şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.

88. Hem Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden, helal ve temiz olanları yiyiniz hem de kendisine inanmakta olduğunuz Allah'tan korkunuz.

Hitap bu âyetlerde Müslümanlara yöneltilerek bu sûrenin 77. âyetinde dile getirilen dinde aşırılık konusuna dikkat çekiliyor. Âyetlerin iniş sebebine dair rivayetlerin tamamında bu konuya vurgu yapılmaktadır. Bu rivayetlere göre sahabeden bazıları Hıristiyan papaz ve rahiplerini kendilerine örnek alarak dünya hayatının pek çok nimetinden uzak durmaya kalkışmış; kimi, gece uyumayıp ibadet etmeyi kimi hanımlarına yaklaşmamayı kimi sürekli oruç tutmayı ve kimi de asla et yememeyi yol edinmeye karar vermiş, hatta bir kısmı bu kararlarını uygulamaya bile sokmuştu. Bazıları erkeklik organlarını kesmeyi bile düşünmüştü. Bazıları, "*papazlar, gece-gündüz evsiz yurtsuz diyar diyar dolaşarak bir dinî hizmetten başka bir dinî hizmete koşuşturuyor; dünyevi lezzetlerin birçoğundan uzak duruyor, kendilerini manastırlara kapatıp sürekli ibadetle meşgul oluyor da biz ne diye bunu yapmıyoruz*" diyordu. (Taberî, V, 8-12). Nakledildiğine göre, Ebu Bekir, Ali, İbnu Mesud, Ömer'in oğlu Abdullah, Ebu Zerr, Selman-ı Farisi vs. gibi büyük sahabiler bu eğilime yönelmiş olanlar arasındaydı. (et-Tenvir ve't-Tahrir, II, 1187).

Âyetler indirilerek bu davranışların dinde yasaklanan aşırılıklardan olduğu anlatılmıştır.

Peygamber döneminde üç kişinin şöyle bir karar aldıkları nakledilir: Bunlardan biri, "*Ben artık gece hiç uyumayacağım ve geceyi ibadetle geçireceğim*" demiş; diğeri, "*Ben artık gündüzleri hep oruçlu geçireceğim*" demiş; üçüncüsü de

"Ben bundan böyle hanımlarımla hiç yatmayacağım" demişti. Peygamber, kendilerine haber gönderip onları çağırmış ve *"Şöyle şöyle kararlar aldığınızı duydum, doğru mu?"* diye sormuş. *"Doğru, ey Allah'ın Elçisi, biz bununla sadece hayır işlemeyi murat ettik"* demişler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ama ben gece hem uyurum hem de ibadet ederim; bazı günler oruç tutarım bazı günler tutmam; hanımlarımla da yatarım. Benim yolumdan ayrılan, benden değildir"* (Taberî, V, 9).

Âyette geçen, *"sınırı aşmayın; Allah, sınırı aşanları sevmez"* cümlesi de müfessirlerin bir kısmı tarafından, Allah'ın helal kıldığı güzel ve hoş şeylerin yasaklanmasıyla ilgili olduğunu söylenmektedir. Yani bu müfessirlere göre, bu şeyleri kendisine yasaklayan kişi, sınırı aşmıştır ve böyle birini Allah sevmez. Bazıları ise âyetin bu kısmının, helalleri aşıp haram işleyenleri kastettiğini söylemiştir. Aslında her iki görüşün birlikte kastedilmiş olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü her iki durumda da sınırı aşma söz konusudur.

İkinci âyet, birinci âyetin anlamını pekiştirmektedir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٓي اَيْمَانِكُمْ
وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ
اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكٖينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلٖيكُمْ
اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرٖيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ
اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

89. Allah, düşünmeden ağzınızdan kaçan yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, ama bilerek ve isteyerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun keffâreti, ailenizdekilere yedirdiklerinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. Buna

imkân bulamayan içinse üç gün oruç tutmak vardır. İşte, yemin ettiğinizde yeminlerinizin keffâreti budur. O halde yeminlerinize bağlı olunuz. Allah, şükretmeniz için âyetlerini size açıklamaktadır.

Önceki âyetlerde hayatın meşru birtakım nimetlerini kendilerine yasaklayanlardan bahsedilmiş ve bunun hatalı bir davranış olduğu belirtilmişti. Söz konusu âyetlerin, kendilerini ibadete adayan, meşru dünya nimetlerinden bir kısmını kendilerine yasaklayan bazı sahabilerin davranışları üzerine indirildiğini belirtmiştik. İşte sözünü ettiğimiz yukarıdaki âyetler indirilince bu kimseler dediler ki: *"Ey Allah'ın Elçisi, bu durumda yaptığımız yeminler ne olacak?"* Bunun üzerine âyetin indirildiği nakledilir.

Lağv yemini, yemin kastı olmaksızın ağız alışkanlığıyla yapılan yemindir. Bu tür bir yemin yapmış olan kişi, söylediğinin aksine davranacak olursa yaptığı bu yeminden dolayı keffâret ödeme sorumluluğu yoktur.

Yemin kastıyla yapılan yeminler tutulmaması durumunda keffâret gerekir ki âyette bunlar şöyle sıralanmaktadır: Kişi, normalde ailesine yedirdiği yemeklerden on fakiri doyurur veya on kişiyi giydirir yahut bir köleyi özgürlüğüne kavuşturur. Kişi, sıralanan bu hususlardan birini seçmekte serbesttir. Buna gücü yetmeyenler -ki Ebu Hanife'ye göre zekât verecek kadar malı bulunmayandır- üç gün oruç tutarlar.

Yedirilecek on kişinin bir günlük yiyeceklerinin mi yoksa bir öğünlük yiyeceklerinin mi kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Rivayetlerden anlaşılan her iki uygulamanın da geçerli olacağıdır.

Burada, yedirmekten maksat, mutlaka yemek verilmesi değildir. On kişilik yemek bedeli de verilebilir. Ebu Hanife'ye göre verilecek bedel, on kişilik fitre bedelidir.

Konuyla ilgili diğer ayrıntılar, fıkıh kitaplarıyla ahkâm tefsirlerinde yer almaktadır.

"O halde yeminlerinize bağlı olunuz."

Aslında Müslüman, normalde verdiği her sözü yerine getirmek durumundadır. Verdiği sözü yerine getirmemek, münafıklık alametlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hele kişi, verdiği söze yemin katarak Allah'ı bu söylediğine şahit tutmuşsa elbette ki bu sözü yerine getirmesi daha çok istenir. Bununla birlikte insanlar, bazen de değişik nedenlerle, dolduruşa gelip *Allah'a yemin ederim ki şunu yapamayacağım* yahut *yapmayacağım* dedikleri, gaybı bilmedik-

lerinden dolayı da bu konuda çokça yanıldıkları bir vakıadır. İşte bu gibi durumlarda yemin eden kişi, yukarıda söz konusu ettiğimiz keffâreti ödeyerek yahut üç gün oruç tutarak yeminini bozar ve söylediklerinin aksini yapar. Nitekim Peygamber de *"Bir şeye yemin eder de sonra başkasını ondan daha iyi bulacak olursan, yemininden dönme bedeli verir, sonra iyi olan işi yapsın"* buyurmaktadır. (Buhari-Müslim).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُرٖيدُ
الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾
وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا
عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فٖيمَا طَعِمُوٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٩٣﴾

90. Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. O halde, kurtuluşa ermek için bunlardan uzak durun.

91. Şeytan, içki ve kumar sayesinde sadece aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık vazgeçecek misiniz?

92. Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin ve tedbirli olun. Şayet yüz çevirecek olursanız bilin ki Peygamber'e düşen sadece apaçık tebliğ etmektir.

93. İman eden ve salih amel işleyenler şayet sakınır, iman eder ve sa-

lih amel işler, sonra yine sakınır ve iman eder, sonra yine sakınır ve iyilikte bulunurlarsa tatmış olduklarından dolayı bir sakınca yoktur. Şüphesiz ki Allah iyilik edenleri sever.

Helal bazı şeyleri kendilerine yasaklayanlardan yukarıda söz edilmiş ve bu konularda sınırların aşılmaması istenmişti. Bu âyetler konunun bir devamı mahiyetindedir. Sanki bu âyetlerde kendinize asıl yasaklamanız gereken hususlar işte bunlardır, denmektedir. Ayrıca helallerin yasaklanması sınırı aşmak olduğu gibi yasakların işlenmesi de sınırı aşmaktır.

İçkinin kademeli olarak yasaklandığına Bakara sûresinin tefsirinde değinmiştik. Buradaki birinci ve ikinci âyetler, içki konusuna son noktayı koymaktadır: İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, bütün bunlar şeytan işi pis şeylerdir. O halde iman eden kimselerin bunlardan kesin olarak uzak durmaları gerekir. Kumar konusunda da burada kesin adım atılmaktadır. Çünkü Bakara sûresinin 219. âyetinde içki ve kumarın zararlarının yanında birtakım yararlarından söz edilmiş ve zararların daha fazla olduğu vurgulanmıştı. Her ne kadar söz konusu yararlar her zaman için söz konusu olsa da burada sadece zararları dile getirilmekte ve kesinlikle bunlardan uzak durulması istenmektedir. Birtakım yararlarının bulunması, yasaklanmalarına engel değildir. Çünkü zararları sağladıkları yararlardan çok daha fazladır.

Âyetlerin nüzul sebeplerine dair birtakım rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayetlerin bir kısmı, Müslümanların içkiyle ilgili ısrarlı soruları üzerine indirildiklerini söylerken bir kısmı da içkinin olumsuzluklarına dair olayların meydana gelmesi üzerine indirildiklerini beyan etmektedir. Söz konusu rivayetlerden birinde şöyle denmektedir: Muhacir ve Ensar'dan oluşan bazı sahabiler, Ensar'dan birinin evinde toplanır, içki içerler. Sarhoş olduklarında karşılıklı övünmeye başlarlar. Nihayet iş kavgaya döner ve onlardan birinin burnu kırılır. İşte bu olay üzerine yukarıdaki âyetler iner.(Taberî, V, 33-34). Şeytan, o gün olduğu gibi bu gün de içki ve kumar sayesinde insanlar arasında kin ve düşmanlık tohumları ekmeye devam etmektedir.

Ebu Büreyde, babasından şunu nakleder: *"Helal olduğu için bir mecliste içki içiyorduk. Bir ara kalktım, selam vermek üzere Rasulüllah'a uğradım; meğer içkiyi yasaklayan şu âyetler inmiş:*

"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. O halde, kurtuluşa ermek için bunlardan uzak durun. Şeytan, içki ve kumar sayesinde sadece aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık vazgeçecek

***misiniz?"** hemen koşup arkadaşlarıma haber verdim ve âyetleri okudum. Ellerinde içki kapları vardı. Kimi bir kısmını içmiş kimininse kabı ağzında, içiyordu. Âyetleri duyar duymaz ellerinde ne varsa döktüler ve 'Vazgeçtik ey Rabbimiz! Vazgeçtik ey Rabbimiz!' dediler."* (Taberî, V, 34).

İçkiyi yasaklayan bu âyetler indirildiğinde sahabe, evlerindeki içkileri sokaklara dökmüş, içki kaplarını yıkamış, hatta bir kısmı bu kapları kırıp atmıştı. Âlimlerin bir kısmı, hem âyetlerin içkiyi pis olmakla nitelemesi hem de sahabenin içki kaplarını yıkamaları, hatta bir kısmının onları kırmalarına bakarak içkinin içilmesi gibi kendisinin de pis olduğunu ve içkiye bulaşmış şeylerin yıkanması gerektiğini söylemişlerdir. Bir kısmı ise içkinin pisliğinin manevi olduğunu, içilmesinin pislik olduğunu; fakat maddi yönden pislik olmadığını, bu sebeple de içki bulaşmış bir kabın yıkanmasının gerekmediğini söylemişlerdir. Bu meseleyi değerlendiren İbnu Âşûr özet olarak şöyle demektedir:

"İçkiye dokunulması, elbise veya bedene bulaşması durumunda yıkanıp yıkanmayacağı meselesinde; yani içkinin pisliğinin manevi mi yoksa maddi mi olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı, tıpkı diğer necis şeylerde olduğu gibi yıkanması gerektiğini söylemiştir. Yani âyette geçen rics/pislik kelimesinin kapsamı içine giren her şey için geçerli kabul etmişlerdir. Ancak dikili taşlar ve fal okları için bunu söyleyen hiç kimse yoktur. Yani bunlara dokunmaktan dolayı yıkama söz konusu değildir. Rivayetlerde içkinin bizatihi kendisinin necis olduğuna dair bir dayanak da bulunmamaktadır. Enes'ten yapılan rivayette içki içme yasaklandığında sahabenin içki kaplarını yıkamaları meselesine gelince; bu içkiden uzak durma konusunda aşırı titizliğin ve meseleyi enine boyuna incelemeden bir an önce içkinin bütün izlerini yok etmeyi istemenin bir sonucudur. Görmüyor musun, sahabenin bir kısmı içki kaplarını bile kırmıştır. Hâlbuki kapların kırılması gerektiğini söyleyen hiçbir âlim yoktur. Peygamber (s.a.v.) de kendilerine böyle bir şey emretmiş değildir. Hatta bazı âlimler, sahabenin içkilerini sokaklara dökmelerini de içkinin bizatihi kendisinin necis olmadığına delil getirmişlerdir. Eğer necis olmuş olsaydı sokaklara dökmezlerdi. Çünkü necis olan bir şeyi sokaklara dökmek caiz değildir. Ben de söz konusu pisliğin manevi olduğu, içkinin bizzat kendisinin necis olmadığı kanaatindeyim." (İbnu Âşûr, s.1194).

Nusub/ensâb kelimesiyle *ezlam* kelimelerinin ne anlama geldiği, bu sûrenin 3. âyetinin tefsirinde geçmişti.

Razi, zorlanmalara sapmadan insaf ölçüleri içerisinde değerlendiren kişinin, bu âyetle her türlü sarhoş edici içkinin haram kılındığını anlayacağını söyler. Çünkü Yüce Allah, *"Şeytan, içki ve kumar sayesinde sadece aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor."*

dedikten sonra *"Artık vazgeçecek misiniz?"* buyurmaktadır. O halde içki içmenin yasaklanması, içkinin söz konusu olumsuzlukları kapsaması nedeniyledir. Açıktır ki söz konusu olumsuzluklar, içkinin sarhoş ediciliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre her sarhoş edici olan da aynı şekilde yasaklanmıştır. Ama kişi inat ederse inadın ilacı yoktur. (Razi, XII, 82).

Yine âyette söz konusu edilen *"Allah'ı anma"* ile kastedilen, Allah'ı kalbde anmak olmalıdır. Çünkü burada içkinin namazdan alıkoyduğu da zikredilmektedir ki namaz, Allah'ı dil ile zikretmeyi de içerir. Nitekim Hz. Ömer: *"Allah'ın emir ve yasakları söz konusu olduğunda Allah'ı hatırlamak, onu dil ile zikretmekten üstündür"* demektedir. (İbnu Âşûr, 1195).

"Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin ve tedbirli olun. Şayet yüz çevirecek olursanız bilin ki Peygamber'e düşen sadece apaçık tebliğ etmektir."

Hem burada söz konusu edilen yasaklar hususunda hem de diğer meselelerde Allah'a ve Peygamber'ine itaat edin. Şeytana da muhalefet edin, çünkü o, aranıza kin ve düşmanlık sokmak ister. Ama Allah'a ve Peygamber'ine itaat etmezseniz, Peygamber'e düşen görev sadece apaçık bir şekilde Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmektir. Hidayet Allah'tandır. İnsanlar Peygamber'in çağrısına uymuyorlarsa Peygamber'in bunda bir suçu yoktur. Yüce Allah hidayeti bulmaları için insanlara akıl ve irade vermiş üstelik peygamberler göndermiş ve bu peygamberler onlara doğru yolu açık-seçik bir şekilde göstermişlerdir. Artık sorumluluk insanların kendilerine kalmıştır, isterlerse doğru yolu tutar ve bunun mükâfatını görürler isterlerse tutmaz, bunun cezasına katlanırlar.

"İman eden ve salih amel işleyenler şayet sakınır, iman eder ve salih amel işler, sonra yine sakınır ve iman eder, sonra yine sakınır ve iyilikte bulunurlarsa tatmış olduklarından dolayı bir sakınca yoktur. Şüphesiz ki Allah, iyilik edenleri sever."

Genelde müfessirler bu âyetin, yukarıda sözü edilen yasaklar gelmezden önce ölen ve bu yasakları işlemiş bulunan Müslümanların durumunu anlattığını söyler. Yani söz konusu kimseler, bu yasakları işlemiş olduklarından dolayı herhangi bir günah işlemiş sayılmaz. Çünkü işledikleri dönemde yasaklanmamışlardı.

Âyetin şu söylenenler üzerine indirildiğini kabul edecek olursak onu şu şekilde anlamlandırmak gerekir: *"İman etmiş ve salih amel işlemiş olanlar şayet sakınmış, iman etmiş ve salih amel işlemiş..."* Bu görüşte olanlar, âyette geçen إذا kelimesinin haddizatında gelecek için kullanıldığını fakat bazen geçmiş için de kullanıldığını söylerler. Gerçekten söz konusu kelimenin geçmiş için kulla-

nılışı Kur'ân-ı Kerim'de de mevcuttur. Hatta içkinin ve kumarın kesin olarak yasaklanmalarından sonra daha önce ölmüş olanların durumlarının ne olacağı sorusu, o dönem yaşayan Müslümanların zihinlerine takılmış ve bu sorularına cevap olarak âyet indirilmiş olabilir. Dahası, söz konusu yasaklama geldikten sonra yaşayanlar da daha önce içki içmelerinden ve kumar oynamalarından dolayı kendilerine bir günah yazılmış olup olmadığını da merak etmiş olabilir. Böylece âyet geçmişte bu yasakları işlemelerinden dolayı kendileri için de bir günahın bulunmadığı konusunu cevaplandırmış olmaktadır. Kısaca, ölmüş olanlar ve sizler eğer iman etmiş, salih amel işlemiş ve sakınmışlarsa/sakınmışsanız, o dönemde bu yasakları çiğnemiş olmalarında/olmanızda bir sakınca yoktur, demektedir. Ancak âyetin daha geniş bir anlam içermesi için إِذَا kelimesinin aslî manası olan, gelecek için kullanılışını esas alarak âyete meal verdik. Buna göre âyet şunu anlatmaktadır: İman eder, salih amel işler ve söz konusu yasakları da çiğnemez ve sakınırsanız yediklerinizden dolayı herhangi bir sakınca doğmayacaktır.

Hatırlanırsa, yukarıda geçen 87. âyette helal şeyleri kendilerine yasaklayanlardan söz edilmiş ve böyle davranmamaları istenmişti. Muhtemelen bu âyet, 87. âyete gönderme yapmakta ve yasaklar çiğnenmedikçe yenilenlerden dolayı bir sakıncanın bulunmadığı hatırlatılarak pekiştirilmektedir. Çünkü araya yasaklar girdikten sonra kimileri, *"ne olur ne olmaz, biz yine tedbirli olalım; şunları yemesek ne olur"* gibi bir duyguya kapılabilir.

Âyette geçen üç tane sakınmanın, yani takvanın ne anlama geldiği konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Taberî'ye göre sakınmaya ilişkin ilk emir; Allah'ın emrini kabul etme, doğrulama ve pratikte uygulama anlamında kullanılmıştır. İkincisi; bu tavır üzerinde devam etmeyi ifade etmektedir. Üçüncüsü ise nafile ibadetlerle Allah'a kulluk yaparak O'na yaklaşma anlamını içermektedir. (Taberî, V, 36).

Beğavi'ye göre ilki şirkten sakınmak; ikincisi bu hali sürdürmek, üçüncüsü ise salih ameller işlemek demektir.

Bazı müfessirlere göre, ilki ölmüş olanlara, ikincisi o gün yaşayanlara, üçüncüsü ise gelecek kuşaklara yöneliktir.

Bazılarına göre ise her üçü, birbirlerini pekiştirmektedir. Böylece Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından sakınmanın ne derece önemli bir husus olduğu pekiştire pekiştire anlatılmış olmaktadır. Müslümanlar ancak böylelikle üstün derecelere ulaşabilir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ اَيْد۪يكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٩٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ
وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه۪ ذَوَا
عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاك۪ينَ
اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه۪ۜ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ
وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾
اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِۚ وَحُرِّمَ
عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًاۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

94. Ey iman edenler! Kuşkusuz, Allah ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir kısım avlarla sizi sınayacak ki hiç kimsenin görmediği yerlerde kendisinden kimlerin korktuğunu ortaya çıkarsın. Artık bundan sonra kim sınırları aşarsa ona can yakıcı bir azap vardır.

95. Ey iman edenler! İhramlı iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden her kim bile bile bir av hayvanını öldürürse onun cezası, evcil hayvanlardan öldürdüğüne denk sizden adalet sahibi iki kişinin belirleyeceği bir hayvanın Ka'be'ye götürülerek kurban edilmesi yahut işlediğine karşılık yoksullara yemek yedirmesi veya yaptığını karşılayacak miktarda oruç tutmasıdır ki bununla yaptığının cezasını tatsın. Allah, geçmiştekileri bağışlamıştır. Ama kim tekrar

bunu yaparsa Allah ondan intikam alır. Şüphesiz Allah güçlüdür, intikam alıcıdır.

96. Size (gezgin kimselere) **bir geçimlik olarak deniz avı yapmak ve bunlardan yemek sizlere helal kılındı. Ama ihramlı olduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.**

Hac ibadetine saygı olarak bu ibadet müddetince birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Avlanma yasağı bunlardan biridir. Hac, hayatta bir defa yapılması zorunlu olan bir ibadettir. Bu nedenle sair zamanlarda mubah olan birtakım hususların bu ibadet esnasında yasaklanması doğaldır.

Yukarıdaki âyetlerde içki ve kumar gibi şeylerin yasak olduğundan söz edilmişti. Bu gibi şeylerden kaçınmak, nispeten kolaydır. Ne de olsa bunlar hem haramdır hem de insanlara zararlıdır. Ancak sair zamanlarda yenen helal şeylerden uzak durmak nefse ağır geldiğinden, bunlardan uzak durabilmek kişinin Allah'ın emir ve yasaklarına karşı samimiyet ve içtenliğini ölçme bakımından önemlidir. Burada kişinin samimiyeti test edilmektedir. Nitekim âyetin kendisinde de bunun imtihan amaçlı olduğu; kimsenin görmediği yerde kişinin samimiyet ve ihlâsının test edilmesi için bu yasağın getirildiği anlatılmaktadır. Münafıklar, insanlardan korktukları için sadece göz önünde Allah'ın yasaklarını çiğnemekten sakınırlar. Oysa gerçekten Allah'a inanmış kişi için birinin onu görüp görmemesi o kadar önemli değildir. İnanan kişi bilir ki, başkası onu görmese de Allah kendisini görmektedir. Mükâfatlandırma veya cezalandırma yetkisine sahip olan da sadece Yüce Allah'tır.

Âyette "bir kısım avlar" denilmek suretiyle avın her çeşidinin yasaklanmadığına işaret edilmektedir. 96. âyette buna bir açıklama getirilerek deniz hayvanlarının yasak kapsamının dışında oldukları belirtilmektedir.

Söz konusu yasağı çiğneyenler için âhirette can yakıcı bir azap vardır. Çünkü kişinin samimiyeti test edilmiş; yasağı çiğneyen kişinin samimi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bir av hayvanını öldüren kişi, buna keffâret olarak evcil hayvanlardan benzerini keser ve onu Ka'be'nin çevresinde bulunan fakirlere yedirir.

Burada söz konusu edilen yasak, ihrama girildikten sonra başlar, ihramdan çıkıncaya kadar devam eder.

Neyin av hayvanı sayılıp sayılmadığı, ceza yerine getirilirken hangi av hayvanına hangi evcil hayvanın tekabül ettiği ve benzeri meseleler fıkıh kitapla-

rında ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Burada sadece şunu belirtmemizde yarar vardır: Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *"Beş hayvan vardır ki onları öldürene, öldürdüğünden dolayı bir günah yoktur: Fare, karga, çaylak, akrep, kuduz köpek"* (Müslim, Hac, 77). Bazı rivayetlerde yılan bunlara ilave edilmekte bazılarında da insanlara zarar veren serkeş hayvanlar zikredilmektedir. Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki insanlara zarar veren hayvanları öldürmekte bir sakınca bulunmamaktadır.

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَٓائِدَۜ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلٖيمٌ ﴿٩٧﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌۜ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبٖيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ
كَثْرَةُ الْخَبٖيثِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

97. Allah Kabe'yi, o kutsal Ev'i; insanların maişeti için bir vesile kılmıştır; Kutsal Ayı / Ayları, Hac kurbanını ve gerdanlık takılı kurbanlıkları da... Bütün bunlar şunu bilesiniz diyedir: Allah, göklerde ve yerde olanları biliyor; zaten hiç kuşku yoktur ki O her şeyi bilendir.

98. Şunu da bilesiniz ki Allah'ın cezalandırması çok çetindir. Aynı zamanda O, hem çok bağışlayandır hem çok merhamet edendir.

99. Elçi'ye düşen, tebliğden başka bir şey değildir. Açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilen Allah'tır.

100. De ki: Kötü ve çirkin olanların çokluğu seni etkilemiş olsa bile kötü ve çirkin olanla iyi ve güzel olan birbirine müsavi değildir. O halde ey akıl sahipleri kurtuluşa ermek için Allah'tan gereğince sakınınız!

Önceki âyetlerde Ka'be'nin çevresi olan Harem bölgesinden ve ihramlı iken avlanmanın yasak oluşundan söz edilmişti. Böyle bir yasaklamanın orada yaşayanlara ne gibi bir yararı olduğu sorusu sorulabilir. İşte burada bu tür muhtemel bir soruya cevap verilmekte ve bunun, orada yaşayan insanlara yararı bulunduğu anlatılmaktadır. Kutsal Ev'in insanlara yararlarından en önemlisi, orada emniyetin hâkim olmasıdır. Bu öyle bir emniyettir ki orada yaşayan ve insanlara bir zararı dokunmayan yabani hayvanları da kapsamaktadır. Bu bölgede avlanma yasaklanmışsa oradaki av hayvanları da emniyettedir demektir.

İnsanların akın akın gelmesi sebebiyle Ka'be çevresinde yaşayanlara büyük imkânlar sağlamaktadır. Nitekim Ka'be'nin inşasından bu yana bütün dönemlerde insanlar orayı ziyaret etmekte böylece orası hem manevi bakımdan hem de ticari faaliyetlerin olması nedeniyle maddi bakımdan orada yaşayanların yararına olmuştur. Hz. İbrahim de oğlu İsmail ile annesini buraya yerleştirirken şöyle dua etmişti: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını namazı dosdoğru kılmaları için senin Kutsal Ev'inin yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmını onlara meylettir. Ve onları bazı meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler."* (İbrahim 14/37).

Yine hac ayları olan *Kutsal Aylar* da orada yaşayanların yararına uygun olan yasaklamalar içerir. Çünkü bu aylarda savaş yapılmaz. Cahiliye döneminde de bu aylara saygı gösterilir ve savaşa ara verilirdi.

Yine hac mevsiminde kesilen kurbanlıklar da o bölgede yaşayanların yararınadır. Çünkü orada kesilen bu kurbanlıkların etleri orada yaşayan fakirlere dağıtılmaktadır. Hatta günümüzde ulaşım imkânlarının artması ve etlerin uzun müddet saklanabilmesi sebebiyle kesilen bu kurbanlardan dünyada musibetlere uğramış bütün insanların ve açlık problemiyle karşı karşıya gelen bölgelerde yaşayanların yararına sunulabilmektedir.

Hac kurbanlıkları zikredildikten sonra, boyunlarına gerdanlık takılmış (ip geçirilmiş) kurbanlıkların zikredilmesi, kurbanının boynuna ip geçirilmiş olsa bile orada bağlı duran kurbanlığa kimsenin dokunmadığına dikkat çek-

mek içindir. Nitekim cahiliye döneminde kişi açlıktan ölse bile o kurbanlığa dokunmazdı. (Razi, XII, 100).

"Bütün bunlar şunu bilesiniz diyedir: Allah, göklerde ve yerde olanları biliyor; zaten hiç kuşku yoktur ki O her şeyi bilendir."

Bilindiği gibi cahiliye döneminde Araplar arasında kabile savaşları ve çapulculuk yaygın idi. Sürekli bir kabile diğerine saldırıyor, mallarını yağmalıyordu. Ama bu katı kalpli insanlar, Kutsal Aylar girdi mi aralarındaki savaşları ve çapulculuğu durduruyorlardı. Harem bölgesine de saygı gösteriyor ve buraların emniyetine önem veriyorlardı. Allah söz konusu aylar ve mekânı kutsal kıldı ki hiç olmazsa bu aylarda ve söz konusu mekânda emniyet ve huzur gerçekleşsin. Yüce Allah, bütün zaman ve mekânları kapsayan bilgisiyle Arapların bu Kutsal Aylara ve mekâna saygı duyacaklarını biliyordu.

"Şunu da bilesiniz ki Allah'ın cezalandırması çok çetindir. Aynı zamanda O, hem çok bağışlayandır hem çok merhamet edendir."

Önceki âyetlerde Allah'ın insanlara lütuf ve merhameti dile getirilmişti. Yukarıda sözü edilen kutsallarla ilgili hükümler insanların güvenliği, dirlik ve düzeni için konulmuştur. Allah, insanlara verdiği bunca nimete rağmen onları başıboş bırakacak değildir. Onlara akıl ve irade vermiş, buna ilave olarak onlara yol göstersinler diye peygamberler göndermiştir. İnsanları sorumlu tuttuğuna göre mükâfatı ve cezalandırması da olacaktır. Verdiği nimetlerin büyüklüğünden dolayı cezalandırması da çetin olacaktır. Ama yine de O'nun merhameti ve bağışlaması boldur. Suç işlemiş olsa bile kendisine yönelene merhamet eder ve onu bağışlar.

İman, havf ve reca (korku ve ümit) söz konusu olduğunda diriliğini korur. Âyet bu iki hususu birlikte barındırmaktadır: Allah'ın cezalandırması çetindir (havf/korku unsuru), ama bağışlama ve merhameti de boldur (reca/ümit unsuru).

"Elçi'ye düşen, tebliğden başka bir şey değildir. Açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilen Allah'tır."

Peygamber'in görevi sadece kendisine indirileni insanlara iletmektir, cezalandırma yetkisi yoktur. Bu yetki Allah'a aittir. Ayrıca Peygamber, insanların gizlediklerini bilmez. İnsanların açığa vurduklarını da gizlediklerini de bilen Allah'tır. Mükâfat ve cezayı da bu kapsamlı bilgisine göre yapacaktır. Ra'd sûresinde yüce Allah Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır: "*Sana düşen, sadece tebliğ etmektir; hesap görmek ise bize düşer*" (Ra'd 13/40).

"Kötü ve çirkin olanların çokluğu seni etkilemiş olsa bile kötü ve çirkin olanla iyi ve güzel olan birbirine müsavi değildir. O halde ey akıl sahipleri kurtuluşa ermek için Allah'tan gereğince sakınınız!"

Birtakım sakındırmalar ve teşvikler önceki âyetlerde dile getirilmişti. Bu âyetle daha önce anlatılanlar topluca bir değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır: Kötü ile iyi bir olmaz.

Burada kötülükle hem maddi hem de manevi kötülük kastediliyor olmalıdır. Dolayısıyla bu ifadeler sadece somut şeyleri değil, soyut şeyleri de hatta bazı müfessirlere göre insanları da içine alır. İnsanlar arasında kötü, inkâr edenlere; iyi ise iman edenlere tekabül eder. İnsanlar için kullanıldığında, iman eden ile inkâr eden bir değildir, denmektedir. Maddi şeyler için kastedildiğinde, helal şeyler ile haram şeyler bir değildir, denmektedir. Soyut anlamlar için kullanıldığında, iman ile küfür, ahlâk ile ahlâksızlık vs. gibi bütün anlamlar kastedilmektedir.

Çokluk her zaman insanların ilgisini çeker. En basitinden bir düşünce bir toplumda yaygın ise daha akıllıca ve daha tutarlı gibi algılanır. Yine haram şeylerin birçoğu dış görünüşü itibarıyla çekici olabilir. Oysa haram olması nedeniyle manevi açıdan kötüdür. Kimi toplumlarda inanmayanlar çoğunluktadır vs. İyi ve kötü değerlendirmesi yapılırken çokluğuna yahut yaygınlığına veya sadece dış görünüşüne bakılmamalı; hem maddi ve hem de manevi açıdan güzel ve iyi olduğuna bakılmalıdır. İnsanların çoğu tarafından itibar gören bir inanç veya düşünceye, salt bu sebeple iyi diyemeyiz. Bu sebeple âyette iyi ve kötü nitelemeleri zikredildikten sonra, *"ey akıl sahipleri"* denilerek insanlardan bu gibi konularda akıllarını kullanmaları istenmektedir. Aklını kullanan kişi çokluğa değil, gerçeğe bakar ve Allah'tan korkar. İşte kurtuluşa erecek olanlar bunlardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ
تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ
عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا
قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

101. Ey iman edenler! Açıklanacak olması halinde sizi sıkıntıya sokacak şeyler hakkında soru sormayın. Kur'ân indiriliyorken onları sorarsanız, onlar size açıklanır. Allah onları bağışlamıştır. Zaten Allah, çok bağışlayıcıdır, hilm sahibidir.

102. Sizden önceki bir topluluk da o tür sorular, sormuştu da sonra o soruları sebebiyle kafirlerden olmuşlardı.

Âyetlerin nüzul sebebine dair farklı rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayetlerin bir kısmına göre, hac emredildiğinde Peygamber (s.a.v.)'e bunun her yıl mı yapılacağının sorulduğunu, Peygamber'in bu soru karşısında sustuğunu ve soru üç defa tekrar edildiğinde ise *"evet diyecek olsaydım, size her yıl farz olmuş olurdu ve siz de bunu yapamazdınız. Size neyi tebliğ ettiysem, onunla yetinin. Sizden öncekiler, peygamberlerine çok soru sormaları nedeniyle helak oldular. Size bir şeyi emredecek olursam gücünüz yettiğince onu yerine getirin, sizi bir şeyden sakındırırsam ondan uzak durun"* dediği nakledilir. İşte bu sorular üzerine yukarıdaki âyetler indirilmiştir. Rivayetlerin bir kısmında ise Peygamber insanlara hitap etmek üzere bir gün minbere çıkmış ve *"bugün neyi sorarsanız cevaplandıracağım"* demiştir. Bunun üzerine halk arasında babasından başkasına nispet edilen biri kalkmış ve babasının kim olduğunu sormuş, Peygamber; *"Baban, falan kişidir"* karşılığını vermiştir. İşte bu ve benzeri sorular üzerine bu âyetler indirilmiştir. Bu ikinci kısım rivayetler göz önünde bulundurulduğunda sorulan soruların din konusunda değil, şahsi meselelerle ilgili olduğunu görürüz. Böylece bu âyetler, Peygamber'i peygamberlikle ilgisi bulunmayan sorularla meşgul etmeyin, demektedir. (İbnu Âşûr, 1213). Bir kısım rivayetlerde ise bazı münafıkların sırf alay etmek için, *"devem nerede?"* gibi sorular sordukları ve âyetlerin bu tür sorular üzere indirildikleri anlatılmaktadır.

Fahruddin er-Razi, âyetlerin kendilerinden önceki âyetlerle ilişkilerinden söz ederken üç vecihten bahsetmektedir. Bunlardan birincisi: Yüce Allah, *"Peygamber'in görevi sadece tebliğ etmektir"* buyurmuştu. Bununla sanki şu anlatılıyor: Peygamber size ne verdiyse onu alın ve ona bağlı kalın. Peygamber'in size tebliğ etmediği bir konuda soru sormayın ve o konuda ileri geri konuşmayın. Mümkün ki o konuya lüzumsuz dalmanız sebebiyle birtakım emirler gelir de onları yerine getirmekte zorluk çekersiniz.

İkinci vecih şöyledir: *"Elçi'nin görevi sadece tebliğ etmektir"* âyeti indirildiğinde bu ifade aynı zamanda Peygamber'in peygamber olduğunun iddiasını da taşımaktadır. Bunun üzerine inkâr edenler, peygamber olduğuna dair mucize getirmesi isteğinde bulundu. Aslında Peygamber'in peygamberliğine dair

mucizeler gelmişti fakat onlar sırf inat olsun diye tekrar tekrar mucize istiyorlardı. Kâfirlerin bu istekleri karşısında inananların da kalplerinde bu tür eğilimler doğuyordu. Böylece inananlara bu tür şeylere eğilim göstermemeleri anlatılmış oldu. Çünkü söz konusu mucizeler geldiğinde onları inkâr edenler helak olacaktı.

Üçüncü vecih: 99. âyetin *"Ve Allah, sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir"* kısmıyla ilgilidir. Böylece, işleri zahirleri üzere bırakın; gizli kalmış şeyleri sormayın çünkü onlar ortaya çıktığında sıkıntıya girersiniz, denmektedir. (Razi, XII, 104-105).

Nüzul sebebine dair rivayetler burada olduğu gibi diğerlerinde de Kur'ân'ın indirilişi döneminde yaşamış olan sahabenin kendi içtihatlarıdır. Bu sebeple bazen bir âyetle ilgili farklı rivayetler nakledilmektedir. Ravi bir olaya şahit olmuş ardından âyet indirilmiş ve bu sebeple de ravi, âyetin o olay üzerine indirildiğini söylemiştir. İsabet etmiş de olabilir etmemiş de olabilir. Yani âyetle olay arasında bağlantı kuranlar, Kur'ân-ı Kerim'in indirilişine şahit olmuş olanlardır. Ancak nüzul sebebi Kur'ân-ı Kerim'in kendisinde bildiriyorsa; mesela, *"şu husus sana soruldu, de ki"* şeklindeki âyetler, nüzul sebebine dair kesin delillerdir. Bunun dışında kalan ve rivayet şeklinde bize aktarılan hususlar kesin deliller olarak kabul edilemez.

Bu âyetler indirildiğinde söz konusu olayların hepsi cereyan etmiş olabilir. Ama âyetler mutlaka şu olay için indirilmiştir, demek kolay değildir.

Biz biliyoruz ki din konusunda gerek konuyla ilgili âyetler indirildikten sonra gerekse indirilmezden önce Peygamber'e birtakım sorular sorulmuştur. Nitekim bu tür soruların sorulduğunu; *"Sana şunu sorarlar, de ki"* şeklindeki âyetlerden anlıyoruz. Peygamber'den nakledilen hadislerden de ona pek çok soru sorulduğunu ve bu sorulara cevap verildiğini biliyoruz. Ayrıca bazı müfessirler de âyette geçen, *"Kur'ân indiriliyorken onları sorarsanız, onlar size açıklanır"* ifadesinden, gerekli konularda soru sorulabileceği hükmünü çıkarmışlardır. O halde bu âyetlerde özel birtakım durumlar söz konusu ediliyor olmalıdır.

Her şeyden önce bu sûrenin üçüncü âyetinde dinin tamamlandığı ifade edilmişti. Sûrenin de son indirilen sûrelerden olduğu bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim, ibadet ve miras gibi konuların dışında ayrıntıya girmemekte, genel kurallarla yetinmektedir. Ayrıntılar, insanlara bırakılmıştır. İnsanlar yaşadıkları dönem ve şartlar çerçevesinde o ayrıntılar hakkında kendileri karar verirler.

Âyet, sorulacak soruların alanlarını belirtmediğine ve *"Açıklanacak olursa sizi sıkıntıya sokacak şeyler"* denilerek genel bir ifade kullandığına göre, âyetin,

nüzul sebebine dair zikredilen şahsi durumları ve Razi'nin belirttiği, ikide bir mucize istekleri gibi meseleleri kapsadığını söylemek mümkündür. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlardan öncekilerin sorup da inkâr ettikleri ve bundan dolayı helak oldukları hususların mucizeler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Yahudilerin, Bakara sûresinde sözü edilen ineğin niteliklerine dair bitmez tükenmez soruları ve Allah'ı apaçık görme istekleri burada hatırlanmalıdır. Kısacası âyetler, lüzumsuz ayrıntılara girmeyi ve gereksiz sorular sormayı yasaklamaktadır.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ
مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلٰى مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ
مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

103. Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm'dan hiçbirini meşru kılmamıştır. Ne var ki inkâr edenler yalan uydurarak Allah'a iftira ediyorlar ve onların çoğu akıl erdirmezler.

104. Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine ve Elçi'ye gelin" denildiğinde "atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. Ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolu bulamayan kimseler idilerse?

105. Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz; siz doğru yolda

oldukça sapmış olanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O da yapmış olduklarınızı sizlere haber verecektir.

İlk âyette Arap cahiliye döneminde kutsal kabul edilen bazı evcil hayvanlar anlatılmaktadır. Şöyle ki:

Bahîre: Kulağı yarılan hayvan anlamına gelir. Cahiliye döneminde Araplar beş doğum yapmış ve beşinci doğumunda erkek doğurmuş olan devenin kulağını yararlardı. Artık bu deve kutsal sayılırdı; sırtına yük vurulmaz, kendisine binilmez ve kesilmezdi. Tüyünden de yararlanılmazdı. Bir yerden su içmek istediğinde yahut bir yerde otlamak istediğinde ona engel olmazlardı. İstediği gibi özgürce dolaşırdı.

Sâibe: Kendi başına bırakılan hayvan anlamındadır. Cahiliye döneminde Araplar hastalık yahut sıkıntı dönemlerinde hastalığının iyileşmesi için yahut sıkıntının giderilmesi için putlarına bir deve adarlardı ki buna sâibe denilirdi. Bahîre'de olduğu gibi ona da binilmez, yük vurulmaz, herhangi bir şekilde ondan yararlanılmaz; serbest bırakılırdı. On doğum yapmış olan ve tamamında dişi yavru doğurmuş olan deve de sâibe sayılırdı.

Vasîle: Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilâhlarının olurdu. Eğer ikisini birden doğurursa *"kardeşine ulaştı"* derlerdi. Bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki, buna vasîle denilirdi.

Hâm: Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayar ve hiçbir sudan ve otlaktan menetmez, *"onun sırtı yasaklandı"* derlerdi ki buna *"hâm"* denirdi.

Sözü edilen bu hayvanlarla ilgili kimi farklılıklar içeren tanımlamalar da yapılmıştır. Bizce bu tanımlar o kadar önemli şeyler de değildir. Önemli olan tevhit inancından sapmış olanların kendi uydurdukları kutsallardır. Cahiliyetin söz konusu kutsalları isim olarak zikredilmiş olsa bile benzeri her türlü uygulama için aynı hükümler geçerlidir. Ayrıca bu kutsamalarda mantığın aranmadığı, âyetin, *"onların çoğu akıl erdiremezler"* ifadesinden anlaşılmaktadır. Din, Peygamber'in Allah'tan alıp tebliğ ettikleridir. Bu tebliğ edilenlerin de bir mantığı vardır. Oysa insanların din olarak uydurduklarının bir mantığı bulunmamaktadır. Benzeri uygulamaları günümüz Müslümanları arasında da görmek mümkündür. Örneğin, Anadolu'nun bazı bölgelerinde yatırların çevresinde bulunan ağaçlar kuruyup odun haline gelseler de o odunlara dokunulmaz, hatta çevreye dağılanları toplanarak yatırın sınırları içerisine alınır. Yine bazı yatırların yanında bulunan göl ve sularda bulunan balıkların yenilmesinin caiz olmadığına inanılır.

"Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine ve Elçi'ye gelin" denildiğinde "atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. Ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolu bulamayan kimseler idilerse?"

Bir şeyler uydurup iftira olarak Allah'a nispet ederler ama Allah'ın Peygamber'i tarafından Allah'ın yoluna çağırıldıklarında, biz atalarımıza uyarız, derler. Kişi veya toplumlar, kendilerinden öncekilerin yollarını takip edebilirler. Ne var ki onları takip etmeden önce kendilerinden öncekilerin gerçekten doğru yolda olup olmadıklarını değerlendirmeleri gerekir. Sırf kendi geçmişleridir diye onları takip edemezler. Değerlendirme yapmadan ataların peşinden gitmek, dinden sapmış olanların takip ettikleri yollardandır. Bu nedenle âyet, *"Ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolu bulamamış kimseler idilerse?"* şeklinde son bulmaktadır. Demek ki değerlendirme yaptıktan sonra atalarının gerçekten bilen kimseler olduklarını ve doğru yol üzere bulunduklarını tespit etmiş olsalardı, onları takip etmelerinde bir sakınca olmayacaktı.

Günümüzde Müslümanlar arasında da atalara bağlılık çok güçlü bir duygudur. Hatta hiçbir değerlendirme yapmaksızın bağlanmanın çok yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Kendilerince değerlendirme yapanlar da atalarının yaşadıkları dönemde çevre milletler içerisinde daha itibarlı olduklarına, kendilerinin ise bu itibar düzeyini yakalayamadıklarına bakarak atalarına bağlılık duyguları daha çok güç kazanmaktadır. Özellikle dindar kesimde buna sık sık şahit olmaktayız. Hâlbuki toplumların düşüşü de yükselişi de bireylere nazaran daha uzun süreçlerde gerçekleşir. Düşüşün yahut yükselişin sebepleri oluştuktan uzun bir müddet sonra etkileri görülür. Düşüşe geçen bir toplum, düşüşe geçtiği anda çevre toplumlardan ileri bir düzeyde olabilir. Ama onun geleceği, daha aşağılara düşmektir.

Sonuç olarak bir değerlendirme yapmaksızın körü körüne atalara bağlılık, Müslüman'ın yolu değildir.

"Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz; siz doğru yolda oldukça sapmış olanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O da yapmış olduklarınızı sizlere haber verecektir."

İnanmayanlar cehalet üzere yollarına devam ediyorlarsa siz kendinize bakın. Siz doğru yol üzere devam ettiğiniz sürece onların sapıklık üzere olmalarının size herhangi bir zararı dokunmaz.

Kuşkusuz, âyet ne Müslümanların diğer milletlere İslâm'ı tebliğ etmemelerini ne de Müslümanların kendi aralarında iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmayı bırakmalarını istemektedir. Müslümanların İslâm'ı diğer milletlere tebliğ etmeleri ve kendi aralarında iyiliği emredip kötülükten sakındırma-

ları gerektiği başka âyetlerde anlatılmaktadır. Burada anlatılmak istenen şudur: Ey iman etmiş olanlar, siz kendi sorumluluğunuz gereği İslâm'ı başkalarına tebliğ görevinizi olması gereken şekilde yapıyor ve yine iyiliği emretmekle kötülüklerden sakındırmayı usulleri çerçevesinde yerine getiriyorsanız görevinizi hakkıyla eda etmişsiniz demektir. Artık başkalarının hidayete aldırış etmemeleri kendilerini ilgilendiren bir husustur ve bundan dolayı siz herhangi bir zarara uğrayacak değilsiniz.

Hz. Ebu Bekir'in, halka hitap ederken yaptığı bir konuşmada Allah'a hamd ettikten sonra şöyle dediği rivayet edilir: *"Ey insanlar!* ***'Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz; siz doğru yolda oldukça sapmış olanlar size zarar veremezler...'*** *âyetini okuyor ve onu anlaşılması gerekenden başka şekilde yorumluyorsunuz. Hâlbuki ben Allah'ın Peygamberi'nin şöyle dediğini duydum: 'İnsanlar bir kötülüğü görüp onu değiştirmeye gayret etmezlerse Allah'ın onların hepsini cezalandırması söz konusudur'"* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/5).

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ ح۪ينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ
اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةُ الْمَوْتِؕ تَحْبِسُونَهُمَا
مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَر۪ي بِه۪ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ
الْاٰثِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ
مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذ۪ينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا
اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى

وَجْهِهَٓا اَوْ يَخَافُوٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

106. Ey iman edenler! Herhangi birinize ölüm emareleri geldiğinde o vaziyet esnasında aranızdaki şahitlik içinizden iki adil adam olsun; şayet ölüm felaketi yolculukta başınıza geldiyse bu sefer sizlerden olmayan başka iki adam olsun. Bunları namazdan sonra alıkorsunuz da şüphelendiğiniz zaman; "Akraba bile olsa bir çıkar karşılığı yeminimizi satmayacağız; Allah'ın şahitliğini izlemeyeceğiz; aksi takdirde günahkardan oluruz" diye yemin ettirirsiniz.

107. Fakat sonradan bu ikisinin bir günah işledikleri anlaşılacak olursa ölmüş kişiye daha yakın hak sahibi iki kişi önceki iki kişinin yerlerine geçer ve "Şahitliğimiz o ikisinin şahitliğinden daha doğrudur; Biz hakikatten ayrılmadık; değilse zalimlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler.

108. Böyle yapılması onların, şahitliği gereği gibi yapmaları yahut yeminlerinden sonra yeminlerinin kabul edilmeyeceğinden çekinip korkmalarına daha uygundur. Allah'tan korkun ve (O'nun sözlerini) **dinleyip itaat edin. Allah yoldan sapmış olanları hidayete erdirmez.**

Âyetler, ölmek üzere olan kişinin yapacağı vasiyet ve bu vasiyetin önemiyle ilgilidir. Ölümünün yaklaştığını hisseden kişi âdil iki şahit huzurunda vasiyetini yapar. Ama ölümün ne zaman geleceği belli değildir; kişi, seyahatteyken de ölüm gelip çatabilir. Âyette geçen *"sizden olmayan iki kişiyi şahit tutun"* ifadesiyle böylesi durumlar kasdediliyor. Âyette anlatılanla Müslüman olmayan iki kişinin mi, yoksa ölümü yaklaşmış kişinin çevresinden olmayan iki kişinin mi kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Ne var ki burada zorunlu bir durumdan söz edilmektedir. Kişi, başka diyarlarda olduğundan adalet sahibi iki Müslüman bulamıyorsa başka dinlere mensup olanlardan bulabildikleriyle yetinmek durumundadır.

Kişinin akrabaları ihtiyaç duyuyorlarsa vasiyet konusunda şahitlik yapanlara yemin ettirebilir. Yine şahitler konusunda bir endişeleri varsa akraba olanlardan iki kişi, kendi şahitliklerinin daha doğru olduğu konusunda yemin ederek şahitlik yapar ve bunların şahitliği geçerli olur. Kuşku duymak elbet-

te bir gerekçeye dayalı olmalıdır. Aslında somut deliller, şahitlikten daha güçlü delillerdir.

Şahitliğin namazdan sonraya ertelenmesi, şahitlik yapanların doğruyu söylemeleri konusunda daha etkili olması bakımından zikredilmiştir. Söz konusu namazın, gayr-i Müslim şahitler itibarıyla onların dini ayinlerini kapsadığını söyleyenler olmuştur. Çünkü onlar da Allah'a ve O'nun huzurunda hesap vereceklerine inanmaktadırlar.

Şahitlik yapacaklara âyetlerin mütemadiyen günah olgusunu hatırlatması, insanların hakları konusuna ne derece önem verilmesi gerektiğini bildirmesi bakımından dikkat çekicidir.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَٓا اُجِبْتُمْۜ قَالُوا لَا عِلْمَ
لَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَت۪ي عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَۢ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ
الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًاۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۚ وَاِذْ تَخْلُقُ
مِنَ الطّ۪ينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْن۪ي فَتَنْفُخُ ف۪يهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْن۪ي وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْن۪يۚ وَاِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتٰى بِاِذْن۪يۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُب۪ينٌ
﴿١١٠﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّ۪نَ اَنْ اٰمِنُوا ب۪ي وَبِرَسُول۪يۚ قَالُٓوا
اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

109. Allah peygamberleri topladığı gün: "Size ne cevap verildi?" diyecek "Bizim bir bilgimiz yok, gaybları bilen yalnızca sensin, sen" diyecekler.

110. O zaman Allah şöyle diyecektir: "Ey Meryem oğlu İsa! Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla! Hani seni, beşikte iken ve yetişkin bir adam olarak insanlarla konuşman için Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim! Sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim hani! Yine benim iznimle çamurdan bir kuş heykeli yapıyordu da ona üflediğinde benim iznimle kuş oluyordu. Anadan doğma körü ve alacalıyı benim iznimle iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüyü diriltiyordun. Yine İsrailoğullarına belgelerle geldiğinde onlardan inkâr edenler: "Bu ancak apaçık bir sihirdir" demişlerdi de onların sana zarar vermelerini engellemiştim.

111. Hani Havarilere "Bana ve elçime inanın" diye vahyettim de "İnandık; sen de şahit ol ki bizler teslim olanlardanız" demişlerdi.

Peygamberlerin sorgulanacakları husus peygamberlik görevlerini, yani Allah'tan gelen vahyi insanlara tebliğ edip etmedikleridir. Burada peygamberlere yöneltilen soru, peygamberlerin sorgulanmaları anlamında değil, şahitlikleri konusundadır. Yüce Allah o sınırsız ilmiyle her şeyi; açık ve gizli ne varsa olup bitenlerin tamamını bildiği halde insanları sorguya çekerken adaletinin bir gereği olarak sorgu belgelere dayandırılacak ve delilleri insanların gözlerinin önüne serecektir. Sorulan soruya peygamberlerin: *"Bizim bir bilgimiz yok, gaybları bilen yalnızca sensin"* şeklinde karşılık vermeleri, bazı müfessirlerce o günün dehşet ve korkunçluğu karşısında verilen bir cevap şeklinde değerlendirilmiştir. Sorunun sorulduğu anda korkuya kapılacak ve bu cevabı verecek-lerdir. Ancak bir müddet sonra kendilerini toparlayacak ve şahitlik edeceklerdir. Çünkü peygamberlerin ümmetlerine karşı şahitlik yapacakları Kur'ân-ı Kerim'de anlatılmaktadır. *"Her ümmetten bir şahit ve seni de bunlara şahit olarak getirdiğimizde durumları ne olacaktır?"* (Nisa 4/41).

Bazı müfessirler ise peygamberlerin verecekleri bu cevabı şöyle yorumlamışlardır: Peygamberler meseleyi Allah'ın ilmine havale ediyorlar. Çünkü kendilerinin bilgileri sınırlıdır; vefatlarından sonra ümmetlerinin ne yaptığını bilmezler. Kendilerine bizzat muhatap olmuş kimselerin ise sadece zahiri hallerini bilirler *"Yani ümmetlerimizin içlerinde gizlediklerini, arkamızdan neler yaptıklarını ancak sen bilirsin, açıkta bize gösterdiklerini de sen bizden daha iyi bilirsin, diyecekler"* (Elmalılı, III, 1838). Kendi bilgilerinin olmadığını ifade ettik-

ten sonra Allah'ın bilgisini ifade etmek için "*allâm/çok bilen*" mübalağa kipini kullanmaları, Allah'ın sonsuz bilgisi karşısında kendi bilgilerinin azlığına işaret etmek içindir. İleride 117. âyette Hz. İsa'nın şöyle diyeceği anlatılmaktadır: "*Aralarında bulunduğum sürece onlara tanıktım sonra beni vefat ettirince onları gözetleyen sensin*".

Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi burada sorgulama peygamberlerin kendilerine değil, ümmetlerine yöneliktir.

"O zaman Allah şöyle diyecektir: "Ey Meryem oğlu İsa! Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla"

Hz. İsa'ya bütün nimetler verildiği ve peygamberliğini ispat eden mucizeler bahşedildiği halde ümmetinden bir kısmı, onu öldürmeye kalkışmış ve onu büyücü olmakla itham etmişlerdir. Bilahare bir kısmı ise bütün bu nimetleri ona veren Allah olduğu halde Hz. İsa'yı Allah'a ortak koşmaya kalkışmışlardır.

Hani Havarilere "Bana ve elçime inanın" diye vahyettim de "İnandık; sen de şahit ol ki bizler teslim olanlardanız" demişlerdi.

Havarilerin inanmaları, İsa'ya verilen nimetler arasında sayılmaktadır. Çünkü İsrailoğullarının büyük çoğunluğu Hz. İsa'ya inanmamış, hatta inanmamakla da kalmamış kendisine karşı saldırgan bir tavır takınmışlardır.

Havari kelimesi sözlükte, *bembeyaz* anlamındadır. Terim olarak Hz. İsa'ya samimi olarak bağlı olanlar için kullanılmaktadır. Bu sebeple Havariler samimi Müslümanlar idiler. Hz. İsa'ya tam bir bağlılıkla bağlı idiler.

Müfessirler âyette geçen *vahyettim* kelimesini, *ilham ettim* anlamında almışlardır.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾
قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ

أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾
قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا
عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾
قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

112. Hani bir zamanlar Havariler; "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. İsa; "Gerçekten iman etmiş kimselerseniz, Allah'tan korkun" demişti.

113. (Onlar); **"İstiyoruz ki ondan yiyelim de kalplerimiz sükûn bulsun; bize hakikati söylediğini bilelim ve ona tanıklık edenlerden olalım." dediler.**

114. Meryem oğlu İsa dedi ki: "Allah'ım, Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir; o, öncekilerimize de sonrakilerimize de bir bayram ve senden bir işaret olsun. Bize rızık ver; zaten sen, rızık verenlerin en iyisisin."

115. Allah dedi ki: "Ben onu size indireceğim. Ama sizden her kim bundan sonra da inkâr ederse âlemlerde hiç kimseye vermediğim bir ceza ile onu cezalandıracağım."

Burada anlatılan, mâide/sofra hadisesi, sûreye ismini veren hadisedir. Müfessirlerden bir kısmı, Havariler, *"Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?"* şeklinde istekte bulunduklarında henüz yeni iman ettiklerini veya aralarında cahil olanların bunu talep ettiklerini söylerken bir kısmı da buradaki, *indirebilir mi?* şeklindeki ifadenin, *indirir mi?* anlamında olduğunu, yani *Ey İsa! Rabbinden böyle bir istekte bulunursan isteğini kabul eder mi?* demek istediklerini söylemektedir. (Kurtubî,VI, 364-365). Çünkü havariler imana yeni girmiş olsalar da Allah'ın buna gücünün bulunduğunu biliyorlardı. Sonraki âyetten de Allah'ın gücünü sınama anlamında bu istekte bulunmadıkları, bilakis Hz. Isa'dan bir mucize istedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü âyette şöyle dedikleri

belirtilmektedir: **"İstiyoruz ki ondan yiyelim de kalplerimiz sükûn bulsun; bize hakikati söylediğini bilelim ve ona tanıklık edenlerden olalım."** O halde mesele, Hz. İsa'nın isteğinin ne ölçüde Allah tarafından kabul gördüğünü müşahede etmek istemeleridir. Yine burada geçen, *"ona tanıklık edenlerden olalım"* şeklindeki ifadeleri, bu olayı, dine davet etme konusunda kullanmak istediklerini göstermektedir: Bu olayı gözlerimizle gördüğümüzü söyleyelim, bunu insanlara anlatalım ve insanların inanmaları için bunu kullanalım.

Söz konusu istekleri yerine getirildi mi? Bazı müfessirler, Yüce Allah'ın: **"Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra, sizden kim inkâr ederse âlemlerde hiç kimseye vermediğim bir ceza ile onu cezalandıracağım"** şeklindeki tehdidinden sonra bu isteklerinden vazgeçtiklerini ve böylece sofranın indirilmediğini söylerler.

Acaba böyle bir istek İncil'de yer almakta mıdır? Havariler, "**öncekilerimize de sonrakilerimize de bir bayram ve senden bir işaret olsun"** dediklerine göre Hıristiyanlık tarihinde bunun bir izi olmalıdır. Ve eğer indirilmişse Hıristiyanların bunu bir bayram olarak kutlamaları gerekmez mi?

Mevcut İncil'lerde Hz. İsa'nın birkaç ekmekle binlerce kişiyi doyurduğuna dair mucizeler anlatılmaktadır. Anlatımların birinde şöyle denmektedir: Binlerce kişi toplanmıştı. Hz. İsa'nın o toplananlara hitabı uzun sürmüş ve toplananlar acıkmıştı. Şakirtler, toplanan bu binlerce kişinin acıktıklarını ve karınlarını doyurmak için çevre çiftliklere gitmelerini Hz. İsa'ya önermişler, bunun üzerine Hz. İsa kendilerine yanlarındaki yiyeceği onlarla paylaşmalarını söylemişti. Fakat şakirtler yanlarında ancak beş (bir olayda ise yedi) ekmek ve iki balık bulunduğunu ve bunların bu kadar kişiye yetmeyeceğini söylemişlerdi. Nihayet şükran duasından sonra ekmekleri kırıntılar halinde böldükleri ve binlerce kişinin karnı doyduktan sonra ekmeğin arttığı anlatılmaktadır.(Markos, 6, 8; Luka 9.). Markos İncil'inin 8. babında söz konusu olaylardan biri şöyle anlatılmaktadır:

"O günlerde yine büyük bir kalabalık oldu. Yiyecekleri olmadığından şakirtlerini yanına çağırıp onlara: 'Halka acıyorum, çünkü üç gündür benimle beraberler ve yiyecek bir şeyleri yok. Eğer onları evlerine aç salıverirsem, yolda bayılacaklar, hem bazıları uzak yerden geldiler. Şakirtleri ona cevap verdiler: 'Bu ıssız yerde bunları ekmekle nereden doyuralım?' Onlara sordu: 'Kaç ekmeğiniz var?', 'yedi' dediler. Yere otursunlar diye halka emretti ve yedi ekmeği alıp şükrettikten sonra kırdı, önlerine koymak üzere şakirtlerine verdi; onlar da halkın önlerine koydular. Birkaç balıkları da vardı; şükran duasını ettikten sonra, bunları da önlerine koysun-

lar diye onlara söyledi. Yediler ve doydular; artan parçalardan yedi sepet kaldırdılar. Dört bin kişi kadar idiler."

Her ne kadar buradaki anlatım ile Kur'ân-ı Kerim'deki anlatım arasında tam bir benzerlikten söz edilemezse de büyük kalabalıkların toplandığından söz edilmesi ve olağanüstü bir şekilde beş-altı kişilik yemekle binlerce kişinin doyurulmuş olduğunun anlatılması, Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen sofrayı çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim kıssalardan söz ederken ayrıntılara girmemektedir. Mevcut İncillerde tahrifat yapılmış olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda yukarıda yaptığımız alıntılarda Kur'ân-ı Kerim'de söz konusu edilen sofradan söz ediliyor olabilir. Mümkündür ki Havariler, bu sırada Hz. İsa'dan bir mucize ile bu kalabalıkların gökten indirilen bir sofra ile doyurulmalarını istemiş ve bu kadar büyük kalabalığın toplandığını görünce bunun yıldönümlerinin bayram şeklinde bir araya gelinerek yemek yeme şöleni şeklinde kutlanmasını istemişlerdir.

Bugün için Hıristiyanların böyle bir bayramı kutlamadıklarını biliyoruz. Ancak Hıristiyanların baskılardan dolayı ilk dönemlerde kendilerini gizlemek zorunda kaldıklarını da biliyoruz. Bu sebeple büyük kalabalıklar şeklinde toplanamamış ve toplanma bir gelenek haline gelmemiştir. Ayrıca "Kudüs'te hem Müslümanların hem de Hıristiyanların saygı gösterdikleri kutsal bir yer vardır ki Davud Peygamber adıyla bilinen imaretin içinde 'sofra evi (Beytu'l-Mâide)' diye anılır. Bu da gösteriyor ki Hıristiyanların tamamı ya da içlerinden bir grubu, Hz. İsa'nın ve Havarilerin üzerine inen sofradan söz ediyorlardı, bunu kuşaktan kuşağa aktarıyorlardı." (Derveze, VII, 206).

وَإِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ
سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ

الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَٓا اَمَرْتَن۪ي بِه۪ٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبّ۪ي

وَرَبَّكُمْۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَه۪يداً مَا دُمْتُ ف۪يهِمْۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَن۪ي كُنْتَ

اَنْتَ الرَّق۪يبَ عَلَيْهِمْۜ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿١١٧﴾

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَز۪يزُ

الْحَك۪يمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِق۪ينَ صِدْقُهُمْۜ لَهُمْ

جَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَداًۜ رَضِيَ اللّٰهُ

عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ

السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا ف۪يهِنَّۜ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٢٠﴾

116. **Allah, "Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ın yanı sıra beni ve annemi de iki ilâh edinin dedin?" buyurduğunda İsa diyecek ki: "Hâşâ! sen yücesin;hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer böyle bir şey söylemiş olsaydım elbette sen bunu bilirdin. Sen, benim içindekileri bilirsin ama ben senin içindekileri bilemem. Görülmeyenleri bilen ancak sensin!**

117. **Ben onlara, bana emrettiklerinden başkasını söylemedim; benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. Ben onlar arasında olduğum sürece onlara tanıktım. Ne var ki beni vefat ettirdiğinde onları gözetleyen yalnızca Sendin ve ancak Sen her şeye tanıksın.**

118. **Onları cezalandırırsan; kuşkusuz onlar Sen'in kullarındır. Ama bağışlayacak olursan; kuşkusuz Sen güçlüsün ve her şeyi yerli yerince yapansın."**

119. **Allah der ki: "Bu, doğru söyleyenlere doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktı-**

ğı içinde ebedi kalacakları cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur; onlar da O'ndan. İşte büyük kurtuluş odur!"

120. Göklerle yerin ve bu ikisi arasında bulunanların mülkü ve egemenliği Allah'ındır. O, her şeye gücü yetendir.

Hz. İsa ile Yüce Allah arasındaki bu diyalog, âhirette gerçekleşecektir. Çünkü Hz. İsa hayatta iken Hıristiyanlar kendisini ve annesini iki ilâh edinmemişlerdi. Müfessirlerin çoğu bu görüştedir. (Kurtubî, VI, 373; İbnu Âşûr, 1237; Kasimi, VI, 2220). Bir kısmı ise Yüce Allah Hz. İsa'yı göğe yükselttiğinde bunun gerçekleştiğini söylemişlerdir. Ne var ki Allah'ın: *"Bu, doğru söyleyenlere doğruluklarının fayda vereceği gündür"* buyruğundan da bunun âhirette gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Buna göre Hz. İsa Hıristiyanların kendisini ve annesini ilâh edindiklerine tanık olmamıştır. O halde bu olay, Hz. İsa'nın tekrar dünyaya geleceği görüşünün tutarlı olmadığını göstermektedir. Çünkü tekrar dünyaya gelmiş/gelecek olsaydı Hıristiyanların kendisini ve annesini ilâh edindiklerine tanık olması gerekir.

Müfessirlerin çoğu, Allah ile Hz. İsa arasında cereyan edecek bu konuşmanın âhirette gerçekleşeceğini söylemelerine rağmen, bir kısmı Hz. İsa'nın canlı olarak göğe yükseltildiğini ve tekrar dünyaya indirileceğini söylemektedir. Ancak böyle bir şey olmuş olsaydı, Hz. İsa'nın, dünyaya tekrar geldikten sonra buna tanıklık ettiğine dair bir ifadesi, en azından bir iması olmalı değil miydi? Oysa Hz. İsa **"Ben onlar arasında olduğum sürece onlara tanıktım. Ne var ki beni vefat ettirdiğinde onları gözetleyen yalnızca Sendin ve ancak Sen her şeye tanıksın."** diyecektir. Aralarında olduğu sürece olup bitene tanıklık ettiğini belirttikten sonra vefatından sonraki bilginin tamamını Allah'a havale etmektedir. Dolayısıyla kendisi bu konuda hiçbir bilgiye sahip değildir.

Kuşkusuz Hz. İsa'nın yahut başka salih kimselerin ilâh edinilmeleri onların suçu değildir. Suç, onları ilâh edinenlerdedir.

"Onları cezalandırırsan; kuşkusuz onlar Senin kullarındır. Ama bağışlayacak olursan; kuşkusuz Sen güçlüsün ve her şeyi yerli yerince yapansın."

Yüce Allah, Hıristiyanların Hz. İsa ve annesini iki ilâh edindiklerini, yani Allah'a ortak koşmaya işi vardırdıklarını belirttikten sonra Hz. İsa'nın onların bağışlanmasını talep etmesi ne anlama gelir? Hz. İsa ümmetine olan şefkatinden dolayı mı böyle diyecektir? Müşriklerin bağışlanmayacağını bilmiyor mu?

Bu konuda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bizim bu konudaki kanaatimiz şudur:

Hz. İsa bu sözüyle işi tamamen Allah'a havale etmektedir. Kendisi tebliğ görevini yapmış ve tek Allah'a inanmaları gerektiğini onlara söylemiştir. Allah, aralarında sapanları cezalandıracak kendisinin tebliği üzere devam edenleri ise bağışlayacaktır. Nitekim sözünü, *"sen bağışlaması ve merhameti çok olansın"* şeklinde değil de *"kuşkusuz sen güçlüsün ve her şeyi yerli yerince yapansın"* şeklinde bitirmesi de onlardan şirke düşenler için bağışlama dilemediğini veya böyle bir imada bulunmadığını göstermektedir. *"Ya Rabbi! Sen gerekeni yapma gücüne sahipsin cezalandırman da bağışlaman da yerli yerincedir"* demektedir. Eğer bağışlamayı istemesi söz konusu olmuş olsaydı sözünü, *"sen bağışlaması ve merhameti çok olansın"* şeklinde bitirirdi.

"Göklerle yerin ve bu ikisi arasında bulunanların mülkü ve egemenliği Allah'ındır. O, her şeye gücü yetendir."

Hıristiyanların Hz. İsa ve annesini iki ilâh edinmeleri gündeme getirildikten sonra göklerin ve yerin egemenliğinin bütünüyle Allah'a ait olduğunun zikredilmesi, Hıristiyanların söz konusu inançlarının ve benzeri inançların batıl olduğunu gösterir. Ayrıca bu sûrede Kitap Ehli'nin diğer batıl inançları, helal ve harama dair birtakım hükümler ve İslâm dininin tamama erdiği konuları dile getirilmişti. Sûrenin bu âyetle bitirilmesi bu açıdan da mükemmel bir sonuçlandırmadır.

6.
En'âm Sûresi

165 âyet olup birkaç âyeti hariç Mekke'de indirildiği konusunda ittifak vardır. Sadece bazı âyetlerinin Medine'de indirildiği söylenir. Fatiha sûresi hariç tutulacak olursa Mushaf'ın tertibi içerisinde ilk Mekkî sûredir. Kendisinden önceki Bakara, Âlu İmrân, Nisâ ve Mâide sûreleri Hicret'ten sonra indirilmiş Medenî sûrelerdir. En'âm sûresinin, Mekke'de, bir defada, peygamberliğin dördüncü yılında indirildiği söylenir. Sûre adını 136-142. âyetler arasındaki âyetlerde birkaç kez geçen ***"en'âm"*** *kelimesinden almaktadır. Kelime; koyun, sığır ve deve sürülerini meydana getiren hayvanların ortak adıdır.*

Mekkî sûrelerde İslâm toplumuna dair siyasi, ekonomik ve hukuki kurallar anlatılmaz. Allah yolunda savaş gibi meselelerden, Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan söz edilmez. Hatta münafıklardan da söz edilmez. Bu sûrelerde inançla ilgili meseleler yer alır. Mekkî sûrelerin temel özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

a.) Muhataplar Allah'ı birlemeye ve sadece O'na ibadet etmeye çağırılır. Bunun gerekçe ve delilleri serdedilir.

b.) Peygamberlikten ve peygamberlerin mucizelerinden söz edilir.

c.) Kıyametin kopması, âhirette hesap verme, cennet ve cehennem gibi konular anlatılır.

d.) Toplum için gerekli ahlâkî genel kurallardan söz edilir ve müşriklerin bu kurallara uymadıkları, haksız yere kan akıttıkları ve yetimlerin hakkını yedikleri anlatılır.

e.) Peygamberlerin ve geçmiş milletlerin kıssalarına yer verilir. Zalim ve günahkâr toplulukların helak oluşları anlatılır. Böylece inanmayan ve zalimce davranan müşrik toplulukların bunlardan ibret almaları istenir. Bu arada Peygamber teselli edilerek yalanlanan ilk peygamber olmadığı, geçmişte de Allah'a ortak koşanların inat ettikleri dile getirilir.

İfade üslubu bakımından Mekkî sûrelerde cümleler kısa ve vurgular çok güçlüdür.

Bu sûrede de ilâhlık, risalet, öldükten sonra dirilme gibi konulardan bahsedilir. Özellikle tevhit konusu neredeyse bütün kurallarıyla anlatılır. Ayrıca Allah'ın dinine davet kuralları da sûrede yer almaktadır.

Tevhit kuralları anlatılırken, bunun zıttı olan putperestlik şekilleri de gözler önüne serilmekte ve çürütülmektedir.

Müfessir Râzî, itikadi konulardan bahseden bu sûrenin bir defada indirilmesinden, itikadi konuların ertelenemeyecek ve hemen öğrenilmesi gereken konular oldukları sonucunu çıkarmaktadır. Hâlbuki sosyal meselelerle ilgili ahkâm konuları, olaylar oluştukça ihtiyaca göre peyderpey indirilmiştir. (Râzî, XII, 141).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ ط۪ينٍ ثُمَّ قَضٰٓى
اَجَلًاۜ وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَفِي الْاَرْضِۜ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Her türlü övgü Allah'a mahsustur ki O gökleri ve yeri yaratmış, karanlıkları ve aydınlığı var etmiştir. Bundan sonra bile inkâr edenler Rablerine denkler tutuyor.**
2. **O'dur sizi çamurdan yaratan ve sonra da bir ecel takdir eden. Belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır. Buna rağmen siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.**
3. **Hâlbuki O, göklerde de Allah'tır yerde de... Gizlinizi, açığızı da bilir; neler kazanmakta olduğunuzu da bilir.**

eden Allah'ın, ikinci yaratılışı gerçekleştiremeyeceğine olan inançları, ayrıca bu varlıkların hiçbirini yaratma kudretine sahip olmayan putları Allah'a denk tutmaları hayretle karşılanmaktadır. *"Bu Araplardan hiçbiri, bütün bunların Lât veya Hübel veya Uzza ya da bir başka tanrı veya tanrıçalar tarafından yaratıldığına inanıyor değildi. Bu bakımdan Allah kendilerine sanki 'Ey aptal insanlar! Kendiniz göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğunu kabul ederken, nasıl olur da daha başka tanrılar edinir ve önlerinde secde ederek kendilerine kurbanlar keser, ihtiyaçlarınızı onlara sunar ve yardımlarını dilersiniz?' demektedir."* (Mevdûdi, I, 465).

Âyetin, *"Bundan sonra bile Rablerine denkler tutuyorlar."* kısmını, *"Rablerinden sapıyorlar"* şeklinde anlamlandıran müfessirler de vardır. Yani inkâr edenler hak yoldan saparak putlara tapıyorlar. (Şinkîti, Edvâu'l-Beyân, II, 161).

Bazı âlimler, burada geçen karanlıklar ve aydınlık ile bildiğimiz gece karanlığı ve gündüzün aydınlığı olduğunu söylerken (Kasimî, VI, 2237) bazıları da karanlıklarla inkâr ve inkâr yollarının, aydınlık ile de iman ve iman yolunun kastedildiğini söyler. Karanlıkların çoğul kipiyle, aydınlığın da tekil kipiyle zikredilmesinden hareketle de inkâr yollarının pek çok olduğunu ve yine inkârın ayrışmayı getirdiğini, iman yolunun ise tek ve birleştirici olduğunu söylemişlerdir. (Elmalılı, III, 549-550.) Bazıları ise her iki hususun da âyetin kapsamına girdiğini belirtir. (Kurtubî, VI, 386).

"O'dur sizi çamurdan yaratan ve sonra da bir ecel takdir eden. Belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır. Buna rağmen siz hâlâ şüphe ediyorsunuz."

Burada söz konusu edilen ecellerle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları birinci ecelle insanın ömrünün son bulması, Allah katında belirlenmiş ecelle de kıyametin kopması, yani dünya hayatının son bulmasının kastedildiğini söylemektedir. Bazıları da insan hayatından bu güne kadar gerçekleşmiş olanı birinci ecel, ikincisi de o kişinin ölümüdür demektedir. Buna göre şu ana kadar kişinin yapıp ettikleri bilinmektedir, ancak ne zaman öleceğinin bilgisi Allah katındadır. Ebu Müslim de buna yakın bir yorum yapar. Ona göre ilk ecel ile geçmişlerin ecelleri kastedilmektedir. Allah katında belirlenmiş ecelle de henüz yaşamakta olanların ecelleri kastedilmektedir. Bunların ecellerini Allah'tan başkası bilemez. (Râzî, XII, 153).

Müfessir Râzî, İslâm filozoflarına göre insan için iki ecel bulunduğunu belirtir. Biri tabiî olan eceldir. İkincisi ise gerçekleşecek olan eceldir. Tabiî ecel insanın herhangi bir dış etkenle karşılaşmadığı takdirde yaşayabileceği süredir. İkincisi ise hastalık, kaza vs. gibi dış etkenlerle gerçekleşecek olan eceldir. İşte bu eceli Allah'tan başka kimse bilemez. (Râzî, XII, 153-154). Elmalı-

lı böyle bir anlayışın, ölüm öncesi hayatta sebeplere, sağlık bilgisine, tedaviye, dış etkenlere karşı korunmanın önemini göstermesi bakımından birtakım yararları bulunduğunu ancak bunu iki ecel şeklinde anlamanın doğru olmadığını belirtir. Çünkü fiilen vaki olacak olan ecel birdir. İnsanın gerçek ömrü de o vaki olacak olan eceldir. Kişinin doğal bir şekilde ölmesi yahut dış etkenlerle ölmesi, en nihayet kendisine takdir edilmiş olan ecelle gerçekleşir.(Elmalılı, III, 555-556).

"Hâlbuki O, göklerde de Allah'tır yerde de... Gizlinizi, açığızı da bilir; neler kazanmakta olduğunuzu da bilir."

Günümüz cahil Müslümanları arasında Allah'ın her yerde olduğu şeklinde bir kanaat vardır. Nispeten daha bilgili olan bazı Müslümanlarsa, bu âyetle Zuhruf sûresindeki *"O gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır. O, her şeyi yerli yerince yapan ve her şeyi bilendir."* (Zuhruf 43/84) âyetini bu iddialarına delil olarak zikrederler. Oysaki bu iki âyet de Allah'ın her yerde zat olarak var olduğunu değil ulûhiyetiyle, hâkimiyetiyle, kudretiyle ve ilmiyle her yerde olduğunu anlatmaktadır.

Müfessir İbnu Kesir şöyle demektedir:

"Müfessirler Allah'ın her yerde olduğunu ileri süren görüşlerin doğru olmadığı konusunda ittifak ettikten sonra değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Görüşlerin en doğrusu, Allah'ın göklerde ve yerde ibadet edilen (mabud) olduğunu söyleyen görüştür. Yani inkâr eden insanlarla cinler hariç göktekiler ve yerdekiler O'na ibadet ederler, O'nu birlerler, yerde ve gökte hâkim ve ibadet edilen olduğunu kabul ederler, O'nu Allah diye isimlendirirler, kendisini severek ve kendisinden korkarak O'na yalvarırlar." (İbnu Kesir, III, 235).

Elmalılı ise âyeti şöyle tefsir etmektedir:

"Hâlbuki O Allah hem göklerde, hem yerde ibadet edilen bir Allah'tır. Sizin sırrınızı, cehrinizi, gizlinizi, açığınızı bilir. İyi-kötü, gizli-aşikâr her ne kazanıyor, her neyi hak ediyorsanız onu da bilir. O takdir edilen ecel gelince hak ettiklerinizi tamamen verir." (Elmalılı, III, 558).

"Hâlbuki O, gökte de Allah'tır yerde de" denildikten sonra, *"gizlinizi, açığınızı da bilir; neler kazanmakta olduğunuzu da"* denilmesi de bilgisiyle gökte ve yerde olduğu; bilgisinin dışına hiçbir şeyin çıkamayacağı anlatılmaktadır.

Önceki âyetlerde Allah'ın birliği, ölümden sonra diriliş ve Allah'ın mükemmel sıfatlarla muttasıf olduğu konusu gündeme getirilmiş ve inkâr edenlerin bu konulardaki tutarsızlıkları ifade edilmişti. Onların bu konulardaki tutarsızlıkları peygamberlik inancıyla ilgili şüphelerinden kaynaklanmaktadır.

İşte aşağıdaki âyetlerde inkâr edenlerin şüpheleri dile getirilerek bunlara cevaplar verilmektedir:

وَمَا تَأْتِيهِمْ
مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ
فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴿٦﴾

4. **Rablerinin âyetlerinden onlara bir âyet gelmeyedursun, hemen ondan yüz çevirirler.**
5. **Nitekim bu hakikat de kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. Fakat neyle alay ettiklerine dair haberler kendilerine gelecektir.**
6. **Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Hâlbuki size vermediğimiz imkânları onlara vermiş, gökten onlara bol bol yağmur yağdırmış ve** (evlerinin) **önünden nehirler akıtmıştık. Ama günahları sebebiyle onları helak ettik ve yerlerine başka bir nesil var ettik.**

Âyet kelimesinin delil, alamet gibi manalara geldiğine değinmiştik. Genellikle Kur'ân-ı Kerim'de tekil olarak kullanıldığında Allah'ın varlığının, birliğinin, kudretinin, bir peygamberin peygamberliğinin delili, yani mucizesi anlamında kullanılmaktadır. O halde sözlük anlamıyla Kur'ân-ı Kerim'deki kullanılışı arasında tam bir örtüşme söz konusudur.

Burada konu peygamberlik olduğundan âyetle kastedilen de peygamberliği ispat eden mucizedir. İnkâr edenler önceki peygamberlerin peygamberliklerini ispat eden her bir delille karşılaştıklarında nasıl yüz çeviriyor idilerse Peygamberimizin peygamberliğini ispat eden her bir delille karşılaştıklarında

da aynı şekilde yüz çevirerek birtakım şüpheler ileri sürüyor ve alay ediyorlardı. *"Rablerinden yeni bir uyarı onlara geldiğinde, onlar mutlaka onu alaya alarak ve kalpleri de gaflette olduğu halde onu dinlerler."* (Enbiyâ, 21/2).

"Fakat neyle alay ettiklerine dair haberler kendilerine gelecektir."

Fakat yakında Peygamber'le alay etmenin cezasını göreceklerdir. Nitekim Peygamber'le alay eden müşrik Araplar, *Bedir*'de ilk acı yenilgiye uğramış ve bu yenilgi süreci Arap yarımadasından köklerinin kazınmasıyla son bulmuştur.

Sûrenin başından buraya kadar, inkâr edenlerle ilgili üç aşamadan söz edildi. Birinci aşama, delililer üzerinde düşünmeme ve çevrelerinde olup bitenden ibret almamalarıydı. İkinci aşama, kendilerine sunulan delilleri yalanlamalarıydı. Üçüncü aşama ise yalanlamakla kalmayıp kendilerine sunulan peygamberlik delillerini alaya almalarıdır. (Râzî, XII, 157). İşte bu aşamaya ulaştıklarında Yüce Allah onları tehdit etmekte ve bu alaylarının sonucuyla yakında karşılaşacaklarını haber vermektedir. Oysa kendilerinden önce peygamberleri yalanlayanlardan ibret almalıydılar:

"Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Hâlbuki o nesillere size vermediğimiz imkânları vermiş, gökten onlara bol bol yağmur yağdırmış ve evlerinin önünden nehirler akıtmıştık. Ama günahları sebebiyle onları helak ettik ve yerlerine başka bir nesil var ettik."

Âyette geçen *"görmediler mi?"* ifadesi ya bizzat gözle görülen şeyler için yahut kesin bir bilgiye dayalı şeyler için kullanılır. Burada geçmiş nesillerden söz edildiğine göre, gözle görmenin anlatılmamış olduğu açıktır. O halde burada kesin bir bilgiden söz edilmektedir. Dini bir kitaba sahip olmayan, okuma-yazmanın da yok denecek kadar az olduğu müşrik Araplar bunu nereden bilebilirler ki diye düşünmek mümkündür.

Ancak Arap yarımadasında hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar yaşıyordu. Ayrıca Araplar arasında okuma yazma yaygın değildi, ama ticaretle uğraşan bir toplum idiler. Kur'ân-ı Kerim onların ticaret için yaptıkları yaz ve kış seyahatlerinden söz etmektedir. Yine onlar, Bizans ile Uzak Doğu arasındaki ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunuyorlardı. Hatta Arap yarımadasının güneyinde bulunan Araplar, Bizans'ın ticaret mallarını Yemen'e, kuzeyinde yaşayanlarsa İran'ın mallarını Yemen'e götürme işini üstlenmişlerdi. Yemen'e götürülen bu mallar Uzak Doğu'dan gelen mallarla değiş-tokuş ediliyordu. Kısacası müşrik Arapların çevre milletlerle sıkı ilişkileri vardı.

Yine Arap yarımadasında yaşamış ve helak olmuş Âd ve Semûd kavimle-

ri vardı ki bunlar güçlü ve zengin Arap kavimleriydi. Kureyş müşrikleri ticaret için sefer yaptıklarında Âd ve Semûd kavimlerinin harabelerinin yanından geçiyorlardı. Bu sebeple müşrik Arapların geçmiş milletlerle ilgili bilgileri vardı. O halde *"görmediler mi?"* ifadesinin kullanılması, onların söz konusu ilişkilerle elde ettikleri bilgi göz önünde bulundurularak kullanılmıştır. Bu bilgiye dayanarak ibret almaları gerekiyordu.

Karn kelimesi bir dönemde yaşayanlar anlamındadır. (İsfahani, Müfredat, s.401). Ancak bu sürecin ne kadar olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yetmiş yıl olduğunu söyleyenler olduğu gibi yüzyıldan fazla olduğunu söyleyenler de vardır. Dilci müfessirlerden Zeccâc; bir peygamber, büyük bir âlim yahut krallardan birinin krallık döneminde yaşayanlar anlamında olduğunu belirtir. O halde kelimeyi toplumların uğradıkları dönemlerden biri, tarihi bir dönem şeklinde anlamak mümkündür. Hatta bu anlamı, Kur'ân-ı Kerim'deki kullanılışına daha yakındır. (Reşid Rıza, VII, 306). Daha serbest bir ifadeyle bir medeniyeti ifade etmektedir. (Esed, I, 224).

Medeniyetler durup dururken çökmez. Onları çökerten, o medeniyetleri kuran toplumların kendi yapıp ettikleridir, Kur'ân'ın ifadesiyle zulüm ve günahlarıdır.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ
مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

7. Sana kâğıda yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve elleriyle ona dokunmuş olsalardı o inkâr edenler; "Bu, apaçık bir sihirdir" diyeceklerdi.

8. **Bir de dediler ki: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" Ama bir melek indirmiş olsaydık iş bitirilirdi de hiç bekletilmezlerdi.**
9. **Eğer onu bir melek kılsaydık kesinlikle onu bir adam suretine sokar, içine düştükleri şüpheye onları** (yine) **düşürürdük.**

Müşrik Araplar güçlü olduklarını ileri sürerek, asıl kendilerinin hak üzere olduklarını ve eğer Muhammed hak yolda olmuş olsaydı kendisinin ve Müslümanların fakir kimseler olmamaları gerektiğini söylüyorlardı. Yüce Allah önceki asırlarda kendilerinden çok daha güçlü olan toplumların zulüm ve günahları sebebiyle helak olduklarını hatırlattıktan sonra ileri sürdükleri diğer iddialarına geçilmektedir.

Müşrik Araplar kimi zaman peygamberin bir insan değil bir melek olması gerektiğini kimi zaman da bir meleğin gelip Muhammed'in bir peygamber olduğunu söylemesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bazen Allah tarafından kendilerine yazılı bir metin gelmesi gerektiğini ve yazılı metinde Muhammed'in bir peygamber olduğunun yazılması gerektiğini söylüyor; bazen de Peygamber'den, cennetteki köşkünün kendilerine gösterilmesini istiyorlardı. Gerçekte bütün bu istekleri inatlarını sergiliyordu. Çünkü inanacak olsalardı inanmaları için yeterli deliller vardı. Peygamber (s.a.v.), onların bu inatlarına üzülüyor, belki de bazen, *"Ne olurdu Allah, bu isteklerini yerine getirse"* diye içinden geçiriyordu.

İşte Yüce Allah elleriyle dokunacakları yazılı bir metin indirilmiş olsa bile onların inanmayacaklarını haber vererek Elçisine bu isteklerine aldırmamasını ve bundan dolayı üzülmemesini öğütlemektedir. En nihayet onlara böyle bir metin indirilecek olsa *"Bu, apaçık bir sihirdir"* diyeceklerdi.

"Bir de dediler ki: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" Ama bir melek indirmiş olsaydık iş bitirilirdi de hiç bekletilmezlerdi"

Müşrikler bu âyette de gökten bir melek indirilmesini istiyorlar. Furkan sûresinde de bu istekleri zikredilmektedir. (Furkan 25/7). Orda, bir meleğin gelmesini ve bu meleğin kendilerini uyarmasını istiyorlar.

Bu istekleri Peygamberin ancak melek olması gerektiği iddialarının tam zıddıdır. Çünkü onlar insanlar gibi yemek yiyen, çarşılarda dolaşan birinin peygamber olamayacağını; Peygamber olduğunu iddia eden birinin olsa olsa insanlara üstünlük taslama peşinde olduğunu ileri sürüyorlardı.

Kuşkusuz burada, iddiaları, meleği apaçık bir şekilde kendilerinin de görmeleri gerektiğidir. Değilse Peygamber'e vahyi getiren zaten bir melekti.

Âyette geçen *"iş bitirilirdi"* ifadesi neyi anlatıyor? Ayrıca melek geldiğinde niçin iş bitiyor?

İşin bitmesiyle, kıyametin kopmasının kastedildiğini söyleyenler olmuşsa da bununla muhatapların helak olmalarının kastedildiğini söyleyenlerin görüşü daha tutarlıdır.

Onlar, meleğin aslî suretiyle kendilerine gelmesini istiyorlardı. Bazıları buradan hareketle, melek kendi suretinde geldiğinde onu görenlerin dehşete kapılıp korkularından öleceklerini söylerler. Bunlara göre, *işin bitmesi* bundan dolayıdır.

Zamahşeri, kendi suretinde meleğin gelmesi durumunda dehşete kapılıp korkudan ölmelerini alternatiflerden biri olarak zikretmekle birlikte ona göre, melek kendi suretinde inip onu kendi gözleriyle gördükleri takdirde, her şey apaçık ortaya çıkacaktır ki bu, imtihana aykırıdır. Böyle bir durumda kişinin hak veya batıl yollarından birini seçmesi diye bir şey söz konusu olmaz. Teklif ortadan kalkar. Bu sebeple de helak edilirler demektedir. (Keşşaf, II, 6).

Biz Kur'ân-ı Kerim'in de bütünlüğünü göz önünde bulundurarak şu görüşü tercih ediyoruz:

Peygamberlerin mucizeleriyle ilgili Allah'ın ortaya koyduğu bir kural vardır. Buna göre, inanmayanlar bir peygamberden belli bir mucize getirmesini ister; o Peygamber'in eli üzere istedikleri mucize vuku bulur da inanmayanlar inanmamakta ısrar ederlerse Allah onları helak ile cezalandırır. Bu toplu helak işini melekler yerine getirir. Yüce Allah, son Peygamber'in ümmetini bu şekilde helak etmeyi istememektedir. (Reşid Rıza, Menar, VII, 314).

Helak olmaları, Zamahşeri'nin dediği gibi artık imtihanın anlamsız bir hale gelmesinden dolayı da olabilir, inatlarının bir cezası da.

"Eğer onu bir melek kılsaydık kesinlikle onu bir adam suretine sokar, içine düştükleri şüpheye onları (yine) **düşürürdük."**

Peygamberin görevi, insanlara dini tebliğ etmek ve onu yaşayarak insanlara örnek olmaktır. Şayet bir melek peygamber olarak gönderilseydi, kendisinin insanlarla iletişimi ve insanların kendisiyle iletişimi çok zor olacağı gibi tebliğ ettiklerini bizzat yaşayarak insanlara örnek olması da mümkün olmazdı. Bu sebeple Yüce Allah, peygamber olarak bir meleği göndermesi durumunda onu da insan suretinde yaratacağını ifade etmektedir.

Bu anlattıklarımızdan şöyle bir soru akla gelebilir: İnsanın melekle ve meleğin insanla iletişim kurması zor olduğuna göre, peygamberler meleklerle nasıl iletişim kurmuşlardır?

Peygamberler, melekle iletişim kurabilmeleri için özel bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Onlar farkında olsunlar veya olmasınlar Allah tarafından ta küçüklüklerinden böyle bir iletişime hazır hale getirilmişlerdir. Her şeyi sınırsız bilgisiyle kuşatan Yüce Allah, onları bu iş için eğitmiştir. Be sebeple onlar seçkin insanlardır.

Yüce Allah, bir meleği peygamber olarak gönderecek olsaydı onu bir insan suretine sokacağı için inkâr edenlerin bu konudaki şüpheleri yine devam edecekti.

Peygamber inancı konusundaki sapma, peygamberleri oldukları makamdan daha aşağıda görme şeklinde olabileceği gibi onları olduklarından daha yüce görme şeklinde de olabilir. Peygamberleri oldukları makamdan aşağı görenler onları da menfaatleri peşinde koşan ve menfaatleri için insanları aldatan kimseler olarak görürler. Onları oldukları makamın üstünde yüceltenler ise onlara Allah'a ait birtakım sıfatlar verirler. Bu sapmalardan birincisini genelde sapmış olan Yahudilerde, ikincisini de genellikle sapmış olan Hıristiyanlarda bariz bir şekilde görürüz. Ancak daha önce de benzeri konularda dikkat çektiğimiz gibi bu sapmaları Yahudi yahut Hıristiyanlara özgü sapmalar olarak göremeyiz. Her iki sapmanın benzerlerinin İslâm ümmeti içerisinde de görülmesi mümkündür. Zaten önceki ümmetlerin sapmaları, Müslüman ümmet için de söz konusu olmayacak olsaydı Kur'ân-ı Kerim'in bunlara dikkat çekmesine gerek kalmazdı.

Peygamberleri melek olarak görmek yahut melek olmaları gerektiğini iddia etmek, ikinci sapma çeşidine girer.

Peygamber (s.a.v.) hakkında kimi çevrelerin ileri sürdükleri *"o bir beşerdi ama beşer gibi değildi"* şeklindeki tekerleme de bu ikinci sapma çeşidine girer. Söz konusu tekerlemeyi ileri sürenler, *"De ki: 'Ben sadece sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyedildi"* (Kehf 18/110; Fussilet 41/6) âyetini delil olarak zikrederler. Böylece kendisine vahiy gelmesi sebebiyle beşer gibi olmadığını söylerler. Hâlbuki âyet-i kerimenin *"Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyedildi"* kısmı, beşer gibi olmadığını anlatmıyor, sadece kendisine gelen vahiyde Allah'ın tek olduğunun anlatıldığını belirtiyor. Aynı şekilde İsra sûresinin 93. âyetinde de *"Ben elçi olarak gönderilen bir beşerden başka bir şey değilim"* ifadesinde de beşer olduğu vurgulanıyor. Yani elçi olarak gönderilmiş olması, beşer gibi olmadığını anlatmamaktadır. Söz konusu tekerlemeyi ileri sürenlerin birçoğunun Peygamber (s.a.v.)'e insanüstü sıfatlar yakıştırdıklarını da göz ardı etmemek gerekir.

Belirtmek gerekir ki Peygamber'e insanüstü vasıflar atfedenler genelde bunu *Peygamber sevgisi* olarak nitelemektedir. Kuşku yok ki gerçek Peygamber sevgisi, Peygamber'in gösterdiği yoldan gitmektir. Onun getirdiği dinle uyuşmayan iddialarla Peygamber sevgisi olmaz. Değilse Hz. İsa'yı ilâhlaştıran Hıristiyanlar da hak yolda olurlardı.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ
سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

10. Kuşkusuz senden önce de peygamberlerle alay edilmişti de onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıvermişti.

11. De ki: "Dolaşın yeryüzünde ve sonra görün; yalanlayanların akıbeti nasıl olmuştur."

Birinci âyette Peygamber (s.a.v.) teselli edilmekte ve kendisinden önce de birçok peygamberle alay edildiği hatırlatılmaktadır. Ancak bu alay edenler, dünya hayatında da cezayı hak etmektedirler. Bu sebeple, *"onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi"* denildikten sonra, *"Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların akıbeti nasıl olmuş bir görün"* denmektedir. Peygamberlerle alay eden bu toplumlar bu dünya hayatında da cezalandırılmış ve helak olmuşlardır.

İslâm'a inanmayanlar İslâm'ı tenkit edebilir. Aynı şekilde Peygamber'i de eleştirebilirler. Dünya hayatında bunlar, herhangi bir cezayı hak etmezler. Bunların cezaları âhirette verilecektir. Ama gerek İslâm'la gerekse Peygamberle alay etmeye kimsenin hakkı yoktur. Bu davranışlarda bulunanlar dünyada da cezalandırılmayı hak ederler. Çünkü alay etmenin kendisi insanlıkla bağdaşmaz ve insanlığın seviyesini düşürür. Alayı alışkanlık haline getirmiş birey ve toplumlarda ciddiyet aranmaz.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
اَلَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ
فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ
اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ اِنِّٓي اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ اِنِّٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

12. De ki: "Kimindir göklerde ve yerde olanlar?" De ki: "Allah'ındır." Bizzat rahmet etmeyi üzerine farz kılmıştır. Varlığında hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde sizi kesinlikle toplayacaktır. Ama kendilerine yazık edip herşeylerini yitirenler; işte onlar inanmazlar.

13. Gece vaktinde ve gündüz vaktinde barınan her ne varsa O'nundur. O her şeyi işitendir her şeyi bilendir.

14. De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden ve herkesi, herşeyi doyuran; ancak kendisi doyurulmaktan münezzeh olan Allah'tan başka rab mı edineyim?" De ki: "Teslim olanların ilki olmam bana emredildi." Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma!

15. De ki: "Rabbime karşı gelecek olursam, büyük bir günün cezasından korkarım".

16. Her kim o gün esirgeyip kollanmışsa mutlaka Allah ona merhamet etmiştir. İşte budur apaçık kurtuluş!

Önceki âyetlerde Peygamber teselli edilmişti. Bu âyetlerde ise ondan âdeta atağa geçmesi istenmektedir.

Göklerle yerin egemenliğinin Allah'a ait olduğunu müşrikler de kabul ediyorlardı. Bu sebeple herhangi bir gerekçe zikredilmeden âyette sorulan soruya, "Allah'tır" cevabı verilmektedir. Bu husus Ankebut sûresinde açıkça beyan edilmektedir: *"Kendilerine gökleri ve yeri kim yarattı ve güneşle ayı kim hizmetinize verdi? diye soracak olursan 'Allah'tır' diyecekler."* (Ankebut 29/61). Müşrikler buna inandıkları halde âhireti kabul etmiyorlardı. *"Kemikler çürüyüp dağıldıktan sonra kim onları toplayıp diriltecek?"* diyorlardı. Göklerle yerin egemenliği kendisinin olan Yüce Allah, rahmetinin bir sonucu olarak âhiret hayatını öngörmüştür ve elbette bu hayatı var etmeye kadirdir. Rahmetinin bir sonucu olarak âhirette insanları adaletle yargılayacak ve yine amellerinin karşılığını adalete uygun bir şekilde verecektir. Yine rahmetinin bir sonucu olarak kötülük işleyenlerin cezasını misliyle verirken iyilik edenlerin mükâfatlarını katlayarak verecektir. Bu, O'nun lütfudur. Çünkü Yüce Allah merhamet etmeyi kendi üzerine yazmış; kendisine bir ilke edinmiştir. Rahmetinin diğer bir tecellisi ise inanmayanlara bu dünya hayatında mühlet vermesi ve onları hemen cezalandırmamasıdır. Bu süre içerisinde tövbe ederek dönenlerin hem geçmişte işlemiş oldukları bağışlanır hem de âhirette bu mükâfatı elde ederler.

Buhari ve Müslim'in naklettikleri bir rivayete göre Yüce Allah, yaratıkları yarattığında kendi katında Arşın üzerinde: "Rahmetim gazabımı geçmiştir" diye yazmıştır.

Buna rağmen Allah'ın kudret ve rahmetini hakkıyla değerlendiremeyen, Allah'ın kendilerine verdiği aklı kullanmayan ve böylece hidayetten kendilerini mahrum bırakanlar âhirete inanmazlar.

"Gece (vaktin)de ve gündüz (vaktin)de barınan her ne varsa O'nundur. O her şeyi işitendir her şeyi bilendir."

İlk âyette göklerle yerden söz edildi ki bu ikisi tüm mekânları kapsamaktadır. Bu âyette ise gece ile gündüz zikredilmektedir ki bu da tüm zamanları kapsar. Evrende her ne olup bitiyorsa mekân olarak göklerde veya yerde cereyan etmekte, zaman olarak da gece veya gündüz meydana gelmektedir. Böylece yüce Allah hem tüm mekânların hem de tüm zamanlarını egemenliğinin

kendisine ait olduğunu haber vermektedir. Tüm mekân ve zamanların, kısacası her şeyin egemenliğini elinde tutan Yüce Allah, elbette ki insanları tekrar diriltmeye ve dünya hayatında işlemiş oldukları amellerin karşılığını vermeye kadirdir.

Tüm mekân ve zamanların hâkimi olan, istediğini yapabilme gücüne sahiptir. Buna rağmen O, rahmet ve adaleti kendisi için zorunlu olan şeyler olarak görmektedir.

"De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden ve herkesi, herşeyi doyuran; ancak kendisi doyurulmaktan münezzeh olan Allah'tan başka rab mı edineyim…"

Âyette geçen *fâtır* kelimesi, Türkçedeki *yaratma* kelimesiyle yakından ilgilidir. Sözlükte, bir şeyi başkası yarmamışken yarmak anlamındadır. İbnu Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilir: *"Fâtır'ın manasını bilmiyordum. İki bedevi, bir kuyu hakkında muhakeme edilmek üzere bana geldi. Biri: 'Ben başladım; ilk önce onu ben yardım' dedi. Bunların sözlerinden fâtırın ne anlama geldiğini öğrendim."* (İbnu Âşûr, 1259).

Âyette geçen *veli* kelimesi ise yardımcı, dost, yönetici gibi anlamlara gelmektedir.

O halde âyet-i kerime şunu anlatmaktadır: Yeri ve gökleri yoktan var eden, bana yediren ve bunun karşılığında kendisi için bir şey istemeyen yaratıcı varken başkasını mı rab edinip emirlerine uyayım? Bu, olacak şey değildir. İşte bu sebeple Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demesi emredilmektedir: *"Teslim olanların ilki olmam bana emredildi"*.

Gökleri ve yeri yoktan var eden ve rahmetinin bir gereği olarak âhireti yaratan Yüce Allah bu dünya hayatını imtihan yeri kılmış ve emirlerine teslim olmamızı istemiştir. İşte bu sebeple Peygamber'e *"Rabbime karşı gelecek olursam, büyük bir günün cezasından korkarım"* demesi emredilmektedir. Kuşkusuz *"Her kim o gün esirgeyip kollanmışsa mutlaka Allah ona merhamet etmiştir. İşte budur apaçık kurtuluş!"*

Yukarıdaki âyetlerde tüm zaman ve mekânların egemenliğinin Allah'a ait olduğu ve bu nedenle O'na itaat etmek gerektiği anlatılmıştı. Aşağıdaki âyetlerde ise söz konusu egemenliğin özellikle insanın hayatı ve amelleri açısından bir açılımı yapılmaktadır:

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ
إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾
قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هٰذَا
الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللّٰهِ آلِهَةً
أُخْرٰى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

17. Allah sana bir zarar verecek olursa O'ndan başka kimse onu gideremez. Sana bir iyilik verecek olursa da şüphesiz O, her şeye gücü yetendir.

18. O'dur, kulları üzerinde tam hâkimiyet sahibi ve O'dur, her şeyi yerli yerince yapan ve her şeyden haberdar!

19. De ki: "Tanıklık etme bakımından hangisi daha büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir ki bu Kur'ân bana vahyolundu ki sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım. Allah'tan başka ilâhlar bulunduğuna cidden tanıklık ediyor musunuz?" De ki: "Ben buna tanıklık etmem". De ki: "Şüphesiz O, tek bir ilâhtır ve ben, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

Yukarıdaki 14. âyette göklerin ve yerin egemenliği Allah'ın elinde olduğu halde Allah'tan başka dost edinmenin akıllıca bir tavır olmayacağı anlatılmıştı. Bir bakıma buradaki âyetler Allah'ın mutlak egemenliğinin bir açılımını yaparken Allah'ın dost edinilmesinin gerekçeleri de anlatmaktadır. Çünkü hem dünya hayatında ve hem de âhirette insan bir sıkıntıya maruz kaldığında o sıkıntıyı kaldıracak olan ve bir iyilik vermek istediğinde de buna gücü yeten yalnızca Allah'tır. Allah sadece sıkıntıları kaldırma ve iyilik verme meselesinde değil, her konuda *"kulları üzerinde tam hâkimiyet sahibidir."* Ayrıca bu hâkimiyet insanlarla da sınırlı değildir, evrenin tamamını kapsamakta-

dır. Hâkimiyetine kimseyi ortak kılmamıştır. O halde inanan kişi, sadece O'nu dost edinmeli ve isteklerini yalnızca O'na yöneltmelidir. *"Allah'ı bırakıp da sana fayda ya da zarar vermeyecek olan şeylere yalvarma"* (Yûnus 10/106). *"Allah'la birlikte hiç kimseye yalvarma"* (Cin 72/18).

"De ki: 'Tanıklık etme bakımından hangisi daha büyüktür?...."

Kuşkusuz, zamanların ve mekânların, evrende bulunan her şeyin yegâne hâkimi olan Yüce Allah'ın tanıklığı üstünde bir tanıklık olamaz. O'nun tanıklığı her türlü kuşkuyu ortadan kaldıran bir tanıklıktır.

Burada Peygamber (s.a.v)'den, kendisi ile muhalifleri arasında Allah'ı tanık göstermesi istenmektedir. Reşid Rıza, yüce Allah'ın Peygamber (s.a.v.) hakkındaki tanıklığının üç şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir:

Birincisi: Kur'ân-ı Kerim'de haber verdikleridir. Yüce Allah Kitab'ında, Muhammed'in kendisi tarafından gönderilen bir elçi olduğunu, onu bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdiğini haber vermektedir.

İkincisi: Onu pek çok mucize ile desteklemesidir ki bunların en büyüğü ve sürekli olanı Kur'ân-ı Kerim'dir. Peygamberliğine karşı çıkanlara, Kur'ân'ın benzerini getirmeleri konusunda meydan okumuş ve onlar, benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Yine Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber'ine yardım edeceğini haber vermiş ve verdiği haber gerçekleşmiştir. Ayrıca geleceğe dair birçok haberler vermiş ve bunlar aynıyla vuku bulmuştur.

Üçüncüsü: Daha önce göndermiş olduğu kitaplarda verdiği haberlerdir. Şu anda Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan kitaplarda söz konusu haberler hâlâ mevcuttur. (Reşid Rıza, Menar, VII, 339-340).

"Bu Kur'ân bana vahyolundu ki sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım."

Peygamberimizin peygamberlik mucizesi, Kur'ân-ı Kerim'dir. Son Peygamber'in mucizesi her yere taşınabilir ve nesilden nesile aktarılabilir olmalıydı. *"Ulaştığı herkesi uyarayım"* ifadesi, Peygamber (s.a.v.)'in insanların tamamına gönderildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü âyette Kur'ân-ı Kerim'in ulaştığı herkesin uyarıya muhatap olduğu anlatılmaktadır. Yine bu âyetten, Kur'ân-ı Kerim'in ulaşmadığı kimselerin uyarılmamış sayılacakları anlaşılmaktadır.

tabi olan kimsenin, tıpkı Rasûlüllah (s.a.v.)'in davet ettiği gibi davet etmesi ve onun uyardığı şekilde uyarması bir görevdir." (İbnu Kesir, III, 240).

Müfessir Kadı Beydâvî, âyetin tefsirinde, Kur'ân-ı Kerim'in kendisine ulaşmadığı kimsenin Kur'ân'ın hükümleriyle sorumlu olmayacağını söylemektedir. (*Beydâvî*, II, 183).

Âyetin tefsirinde Reşid Rıza ise özet olarak şöyle demektedir:

Kur'ân-ı Kerim ile yapılan davete itibar edilir. Kur'ân'ın kendisine ulaşmadığı kimseye davet ulaşmış sayılmaz. Bu takdirde o kişi İslâm'dan sorumlu değildir. İslâm davetini tebliğ konusunda kelami kurallar ve bu ilmin dayandığı nazari delillerle yapılan tebliğ ile insanlar için hüccet kesinleşmiş olmaz. Selef-i salihinden sonra ne yazık ki günümüz Müslümanları, Kur'ân ile davet etmeyi Kur'ân'ı ve onu açıklayan sünneti öğrenmeyi terk etmişler, kelamcılarla fakihleri taklit etmeyi yeğlemişlerdir.

İbnu Abbas'tan Peygamber'e izafe edilen bir rivâyette şöyle denmektedir: "Kur'ân'ın kendisine ulaştığı kimse benimle yüz yüze gelmiş gibidir." Kur'ân-ı Kerim hem lafzı hem de manası itibarıyla tevatür yoluyla aktarıldığından, Peygamber sonrası dönemde kendisine Kur'ân'ın ulaştığı kimseler, onu Peygamber'in kendisinden duymuş gibidirler. Aracılar ne kadar çok olursa olsun, önemli değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, kâmilen o kimseye ulaşmıştır. Çoğu mana ile nakledilen hadislerde bu özellik bulunmamaktadır. Mana ile nakledildiklerinden, bu rivayetler içtihat alanına girmişlerdir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin, âyetin tefsirinde şöyle dediği nakledilir: "Kur'ân'ın kendisine ulaştığı kimse Peygamber'i görmüş gibidir." Rivayetin bir varyantının sözleri ise şöyledir: "Kur'ân'ın kendisine ulaşıp manasını anlayan kimse Peygamber'i görmüş ve onunla konuşmuş gibidir." Yine Ubey b. Ka'b'ın şöyle dediği nakledilir: "Peygamber (s.a.v.), bazı esirlerle karşılaştı ve onlara; 'İslâm'a çağırıldınız mı?' diye sordu. 'Hayır' dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), onları salıverdi ve ***'Bu Kur'ân bana vahyolundu ki sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım'*** *âyetini okuduktan sonra: 'İslâm'a davet edilmediklerinden dolayı onları salıverin; güvenlik içinde olacakları yere varıncaya kadar dokunmayın' dedi.* (Menar, VII, 341-342).

كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًا
ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذ۪ينَ اَشْرَكُوٓا اَيْنَ شُرَكَٓاؤُ۬كُمُ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ
لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِك۪ينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

20. Kendilerine Kitap verdiklerimiz onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerine yazık edip de herşeylerini yitirenler; işte onlar iman etmezler.

21. Yalan yere Allah'a iftira eden yahut âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır? Kuşkusuz, zalimler asla kurtuluşa ermezler.

22. Hepsini toplayacağımız gün o ortak koşanlara diyeceğiz: "Allah'a ortak olduklarını ileri sürdükleriniz nerede?"

23. Artık, "Yemin olsun Rabbimiz Allah'a! Biz ortak koşan değildik" demekten başka bir mazeretleri kalmaz.

24. Bir bak ki, kendi aleyhlerine nasıl da yalan söylüyorlar! Uydurdukları şeyler de yanlarından yitip gitti!

Kitap Ehli'nin Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemeleri, kendi kitaplarında anlatılanlara da uymamaları anlamına geldiği için inançlarında samimi olmadıklarını gösterir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi tahrif edilmiş olsalar bile ellerindeki Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden açık deliller vardır. Bu kitaplarda anlatılanlar, Hz. Muhammed'i o kadar açık biçimde işaret etmektedir ki kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi onu tanımamaları imkânsızdır. Buna rağmen hakkı gizliyorlarsa kendilerini kaybedenler sınıfına bizzat kendileri katılmış oluyorlar ve bu sebeple de iman etmezler.

Kuşkusuz, Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğunu her Hıristiyan yahut Yahudi olan bilemez. Sadece onların bilginleri bunu bilebilir.

"Yalan yere Allah'a iftira eden yahut âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır? Kuşkusuz, zalimler asla kurtuluşa ermezler."

Bazı müfessirler, âyetin müşrikler hakkında indirildiğini söylerken bazıları Kitap ehli hakkında indirildiğini bazıları da her ikisi hakkında indirildiğini söylemektedir. Bizce de bu üçüncü görüş daha doğrudur. Hatta Allah'a iftira eden, kimi âyetlerini veya hepsini yalanlayan diğer milletlerle din mensupları da âyetin kapsamı içerisindedir. Allah'a iftira eden, Allah'ın söylemediğini O'na söyleten, âyetlerini bile bile yanlış yorumlayan Müslümanlar da âyetin kapsamına girmektedir. Çünkü âyet, genel bir ifade kullanmakta ve yalan yere Allah'a iftira eden kimseden daha zalim birinin olamayacağını söylemektedir. Her dinin mensupları arasında böyleleri vardır. Kaldı ki âyet belli bir topluluk hakkında indirilmiş olsaydı bile aynı suçu işleyen diğerlerini de içerirdi.

Günümüzde, Müslüman olmayanların dayattıkları ve Müslümanlar arasında yaygın bir şekilde taraftar bulan, İslâm'ın dünya hayatıyla ilgili ahkâmını ortadan kaldıran yorumlar, yalan yere Allah'a iftira etmek kapsamındadır. *Ilımlı İslâm* patenti ile ileri sürülen bu anlayış, Kur'ân-ı Kerim'i olduğu gibi anlamayı değil, onu çağa uydurmayı amaçlamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'i olduğu gibi anlayıp anlatmayı amaçlamayan bu ve benzeri çabalar, dini tahrif etmek ve yalan yere Allah'a iftira etmekten başka bir şey değildir.

Hepsini toplayacağımız gün o ortak koşanlara diyeceğiz: "Allah'a ortak olduklarını ileri sürdükleriniz nerede?"

Bütün insanların hesap vermek üzere Allah'ın huzurunda toplatıldıkları gün ortak koşanlara, o ortak koştuklarının nerede oldukları sorulacaktır. Daha önce de birkaç kez dikkat çektiğimiz gibi yaratma, hayat verme, öldürme gibi konularda Allah'a ortak koşma yaygın değildir. Ortak koşan Araplar da bu gibi konularda ortak koşmuyorlardı. Ortak koşma daha çok ibadet, yalvarma ve dua hususlarında yaygın bir şekilde görülmektedir. Müşrik Araplar yardım isteme, şefaat etme gibi konularda Allah'a ortak koşuyor, kendilerinden yardım istedikleri o ortak koştuklarının kendilerine yardım edeceklerine, şefaat edeceklerine ve kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarına inanıyorlardı.

Günümüzde Allah'a ortak koşmak daha çok ahkâm konularında kendini göstermektedir. Allah'ın Kur'ân'da hükmünü belirttiği meselelerde hüküm verme yetkisini bir kuruma veya şahsa tanımak, Allah'a ortak koşmaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de hüküm vermenin Allah'a ait olduğu (En'âm 6/57; Yusuf 12/40,67) belirtilmektedir. Dolayısıyla Allah'a ait bir yetkiyi başkasına tanımak, onu Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir.

"Artık, "Yemin olsun Rabbimiz Allah'a! Biz ortak koşan değildik" demekten başka bir mazeretleri kalmaz.

"Bir bak ki, kendi aleyhlerine nasıl da yalan söylüyorlar! Uydurdukları şeyler de yanlarından yitip gitti!"

Allah'a ortak koşanlar, hesaba çekildiklerinde Allah'a ortak koşmadıklarını söylemekten başka söyleyecek söz bulmayacaklardır. Yani dünya hayatında iken Allah'a ortak koştuklarını inkâr edeceklerdir.

Âyet, Kur'ân'ın müşkil âyetlerinden biridir. Çünkü daha başka âyetlerde müşriklerin, Allah'a ortak koştuklarını itiraf edecekleri beyan edilmektedir. Nahl sûresinde ortak koştuklarıyla karşılaştıklarında, *"Rabbimiz! Bunlar, seni bırakıp da kendilerine tapmış olduklarımız ortaklarımızdır"* diyecekleri anlatılmaktadır. (Nahl 16/86). Yine Nisa sûresinin 42. âyetinde Allah'tan hiçbir sözü gizlemeyecekleri anlatılmaktadır. Mücadele sûresinin 18. âyetinde ise tıpkı dünya hayatında Müslümanları aldatmak için yalan söyledikleri gibi yeminler ederek Allah'ı aldatmaya kalkışacakları anlatılmaktadır.

Müfessirlerin de dikkat çektikleri gibi hesap günü uzun sürecek ve insanlar farklı aşamalardan geçecektir. O halde bu aşamaların her birinde ortak koşanlar farklı tavırlar sergileyeceklerdir. Bir defasında ortak koştuklarını itiraf ederken, başka bir defasında bunu inkâr edeceklerdir.

Rivayet edildiğine göre biri İbnu Abbas'a gelerek bu âyetle Nisa sûresinin 42. âyetindeki Allah'tan hiçbir sözü gizlemeyecekleri âyetini sormuş, o da şu karşılığı vermiştir: Yüce Allah'ın iman edenlerin günahlarını bağışladığını ve ancak namaz kılanların cennete gireceklerini gördüklerinde birbirlerine, *gelin yaptığımızı inkâr edelim* diyecekler. O zaman Allah'a ortak koşmadıklarını söyleyeceklerdir. Bunun üzerine Allah, ağızlarının üzerini mühürleyecek bu defa elleri ve ayakları aleyhlerine şahitlik edecektir. Böylece hiçbir sözü Allah'tan gizleyemeyeceklerdir. (İbnu Kesir, III, 241). Zemahşeri ise ortak koşanların çelişkili sözlerini, şaşkınlıklarına ve kapıldıkları dehşete vermekte; sorguya çekilen kimsenin böyle çelişkili sözler söyleyebileceğini belirtmektedir. (Zemahşeri, II, 11).

Yüce Allah, Peygamber'ine ve bütün inananlara kendisine ortak koşanların, nasıl kendi kendilerini yalanladıklarını ve âhirette ortak koştuklarının onlardan nasıl uzaklaştıklarını ibretle değerlendirmelerini istemektedir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ
وَف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَقْراًۜ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫كَ
يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ
الْاَوَّل۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُۚ وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

25. Onlardan seni dinleyenler de vardır; ancak onların da kalplerinin üzerine dinlediklerini anlamalarını engelleyen örtüler; kulaklarına da bir ağırlık koyduk. Onlar her mucizeyi tek tek görseler de ona inanmazlar. Nihayet sana geldiklerinde çekişerek derler ki: "Bu, evvelkilerin masallarıdır".

26. Onlar hem başkalarını ondan sakındırırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar. Aslında onlar sadece kendilerini helak ediyorlar da farkında değiller.

Müşrikler arasında, Kur'ân-ı Kerim'i okuduğunda Peygamber'i dinlemeye gelenler de vardı. Ne var ki bu dinlemelerinin kendilerine bir yararı olmazdı. Çünkü bunların kalpleri perdelenmişti, kulakları da Kur'ân'ı duymuyordu. Çünkü kulakları Kur'ân'a karşı sağırdı. Kulaklarıyla duysalar bile kalpleriyle onu kabullenemiyorlardı. Kuşkusuz Müşrikler de diğer inkâr edenler gibi farklı farklı idiler. Kimi anlamak için Kur'ân-ı Kerim'i dinliyordu ama onu anlayacak kapasiteye sahip değildi. Kimi de Kur'ân-ı Kerim'i dinlediğinde anlıyor ve etkileniyordu. Bu sebeple de dinlememeyi tercih ediyor ve başkalarının dinlemesine de engel oluyorlardı. Bu kesim, inadından İslâm'ı kabul etmiyordu. Bu sebeple başkalarının Kur'ân'ı dinlemelerine engel oluyorlardı. Çünkü etkilenmelerinden korkuyorlardı. Ama gerek anlama kapasitesine sahip olup onu dinlemeyenler gerekse anlama kapasitesine sahip bulunmayanlar Kur'ân-ı Kerim'i öncekilerin masalları olarak tavsif ediyorlardı. Oysa böyle demekle sadece kendi kendilerine zarar veriyorlardı.

وَلَوْ تَرٰىٓ اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٧﴾
بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُۜ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُٓوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا
نَحْنُ بِمَبْعُوث۪ينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرٰىٓ اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْۜ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّۜ
قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَاۜ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً
قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا ف۪يهَاۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى
ظُهُورِهِمْۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَعِبٌ
وَلَهْوٌۜ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

27. Ateşin başında durdurulduklarında; "Keşke dünyaya tekrar döndürülsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak." dediklerini bir görsen!

28. Hayır, daha önce gizledikleri şeyler karşılarına çıktı. Geri döndürülselerdi yasaklandıkları şeyleri yine yaparlardı. Onlar kesinlikle yalan söylüyorlar.

29. Demişlerdi ki: "Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur ve tekrar diriltilecek de değiliz."

30. Rablerinin huzurunda durdurulduklarında onları bir görsen! Rab-

leri onlara diyecek: "Bu, gerçek değil midir?" Onlar: "Evet, Rabbimiz hakkı için gerçektir" diyecekler. Rableri de: "Tadın o halde azabı; yaptığınız inkâr sebebiyle" diyecektir.

31. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten de kaybettiler. Nihayet kıyamet ansızın çıkıp geldiğinde günahlarını sırtlarında taşıyarak; "Yazıklar olsun bize! Kıyameti göz ardı ettik" diyecekler. Dikkat edin! Taşıdıkları o yük ne kötüdür!

32. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret değil de nedir? Elbette muttakiler için ahiret yurdu çok daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?

Ateşin başında durdurulmaları, ateşe gireceklerinin kesinleşmesini bilmeleri anlamında olabileceği gibi gerçek anlamda ateşin başına getirilip orada durdurulmaları manasına da gelebilir. İşte o zaman yaptıklarına pişman olacak ve *keşke dünya hayatına döndürülseydik de yalanlayanlardan olmasaydık ve iman edenler arasına girseydik*, diyecekler. Ne var ki iş işten geçmiştir, artık dünyada yaptıklarının karşılığını alma zamanıdır.

Daha önce gizledikleri şeylerin karşılarına çıkması ifadesi değişik şekillerde yorumlanmıştır. Şöyle ki:

a.) Dünya hayatında yapmış oldukları kötülüklerin amel defterlerinde karşılarına çıkması,

b.) Gurur duyup mutluluklarına sebep olacağını sandıkları amellerinin boşa gittiğini görmeleri,

c.) Gizlemiş oldukları inkârlarıyla Allah'ın âyetlerini yalanlamalarının karşılarına çıkması,

d.) Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğuna dair bilgi ve kanaatlerinin ortaya çıkması. Esasen Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş gerçek bir peygamber olduğunu biliyorlardı ama sırf inatlarından ve tekebbürlerinden dolayı bunu gizliyorlardı. İşte bu gizlemelerinin ortaya çıkması vs. gibi anlamlarla yorumlanmıştır.

"Geriye döndürülselerdi yasaklandıkları şeyleri yine yaparlardı. Onlar kesinlikle yalan söylüyorlar."

Şayet dünya hayatına döndürülecek olsalar yine inkâr edecekler yine Allah'a ortak koşacaklar yine Allah'ın âyetlerini yalanlayacaklar, kısaca daha önce ne yapmışlarsa aynısını yapacaklardır. Nitekim bu dünya hayatında nice

insan bir sıkıntıyla karşılaştığında Allah'ın yoluna gireceğini söyler ama sıkıntıyı aşmasından bir müddet sonra eski hayatına geri döner.

Şayet geri döndürülecek olsalar imtihan gereği yine aynı şartlarla karşı karşıya gelecek ve daha önce ne yapıyor idiyseler, aynı şeyleri yapacaklardır.

Kur'ân-ı Kerim, birçok âyetinde reenkarnasyonu reddetmektedir. Bu âyet de reenkarnasyon inancını reddeden âyetlerdendir.

"Demişlerdi ki: 'Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur, tekrar diriltilecek de değiliz."

Geri döndürülecek olsalar tıpkı daha önce dedikleri gibi hayatımız dünya hayatından ibarettir ve ondan başka bir hayat yoktur, diyeceklerdir. Âhiret inancı olmayan kişiler sadece kendi âhiret hayatlarında hüsrana uğramakla kalmaz, toplumların dünya hayatını da ifsat ederler. Çünkü bu kişiler sadece kendi çıkarlarını düşünürler. Kötülük işlemekten onları alıkoyacak olan, sadece dünyevi şan ve şöhrettir. Bu sebeple fırsatını buldular mı işlemeyecekleri bir kötülük yoktur.

"Rablerinin huzurunda durdurulduklarında onları bir görsen!..."

Rableri huzuruna çıktıklarında her şeyi itiraf edecekler ama bunun bir yararı olmayacaktır. Yaptıklarının karşılığında şiddetli azaba çarptırılacaklardır. Yüce Allah kimseye herhangi bir haksızlık yapmayacak; iyilik edenlere de kötülük işlemiş olanlara da adaletiyle hükmedecektir. Bu sebeple kötülük işlemiş olanlara: *"Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı"* denilecektir.

"Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten de kaybettiler. Nihayet kıyamet ansızın çıkıp geldiğinde..."

İki kıyametten söz edilir: Biri, insanın ölümü ki buna küçük kıyamet denir, ikincisi de yeryüzündeki bütün canlıların ölümüyle sonuçlanan büyük kıyamettir. Burada küçük kıyametin kastedildiği söylenir. (Kasimî, VI, 2285). İnsan, ölümüyle her şeyin bittiğini, bir daha dünyaya dönmeyeceğini anlar; ama inanmayanlar geri dönme arzularını beyan ederler. Ne var ki iş işten geçmiş, artık hüsrana uğramışlardır. Allah'la karşılaşıp hesap vereceklerine inanmayan bu kimseler, mezarda amelleriyle karşılaşırlar. Nakledildiğine göre ameli çok çirkin, pis kokan bir insan suretinde kabirde onunla birlikte kalır. Kıyamet koptuğunda da ameli: *"Dünya hayatında lezzet ve şehvetlerle seni taşıdım, şimdi sen beni taşıyacaksın"* der ve sırtına binerek onu cehenneme götürür. İyi insanın ameli ise güzel görünümlü, güzel kokular sürünmüş bir insan suretine girer. Kıyamet koptuğunda: *"Dünya hayatında hep sen beni sırtında taşıdın, şimdi sırtıma bin ben seni taşıyacağım"* der ve onu cennete taşır. (Taberî, V, 179).

"Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret değil de nedir? Elbette muttakiler için ahiret yurdu çok daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?"

Kimin dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir? Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birine göre, burada kastedilen hayat, inkâr eden kâfirin hayatıdır. Çünkü inanmayan kişi büyük bir tutku ile bu dünya hayatına bağlıdır. Nitekim İbnu Abbas da bu âyetle müşriklerin ve münafıkların hayatlarının kastedildiğini söylemektedir. İşte âyet, böyle bir kimseye dünya hayatının basitliğini; dünya hayatına bu denli bağlanmamak gerektiğini, onun oyun ve eğlence gibi gelip geçici bir hayat olduğunu anlatmaktadır. Çünkü dünya hayatı bizatihi kötülenecek bir hayat değildir. Nitekim salih kişi, bu hayatta iyi ameller işleyerek cenneti hak etmektedir. Bu sebeple salih kişi için bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibaret değildir. (Râzî, XII, 200).

Diğer görüşe göre ise burada hem kâfirin hem de mü'min kişinin bu dünya hayatında elde ettiği lezzet ve geçirdiği hoş vakitler kastedilmektedir. Çünkü insanoğlu oyun ve eğlence ile vakit geçirirken hoş bir vakit geçirir ama oyun ve eğlencenin bitmesiyle geçirdiği bu hoş vakti sanki geçirmemiş olur ve bir pişmanlık hâsıl olur. Dünya hayatı da aynen öyledir; gelip geçidir ve sonunda pişmanlık ve hasret çekmekten başka bir şey yoktur. (Râzî, XII, 200).

Kuşkusuz, âhiret yurdu, kendisini Allah'ın azabından koruyacak amellere sahip insan için çok daha güzeldir. Çünkü orada gelip-geçici bir yararlanma değil, ebedi bir lezzet söz vardır.

قَدْ نَعْلَمُ
إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ
بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾
وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ

نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ
عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

33. Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

34. Gerçek o ki senden önce de elçiler yalanlandılar; fakat o elçiler, yardımımız kendilerine ulaşıncaya kadar sözlerinin yalanlanmasına ve kendilerine eziyetler edilmesine sabrettiler. Öyle ya, Allah'ın verdiği sözü değiştirecek hiç kimse yoktur. Şüphesiz ki peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana da ulaşmıştır.

35. Yüz çevirmeleri ağırına gittiyse ve o nedenle onlara (daha ikna edici) **bir mucize getirmek için yerin dibine inebilecek yahut merdivenle göğe yükselebilecek durumda isen,** (durma yap;) **ama** (şunu unutma ki) **Allah dileseydi elbette hepsini hidayet üzere toplardı. O halde cahillerden olma.**

36. Ve yine unutma ki ancak işitenler çağrıya cevap verirler. Ölülere gelince; Allah onları diriltecektir, sonra O'na döndürüleceklerdir.

37. Dediler ki: "Kendisine Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" De ki: "Elbette Allah bir mucize indirmeye kadirdir." Fakat onların çoğu bilmiyor.

yalanlamadıklarını bilakis Allah'ın âyetlerini yalanladıklarını haber vermektedir. Kuşkusuz Allah bu yalanlamalarından dolayı onları cezalandırmaya kadirdir ve onları çetin bir ceza ile cezalandıracaktır.

Sûrenin başından buraya kadar defalarca müşriklerin, inatlarını dile getiren sözleri aktarılmakta, *buna karşılık Peygamber'den onlara şöyle şöyle demesi, istenmektedir.* Soru ve isteklerine cevap verildiği halde onlar inatlarında ısrar etmeye devam etmektedirler. Bu anlatımdan inatlarının sürüp gideceği de anlaşılmaktadır. Bu sebeple devam eden bu tartışma süreci içerisinde Peygamber'e böyle bir teselli verilmektedir.

Ebu Cehil'in, Peygamber'e; *"Biz seni yalanlamıyoruz; sen doğru birisin fakat senin getirdiklerini yalanlıyoruz"* dediği nakledilir.

Bazı âlimler ise kalben ne Peygamber'i ve ne de onun getirmiş olduğu mucizeleri, yani âyetleri yalanlıyorlardı. Sırf hasetleri sebebiyle onu yalanlıyorlardı, derler. Taberî, âyetin tefsirinde Süddî'den şöyle bir olay nakleder: Bedir günü Ahnes, Ebu Cehil'i bir kenara çeker ve *"İkimiz başbaşayız kimse söylediklerimizi duymuyor; şimdi bana söyle; şu Muhammed doğru mu, söylüyor, yalan mı?"* diye sorar. Ebu Cehil: *"Hâlâ anlamadın mı, Allah'a yemin ederim ki doğru söylüyor, o hiçbir zaman yalan söylemedi. Ama Kusay oğulları sancağı, hacılara su verme işini ve peygamberliği alırlarsa diğer Kureyşlilere ne kalır?"* karşılığını verir. Belli ki kâfir, hasedinden dolayı İslâm'ı yalanlıyordu. Yine o kâfir; peygamberlik nedir, Allah'a karşı sorumluluk ne anlama gelir, âhiret nedir, ceza ve mükâfat nedir, bunları takdir edip değerlendirecek kapasiteye sahip değildi.

Râzî, onların aslında Peygamber'i yalanlamadıkları fakat Peygamber'in söylediklerini inkâr ettikleri meselesinde dört alternatif zikreder. Şöyle ki:

a.) Alenen kendisini yalanlıyorlardı ama kalplerinde ve kendi aralarında gizli konuştuklarında onu yalanlamıyorlardı. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim ve peygamberlik konusunu inkâr ediyorlardı.

b.) Peygamber'e, 'sen yalancısın' demiyorlardı. Çünkü onlar çocukluğundan beri uzun müddet onu denemiş, hatta güvenirliliği sebebiyle ona *el-Emin* demişlerdi. Ancak peygamberliğini inkâr ediyorlardı. Bir hastalığa yakalanmış ve hayalinde kendisini peygamber olarak görüyor, diyorlardı.

c.) Peygamber'in çağrısının gerçek olduğuna dair kesin mucizeler olduğu halde, onu yalanlama konusunda ısrar ettikleri için yüce Allah; *onlar, aslında seni yalanlamıyor beni yalanlıyorlar* buyurdu.

d.) Benim zihnime takılan bir görüş vardır ki o da şöyledir: *"Onlar aslında seni yalanlamıyorlar,"* bu yalanlama ile bizzat seni yalanlamayı amaçlamı-

yorlar, bilakis mucizenin, Peygamber'in peygamberliğine delalet etmesini yalanlıyorlar. İşte bunun için *"fakat o zalimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar"* denmektedir. Yani onlar her mucizeye sihirdir, diyorlar. Böylece mucizenin, birinin peygamberliğine delalet ettiğini kabul etmiyorlar. O halde onlar bizzat seni yalanlamayı amaçlamıyorlar, bütün peygamberleri toptan reddediyorlar. (Râzî, XII, 205).

"Gerçek o ki senden önce de elçiler yalanlandılar; fakat o elçiler, yardımımız kendilerine ulaşıncaya kadar sözlerinin yalanlanmasına ve kendilerine eziyetler edilmesine sabrettiler..."

Önceki peygamberlerin yalanlandıkları, eziyet çektikleri ve söylenenlere katlanarak sabrettikleri Kur'ân-ı Kerim'in başka âyetlerinde de tekrar edilen bir konudur. Bu konunun dile getirildiği bütün yerlerde Peygamber'i teselli vardır. Çünkü başkalarının da kendisinin çektiği sıkıntıları çekmiş olmasını bilmesi, kendisini bir nebze rahatlatıyordu. İnsan böyle bir psikolojiye sahiptir. Peygamber de bir insandır ve aynı psikolojik yapıya sahiptir. Ayrıca önceki peygamberlerin bu sıkıntılara katlanarak sabrettikleri ve sonuçta Allah'ın yardımının geldiğinin belirtilmesi, söz konusu teselliyi bir umuda çevirmekteydi. Burada anlatılanlar Allah'ın verdiği bir söz ve hâkim kıldığı yasalar hükmündedir. *"Allah'ın verdiği sözü değiştirecek yoktur."* O, yasalarını böyle belirlemiştir. Bu yasalar gereği hak yolda olanlar sabredip sebat gösterecek olurlarsa sonuçta mutlaka galip gelirler.

Yüz çevirmeleri ağırına gittiyse ve o nedenle onlara (daha ikna edici) **bir mucize getirmek için yerin dibine inebilecek yahut merdivenle göğe yükselebilecek durumda isen,** (durma yap;) **ama** (şunu unutma ki) **Allah dileseydi elbette hepsini hidayet üzere toplardı. O halde cahillerden olma.**

Bu âyet de Peygamber'i teselli etmeye devam etmektedir. Kendisine inanmayan ve bu konuda inatlarına devam eden kavmi, Peygamber'i fevkalade üzüyordu. Birilerine üzülen, o birilerine bir şeyler yaparak onu bu durumdan kurtarmak ister, ama yapabileceği hiçbir şey yoksa en azından kendi sorumluluğunun kendisine yapmış olduğu baskıdan kurtulmuş olur.

Peygamber'in o inanmayan kavmi, sürekli kendisinden mucizeler istiyorlardı. Mucize getirmek, Peygamber'in kendi gücü dâhilinde olan bir şey değildi. Hem, Allah yasalarını böyle planlamıştır; kimileri inanır kimileri de inanmaz. Allah dileseydi, kuşkusuz, hepsini hidayet üzere bir araya getirirdi.

Âyette *cehalet,* akıllı olmanın zıttı olarak değil, bilginin zıttı olarak kullanılmaktadır. Yani Ey Peygamber! Allah'ın toplumlar hakkında koyduğu yasa-

ları öğren; bu konuda bilgisiz kalmayasın, denmektedir. (Reşid Rıza, Menar, VII, 382).

"Ve yine unutma ki ancak işitenler çağrıya cevap verirler. Ölülere gelince; Allah onları diriltecektir, sonra O'na döndürülecekler."

Daha önceki âyetlerde inanmamakta inat edenlerin kalplerinin üstünde perdeler olduğundan söz edilmişti. İşte kalplerinin üstünde perde olmasından dolayı onlar ölü mesabesindedir. Neml sûresinin 80. âyetinde de inkârda inat edenler ölülere benzetilerek Peygamber'e sesini onlara duyuramayacağı ifade edilmektedir. Bu gibi kimseler ancak âhirette gaflet uykusundan uyanırlar ki o zaman imtihan dönemi son bulmuş olur.

Bu âyette de Peygamber teselli edilerek, onlar çağrına icabet etmiyorlarsa senin bunda bir kusurun yoktur, çünkü onlar ölü mesabesindedir, denmektedir.

Ayrıca hem Peygamber'e hem de İslâm'ı tebliğ edenlere, kalpleri bu şekilde ölmüş olanlarla vakit harcamamaları ve kalbi diri olanlara yönelmeleri hatırlatılmaktadır.

"Dediler ki: 'Kendisine Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?' De ki: 'Elbette Allah bir mucize indirmeye kadirdir.' Fakat onların çoğu bilmiyor."

Tek amaç Peygamber'i zor durumda bırakmak olan mucize istekleri hidayet sebebi olamaz. Çünkü bu amacı olanlara istedikleri mucize getirilmiş olsa bile ona inanmazlar. Ayrıca bu şekildeki teklifler üzere mucize getirilecek olsa, buna inanmayanlar helak olmayı hak ederler. Bu, Allah'ın bir yasasıdır. Fakat onların çoğu bu yasayı bilmez.

Muhaliflerin kevnî mucize isteklerinin tamamı reddedilmiştir. İsteklerinin reddedilmesinin nedenlerinden biri, az önce zikrettiğimiz helak meselesidir. Bir diğer neden ise bu şekildeki mucizelerin sadece onu görenlere hitap etmesidir. Hâlbuki İslâm kıyamete kadar gelecek nesillerin tamamına ve nerede yaşıyorlarsa yaşasınlar insanların tamamına hitap eden bir dindir. O halde bu dinin Peygamber'inin mucizesi de bir nesilden diğerine aktarılabilen ve bir yerden başka bir yere taşınabilen bir mucize olması gerekiyordu. İşte bu özelliklere sahip olan mucize, Kur'ân-ı Kerim'dir.

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ
فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَط۪يرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ
مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ
وَمَنْ يَشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٣٩﴾

38. Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet olmasın. Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rableri huzurunda toplanacaklardır.

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içindeki sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse saptırır ve dilediğini de dosdoğru yola yöneltir.

Âyetlerin kendilerinden önceki âyetlerle ilişkisi konusunda genellikle şu görüş ileri sürülmüştür: Müşriklerin mucize istekleri yukarıda dile getirilmiş ve Yüce Allah'ın mucize indirmeye kadir olduğu, ne var ki bunda insanlar için bir yarar görmediği anlatılmıştı. Âyetlerle Allah'ın kudretinin büyüklüğü; sadece insanları değil, hayvanları da gözettiği anlatılmakta ve böylece, mucize indirmekte şayet bir yarar bulmuş olsaydı onu da yapardı, denmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise aradaki ilişki, Allah huzurunda toplanarak hesap verme konusuyla ilgilidir. Şöyle ki: Nasıl insanlar Allah'ın huzurunda toplanıp hesap verecek, haksızlığa uğrayan haksızlık yapandan hakkını alacaksa aynı şekilde hayvanlar da Allah'ın huzurunda toplanacak ve onlardan haksızlığa uğrayanı kendisine haksızlık yapandan hakkını alacaktır.

Yeryüzünde yürüyen hayvanlarla kanatlarıyla uçan kuşların bize benzer ümmetler olması konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür:

Onlar da sizin gibi sınıflandırılmış topluluklardır ve kendi isimleriyle bilinirler.

Yaratılmış olma bakımından bize benzerdirler.

Onlar da inanan insanlar gibi Allah'ı bilir, O'nu tenzih eder ve O'na hamdederler.

Allah nasıl insanların bütün yapacaklarını bir kitapta tespit etmişse hayvanların yapacaklarını da tespit etmiştir.

Allah, nasıl bizi yaptıklarımızdan dolayı hesaba çekecekse hayvanları da hesaba çekecektir.

Müfessirler genellikle söz konusu ettiğimiz bu hususları zikretmekle birlikte başka benzerlikler de zikretmişlerdir. Mesela İbnu Âşûr, benzerliği şöyle açıklamaktadır: Söz konusu benzerlik, insanlarda nasıl ırk ve neviler arasında kendine has birtakım özellikler varsa hayvanlarda da aynı durum vardır. Yani her bir hayvan ırkının kendisini hayatta tutan özellikleri vardır ve Allah, onlara kendisini hayatta tutan bu şeyleri yapmayı ilham etmiştir. Ayrıca nasıl insanların hayatı geçici olup ecelleri belirlenmişse hayvanların da hayatları geçicidir ve belirlenmiş ecelleri vardır. İbnu Âşûr Rablerinin huzurunda toplanmaları/haşir olmalarını da ölümleriyle izah etmektedir. (İbnu Âşûr, 1286).

Muhtemelen benzerlik yönünün âyette açıkça zikredilmemiş olması, söz edilmesi gereken benzerliklerin çokluğu ve okuyucunun, söz konusu benzerlikler konusunda kafa yormasının istenmesi sebebiyledir. Nitekim günümüzde yapılan araştırmalarda hayvanların kendi aralarında iletişim kurmaları, eğitilmeleri gibi konularda insanlara benzer birçok yönlerinin bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

"Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar, Rableri huzurunda toplanacaklardır."

Buradaki "kitap" ifadesiyle Kur'ân-ı Kerim'in mi yoksa Levh-i Mahfuz'da olup bitecek olan, her şeyin yazılı bulunduğu kitabın mı kastedildiği konusunda farklı iki görüş vardır. Râzî, iki görüşün bulunduğunu belirttikten sonra Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğine dair görüşü tercih eder. Ona göre, tekil bir ismin başına *el* takısı gelip o isim yakın geçmişte zikredilmemişse zihinde o isimle canlanan şey kastedilmiş olur. "Kitap" dendiğinde Müslüman'ın zihnine Kur'ân-ı Kerim geldiği için burada Kur'ân-ı Kerim'in kastedilmiş olduğu görüşünü tercih etmek gerekir. Tercihini yaptıktan sonra da Kur'ân-ı Kerim'de tıp, matematik gibi ilimlerle birçok ilimlerin ayrıntıları bulunmadığı halde *"Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"* sözüyle bunun nasıl bağdaştığı konusu üzerinde durur ve Kur'ân-ı Kerim'in din konusunu içerdiğini dolayısıyla dinî konularda bir eksik bırakmadığını belirtir. (Râzî, XII, 217-218).

Kurtubî ise Levh-i Mahfûz'un kastedildiği görüşünü tercih eder. Ama Kur'ân-ı Kerim kastedilmiş ise bununla Kur'ân-ı Kerim'in, din konusunda her şeyi açık veya kapalı bir şekilde ihtiva ettiği, kapalı kısımların Peygamber (s.a.v.) tarafından yahut icma veya kıyas yoluyla açıklanacağını anlattığını belirtir. (Kurtubî, VI, 430).

"Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içindeki sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse saptırır ve dilediğini de dosdoğru yola yöneltir."

Âyetlerimizi yalanlayanların başka bir delile "evet" demeleri mümkün değildir; çünkü âyetlerimizden daha güçlü bir delil bulunmamaktadır. Bu sebeple onları görmezden gelenler, sağır olup hakkı duymamalarının, dilsiz olup hakkı söylememelerinin yanında üstelik zifiri karanlıklara gömülmüş durumdadırlar. Bunların hidâyete kavuşmaları mümkün değildir. İşte Allah bu gibileri saptırır ve delillere açık olanları hidayete kavuşturur. Şüphe yok ki Yüce Allah ne kimseyi sapıklığa zorlar ne de kimseyi zorla hidayete getirir.

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ
اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ
اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ
﴿٤٢﴾ فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا
مَا ذُكِّرُوا بِه۪ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍۜ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا

بِمَٓا اُو۫تُٓوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُواۜ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٤٥﴾

40. De ki: "Ne dersiniz, Allah'ın azabı size gelse yahut üzerinize kıyamet kopsa Allah'tan başkasına mı yakarıp çağrıda bulunursunuz? Sözünüzde doğru iseniz söyleyin."

41. Bilakis, yalnız O'na yakarıp çağrıda bulunursunuz. O zaman (Allah) **yakarıp çağrıda bulunmanızı gerektiren durumu dilerse giderir. Ve siz Allah'a ortak koştuklarınızı unutursunuz.**

42. (Ey Muhammed), **bize yalvarıp yakarsınlar diye biz senden önceki ümmetlere de elçiler göndermiş ve onları da sıkıntılar ve darlıklarla karşı karşıya bırakmıştık.**

43. Bari bu tazyikimiz başlarına geldiği zaman yalvarıp yakarsaydılar; Ne var ki kalpleri katılaştı ve şeytan yaptıklarını onlara güzel gösterdi.

44. Onlara hatırlattıklarımız unuttuklarında her şeyin kapısını onlara açtık. Nihayet verdiklerimizle şımarınca, ansızın onları yakalayıverdik de tüm ümitlerini yitirmiş bir halde kala kaldılar.

45. Böylece zulmeden kavmin kökü kazınmış oldu. Hamdolsun âlemlerin Rabbine!

Müşrik Araplar önemli bir sıkıntıyla karşılaştıklarında Allah'a ortak koşmuş olduklarını bırakır, Allah'a dua ederlerdi. İlk âyet bu durumu anlatmakta ve size bir faydası dokunmayan şu ortak koştuklarınıza sair zamanlarda ne diye ibadet ediyorsunuz, demektedir. İkinci âyette **"Bilakis, yalnız O'na yakarıp çağrıda bulunursunuz"** denilerek ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldıklarında yaptıklarına göndermede bulunmaktadır. İnsan fıtratı da bunu gerektirmektedir.

Bu durum, insan fıtratında tevhid inancının doğuştan var olduğuna bir işarettir. Böylesi durumlarda insanın ön yargıları, kendi kendini aldatmaları ve zihnini iğreti olarak meşgul eden şeyler ortadan kalkar, kişi doğrudan Allah'a yakarır.

Allah'a ortak koşanların bu durumu başka âyetlerde de dile getirilmektedir: *"Gemiye bindikleri zaman dini sırf Allah'a has kılarak O'na yakarırlar. On-*

ları karaya çıkarıp kurtardığımızda ise bir bakarsın ki Allah'a ortak koşuyorlar." (Ankebût 29/65). *"Onları bir dalga gölgelikler gibi kapladığında dini sırf Allah'a has kılarak O'na yakarırlar. Allah onları kurtardıktan sonra karaya çıkınca onlardan ancak bir kısmı orta yolu tutar"* (Lokman 31/32).

İkinci âyette geçen **"yakarıp çağrıda bulunmanızı gerektiren durumu dilerse giderir"** ifadesiyle bu dünya hayatında Allah'ın nimetlerinin inananların yanısıra inanmayanlara da verildiği olgusundan hareketle Yüce Allah'ın bu dünya hayatında inanmayanların da dualarını bazen kabul ettiğine delil olarak getirilmiştir. (İbnu Âşûr, 1292).

"(Ey Muhammed), **bize yalvarıp yakarsınlar diye biz senden önceki ümmetlere de elçiler göndermiş ve onları da sıkıntılar ve darlıklarla karşı karşıya bırakmıştık."**

40. âyette ortak koşanlara bir cezalandırma tehdidi söz konusudur. Bu âyette söz konusu tehdidin önceki ümmetlerde gerçekleştiği dile getirilmekte, böylece ortak koşanlar daha ciddi bir şekilde uyarılmaktadır.

İnsan, yaratılışı gereği sıkıntı ve darlık anlarında kendi durumunu gözden geçirmeye eğilimlidir. Bu anlarda Allah'a dua etme ve O'na sığınma ihtiyacını daha çok hisseder. Bu sebeple sıkıntı ve darlıkla imtihan bir bakıma insan için bir eğitim aracıdır. Ne var ki bazı insanların kalpleri o kadar katılaşmış ve ortak koşma bataklığına öylesine saplanmışlardır ki bu imtihan sonrasında da uslanmazlar. Şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterir. İşte bunlar, daha büyük bir cezayı hak ederler.

İbnu Âşûr, sıkıntı ve darlıkla cezalandırmanın iki sebebi bulunduğunu, bunlardan birinin; Peygamber'i yalanlamaktan sakındırılma olduğunu, diğerinin ise inkâr edenlerin gözleri önünde Peygamber'e ikramda bulunma olduğunu söylemektedir. (İbnu Âşûr, 1.293). Çevre toplumlarla gelecek nesillerin bundan ibret almalarını da ilave olarak zikredebiliriz.

"Onlara hatırlattıklarımızı unuttuklarında her şeyin kapısını onlara açtık. Nihayet verdiklerimizle şımarınca, ansızın onları yakalayıverdik de tüm ümitlerini yitirmiş bir halde kala kaldılar."

Yukarıda söz konusu edilen, sıkıntı ve darlıkla imtihan ve bundan öğüt almamaları sonucunda başlarına gelecek daha büyük ceza arasında bir de ara dönemden bahsedilmektedir. Fakirlik, hastalık, savaş gibi darlık ve sıkıntılarla imtihan olmalarının ardından bir rahatlama ve türlü türlü nimetlere kavuşma dönemi başlar. Bu dönemlerde genel olarak insanlar kendilerine Allah tarafından vahiy yoluyla gelmiş ikazları unuturlar. Toplumda şımarıklar çoğalır ve nihayet ansızın toplumu çökerten helak edici azap gelir. Toplum çaresiz bir duruma düşer. **"Böylece zulmeden kavmin kökü kazınmış oldu."**

"Hamdolsun âlemlerin Rabbine!"

Yukarıda anlatılan aşamalardan sonra şımaran insanların zararları kendilerine vermiş oldukları zararla kalmaz, hem kendi toplumlarında yaşayan diğer kişilere hem de çevrelerindeki toplumlara zararlı hale gelirler. Bu sebeple köklerinin kazınmasından dolayı Allah'a şükredilmektedir. Allah bu tür toplumları doğal afetlerle yahut diğer toplumların eliyle cezalandırmadığı takdirde giderek yeryüzü fesada uğrar. O halde bu tür toplumların cezalandırılması, Allah'tan insanlara bir rahmet ve lütuftur; adaletinin de bir gereğidir. Buna hamdetmek gerekir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ
مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْت۪يكُمْ بِه۪ۜ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً
اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَل۪ينَ اِلَّا مُبَشِّر۪ينَ وَمُنْذِر۪ينَۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

46. De ki: "Söyleyin bakalım, Allah kulaklarınızla gözlerinizi alsa ve kalplerinizi mühürlese Allah'tan başka hangi tanrı onları size geri getirebilir?" Bak, nasıl türlü türlü delil getiriyoruz ama onlar yine yüz çeviriyorlar?

47. De ki: "Söylesenize, Allah'ın azabı size ansızın yahut göz göre göre gelse zalim kavimden başkası mı helak olur?"

48. Biz gönderilen elçileri ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndeririz. Artık kim iman eder ve durumunu düzeltirse onlara bir korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir de.

49. Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, yoldan çıkmış olmaları sebebiyle onlara azap dokunacaktır.

Bu âyetler de yukarıda geçen âyetler gibi Allah'ın birliğinin delillerini dile getirmektedir. Buraya kadar zikredilen âyetlerde Allah'ın nimetleri ve sınırsız gücü ifade edilerek bu nimetleri verenin yüce Allah olduğuna ve O'nun her şeye gücü yettiğine işaret edilmiş; dolayısıyla itaat ve kulluğun sadece O'na yapılması, O'na ortak koşulmaması gerektiği; insanları yaratan kendisi olduğuna göre dua ve ibadetlerde Allah'a aracılar konulmaması gerektiği anlatılmıştır.

Kuşkusuz Allah'a ortak koşmak sadece bu anlatılan hususlardan ibaret değildir. Allah'a inandığını, hatta O'nun birliğini ve her şeye kadir olduğunu söylediği halde, Allah'ın insanlara gösterdiği yolun ve Allah'ın sosyal hayata dair koyduğu kuralların döneminin geçtiğini söylemek de Allah'a ortak koşmaktır. Allah'ın sınırsız bir ilme ve mükemmel bir adalete sahip olduğunu, kullarına çok merhametli olduğunu bilen ve buna inanan; ancak bir başkasının yahut kendisinin görüşünü Allah'ın koyduğu kurallardan üstün tutan kişi, bir başkasını veya kendisini Allah'tan daha bilgili, daha merhametli yahut daha adaletli olarak görüyor, demektir.

O halde ortak koşma şekilleri pek çoktur. Allah ile kul arasında aracılar koymak ve bir başkasının Allah'ın mükemmel sıfatlarından daha mükemmel sıfatlara sahip olduğunu kabul etmek de Allah'a ortak koşmaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de kişinin kendi hevasını ilâh edinmesinden, yani kendi hevasını Allah'a ortak koşmasından söz edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'e ilk muhatap olan müşrik Araplar da sair zamanlarda ve bölgelerde yaşayan ve Allah'a ortak koşanlar da biliyorlardı ki Allah onların kulak ve gözlerini alacak ve kalplerini perdeleyecek olsa buna engel olacak hiçbir güç yoktur. Ortak koştuklarının da buna güç yetiremeyeceğini biliyorlardı.

"De ki: Ne dersiniz, Allah'ın azabı size ansızın yahud göz göre göre gelse zalim kavimden başkası mı helak olur?"

Âyetler grubunun ilki olan 46. âyette kulak ve gözlerini alma ve kalplerini perdelemeden söz edilirken bu âyette cezalandırma genelleştirilmekte ve bedenlerinin tamamını yok eden bir cezalandırmadan söz edilmektedir. O halde ibadet edilmeye layık olan, hem cezalandırma yetkisine sahiptir hem de insana verilmiş olan nimetlerin tamamının kaynağı olan O'dur. İnsana zarar veya fayda verme yetkisine sahip olmayana ibadet edilmez.

Allah söz konusu cezalandırmayı ansızın yapabilme gücüne sahip olduğu gibi önceden bunu insanlara haber verme; mukaddimelerini ve buna işaret eden delilleri gösterme yetkisine de sahiptir. Ayrıca Allah âdil olduğu için ancak zalim olan toplumları bu şekilde cezalandırır.

"Biz gönderilen elçileri ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderiririz. Artık kim iman eder ve durumunu düzeltirse onlara bir korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir de."

Allah'ın gönderdiği peygamberler, inanmaları için insanları zorlamazlar. Onların görevi sadece müjdelemek ve uyarmaktır. İnanıp iyi işler yapanlara hem bu dünya hayatında hem de âhiret hayatında mutluluk müjdeler, inanmayan ve kötü amel işleyenleri de ceza ve azap konusunda uyarırlar. Bu yollardan birini seçmek insanların iradelerine kalmıştır. İman eden ve iyi işler yapanlar için korkulacak bir durum yoktur. Onlar hem dünya hayatında hem de ahirette mutlu olacak ve üzülmeyeceklerdir.

"Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, yoldan çıkmış olmaları sebebiyle onlara azap dokunacaktır."

Önceki âyette, iman eden ve durumlarını düzeltenlerden söz edildi ve onlar için korkulacak bir durumun bulunmadığı ifade edildi. Onlar bu dünyada da ahirette de üzülmeyeceklerdir. Bu âyette ise onların tam karşıtı olan ve Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan söz edilmektedir ki bunlar, hem dünyada hem de âhirette kendilerine azap dokunacak kesimdir. Önceki âyette geçen *iman edenler*in bu âyetteki karşıtı olarak *âyetleri yalanlayanlar,* yine önceki âyetteki *durumlarını düzeltenlerin* karşıtı olarak da *yoldan çıkmış olanlar* yani *fasıklar* olarak zikredilmektedir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi fasık kelimesi, hem inkâr edenler hem de itaatten çıkarak günah işleyenler için kullanılır. Burada amelleri sebebiyle yoldan çıkmış inkâr edenler kastedilmektedir. İşte bunlar mutlaka cezalandırılacaklardır.

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ
اللّٰهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا
مَا يُوحٰى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ أَفَلَا

تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى
رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾
وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰؤُلَاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَاِذَا جَاءَكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ
وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

50. **De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum." De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?"**

51. **Allah'tan başka herhangi bir hamileri ya da şefaatçileri olmayan ve Rablerinin huzurunda haşredilmekten korkanları takva sahibi olabilmeleri için onunla uyar.**

52. **Rablerinin hoşnutluğunu dileyerek sabah-akşam O'na dua eden-**

leri kovma. Onların hesabından sen sorumlu olmadığın gibi senin hesabından da onlar sorumlu değildir. Dolayısıyla onları kovman durumunda zalimlerden olursun.

53. **İşte böyle, onları birbirleriyle sınadık ki, "Allah nimetini içimizden bunlara mı uygun gördü?" diyeler. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?**

54. **Âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde onlara de ki: "Selam size! Sizden her kim, bilmeden bir kötülük işler sonra da tövbe edip durumunu düzeltirse** (bilsin ki) **Rabbinizin bizzat kendisi rahmet etmeyi üzerine farz kılmıştır. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."**

55. **Âyetlerimizi işte böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz ki suçluların yolu iyice belli olsun.**

Yukarıdaki âyetlerde de ifade edildiği gibi müşrikler Peygamber'den mucize getirmesini istemişlerdi. Yine, kendilerine vaat ettiği azabı hemen getirmesini istiyor, söz konusu azabın ne zaman geleceğini, kıyametin ne zaman kopacağını haber vermesini istiyorlardı. Bir peygamberin sonsuz bir güce ve her tür bilgiye sahip olması gerektiğini vehmediyorlardı. Yine bir peygamberin melek olması gerektiğini çarşı pazarda dolaşan bir insanın peygamber olamayacağını ileri sürüyorlardı. Bir beşer peygamber olacak olsa beşeriyet vasıflarından sıyrılarak meleklik sıfatlarına sahip olması gerektiğini zannediyorlardı.

İşte bu âyette söz konusu istek ve sorularına cevap verilmekte; **"Ben size, 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum"** ki size istediğinizde mucize getireyim, **"Gaybı da bilmiyorum"** ki azabın size ne zaman geleceğini ve kıyametin ne zaman kopacağını size haber vereyim. Yine size **"ben bir meleğim' de demiyorum"** ki çarşı pazarda dolaşmayayım ve yemek yemeyeyim. **"Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."** Din olarak size haber verdiklerimin tamamı, vahiy yoluyla Allah tarafından bana gönderilenden ibarettir. Allah, vahyi ile beni şereflendirdi ve ben sadece vahiy yoluyla bana geleni size haber veriyorum. Düşünseydiniz, benden, hesabı yapılmamış rastgele isteklerde bulunmazdınız.

Belirtmek gerekir ki müşrik Arapların peygamber tasavvurları, onlara has bir tasavvur değildir. Şayet böyle olmuş olsaydı bu görüşlerinin Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına gerek olmazdı. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bize salt tarihi bilgiler verme amacında değildir. Bilakis söz konusu tasavvur, vahyin saf öğretilerinden uzaklaşmış bütün toplumlar arasında yaygın bir şekilde vardır. Nite-

kim vahyin saf öğretilerinden uzaklaşmış Müslümanlar arasında da bu tür düşünceler yaygındır. Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin kevni mucize isteklerinin tamamı reddedildiği halde günümüz Müslümanları arasında Peygamber'e isnat edilen binlerce kevni mucize vardır ve bu anlatımlar dikkatlice değerlendirildiğinde mucizelerin kaynağı Peygamber'in kendisiymiş gibi bir hava estirilmektedir. Yine Peygamber'in gaybî bilgilere sahip olduğunu; hatta kıyametin ne zaman kopacağını bile bildiğini fakat tevazu göstererek bunu haber vermediğini; Peygamber'in Allah'ın sevgili kulu olduğunu ve sevenin, sevdiğinden sırlarını esirgemediğini; bu sebeple yüce Allah'ın, bütün sırlarını Peygamber'le paylaştığını söyleyenler vardır.

Yine Müslümanlar arasında sadece Peygamber'in değil, kimi zevatın da bu güçlere sahip bulunduklarını; göklerde ve yerde tasarruf yetkisine sahip olduklarını, gaybı bildiklerini ve meleklerden daha üstün seviyelere çıktıklarını iddia edenler vardır.

Peygamberlerin diğer insanlara nazaran kimi gaybî konuları bildikleri bir vakıadır. Nitekim Peygamberimiz, Cebrail (a.s.)'i kendi gözleriyle görmüş, ondan vahiy almış, vahyi duymuş ve kavramıştır. Peygamberliği ilgilendiren kimi gaybi meselelere vakıf olduğu Kur'ân-ı Kerim tarafından da dile getirilmektedir: *"Hiç kimseye gaybını bildirmez; ancak seçtiği elçiler hariç."* (Cin 72/26). Ancak bu, hiçbir zaman peygamberlerin gaybî bilme gücüne sahip oldukları yahut her gaybı bildikleri anlamına gelmez. Çalışarak gaybî bilgi elde etmeleri yahut mevcut bilgilerini artırmaları mümkün değildir. Onların bu konudaki bilgileri, Allah'ın kendilerine bildirdiği ve onların peygamberlik görevlerini ilgilendiren hususlardan ibarettir, mutlak gaybı bilmezler.

"Allah'tan başka herhangi bir hamileri ya da şefaatçileri olmayan ve Rablerinin huzurunda haşredilmekten korkanları takva sahibi olabilmeleri için onunla uyar."

Uyarılar bu kimselere yararlıdır. Bunlar bilirler ki Allah'tan başka hakiki bir dost, bir şefaatçi yoktur. Bunlar kesinlikle inanırlar ki Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir. Hazırlıklarını buna göre yaparlar. Bilirler ki kurtuluşun biricik yolu, Allah'ı hoşnut etmektir ve bunun yolu da Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından uzak durmaktan geçer. Ancak bu yolla takvalı olur, kendilerini Allah'ın azabından korur ve nimetlerine erişebilirler.

"Rablerinin hoşnutluğunu dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma..."

Kureyş'in ileri gelenlerinden bazılarının Peygamber'den, inanmış fakir kesimi çevresinden uzaklaştırmasını istemeleri üzerine âyetin indirildiği nakledilir. İbnu Mesud'dan nakledilen bir rivayete göre Kureyş'in ileri gelenlerinden

bir grup Peygamber'e geldiklerinde onun yanında Habbâb, Suhayb, Bilal, Ammar gibi Müslümanların fakirleri bulunuyordu. Kureyş'in ileri gelenleri: *"Bunların çevrende toplanmalarına ve senin topluluğun olmalarına razı mısın? Allah, aramızdan nimetini şunlara mı vermiş? Şimdi biz bunların peşinden mi gedeceğiz?"* gibi sözler söylemişler ve bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. (Taberî, V, 200).

Kureyş'in ileri gelenlerinin bu istekleri karşısında Peygamber (s.a.v.) ne yapmıştır? Râzî'ye göre Kureyş'in ileri gelenleri geldiklerinde Peygamber (s.a.v.), söz konusu fakirlerin yanlarından kalkıp Kureyş'in ileri gelenlerini ayrı bir yerde karşılıyordu. Nihayet Kehf sûresindeki *"Rablerinin hoşnutluğunu dileyerek sabah akşam O'na dua edenlerle beraber olmaya sabret, dünya hayatının güzelliğini isteyerek onlardan gözünü ayırma..."* (Kehf 18/28) âyeti indirildi. Bu âyetin indirilişinden sonra Hz. Peygamber fakir sahabilerin yanından ayrılmaktan vazgeçti. (Râzî, XII, 234).

Diğer müfessirlere göre, Peygamber bunu yapmaya niyetlenmiş, ama bu âyet indirildiğinden dolayı böyle bir uygulamaya gitmemiştir. (Kasimi, VI, 2324). Belirtmek gerekir ki âyetlerin anlatımından, Peygamber (s.a.v.)'in böyle bir uygulamaya gittiğine dair bir işaret bulunmamaktadır.

Sadece Peygamberimizin değil, bütün peygamberlerin davetlerine ilk icabet edenler genellikle fakir kimseler; en çok karşı koyanlar ise muhafazakârlar, şımarık zenginler ve makam sahipleri olmuştur.

Ashabın sabah-akşam Allah'a dua etmeleri, namazlarını kılmalarıyla izah edildiği gibi duanın sürekliliğiyle de izah edilmiştir; yani her zaman Allah'a dua edenler kastedilmiştir.

Bu gibi kimselerin kovulması cezalandırılmaları anlamına gelecekti; oysa onlar cezalandırılmayı hak edecek bir şey yapmamışlardı. Ayrıca Peygamber kimsenin vekili de değildir. **"Onların hesabından sen sorumlu olmadığın gibi senin hesabından da onlar sorumlu değildir."** İnananlar iyi ameller yaptıklarında bunu Peygamber için yapmazlar, sırf Allah için yaparlar. Onları sorguya çekecek olan da Peygamber değil, Allah'tır. Bu sebeple Allah'ın emirlerine muhalif bir davranışta bulunacak olurlarsa Peygamber'den değil, Allah'tan korkarlar. Çünkü onları Peygamber hesaba çekmeyecek, Allah hesaba çekecektir. Onların yapacaklarından dolayı Peygamber'in herhangi bir zararı yahut kârı da sözkonusu değildir. Bu sebeple bu konuda Peygamber ciddi bir şekilde uyarılmakta, "**Buna rağmen onları kovarsan zalimlerden olursun"** buyrulmaktadır.

"İşte böyle, onları birbirleriyle sınadık ki 'Allah nimetini içimizden bunlara mı uygun gördü?' diyeler. Allah, şükredenleri en iyi bilen değil midir?"

Dünya hayatı imtihan yeri olduğuna göre insanlar değişik vesilelerle imtihan edilirler. Burada da toplumun ileri gelenleri fakirlerle imtihan ediliyor. Mekke müşrikleri, sair zamanlarda inkâr edenler gibi toplumun fakirlerinin kendilerinden daha üstün bir makama geçmelerini içlerine sindiremiyor ve **"Allah nimetini içimizden bunlara mı uygun gördü?"** diyerek fakir Müslümanları küçümsüyor, bunların ardından İslâm'a girmeyi kendilerine yediremiyorlardı. Kuşkusuz Allah kendisine şükredenleri daha iyi bilir.

"Âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde onlara de ki: Selam size! Sizden her kim, bilmeden bir kötülük işler sonra da tövbe edip durumunu düzeltirse (bilsin ki) **Rabbinizin bizzat kendisi rahmet etmeyi üzerine farz kılmıştır. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."**

Yukarıdaki âyetlerde, Peygamber'e müşriklerin isteklerine uyarak fakir Müslümanları yanından uzaklaştırmaması gerektiği ve onları uzaklaştırmaya kalkıştığı takdirde zalimlerden olacağı uyarısı yapıldıktan sonra burada onlara ve diğer bütün iman edenlere nasıl davranması gerektiği anlatılmaktadır. Peygamber'e değil onları yanından uzaklaştırmak, bilakis onları selamlayarak karşılamak öğütleniyor. Peygamber'e; gelen kişi sana selam verirse sen de buna karşılık ona selam ver, denebilirdi. Ama Peygamber'den, inananların gelişlerini gördüğünde iltifat ederek sevinçle onları karşılaması ve ayrıca onlara şu müjdeyi vermesi istenmektedir: **"Sizden her kim, bilmeden bir kötülük işler sonra da tövbe edip durumunu düzeltirse** (bilsin ki) **Rabbinizin bizzat kendisi rahmet etmeyi üzerine farz kılmıştır. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."** Böylece kötülük işlemiş olsalar bile şayet bu kötülüklerinden dönerek tövbe etme eğilimi taşıyorlarsa Peygamber'den, onları bu şekilde karşılaması istenmektedir.

"Âyetlerimizi işte böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz ki suçluların yolu iyice belli olsun."

İnananların yolu belirlenip onların, bir kötülük işledikten sonra hemen tövbe ederek durumlarını düzelttikleri anlatılınca, suçluların yolları da kendiliğinden belirlenmiş olmaktadır.

قل إني نهيت أن أعبد الذين
تدعون من دون الله قل لا أتبع أهواءكم قد ضللت

إِذًا وَمَا أَنَا۠ مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي
وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا
لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ
عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

56. De ki: "Allah'tan başka yakarıp da çağrıda bulunduklarınıza ibadet etmekten nehyedildim." De ki: "Sizin heveslerinize uymayacağım; aksi takdirde sapıtmış olurum, hidayete erenlerden olmamış olurum."

57. De ki: "Şüphesiz ben, Rabbimden apaçık bir delile dayanmaktayım; siz ise onu yalanladınız. Acele gelmesini istediğiniz şey de benim yanımda değildir. Hüküm sadece Allah'ındır. O, gerçeği anlatır ve hakkı batıldan en iyi ayırandır."

58. De ki: "Acele gelmesini istediğiniz şey şayet benim yanımda olsaydı, benimle sizin aranızdaki iş bitirilirdi. Allah zalimleri en iyi bilendir."

Yukarıda geçen âyetlerde putların ilâh olmaları delillerle reddedildi. Onlara tapanlara bir ceza gelecek olsa söz konusu putların onlara yardım edemeyeceği, Allah'ın onların görme ve işitme duyularını yok etmesi durumunda taptıkları putların bunları geri getiremeyeceği vs. gibi konular dile getirilerek bunları yapamayan putların ilâh olamayacakları delillerle ispat edildi.

Karşı tarafın da âyetlerde anlatılanların Allah katından olduğunu kesin olarak bilmesi için âyetler, **"de ki"** kelimesiyle başlamaktadır. Ayrıca birinci âyette Peygamber (s.a.v.)'e, Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceğini söylemesi istendikten sonra, onların heveslerine uymayacağını söylemesi de istenmiştir. Böylece onların hiçbir delile dayanmadan heva ve heveslerine uydukları anlatılmakta, Peygamber'in kendilerine uyabileceği hayalleri ortadan kaldırılmaktadır. Yine âyette, **"Allah'tan başka yakarıp da çağrıda bulundukları-**

nız" dendikten sonra **"ben onlara ibadet etmem"** denilmesi, duanın ibadet olduğunu göstermektedir. Çünkü burada Peygamber (s.a.v.) *"Ben onlara ibadet etmem"* derken *"onlara dua etmem"* demektedir. Dua, şu bildiğimiz tabiata hâkim olan zahiri sebepler dışında bir iyiliğin celbi yahut bir zararın bertaraf edilmesini istemektir. O halde tabiata hâkim olan şu bildiğimiz zahiri sebepler dışında birinin, iyilik edebilme yahut zarar verebilme gücüne sahip olduğuna inanmak, ona ilâhlık makamı vermektir yani onu Allah'a ortak koşmaktır. Allah'tan başkasına dua etmemek tevhidin en önemli unsurlarındandır. Değilse kişi sapıtmış olur ve hidayet üzere olmaz.

"De ki: Şüphesiz ben, Rabbimden apaçık bir delile dayanmaktayım; siz ise onu yalanladınız."

Peygamber'in elinde Kur'ân-ı Kerim gibi apaçık bir delil vardır. Müşriklere Kur'ân'la meydan okumuş ve bu Kitab'ın Allah'ın katından olmadığını ileri sürüyorsanız bir benzerini getirin diyerek meydan okumuştur. Onlar ise benzerini getirmekten aciz kalmışlardır. Bu meydan okumaya cevap vereceklerine Kur'ân-ı Kerim'in eskilerin masalları olduğunu, büyü mahsulü olduğunu söylemekten ve Peygamber'i şair yahut büyücü olmakla itham etmekten başka bir şey yapamamışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerini getirmekten aciz kalıp da attıkları iftiralar da tutmayınca, kendilerine vaat edilen cezanın gelmesini istemişlerdir. Ne var ki Peygamber'in görevi tebliğ etmekten ibarettir; ceza vermek onun elinde değildir. **"Acele gelmesini istediğiniz şey de elimde değildir."** Peygamber (s.a.v.) hâşâ Allah'ın ortağı değildir ki cezalandırma yahut mükâfatlandırma yetkisine sahip olsun. **"Hüküm sadece Allah'ındır."** İnkarcıların ne zaman cezalandırılacaklarına sadece O karar verir. Şayet cezalandırma Peygamber'in elinde olmuş olsaydı çoktan onları cezalandırırdı da iş olup biterdi. **"Acele gelmesini istediğiniz şey şâyet benim yanımda olsaydı, benimle sizin aranızdaki iş biterdi. Allah, zalimleri en iyi bilendir."**

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ
مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٩﴾
وَهُوَ الَّذ۪ي يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ
ف۪يهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُسَمًّىۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِه۪ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةًۜ حَتّٰٓى اِذَا
جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ
رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّۜ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِب۪ينَ ﴿٦٢﴾

59. Gaybın anahtarları yalnızca O'nun yanındadır; Onları O'dan başkası bilemez. Karada ve denizde olanları da O bilir. Bir yaprak düşmez ki O bilmesin ve yine yerin karanlıklarında bir tane; yaşkuru hiçbir varlık da yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.

60. O'dur geceleyin sizi öldüren ve gündüz ne yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş bir süre tamamlansın diye gündüzün sizi uyandırıp kaldıran. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra da O, işledikleriniz; size haber verecektir.

61. O'dur kulları üzerinde mutlak egemen olan ve O size, gözetleyip kaydedenleri gönderir. Nihayet birinize ölüm gelip çattığında elçilerimiz vazifelerinde kusur etmeksizin onların ruhunu kabzeder.

62. Sonra gerçek mevlaları olan Allah'a döndürülüp teslim edilirler. Bilesiniz ki hüküm sadece O'nundur ve O, hesaba çekenlerin en hızlısıdır.

Allah'ın ilmi o kadar geniş ve ihatalıdır ki gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Burada anahtarların mecazi anlamda kullanıldığı açıktır. Çünkü anahtar, maddi şeyler için söz konusudur. Değerli maddi şeyler bir yerlere konularak kapılar kilitlenir. Burada da gayb bilgileri değerli şeylere benzetilerek onlar insanlardan gizli tutulmuştur. O bilgiler ancak anahtarlarını elinde tutan tarafından bilinir.

Anahtarlar diye çevirdiğimiz *mefatih* kelimesi, kapıları kilitlenip saklanan *hazineler*in kendisi ile de anlamlandırılmıştır. Buna göre *"mefatihu'l-gayb"*, **"gaybın hazineleri"** anlamındadır. Peki, bu terkiple ne kastedilmektedir?

Sözün bağlamı göz önünde bulundurulduğunda gaybın anahtarları ile öncelikle yukarıda sözü edilen zalimlere cezanın ne zaman geleceğinin bilgisidir. Ancak terkibin bu anlamdan ibaret olmadığı açıktır. Bütün müfessirler de bu görüştedir. Zalimlerin cezaları, henüz gerçekleşmemiş bir ceza olduğuna göre, *gaybın anahtarları/hazineleri* ile kastedilen, henüz gerçekleşmemiş olan bütün olayların bilgisidir. Onları O'ndan başka kimse bilemez. Peygamberler de böyle bir bilgiye sahip değildir. Yüce Allah bütün bu gaybları bildiği gibi şu anda var olan bütün şeyleri, ayrıntılarıyla bilir. Öyle ki karada ve denizde ne varsa hepsini bilir; hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Toprağın altına gömülen taneyi bile bilir. Yaş-kuru ne varsa bunların tamamı O'nun bilgisindedir. Bizler, çevremizde varlığa çıkmış şeyleri biliriz. Bilgimiz sadece çevremizde olup bitenlerle sınırlıdır. Oysa O, şu anda yerde ve gökte, kısaca evrenin tamamında olup biten şeylerin hepsinden haberdardır.

Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Buhari'nin naklettiği ve gaybın anahtarları diye şöhret bulan beş bilinmeyenle ilgili rivâyet Lokman sûresinin sonundaki ilgili âyetin tefsirinde değerlendirilecektir.

"O'dur geceleyin sizi öldüren ve gündüz ne yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş bir süre tamamlansın diye gündüzün sizi uyandırıp kaldıran. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra da o, işledikleriniz size haber verecektir."

و ف ى kelimesi bir şeyi tam olarak yapmak anlamına gelir. Kelimenin, bu sözlük anlamından hareketle ölüm için de kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü ölen kişinin hayatla ilişkileri bütünüyle son bulmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette; bu âyetle Zümer sûresinin 42. âyetinde kelime uyku anlamında kullanılmıştır. Burada geçen *gece* ve *gündüz* ifadeleri, kelimenin burada da uyku anlamında kullanıldığını göstermektedir. Zümer sûresinde de uyku anlamında kullanıldığı lâfzî karinelerden anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu âyette Allah'ın insanların canlarını/nefislerini ölüm esnasında ve uykularında aldığı/vefat ettirdiği ifade edildikten sonra uykusunda ölmeyenlerin nefislerini geri gönderdiği anlatılmaktadır.

Kelimenin uyku anlamında kullanılması, uykunun ölüme benzer yönlerinin olması nedeniyledir. Ancak söz konusu kelimenin uyku anlamında kulla-

nılması durumunda, mutlaka bu anlamda kullanıldığına delalet eden lafzî bir karîne mevcut olmalıdır.

Bir önceki âyette gaybın anahtarlarının Allah'ın yanında olduğu anlatılmıştı. Bu âyette insanın eceline dair bilgisinin de Allah'ın yanında olduğu anlatılmaktadır. Kimin ne zaman ve nerede öleceğinin bilgisi de Allah'ın yanındadır. Ayrıca insan, bu dünya hayatına imtihan edilmek için geldiğinden ölümünden sonra, Allah'ın huzuruna çıkacak ve yaptıkları kendisine haber verilecektir.

"O'dur kulları üzerinde mutlak egemen olan ve O size, gözetleyip kaydedenleri gönderir. Nihayet birinize ölüm gelip çattığında elçilerimiz vazifelerinde kusur etmeksizin onların ruhunu kabzeder."

Bilgisi tüm zaman ve mekânları; geçmiş ve geleceği kapsamasına ve hem kullarına hem de evrenin tamamına tam egemen olmasına rağmen Yüce Allah, kullarının yaptıklarını tamamen gözetleyip kaydeden melekler gönderir. İnsanların amellerini gözetleyip zapt eden melekler göndermesi hem adaletinin bir gereğidir hem de emir ve yasakları konusunda kullarının daha titiz davranmalarını sağlamak içindir. Çünkü Yüce Allah, bilgi ve egemenliğinin sınırsızlığına rağmen ne yaptıklarını kullarına haber verecek, meleklerin yazdıklarını önlerine serecektir. Bir bakıma melekler şahitlik edeceklerdir. Ceza ve mükâfatı takdir edecek ve bu konuda hüküm verecek olan Allah olduğuna göre, şahitleri çağıracak ve olup-biten konusunda şahitlik yapmalarını isteyecektir. Şahitlik yapanlar, insanları gözetleyip yaptıklarını yazıya geçiren meleklerden ibaret değildir; insanların kendi organları da şahitlik yapacaklardır. Ayrıca insanın amellerinin kaydedildiğini bilmesi, yaptıkları konusunda daha titiz davranmasını sağlar.

Nihayet bu dünya hayatının sonu geldiğinde Yüce Allah bu işle görevli meleklerini görevlendirir, onlar da görevlerini hiçbir sapma olmaksızın yerine getirir ve eceli gelmiş kişinin canını alırlar.

"Sonra gerçek mevlaları olan Allah'a döndürülüp teslim edilirler. Bilesiniz ki hüküm sadece O'nundur ve O, hesaba çekenlerin en hızlısıdır."

Sonra bütün insanlar Allah'a döndürülür; O'nun huzuruna çıkarılırlar. Orada hüküm de hâkimiyet de sadece ve sadece Allah'ındır. Bu dünya hayatında hüküm Allah'ın ise de sorumluluk gerektiren meselelerde insanlar serbesttir. Allah'ın hükmüne uygun hareket ederlerse âhirette bunun mükâfatını alırlar, aykırı davranacak olurlarsa cezasıyla karşılaşırlar. Ama âhirette böy-

le bir durum söz konusu değildir; mutlak olarak hüküm de hâkimiyet de Allah'ındır. Ancak adaletinin bir gereği olarak insanlar hesaba çekilecek ve muhakeme edileceklerdir. Yaptıkları bir bir önlerine serilecek ve buna şahit de getirilecektir. İnsanların bu şekilde muhakemeleri çok süratli bir şekilde yapılacaktır. Allah hakkında hiçbir şey imkânsız değildir.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ
يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلٰى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

63. De ki: "Şayet bizi bundan kurtarırsa kesinlikle şükredenlerden oluruz" diye O'na içten içe yalvarıp yakardığınızda sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarıyor?"

64. De ki: "Sizi ondan da türlü türlü sıkıntılardan da Allah kurtarıyor; fakat siz daha sonra yine O'na ortak koşuyorsunuz."

65. De ki: "Üstünüzden ve ayaklarınızın altından size azap göndermeye yahut sizi fırkalara bölerek birbirinize düşürmeye elbette O kadirdir." Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz!

66. Kavmin, (bu Kur'ân) **hakikatin ta kendisi olduğu halde, onu yalanladı. De ki: "Ben, yaptıklarınızın sorumlusu değilim!"**

67. Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında bunu bileceksiniz.

Burada, Peygamber (s.a.v.)'den, insanlara büyük sıkıntılara düştüklerinde neler yaptıklarını hatırlatması istenmektedir. İnsan büyük sıkıntılarla karşı karşıya geldiğinde samimi olarak içinden Allah'a yalvarmaya başlar: Bu durumdan beni kurtaracak olursan sana şükredenlerden olurum, der.

Bazı müfessirler burada söz konusu edilen *gizli gizli yalvarma* ile kişinin o durumda içten davrandığının, samimi bir şekilde Allah'a yalvarmasının kastedildiğini söyler. Gerçekten de insanın yapısı böyledir. Bu gibi durumlarda Allah dışında ilâh edindiklerini unutur; takıntılarını hatırlamaz olur ve içten Allah'a yalvarır. Ama sıkıntıyı atlattı mı, eski durumuna döner.

Bütün bu âyetlerde anlatılanlar tevhit inancının yerleşmesini sağlamak içindir. Değişik durumlar gündeme getirilip bu durumlarda kişinin sadece Allah'a sığındığı hatırlatılarak sair zamanlarda da tek sığınağın ve ibadet edilmeye layık tek varlığın Allah olduğu anlatılmaktadır.

Kuşkusuz, Peygamber (s.a.v.) sadece tebliğ edicidir, insanların vekili değildir. Allah'tan geleni insanlara tebliğ eder. Azap verme yahut mükâfatlandırma yetkisi yoktur. Yalanlayanlar bir cezaya tabi tutulacaklarsa bunda da onun bir etkisi yoktur. Azap göndermek sadece Allah'ın elinde olan bir şeydir.

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذ۪ينَ يَخُوضُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا ف۪ي حَد۪يثٍ غَيْرِه۪ۜ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٦٨﴾
وَمَا عَلَى الَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلٰكِنْ ذِكْرٰى
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَهُمْ لَعِبًا

وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا
كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَاِنْ
تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. Âyetlerimize ulu orta dalanları gördüğünde başka bir konuya girinceye kadar derhal onlardan yüz çevir. Şeytan sana bunu unutturursa hatırladıktan sonra artık o zalimler güruhuyla oturma.

69. Gerçi kendilerini koruyan kimselere onların hesaplarından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat bu, korkup sakınırlar diye bir hatırlatmadır.

70. Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri boşver de (Kur'ân'la) **şu uyarıda bulun: Her nefis yapıp ettikleri sebebiyle rehin tutulacaktır; onun Allah'tan başka ne bir koruyucusu ne de bir şefaatçisi olacaktır. Ayrıca her neyi fidye vermek isterse istesin, kabul edilmeyecektir. Onlar, yaptıkları yüzünden rehin tutulacak olanlardır. Inkâr etmiş oldukları için onlara kızgın bir içecek ve çok acıklı bir azap vardır.**

Grubun ilk âyeti Peygamber'in şahsında, iman edenlerin tamamına hitap etmektedir. İnanan kişi, çevresinde olup bitene seyirci kalamaz. Başka bir ifade ile inanan kişi duyarlıdır; özellikle söz konusu olan Allah'ın âyetleri ise asla kayıtsız kalamaz.

Âyette, inkâr edenlerin meclislerinin ne zaman terk edilmesi gerektiği ve terk etmenin hükmü açık bir şekilde anlatılmamaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerim birbirini açıklayan bir kitaptır. Nisa sûresinde bu husus şöyle açıklanmaktadır: *"Allah Kitap'ta size şunu indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini gördüğünüz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe bunu*

yapanların yanında oturmayın." Orayı terk etmemenin hükmü de âyetin sonunda şu şekilde verilmektedir: *"Yoksa kesinlikle onlar gibi olursunuz."* (Nisa 4/140).

O halde bir mecliste Kur'ân âyetleri hakkında ileri geri konuşuluyor; onlarla alay ediliyorsa inanan kişinin görevi, doğruyu anlatmak, meclistekileri bu konuda uyarmaktır. *"Hatırlat, hatırlatma fayda verecekse"* (A'lâ 87/9).

İnanan kişinin buna imkânı yoksa onların bu yaptıklarına katılmadığını ifade etmek ve yerine göre onları protesto etmek için meclislerini terk eder. Belki sözlerle ifade edemediğini bu şekilde onlara ifade etmiş olur.

O halde inkârı gündeme getirdikleri ve dinî gerçeklerle alay ettikleri sırada münkirlerin meclislerinden uzak durmak gerekir. Ancak İslâm, herkese açık bir dindir. Bu sebeple inkâr edenlerle bütün ilişkileri kesmeyi emretmez. Ondan dolayıdır ki âyet, **"başka bir konuya girinceye kadar"** kaydını koymaktadır. Ayrıca, yukarıda da belirttiğimiz gibi inanan kişinin konuşup gerçekleri anlatma imkânı varsa meclisi terk etmektense gerçekleri anlatması evladır. Ayrıca konu ciddi ise münkirler neyi inkâr ediyor olurlarsa olsunlar onlarla oturup gerçekleri tartışmak gerekir. Nitekim Peygamber (s.a.v.), Necrânlı Hıristiyanlarla, hem de kendi mescidinde inanç konularını tartışmış ve onlara gerçekleri anlatmıştır. Dolayısıyla bir mü'min, şayet tartışmada karşısındakilerden tamamıyla ümidini kesmiş; delillere itibar etmediklerini, kör bir inada kapıldıklarını anlarsa o zaman meclisi terk edebilir.

İnkâr edenler Allah'ın âyetleriyle alay etmeye başladıklarında inanan kişi şu veya bu sebeple orayı terk etmekle ilgili Allah'ın emrini unutacak olursa hatırladığında nasıl davranması gerektiği de âyette açık bir şekilde dile getirilmektedir: **"Şeytan sana bunu unutturursa hatırladıktan sonra artık o zalimler güruhuyla oturma."**

İbnu Abbas'a göre, âyet, Müslümanlardan dine lakayt davranan, heva ve heveslerine uyan kimseleri kastetmektedir. (Taberî, V, 229). Kendisini Allah'ın azabından korumayı isteyen kişi, bu gibi Müslümanların Kur'ân âyetleriyle alay etmeye başladıkları yahut hevalarına göre Kur'ân âyetlerini yorumlamaya koyulduklarını görürse onların meclislerinden uzak durmalıdır.

Bizce de âyet geneldir; hem inkâr edenleri hem de onlar gibi davranan Müslümanları içermektedir.

Âyetteki hitap inananların tamamını içermekle birlikte öncelikle Peygambere'dir. Peki, şeytan Peygamber'e unutturur mu?

Bazı müfessirler burada hitap her ne kadar Peygamber'e ise de haddizatında şeytanın Peygamber'e unutturması diye bir durum söz konusu değildir. O halde hitap Peygamber üzerinden diğer inananlaradır, demişlerdir. Diğer

müfessirler ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bütün âlimler, dini tebliğ ve ahkâmını açıklama konusunda peygamberlerin unutması diye bir durumun söz konusu olmayacağını söylemişlerdir.

"Gerçi kendilerini koruyan kimselere, onların hesaplarından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat bu, korkup sakınırlar diye bir hatırlatmadır."

Müfessirlerin bir kısmı âyeti şöyle anlamışlardır:

İnanan kimseler için, Allah'ın âyetleriyle alay edenlerin bu yaptıklarına gönülden rıza göstermedikçe meclisi terk etmedikleri için herhangi bir günah yoktur. Çünkü orayı terk etmemeleri, yaptıklarına rıza gösterdikleri anlamına gelmez. (Taberî, V, 229-230). Onların orayı terk etmeleri, sadece o alay edenlere veya zayıf imanlılara bir hatırlatmadır. Belki alay edenler bu yaptıklarından vazgeçerler yahut o zayıf imanlılar onlara katılmaktan sakınır.

Diğer müfessirler ise Nisa sûresinde geçen, *"Allah Kitap'ta size şunu indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini gördüğünüz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe bunu yapanların yanında oturmayın. Yoksa kesinlikle onlar gibi olursunuz."* (Nisa 4/140) âyetini delil getirerek ancak meclisi terk etmeleri ve onlardan yüz çevirmeleri durumunda inananlar için o alay edenlerin günahlarından bir pay yoktur, demektedirler.

"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri boşver."

Dinlerini oyun ve eğlence edinmelerinin anlamı nedir? Bu durum farklı şekillerde açıklanmıştır. Şöyle ki:

Onların din olarak uyguladıkları şeyler, nefisleri temizleyen ve ahlâkı olgunlaştıran şeyler olmadığı gibi Allah'ı hoşnut eden ve kişiye dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayan şeyler de değildir. Topluma ve medeniyete herhangi bir yararı söz konusu olmadığından, vakti boşa harcamaktan başka bir işe yaramazlar. Oyun olması bu anlamdadır. Çünkü oyun, bir yararı olmayan şeye vakit harcamaktır. Bu tür şeylerle uğraşırken sıkıntılarını unutma işi de eğlencedir.

Diğer bir açıklama şekli, kendisiyle sorumlu tutuldukları İslâm'ı alay ve eğlence konusu edinmeleridir.

Bir diğeri ise kendi hevalarına uygun bir din ortaya koymalarıdır. İşlerine gelen emirleri yerine getirir, işlerine gelmeyeni değiştirir, başka şekilde uygularlar.

Dinin oyun ve eğlence edinilmesinin diğer bir izahı ise şöyle açıklanmıştır: Kişi dinî emir ve yasaklara uyarken delillere dayandırılmalıdır.Oysa dinlerini oyun ve eğlence edinenler, ancak dünyevi bir menfaat elde ettikleri za-

man dinin emirlerine uyarlar. (Râzî, XIII, 27). İşte bu kimseler, dünya hayatına aldanarak âhiretlerini satmış ve ona karşılık dünya hayatını tercih etmişlerdir. Yine bu kimselerin halleriyle baş başa bırakılmaları istenmekte ancak halleriyle baş başa bırakılmazdan önce şu uyarının yapılması öğütlenmektedir: **"Allah'tan başka ona ne bir koruyucu ve ne de şefaatçi vardır; her neyi fidye vermek isterse istesin kabul edilmeyecektir. Onlar yaptıkları yüzünden rehin tutulacak olanlardır. İnkâr etmiş oldukları için onlara kızgın bir içecek ve çok acıklı bir azap vardır."**

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذ۪ي
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاط۪ينُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُٓ اَصْحَابٌ
يَدْعُونَهُٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَاۜ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰىۜ
وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٧١﴾ وَاَنْ اَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ
وَاتَّقُوهُۜ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّۜ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِۜ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۜ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿٧٣﴾

71. **De ki: "Biz hiç Allah'ın yanı sıra tutup bir de bizlere fayda ya da zarar veremeyen şeylere dua eder miyiz? Ve Allah bizi hidayete erdirdikten sonra gerisin geriye döner miyiz? Hani şu şeytanların yeryüzünde ayartmasıyla yolunu yitirip de şaşkın dolaşan adam gibi** (olur muyuz)**? Oysa onun, "Bize gel!" diyerek doğru yola çağı-**

ran arkadaşları da vardır. De ki : "Doğru yol yalnızca Allah'ın yoludur ve bizler Alemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."

72. **"Namaz kılın, Allah'tan korkun, O'dur huzurunda toplanacağınız** (şeklinde emrolunduk)."

73. **O'dur gökleri ve yeri olması gerektiği şekilde yaratan. "Ol" dediği gün hemen oluverir. Sözü gerçektir. Sur'a üfleneceği gün, egemenlik yalnızca O'nundur. Görünmeyenleri de görünenleri de bilir. O'dur, her şeyi yerli yerince yapan, her şeyden haberdar olan.**

Önceki âyetlerde Allah'ı birlemenin delilleri anlatılmış; kara ve denizin karanlıklarından onları kurtaranın sadece Allah olduğu; azap vermeye sadece O'nun kadir olduğu hatırlatılmıştı.

Nakledilir ki müşrikler, Müslümanlardan Muhammed'in dinini bırakıp kendilerine tabi olmalarını istemiş ve bunun üzerine bu âyetler indirilmiştir. (İbnu Kesir, III, 274). Başka bir rivâyete göre ise Hz. Ebu Bekir ile oğlu hakkında indirilmişlerdir. Bu rivayete göre oğlu Abdurrahman kendisini putlara tapmaya davet etmişti. Kuşkusuz her zaman ve her dönemde Müslümanları tevhitle bağdaşmayan inançlara davet edenler olmuştur ve olacaktır. Her zaman ve her dönemde Müslümanların verecekleri cevap: **"Allah'ı bırakıp bize ne fayda ne de zarar verebilen şeylere yalvaralım da Allah bizi doğru yola kavuşturduktan sonra gerisin geriye mi dönelim?... Doğru yol ancak Allah'ın yoludur ve âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."** olmalıdır. Allah gökleri ve yeri boşuna yaratmamıştır. Ayrıca O, her şeye kadirdir; bir şeyin olmasını diledi mi ona "ol" der, hemen oluverir. O gayb âlemini de şahadet âlemini de bilir. Böyle bir Allah dururken ne fayda ne zarar verebilme gücü olan başkalarına yalvarılır mı?

Müşrik Araplar kendilerinin Hz. İbrahim'in dininden olduklarını ve onun yolundan gittiklerini söylüyorlardı. Gerçi bu iddia sadece müşrik Araplar tarafından ileri sürülmüyordu; Yahudi ve Hıristiyanlar da aynı iddiayı ileri sürüyorlardı. Ne var ki buradaki âyetler, direkt olarak putlara tapmayı gündeme getirdiklerinden muhataplar Arap müşrikleridir.

Yukarıdaki âyetlerde tevhidin delilleri anlatıldı. Fayda ve zarar verme gücüne sahip olmayanlara ibadet etmenin yanlışlığına dikkat çekildi. Aşağıdaki âyetler de aynı konuya devam etmektedir. Bu kez burada, müşrik Arapların ataları olarak kabul ettikleri ve peşinden gittiklerini sandıkları Hz. İbrahim'in dili üzere tevhidin delilleri sıralanmakta ve müşrik Arapların Hz. İbrahim'in takipçileri olamayacakları anlatılmaktadır:

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ لِاَبٖيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنّٖٓي
اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُرٖٓي اِبْرٰهٖيمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنٖينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبّٖي فَلَمَّٓا اَفَلَ
قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلٖينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ
هٰذَا رَبّٖي فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنٖي رَبّٖي لَاَكُونَنَّ مِنَ
الْقَوْمِ الضَّٓالّٖينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبّٖي
هٰذَٓا اَكْبَرُ فَلَمَّٓا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّٖي بَرٖٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ
﴿٧٨﴾ اِنّٖي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذٖي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنٖيفًا
وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٧٩﴾

74. Bir vakit İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: "Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum"

75. Kesin inananlardan olması için İbrahim'e göklerin ve yerin egemenliğini şu şekilde gösteriyorduk:

76. Gece kendisini bürüyünce bir yıldız gördü. "İşte bu, benim Rabbimdir" dedi. Ama (yıldız) **batınca, "Ben, batıp gidenleri sevmem" dedi.**

77. Ay'ı doğarken gördüğünde, "İşte bu benim Rabbimdir" dedi. Ay da batınca, "Rabbim beni doğru yola iletmezse kesinlikle sapıtan topluluktan olurum" dedi.

78. Güneşi doğarken gördüğünde, "İşte budur benim Rabbim, bu

daha büyük" dedi. Fakat güneş de batınca, şöyle dedi: "Ey kavmim! Ben, ortak koştuklarınızdan kesinlikle uzağım."

79. "Ben, bütün samimiyetimle yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben ortak koşanlardan değilim."

Putlara tapmanın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Hz. Nuh'a muhalefet edenler: "*Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; Ved, Suva', Yağus, Yaûk ve Nesr'den asla vazgeçmeyin*" (Nuh 71/23) dediklerine göre, putlara tapma, Nuh öncesine kadar uzanmaktadır. Putlar genelde tapınılan şeylerin sembolleri şeklindedir. Örneğin, güneşe tapanlar, güneşe bir sembol yapıyor ve ona tapıyor; aya tapanlar ona bir sembol yapıyor ve ona tapıyor vs.

Putlara tapanlar genellikle, o putların sembolize ettikleri şeylerin veya kimselerin Allah katında aracı olduklarına yahut Allah'ın, bir takım yetkileri onlara devrettiğine inandıkları için onlara tapıyorlardı. Böylece o putları Allah'a ortak koşuyorlardı. Puta tapıcıların bir kısmı ise onların zorunlu varlıklar olduklarına inanıyorlar ve bu sebeple onlara tapıyorlardı. Bu kesim, Allah'ın varlığını bütünüyle inkâr eden kesimdir.

Âzer Hz. İbrahim'in babası mıydı yoksa amcası mıydı? Âzer onun ismi mi lakabı mı yoksa babasının taptığı putun ismi miydi? Bu konuda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bizce bu gibi konular çok tali meseleler olup tefsirlerde bu meselelerin uzun uzadıya anlatılması Kur'ân'ın anlatmak istediklerinden uzaklaştırıcı hususlardır.

Bir peygamberin yakın akrabalarının bile Allah'a ortak koşanlardan olabileceğinin anlatılması dinin, peygamberin kendi eseri olmadığını bilakis Allah'ın eseri olduğunu; bir peygamberin birilerine hidayet bağışlama veya birilerini cennete sokma gibi bir yetkisinin bulunmadığını; peygamberin görevinin sadece ve sadece Allah'tan geleni tebliğ etmek olduğunu anlatması bakımından önemlidir. Peygamberlerin birilerine fayda sağlama yahut zarar verme yetkileri yoktur.

Putperest Arapların ataları kabul ettikleri Hz. İbrahim, putperest olan babasına: **"Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum"** demişti.

"Kesin inananlardan olması için İbrahim'e göklerin ve yerin egemenliğini şu şekilde gösteriyorduk."

Allah'tan başkasına tapanların, O'na ortak koşanların hepsi ve siz ey müşrik Araplar, sizler de Hz. İbrahim gibi gökleri ve yeri görüyorsunuz. Sizler de

Hz. İbrahim'in vardığı sonuca varabilir, Allah'tan başkasına tapmanın doğru yoldan sapma olduğu sonucuna varabilirsiniz. Yeter ki çevrenizde olup bitenleri ciddi bir muhakemeye tabi tutunuz.

"Gece kendisini bürüyünce bir yıldız gördü. 'İşte bu, benim Rabbimdir' dedi. Ama yıldız batınca, 'Ben batıp gidenleri sevmem' dedi..."

Hz. İbrahim gerçekten böyle bir tecrübeden geçti mi yoksa yıldızlara, aya ve güneşe tapan babası ve kavmine, tuttukları yolun yanlışlığını göstermek ve onlarla bunu tartışmak için mi böyle dedi?

Bu konuda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür:

Bazı müfessirler, **"İşte bu, benim Rabbimdir"** sözlerinin Âzer'e, *"Ben batıp gidenleri sevmem"* şeklindeki sözlerin ise Hz. İbrahim'e ait olduğunu;

Bazıları, *"İşte bu, benim Rabbimdir"* sözünde soru edatının hazfedildiğini ve bu sözle kastedilenin: "Bu mudur benim Rabbim?" olduğunu;

Bazıları, Hz. İbrahim *"İşte bu, benim Rabbimdir"* derken içinden, *"onlar öyle diyorlar"* dediğini;

Bazıları, *"İşte bu, benim Rabbimdir"* derken onlarla alay etmek için bunu söylediğini;

Bazıları, henüz buluğ çağına ermeden çocukluk yaşlarında bu sözleri söylediğini;

Bazıları da kavmine rehberlik ederek onlara yol göstermek için böyle dediğini ileri sürmektedir.

Bu görüşler arasında en yaygın olanları son ikisidir.

Çocukluk yaşlarında olduğu bir sırada bu olayların geçtiğini söyleyenler, Siyer ve Meğâzî yazarı Muhammed b. İshak'ın İbnu Abbas'tan naklettiği rivayet ile Taberî gibi bir müfessirin bu rivayeti tasvip ederek aktarması sebebiyle bu görüşü tercih etmişlerdir..

Özet olarak rivâyet şöyledir:

Hz. İbrahim'in doğumu yaklaştığında müneccimler dönemin hükümdarı Nemrud'a gelerek falan yılın filan ayında doğacak İbrahim isminde birinin, toplumun dininden ayrılacağını ve toplumun taptığı putları kıracağını haber vermişler. Nemrud o ay içerisinde doğacak çocukların tamamının öldürülmesini emretmiş. Hz. İbrahim'in annesi hamileliğini gizlemiş. Doğum anı geldiğinde de bir mağaraya giderek onu orada doğurmuş ve mağaranın kapısını kapatmıştı. İbrahim'in annesi her gece mağaraya gider, bebeğinin ihtiyaçlarını görüp gelirdi. İbrahim, henüz on beş aylık bir çocukken -ki her ay, sanki bir

sene geçmiş gibi büyüyordu- annesinden, kendisini dışarı çıkartmasını istemiştir. Hz. İbrahim çevresine şöyle bir bakmış, "bu gökleri ve yeri yaratan kim olabilir?" demiştir. Düşünmeye koyulmuş, gece vakti çıkarıldığı için gökte parıldayan bir yıldız görmüş, "bu benim rabbimdir, bu evreni yaratan O'dur" demiştir. Ardından ay doğmuş ve ay daha büyük olduğu için onun, rabbi olabileceğini söylemiştir. Gece bitip gündüz olunca da güneşin ışınlarının her yeri kapladığını ve öncekilerin kaybolduğunu görmüş, bunun üzerine güneşin yaratıcı olması gerektiğini söylemiş ama akşam olup güneş batınca da batanları sevmediğini; bunların yaratıcı olamayacaklarını söyleyerek nihayet Allah'ın varlığının asla kaybolmayan mutlak bir varlık olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. (Taberî, V, 248-249).

Müfessirlerin çoğunun meylettiği görüş, söz konusu rivayetin uydurma olduğu şeklindedir. Bu müfessirler, Hz. İbrahim'in toplumuyla konuyu tartışma bağlamında bunları gündeme getirdiğini; onlara, bu putlara tapıyorsunuz; ama yıldızlar, ay ve güneş bu putlardan çok daha büyük varlıklardır. Onlar bile tapılmaya layık değiller, demek istediğini iddia etmişlerdir.

Şimdi de bu müfessirlerden birkaçının görüşlerini kısaca aktaralım:

Zemahşeri'nin görüşü:

Hz. İbrahim putlara, yıldızlara, aya ve güneşe tapan kavmini doğru yola iletmek için uğraşıyordu. Bunu yaparken insanlara kılavuzluk etmek ve doğru düşünmeyi öğretmek yolunu seçmişti. Gördükleri bütün bu varlıkların bir yaratıcısının olduğunu, varlıkların değişkenliğini onlara göstermek suretiyle de bunu yapan bir varlığın bulunduğunu ve onun da Allah olduğunu anlatıyordu. Hasmının batıl üzere olduğunu bilip ona insafla yaklaşan, kendi görüşlerine bağnazca bir tavırla bağlı olmadığını hasmına hissettirip onun görüşlerini olduğu gibi aktararak "bu, benim rabbimdir" dedi. Çünkü bu tavır, karşı taraf üzerinde daha etkilidir. Karşı tarafın iddialarını bir bir ele alarak delillerle onları çürütme yolunu seçti. (Zemahşeri, II, 30-31).

Râzî'nin görüşü:

Râzî, muhakkik âlimlerin çoğunun yukarıda aktardığımız rivâyete dayalı görüşe karşı çıktıklarını, bunu on yönden çürüttüklerini belirtir. İleri sürdüğü yönlerden bir kısmı şöyledir:

Yıldızların rab olduklarını söylemek, küfre girmektir. Bu husus âlimlerin icmaı ile sabittir. Yine âlimler, peygamberlere küfür isnat etmenin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir..

Hz. İbrahim bu olaydan önce Rabbini delil ile biliyordu. Nitekim bu olaydan

önce babasına: ***"Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum"*** *demişti.*

Allah, Hz. İbrahim'e göklerin ve yerin egemenliğini; göklere ve yere kimin sahip ve malik olduğunu bu olaydan önce göstermişti.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim hakkında; ***"Rabbine temiz bir kalple gelmişti"*** *(Saffat 37/84) denmektedir. Kuşkusuz, temiz kalbin mertebelerinin asgarisi, küfrü barındırmamasıdır. Yine Hz. İbrahim'i överek;* ***"Şüphe yok ki İbrahim'e de doğru yolu daha önce göstermiştik"*** *(Enbiya 21/51) buyurmaktadır. Yani biz ona doğru yolu henüz rüşt çağına ermeden göstermiştik.*

Yüce Allah olayı anlattıktan sonra; ***"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir"*** *(En'âm 6/83) buyurmaktadır; " kendisine karşı" dememektedir. Bu da gösteriyor ki, söz konusu diyalog kavmine doğru yolu göstermek için kavmi ile kendisi arasında geçmiştir; Hz. İbrahim'in doğru yolu bulması için değil!* (Râzî, XIII, 47-48).

İbnu Kesir'in görüşü:

İbnu Kesir bu konudaki ihtilaflara dikkat çektikten sonra özet olarak şöyle demektedir:

Gerçek o ki bu olayda Hz. İbrahim kavmiyle tartışıyordu; onlara, putlara tapmanın yanlışlığını anlatıyordu. Burada anlatılanların onun düşünce süreci olduğu nasıl söylenebilir ki Yüce Allah onun hakkında: ***"Şüphe yok ki İbrahim'e de doğru yolu daha önce göstermiştik. Biz onu biliyorduk. Hani babasına ve kavmine: 'Şu tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?' demişti."*** *(Enbiya 21/51-52) buyurmaktadır. Yine Yüce Allah şöyle buyurmuştur:* ***"İbrahim, Allah'a içtenlikle boyun eğen bir ümmet idi; ortak koşanlardan değildi."*** *(Nahl 16/120).*

Reşid Rıza da İbnu İshak'ın naklettiği haberin uydurma olduğunu, söz konusu kıssayı, Müslümanların dinlerini bulandırmak ve böylece insanların onlara olan güvenlerini sarsmak için bu ve benzeri kıssaları Müslümanlara telkin eden Yahudilerden aldığını belirtir. Aynı şekilde İbn Ebî Hâtîm, benzeri bir rivayeti, hadis âlimlerinin yalancı dedikleri ve adı Muhammed b. Mervan olan müfessir Süddi es-Sağir'den nakleder. Yine Taberî'nin İbnu Abbas'a dayandırdığı rivayet de Abbas oğullarının mevlâsı olan Ali b. Talha'nın murselinden olup Ahmed b. Hanbel bu şahıs hakkında, reddedilen birtakım rivayetleri vardır, demiştir. Yahya b. Maîn, bu şahsın naklettiği rivayetlere pek güvenilemeyeceğini belirtmiş, İbn Ebî Hâtîm rivâyetlerinin delil olamayacağını söylemiş, Buhari ve İbnu'l-Kattan da onu güvenilir bulmamışlardır. (Menar, VII, 557).

Reşid Rıza bunları belirttikten sonra, âlimlerin cumhuruna göre Hz. İbra-

him'in burada, bilahare reddetmek üzere kavminin görüşlerini aktararak tartışma metodunu kullandığını; görüşlerini aktararak onlara kendisinin de görüşlerine katıldığı izlenimini verdiğini ve ardından onların görüşlerini çürüttüğünü zikreder. (Menar, VII, 558).

Eski tarihçilerin, sosyal hayatın kendisini tahlil etmek yerine meseleleri rüya yahut gelecekten haber veren müneccim ve kâhinlerin kehanetleriyle izah etmeye çalışmaları, çokça müşahede ettiğimiz bir olgudur. Nitekim Hz. Musa döneminde Firavun'un İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmesini de müneccim ve kâhinlerin geleceğe dair verdikleri haberlere dayandırdıklarını biliyoruz. Firavun'un İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmesinin bu anlatılanlarla bir ilgisinin bulunmadığını Bakara sûresinin 49. âyetinin tefsirinde belirtmiştik. Hz. İbrahim hakkında nakledilen bu olay da bir tarihçi olan İbnu İshak'a dayandırılmaktadır. Her ne kadar İbnu İshak özellikle siyer konusunda güvenilir tarihçiler arasında yer alıyorsa da özellikle geçmiş peygamberlerle ilgili anlattıklarına güvenmemiz için bir neden bulunmamaktadır. Biz biliyoruz ki Araplar, İslâm öncesi konularda Kitap Ehli'nin anlattıklarına dayanıyorlardı. Çünkü İslâm öncesine dair tarihi bilgileri yalnızca şifahen aktarılan mitolojilerden oluşuyordu. Reşid Rıza'nın da belirttiği gibi İbnu İshak'ın Hz. İbrahim hakkında naklettiği söz konusu olayın kaynağı Yahudilerden başkası değildir. Haddizatında tarihte Nemrud adında bir hükümdarın ismi de Arapların tarih kitaplarıyla Tevrat'ta geçmektedir. Başka tarihlerde böyle bir isim mevcut değildir. Nemrud ismi, bir zamanlar Asurlulara başkentlik eden bir şehrin ismidir. (Muhammed Beyyûmî Mehran, Dirasâtun Tarihiyyetun mine'l-Kur'âni'l-Kerim, I, 117).

Her şeyden önce müneccim ve kâhinlerin gelecek hakkında sahih haberler verebileceklerine dair dayanak nedir? Kur'ân-ı Kerim gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu, gaybın anahtarlarının O'nun elinde bulunduğunu açıkça beyan etmektedir. Hem bu müneccim ve kâhinler Hz. İbrahim henüz doğmadan önce onun adını, hangi yılın kaçıncı ayında doğacağını ve kavminin dinine muhalefet edeceğini biliyorlar da annesinin kendisini hangi mağarada doğurup saklayacağını niçin bilmiyorlar? Yine Hz. Musa olayında, İsrailoğulları arasında doğacak bir çocuğun Firavun'u tahtından edeceğini madem biliyorlar, kendilerinin de müdavimi ve danışmanlığını yaptıkları sarayda gözleri önünde büyüyen Hz. Musa'nın Firavun'u tahtından edecek şahıs olduğunu niçin bilmiyorlar?

Âyetin bizim açımızdan önemi, çevremizde olup bitenleri daima dikkatle değerlendirmeye tabi tutmamız konusunda bir uyarı olmasıdır.

Peygamberlerin görevi tebliğ etmektir. İnanmaları için insanları zorlaya-

mazlar. İnsanlara doğruyu en güzel üsluplarla tebliğ eder, onları dine çağırırlar. Kavimleri çağrılarına uymayacak olursa onlar kendi yollarına devam ederler. İşte Hz. İbrahim, kavmiyle yaptığı tartışmada son noktayı koyuyor: "**Ben, bütün samimiyetimle yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben, ortak koşanlardan değilim**" diyor.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَٓاجُّوٓنِّي
فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِ وَلَٓا اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ
رَبّ۪ي شَيْـًٔاۜ وَسِعَ رَبّ۪ي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ
بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًاۜ فَاَيُّ
الْفَر۪يقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۢ ﴿٨١﴾
اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُٓوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَٓا اٰتَيْنَاهَٓا اِبْرٰه۪يمَ عَلٰى قَوْمِه۪ۜ
نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿٨٣﴾

80. Kavmi onunla tartışmaya girişince onlara dedi ki: " Beni hidayete eriştirmişken Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Rabbimin dilediği şeyler hariç ben, kendilerini ortak koştuğunuz şeylerden de korkmuyorum. Rabbim ilmen her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ öğüt almayacak mısınız?

81. Siz, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koş-

makten korkmuyorken O'na ortak koştuklarınızdan ben ne diye korkayım ki? Eğer biliyorsanız (deyin bakalım); **iki gruptan hangisi güven içinde olmaya daha layıktır?"**

82. İman edip de imanlarına herhangi bir zulüm karıştırmayanlar var ya; işte güven onlar içindir ve onlar hidayete ermişlerdir.

83. İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccettimizdir. (Biz,) **dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphe yok ki Rabbin her şeyi yerli yerince yapandır, her şeyi bilendir.**

Hz. İbrahim'in kavmi, sadece Allah'a ibadet etmek ve sadece O'na dua etmek gerektiği konusunda onun getirdiği delillere karşı çıkmış, Allah'la kendileri arasında aracı ve şefaatçi ilâhlar edinmelerinin göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'a iman etmeye aykırı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bununla da yetinmemiş, bu konuda kendisiyle tartışmaya girişmişler, ilâhlarının kendisine zarar verecekleri tehdidini savurmuşlardı. Buna karşılık Hz. İbrahim, kendisini hidâyete kavuşturanın Allah'ın kendisi olduğunu belirtmiştir. O'nun ilminin her şeyi kuşattığını, bu nedenle ortak koştukları putlardan korkması için hiçbir sebep bulunmadığını, ortak koştuklarının yarar veya zarar verme yetkilerinin bulunmadığını, zarar verme ve yararlandırma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu, hem kendisinin göklerde ve yerde olup bitenler konusunda yapmış olduğu tefekkürün de kendisini bu sonuca ulaştırdığını onlara alatmıştır. Ardından onlara şöyle demiştir:

"Allah'ın hakkında size hiçbir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmaktan korkmadığınız halde ben O'na ortak koştuğunuzdan ne diye korkayım ki?"

Aslında korkma konumunda olan Hz. İbrahim değil, ona karşı çıkanların kendileridir; çünkü onlar bütün evreni yaratan, ilmi her şeyi kuşatan, fayda ve zarar verme yetkisini elinde bulunduran Allah'a ortak koşmaktadırlar. Şayet evrenin ve onların da yaratıcısı olan Allah bu konuda bir şey söylemiş ve ortak koştuklarından korkun demiş olsaydı o zaman bunlardan korkmak gerekirdi. İbrahim biliyordu ki her şey Allah'ın iradesi çerçevesinde cereyan etmektedir. Allah böyle bir şey buyurmadığına göre, korkulacak olan sadece O'dur. O halde asıl korkması gerekenler, başkasını O'na ortak koşanlardır. **"İman eden ve imanlarına herhangi bir zulüm karıştırmayanlar, işte güven onlar içindir ve onlar hidayete ermişlerdir."** İman edenler ve imanlarına şirki karıştırmamış olanlar, işte onlar için korkulacak bir durum yoktur. Eğer düşünmüş olsalardı durumun böyle olduğunu anlayacaklardı.

Buhari ve Müslim'in de yer verdikleri bir rivayette *"İman eden ve imanlarına herhangi bir zulmü karıştırmayanlar..."* âyeti indirildiğinde sahabiler: *"Hangimiz kendisine zulmetmiyor ki?"* demişler, bunun üzerine, *"Allah'a ortak koşmak, kuşkusuz büyük bir zulümdür"* (Lokman 31/13) âyeti indirilmiştir. İndirilen bu âyetle, zulmün burada ortak koşma anlamında olduğu açıklanmıştır.

"Bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delilimizdir. Dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin her şeyi yerli yerince yapan ve her şeyi bilendir."

Burada anlatılanlar, kavminin iddialarına karşı Hz. İbrahim'e Yüce Allah'ın verdiği kanıtlardır. Kuşkusuz vahiy en büyük kanıttır. Ama Yüce Allah Hz. İbrahim'e akli muhakeme gücü de vermiştir. Hz. İbrahim, hem vahyin kendisine getirdikleriyle hem de muhakeme gücüyle muhaliflerinin itirazlarını tek tek çürütmüş ve Allah'tan kendisine gelen doğruları ispatlamıştır. Kuşkusuz yüce Allah her şeyi bilendir ve her ne vahyetmişse bir hikmete mebni olarak vahyetmiştir.

وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى
وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى
وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ
وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ

مِنْ عِبَادِهِۜ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَۚ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِر۪ينَ ﴿٨٩﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْۜ قُلْ لَٓا
اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٩٠﴾

84. O'na İshak ve Yakub'u hediye ettik. Hepsini de doğru yola kavuşturduk. Daha öncesinde de Nuh'u ve onun zürriyetinden Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa ve Harun'u doğru yola kavuşturmuştuk. İyilik edenlere işte böyle mükâfat veririz.

85. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas, hepsi salihlerdendi.

86. İsmail, Elyasa', Yûnus ve Lut'u da. Hepsini âlemlere üstün kıldık.

87. Atalarından, soylarından ve kardeşlerinden (bir kısmını da)**. Onları seçtik ve doğru yola kavuşturduk.**

88. İşte bu, Allah'ın hidayetidir; kullarından dilediğini onunla hidâyete kavuşturur. Eğer onlar ortak koşmuş olsalardı yaptıklarının hepsi boşa giderdi.

89. İşte bunlardır kendilerine kitap, bilgelik ve peygamberlik verdiğimiz kimseler. Onlar bunu inkâr edecek olurlarsa onu inkâr etmeyecek bir topluluğu onların yerine getiririz.

90. İşte bunlardır doğru yola kavuşturduklarımız. Öyleyse onların doğru yoluna uy. De ki: "Bundan dolayı sizden bir ücret istemiyorum. O, herkes için bir hatırlatmadan başka bir şey değildir."

Hz. İbrahim'in bütün çabasına rağmen kavminin inkâr etmede ısrar etmesi üzerine yüce Allah İbrahim'in çabalarını boşa çıkarmamış; kavmi yerine kendisine İshak ve Yakub'u bağışlamıştır. Âyetin sonundaki, **"İyilik edenlere işte böyle mükâfat veririz"** cümlesi buna işaret ediyor olmalıdır.

İshak, İbrahim'in oğlu, Yakub da İshak'ın oğlu yani İbrahim'in torunudur.

Burada İsmail'in zikredilmemesi, Hz. İbrahim'in yaşının ilerlemiş olduğu bir sırada ve kısır olan hanımı Sare'den İshak'ın doğmuş olması sebebiyledir. Sanki burada da Hz. İbrahim'in iyi çabalarına bir mükâfat olarak İshak'ın hediye edildiği hatırlatılmaktadır. Ayrıca hem bu âyette hem de onu takip eden âyette İsrailoğulları'nın peygamberleri sıralanmaktadır.

Kuşkusuz her peygamberi öne çıkartan bazı meziyetleri vardır. Kimi Hz. İbrahim misalinde olduğu gibi peygamberlik yanında bilgelikle donatılmıştır kimi de Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Eyyub, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Harun misalinde olduğu gibi bu dünya hayatında peygamberlik görevinin yanında yöneticilik görevi yüklenmiştir. Hz. Eyyub, Hz. Yusuf, Hz. İsmail gibi kimileri de büyük sıkıntılarla karşılaşmış ama bu sıkıntılara katlanmıştır. Bazıları, kavimleri tarafından şiddetle dışlanmış, hatta öldürülmüş; ama öldürülme anına kadar tebliğ görevini aldırmadan yerine getirmiştir. Hz. Zekeriya, Hz. İsa, Hz. Yahya ve Hz. İlyas gibileri de zahidane bir hayat yaşamış; dünyanın geçici zevk ve süsüne aldırmamıştır.

Burada da peygamberler bu özellikleri yönüyle gruplandırılarak zikredilmektedir.

Bütün bu üstünlüklerine rağmen şayet onlar, **"ortak koşmuş olsalardı yaptıklarının hepsi boşa giderdi."** Âyetten, inancın ne denli önemli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz; amel etmek önemli bir şeydir ama iman temeldir. Temel olmayınca amelin bir anlamı kalmamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki cevap cümlesi, şart cümlesinin gerçekleşmesine bağlıdır. Burada *"ortak koşmuş olsalardı"* şart cümlesi, *"yaptıklarının hepsi boşa giderdi"* cümlesi de cevap cümlesidir. Bu tür şart ve cevap içeren cümleler, söz konusu edilen hususun meydana gelmesinin mümkün olduğunu gösterir; mutlaka meydana geldiğini veya geleceğini değil. Hatta bazen meydana gelmesi mümkün olmayan şeyler için bir faraziye olarak da bu tür ifadeler kullanılabilir; *"De ki: Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı kulluk edenlerin ilki olurdum"* (Zuhruf 43/81) âyetinde olduğu gibi. Tefsirini yapmakta olduğumuz âyet de böyledir. Biz biliyoruz ki peygamberlerden hiçbiri Allah'a ortak koşmamıştır.

"İşte bunlardır kendilerine kitap, bilgelik ve peygamberlik verdiğimiz kimseler. Onlar bunu inkâr edecek olurlarsa onu inkâr etmeyecek bir topluluğu onların yerine getiririz."

Müfessirler inkâr edenlerle Kureyş müşriklerinin; inkâr etmeyecek topluluk ile de Müslümanların kastedildiğini belirtirler. En'âm sûresi Mekkî bir sûredir. Bilindiği gibi Mekke'de Müslümanlar güçsüz bir durumda idi. Kimse onların bir gün gelip hâkim duruma geçeceklerini tahmin etmiyordu. Burada

Mekke müşriklerine, bu dini kabul etmedikleri takdirde onu kabul edecek bir topluluğun mutlaka olacağı haber verilmektedir. Bu sebeple Râzî'nin de belirttiği gibi âyet, Müslümanların galip geleceklerini önceden haber vermektedir. (Râzî, XIII, 69). Ama kuşkusuz âyet o dönemi anlatmakla sınırlı değildir. Bu sebeple İslâm dinine mensup olanlar arasında da bu dini yüklenmekten vazgeçecek olanlar olursa onu sırtlanacak birileri çıkar ve bunlar mutlaka galip geleceklerdir. Allah'ın dini herhangi bir topluluğun tekelinde olmadığı gibi o topluluğa mecbur da değildir. Bir topluluk vazgeçecek olursa başka bir topluluk onu üstlenecektir.

"İşte bunlardır doğru yola kavuşturduklarımız. Öyleyse onların doğru yoluna uy."

Söz konusu peygamberlerin ve burada ismi geçmeyen diğer peygamberlerin yolu, Allah'a teslimiyet idi. Bütün peygamberlerin inanç konularında aynı hususları getirdiklerine daha önce değinmiştik. Peygamberler, sadece sosyal hayatla ilgili bazı meselelerle helal-haram konularındaki bazı meselelerde birbirlerinden farklı kurallar getirmişlerdir. Bu sebeple burada Peygamber'in kendinden önceki peygamberlerin yolundan gitmesi emredilmektedir. Peygamber, inanç ahlâk ve genel kurallar gibi konularda kendisinden önceki peygamberlerin yolunu takip etmektedir. Âyetin devamı olan **"Bundan dolayı sizden bir ücret istemiyorum. O, herkes için bir hatırlatmadan başka bir şey değildir! "** cümlesi, söz konusu ettiğimiz genel kurallar içerisinde değerlendirilmesi gereken şeylerdir. Bütün peygamberler, dini insanlara tebliğ etmekten dolayı insanların kendilerinden herhangi bir mükâfat beklememiş, sadece hatırlatmakla yetinmişlerdir; ayrıca inanmaları için insanları zorlamamışlardır.

Yukarıdaki âyetlerde birçok peygamberden söz edildi. Özellikle Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen peygamberlere vurgu yapıldı. Böylece Peygamberimiz Muhammed'in peygamberliğini anlatmaya bir hazırlık yapılarak onun, kendisinden önceki peygamberlerin yolundan gittiği ve tıpkı onlar gibi Allah'ın vahyini insanlara tebliğ etme karşılığında insanlardan bir karşılık beklemediği anlatıldı. Aşağıdaki âyetlerde bu konu ele alınmaktadır:

لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ
مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ
﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

91. (Onlar) **Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü "Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmiş değildir" dediler. De ki: "İnsanlara bir aydınlık ve yol gösterici olarak Musa'nın getirdiği ve sizin de parça parça sayfalar halinde düzenleyip gösterdiğiniz ama çoğunu gizlediğiniz, böylece sizin de atalarınızın da bilmediği pekçok şeyin öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?" Sen; "Allah!" de ve sonra da bırak onları, boş şeylere dalıp oyalansınlar.**

92. Bu, Anakent ve çevresini uyarman için indirdiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan mübarek bir Kitaptır. Âhirete inananlar ona da inanırlar ve onlar, namazlarına devam ederler.

91. âyetin Medine'de indirilen âyetler arasında olduğu söylenir. Âyetin Mekke'de ve müşrikler hakkında indirildiğini söyleyen müfessirler de vardır. Medine'de indirildiğini söyleyenler, Yahudilerden birkaç kişinin, **"Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmiş değildir"** derken inadına bunu söylediklerini belirtir ve âyetin devamının da bunu kanıtladığını ifade ederler. Mekke'de indirildiğini söyleyenler ise Allah'ın bir beşer olan Hz. Musa'ya vahiy indirdiğini Yahudilerin bildiğini, bu sebeple bir beşere vahiy verilmeyeceğini ileri sürenlerin Mekke müşrikleri olması gerektiğini söylerler ve müşriklerin bu iddialarının Kur'ân'da değişik âyetlerde belirtildiğini ifade ederler.

Âyetin Mekke'de indirildiğini söyleyenler, Ebu Amr ve İbnu Kesir'in kıraatlerini esas alırlar ki buna göre âyetin ilgili kısmının anlamı şöyledir: *"İnsanlara bir aydınlık ve yol gösterici olarak Musa'nın getirdiği ve onların parça par-*

ça sayfalar halinde düzenleyip gösterdikleri ama çoğunu gizledikleri... Kitab'ı kim indirdi?"

Bu kıraate göre, müşrik Araplar Yahudilere Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunu soruyorlardı. Yahudiler de Tevrat'ın Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair anlatımlarını gizleyerek müşrik Araplara onun bir peygamber olamayacağını anlatıyorlardı.

Sonuç olarak, bir beşere vahiy indirilmediğini söyleyenler insanlığın tarih boyunca tanık olduğu gerçeklere aykırı bir iddiada bulunuyor ve açıkça iftira ediyorlardı. Bu denli açık bir gerçeği görmezlikten gelenlere yapılacak şey, onları iddialarıyla baş başa bırakmaktır.

"Bu, Anakent ve çevresini uyarman için indirdiğimiz mübarek ve kendinden öncekini doğrulayan bir Kitaptır. Âhirete inananlar, ona inanırlar ve onlar, namazlarına devam ederler."

Mübarek kelimesi Arap dilinde bolluk, bereketlilik, karar bulma gibi anlamlara gelir. Kur'ân'ın bu kelimeyle nitelenmesi, yararlarının çokluğuna işarettir. Kur'ân bu nitelemenin yanı sıra kendisini daha başka sıfatlarla da nitelemektedir: Zikir/hatırlatma, Furkan/hakkı batıldan ayıran, Hakîm/her şeyi yerli yerince açıklayan, Mübîn/açıkça ortaya koyan, Ahsenu'l-Hadis/sözün en güzeli, en-Nebeu'l-Azîm/büyük ve önemli haber gibi.

Müşrik Araplar, Yahudilere Tevrat indirildiği gibi bize de kitap indirilmiş olsaydı onlardan daha çok kitabımıza bağlı kalırdık, diyorlardı ya; işte onlara bir kitap; bereketi bol bir kitap!

Anakent ile Mekke kastedilmektedir. Din açısından Mekke, kentlerin anası sayılır. Yeryüzünde kurulan ilk mabet Mekke'dedir. İslâm'ın doğuş yeridir. Müslümanların haccettikleri yerdir; toplanma yeridir. Kısacası kentlerin anası, merkezidir. Dünyanın değişik kentlerinde yaşayan Müslümanlar burayı kıble edinmişlerdir. İslâm burada doğmuş ve buradan halka halka çevreye yayılmıştır. Merkez burası kabul edildiğinden, çevresi, yeryüzünün tamamıdır. İbnu Abbas, *çevresi* kelimesini tefsir ederken, doğudan batıya yeryüzünün tamamı, demektedir. (Taberî, V, 271). Nitekim tefsirini yapmakta olduğumuz bu sûrenin 19. âyetinde, *"bu Kur'ân bana vahyolundu ki sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım"* denmektedir. Yine 90. âyette istisnasız herkese bir hatırlatma olduğu belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrenselliğine dair Kur'ân-ı Kerim'de daha pek çok âyet vardır. *"Seni insanların tamamına müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."* (Sebe' 34/28). *"Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren ne kutludur"* (Furkan 25/1) âyetleri söz konusu âyetlerdendir.

Bu dünya hayatına gönderilişlerinin amacı ve hayatlarının anlamı üzerinde duranlar; bu işi ciddiye alanlar, bu Kur'ân'a inanırlar. Bu sebeple **"Âhirete inananlar, ona inanırlar"** denmektedir. Âhirete inanmayanlar hayatlarının anlamını kavrayamamış kimselerdir. Bu sebeple böyle bir inanca ihtiyaç duymuyorlar.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ
قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَوْ تَرٰى اِذِ الظَّالِمُونَ
فٖي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰئِكَةُ بَاسِطُوا اَيْدٖيهِمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمْ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ
وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهٖ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى
كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ
وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذٖينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فٖيكُمْ شُرَكٰؤُا
لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

93. Yalan yere Allah'a iftira eden veya kendisine bir şey vahyedilmediği halde, "bana vahyedildi" ya da "Allah'ın indirdiği gibisini ben de indiririm" diyenden daha zalim kim olabilir? O zalimleri can çekişirlerken, melekler de ellerini uzatmış: "Canlarınızı verin, Allah'a karşı söylediğiniz gerçek dışı şeylerden ve âyetlerine karşı küstahça böbürlenmenizden dolayı bugün alçaltıcı bir ceza ile cezalandırılacaksınız." derken bir görsen!

94. Şüphesiz, sizi ilk defa yarattığımız gibi bize teker teker geldiniz.

Size verdiklerimizi de arkanızda bıraktınız. Kendinizle ilgili olarak, Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz. Çünkü artık aranızdaki (bağlar) **kesinlikle kopmuş; ileri sürdükleriniz de sizden ayrılıp gitmişlerdir.**

Kendisine hiçbir şey vahyedilmediği halde "bana vahyedildi" diyenden daha zalim kimse yoktur. Kur'ân'ın bir benzerini getirebileceğini iddia eden de aynı şekilde en zalim kimsedir. Bazı müfessirler, Kur'ân'ın icazını kabul etmeyenin de böyle olduğunu söyler; çünkü Kur'ân'ın icazını kabul etmeyen, bir benzerinin getirilebileceğini kabul ediyor demektir.

Ehl-i Kitap âlimlerinden bir kısmı sürekli Allah'la irtibat halinde olduklarını ileri sürmektedir. Aynı şekilde Müslüman mutasavvıflar arasında bu tür iddialarda bulunanlar olmuştur. Peygamberler dışında bu tür iddialar ileri sürenler, vasıfları ne olursa olsun bu âyetin kapsamına girerler.

Bu tür iddialarda bulunanların ecelleri geldiğinde ruhlarını teslim etmek istemezler; fakat melekler onlara: **"Canlarınızı verin, Allah'a karşı söylediğiniz gerçek dışı şeylerden ve âyetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı bugün alçaltıcı bir ceza ile cezalandırılacaksınız"** diyeceklerdir.

"Şüphesiz, sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize teker teker geldiniz…"

İnsan öldüğünde ameli dışında hiçbir şey beraberinde olmayacaktır. Dünya hayatına nasıl yalnız başına ve yanında hiçbir şey olmaksızın gelmişse Allah'ın huzuruna da öylece çıkacaktır. Geride kalan malları, makamları ve iktidarları onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır. Hatta Buharî'nin de aktardığı bir hadiste, insanların yanlarında ve üstlerinde hiçbir örtü olmaksızın çırılçıplak mahşer yerinde toplanacakları belirtilmektedir. Peygamber'e, kadın erkek karışık bir şekilde mi? diye sorulduğunda: "O gün herkes kendi derdiyle meşgul, kimse kimsenin farkına varmayacaktır" karşılığını vermiştir. (Buharî, Kitabu'l-Enbiyâ).

Allah'a ortak koştukları ve kendilerine Allah katında şefaat etmelerini bekledikleri aracıları da onları yalnız bırakacaktır.

سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ
حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ اُنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95. Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesizki Allah'tır; canlıyı ölüden çıkarır ve ölüyü canlıdan çıkarır. İşte sizin Allah'ınız budur. Ne diye yüz çeviriyorsunuz?

96. Tanyerini yaran da O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneşle ayı ise bir hesap için yaratmıştır. İşte bu, her şeye galip gelenin, her şeyi bilenin takdiridir.

97. Karanın ve denizin karanlıklarında yön bulasınız diye sizin için yıldızları var eden de O'dur. Bilenler için âyetleri ayrıntılı açıkladık.

98. O, sizi tek bir nefisten yaratandır. Bilesiniz ki bir yerleşme yeri ve bir de dinlenme yeri vardır. Kavrayanlar için âyetleri ayrıntılı açıkladık.

99. O, gökten bir su indirendir. Her şeyin filizini onunla çıkardık ve ondan bitirdiğimiz yeşillikten üst üste binmiş taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytinler ve narlar türetiyoruz; (hepsi de birbirine) **benzeyen ve benzemeyen şekillerde... Ürün vermeye başladıkları anda bir bak ürünlerine bir de olgunlaşmış hallerine! Kuşkusuz, şu size gösterilenlerde inanan bir toplum için ibretler vardır.**

Bu âyetlerde sonsuz güç ve bilgisi nedeniyle yalnızca Allah'a ibadet edilmesi ve hiçbir varlığın O'na denk tutulmaması veya ortak kılınmamasının gerekçeleri anlatılmaktadır. Bu sebeple âyetler önceki âyetlerde işlenen konunun devamı şeklindedir. Çünkü önceki âyetlerde tevhit konusu, ardından peygamberlik konusu ve ölümden sonra diriliş konusu işlenmişti. Burada önceki âyetlerde anlatılan konulara ek olarak Allah'ın kadir olduğu ve ibadet edilmeye yalnızca O'nun layık olduğu anlatılmaktadır.

Âyetlerde anlatılan hususlar açıktır: Zaman ve mekân olarak evrende olup bitenlerin tamamı Allah'ın elindedir; tanyerini yaran, yağmuru yağdıran, tohum tanelerini yeşerten, yeşeren filizleri büyütüp onlara meyve verdirten; kısacası bütün bu hususların kural ve kanunlarını ortaya koyan ve bu kanunları yöneten O'dur.

Yüce Allah'ın gücü ve birliğine dair burada sıralanan delillerin tamamı, çevremizde meydana gelen ve her gün müşahede ettiğimiz olağan şeylerdir. Daha önce de dikkat çekmiştik, Allah'ın gücü söz konusu edildiğinde genelde insanlar olağanüstülükler arar. Oysa Kur'ân, öncelikle olağan dediğimiz tabiata hâkim kanunlara dikkat çeker. İnsanları bunlar üzerinde düşünmeye çağırır. Evrene hâkim olan bu mükemmel kanunların, Allah'ın kudretinin bir eseri olduğunu belirtir.

"O, sizi tek bir nefisten yaratandır. Bilesiniz ki bir yerleşme yeri ve bir de dinlenme yeri vardır. Kavrayanlar için âyetleri ayrıntılı açıkladık."

*Tek nefis*le ne kastedildiği meselesine Nisa sûresinin ilk âyetinin tefsirinde yer vermiştik. Burada şunu ilave etmek yerinde olur: İnsanlar tek bir nefisten yaratılmalarına rağmen sonradan kabile ve halklara bölünmüşlerdir. Bu şekilde bölünmeleri, birbirlerini tanımaları içindir; çatışma sebebi olsun diye değildir. Zaten tek bir nefisten yaratılmalarının hatırlatılması da onları birbirlerine bağlayan bağın varlığına ve aralarında çatışmanın olmaması gerektiğine bir işarettir.

Yerleşme yeri diye çevirdiğimiz *mustekar* kelimesi ile dinlenme yeri diye çevirdiğimiz *mustevda'* kelimelerinden ne kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler yerleşme yeri ile babaların bellerinin kastedildiğini; insanı meydana getiren nutfenin erkeğin belinde yerleşik olduğunu, dinlenme yeri yani mustevda' olarak da annelerin rahimleri olduğunu söylerler. Çünkü nutfe burada bir mola verir ve sonra dünyaya gelir.

Elmalılı, âyetin tefsirinde şöyle der:

"Yani hepiniz bir nefisten meydana gelmiş olduğunuz halde her birinizin bir istikrar haliniz, bir istîda haliniz var. Sırt omurgasından rahime, rahimden dünyaya, dünyadan kabre, kâh yerleşme, kâh emanet olarak bırakılma, iki nöbetleşen hâl içindesiniz yahut kiminiz istikrar yeri, kiminiz istîda yeri, bazınız erkek, bazınız dişi. Yahut kiminizin yerleşme yeriniz, kiminizin emanet bırakma yeri var; bazınız döl sahibi, bazınız rahim sahibi; bazınızın karargâhı, evi, vatanı var, bazınız gurbette, yolculukta veya göçebe..." (Elmalılı, IV, 38).

Kur'ân-ı Kerim çevremizde olup biten tabiat olaylarından söz ederken evrende mevcut şeylerin insanların yararı için olduklarını belirtmekle modern ilimler alanında çalışma yapmaya muhataplarını teşvik etmektedir. Evrende bulunan şeyler insanların yararlanmalarına sunulduklarına göre, insanlar bu alanlarda çalışacak ve evrende bulunan şeylerden daha çok yararlanmak konusunda araştırmalar yapacaktır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in ve gönderilen peygamberlerin görev alanları bu gibi konuları araştırmak olmadığından, onlar ne modern ilimlerin çalışma metotlarını belirler ne de modern ilmin vardığı/varacağı sonuçları önceden haber verirler. Bu gibi alanlarda yapılacak araştırmalar, tamamen insanların kendilerine bırakılmıştır.

90. ayette anlatılanlar da dediğimizi desteklemektedir. Bu ayette gökten indirilen su ile tanelerin yeşerdiği ve nihayet ürün verdikleri anlatılıyor ve inanan kimselerin bunları gözlemleyip onlardan ibretler çıkardıkları ifade ediliyor. Herkesin her zaman ve her yerde gözlemleyebileceği şeyler dile getiriliyor; ama modern ilimlerin alanlarına girilip söz konusu ürünlerin neden ve nasıl yetiştikleri gündeme getirilmiyor. Bu gibi meseleler modern ilimlerin alanına girmektedir ve insanlar çalışarak bunları bulacaklardır.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا

يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ
تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَٓاءَكُمْ بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ
﴿١٠٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

100. **Bir de tutup cinleri Allah'a ortak koştular. Hâlbuki cinleri de** (O) **yaratmıştır. Bir bilgiye dayanmaksızın O'na oğullar ve kızlar da yakıştırdılar. O, münezzehtir ve onların bu nitelemelerinden yücedir.**

101. **Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Eşi olmadığı, her şeyin yaratıcısı O olduğu ve her şeyi bildiği halde O'nun nasıl bir çocuğu olabilir?**

102. **İşte Rabbiniz Allah budur! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır; öyleyse O'na kulluk edin. O, her şeyi koruyup gözetendir.**

103. **Gözler O'nu göremez; ama O, gözleri görür. O, bol lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır.**

104. **Rabbinizden size apaçık deliller geldi; kim ki görürse kendi lehinedir, kim de kör olursa kendi aleyhinedir. Ben başınızda bir bekçi değilim.**

105. İşte biz delilleri böyle türlü türlü getiririz; (varsın onlar,) **"ders almıştır" desinler; biz de onu, bilenlere açıklayalım.**

Müşrik Arapların asıl inançları putperestlik idi. Putları vardı ve bu putların kendileriyle Allah arasında aracılık yaptıklarına inanıyorlardı. Ancak elde mevcut bir kitapları bulunmadığından, komşu milletlerin inançlarından bir şeyler alarak kendi inançlarına katıyorlardı. Sabiîlerden, Mecusilerden, yıldızlara tapanlardan, şeytana tapanlardan, Yahudi ve Hıristiyanlardan birtakım inançlar almışlardı. Bu nedenle inançları arasında bir bütünlük aranmazdı. Ne var ki Kur'ân'da müşrik Araplara izafe edilen her inancın hepsi tarafından paylaşılmadığını da hesaba katmak gerekir. Onlara izafe edilen inançlar onların yalnızca bir kesimi tarafından kabul görüyor olabilir. Müşriklerin diğer inanç gruplarından aldıkları inançlardan biri de cinleri Allah'a ortak koşma inancıdır. Cinlere tapma, eski milletlerde yaygın bir inançtı. Eski Yunanların ve Romalıların da cinlere taptıkları bilinmektedir.

Müşrik Araplar, cinlerin evrende birtakım tasarruflarının olduğuna inanıyor ve bu sebeple de zarar vermelerine karşı birtakım muskalar kullanıyor, onlara yaklaşmak için kurbanlar takdim ediyorlardı. Yine bu inançları sebebiyle cinlerin kâhinlere haberler aktardıklarını, şairlerin cinleri bulunduğunu ve bu cinlerin şairlere ilham verdiklerini söylüyorlardı. Onlara göre cinlerin Allah'la bir bağlantıları vardı. Bu sebeple cinlerin bir çeşidi olarak kabul ettikleri meleklerin Allah'ın kızları olduklarına inanıyorlardı: **"O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar."** Hâlbuki Allah cinlerin de şeytanların da meleklerin de yaratıcısıdır. Kuşkusuz, Allah müşrik Arapların bu nitelemelerinden ve evrende Allah'la birlikte tasarrufta bulunanların varlığına inanan başka kimselerin nitelemelerinden münezzehtir.

Evrenin tamamının; görünen ve görünmeyen şeylerin yaratıcısı Allah'tır: **"Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Eşi olmadığı, her şeyin yaratıcısı O olduğu ve her şeyi bildiği halde, O'nun nasıl bir çocuğu olabilir!"**

Allah'a çocuk isnat etmek, çoğu inançlarda evrenin evirilip çevrilmesinde Allah'a ortak koşmak anlamına gelir. Evrende tasarruf yetkisine sahip bulunduklarına inandıkları kişi veya topluluklara Allah'ın oğlu/oğulları veya Allah'ın kızı/kızları, derler. Allah her şeyin yaratıcısı olduğu halde O'nun oğlu veya kızı yani evrenin tasarrufunda ortağı olabilir mi? Ayrıca Allah her şeyi bilendir, eğer oğlu veya kızı olsaydı, onların da her şeyi bilen olmaları gerekirdi.

"İşte Rabbiniz Allah budur! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır; öyleyse O'na kulluk edin. O, her şeyi koruyup gözetendir."

Allah her şeyin yaratıcısı olduğuna göre, evrenin yalnızca bir ilâhı / yöneticisi vardır ve O da Allah'tır. Sadece O'na kulluk edilir. O her şeyin yaratıcısı, yöneticisidir ve onlara rızık verendir.

"Gözler O'nu göremez; ama O, gözleri görür. O, bol lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır."

Âyetin amacı, insanların Allah'ı görmedikleri halde Allah'ın onları her zaman gördüğünü hatırlatmak, böylece her ne yapıyorlarsa Allah'ın onları gördüğü bilinciyle hareket etmelerini sağlamaktır. "Ey insan! Sen Allah'ı görmüyorsun; ama Allah seni görüyor. O halde davranışlarına dikkat et." Ancak bu ve benzeri âyetler, Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında, Allah'ın âhirette görülüp görülmeyeceği konusunda uzun ve sert tartışmalar yaşanmasına yol açmıştır. Bir taraf diğerini, anlama ve kavrama zafiyetiyle itham ederken diğeri bu tarafı, sapıklıkla itham etmiştir.

Ehl-i Sünnet, Allah'ın görülmeyeceğini ifade eden âyetlerin inanmayanlar için olduğunu yahut dünya hayatıyla sınırlı olduğunu söylerken Mu'tezile, âyetlerin genel olduğunu ve âhiret hayatını da içine aldığını belirtir. Mu'tezile, Allah'ın görülebilmesi için bir mekânda, bir yönde ve cisim olması gerektiğini, oysa Allah'ın bunlardan münezzeh olduğunu söylerken Ehl-i Sünnet, söz konusu şartların dünya hayatındaki görme ile olduğunu, âhirette durumun farklı olacağını; dünyevi şartlar kalktığında O'nu görmemizin mümkün olacağını söylemektedir. Yine Ehl-i Sünnet içerisinde, rüyada Allah'ı görebildiğimiz ve rüyanın ölümün bir benzeri olduğunu ve rüyada O'nu görmemizin, âhirette göreceğimizin bir delili olduğunu ileri sürenler olmuştur.

Ehl-i Sünnet'ten bazıları şöyle demektedir: Âyette *idrak*'ten söz edilmektedir. İdrak, görmekten daha özel bir durumdur. Çünkü idrak, bir şeyin hakikatini ve mahiyetini bilmektir. Mesela ayı gören bir kimse ayın hakikatini ve mahiyetini bilmeyebilir. Bu sebeple Allah'ın idrak edilememesi, görülmemesi anlamına gelmez. (İbnu Kesir, III, 303). Allah'ın ahirette görülmesi meselesinde Ehl-i Sünnet'le Mu'tezile arasındaki tartışma bu şekilde sürüp gitmektedir.

Az önce belirttiğimiz gibi âyet, insanlara yaptıklarının Allah tarafından görüldüğünün hatırlatılmasını ve bu sebeple insanın davranışlarına dikkat etmesi gerektiği konusunda bir uyarıyı amaçlamaktadır. Biz de burada bunu hatırlatmakla yetiniyoruz.

"Rabbinizden size apaçık deliller geldi; kim ki görürse kendi lehinedir, kim de kör olursa kendi aleyhinedir. Ben başınızda bir bekçi değilim."

Kuşkusuz, Allah'ın bizim inanmamıza ve emirlerini yerine getirip sakındırdıklarından sakınmamıza ihtiyacı yoktur. Bu sebeple, *"biz olmasaydık, Allah'a ibadet eden olmazdı; o halde biz ne kadar O'na muhtaç isek, O da bize o kadar muhtaçtır"* türü sözler, imanla bağdaşması mümkün olmayan sözlerdir. Bu tür sözler ne kadar tevil edilip temize çıkarılmaya çalışılırsa çalışılsın, Allah'a karşı işlenmiş büyük bir suçtur. İnsanlar inanır, salih amel işlerlerse kendi lehlerinedir, Allah'ın bundan bir kazancı yoktur. İnanmayan da kendi aleyhine bir iş yapmış olur, Allah'a bundan dolayı bir zarar gelmez.

Bir peygamberin görevi, sadece tebliğ etmektir; insanları inanmaya zorlamak değildir. Tebliğ etmekle peygamber görevini yerine getirmiş olur. İnanmaları için başkalarını zorlamaya yetkisi de bulunmamaktadır.

"İşte biz delilleri işte böyle türlü türlü getiririz; varsın onlar, 'ders almıştır' desinler; biz de onu, bilenlere açıklayalım."

Deliller getirildikten sonra karşı taraf ne derse desin, önemli değildir. Önemli olan, getirilmiş olan delilleri çürütüp çürütemedikleri, aksini ispat edip edemedikleridir. Kur'ân-ı Kerim deliller serdettikçe, muhalifler ya sivrisinek misalinde olduğu gibi böyle delil mi olur, diyorlardı yahut birileri Peygamber'e bunları öğretiyor, günümüz deyimiyle 'beyni yıkanmış' diyorlardı. Bazen de büyücüdür, büyü gücüyle bunları yapıyor, demekteydiler. Oysa yapmaları gereken şey, kendilerine sunulan delilleri çürütmeleri ve bunların aksini ispat etmeleridir. Bunu yapmadıkça ve yapamayacaklarına göre, ne deseler boştur.

Yüce Allah bu âyette Peygamber'ine, o müşriklerin söylediklerine aldırmamasını buyurmaktadır. Varsın onlar, "ders almıştır" desinler, önemli değil. Hakikate elbette kulaklarını açanlar olacaktır. Ama hiç kimse hakikate kulak vermezse bir önceki âyette de ifade edildiği gibi Allah'a herhangi bir zarar veremezler.

اِتَّبِعْ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكُواۜ وَمَا
جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظاًۚ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿١٠٧﴾

106. Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka ilâh yoktur. Ortak koşanlardan yüz çevir.

107. Eğer Allah dilemiş olsaydı ortak koşmazlardı. Ama biz seni onlar üzerinde bir bekçi tayin etmediğimiz gibi onların sorumlusu da değilsin.

Önceki grup âyetlerde Peygamber'e, onu reddedenlerin sözlerine itibar etmemesi tavsiye edilmişti. Buradaki ayette ise ne yapacağı anlatılmaktadır: Ey Muhammed! Sen Rabbinden sana gelen vahye tabi ol. Çünkü Rabbinden başka ilâh; emirlerine itaat edilecek hiç kimse yoktur. Türlü türlü deliller getirdiğin halde onlar bu delillere aldırmayıp senin hakkında ileri-geri konuşmaya başlarlarsa onlardan yüz çevir.

İkinci âyette, **"Allah dileseydi ortak koşmazlardı"** denilmesi, Allah'ın inanmayanların iman etmelerini istemediği anlamına gelmez. Gerek iman etme gerekse inkâr etme konusunda Allah'ın bir zorlamasının olmadığı anlamına gelir. Çünkü bu söz, gerek önceki âyetlerde gerekse Peygamber'in onlara bekçi olmadığının, yaptıklarından da sorumlu tutulmayacağının anlatıldığı bir bağlamda söylenmektedir. Yani; ey Peygamber! İman etmeleri için onları zorlamak söz konusu olsaydı bunu Allah yapardı; onları ortak koşmamaya zorlardı, denmektedir. Bu husus Yûnus sûresinde açıkça ifade edilmektedir: *"Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi inanırdı. İnanmaları için sen mi insanları zorlayacaksın."* (Yûnus 10/99). Burada, Allah'ın dilemesinin, zorlama karşılığında kullanıldığı açıktır. İmtihan için bu dünya hayatına gönderildiklerinden dolayı iman etmekte de inkâr etmekte de insanlar serbest bırakılmışlardır. Allah, yukarıda da ifade edildiği gibi inanmaları için çeşit çeşit delil getirmekte ve önlerini açmaktadır. İnanmak yahut inanmamak onlara kalmış bir şeydir.

Burada, Allah'ın dilemesinin onlara bir baskı şeklinde anlaşılamayacağı, ileride gelecek olan 148. âyetten de anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu âyette ortak koşanların; *"Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık"* şeklindeki iddialarına karşılık, *"yanınızda bize göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve yalnızca tahminde bulunuyorsunuz"* (En'âm 6/148) denmektedir. Dolayısıyla ortak koşmalarını Allah'ın dilemesine bağlamaları reddedilmektedir. Allah bu konuda onları zorlamış değildir; kendileri bunu seçmişlerdir. Kuşkusuz, Allah'ın iradesi dışında hiçbir şey gerçekleşmez. Ne var ki insanın iman etmesi, inkâr etmesi, iyi işler yahut kötü işler yapması, Allah'ın iradesiyle insanlara verilmiştir. O'nun iradesi ile insanlar bu gibi konularda serbest bırakılmışlardır. İman ve imansızlık, iyi amel veya kötü amel

sonucunda mükâfat veya ceza görmek için adalet de bunu gerektirir ve şüphesiz ki Allah en âdil olandır.

Yukarıdaki âyetlerde Peygamber'e, Allah'tan kendisine gelen vahyi tebliğ etmesi, müşriklerin saldırılarına karşı onlardan yüz çevirmesi anlatıldı. İnsanlardan kiminin Peygamber'in davetini kabul etmesinin kimilerinin de reddetmesinin Allah'ın bir yasası olduğunu; bu konuda insanların serbest bırakıldıklarını, inanç konusunda baskının doğru olmadığı ve peygamberlerin, insanların başlarına dikilmiş bekçiler olmadıkları anlatıldı. Aşağıdaki âyetlerde ise insanları dine davet konusunda önemli bir hususa dikkat çekilmektedir:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ
عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ
فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ
اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾
وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ
اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾
وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

108. Onların Allah'ın yanı sıra yalvarıp durduklarına sövmeyin ki (aşırılık yaparak) **bilgisizce onlar da Allah'a sövmesinler. Zira biz**

her ümmete yaptığını işte böylece güzel gösterdik. Nihayet dönüşleri Rablerinedir; (Allah) **yaptıklarını onlara haber verecektir.**

109. Kendilerine bir mucize gelmesi durumunda ona mutlaka inanacaklarına dair tüm kararlılıklarıyla Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler yalnızca Allah'ın yanındadır." Mucizeler geldiğinde de iman etmeyeceklerini size ne bildirecektir ki?

110. Biz onların kalplerini ve gözlerini ters çeviririz de evvelce inanmadıkları gibi (inanmazlar) **ve onları azgınlıkları içerisinde bocalar halde bırakırız.**

111. Şayet onlara melekleri indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve kanıt olacak her şeyi toplayıp karşılarına koysaydık Allah dilemedikçe yine inanmazlardı; ama onların çoğu bunu bilmiyor.

Nakledilir ki Müslümanlar, müşriklerin Allah'a ortak koştuklarına sövünce onlar da Müslümanların taptıklarına, yani Allah'a sövüyorlardı. İlk âyet, Müslümanlara bunu yasakladı. (Taberî, V, 309). Her ne kadar müşrikler Allah'a inanıyor idiyseler de Müslümanların onların ilâhlarına sövmeleri onları öfkelendiriyor ve Allah'a sövmelerine sebep oluyordu. Her inanç mensubu, haliyle kendi inancının daha üstün olduğuna inanır. Bu sebeple öncelikle kendi değerlerini savunmayı öne çıkarır. Âyette geçen **"(aşırılık yaparak) bilgisizce onlar da Allah'a sövmesinler"** ifadesinden bunun kastedildiği söylenmektedir. Bu sebeple özellikle tartışma esnasında Müslüman'ın daha dikkatli davranması beklenir.

Sövme, hakaret içeren hususlardır, değilse Allah'a ortak koşulanlara ibadet etmenin caiz olmadığını, onların zarar verme ve yararlandırma gücüne sahip bulunmadıklarını, kısacası ibadet edilmeyi hak etmediklerini söylemek sövme değildir. Nitekim Muhammed sûresinin 12. âyetinde Allah'a ortak koşanlar hayvanlara benzetilmekte, hatta A'râf sûresinin 179. âyetiyle Furkan sûresinin 44. âyetinde hayvanlardan daha şaşkın oldukları anlatılmaktadır. O halde sövmemenin anlamı, İslâm'ı tebliğ etmemek değildir.

İslâmiyet herkese açık bir dindir. Henüz İslâm'a girmemiş olanlara dini ulaştırmak ve onları İslâm'a davet etmek Müslümanlar için bir görevdir. O halde bu görevin en iyi ve en verimli şekilde yerine getirilmesi gerekir.

Müfessirler âyete daha geniş bir anlam vermişlerdir. Bu sebeple dine davet, şayet fayda yerine zarar getiriyorsa bundan vazgeçmek gerektiğini söylerler. Aynı şekilde Allah'ın emrine itaat, şayet ma'siyete sebep oluyorsa onu terk

etmek gerekir. Çünkü olumsuzlukların ortadan kaldırılması, yararların elde edilmesinden önce gelir.

Fıkıhçılar, *sedd-i zerayi,* yani "kötülüklere sebep olan kapıların kapatılması" kuralını bu âyete dayandırırlar.

"Kendilerine bir mucize gelmesi durumunda ona mutlaka inanacaklarına dair tüm kararlılıklarıyla Allah'a yemin ettiler..."

Müşrikler Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve öncekilerden bildikleri peygamberlerin mucizelerine benzer bir mucize istiyorlardı. Böyle bir mucize kendilerine getirildiği takdirde iman edeceklerine dair yemin ediyorlardı. Yüce Allah Peygamber'ine; **"Mucizeler yalnızca Allah'ın yanındadır"** demesini emretmektedir. Peygamber'in kendisi mucize getiremez. Peygamber evren üzerinde tasarruf yetkisine sahip değildir ki evrene hâkim kanunlardan birini altüst ederek mucize getirebilsin.

Taberî'nin naklettiğine göre Kureyş müşrikleri Peygamber'e gelerek; "Ey Muhammed! Musa'nın bir asası olduğunu ve bu asayı taşa vurarak ondan on iki pınar fışkırttığını, İsa'nın ölüleri diriltiğini, yine Semûd kavmine bir deve gönderildiğini haber veriyorsun. Sen de bize bu tür mucizelerden getir ki sana inanalım" demişler. Bunun üzerine Peygamber; "Size ne getirmemi istiyorsunuz?" diye sormuş, "Bize Safa tepesini altın yap" demişlerdir. Peygamber; "Dediğinizi yapsam bana inanır mısınız?" diye sormuş, "Evet, Allah'a yemin ederiz ki hepimiz sana uyarız" karşılığını vermişlerdir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) dua etmiş, ardından Cebrail gelerek; "İsteğin yerine getirilecek, dilediğin altın olacak. Ne var ki mucize geldikten sonra inanmayanları cezalandıracağız. Ama istersen, onları kendi halleriyle baş başa bırak, nihayet onlardan tövbe eden, tövbe edecektir" demiştir. Bunun üzerine Peygamber isteğinden vazgeçmiş, "Tövbe edecek olan tövbe etsin" demiştir. İşte âyet bu olay üzerine indirilmiştir. (Taberî, V, 312). Haddizatında mucizeler gelmiş olsa bile inanmayanlar yine inanmayacaklardı: **"Mucizeler geldiğinde de iman etmeyeceklerini size ne bildirecektir ki?"**

Daha önce de dikkat çekmiştik; inanmayanların bu tür mucize isteklerinin tamamı reddedilmiştir. Son peygamber olan Peygamberimizin mucizesi Kur'ân-ı Kerim'dir. Son Peygamber'in mucizesinin bir nesilden diğerine aktarılabilen, bir yerden başka bir yere taşınabilen bir mucize olması gerekiyordu, öyle de oldu.

"Biz onların kalplerini ve gözlerini ters çeviririz de evvelce inanmadıkları gibi (inanmazlar) **ve onları azgınlıkları içerisinde bocalar halde bırakırız."**

Bir kez kalpleri inanmamak üzere şartlanmış ve bu hal üzere mühürlenmiştir. Ne kadar mucize getirilirse getirilsin kalpleri mühürlenmiş olduğu o durum üzere kalacaklardır: *"Rabbinin sözünü/cezasını hak etmiş olanlar, can yakıcı azabı görmedikçe, kendilerine her türlü mucize gelse bile inanmazlar."* (Yûnus 10/96-97).

"Onlara melekleri indirseydik ve ölüler onlarla konuşsaydı..."

109. âyette, müşriklerin kendilerine bir mucize getirildiği takdirde inanacaklarına dair var güçleriyle yemin ettikleri ifade edilmişti. Oysa inanmak mucize ve delillerin çokluğuyla değildir. Getirilen mucize ve deliller karşısında muhalif susturulabilir, hatta inandığını da söyleyebilir; ama inanmak, gönülden kabul etmek işidir. Kişi, diliyle inandığını söyleyebilir, ancak bunu içine sindiremiyorsa inanmış sayılmaz.

İnsanoğlu için bu dünya hayatı bir imtihan olduğuna göre, bu dünya hayatından sonra söz konusu olacak olan mükâfat veya ceza, insanın kendi seçimiyle yaptığı amellere dayalı olacaktır. İnsanın kendisi eğer iman etmiyorsa Allah'ın kendisini imana zorlaması hiçbir anlam ifade etmez.

Âyet, Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında tartışma konusu olan âyetlerdendir. Ehl-i Sünnet iman etmenin de inkâr etmenin de tamamen Allah'ın dileğiyle olan şeyler olduğunu, evrende olup biten her şeyin Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiğini söyler. Mu'tezile ise özellikle insanın ceza ve mükâfatlandırılmasına konu olan şeylerde insan iradesinin tamamen özgür olduğunu ve Allah'ın adaletinin de bunu gerektirdiğini belirtir. Bu sebeple bu âyette söz konusu edilen *Allah'ın dilemesi*ni, zorlaması anlamında almışlar ve bunun aksi bir durumun, Allah'ın adaletine aykırı olacağını söylemişlerdi.

Haddizatında Yüce Allah insanın önüne iki yol sermiştir; iman yolu ve bir de inkâr yolu. İnsana da bu yollardan birini seçme iradesi vermiştir. İnsan iman yolunu da seçse inkâr yolunu da seçse Allah'ın dilemesinin/iradesinin dışına çıkmış olmaz.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ
عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوح۪ي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ
زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا

يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖي حَكَمًا
وَهُوَ الَّذٖٓي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًاۜ وَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرٖينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًاۜ
لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖۚ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١١٥﴾

112. İşte böyle, her Peygamber'e insan ve cin şeytanlarından bir düşman tayin ettik. Onlar yanıltıp aldatmak için birbirlerine süslü sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. O halde sen onları iftiralarıyla baş başa bırak.

113. Âhirete inanmayanların kalpleri o süslü söze yönelsin de ondan hoşnut kalsınlar; ve işkencelerini işlesinler.

114. Kitabı size ayrıntılı olarak indirdiği halde Allah'tan başka bir hakem mi arayayım? Üstelik kitap verdiğimiz kimseler de onun, Rabbinden hakikate uygun olarak indirildiğini bilirler. O halde kuşkuya düşenlerden olma.

115. Rabbinin sözü, hem doğruluk hem de adalet bakımından artık tamamlanmıştır. O'nun sözlerini hiç kimse değiştiremez. O, her şeyi duyan, her şeyi bilendir.

Peygamberlik zor bir görevdir. Peygamberler muhaliflerinin çetin itirazları ve düşmanlıklarıyla karşılaşmışlardır. Peygamberimiz de aynı itiraz ve düşmanlıklara muhatap olmuştur. İlk ayette, Peygamber'e yapılan düşmanlığın sadece ona yapılmadığı; kendisinden önce gelen Peygamber'e de düşmanlık yapıldığı bildirilerek hem bir tespit yapılmış hem de bu konuda kendisi teselli edilmiştir.

şeytanlarıyla, insanları aldatmak için görevlendirilmiş şeytanlarla cinleri aldatmak için görevlendirilmiş şeytanların kastedildiğini söylemişlerdir. Bunlardan her biri diğerine, görevli bulunduğu kimseleri nasıl aldattığını anlatır, ona aldatma taktikleri verir. **"Aldatmak için birbirlerine süslü sözler fısıldarlar"** cümlesiyle kastedilen budur. (Taberî, VIII, 4).

Diğer müfessirler ise burada kastedilenin, insan cinsinden olan şeytanlarla cin nevinden olan şeytanlar olduğunu söylemişlerdir.

Her halükârda insanlardan da şeytanlık görevini üstlenenler, yani insanları aldatan ve onları günah işlemeye sevk edenler vardır. Peygamber'e düşmanlık yapan bu nevi insanlar pek çoktur. Âyette söz konusu edilen *fısıldama* ile de başkalarının göremeyeceği şekilde gizli iletişim kastedilmektedir.

Sonuç olarak yüce Allah Peygamber'ine, kavminin kendisine karşı gelmelerine ve davetine icabet etmemelerine üzülmemesini, çünkü kendisinden önce diğer peygamberlerin de başına bu tür olayların geldiğini hatırlatarak getirdiği delillere aldırmamaları durumunda onları iftiralarıyla baş başa bırakmasını tavsiye etmektedir. Çünkü Allah dilemiş olsaydı bunu yapamayacaklardı. İmtihan için yaratıldıklarından, imtihanın kuralları durumun böyle olmasını gerektirmektedir. Ta ki, **"Âhirete inanmayanların kalpleri o süslü söze yönelsin de ondan hoşnut kalsınlar ve işlediklerini işlesinler."**

"Kitabı size ayrıntılı olarak indirdiği halde Allah'tan başka bir hakem mi arayayım?..."

Allah, dinî konuları ayrıntılı bir şekilde anlatan kitabı size indirdiği halde O'ndan başka hakem kabul etmem mümkün değildir. Allah'ın hakemliğini bırakıp sizin heva ve heveslerinize uyacak değilim. Sizler benden birtakım harikaları içeren mucizeler istiyor ve bunların aramızda hakem olmasını istiyorsunuz ama her söylediği doğru çıkan ve adaletle hüküm veren şu Kur'ân-ı Kerim bana indirildi. Bu Kur'ân sizin istediğiniz mucizelerden çok daha büyük ve yüce değil mi?

Şu Kitap Ehli kendi kitaplarına gerçekten inanıyor olsalardı Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından olduğuna inanır, Hz. Muhammed'in gerçekten peygamber olduğunu itiraf ederlerdi. Çünkü şu tahrif edilmiş şekliyle de olsa ellerindeki Tevrat ve İncil Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kitaplarında anlatılanlar da Peygamber'in peygamberliğinin delilidir.

"O halde kuşkuya düşenlerden olma."

Hitap Peygamber'e olmakla birlikte sözün asıl muhatabı Müslümanlardır.

İnsanlar inanmıyor ve karşı çıkıyorlar diye dininiz konusunda şüpheye düşmeyin, denmektedir; çünkü

"Rabbinin sözü, hem doğruluk hem de adalet bakımından artık tamamlanmıştır. O'nun sözlerini hiç kimse değiştiremez. O, her şeyi duyan, her şeyi bilendir."

Kur'ân'ın verdiği haberlerin tamamının doğruluğu ortaya çıktığı gibi verdiği hükümlerin hepsinde de adaleti gözettiği ortaya çıkmıştır. Kur'ân, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliğine delalet eden hususların var olduğunu söylemiş ve bunun gerçekliği ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Peygamber'in Allah tarafından destekleneceği ve bu sayede onun muhaliflerine galip geleceğini belirtmiş, bu da gerçekleşmiştir. Hâsılı verdiği haberlerin hepsinin doğruluğu ispatlanmıştır. Çünkü Kur'ân Allah'tandır ve Allah'ın sözlerini değiştirecek yoktur. Allah, her şeyi işiten, her şeyi bilendir.

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ
مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ط إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا
الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ج وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

116. Şayet yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Onlar sadece tahminde bulunurlar.

117. Şüphesiz ki senin Rabbin yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir.

İns ve cin şeytanlarının yaldızlı sözlerle insanları aldattıkları yukarıdaki âyetlerde dile getirilmiş ve Peygamber'den Kur'ân'a bağlı kalması ve başkalarının söylediklerine aldırış etmemesi, bilakis bütün insanları Kur'ân'a çağırması istenmişti. Burada ise çoğunluğa uymaması istenmektedir. O dönemde Hz. Peygamber'in çevresindeki insanların pekçoğu müşrikti. Doğru ve gerçek, mutlaka çoğunluğun savunduğudur, denilemez. Her zaman için yeryü-

zünün çoğunluğu batıl düşünceleri savunagelmiştir. Bu sebeple çoğunluk hakikatin ölçüsü değildir. Deliller ortaya çıktıktan sonra cahillerin söylediklerine iltifat etmemek gerekir.

Yeryüzünün çoğunluğu elbette ki saptırmak için uğraş veren kimseler değildir. Saptırmayı uğraş edinen belli bir kesimdir. Zaten âyette de **"yeryüzünün çoğunluğuna uyacak olursan..."** denmektedir. Yani onlann tuttuklan yolu yol edinecek olursan yahut yeryüzünün çoğunluğuna nasıl bir yol takip edeyim diye soracak olursan seni saptırırlar denmektedir. Çünkü onların elinde herhangi bir delil bulunmamaktadır. Onlar sadece zan ve tahmine uyuyorlar.

Peygamber döneminde yaşayan müşriklerin ellerindeki delil, babalarını o inanış üzere görmüş olmalarıdır. Oysa Kur'ân şöyle der: *"Babaları akıl erdiremeyen kimseler idilerse yine mi onlara uyacaklar?"* Günümüzde ulusçu anlayışlar takıntısıyla aynı anlayış Müslümanların da birçok kesimine hâkimdir. Kimileri, İslâm öncesi atalarının ne denli büyük insanlar olduklarından söz ederken kimileri de Müslüman atalarından devraldıkları din anlayışını hiç sorgulamaksızın savunmaktadır.

"Şüphesiz ki senin Rabbin yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir."

Yoldan sapmanın ya da gerçek din üzere olmanın ölçüsü, Allah'ın bize gönderdiği Kur'ân'dır. Hidayet üzere olmanın ölçüsü de yine Kur'ân'a bakılarak belirlenebilir.

Yukarıda, Peygamber'den yeryüzünün çoğunluğuna uymaması istendikten sonra kendisine ve dolayısıyla inananların tamamına hidayetin, yani doğru yolun Allah'ın emirlerine uymak olduğu söylenmektedir. Doğru yola uymanın bir uzantısı, kesilen hayvan üzerine Allah'ın adının anılmasıdır:

فَكُلُوا مِمَّا
ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾
وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا
حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ

بِاَهْوَٓائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدٖينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا
ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُۜ اِنَّ الَّذٖينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ
بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ
عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌۜ وَاِنَّ الشَّيَاطٖينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِهِمْ
لِيُجَادِلُوكُمْۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ اَوَمَنْ
كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشٖى بِهٖ فِى
النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَاۜ
كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرٖينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

118. (Allah'ın) **âyetlerine iman edenlerseniz üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden yiyin.**

119. Çaresiz kaldığınız haller müstesna, neleri haram kıldığını Allah size detaylı bir şekilde açıklamışken üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden ne diye yemeyesiniz ki? Şüphesiz ki insanların çoğu arzularına uyarak bilgisizce saptırıyorlar. Rabbin aşırı gidenleri en iyi bilendir.

120. Günahın açığını da gizlisini de terk edin. Çünkü günah kazananlar işledikleri suçlar sebebiyle mutlaka cezalandırılacaklardır.

121. Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeyleri yemeyin;çünkü o, kesinlikle bir günahtır. Sizinle tartışsınlar diye şeytanlar dostlarına fısıldarlar. Onlara itaat edecek olursanız gerçekten siz de (Allah'a) **ortak koşanlar olursunuz.**

122. Ölü iken diriltttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir aydınlık verdiğimiz kimse karanlıklar içinde bocala-

yıp ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte, yaptıkları şeyler inkârcılara böyle süslü gösterilmiştir.

Müşrikler yiyeceklerde helal-harama riayet etmiyorlardı. Ayrıca hayvanlarını boğazlarken putlarının adlarını anarak boğazlıyorlardı. Kendi kendine ölmüş hayvanın etini yemekte de bir sakınca görmüyorlardı. Hatta Müslümanlara; *"Hem Allah'a inandığınızı söylüyor hem de Allah'ın öldürdüğünü (kendi kendine ölmüş olan hayvanı) yemiyor, kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz"* diyorlardı. Onlara göre hayvan boğazlama şekli, ibadet konularından biriydi ve inançla ilişkisi vardı. Hayvan boğazlamayı bir inanç meselesi olarak gördüklerinden, sırf taptıkları putlar için de hayvan boğazladıkları olurdu.

Başkası adına hayvanları boğazlamak, Allah'a ortak koşmak olarak kabul edilmiştir. Günümüzde kimi Müslümanlar tarafından türbeler adına kesilen hayvanlar da bu kapsama girmektedir.

Ayetler grubunun ilki olan 118. âyette, sadece Allah'ın adının anıldığı hayvanların yenilmesinin caiz olduğu anlatılmaktadır. Allah'a inanılıyorsa Allah'ın emrettiği şekilde boğazlanan hayvanın eti yenir. Bu sebeple âyette *"Allah'a inanıyorsanız"* kaydı konulmuştur. Ardından gelen âyette "**Çaresiz kaldığınız haller müstesna, neleri haram kıldığını Allah size detaylı bir şekilde açıklamışken üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden ne diye yemeyesiniz ki?"** ifadeleri de bunu açıklamaktadır. Sadece darda kalıp da açlığı sebebiyle sağlığı tehlikeye giren kişinin, helal yiyecek bulamadığı takdirde haram kılınmış yiyeceklerden yemesine izin verilmiştir. Helal kılma ve haram kılma yetkisi Allah'a aittir. İster din adına olsun ister başkası adına olsun Allah'la birlikte başkasına bu yetkiyi vermek kişiyi şirke götürür.

"Şüphesiz ki insanların çoğu arzularına uyarak bilgisizce saptırıyorlar. Rabbin aşırı gidenleri en iyi bilendir."

Müfessir Râzî âyetin bu kısmının, salt taklit yoluyla söz söylemenin caiz olmadığına delil olduğunu söylemektedir. Çünkü salt taklit yoluyla söz söylemek heva ve hevese uymaktır. (XIII, 166).

"Günahın açığını da gizlisini de terk edin. Çünkü günah kazananlar işledikleri suçlar sebebiyle mutlaka cezalandırılacaklardır."

Türkçeye günah olarak çevirdiğimiz *ism* kavramı dinde yasaklanan şeylerin tamamı için kullanılır. Yasaklanan bu hususlar, davranışlar ve sözlerden oluşabileceği gibi, kalbin alanına giren tekebbür, haset, kötü niyet besleme gibi duygular ve hatta yasaklanmış batıl inançlar da olabilir. Bazı müfessirler, *gizli*

*günahlar*la bunların kastedildiğini söylemektedir. Buna göre âyette, yasaklanmış söz ve davranışlardan da uzak durun, içinizden geçirdiğiniz olumsuz duygularla batıl inançlardan da uzak durun denmektedir. Diğer müfessirler ise burada gizliden işlenen dince yasak söz ve davranışlarla birlikte açıktan yapılanlar kastedilmektedir, demişlerdir. Bir bakıma günahların, yani haram olan şeylerin her çeşidinden uzak durun, denmektedir. Kuşkusuz, Yüce Allah açıktan yapılanları bildiği gibi gizli yapılanları da kalpte olanları da bilir. Ayrıca Yüce Allah, durup dururken hiç kimseyi cezalandırmaz; işlenen günahlar sebebiyle cezalandırır.

"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeyleri yemeyin;çünkü o, kesinlikle bir günahtır. Sizinle tartışsınlar diye şeytanlar dostlarına fısıldarlar. Onlara itaat edecek olursanız gerçekten siz de Allah'a ortak koşanlar olursunuz."

Üzerine Allah'tan başkasının adının anıldığı hayvanların etlerinin haram olduğu konusunda âlimlerin tamamı ittifak halindedir. Burada da kastedilen, bu şekilde kesilmiş olan hayvanların etleridir. Bu sebeple *"çünkü o, kesinlikle bir günahtır"* denmektedir. Üzerine hiçbir şeyin adı anılmadan kesilen hayvana gelince, Şafii'ye göre, kesen kişi kasten Allah'ın adını anmamış olsa bile o hayvanın etinden yemek caizdir, yeter ki Allah'tan başkasının adı anılmamış olsun. Ebu Hanife'ye göre ise kasten Allah'ın adı anılmamışsa o hayvanın eti haram olur. Ama kesen kişinin ihmalkârlığından yahut unutmasından dolayı Allah'ın adını anmamışsa her iki mezhebe göre, böyle bir hayvanın etinden yemekte hiçbir sakınca yoktur.

Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar konusunda ins ve cin şeytanları, dostlarına birtakım şeyler fısıldar ve haram şeyleri yemeleri konusunda yaldızlı sözler söylerler. Bunların görüşlerine itaat edenler Allah'a ortak koşmuş olurlar. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi helal kılma ve haram kılma yetkisi Allah'a aittir. Bu yetkiyi başkasına tanıyan, onu Allah'a ortak koşmuş olur. Ama kişi başkasına itaat olarak değil de öylesine haram kılınmış etlerden yerse günah işlemiş olur, Allah'a ortak koşmuş olmaz.

"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir aydınlık verdiğimiz kimse karanlıklar içinde bocalayıp ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte, yaptıkları şeyler inkârcılara böyle süslü gösterilmiştir."

Allah'ın haram kıldıklarını helal kılanlar hiçbir delile dayanmayan ve karanlıklar içerisinde bocalayıp ondan çıkamayanlardır. Yaptıkları kendilerine süslü gösterilmiştir. Onlar da bu süse aldanarak hayatlarına dair hiçbir sor-

gulama yapmaksızın karanlıklarda bocalayıp duruyor ve aydınlık ile karanlığı birbirinden ayırt edemiyorlar. Oysa iman hidayetiyle diriltilenler ne yaptıklarını, ne yapacaklarını biliyorlar. Onlar aydınlıkta yürüyen kimse gibidir.

وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَا ف۪ي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِم۪يهَا لِيَمْكُرُوا ف۪يهَاۜ وَمَا يَمْكُرُونَ
اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذَا جَاۤءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا
لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَاۤ اُو۫تِيَ رُسُلُ اللّٰهِۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ
حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۜ سَيُص۪يبُ الَّذ۪ينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ
عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَد۪يدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾
فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ
وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَاَنَّمَا
يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاۤءِۜ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَق۪يماًۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

123. İşte böyle, her kentte, suçluları oranın ileri gelenleri kıldık ki orada birtakım planlar tezgâhlasınlar. Oysa bunların tezgâhladıkları planlar kendilerine karşıdır ama bunun farkında değiller.

124. Onlara her mucize geldiğinde, "Allah'ın elçilerine verilenlerin benzerini bize getirmedikçe inanmayız" dediler. Oysa Allah, risaletini kime vereceğini en iyi bilendir. Suç işleyenlere tezgâhladıkları planlar sebebiyle yakında Allah katından bir aşağılanma ve şiddetli bir azap ulaşacaktır.

125. Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse onun da göğsünü sanki gökte yukarı tırmanıyormuş gibi daraltılmış, sıkılmış kılar. Allah, kendisinde hayır bulunmayan her şeyi inanmayanların başına sarar.

126. Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Elbette biz, ibret alan kimselere âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık.

127. Rableri katında esenlik yurdu onlarındır. Ve yaptıkları sebebiyle O'dur onların dostu.

Peygamberlere karşı gelenler arasında toplumun ileri gelenleri önemli bir yer tutar. İleri gelenler genelde eleştiriye kapalı kişilerdir. En doğru ve en tutarlı yolda kendilerini görür, diğer insanları küçümserler. Ayrıca toplumda oluşabilecek yeni bir yapılanma, mevcut konumlarını yitirmelerine neden olabilir. Bu sebeple peygamberlerin karşısına dikilen sınıflar arasında yer alırlar. Halk üzerinde de etkileri büyüktür. İşte bu kesim kendilerinden emin olarak peygamberlere birtakım tezgâhlar kurar, fakat sonunda bu kurdukları tezgâhlara kendileri düşerler.

Peygamber (s.a.v.) döneminde Mekke'nin ileri gelenleri de böyle davranıyorlardı. Âyet, Peygamber'e bu konuda yalnız olmadığını, önceki peygamberlerin de başına bu tür şeyler geldiğini anlatmaktadır.

Benzeri durumu günümüz Müslümanları da yaşamaktadır. Genelde İslâm âleminin yöneticileri ve toplumun ileri gelenleri koltuklarını korumak için dış güçlerle işbirliği içerisindedir. Buna karşın toplumlarına seslenirken kendilerini büyük milli kahramanlar olarak takdim eder ve bütün çabalarının halka hizmet olduğunu anlatırlar. Ama sonunda kurdukları tezgâha kendileri düşerler.

"Onlara her mucize geldiğinde, 'Allah'ın elçilerine verilenlerin benzerini bize getirmedikçe inanmayız,' dediler..."

Bazı müfessirler burada önceki peygamberlere verilen mucizelere benzer mucizelerin, örneğin, Hz. Musa'nın denizi yarması, Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi ve anadan doğma körü iyileştirmesi türü mucizelerin getirilmesini istediklerı anlatılmaktadır, demişlerdir. (Taberî, VIII, 25). Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Peygamberimizin mucizesi Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu sebeple müşrikle-

rin, tabiat kanunlarının dışında cereyan eden kevni mucize isteklerinin tamamı Kur'ân'da reddedilmiştir.

Bazıları da burada, tıpkı peygamberlere elçi melekler geldiği gibi, müşrikler, kendilerine de elçi melekler gelmesini, kısacası kendilerinin de peygamber olmaları gerektiğini anlattıklarını söylerler. Nitekim Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden bazıları, eğer peygamberlik Kureyş'ten birine verilecekse Kureyş'in ileri gelenlerinden birine verilmelidir, diyorlardı. (İbnu Kesir, III, 324).

Haddizatında Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin bu iki istekleri de değişik sûrelerde gündeme getirilmektedir. İnanmak istemedikleri için daha pek çok bahane ileri sürmüşlerdi. Ancak âyetin devamında, *"Allah peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir"* denmesi, ikinci görüşün daha tutarlı olduğunu göstermektedir.

Âyetin devamında ifade edildiği gibi bu iddiaları ileri süren Mekke müşriklerinin ileri gelenleri, kurdukları planların altında kalmışlardır. Âhirette ise şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır.

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun gönlünü İslâm'a açar..."

Allah, insanı yaratırken iki yönlü yaratmıştır. Bu iki yönlülüğüyle insan dilerse hidayet yolunu, dilerse sapıklık yolunu seçer. Yüce Allah hidayet yolunu seçmenin de sapıklık yolunu seçmenin de yasalarını koymuştur. Kimseye şu yolu yahut diğerini seç diye baskı yapmaz. Bu yollardan birini seçme konusunda insan tamamen serbesttir. Hidayet ve sapıklığın Allah'a izafe edilmesi, söz konusu yasaları koyması sebebiyledir.

Her türlü delili reddeden, sürekli mucizeler isteyen, tezgâhlar kurarak insanları aldatan kimseler, bu yaptıkları sebebiyle İslâm'ı kabullenme istidatlarını ortadan kaldırmışlardır. Bunlar fıtratlarını bozmuş ve kötü amelleriyle kalplerini kirletmiş kimselerdir. Tıpkı yükseklere tırmanan kimse gibi kalpleri daralmış ve tıkanmıştır. Gerçekler kalplerine yol bulmaz. Delilleri kabul etmeye gönülleri açık olanlara gelince, işte onlar İslâm'ı kabul etme istidatlarını muhafaza ediyorlar. Bunlar, körü körüne ileri gelenlerin peşine takılmayan, kendilerini onlara şartlandırmış olmayan kimselerdir. Gönülleri İslâm güneşini algılamaya müsaittir. Delille karşılaştıklarında gönülleri açılır ve onu kabul ederler.

"Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Elbette biz, ibret alan kimselere âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık."

Yüce Allah, gerçekleri gözler önüne serer, doğru yolunu ortaya koyar. İbret alma ve doğru yolu seçme, insana kalmış bir şeydir. Eğer hidayet ve sapık-

lık konusunda Allah'ın bir zorlaması söz konusu olsaydı, **"ibret alan kimselere âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık"** denmezdi.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ
مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ
خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾
وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ
عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا
شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا
عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

128. **"Ey cinler topluluğu! İnsanlardan birçok kişiyi saptırdınız." diye onların hepsini topladığı gün insanlardan olan dostları; 'Rabbimiz, biz birbirimizden yararlandık ve nihayet bize tayin ettiğin sürenin soruna geldik.' derler. Allah buyurur ki: "Peki öyleyse, Allah'ın aksini dilemesi müstesna ebedi kalmak üzere ateştir yeriniz." Şüphesiz Rabbin her şeyi yerli yerince yapandır, her şeyi bilendir.**

129. **İşte yaptıkları sebebiyle biz zalimlerin bir kısmını bir kısmının peşine böyle takarız.**

ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ
رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾
وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ
اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاۤءُ
كَمَاۤ اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ اِنَّ مَا تُوعَدُونَ
لَاٰتٍ وَمَاۤ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا
عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

131. Bu böyledir; çünkü Rabbin, halkı habersiz iken kentleri zulüm ile helak etmez.

132. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır ve Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.

133. Rabbin kimseye ihtiyacı olmayandır, rahmet sahibidir. Sizi nasıl bir başka topluluğun soyundan var edip getirmişse dilerse sizi de yok eder ve sizin aranızdan yerinize dilediklerini getirir.

134. Vaat olunduklarınız mutlaka gelecektir ve siz asla onu engelleyemezsiniz.

135. De ki: "Ey kavmim! Konumunuzun gerektirdiğini yapın; ki ben yapmaktayım. Mamafih akıbet yurdunun kime kısmet olacağını yakında bileceksiniz. Zalimler katiyen iflah olmaz!

131. âyetten iki mana anlaşılıyor: Bunlardan biri, helak edilecek kimselere uyarı gelmeden onları helak etmek zulümdür. Bu sebeple Allah, uyarmadan onları helak etmez, yani onlara zulmetmez. İkinci anlam ise kent halkı zalim olsa da Allah uyarmadan onları helak etmez. Müfessirler genelde ikinci görüşü tercih etmiş ve her millete bir peygamber gönderildiğini belirtmişlerdir. Bu peygamberler, insanları Allah'ın emirlerine muhalefet etmeme konusunda uyarmışlardır. Ancak müfessirlerin ikinci görüşü tercih etmiş olmaları, Allah'ın kullarına zulmedebileceği görüşünü tercih ettikleri anlamına gelmez. Allah'ın kullarına zulmetmeyeceği, başka âyetlerde dile getirilmiştir. Aslında bu âyeti de her iki anlama yormakta bir sakınca yoktur. Çünkü bir âyet iki anlama alınabiliyor ve söz konusu iki anlam birbirleriyle çelişmiyorsa her iki anlama da hamledilmesinde bir sakınca yoktur.

132. âyet iman edenlerin de inkâr edenlerin de amellerine göre dereceleri bulunduğunu belirtmektedir. İnsanlar önce inananlar ve inanmayanlar şeklinde ikiye ayrılır. İnananlar cennete, inanmayanlar ise cehenneme gideceklerdir. Ne var ki cennet de cehennem de kademe kademedir. İnananlar amellerine göre cennetin yüksek kademelerinde yer alırken inanmayanlar da amellerine göre cehennemin daha alt kademelerinde yer alır. Yüce Allah herkesin işlemiş olduğu iyi ve kötü bütün amellerini bilmektedir.

"Rabbin kimseye ihtiyacı olmayandır, rahmet sahibidir. Sizi nasıl bir başka topluluğun soyundan var edip getirmişse dilerse sizi de yok eder ve sizin aranızdan yerinize dilediklerini getirir."

Yüce Allah inkâr edenlerin inkârlarına ihtiyaç duymadığı gibi iman edenlerin imanlarına da ihtiyacı yoktur; bilakis kullarının kendisine ihtiyacı vardır. İnsanlara peygamberler göndermesi, insanlara olan ihtiyacından değil, onlara merhametinin bir sonucudur. Peygamberler insanlara birtakım yükümlülükler getiriyorlarsa yine Allah'ın merhametinin bir sonucudur. Çünkü getirilen yükümlülüklerin tamamı insanların yararlarınadır. Yine merhametinin bir sonucu olarak insanlar emirlerine karşı çıktıklarında onlara mühlet verir, hemen cezalandırmaz. Onları cezalandırmadan önce uyarılar yapar. Eğer mevcut nesilleri yaşatıyorsa onlara ihtiyacından değildir, bilakis onları yok edip yerlerine yeni nesiller getirmeye de kadirdir: *"İşte siz, Allah yolunda bağışta bulunmaya çağırılıyorsunuz. Ama içinizden kimileri cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse kendisine cimrilik etmiş olur. Allah her şeye karşı zengindir, siz ise muhtaçsınız. Eğer yüz çevirirseniz, yerinize başka bir topluluk getirir ve onlar sizin gibi olmayacaklardır."* (Muhammed 47/38). Nitekim Yüce Allah, tarihte de bunu yapmış,

Kur'ân-ı Kerim'in indiği sırada hâkim olan müşriklerin yerine Müslümanları hâkim kılmıştır.

"Vaat olunduklarınız mutlaka gelecektir ve siz asla onu engelleyemezsiniz."

Önceki âyette Yüce Allah dünyadaki bir ceza konusunda inkâr edenleri uyarmıştı. Burada da âhiretteki azaptan söz edilmektedir. İnkâr edenleri acıklı bir azabın beklediği, hem bu sûrenin önceki âyetlerinde hem de değişik sûrelerde ifade edilmektedir. Bu, kesinlikle olacak ve kimse buna engel olamayacaktır.

"De ki: Ey kavmim! Konumunuzun gerektirdiğini yapın; ki ben yapmaktayım..."

Sûrenin Mekke'de indirildiğine işaret etmiştik. Bilindiği gibi Mekke'de Müslümanlar büyük sıkıntılar içerisindeydi ve müşriklerin baskı ve işkenceleri alabildiğine devam ediyordu. Müşrikler Peygamber'in çağrılarına baskı ve işkenceyle karşılık veriyorlardı. Buna rağmen Yüce Allah Peygamber'inden, inkâr edenlere; *"Ey kavmim!"* diye hitap etmesini diledi. Böylece katı kalpleri yumuşatılmak isteniyordu. Ama bu hitapla birlikte, **"bildiğinizde ısrar ediyorsanız, bu durumunuzu devam ettirin, ben de görevimi yapmaya devam edeceğim, akıbetin kime ait olacağını göreceğiz"** demesi de emredildi.

Âyet; gelecek konusunda bir meydan okumada bulunmakta ve sonucu haber vermektedir. Sonuç: Müslümanlara işkence ve baskı yapan o müşrikler yenilgiye uğramış, Mekke'den hicret etmek mecburiyetinde kalan Müslümanlar sonunda Mekke'yi fethetmiş, Mekke'yi fethetmekle kalmamış, henüz Peygamber hayatta iken Arap yarımadasının tamamına hâkim olmuşlardır. Peygamber, kavminden kendisini yalanlayanların tamamına hâkim olmuştur. O'nun vefatından kısa bir müddet sonra da o dönemin en büyük iki imparatorluğundan biri olan Sâsâni imparatorluğuna son verilmiş, Bizans imparatorluğuyla yapılan savaşlarda Bizanslılar yenilgiye uğratılmıştır. Zulmün hâkim olduğu o topraklara adalet egemen olmuştur: *"İnkâr edenler peygamberlerine: 'Ya bizim dinimize dönersiniz yahut sizi memleketimizden çıkarırız' dediler. Rableri peygamberlere: 'Biz haksızlık edenleri yok edeceğiz, onlardan sonra yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlar içindir.' diye vahyetti. Peygamberler yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı."* (İbrahim 14/13-15).

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ
نَصِيبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَا
فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ
وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْ سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُهُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾
وَقَالُوا هٰذِهٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَٓا اِلَّا مَنْ نَشَٓاءُ
بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَٓاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ
خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً
فَهُمْ فِيهِ شُرَكَٓاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا

بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ ۚ
قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

136. Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a bir pay ayırdılar ve "Bu Allah'ındır" dediler kendi zanlarınca; "Bu da ortak koştuklarımızın." Ortak koştukları için olanlar Allah'a ulaşmazmış da Allah için olanlar ortak koştuklarına ulaşırmış (!) **Pek fena bir hüküm veriyorlar!**

137. Üstelik o ortak koştukları, hem kendilerini helak etmek hem dinlerini karıştırıp bozmak için müşriklerden pek çoğuna evlatlarını katletmeyi de güzel gösterdi. Elbette Allah dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları, uydurduklarıyla baş başa bırak.

138. Kuruntularına uyarak: "Şu hayvanlar ve ekinler yasaklanmıştır; istediklerimizden başkası onları yiyemez. Bunlar da sırtlarına binilmesi yasak hayvanlardır" dediler. Bir kısım hayvanları da Allah'ın adını anmadan boğazlarlar ve bunları da Allah adına uydurarak yaparlar. İftiralarından dolayı yakında Allah onları cezalandıracaktır.

139. Ayrıca dediler ki: "Bu hayvanların karınlarındaki yavrular sadece erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haramdır." Yok, eğer ölü (doğar) **ise o zaman onlar** (hepsi de) **bunda ortaktır. Şu nitelemelerinden dolayı** (Allah) **onları yakında cezalandıracaktır. O, her şeyi yerli yerince yapandır her şeyi bilendir.**

140. Herhangi bir bilgiye dayanmaksızın akılsızlık ederek çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğini yasaklayanlar var ya; işte onlar kesinlikle hüsrana uğramışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır.

şırsa onu geri iade etmezlerdi. Allah'a ayırdıkları payı misafirlere, fakir ve miskinlere yedirirlerdi. Putlara ayırdıkları payı ise putların bakıcılarına verirlerdi. Oysa ayırdıkları bu payların ve kendilerine bıraktıklarının da asıl yaratıcısı Allah'tır. Dolayısıyla o malların asıl sahibi ve maliki O'dur. O halde şuna veya buna pay ayırma konusunda emirleri dinlenecek olan O'dur. O'na pay ayırır gibi putlara pay ayırmak ve bu paydan dolayı putlara yakın olma arzusu; bu putlardan birtakım ihtiyaçlarının giderilmesini istemek, onlara kurbanlar adamak ve onları kendileriyle Allah arasında aracı kılmak, işte bu davranışlar, o putları Allah'a denk tutma anlamına gelir. Merhum Elmalılı, âyetin tefsirinde, Allah'a ortak koşmanın toplum hayatında sebep olduğu ekonomik ve sosyal olumsuzluklara dikkat çektikten sonra şöyle demektedir: *"Bununla beraber âyetin ifade şekli iyice düşünüldüğü zaman anlaşılır ki bu yalnız Arap müşriklerinin bu âdet ve mezhebini tasvir etmek değil, bütün müşrikliğin amelî bakımından milletleri yok yere masraflara soktuğu ve nasıl ekonomik hastalığa düçar edip dînî, dünyevî perişanlıklarla akıbet zararına sürüklediğini göstermektedir. Burada iman ve şirki, önce biri inanca biri amele ait olmak üzere iki açıdan düşünmelidir. Önce inanç açısından Allah'ı birleyen bir mü'minin Allah'tan başka hakem ve Allah'ın hükmünden başka hüküm tanımadığı için bütün iş ve hareketlerinde yalnız o ölçüden hareket etmesi ve bundan dolayı kâr ve kazancında Allah'tan başkasının hükmü adına bir kazanç sevdasında bulunmayacağı gibi Allah'tan başkasının hükmü adına bir masraf da yapmaması ve ne harcarsa yalnız hak ve adaletli olan Allah'ın hükmü adına ve yalnız ilâhî kanuna uygun bir harcama seçmesi gerekir. Ve böyle olan harcamaların da hepsi sonuç itibarıyla hayırlı ve faydalı olur. İnanç bakımından böyle olan Allah'ı birleyen bir mü'min bu iman ve inancını amel açısından da böyle tatbik edebilirse inanç ve amel bakımından tam mü'min, kâmil bir müslüman olur."* (Elmalılı, IV, 98).

36. âyetteki **"Pek fena bir hüküm veriyorlar!"** cümlesi, putlara ayırdıkları pay ile ilgili bakış açılarıdır. Çünkü putları da Allah gibi kendilerine yaklaşılması gereken; ihtiyaçları gideren, zarar verebilen, tıpkı Allah'a itaat edildiği gibi itirazsız ve sorgulamasız kendilerine itaat edilmesi gereken bir varlık konumuna oturtuyorlar ki bu niteliklere sahip olan gerçekte sadece Allah'tır.

Bu, bazı çevrelerde türbelere ayrılan paya benziyor. Hatta Müslüman olduklarını iddia eden bu çevreler, Allah'a ayırdıkları paydan çok türbelere yahut efendilerine ayırdıkları paya özen gösterirler: Allah'ın payından bir şey eksilirse Allah daha merhametlidir, affeder, derler. Yine kimi çevrelerde namazla ilgili buna benzer benzetmeler yapılır. Bu çevreler derler ki: *"Farz namazlar Allah'a aittir, sünnet namazlar ise Peygamber'e. Aman ha, sünnet namazlarınıza çok daha fazla dikkat edin, çünkü Peygamber Allah kadar merhametli değildir."*

Oysa sünnet namazları da Allah için kılınır. Ancak Peygamber için hiçbir şekilde hiçbir namaz kılınmaz.

"**Üstelik o ortak koştukları, hem kendilerini helak etmek hem dinlerini karıştırıp bozmak için müşriklerden pek çoğuna evlatlarını katletmeyi de güzel gösterdi...** "

Çocuk öldürmek değişik şekillerde kendini gösteriyordu: Fakirlikten yahut fakir düşme endişesinden dolayı (En'âm 6/151, İsra 17/31). Ya da ileride utanılacak bir iş yapar yahut statü itibarıyla düşük birine kalbini kaptırır endişesiyle kız çocuklarını öldürmek gibi. Bir de kimi çocukları putlara adayarak öldürüyorlardı. Mesela kişi, *"şu kadar çocuğum doğar ve yaşarsa birini putlara kurban edeceğim"* derdi.

Ey Muhammed! "**Allah dileseydi, bunu yapamazlardı.**" Bu sebeple onların bu yaptıklarına üzülme. **"Onları iftiralarıyla baş başa bırak."**

"Kuruntularına uyarak: 'Şu hayvanlar ve ekinler, yasaklanmıştır; istediklerimizden başkası onları yiyemez....'"

Yine Allah'a iftira ederek kendi kendilerine hüküm veriyor, *"Şu hayvanlar ve ekinler, yasaklanmıştır"* diyorlardı. Oysa Allah bu konuda onlara herhangi bir bilgi vermemiştir ve neyin helal, neyin haram olduğunu belirleme hükmü Allah'a aittir. Müfessir Taberî, âyetin tefsirinde şöyle demektedir: *"Bu, yüce Allah'ın şu müşrik cahillerin durumuna ilişkin verdiği bir haberdir. Onlar, kendi kendilerine ve bu konuda Allah tarafından kendilerine verilmiş bir izin söz konusu olmaksızın haramlar ve helaller belirliyorlardı."* (Taberî, VIII, 44) Hangi hayvanları ne sebeple yasakladıkları, Mâide sûresinin 103. âyetinin tefsirinde anlatılmıştı.

"Ayrıca dediler ki: Bu hayvanların karınlarındaki yavrular sadece erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haramdır."

Müşriklerin bu konularda helal ya da haram belirleme örneklerinden biri de bu âyette anlatılmaktadır. Onlar, binilmeleri ve sırtlarına yük vurulması haram edilen beş nesil doğuran develerin, putlara adanan develerin ve gebe develerin yavrularının sadece erkeklere helal olduğunu, kadınlara ise haram olduğunu söylüyorlardı. Yavru diri doğarsa böyle davranıyorlardı; ama ölü doğarsa o zaman erkek-kadın hepsi bunda ortak oluyorlardı. Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi helal kılma ve haram kılma Allah'a ait bir yetkidir. Allah'tan gelmiş bir hüküm bulunmadan şu helaldir veya haramdır demek, ilâhlık taslamaktan başka bir şey değildir.

Rivâyet edildiğine göre, kız çocuklar mahrum edilerek sadece erkek çocuklara vakıf yapanlar, bu cahiliye âdetine uymuş sayılmaktadır.

Allah'ın ne dediğine bakmaksızın bu tür hükümler ileri sürenler elbette ki Allah'ın azabıyla karşı karşıya kalacaklardır. Kuşkusuz Allah'ın hükümleri yerli yerincedir ve Allah her şeyi bilendir.

"Herhangi bir bilgiye dayanmaksızın akılsızlık ederek çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğini yasaklayanlar var ya; işte onlar kesinlikle hüsrana uğramışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır."

Çocuklarını bu gibi gerekçelerle öldürenler, olsa olsa bilgisiz ve cahil ahmaklardır. Ayrıca bu gibi şeyleri meşru görenlerle kendiliklerinden helal-haram tayinine kalkışanlar, Allah'a iftira etmişlerdir. Bunlar hem çocuklarını kaybettiklerinden dolayı hem de âhirette bu yaptıklarının cezasıyla karşı karşıya kalacakları için hüsrana uğramış kimselerdir. Bu katılıkları sebebiyle de hidayeti seçmeyeceklerdir.

وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَنْشَاَ
جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفاً اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ كُلُوا مِنْ ثَمَرِه۪ٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِه۪ۘ وَلَا تُسْرِفُواۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِف۪ينَۙ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ
الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاًۜ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا
تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌۙ ﴿١٤٢﴾
ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِۜ

قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ نَبِّؤُ۫ن۪ي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَۙ ﴿١٤٣﴾
وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ اَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٤٤﴾

141. **Çardaklı ve çardaksız bahçeleri; farklı ürünleri ve tatlarıyla hurmaları ve ekinleri, zeytinleri ve narları; benzeşen ve benzeşmeyenleriyle yaratan O'dur. Meyve verdiğinde meyvesinden yiyin ve hasat günü hakkını verin; israf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez.**

142. (Çeşit çeşit) **hayvanları da** (O yarattı); **kimi yük taşır kiminin yününden döşek yapılır. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. O, sizin için açık bir düşmandır**

143. **Sekiz çift: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: "İki erkeği mi iki dişiyi mi yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunanı mı haram kıldı? Doğru söylüyorsanız bir bilgiye dayanarak bana cevap verin."**

144. **Develerden iki ve sığırlardan iki... De ki: "O iki erkeği mi, iki dişiyi mi yoksa o iki dişinin rahimlerinde bulunanı mı haram kıldı? Yoksa Allah size bunları buyururken orada mıydınız?" İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a yalan yere iftira edenden daha zalim kim vardır? Şüphesiz ki Allah, zalimler güruhunu doğru yola kavuşturmaz.**

Bu âyetlerde, Allah'ın insanlara verdiği nimetler sıralanmaktadır. Emirlerine riayet edilmeyi hak eden, elbette ki insanlara bu nimetleri verendir. Kendisi insanlardan bir karşılık beklemeden bu nimetleri onlara vermektedir. Onlardan istediği, birbirlerini gözetmeleridir. Bu sebeple Allah, hasat günü hakkının verilmesini istiyor. Bunu isterken de yine insanların yararlarını gözetiyor.

Âyetler Mekke'de indirilmiştir. Mekke'de zekât/öşür emredilmiş miydi? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazı âlimlere göre, zekât İslâm'ın ilk dönemlerinde namazla birlikte veya ondan kısa bir süre sonra Mekke'de farz kılınmıştır. Çünkü İslâm'ın ilk dönemlerinde zekâta ihtiyaç duyan fakirler çoktu. O sıralarda İslâm'ı kabul eden kimseler genellikle akrabaları tarafından dışlanıyordu. Dolayısıyla zekâta şiddetle ihtiyaç vardı. (İbnu Âşûr, 1442). Enes b. Malik, İbnu Abbas, Said b. Museyyeb ve İmam Malik bu görüştedir. Bu görüşü benimseyen başka âlimler de vardır. Bu âlimlere göre, Mekke döneminde indirilmiş olan Müzzemmil ve Beyyine sûrelerinde de zekât emredilmektedir. Diğer âlimlere göre ise zekât ve öşür Medine'de emredilmiştir. Dolayısıyla söz konusu sûrelerde emredilen, zekâtın dışında bir sadakadır. Söz edilen sadakanın malların kaçta kaçından ve kimlere verileceği Müslümanların kendilerine bırakılmıştır.

141. âyette topraktan elde edilen nimetler sıralanmakta, onu takip eden âyette ise hayvanlardan söz edilmektedir. Topraktan elde edilenlerin yenilmesi konusunda müşriklerle Müslümanlar arasında bir ihtilaf yoktur. Belki de topraktan elde edilen mahsullerin önce zikredilmesi bu nedenledir. Ne var ki İslâmiyet, hem toprak gelirlerinde hem de hayvanlarda fakir ve muhtaçlara hak tanımıştır.

Şeytan, insanı aldatmak için her konuda devrededir. Ama bu konuların başında mal-mülk meselesi gelmektedir. Bu sebeple âyette şeytanın adımlarının peşinden gidilmemesi özenle vurgulanmış ve onun, insanın apaçık bir düşmanı olduğu hatırlatılmıştır.

"Sekiz çift: Koyundan iki, keçiden iki..."

Zevc, çift anlamına gelir ve hem erkek hem de dişi için kullanılır. Çoğulu *ezvâc* şeklinde gelir. Müşriklerin, bazı hayvanların etlerini kendilerine haram kıldıklarına yukarıda değinilmişti. Neye dayanarak bu çiftlerden birini haram kılıyor, diğerini helal kılıyorlar? Ellerinde Allah'tan gelen bir emir mi var? Onlar ki bir Peygamber'e inanmıyor ve ellerinde bir Peygamber'in Allah'tan getirdiği bir kitap da mevcut değildir. Hayvanın rahminden çıktığına göre, ne diye biri haram, diğeri helal olsun? Erkekle dişi arasında ayırım yaparak birini helal, diğerini haram kılmanın hiçbir dayanağı yoktur.

144. âyette ise büyükbaş hayvanlardan söz edilmekte ve bir önceki küçükbaş hayvanlarla ilgili sorular sorulmaktadır. Yine burada, *"yoksa Allah size bunları buyururken orada mıydınız?"* denilerek haram kılma ve helal kılma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğu belirtilmekte ve onların ellerinde Allah'tan gelen bir delil bulunmadığına vurgu yapılmaktadır. Kuşkusuz ki Allah, bazı hayvanların etlerini helal bazılarınınkini de haram kılarken bir sebebe dayalı olarak bunu yapmaktadır. Oysa müşriklerin ellerinde ileri sürebilecekleri bir sebep de bulunmamaktadır. Kısacası Kur'ân-ı Kerim müşrik Arapların düştüğü bu çelişkilere düşmemektedir. Eğer Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda pek çok çelişki bulunurdu.

قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً
عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً
اَوْ لَحْمَ خِنْز۪يرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ
بِه۪ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ
ذ۪ي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا
اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا اَوْ مَا اخْتَلَطَ
بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾
فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٤٧﴾

145. De ki: "Bana vahyolunanlar içinde bir kimsenin yemesi haram kılınanların sadece şunlar olduğunu biliyorum: Ölü hayvan,

akıtılmış kan, domuz eti -ki o, pisliktir- ve Allah'tan başkası adına boğazlandığı için bir günah simgesine dönüşen herhangi bir hayvan. Mecbur kalan kimse taşkınlık yapmadan ve sınırı aşmadan bunlardan da yiyebilir. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

146. Yahudilere de tırnaklı hayvanların tamamını ve sığırlarla koyunların sırtlarındaki yağlarla bağırsaklarında taşıdıkları yağları ve kemiklere karışanlar dışındaki iç yağları haram kıldık. Aşırı gitmeleri sebebiyle onları bu şekilde cezalandırdık. Kuşkusuz biz, doğru sözlüyüzdür.

147. Ama yine de seni yalanlayacak olurlarsa de ki: "Rabbiniz engin merhamet sahibidir. Ancak, O'nun cezası suçlulardan geri çevrilmez."

Yukarıda, müşriklerin bazı hayvanları haram kıldıklarından ve onların bir delile dayanmaksızın bu tür hükümler verdiklerinden söz edildi. Burada ise Peygamber'in dili üzere bütün etlerin helal kılındığı anlatıldıktan sonra bunlardan istisna olanlar, yani haram kılınanlar anlatılmaktadır ki bunlar ölü eti, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvandır. Bu âyet Mekke'de indirilmiştir. Medine'de indirilmiş olan şu âyette ise eti haram kılınanlar hakkında daha geniş bilgi verilmektedir: *"Ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler, ayrıca boğularak, dövülerek, yukarıdan düşerek, boynuzlanarak ölmüş olanlar ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanarak yenmiş olanlar size haram kılındı. Ancak canları çıkmadan kestikleriniz hariç."* (Mâide 5/3).

Haram kılınan şeylerin bazılarının zararları açıktır. Ölü eti, akıtılmış kan ve domuz eti gibi. Bunların yasaklanmalarındaki hikmet, insan bedenine zararlı oluşlarıdır. Modern ilim bu hususları bugün için tespit etmiş olsun veya olmasın, bunların haram kılınmaları mutlaka insana zararlı oluşlarından dolayıdır. Haram kılınanların bir kısmının da zararı batinidir, açıkça görülmeyebilir. Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanın eti gibi. Tahlil edilecek olursa bunların eti ile Allah adına kesilmiş olan hayvanın eti arasında bir fark yoktur. O halde bunun zararı, insanın manevi yönüyle ilgilidir. Çünkü canı veren Allah'tır. Allah adına olmaksızın herhangi bir canlının canına son verilemez.

Bununla birlikte açlıkla karşı karşıya kalıp başka da yiyecek bir şey bulamayan kimse şayet açlık sağlığına zarar verecek ölçüde ise aşırı gitmeksizin aç-

lık ihtiyacını giderecek şekilde yasaklanmış olan bu etlerden yiyebilir: **"Şüphesiz ki Rabbin, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir."**

İslâm'da yasaklanan şeyler, kalıcı bir yasaklama ile yasak edilmişlerdir. Dinler birbirlerinin devamı olduklarına göre, önceki dinlerde kimi yasaklamaların geçici olması tabiidir. Yahudilikteki cumartesi günü çalışma yasağı getirilmesi ve hayvanların iç yağlarından bir kısmının yenmesinin haram kılınması böyledir. *"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah'ın yolundan alıkoymaları sebebiyle, kendilerine helal kılınmış bazı şeyleri onlara haram kıldık."* (Nisa 4/160).

İslâm dininde ceza olsun diye bir yasaklama söz konusu değildir. Haramlar mutlaka görünür yahut görünmez bir zarardan dolayıdır.

Yahudilere tırnaklı hayvanların çatal tırnaklı olanlarının mı, tek tırnaklı olanlarının mı yoksa tamamının mı yasaklandığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak âyetten, koyun ve sığır dışında bütün tırnaklı hayvanların haram kılındığı anlaşılmaktadır.

Tırnaklı hayvanlardan Yahudilere helal ve haram kılınanlarla ilgili elimizdeki mevcut Tevrat'ta şöyle denmektedir: *"Hiçbir mekruh şey yemeyeceksin. Yiyebileceğiniz hayvanlar şunlardır: Sığır, koyun ve keçi, geyik ve ceylan, sığın, dağ keçisi, karaca, ahu ve dağ koyunu. Ve hayvanlar arasında tırnağı yarık ve tırnağı çatal olan ve geviş getiren her hayvanı yiyebilirsiniz. Fakat geviş getiren yahut tırnağı yarık olanlardan şunları yemeyeceksiniz: Deve ve tavşan ve kaya porsuğu, çünkü geviş getirirler fakat çatal tırnaklı değildirler. Onlar size murdardır. Ve domuz, çünkü çatal tırnaklıdır fakat geviş getirmez; o size murdardır. Bunların etinden yemeyeceksiniz ve leşlerine dokunmayacaksınız."* (Tesniye 14/3-8).

"Ama yine de seni yalanlayacak olurlarsa de ki: 'Rabbiniz engin merhamet sahibidir. Ancak, O'nun cezası suçlulardan geri çevrilmez."

Bazı müfessirler burada Yahudilerin kastedildiğini söylerken bazıları müşriklerin kastedildiğini bazıları ise her iki grubun kastedildiğini söylemektedir. Yahudiler, kendilerine ceza olarak birtakım hükümlerin konulmuş olmasını reddediyorlardı. Merhamet sahibi olan Allah, nasıl olur da ceza vermek için birtakım yasaklar koyar, diyorlardı. Buna göre, âyet, Allah'ın yine rahmet sahibi olduğunu, hatta rahmetinin çok geniş olduğunu, fakat rahmetinin geniş olmasının, suçluları cezalandırmasına engel olmadığını anlatmaktadır. Haddizatında âyet, bu anlamıyla benzeri itirazlar yöneltecek grupların hepsine cevaptır. Allah'ın rahmet kapısı inkâr edenlerin hepsine açıktır; yeter ki doğru yola gelsinler. Hatta suç işleyenleri cezalandırmasında da rahmet vardır. Çün-

kü cezalandırmakla, ibret almalarını sağlayabilir ve onları doğru yola götürebilir. Şayet kendileri bundan ibret almayacaklarsa başkaları onların zulmünden kurtarılmış olur yahut başkalarının ibret almaları sağlanmış olur.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ۖ
كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۖ قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۚ
وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ
شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ
يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۚ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ
مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

148. Ortak koşanlar: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de babalarımız; bir şeyi de haram kılmazdık" diyecekler. Onlardan öncekiler de çetin azabımızı tadıncaya kadar böyle yalanlamışlardı. De ki: "Yanınızda, çıkarıp da bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz sadece zanna tabi oluyor ve sadece saçmalıyorsunuz."

149. De ki: "Kesin delil Allah'ındır. O dileseydi hepinizi doğru yola eriştirirdi."

150. De ki: "Allah'ın bunu haram kıldığına tanıklık edecek tanıklarınızı getirin." Şayet onlar tanıklık edecek olurlarsa sen (asla) **onlarla birlikte tanıklık etme; âyetlerimizi yalanlayanların, âhirete inanmayanların ve Rablerine başkalarını denk tutanların heveslerine uyma!**

Müşriklerin, inkârlarını Allah'ın dilemesine bağlamaları başka âyetlerde de ifade edilmektedir. Burada, **"Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de babalarımız; bir şeyi de haram kılmazdık"** denilmekte, Nahl sûresinde de şöyle dedikleri ifade edilmektedir: *"Ortak koşanlar dediler ki: Allah dileseydi ne biz O'nun dışında bir şeye tapardık ne de babalarımız; O'nun emri dışında da bir şeyi haram kılmazdık."* (Nahl 16/35).

Olumsuz davranışlarını kaderin üstüne atmak, başarılarını ise kendilerine mal etmek, müşriklerin belirgin bir özelliğidir. A'râf sûresinde de bu eğilimleri şöyle dile getirilmektedir: *"Ne zaman utanç ve tiksinti verici bir iş işleseler, 'biz atalarımızı da bu işi işler bulduk; hem Allah bunu bize emretmişti' derler."* (A'râf 7/28).

Müşriklerin inançları daha çok heva ve hevese dayalı olduğundan onlarda suçunu kaderin üzerine atma, temel bir eğilimdir; ancak bu eğilimi diğer insanlarda, hatta Müslümanların bazısında da görmek mümkündür. Kuşkusuz bütün bunlar, cehaletten kaynaklanan şeylerdir.

Âyet müşriklerin bu iddialarını kesin bir dille reddetmektedir. Bir deliliniz varsa gösterin, demektedir. Ayrıca geçmişlerinin bu gibi iddialarından ötürü cezalandırıldıklarını da ifade etmektedir. Onlar bu iddialarıyla bir yandan Allah'ın kendilerini buna zorladığını ifade ediyor ve bir yandan da alay ediyorlardı. Yalanlama ve inatlarının bir sonucuydu bu söyledikleri. Yüce Allah'ın birilerini bir yolu seçmeye zorladıktan sonra onu cezalandırması elbette ki mümkün değildir.

Âyetin ortak koşanlara verdiği bu cevaplar, aynı zamanda cebriye eğilimi içerisinde olan herkese de cevaptır.

"De ki: 'Kesin delil Allah'ındır. O dileseydi hepinizi doğru yola eriştirirdi."

Kuşkusuz ki Allah dileseydi, ortak koşanlardan hiçbiri ortak koşmaz, Allah'ın emrettiklerini harfi harfine yerine getirir, başka türlü hareket edemezlerdi. Ne var ki Allah, insanları serbest bırakmıştır; dileyen tevhidi seçer dile-

yen ise ortak koşmayı. O her ne kadar kullarının doğru yolda olmasını diliyorsa da buradaki dileme, onlara yol gösterme, onlara peygamber gönderme ve doğru yolu bulmaları için onlara deliller getirme şeklinde tecelli eder; zorlama şeklinde değil. Ama iki yol arasında seçim yapmayı insanın kendisine bırakmıştır. Yani iki yoldan birini seçmenin insanın kendisine bırakılması da O'nun dilemesi çerçevesinde gerçekleşen bir şeydir. Kısacası Yüce Allah, batıl yolların seçilmesine razı değildir, ama bu yolları insanların seçmesi, izin vermesinin dışına çıkış anlamına gelmez.

"De ki: "Allah'ın bunu haram kıldığına tanıklık edecek tanıklarınızı getirin." Şayet onlar tanıklık edecek olurlarsa sen asla onlarla birlikte tanıklık etme; âyetlerimizi yalanlayanların, âhirete inanmayanların ve Rablerine başkalarını denk tutanların heveslerine uyma!"

Allah'a ortak koşanlar, daha önce de dikkat çekildiği gibi bazı hayvanların etlerini haram kılıyorlardı. Ayrıca ortak koşmalarını Allah'ın iradesine bağlıyor ve sanki Allah kendilerini buna zorlamış gibi tavır takınıyorlardı. İşte bu gibi iddialarına cevap olarak bu konuda tanıklarınız varsa tanıklarınızı getirin, denmektedir. Haliyle tanık olarak getirecekleri ya kendilerinin bilgilerine güvendikleri kimseler olacaktı yahut zaman zaman başvurdukları Yahudi bilginleri olacaktı. Her ne kadar âyet Mekke'de indirilmiş ise de Mekkeli müşrikler Peygamber'e cevap vermek için bazen Medine'deki Yahudilere müracaat ediyorlardı. Hem müşriklerin önderlerine hem de Yahudilerin bilginlerine güven olmayacağından, âyette, **"tanıklık edecek olurlarsa onlarla birlikte sen** (asla) **tanıklık etme"** denilmekte ve ardından bunun gerekçesi şöyle ifade edilmektedir: **"Âyetlerimizi yalanlayanların, âhirete inanmayanların ve Rablerine başkalarını denk tutanların heveslerine uyma!"**

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ

مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ
اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾
وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ
وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَاۚ وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ
اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا
صِرَاط۪ي مُسْتَق۪يمًا فَاتَّبِعُوهُۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَنْ سَب۪يلِه۪ۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

151. De ki: "Gelin, Rabbinizin size neyi yasakladığını size anlatayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız, anne-babanıza iyilik edeceksiniz ve yoksulluktan dolayı çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz; çünkü size de onlara da rızkı biz veririz. Utanç verici şeylerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir gerekçe olmadan Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte akledip anlarsınız diye Allah sizlere bunları ferman buyurdu.

152. Yetişkin oluncaya kadar yetimin malına -onun iyiliği için olmadıkça- yaklaşmayın. Ölçü ve tartıya tam olarak adaletle uyun. Hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklenmez. Konuştuğunuzda, yakın akraba bile olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tam olarak yerine getirin. Öğüt alırsınız diye Allah sizlere bunları ferman buyurdu.

153. İşte bu, benim dosdoğru yolumdur; ona uyunuz. Diğer yollardan gitmeyiniz ki o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırmasın. Sakınıp korunursunuz diye Allah sizlere bunları ferman buyurdu.

Allah'a ortak koşanların bir delile dayanmaksızın birtakım şeyleri haram kıldıkları yukarıda anlatılmış ve bu iddialarına cevap verilmiş; onların sadece zanlarına tabi oldukları ve bunun sonuncunda da saçmaladıkları dile getirilmişti. Burada asıl yasaklanan şeylerin neler olduğu Peygamber'in söylemesi istenerek anlatılmakta ve onlara, şu işlediğiniz saçmalıkları bırakın da gelin, gerçekleri dinleyin denmektedir:

Âyetler grubunun ilki olan 151. âyette beş husus dile getirilmektedir:

a.) **Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız:** Her şeyin temeli inançtır. Öncelikle inancınızı düzeltin ve Allah'a ortak koşmaktan vazgeçin. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmasaydınız, helal ve haram kılma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu bilirdiniz.

b.) **Anne-babanıza iyilik** *(edeceksiniz)***:** Allah'a ortaksız iman ettikten sonra anne-babaya iyilik edilmesinin zikredilmesi, bu hususun ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Hayatı boyunca insanın ihtiyaçları, başta Yüce Allah tarafından, ikinci sırada ise anne-babası tarafından karşılanmaktadır. Bu sebeple anne-babaya iyi davranmanın ikinci sırada yer alması gerekirdi.

c.) **Yoksulluktan dolayı çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz:** Anne-babanın hakları zikredildikten sonra çocukların hakları zikredilmektedir. Müşrik Arapların namus gayretiyle kız çocuklarını öldürmenin yanında fakirlikten dolayı da çocuklarını öldürdükleri nakledilir. Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde fakirlikten dolayı çocukların öldürülmemesi gerektiğinden söz edilir. Bu yerlerden biri, tefsirini yapmakta olduğumuz âyettir ki burada *yoksulluktan dolayı* denmektedir. İkinci yer ise İsra sûresinin 31. âyetidir. Orada ise *yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin,* denmektedir.

O halde bu âyette baba fiilen fakirdir, kendi mevcut ailesinin geçiminin derdine düşmüştür. Bu sebeple burada **"size de onlara da rızkı biz veririz."** denilmiş, önce mevcut ailenin rızkının verileceği zikredilmiştir. İsra sûresindeki âyette ise konu şöyle anlatılmaktadır: Baba, mevcut ailenin rızkını temin etmektedir ama yeni çocuğun rızkını temin etme endişesi vardır. Bu sebeple orada çocukların verilmesi ifadesi ebeveynin rızkının verilmesinden önce zikredilir.

d.) **Utanç verici şeylerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın:** Âyette geçen *fevâhiş* kelimesi, zina ile birlikte gayr-i ahlâki davranışların tamamını içeren bir kelimedir. Çoğunlukla insanlar, utanç verici bu şeyleri gizli olarak işler. Müşrik Araplarda da kimi gayr-i ahlâki davranışlar gizli olarak işlenirdi. Bütün gayr-i ahlâki şeyleri içersin diye âyette bunların gizli işleneninden de sakınılması gerektiği vurgulanmaktadır.

e.) **Haklı bir gerekçe olmadan Allah'ın yasakladığı cana kıymayın:** Haklı gerekçe, haksız yere ve bilerek bir insanı öldüren kimsenin öldürülmesi ile savaşta düşmanı öldürmektir. Ayrıca meşru yönetime karşı silahlı isyana kalkışanlar yakalandıklarında onlara ölüm cezası verilebilir. Bu hususların dışında bir cana kıymak, en büyük suçlardandır.

"Yetişkin oluncaya kadar yetimin malına -onun iyiliği için olmadıkça- yaklaşmayın. Ölçü ve tartıya tam olarak adaletle uyun. Hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemeyiz. Konuştuğunuzda, yakın akraba bile olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü (tam olarak) **yerine getirin. Öğüt alırsınız diye Allah sizlere bunları ferman buyurdu."**

Birinci âyette sakınılması anlatılan hususlar, açık hususlar idi. Bu âyette sakınılması istenilen hususlar ise çoğu kimsenin farkına varamadığı ince hususlardır. Burada ise dört husus sayılmaktadır:

a.) **Yetişkin oluncaya kadar yetimin malına -onun iyiliği için olmadıkça- yaklaşmayın:** Yetim çocukların mallarında vasileri tasarrufta bulunur. Vasi durumunda olan kişi, kendi malına gösterdiği özenin daha fazlasını yetimlerin mallarına göstermelidir. Şayet vasi durumunda olan kişi fakir ise bu malları gözetmesinin karşılığında aşırıya gitmemek kaydıyla kendisi de bir pay alabilir. Ama zengin ise yememesi tavsiye edilmiştir: *"Zengin olan, o mallardan yemesin. Ama fakir ise usûlüne uygun olarak yesin"* (Nisa 4/6).

b.) **Ölçü ve tartıya tam olarak adaletle uyun:** Kuşkusuz dikkat edilmesi gereken sadece yetim malı değildir, diğer insanların malları konusunda da dikkatli olmak gerekir. Ne var ki yetim malına verilen zararın günahı daha büyüktür. Burada ölçü ve tartının tam yapılması istenmektedir. Ancak öyle durumlar olur ki ölçü ve tartıya tam olarak riayet etmek mümkün olmayabilir. İşte bu gibi durumlar için *"hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemeyiz"* denmektedir. O halde kişi, gücü çerçevesinde olan şeylerden sorumludur.

c.) **Konuştuğunuzda, yakın akraba bile olsa âdil olun:** Ölçü ve tartıda adil olmanız gerektiği gibi söz söylerken de adil olmanız gerekir. Genellikle insanlar, yakın akraba söz konusu olduğunda ne pahasına olursa olsun onun tarafını tutmayı ve onun lehinde söz söylemeyi normal, hatta gerekli görürler. Bu sebeple yakın akraba vurgusu âyette zikredilmektedir. Hatta kişi kendi aleyhine bile olsa adil olmalıdır. Müşrik Araplar, *"zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et"* derlerdi. Peygamber (s.a.v.), *"zalim kardeşine yardım, onun zulüm yapmasına engel olmaktır"* şeklinde bu deyişlerini düzeltmiştir.

Günümüz etnik ve milliyetçi akımları, tıpkı cahiliye dönemi Araplarının

anlayışına benzemektedir. Özellikle dış politika söz konusu olduğunda hemen hemen herkes, dış politikanın milli menfaatlere dayalı olmasını politikanın bir gereği olarak görmektedir. Oysa Müslüman, davranışlarında olduğu gibi sözlerinde de adil olmak; haktan yana olmak mecburiyetindedir.

d.) **Allah'a verdiğiniz sözü tam olarak yerine getirin:** Allah'ın, Peygamber'i kanalıyla vermiş olduğu emir ve yasaklara tam olarak uyun.

Sonuncu tavsiyesi ise şu aşağıdaki âyette yapılan tavsiyedir:

e.) **"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur, ona uyun; diğer yollardan gitmeyin ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın. Bunu size tavsiye ediyor ki azabından korunasınız."**

Son tavsiye olan, Allah'ın yoluna uymak, önceki tavsiyeleri de içeren bir ifadedir. Allah'ın yoluna uymamak, başka yollara uymak anlamına gelir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Abdullah b. Mesut'tan naklettiği bir rivâyette şöyle denmektedir: *"Rasulullah (s.a.v.) bize bir çizgi çizdi ve 'Bu Allah'ın yoludur,' dedi. Ardından o çizginin sağına ve soluna çıkan çizgiler çizdi ve 'Bunlar da yollardır; her bir yolun üzerinde o yola çağıran bir şeytan vardır' dedi. Ardından da bu âyeti okudu."* (Müsned, hadis no: 4142).

Buradaki *tavsiye/ferman* olursa da olur olmazsa da olur anlamında bir tavsiye değil, bilakis Allah'ın, uyulmasını istediği direktifleridir. Ayrıca, uyulması istenen bu direktifleri içeren üç âyetin de **"bunu size tavsiye ediyor"** ifadeleriyle son bulması, bunların önemine işaret etmektedir. Zikredilen hususlar, dinin temeli olan hususlardır. Kişi ancak bunları yerine getirdiğinde Allah'ın azabından kendisini korumuş olur.

ثُمَّ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذ۪ٓي اَحْسَنَ وَتَفْص۪يلًا لِكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهٰذَا
كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿١٥٥﴾ اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ

مِنْ قَبْلِنَاۖ وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِل۪ينَۙ ﴿١٥٦﴾ اَوْ تَقُولُوا
لَوْ اَنَّٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْۚ فَقَدْ
جَٓاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَاۜ سَنَجْزِي الَّذ۪ينَ يَصْدِفُونَ
عَنْ اٰيَاتِنَا سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

154. Ayrıca, iyilik edene nimetimizi tamamlamak için her şeyin açıklaması, bir hidayet ve bir rahmet olarak Musa'ya Kitab'ı verdik ki Rableriyle karşılaşmaya inansınlar.

155. Bu da indirdiğimiz kutlu bir Kitaptır. Öyleyse ona ittiba edin ve takva sahibi olun ki merhamete mazhar olasınız.

156. Ve "Bizden önce iki gruba kitap indirildi ve biz onların öğretilerinden habersizdik."

157. Ya da "Eğer bize Kitap indirilmiş olsaydı onlardan daha çok doğru yolda olurduk." demeyiniz. İşte size Rabbinizden kesinlikle açık bir delil, bir rehberlik ve bir rahmet geldi. Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden dolayı en kötü azapla cezalandırırız.

Kuşkusuz, peygamberlik çalışıp çabalamakla elde edilen bir makam değildir. Bu sebeple âyetten, *'iyi çabalarının sonucu olarak Musa'ya Tevrat'ı verdik'* sonucu çıkarılmamalıdır. Bilakis iyilik edenlere nimetlerimizi verdiğimiz gibi, *'Musa da iyi bir insan idi ve ona Tevrat'ı verdik'* şeklinde anlaşılmalıdır. Şüphesiz peygamberler, iyi çabalarıyla da üstün insanlardır. Yüce Allah, kime peygamberlik vereceğini en iyi bilendir.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde, Hz. Musa'ya Tevrat verildiği belirtildikten sonra Kur'ân'dan söz edilir. Böylece Kur'ân ile Tevrat'ın aynı kaynaktan geldikleri anlatılır. Nitekim yukarıda Peygamber'in dili üzere sıralanan on tavsiye/on emir, Tevrat'ta da yer almaktadır. (Bkz: Çıkış 20. bap).

156. ve 157. âyetlerden de müşrik Araplar, Yahudi ve Hıristiyanlara indirilen kitaplar gibi kendilerine de kitap indirilmiş olsaydı ona, Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarına bağlılıklarından daha çok bağlanacaklarını söyledikleri anlaşılmaktadır. 155. âyette; *"İşte size kutlu bir kitap, hem de kendi dilinizde. Ona tabi olun. Ona tabi olursanız takvalı olursunuz, yani kendinizi Allah'ın azabına karşı koruma altına almış olursunuz. Siz takvalı olursanız Allah'ın size olan merhameti artacaktır"* denmektedir.

Size bu kutlu kitabı indirdik ki, **"Ve 'Bizden önce iki gruba kitap indirildi ve biz onların öğretilerinden habersizdik' demeyesiniz."**

Arap yarımadasında Yahudiler de Hıristiyanlar da yaşıyordu. Bu sebeple müşrik Araplar, bu iki din mensubu hakkında bilgi sahibiydiler; onlara Tevrat ve İncil'in verildiğini de biliyorlardı.

Ey Araplar, artık bir bahaneniz kalmamıştır. **"Eğer bize Kitap indirilmiş olsaydı, onlardan daha çok doğru yolda olurduk,"** diyordunuz. **"İşte size Rabbinizden kesinlikle açık bir delil, bir rehberlik ve bir rahmet geldi."** Bundan böyle bu kitaptan yüz çevirirseniz sizden daha zalim kim olabilir?

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
اٰيَاتِ رَبِّكَۜ يَوْمَ يَأْتٖي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اٖيمَانُهَا
لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖٓي اٖيمَانِهَا خَيْرًاۜ قُلِ انْتَظِرُٓوا اِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذٖينَ فَرَّقُوا دٖينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ
مِنْهُمْ فٖي شَيْءٍۜ اِنَّمَٓا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾
مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَاۚ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى
اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158. Neyi bekliyorlar? Kendilerine meleklerin gelmesini mi? Rabbinin gelmesini mi? Yoksa Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi? Rabbinin bazı âyetleri geldiği zaman, daha önce iman etmemiş yahut inancıyla herhangi bir iyilik yapmamış olan kimsenin imanı kendisine bir yarar sağlamaz. De ki: "Bekleyin; biz de bekliyoruz!"

159. Dinlerini parça parça edip de fırkalara bölünenler var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Allah ileride onlara neler yaptıklarını bildirecektir.

160. Kim bir iyilikle gelirse kendisine yaptığının on katı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse ancak yaptığı kadarıyla cezalandırılır da kendilerine haksızlık edilmez.

Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğuna dair yeterli deliller getirilmiştir. Çünkü bu konudaki deliller yeterince ortaya konulmadan muhatapların ceza ile tehdit edilmeleri söz konusu olmaz. Sûrenin bu kısmına kadar bu konularda pek çok delil getirilmişti. Bütün bu delillerden sonra iman etmeyenler neyi bekliyorlar?

Kendilerine meleklerin gelmesini mi?

Müfessirler genelde *meleklerin gelmes*ini, canlarını alan meleklerin gelmesiyle tefsir etmişlerdir. Melekler canlarını almaya geldiklerinde artık imtihan dönemi son bulmuştur. Şayet melekler, dünyevi bir ceza ile onları cezalandırmak ve onları helak etmek için gelmiş olsalar yine imtihan dönemi bitmiştir, demektir.

Rabbinin gelmesini mi?

Rabbin gelişi, kıyamet gününde gerçekleşecektir. (Bakara 2/210). Kıyamet koptuktan sonra yine imtihan dönemi bitmiş olacaktır.

Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi?

Müfessirler genelde bununla güneşin batıdan doğması gibi kıyametin çok yaklaştığına dair alametlerin ortaya çıkmasının kastedildiğini söylemektedir. Bu sırada da artık imtihan dönemi bitmiş olur. Âyetin bağlamı, müfessirlerin bu görüşlerini destekler görünmektedir. Ama bununla dünyevi cezalandırma alametleri kastediliyor olsa bile yine o cezalandırılan kimseler için imtihan dönemi bitmiş demektir.

"Daha önce iman etmemiş yahut inancıyla herhangi bir iyilik yapmamış olan kimsenin imanı kendisine bir yarar sağlamaz."

İmtihan dönemi bittikten sonra kişinin iman etmesinin hiçbir anlamı kalmaz. Söz konusu imanın kendisine hiçbir faydası olmayacaktır. Mu'tezile âyetin, **"inancıyla bir iyilik yapmamış olan"** kısmının, iman etmiş, fakat salih amel işlememiş kimseye imanının hiçbir fayda vermeyeceğini anlattığını söylemektedir. Ehl-i Sünnet ise bu bölümün, tövbe eden kimsenin tövbesinin kendisine yarar getirmeyeceğini anlattığını söylemektedir.

"Dinlerini parça parça edip de fırkalara bölünenler var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Allah ileride onlara neler yaptıklarını bildirecektir."

Hz. Ali'nin *farrakû* kelimesini *fârakû* şeklinde okuduğu ve bu şekilde okuyan başkalarının da bulunduğu nakledilir. Taberî bu iki kıraate dikkat çektikten sonra şöyle bir değerlendirme yapar: *"Bu konuda sözün doğrusu, şöyle denilmesidir: Bu iki kıraat de bilinen kıraatlerdir; kıraat imamlarından bir kısmı birini, diğerleri de ötekini okumuşlardır. Haddizatında her ikisi manaca birdir, farklı değildir. Çünkü her sapıtan kişi dininden ayrılmıştır."* (Taberî, VIII, 104).

Müfessirler genelde burada Yahudi ve Hıristiyanların kastedildiğini söylerler. Çünkü onlar peygamberlerinin dinini parçalamış ve her biri ayrı bir dine mensupmuş gibi grup ve mezheplere ayrılmış; bu grup ve mezhepler etrafında öbeklenenler kendi mezheplerine taassupla bağlanarak diğer mezhep mensuplarıyla çatışmaya girmişlerdir. Bu görüşte olanlara göre müşriklerin durumunu anlatıldıktan sonra bu âyetle Kitap Ehli'ne geçiş yapılmaktadır. (Ebu's-Suûd, III, 206). Bazı müfessirler ise İslâm ümmetinden bid'at ehlinin kastedildiğini söylemektedir. Haddizatında âyet Mekke'de indirilmiştir ve öncelikle Müşrik Arapları kastediyor olması daha mantıklı gelmektedir. Ancak bir kesimi öncelikle kastediyor olması, benzeri durumdaki diğer kesimleri kapsamasına elbette engel değildir.

Taberî ve İbnu Kesir, ilk iki görüşü aktardıktan sonra doğru görüşün, âyetin genel anlamlı olduğunu söyleyen görüş olması gerektiğini ifade ederler. Allah'ın dininden ayrılan ve ona aykırı düşen herkes bu âyetin kapsamına girer. (Taberî; VIII, 104-107; İbnu Kesir, III, 372-373

O halde âyetle öncelikle kimin kastedildiği o kadar önemli bir mesele değildir. Kim bu duruma düşmüşse âyetin kapsamına girmektedir. Bu duruma düşmeyenler, 153. âyette sözü edilen, doğru yoldan ayrılmayanlardır. Söz konusu âyette şöyle deniliyordu. *"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur, ona uyun ve diğer yollardan gitmeyin ki sizi O'nun yolundan ayırmasın."* Peygamber'in gösterdiği yoldan ayrılanlar, Allah'ın yolundan başka bir yol tutmuşlardır. Kuşkusuz Peygamber'in yolunda olmak, onun yolunda olduğunu iddia etmekle olup bi-

ten bir mesele değildir. Müşrik Araplar da kendilerinin İbrahim'in dini üzere olduklarını iddia ediyorlardı. Peygamber'in gerçek yolu araştırılıp gerçeğin ne olduğu tespit edildikten sonra onun yolu takip edildiğinde ancak o zaman Peygamber'in yolunun izlendiği söylenebilir.

Yahudi ve Hıristiyanlar kadar olmasa da Müslümanlar arasında da bir bölünme ve parçalanmanın olduğu bir vakıadır. Bunun sosyal birtakım sebeplerinin yanında din anlayışından kaynaklanan sebepleri de vardır. Din anlayışından kaynaklanan sebeplerin başında, Kur'ân ve sahih Sünnet'in dışında birtakım din anlayışlarının yaygın olması gelir. Çoğu Müslüman, Kur'ân ve Sünnet'ten çok bağlı bulunduğu grup, mezhep ve tarikat önderlerinin ne dediğine bakmaktadır. Kuşkusuz bu her grup, mezhep ve tarikat mensubunun Kur'ân ve Sünnet'i göz ardı ettiği anlamına alınmasa bile genel yapı Kur'ân ve Sünnet'in göz ardı edilmesi şeklindedir. Meselelerin inceliklerine vakıf olamayan ve olma imkânına sahip bulunmayanlar bir dereceye kadar mazur görülebilir; ama buna imkânı olanların mazur görülmeleri mümkün değildir.

Müslümanların, parçalanmışlıklarının bedelini ağır ödedikleri bir gerçektir. Müslümanlar için tekrar Kur'ân ve sahih Sünnet'in etrafında kenetlenmenin ve birlik olmanın dışında bir yol bulunmamaktadır. Hem dünyalarının imarı hem de âhiretleri için kaçınılmaz olan budur.

Sosyal sebeplerin başında ise Müslümanların pek çoğunun dünyevi menfaatlerini uhrevi menfaatlerin üstünde tutmaya başlamış olmaları gelir. Ayrıca Müslümanlar arasında ırkçılık ve bölgecilik hastalığı yayılmıştır. Hak ve hukuka ve üstün değerlere aldırmadan birçok Müslüman ırk, bölge, grup, mezhep, tarikat vs. gibi ayrışmalara kendisini kaptırmıştır.

"Kim bir iyilikle gelirse kendisine yaptığının on katı vardır kim de bir kötülükle gelirse ancak yaptığı kadarıyla cezalandırılır da kendilerine haksızlık edilmez."

Yüce Allah adalet, lütuf ve merhametinin bir gereği olarak iyilikleri katlayarak mükâfatlandırdığı halde işlenen suçları misliyle cezalandırmaktadır.

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾
قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ
الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا
آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

161. De ki: "Rabbim beni dosdoğru bir yola iletti ki bu yol, Hanif olan İbrahim'in sapasağlam, yolu ve dinidir. Hakikat, o, şirk koşanlardan değildi."

162: De ki: "Benim namazım da ibadetim de hayatım ve ölümüm de âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."

163. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bana böyle emredildi ve ben, Müslümanların ilkiyim.

164. De ki: "Allah her şeyin Rabbi iken O'ndan başka bir Rab mi arayayım? Herkesin kazandığı kendisinedir ve hiç kimse başkasının yükünü taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. Ve O hakkında ihtilafa düştüğünüz hususları size haber verecektir.

165. Sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve verdikleri konusunda sizi sınamak için bazılarınızın derecesini bazılarından üstün kılan O'dur. Şüphesiz ki Rabbin cezayı çabuk görendir. Üstelik O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İnanç konularını işleyen sûre bu âyetlerle son bulmaktadır. Sûrenin pek çok âyeti, Peygamber'e hitaben *"de ki"* şeklinde başlıyordu. Bu âyetler de Peygamber'e, **"de ki"** emirleriyle başlamaktadır. Bu son âyetlerin ilkinde, Peygamber'den hem müşrik Araplara hem de bütün insanlara kendisini doğru

yola iletenin Allah olduğunu ilan etmesi istenmektedir. Allah'ın kendisini hidayete kavuşturduğu din, İbrahim'in dinidir. Araplar da çevrede yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlar da kendilerini Hz. İbrahim'e nispet ediyorlardı. Eğer gerçekten Hz. İbrahim'in dini üzere iseler Hz. İbrahim, Allah'a ortak koşanlardan değildi. O, her türlü eğrilikten ve sapmadan uzak bir din üzereydi.

Peygamber'in, kendisini hidayete kavuşturanın Allah olduğunu, Allah'ın dini üzere olduğunu ilan etmesi, bir iddiadan ibaret değildir. Çünkü onun namazı da diğer ibadetleri de hayatı ve ölümü de Allah içindir. Hayatının tamamını, Allah'ın rızasına kavuşmak üzere düzenlemiştir. O, başka şeyler uğruna hayatını feda etmiyordu. Hayvanları, başkasının adıyla kesmiyordu. Allah'tan başkasına dua etmiyordu ve başkasına boyun eğmiyordu. Her şeyi verenin ve var olanları alma gücüne sahip olanın Allah olduğunu biliyordu. Allah'ın dinini benimseyen ve Hz. İbrahim'in izinden giden böyle davranır. Gerçek tevhit budur. Allah'a gerçekten kul olanlar böyle davranır. Peygamber'e, böyle davranmasını Allah emretmiştir ve Allah'ın emrini ilk yerine getiren ve bu emre teslim olan odur: **"Bana böyle emredildi ve ben, Müslümanların ilkiyim."**

"De ki: 'Allah her şeyin Rabbi iken O'ndan başka bir Rab mi arayayım?..."

Varlığın yaratıcısı ve egemeni olduğu halde Allah'tan başka Rab mi arayayım? Böyle bir şey düşünülemez. Ey Allah'a ortak koşanlar! O ortak koştuklarınızın da Rabbi Allah'tır; onların yaratıcısı ve onlara egemen olandır. O dururken bunlardan istenir mi? Bunlara ibadet edilir mi? Bunlar adıyla hayvan kesilir mi? Ama siz bu söylediklerimi kabul etmiyorsanız, **"herkesin kazandığı kendisinedir ve hiç kimse başkasının yükünü taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir."** Yaptığınızın hesabını O'nun huzuruna çıktığınız zaman vereceksiniz. Ben O'nun huzuruna çıkıp hesap vereceğimi biliyorum ve ona göre davranıyorum. Siz de bildiğinizi yapın. O'nun huzuruna çıktığımız gün her şey ortaya çıkacaktır.

"Sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve verdikleri konusunda sizi sınamak için bazılarınızın derecesini bazılarınızdan üstün kılan O'dur..."

Allah sizi yeryüzünün halifeleri kıldı. Yeryüzünü imar ediyorsunuz; bir nesil gidiyor ardından diğer nesil geliyor, bu işi devam ettiriyor. (İbnu Kesir, III, 379). Akıl ve zekâ yönünden, güç yönünden, mal-mülk sahibi olma yönünden, ahlâk ve diğer hususlar yönünden, kiminiz kiminizden üstündür. Yeryüzünün imarı ve dünya hayatının imtihan yeri oluşu da bunu gerektirir. Toplumsal hayat, insanlar arasında bu tür farklılıkların oluşunu zorunlu kılmaktadır.

İnanç konularını ele alan sûre, hem Allah'ın cezalandırmasının çok süratli olduğunu hem de O'nun çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğunu bildiren şu ifadelerle son bulmaktadır: **"Şüphesiz ki Rabbin cezayı çabuk görendir. Üstelik o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."** Çünkü bu inanç esaslarının indirilmesi sonucunda insan onları ya inkâr edecek ve cezalandıracaktır ve yahut onlara iman edecek, imanı gereğince amel edecek ve böylece Allah'ın bağışlama ve merhametine nail olacaktır.

7.
A'râf Sûresi

Mekkî sûrelerin en uzunu olmakla birlikte diğer Mekkî sûreler gibi tevhît, âhiret ve peygamberlik gibi inanç konularından söz eder. Özellikle peygamberlik ve İslâm'a davet bu sûrede en geniş şekilde ele alınmıştır. Konuları itibarıyla En'âm sûresiyle paralellik arz eder. Bir bakıma En'âm sûresinde anlatılan konuların detayları burada anlatılır. O da En'âm sûresi gibi Mekki dönemin son yıllarında indirilmiştir. Peygamber kıssalarının en yoğun zikredildiği sûrelerdendir. 206 âyettir.

Sûre, adını 46. ve 47. âyetlerde geçen ***a'râf*** *kelimesinden almaktadır. Bu kelimeyle ne kastedildiği söz konusu âyetlerin tefsirinde anlatılacaktır. Sûre başka adlarla da anılmıştır.*

Sûre Kur'ân-ı Kerim'in yüceliğinden, gösterdiği doğru yolun öneminden bahsederek söze başlar. Ardından dinin temel inançları olan ibadet ve yasama konularında Allah'a ortak koşma, ölümden sonra diriliş ve Hz. Muhammed'in peygamberliği gibi konuları ele alır. Bu arada önceki peygamberlerin kıssalarından söz eder ve peygamberleri yalanlayanları sert bir üslupla eleştirir. Böylece peygamber oluşu üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hâlâ Peygamber'i yalanlamakta inatla ısrar eden Mekke müşriklerine mesajlar verir. Evrenin yaratılışı, insanın yaratılışı, şeytanın insanın düşmanı olduğu ve daima onu aldatma peşinde koştuğu, sûrenin ele aldığı konular arasındadır.

Bu gerçekler sûrede gündeme getirilirken sevdirme ya da korkutma temalarının kullanıldığı iki ayrı yönteme başvurulduğu dikkat çeker.

Allah'ın verdiği nimetler hatırlatılarak bunlara şükredilmesi gerektiği anlatılır ve insanlar, O'nun gönderdiği Peygamber'e inanmaya teşvik edilir. Peygamberleri yalanlayanlara yöneltilen sert uyarılarla Mekke müşriklerine korkutucu mesajlar gönderilir.

Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi sûre Mekke döneminin son yıllarında indirilmiştir. Müslümanlar bir müddet sonra Medine'ye hicret edeceklerdir. Medine'de ise Yahudiler vardır. Bu sebeple sûrenin sonuna doğru Kitap Ehli'ne hitaplar yer almaya başlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ ف۪ي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
لِتُنْذِرَ بِه۪ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا
تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ قَل۪يلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Elif lâm mim sâd.**
2. (Bu,) **bir kitaptır; sana indirilen... Kendisiyle uyarıda bulunasın; mü'minlere de bir hatırlatma olsun diye. O halde sakın bundan dolayı kalbinde herhangi bir sıkıntı olmasın.**
3. **Rabbinizden size indirilene uyun. O'nun yanı sıra başka hâmilere tâbi olmayın. Ne kadar az öğüt alıyorsunuz!**

Sûre başlarındaki mukattaa harflerinin ne anlama geldiği konusunda Bakara sûresinin başında bilgi vermiştik. Bu harflerin Kur'ân'ın meydan okumasıyla ilgili olduğunu ve bu sebeple başında bulunduğu sûrelerde Kur'ân'la meydan okunduğunu burada tekrar hatırlatmış olalım.

İkinci âyette Kitab'ın, yani Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş sebebinin insanları uyarmak ve iman edenlere hatırlatmada bulunmak olduğu anlatılmaktadır. Peygamber, kendisinin mucizesi olan Kur'ân'la insanları uyaracaktır. Ayrıca iman edenler bu Kitab'ı okuyacak, ondan dinlerini ve nasıl inanıp nasıl davranacaklarını öğrenecekler ve böylece Allah'ın emirlerini hatırlayacak, öğüt alacaklardır. O halde Kur'ân'ın okunması da bu sebeplerle olmalıdır. Burada sözü edilen hatırlatma, uyarı ve öğüt alma, ancak Kur'ân'ın anlaşılarak okunması ve âyetleri üzerinde derinlemesine düşünülmesi yoluyla gerçekleşir. Anlamını bilmeden Kur'ân okuyan kişi için bunların hiçbiri söz konusu değildir.

"O halde sakın bundan dolayı kalbinde herhangi bir sıkıntı olmasın."

Söz konusu edilen sıkıntı Kur'ân-ı Kerim'in ilâhî bir kitap olduğu konusundaki bir sıkıntı değil, Kur'ân'la uyarma ve hatırlatmanın etkili olup olmayacağı konusundaki endişeden kaynaklanan bir sıkıntıdır. Kur'ân-ı Kerim'in

birçok âyetinde belirtildiği gibi müşrikler, Peygamber'den kevni bir takım olağanüstülükler getirmesini istiyorlardı. Bu tür isteklerine karşılık Kur'ân-ı Kerim'in yeterli olduğu kendilerine hep hatırlatılmıştır. Eğer gerçekten inanmak ve Muhammed (s.a.v.)'in gerçek bir peygamber olup olmadığını sınamak istiyorlarsa Kur'ân-ı Kerim'e baksınlar.

Müşrikler Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'den indirilenleri insanlara tebliğ etmesine engel olmak için her yola başvurmaktan çekinmiyorlardı. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in insanlar üzerindeki etkisini bizzat müşahede ediyorlardı. Bundan dolayı okunduğunda etkisinde kalmasınlar diye insanların kulaklarını tıkamalarını istiyorlardı. Böylece Kur'ân'ı duymalarına engel olacaklarını düşünüyorlardı. İşin garibi bunu isteyenlerin bir kısmı gece gizlice Kur'ân'ı dinlemeye geliyor ve dinledikleri Kur'ân'dan etkileniyorlardı. Bu sebeple en korktukları şey Kur'ân'ın insanlara duyurulmasıydı. Kur'ân'ın insanlar tarafından duyulmasını engellemek için Peygamber'in canına kıyma planları yapıyor ve bunu gerçekleştirmek için her yola başvurmaktan çekinmiyorlardı. İşte Peygamber için söz konusu edilen sıkıntı, bu tür endişelerden kaynaklanan bir sıkıntı idi. Nitekim şu âyetler söz konusu sıkıntının sebeplerini açıklamaktadır: *"Ona bir hazine indirilmeli değil miydi? Veya yanında bir melek gelmeli değil miydi? demelerinden dolayı neredeyse sana vahyolunanların bir kısmını terk edeceksin ve göğsün daralacak. Sen bir uyarıcısın ve Allah her şeye kefildir."* (Hûd 11/12). *"Kuşkusuz söylediklerinden dolayı kalbinin daraldığını biliyoruz."* (Hicr 15/97). *"Sabret! Sabrın ancak Allah'tandır. Onlara üzülme. Kurdukları plândan da sıkılma."* (Nahl 16/127).

Sonuç olarak Peygamber'in sıkıntısı, müşriklerin, Kur'ân'dan yüz çevirip peygamberliğinin ispatı için başka şeyler peşinde koşmaları, inkâr etmekte inatla ısrar etmeleri ve bununla da yetinmeyerek birtakım plan ve tuzaklar kurmaya kalkışmalarıdır.

"Rabbinizden size indirilene uyun. O'nun yanı sıra başka hâmilere tâbi olmayın. Ne kadar az öğüt alıyorsunuz!"

Önceki âyette hitap Peygamber'e iken burada bütün insanlara yöneltilmektedir. Peygamber'e yöneltilen hitapta Kur'ân'ın kendisine indirilmesinin sebebinin uyarma, hatırlatma ve öğüt alma olduğu, insanların inanmamakta inat etmelerinden ve mucize isteklerinden dolayı sıkıntı duymaması gerektiği anlatılıyordu. Bu âyette hitap bütün insanlara yönetilirken Kitab'ın onlara indirilmesinin gerekçesi ona inanmaları, ona uymaları ve başka hiç kimsenin emirlerine ve yol göstermesine uymamaları olarak açıklanıyor. Bu Kitab'a inanan, gerek din adına ve gerekse başka nedenlerle yapılan ve bu Kitab'a uyma-

yan her türlü çağrıya iltifat etmez. Çünkü Allah'ın indirdiği hükümlerle çelişen hükümlere uymak caiz değildir. (Razi, XIV, 18.)

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ
اَهْلَكْنَاهَا فَجَٓاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ
اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اِنَّا كُنَّا ظَالِمٖينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ
الَّذٖينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلٖينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ
بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَٓائِبٖينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازٖينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازٖينُهُ
فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾
وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فٖيهَا مَعَايِشَ قَلٖيلًا
مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

4. **Nice kenti yok ettik. Azabımız onlara, geceleyin yahut onlar gündüz öğle uykusunda iken geliverdi.**

5. **Azabımız onlara geldiğinde ; "Biz gerçekten zalimlerdendik" itirafından başka bir haykırışları olmamıştı.**

6. **Kendilerine elçiler gönderilenlere de soracağız mutlaka, gönderilen elçilere de soracağız.**

7. **Onlara, olan-bitenleri kesin bir bilgiyle mutlaka anlatacağız; çünkü biz, hazır bulunmayanlardan değildik**

8. **O gün tartı dosdoğrudur.** (İyilik) **kefeleri ağır gelen kimselerse işte onlardır kurtuluşa erenler.**

9. "(İyilik) **kefeleri hafif çekenlere gelince; onlar da ayetlerimize haksızlık ettikleri için kendilerini kayba uğratanlardır."**

10. Sizi yeryüzünde yerleştirdik ve size orada geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz.

Bir önceki âyette insanlardan, Rableri katından kendilerine indirilene uymaları, başka önderler edinerek onlara uymamaları istenmiş ve çok az öğüt aldıkları dile getirilmişti. Ardından burada nice kent halkının helak edildiğinin zikredilmesi, söz konusu toplumların niçin helak edildiklerini ortaya koymaktadır. Onların helak olmalarının sebebi, peygamberlerinin çağrılarını göz ardı etmeleri, başka önderlerin peşinden gitmeleri ve az öğüt almalarıdır. Her ne kadar sûrenin sonraki bölümlerinde birçok peygamberin kıssasına yer verilerek peygamberlerinin çağrılarını kimlerin göz ardı ettiklerine dair örnekler veriliyor olsa da sâkinleri helak edilen kentlerin listelerinin verilmemesi anlama zenginlik ve evrensellik katmak içindir. Dünyanın hangi döneminde ve her nerede peygamberlerine karşı gelmeleri sebebiyle helak edilenler varsa bunların hepsi âyetin kapsamına girmektedir.

Âyette, "**Azabımız onlara, geceleyin yahut onlar gündüz öğle uykusunda iken geliverdi.**" denilmesi bu tür cezalandırmaların, toplumun beklemediği bir anda yani onlar tam bir gaflet içerisindeyken geldiğine işarettir.

"Azabımız onlara geldiğinde ; "Biz gerçekten zalimlerdendik" itirafından başka bir haykırışları olmamıştı."

İnsanlar genellikle işledikleri suçları itiraf etmezler; aksine ya işlediklerinin suç olmadığını söylerler yahut başkasının üzerine atarlar. Bir başkasını bulamazlarsa şeytanın yahut nefislerinin kendilerini aldattığını söyleyerek yine kendi suçlarını üstlenmezler. Suçlarını itiraf etmeleri, çıkış yollarının bütünüyle tıkanması durumuyla karşı karşıya geldiklerindedir. Azapla karşı karşıya gelen toplumlar da öyle zor bir konumda olurlar ki suçlarını itiraf etmekten başka çıkar yol bulamazlar. Ne var ki iş işten geçmiştir. Önemli olan, vakit varken suçlarının farkına varıp tövbe etmeleriydi.

Yukarıda geçen, suçu itiraf olayı, dünya hayatında gerçekleşen bir olaydır. Aşağıdaki âyetler ise âhiretle ilgilidir. Burada ara vermeden dünya cezasından âhiret cezasına bir geçiş yapılmaktadır:

"Kendilerine elçiler gönderilenlere de soracağız mutlaka, gönderilen elçilere de soracağız."

Allah'ın, ancak peygamber gönderdiği toplumları sorguya çekmesi adalet

ve merhametinin bir sonucudur. Kendilerine peygamber gönderilmiş olanlar mutlaka sorguya çekileceklerdir. Peygamber'e nasıl bir tavır takınmışlar? Bunun hesabını vereceklerdir. Peygamber'in mucizesiyle karşılaşmamış olanlara gelince bunlar için bir sorumluluk bulunmamaktadır.

Gönderilmiş olan elçilerin sorguya çekilmeleri görevlerini hakkıyla yerine getirip getirmedikleri konusunda mı yoksa ümmetlerinin kendilerine ne karşılık verdikleri ve nasıl bir tavır takındıkları; tebliğlerini kabul edip etmedikleri konusunda mı olacaktır? Her iki görüş de müfessirler tarafından dile getirilmiştir. Ümmetlerinin kendilerine icabet edip etmedikleri konusunda peygamberlere sorulması aynı zamanda inkâr edenler için bir uyarıdır. Çünkü peygamberlerinin aleyhlerinde şahitlik etmeleri durumunda kesinlikle varacakları yer cehennem olacaktır.

Bu âyet, *"Suçlulara, günahları sorulmaz"* (Kasas 28/78), âyetiyle Rahmân sûresinde geçen: *"O gün, insanlara da cinlere de suçları hakkında soru sorulmaz"* (Rahmân 55/39) âyetleriyle ilk bakışta çelişir gibi görünmektedir. Oysa aralarında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü tefsirini yaptığımız bu âyette işlediklerinin kendilerine haber verileceği anlatılmaktadır. Oysa diğer iki âyette işlemiş oldukları suçları öğrenme isteğiyle kendilerine soru sorulmayacağı belirtilmektedir. (İbnu Âşûr, 1491). Bazı müfessirler ise arada çelişki gibi görünen bu hususu, kıyamet gününün uzunluğu ve değişik safhalara sahip oluşuyla izah etmişlerdir. Kimi safhalarda suçlulara soru sorulup onlarla konuşulurken, kimi safhalarda onlara ne soru sorulur ve ne de onlarla konuşulur, demişlerdir.

"Onlara, olan-bitenleri kesin bir bilgiyle mutlaka anlatacağız; çünkü biz, hazır bulunmayanlardan değildik"

Yaptıklarının tamamını; gizlisini de açığını da Yüce Allah gözlerinin önüne serecektir. Çünkü Yüce Allah gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilmektedir. O'nun bilgisi dışında bir şey yapmamışlardır; yapamazlar da. Çünkü O'nun bilgisi her şeyi kuşatır. Buna rağmen Yüce Allah insanların yaptıklarına şahitler getirir. Çünkü O'nun adaleti bunu gerektirmektedir.

"O gün tartı dosdoğrudur."

Sorguya çekilme olacağına göre, sorgunun sonunda bir değerlendirme de olacaktır. Yüce Allah burada, değerlendirmenin âdil olacağını belirtmektedir. Amellerin ne gibi bir âletle ve nasıl tartılacağını bilemeyiz. Ancak bunun adalete uygun olacağını biliyoruz. İnsan, dünya hayatında işlemiş olduğu amelin miktarı ne olursa olsun onunla karşılaşacaktır: *"Kim zerre ağırlığınca bir iyilik yaparsa onu görecek ve kim zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onu görecektir."*

(Zelzele 99/7-8). Amelleri ölçme âletlerinin/terazilerin kurulduğu gün amelleri ağır gelenler kurtulacak, hafif gelenler ise kaybedecektir. Ameli hafif gelenlerin kaybetmeleri kendi yaptıklarının, ağır gelip kurtuluşa erenlerin kazançlı çıkmaları da kendi yaptıklarının sonucu olacaktır.

Amellerin tartılması için kullanılacak tartı âleti, yani *mîzân*, somut bir tartı âleti midir yoksa bununla amellerin âdil bir şekilde değerlendirilmesi mi kastedilmektedir. Selefin çoğunluğu böyle bir âletin varlığından söz etmektedir. Selefin bir kısmı ise bununla amellerin âdil bir şekilde değerlendirilmesinin kastedildiğini, böyle bir âletin olmadığını söylemektedir. Mucahid, Dahhak ve A'meş bu görüşte olanlar arasındadır. (İbnu Âşûr, 1492). Sonraki âlimlerin çoğunluğu da böyle bir tartı âletinin varlığından söz etmektedir. Kuşkusuz önemli olan amellerin âdil bir şekilde değerlendirilmesidir. Tartı âleti olmuş veya olmamış önemli bir husus değildir.

"Sizi yeryüzünde yerleştirdik ve size orada geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz."

Önceki âyetlerde, Peygamber'e inanmamanın kötü sonucu konusunda muhataplar uyarılmış, bu uyarı üzerinden Peygamber'e ve onun getirdiklerine inanmaya davet edilmişlerdi. Buradaki âyetler grubunun ilk âyetinde ise Allah tarafından kendilerine verilmiş olan nimetler hatırlatılarak Peygamber'e ve onun getirdiklerine inanmaya davet edilmektedirler:

Ey insanlar! Sizi yeryüzüne yerleştirdik ve yeryüzünde geçiminizi sağlamanız için size imkânlar tanıdık. Size verilen bu nimetlere şükretmeniz; gönderdiğimiz Peygamber'e iman etmeniz ve onun size getirdiklerine uymanız gerekir.

Uyarı ve tehditten sonra nimetlerin hatırlatılması ve bu yolla dine davet edilmeleri, farklı insan psikolojilerini gözetme bakımından önemlidir. Çünkü bazı insanlar uyarı ve tehditlerden etkilenirken bazıları kendilerine yapılmış olan iyiliklerden etkilenir.

وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا
فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾
قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ
الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ
أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا
مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

11. **Sizi yarattık, sonra size şekil verdik ve sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. Derhal secde ettiler. Ama İblis hariç, o, secde edenlerden olmadı.**

12. (Allah) **buyurdu: "Sana emrettiğimde secde etmekten seni alıkoyan neydi?" Dedi ki: "Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni bir ateşten yarattın, onu ise bir çamurdan."**

13. (Allah) **buyurdu ki: "Öyleyse in oradan; orada büyüklük taslamak haddin değildir. Defol! Sen kesinlikle alçaltılanlardansın."**

14. (İbilis): **"İnsanların diriltileceği güne kadar bana mühlet ver" dedi.**

15. (Allah): **"Mühlet verilenlerdensin" buyurdu.**

16. (İblis): **"Beni saptırdığın için ben de senin dosdoğru yolunun üzerine kurulacağım" dedi.**

17. **"Sonra önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara sokulacağım da sen onların birçoğunun şükretmediğini göreceksin."**

18. (Allah) **buyurdu: "Çık oradan; kınanmış ve kovulmuş olarak. Onlardan her kim sana uyacak olursa, andolsun ki cehennemi sizin hepinizden dolduracağım."**

Önceki âyetler grubunun son âyetinde, Allah'ın insanlara verdiği nimet-

ler hatırlatılarak Allah'ın gönderdiği Peygamber'e inanmaları ve onun getirdiklerine uymaları istenmişti. Burada ilk âyette, söz konusu ettiğimiz husus, yani Allah'ın insanlara verdiği nimetler konusu devam etmekle birlikte yeni bir konuya geçiş sağlanmaktadır ki o da insan-şeytan ilişkisidir.

Âyette çoğul kipi kullanılarak *sizi yarattık* deniliyorsa da maksat, Hz. Âdem'in yaratılışıdır. Bilindiği gibi Hz. Âdem topraktan yaratılmış; önce toprağa su karıştırılarak çamur haline getirilmiş, çamura şekil verilmiş, ardından birtakım aşamalardan geçirilmiş ve nihayet ona ruh üfürülmüştür. Daha önce meleklere, Âdem'e ruh verildiğinde kendisine secde etmeleri konusunda emir verilmiş ve İblis hariç melekler ona secde etmişlerdir. İblis, Âdem'in topraktan kendisinin ise ateşten yaratılmış olduğunu gerekçe göstererek Âdem'e secde etmemiş ve böylece Allah'ın emrini yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Yüce Allah kendisini cennetten kovmuştur. Büyüklenmeden dolayı şeytanın secde etmemesi sebebiyle Yüce Allah bunun tam zıddı olan bir niteleme ile şeytanın alçaltılanlardan olduğunu söylemektedir. Allah'ın emirlerine karşı büyüklük taslayanların akıbeti alçaltılmışlıktan başka ne olabilir ki? Konu Bakara sûresinin 34-36. âyetlerinin tefsirinde geçti. Daha geniş bilgi için oraya bakılabilir.

"(İblis): **'Beni saptırdığın için ben de senin dosdoğru yolunun üzerine kurulacağım' dedi."**

"Sonra önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara sokulacağım da sen onların pek çoğunun şükretmesini göreceksiniz."

Kuşkusuz, sapan İblis'in kendisidir. Burada sapmasını Allah'a bağlaması, her kötülük işleyen kişinin işlediği kötülüğe sebep olarak başkasını göstermesi nevinden bir davranış olmalıdır. Yukarıda da değinmiştik, genelde insanlar da bir kötülük işlediklerinde suçu başkasının üzerine atarlar. İblis burada Hz. Âdem'in yaratılışı sebebiyle saptığını anlatıyor da olabilir. Çünkü Âdem'in yeryüzünde halife olmasını çekememiştir. Bu yüzden insanları doğru yoldan saptırmak için sürekli bir çaba içerisindedir.

İnsana düşman olan İblis'in öncelikli hedefi, insanları Allah'ın yolundan saptırmaktır. *Allah'ın dosdoğru yolunun üzerinde oturması* öncelikle bu yolu insanlara kapatma çabası içerisinde olduğunu ifade eder. İblis'in, **"önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara sokulacağım"** şeklindeki sözleri ise insanları aldatmak için bütün çarelere başvuracağını ifade etmektedir. İbnu Abbas'tan yapılan bir rivayete göre, *"önlerinden ve arkalarından"* sözleriyle âhiret ve dünya hayatı, *"sağlarından ve sollarından"* sözleriyle de

insanların işlemiş oldukları iyilikler ve kötülükler kastedilmektedir. (Taberî, VIII, 136). Buna göre, İblis âhiret hayatını da dünya hayatını da insanın işlemiş olduğu iyilikleri de kötülükleri de insanları Allah'ın dosdoğru yolundan saptırmak için aracı kılmaya çalışacağını ifade etmektedir.

(Allah) **buyurdu: "Çık oradan; kınanmış ve kovulmuş olarak. Onlardan her kim sana uyacak olursa, andolsun ki cehennemi sizin hepinizden dolduracağım."**

13. âyette de İblis'in cennetten çıkması kendisine emredilmişti. Oradan çıkmasının sebebi anlatılmaktaydı. Burada ise nasıl bir durumda oradan çıkarıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca burada hem kendisinin hem de kendisine tabi olacakların cehenneme atılacağı haber verilmektedir.

"Pek çoğunun şükretmediğini göreceksin."

Şeytanın insanlar hakkındaki bu hükmü bir zandan ibaretti. Âdem ve Havva hakkındaki gözlemleri kendisini bu sonuca vardırmış, insanların çoğunun şükredenlerden olmayacaklarını söylemişti. Acıdır ki şeytanın bu zannı gerçek çıkmıştır. Nitekim Sebe' sûresinde şöyle denmektedir: *"İblis, kuşkusuz onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi. İnanan bir topluluk hariç onlar da ona uydular."* (Sebe' 34/20).

وَيَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ
﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ
فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا

الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾
قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا
تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

19. Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin ve dilediğiniz yerden yeyin; fakat şu ağaca yaklaşmayın, değilse zalimlerden olursunuz.

20. Şeytan, gizlenmiş olan avret yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı, sırf melek olursunuz yahut ebedi kalanlardan olursunuz diye yasakladı."

21. Ayrıca onlara yemin de etti: "Ben sadece size samimiyetle öğüt verenlerdenim."

22. Böylece ikisini de aldattı. Ağacı tadar tatmaz avret yerleri kendilerine görünüverdi ve onlar cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeğe koyuldular. Bunun üzerine Rableri onlara seslendi: "Size o ağaç hakkında yasak koymamış mıydım? Şeytanın apaçık düşmanınız olduğunu size söylememiş miydim?"

23. Dediler ki: "Rabbimiz! Kendimize zulmettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, kaybedenlerden oluruz."

24. Buyurdu ki: "Birbirinize düşman olarak inin. Belli bir müddete kadar yeryüzünde yerleşecek ve geçineceksiniz."

25. Buyurdu ki: "Orada yaşayacak, orada ölecek ve oradan çıkarılacaksınız."

Âdem ile Havva'nın cenneti, yasak ağaç, avret yerlerinin kendilerine görünmesi, cennetten çıkarılmaları gibi konular, Bakara sûresinin 34-36. âyetlerinin tefsirlerinde geniş bir şekilde ele alındı. Daha geniş bilgi için oraya müracaat edilebilir.

Şeytan, insanları kandırmak için her yola başvuracağını ve çoğunu saptıracağını söylemişti. Bazı müfessirler Hz. Âdem'in şeytanın sözüne aldanmasını deneyimsizliğine bağlamaktadır. Çünkü şeytan kendisinden önce yaratılmıştı, Âdem'e göre deneyim sahibiydi. Hz. Âdem'in aldanmasında bu ve başka sebepler rol oynamış olabilir. Ancak bunlar tali sebeplerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Hz. Âdem'in, Allah'ın kendisine yapmış olduğu uyarıları unuttuğunu, Allah'ın talimatına riayet etme konusunda kararlılık göstermediğini belirtmektedir. (Tâhâ 20/115). Bazı âlimler Hz. Âdem'in bir peygamber olduğunu, Allah'ın emrine aykırı hareket etmesinin ise peygamberlerin masumiyetine aykırı olduğunu ileri sürerek yasak ağaçtan yemesinin tamamen sanal bir şey olduğunu yahut kendisinden kaynaklanmayan bir sebeple unuttuğunu söylemektedir.

Her şeyden önce Hz. Âdem'in o zaman peygamber olduğuna dair elde hiçbir delil bulunmamaktadır. Muhtemelen yasak ağaçtan yiyip cennetten çıkarıldıktan ve tövbe ettikten sonra kendisine peygamberlik verilmiştir. Bilindiği gibi onun peygamber olduğuna dair Kur'ân'da sarih bir bilgi mevcut değildir. Peygamber olduğu hadislerde zikredilmektedir. Ama yasak ağaçtan yediğinde kendisine peygamberlik verilmiş olsun ya da olmasın bu konuda hiçbir kusuru yoksa ne diye yüce Allah onu ve eşi Havva'yı cezalandırmış, onlar da **"Rabbimiz! Kendimize zulmettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, kaybedenlerden oluruz"** demişlerdir.

Kuşkusuz, Hz. Âdem'in bu tavrının bizim açımızdan büyük bir önemi var ki yüce Allah bu hususu bize hatırlatmaktadır. Âdem, Allah'ın emirleri karşısında umursamaz bir tavır içerisinde olmasaydı yasak ağaçtan yemez ve cezalandırılmazdı. Ancak Hz. Âdem ve eşi, yasak meyveden yedikten sonra işledikleri suçun farkına varmış ve tövbe etmişler, bu açıdan da sonradan gelecek nesillere örnek olmuşlardır: İnsan şu veya bu sebeple günah işleyebilir. Ama günahından döner de tövbe eder, bir daha o günahı işlemezse yüce Allah onu bağışlar. Yeter ki tövbesinde samimi olsun.

Yirmi dördüncü âyette sözü edilen düşmanlığın, kimler arasında olduğu meselesi, Bakara sûresinin 36. âyetinin tefsirinde anlatılmıştı.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ
وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا
أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا
الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

26. Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek bir giysi ve bir de süs indirdik. Ancak takva giysisi; işte o, hepsinden daha hayırlıdır. Tüm bunlar Allah'ın âyetlerindendir; gerek ki öğüt alalar.

27. Ey Âdemoğulları! Şeytan ana-babanızın avret yerlerini onlara göstermek için giysilerini soyup onları cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları görmediğiniz bir yerden sizi görürler. Biz şeytanları inanmayanların dostları yaptık.

Hz. Âdem ile Havva yasak ağaçtan yedikten sonra avret yerleri kendilerine görünmüş; avret yerlerini çevrelerinde buldukları ağaç yapraklarıyla örtmeye başlamışlardır. Yasak ağaçtan yemeleri ve avret yerlerinin kendilerine görünmesinin ne anlama geldiğini Bakara sûresinin ilgili âyetlerinin tefsirinde anlatılmıştı. Cennetten çıkarıldıktan sonra artık örtünmeleri gerekmektedir. Müfessirler bu âyetin, örtünmenin farz olduğuna delil olduğunu söyler. (Kurtubî, (VII, 182). Nerelerin örtünmesi gerektiği ve erkek ile kadın arasındaki farklar, fıkıh kitaplarıyla ahkâm tefsirlerinde ayrıntılarıyla verilmektedir. Hanefi mezhebine göre erkeğin diz ile göbek arası, kadının ise elleri ve yüzü hariç vücudunun tamamı avrettir. Aralarında Taberî'nin de bulunduğu bazı âlimler, erkeğin avret yerinin sadece ön ve arka edep yerleri olduğunu ileri sürmektedir.

Bazı müfessirler âyetin, müşrik Arapların Ka'be'yi çıplak olarak tavaf etmelerinin çirkinliğine işaret etmek için indirildiğini söyler. Kureyş kabilesi hariç müşrik Araplar Ka'be'yi çıplak tavaf ediyorlardı. Yeni elbisesi olan, elbisesiyle tavaf ediyor fakat tavaftan sonra üzerindeki elbiseyi atıyordu; kimse de o elbiseyi kullanmıyordu. (İbnu Kesir, III, 398),

Burada, *indirme;* yaratma, bağışlama, takdir etme, yasalaştırma anlamındadır. Bazı müfessirler insanların giysilerinin temelde yağan yağmura dayalı olduğu için *indirme* kelimesinin kullanıldığını ileri sürmektedir. Çünkü bitkilerden yapılan giysiler de yağmurun indirilmesine, hayvanların yünlerinden yapılan giysiler de aynı şekilde hayvanların beslenmesi için yağmurun indirilmesine ihtiyaç vardır.

Rîş kelimesi ise elbisenin insan bedenini örtmenin yanında bir süs olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kelime aynı zamanda rahat ve müreffeh hayat, nimet ve mal için de kullanılır.

"Ancak takva giysisi; işte o, hepsinden daha hayırlıdır."

Avret yerlerinin örtülmesi ve elbisenin süs oluşu ile takva giysisi arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü her ikisi de giysidir; biri vücudun ayıplarını örterken takva da kalbin ayıplarını örter. O halde örtülerden her biri diğerini gerekli kılmaktadır. Çünkü vücudun çıplaklığının ortaya çıkardığı utanma duygusu, Allah'tan utanma ve O'ndan korkma duygusundan kaynaklanır. Allah'tan utanmayan ve O'ndan korkmayan için çıplaklıktan utanma gibi bir duygu söz konusu değildir.

Örtünme medeniyetin bir sonucu olduğu halde günümüzde çıplaklığın medeniyet ve ileriliğin simgesi haline getirilmesi enteresandır. Üstelik modern bilim anlayışına göre, ilk insanlar çıplak yahut yarı çıplak yaşıyorlardı.

Vücudun örtülmesi, utanma duygusundan kaynaklanır. Utanma duygusunun kaynağı ise imandır. Bu sebeple Peygamber; *"Utanmıyorsan dilediğini yap"* buyurmuştur.

"Ey Âdemoğulları! Şeytan ana-babanızı avret yerlerini onlara göstermek için giysilerini soyup cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları görmediğiniz bir yerden sizi görürler. Biz şeytanları inanmayanların dostları yaptık."

Avret yerlerinin kendilerine görünmesinin anlamının karı-koca münasebeti olduğunu Bakara sûresinin ilgili âyetlerinin tefsirinde açıklamış ve Kur'ân-ı Kerim'in, kadın-erkek ilişkisini daima mecazi anlatımla dile getirdi-

ğine dikkat çekmiştik. İşte bu âyette insanlar bu konuda uyarılmakta, ataları Âdem'in bundan dolayı cennetten çıkarıldığı hatırlatılmaktadır. Şeytan'ın ve kabilesinin özellikle bu konuda, yani insanları aldatma konusunda ne denli tehlikeli olduğunu ifade etmek için de **"o ve kabilesi, görmediğiniz bir yerden sizi görürler"** denmektedir. Kuşkusuz, düşmanın en tehlikeli olanı, görünmeden yaklaşanıdır. Bu sebeple hiç kimse *ben şeytan falan görmüyorum, benimle ne alakası var,* demesin. Bilsin ki şeytan daima pusuda beklemektedir.

Âyet ayrıca şeytanın insanları kandırmak için gizli yöntemlere de başvurduğuna işaret etmektedir. Allah'ı dost edinmeyenler, şeytanı dost edinmişlerdir. Bu sebeple inanmayanlar şeytanın dostlarıdır.

Mutezili âlimler bu âyete dayanarak cinlerin asla insanlar tarafından görülmeyeceğini söylemektedir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise cinlerin normalde insanlar tarafından görülmediğini; ama bunun, asla görülmeyecekleri anlamına gelmediğini söylerler. Buna delil olarak da Peygamber (s.a.v.)'in cinleri gördüğüne ve onlardan birini mescidin sütunlarından birine bağladığına, yine İbnu Mes'ud'un, Kur'ân-ı Kerim'i dinlemeye gelen Nusaybin cinlerini gördüğüne dair rivayetleri delil getirirler.

Şunu belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim, Peygamber'in cinleri gördüğüne dair işaret yollu da olsa bir anlatıma yer vermemektedir. Bilakis O, cinlerin gelip Kur'ân-ı Kerim'i dinlediklerini ancak Allah'ın kendisine haber vermesiyle öğrenmiştir. İlgili âyette cinlerin Kur'ân'ı dinledikleri şöyle anlatılmaktadır: *"De ki: Cinlerden bir topluluğun dinleyip sonra şöyle dedikleri bana vahyolundu: 'Gerçekten biz, harika bir Kur'ân okuyuş duyduk' "* (Cin 72/1).

وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً
قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَاۤءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا قُلْ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاۤءِ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلْ اَمَرَ رَبّ۪ي بِالْقِسْطِ وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾
فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

28. Kötü/çirkin bir şey işlediklerinde: "Babalarımızı bu hal üzere bulduk; hem Allah da bunu emretmişti zaten" derler. De ki: "Allah kötülüğü/çirkinliği emretmez. Hakkında bilginiz olmayan şeyleri mi O'nun adına uydurup söylüyorsunuz?"

29. De ki: "Benim Rabbim adaleti emretmiştir. Her secde yerinde yüzünüzü O'na doğrultun; dini O'na özgü kılarak O'na yakarıp çağrıda bulunun. İlkin sizi yarattığı gibi O'na döneceksiniz."

30. O, bir grubu hidayete erdirdi; diğer grup içinse sapkınlık kaçınılmaz olmuştur; çünkü onlar Allah'ın yanı sıra şeytanları da dostlar edinmişlerdir; hem de hidayette olduklarını düşünerek...

Atalara körü körüne bağlılık, Allah'a ortak koşanların yoludur. Zuhruf sûresinde bu husus şöyle ifade edilmektedir: *"Senden önce de hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlık sahibi şımarıkları: 'Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk; biz de onların izlerine uyarız' dediler."* (Zuhruf 43/23). Birçok âyette bu anlayışları, "ya babaları bir şeye akıl erdiremiyor idiyse…" "Ya babaları, bir şey bilmiyor ve hidayete ermemiş kimseler idilerse…" gibi ifadelerle reddedilmektedir. Ne var ki onlar bunu Allah'ın emri olarak da görüyorlardı. Çünkü onlara göre, ataları Allah'ın emrine riayet eden kimselerdi.

Âyet, kötü ve çirkin olduğu ortada olan bir davranışı sırf ataları onu yapıyordu diye savunan herkesi kınamaktadır. (İbnu Âşûr, 1516). Kıyamete kadar insanlığa hidayet yolunu gösteren Kur'ân-ı Kerim'in geçmişte kalmış bir gerekçelendirmeyi dile getirmesi düşünülemez. O, evrensel yönleri olan olaylara yer verir. Bu nedenle, müşriklerin körü körüne atalarının peşinden gitmesini Kur'ân eleştiriyor ve rededdiyorsa bu, aynı yolu kullananların sonraki dönemlerde de olacağına işarettir. Onun çifte standardı da yoktur. Dolayısıyla Müslümanların da bu tür davranışlarını reddetmektedir.

Söz konusu davranışlar **"Allah, kötülüğü emretmez"** sözleriyle redde-

dilmekte, aynı zamanda genel bir kural da ortaya konulmaktadır: Allah asla kötülüğü ve çirkin şeyleri emretmez. Ancak şeytan kötü ve çirkin şeyleri emreder: *"O size sadece kötülüğü ve çirkin şeyleri, Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."* (Bakara 2/169).

Hüsün-kubuh/güzel-çirkin meselesinde kelamcılar arasında şöyle bir tartışma söz konusudur: Allah bir şeyi emrettiği için mi o şey hasendir yoksa o şey hasen olduğu için mi Allah onu emretmektedir? Yine Allah bir şeyi yasakladığı için mi o şey kabihtir yoksa kabih olduğu için mi Yüce Allah onu yasaklamaktadır?

Bu konuda âlimlerin bir kısmı, Allah bir şeyi emrettiği için o şey hasen, bir şeyi yasakladığı için de o şey kabihtir, demişlerdir. Kanaatimizce bu âyet ve onu takip eden aşağıdaki âyet bu görüşü reddetmektedir. Çünkü âyette *"Allah kötülüğü emretmez"* denmektedir. O halde kötülük, yani kabihlik, Allah'ın emretmeyeceği o şeyin kendisinde mevcuttur ve bu sebeple Allah onu emretmemektedir. Eğer kabihlik o şeyin kendisinde olmasaydı Allah'ın onu emretmesiyle o şey hasen olurdu.

"De ki: Benim Rabbim adaleti emretmiştir. Her secde yerinde yüzünüzü O'na doğrultun; dini O'na özgü kılarak O'na yakarıp çağrıda bulunun. İlkin sizi yarattığı gibi O'na döneceksiniz."

Âyette geçen *qıst* kelimesi adalet anlamındadır. Adalet ise genel anlamıyla dengeli olma; ifrat ve tefritten uzak durma; orta yol anlamına gelir. Dinin bütün emirlerinde aşırılıklardan uzak olma söz konusudur. Tartışılan hüsün-kubuh açısından bakıldığında adalet yani hasen olma, Allah'ın emrettiği davranışın kendisinde vardır ve bu sebeple Allah onu emretmiştir.

Yüce Allah ibadetlerimizde sadece O'na yönelmemizi istemektedir. Müşrik Araplar günahkâr insanın bir aracı olmaksızın Allah'tan istekte bulunamayacağına inanıyor ve bu sebeple dua ve ibadetlerinde Allah'ın sevgili kulları olduklarına inandıkları kimselerle tavassutta bulunuyorlardı. Mü'min kişi ibadetlerinde ve duasında aracı koymaz. Dini, yani itaati sadece Allah'a özgü kılar ve O'na yönelir, O'ndan ister ve sadece O'na itaat eder. Dinin temeli budur.

Ancak yüce Allah kimseyi buna zorlamaz. Dünya hayatını imtihan yurdu olarak belirlediğinden, insanları serbest bırakmıştır. İnsan bu dünya hayatında yaptığının hesabını mutlaka verecektir. İlk yaratmayı gerçekleştiren Allah ikinci yaratmayı gerçekleştirmeye de kadirdir: **"İlkin sizi yarattığı gibi O'na döneceksiniz."**

Allah kendisine dost olanları hidayete erdirir; şeytana dost olanların varacakları yol ise sapıklıktan başkası olmayacaktır:

"O, bir grubu hidayete erdirdi; diğer grup içinse sapkınlık kaçınılmaz olmuştur; çünkü onlar Allah'ın yanı sıra şeytanları da dostlar edinmişlerdir; hem de hidayette olduklarını düşünerek..."

İnsanlar hesaba çekildiklerinde iki grup olacaklardır. Bunlardan kurtuluşa erişecek olanlar, Allah'ın hidayete kavuşturduğu kimseler olacaktır. Diğer grup ise sapıklığı hak etmiştir. Sapıklığı hak etmeleri yaptıklarının bir sonucudur. Çünkü onlar şeytanı dost edinmişlerdi. Bu grup muhakeme yeteneklerini öylesine yitirmişlerdir ki (ya da "muhakemede bulunmaktan o kadar uzaktırlar ki") şeytanı dost edindikleri halde kendilerinin hidayet üzere olduklarını sanırlar. Kötülük işledikleri halde iyilik işlediklerini sananlar, amelleri en çok boşa gitmiş olanlardır. (Kehf 18/103-104).

Âyet, inanmayanların hidayet üzere olduklarını sanmalarının kendilerine bir yarar sağlamayacağını anlatmaktadır. Peygamberler apaçık delillerle gelirler. Ne var ki inanmayanlar öyle bağnazdırlar ki bu delilleri değerlendirmeye bile tenezzül etmezler. Bu sebeple hidayet üzere olduklarını sanmalarından dolayı mazur görülmezler.

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي
أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا
وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ
أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

31. Ey Âdemoğulları! Bütün mescitlerde güzel giysilerinizi giyin. Yiyin, için; fakat israf etmeyin. O, israf edenleri sevmez.

32. De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz yiyecekleri kim haram kılmış!" De ki: "Bunlar, ahirette sadece kendilerinin olmak üzere dünya hayatında inananlar için meşru şeylerdir." Bilenler topluluğuna âyetlerimizi işte böylece ayrıntılı açıklıyoruz.

33. De ki: "Rabbim bana, açık ve gizli çirkin işleri, günahı ve haksız yere saldırganlık yapmayı kesin olarak haram kılmıştır; hakkında hiç bir delil indirmediği bir şeyi O'na ortak koşmamızı ve bilgi sahibi olmadığınız konularda Allah adına sözler uydurmanızı da..."

34. Ve her ümmet için bir ecel vardır; ecelleri tamam olduğunda ise ne bir saat ertelenir ne de bir saat öne alınırlar.

Yukarıda, müşrik Arapların Ka'be'yi çıplak tavaf ettiklerine ve atalarından kalma bu geleneği Allah'ın bir emri imiş gibi görmelerine değinmiştik. 26. âyette ise yüce Allah'ın örtünmeyi emrettiği ve bunun, insanın avret yerlerini örten bir süs olduğu dile getirilmişti. Burada da ilk âyette bu husus vurgulanarak tekrar edilmektedir. Ancak giyinme meselesine yeme ve içme ilave edilmiş, fakat israfa gidilmemesi istenmiştir. Burada, yeme-içmeden söz edilmesinin hacla bir ilgisi olduğu nakledilmektedir. Çünkü müşrik Araplar haccederken az yemek yiyor ve yemeklerini yağsız yapıyorlardı. Böylece hac işine daha çok önem vermiş olduklarına inanıyorlardı. Bugün de bazı kimseler yırtık-pırtık elbiselerle ve saçı-başı dağınık perişan bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkmanın daha uygun bir davranış olduğunu sanmaktadır. Âyet, bu tür anlayışları da reddetmektedir. Bilakis, Allah'ın huzuruna temiz ve düzenli giysilerle çıkmak gerekir. İşte bundan dolayı **"Bütün mescitlerde güzel giysilerinizi giyin"** denmektedir.

Yeme ve içmeyle ilgili bu ifade, cahiliye döneminde hac mevsiminde Allah'ın evine giden müşrik hacıların takındıkları tavır vesileyle burada zikredilmiş olup bu davranışlarının yanlışlığına işaret olsa bile ifade edilen hüküm geneldir ve bütün zamanları kapsar.

İsraf haramı helâl kılmak, helâlı haram yapmak veya yeme-içme ve süs eşyasında aşırı gitmektir. Yeme-içmede aşırıya gitmemek insan sağlığı açısından da önemli bir husustur. Din, insan sağlığını bozan az yemeyi yasakladığı gibi çok yemeyi de yasaklamaktadır.

"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz yiyecekleri kim haram kılmış?"

O günün müşriklerinin Ka'be'yi tavaf ederken örtünmemeleri, çok az yemek yemeleri, et yememeleri ve yağ kullanmamaları, kendilerinin uydurdukları şeylerdi. Bu yolla yücelme anlayışı sadece o dönem müşriklerine has bir anlayış değildir. Onlardan önce de sonra da bu yolla yüceleceklerini sananlar olmuştur. Nitekim Müslümanlar arasında da manevi yönden yücelmek ve nefsi öldürmek maksadıyla kaba dokumalı kumaşları yumuşak dokumalara tercih eden, et yemeyi hoş görmeyenler olmuştur. Oysa bunlar, Allah'ın inananlara verdiği güzel şeylerdir. İsrafa düşmemek kaydıyla bunlardan istifade edilmelidir. Allah'ın haram kılmadığı bir şeyi haram saymak, haram saydığı bir şeyi helal saymak gibidir. Bir delile dayanmaksızın bir şeyin helal yahut haram olduğunu söylemek, Allah'a iftira etmekle eşdeğerdir. Bu gibi kimseler asla kurtuluşa eremezler. (Nahl 16/116).

"Bunlar, ahirette sadece kendilerinin olmak üzere dünya hayatında inananlar için meşru şeylerdir."

Temiz yiyecekler ve elbiseler, bu dünya hayatında inananlara ait olmakla birlikte inanmayanlar da onlardan istifade ederler. Ancak âhirette bunlar sadece inananlara ait olacaktır.

"De ki: Rabbim bana, açık ve gizli çirkin işleri, günahı ve haksız yere saldırganlık yapmayı kesin olarak haram kılmıştır..."

Allah katında yüce makamlara ulaşacağız vehmiyle Allah'ın yarattığı yiyecek ve giysileri kendilerine yasaklayanlara, sadece çirkin şeylerin Allah tarafından yasaklandığı hatırlatılmaktadır. Çirkin şeylerin açıkça işleneni yasak kılındığı gibi gizlice işleneni de yasaklanmıştır.

Âyet bütün kötülükleri kapsasın diye çirkin şeylerin yanında günah şeyleri de zikretmektedir. Kötülüklerin en büyükleri ise haksız yere saldırganlık, hakkında hiçbir delil bulunmayanı Allah'a ortak koşmak ve Allah hakkında bilmediği şeyi söylemektir.

"Ve her ümmet için bir ecel vardır; ecelleri tamam olduğunda ise ne bir saat ertelenir ne de bir saat öne alınırlar."

Yüce Allah toplumlara bir süre tanımakta, onlara fırsat vermektedir. Bu fırsatı değerlendirenler peygamberlerin çağrılarına icabet ederler. Bu çağrıya icabet etmeyenler ise âhirette azabı hak ettikleri gibi bu dünya hayatında sonlarını getirirler. İşlenmiş olan kötülükler, gayr-ı ahlâki davranışlar ve günahlar, zulüm ve haksızlıklar toplumların sonlarını hazırlayan davranışlardır. Yüce Allah mühlet verir, ama ihmal etmez. Ümmetler yükselişlerini de sonlarını da

kendileri hazırlarlar. Bununla birlikte ümmetlerin ecellerini ancak Allah bilir. Çünkü ümmetlerin sonlarının dolması gizli ve açık günahların toplamıyla ilgili bir olaydır. Sosyologlar ancak toplumların çöküşlerinde görünür olan olumsuzlukları tespit ederler; gizli olanları ve kalplerden geçenleri tespit edemezler. Bununla birlikte beşeri değerlendirmeler, zahirde olan olayları dikkate almak durumundadır.

يَا بَنِي آدَمَ
إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا
ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي
النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا
جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

وَقَالَتْ اُو۫لٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

35. Ey Âdemoğulları! Aranızdan size her ne zaman ayetlerimi anlatan elçiler gelir de her kim takvalı davranıp kendini düzeltirse işte onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir de!

36. Âyetlerimizi yalanlayıp büyüklük taslayanlara gelince, işte onlar ateş ehlidirler ve orada ebedi kalacaklardır.

37. Allah'a karşı yalan söyleyip iftira eden veya âyetlerini yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir? Onlara kitaptaki payları erişecektir. Nihayet canlarını alacak elçilerimiz gelip de onlara; "Allah'ın yanı sıra kendilerine yakarıp çağrıda bulunduklarınız nerede?" dediklerinde, "Bizi yüz üstü bırakıp da yitip gittiler." karşılığını verirler. Böylece inkârcı oldukları konusunda kendi aleyhlerine şahitlik ederler.

38. (Allah onlara) **"Sizden önce gelip geçmiş insanlardan ve cinlerden topluluklarla birlikte cehenneme girin" diyecektir. Her bir grup girdiğinde yandaşını lanet edecektir. Nihayet hepsi orada toplandıklarında sonrakiler, öncekiler hakkında: "Rabbimiz! İşte bunlar bizi saptırdı, onlara ateşten iki kat azap ver" diyecekler. Allah diyecek ki: "Her biriniz için iki kat azap vardır; lâkin bilmiyorsunuz."**

39. Öncekiler de sonrakilere: "Sizin bize karşı ne üstünlüğünüz vardı? Tadın bakalım azabı; yaptıklarınız sebebiyle..."

İlk âyet genel bir durumu anlatmaktadır. Buna göre hangi topluma bir peygamber gelir de o peygambere iman ederek takvalı olur, yani kendisini Allah'ın azabından koruyacak davranışlarda bulunur ve davranışlarını peygamberin talimatı doğrultusunda düzeltirse işte bunlar için âhirette korkulacak bir durum söz konusu değildir. Onlar üzülmeyecek ve yapmış olduklarına pişmanlık duymayacaklardır.

"Âyetlerimizi yalanlayıp büyüklük taslayanlara gelince, işte onlar ateş ehlidirler ve orada ebedi kalacaklardır."

Âyet kelimesinin alamet, delil gibi anlamlara geldiğine daha önce dikkat çekmiştik. Peygamber'in peygamberliğini ispat eden ve günümüzde *peygamberlik mucizesi* olarak bilinen hususlara da Kur'ân-ı Kerim *âyet* ismini vermektedir. Burada **'âyetlerimizi yalanlayanlar'** şeklinde genel bir ifade kullanıldığına göre, Allah'ın varlığına, sıfatlarına ve göndermiş olduğu peygamberlerin doğruluğuna delil olan bütün hususlar kastediliyor olmalıdır. Kuşkusuz buna Kur'ân-ı Kerim âyetleri de girmektedir. Çünkü onlar da peygamberin peygamberliğine delalet eder; insan tarafından ortaya konması mümkün olmayan bir üsluba sahip olmalarının yanında yine insan tarafından ortaya konması mümkün olmayan mükemmel hükümler içerirler. Büyüklenip Allah'ın bu âyetlerinden yüz çevirenler, **"işte onlar ateş ehlidirler ve orada ebedi kalacaklardır."**

Bunlardan daha zalimi yoktur. Çükü bunlar Allah'a iftira etmekte ve O'nun haram kılmadığını haram kılmakta veya helal kıldığını haram saymakta, O'nun emretmediği şeyleri emrediyor gibi göstermektedirler.

"İşte onlara kitaptaki payları erişecektir."

Burada *kitap* kelimesiyle Kur'ân-ı Kerim'e işaret ediliyorsa, Kur'ân-ı Kerim'de kendileri için zikredilen azabın onlara erişeceği kastedilmektedir. Ama kaderlerin yazılı olduğu kitap kastediliyorsa o kitapta yazılı bulunan şeylerin; rızıklarının, amellerinin, ecellerinin, ceza ve mükâfatlarının vs. gibi hususların başlarına geleceği anlatılmış olmalıdır. Müfessirler bu iki görüşü de ileri sürmüşlerdir.

Onlar kitapta yazılı olan şeyleri yaşarlarken nihayet ecelleri gelir. İşte bu sırada başlarına gelecekler, trajik bir sahne şeklinde tasvir edilmektedir. Melekler canlarını almak için gelmişlerdir. Onlara:

—Allah'ın yanı sıra kendilerine yakarıp çağrıda bulunduklarınız nerede? diyecekler.

O ortak koşanlar:

—Bizi yüz üstü bırakıp da yitip gittiler. karşılığını verecekler.

Böylece işlediklerini bizzat kendileri itiraf edeceklerdir.

Karar:

—Sizden önce gelip geçmiş insanlardan ve cinlerden topluluklarla birlikte cehenneme girin.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre, bu kararı onlara Allah bildirecektir. Bazı müfessirler ise bu kararı cehennem bekçileri onlara bildirecekler, demişlerdir. Ama kararı bildirenler cehennem bekçileri olsa da karar Allah'ındır. Allah on-

ları muhatap almaya değer bulmadığı için cehennem bekçileri kararı bildireceklerdir.

Trajik sahne burada son bulmamaktadır. Cehenneme atılırlarken kendi aralarında tartışma ve hesaplaşma başlayacaktır:

"Her bir grup girdiğinde yandaşına lanet edecektir."

Hepsi cehenneme atılıp orada bir araya geldiklerinde tartışma devam etmektedir. Sonrakiler öncekiler hakkında şöyle diyecekler (Burada *öncekiler* ve *sonrakiler*le ya zaman içinde ardı ardına gelenler veya statü itibarıyla birbirlerini takip edenler kastedilmektedir):

—**Rabbimiz! İşte bunlar bizi saptırdı, onlara ateşten iki kat azap ver,** diyecekler.

Yüce Allah şöyle buyuracak:

—**Her biriniz için iki kat azap vardır; lâkin bilmiyorsunuz.**

Öncekiler de sonrakilere şöyle diyecekler:

—**Sizin bize karşı ne üstünlüğünüz vardı? Tadın bakalım azabı; yaptıklarınız sebebiyle..."**

Bu dünyada kötülük üzere yardımlaşanların cehennemdeki tartışmaları böylece sürüp gidecektir.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ
﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي
الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

40. Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlara gelince göklerin kapıları onlar için asla açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçmedikçe de cennete giremezler. Suçluları işte böyle cezalandırırız.

41. Onlar için cehennemden bir yatak ve üstlerinde de örtüler vardır. Zalimleri işte böyle cezalandırırız.

Allah'ın âyetlerini yalanlayanlara göklerin kapılarının açılmaması, onlara bereket ve rahmet kapılarının açılmaması, amellerinin ve dualarının kabul edilmemesi, öldükten sonra ruhlarının göklere yükseltilmemesi, cennetin göklerde olduğu varsayımıyla cennete girmeyecekleri gibi anlamlarla anlamlandırılmıştır. Haddizatında verilen bu anlamlar arasında bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü âyette anlatılan, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimsenin Allah'ın merhamet ve bereketiyle bağlarının kesilmesidir. Böyle bir kimsenin ameli kabul edilmez, ölümünden sonra ruhu göklere yükseltilmez ve cennete giremez.

Deve anlamına gelen *cemel* kelimesi, halat anlamına gelen *cummel* şeklinde de okunmuştur. Ancak bu şekildeki kıraat mütevatir değildir, şâz bir kıraattir. Deve ile iğnenin deliği arasında bir münasebetin olmaması savıyla bazı müfessirler bu şâz kıraate sarılmış, söz konusu kelimeye halat anlamı vermişlerdir. Mamafih seleften de kelimeye bu anlamı verenlerin olduğu nakledilmektedir. Deve, Arapların günlük hayatlarında yakından tanıdıkları, dar kapılardan geçmediğini ve ancak geniş kapılardan geçtiğini bildikleri bir hayvandır. Hemen öncesinden *göklerin kapısından* söz edilmesi deve ile iğne deliği arasında bir münasebetin kurulması için yeterlidir. Kaldı ki deyimlerde mantıkî münasebet her zaman kurulamayabilir. Türkçe'deki *baklayı ağzından çıkarmak* ve *kulak asmak* deyimlerinde olduğu gibi. İncillerde (Matta, XIX/24; Markos, X/25 ve Luka XVIII/25) aynı deyimin geçmesi de bu görüşü desteklemektedir. Mamafih kelimeye deve manasını verenler de halat manasını verenler de âyette mümkün olmayan bir şeyin anlatıldığını; Allah'ın âyetlerini yalanlayanların ve onlara karşı büyüklük taslayanların cennete giremeyeceklerinin dile getirildiğini söylerler.

"Onlar için cehennemden bir yatak ve üstlerinde de örtüler vardır. Zalimleri işte böyle cezalandırırız."

Üstlerinde örtüler olduğundan bahsedilmesi, cehennemin onları çepeçevre sardığını anlatmak içindir. Çünkü söz konusu örtü de cehennem ateşinden olacaktır. Bir önceki âyette **"suçluları işte böyle cezalandırırız"** denmişti. Burada da **"zalimleri işte böyle cezalandırırız"** denmekte, böylece onların hem suçlu hem de zalim oldukları anlatılmaktadır.

Yatak-yorgan, insanın uzanıp dinlenmesi içindir. Yatak ve yorganlarının ateşten olduğunun söylenmesi, cehennemde asla rahat yüzü görmeyeceklerini ifade eder.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُۚ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدٰينَا لِهٰذَاࣞ وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ
لَوْلَٓا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُۚ لَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۜ وَنُودُٓوا
اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

42. İman ederek sâlih amel işleyenlere gelince -ki biz, her kişiye ancak taşıyabileceği yükü yükleriz- işte onlar cennet ehlidir ve onlar orada ebedi kalacaklardır.

43. Zeminlerinden ırmakların çağlayıp aktığı o zaman artık sinelerindeki her tür olumsuz duygu ve düşünceyi silip atmışızdır; onlar da şöyle demektedirler: "Her türlü övgü, bizi bu doğru yola eriştiren Allah'adır. Allah bizi bu doğru yola eriştirmeseydi bu doğru yola erişemezdik. Rabbimizin elçileri gerçeği getirdiler" Onlara seslenilir: "İşte size o cennet ki yaptıklarınız sebebiyle ona mirasçı kılındınız."

Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu anlatıldıktan sonra iman eden ve sâlih amel işleyenlerin durumuna geçilmektedir. Öncekiler hem suçlu hem de zalim idiler. Ama bunlar yararlı işler yapmışlardır. Öncekiler alevler içerisinde olacaklardır. Bunlar ise altlarından nehirlerin aktığı bahçelerde olacaklardır. Öncekiler cehennemde toplandıklarında birbirleriyle tartışmaya girecek, birbirlerine lanet yağdıracaklardır. Ama iman edenler, şayet birbirlerine

karşı bazı olumsuz duygu ve düşüncelere sahiplerse bunlar da silinip atılacak, birbirlerine içten, samimi dost olacaklardır.

İlk âyette, **"her kişiye ancak taşıyabileceği yükü yükleriz"** denilmesi, cenneti kazanmak ve ebedi nimetlere kavuşmak için insanın tahammül sınırını aşan şeyler yapması gerekmediğini bilakis her insanın bunları başarabileceği anlatılmaktadır.

Cennet, insanın iman etmesi ve işlediği sâlih amellerin bir karşılığı mıdır yoksa tamamen Allah'ın bir bağışı mıdır? Bazı müfessirler ikinci âyette cennetin inananlara miras olarak verileceğinden hareketle tıpkı mirasın bir emek karşılığında olmaması gibi cennetin de insanın emeğinin karşılığı değil, tümüyle Allah'ın bir bağışı olduğunu söylerler. Nitekim Buhari ve Müslim'in de naklettikleri bir hadiste Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği nakledilir: "Kimse ameliyle cennete giremez. 'Sen de mi ya Rasulallah' dediler. 'Evet, ben de. Ancak Allah'ın fazl u rahmetiyle olursa o başka' demiştir."

Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette cennetin insanın yaptığı iyilikler sayesinde elde edileceği anlatılmaktadır. Nitekim bu âyette de aynı husus vurgulanmaktadır. Ancak yine bu âyette ve başka âyetlerde cennetin inananlara miras kalacağı da ifade edilmektedir. Yukarıda naklettiğimiz hadiste de bu durum dile getirilmektedir.

Belirtmek gerekir ki cennet ve cennetteki nimetler, insanın bu geçici dünya hayatında yaptıklarıyla ölçüldüğünde cennet, kıyas kabul etmeyecek derecede büyük bir mükâfattır; amellerin tam bir karşılığı değildir. O halde bu mükâfatın elde edilmesinde hem insanın amelinin bir payı vardır hem de Allah'ın lütuf ve fazlının. Ancak Allah'ın bu lütuf ve fazlının gerçekleşmesi için mutlaka iman ve sâlih amel gerekir. Bu sebeple inanan kişi amelleriyle mağrur olmamalı ve iyilikleri Allah'tan bilmelidir. İnanan kişinin terbiyesi bunu gerektirir.

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا
حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّاۜ قَالُوا نَعَمْۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَۙ ﴿٤٤﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۢ ﴿٤٥﴾

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰيهُمْۚ
وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ
يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ اَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

44. Cennet ehli ateş ehline; "Biz, Rabbimizin bize vaat ettiklerini tam olarak gerçekleşmiş bulduk. Rabbinizin size vaat ettiklerini siz de tam olarak gerçekleşmiş buldunuz mu?" diye seslenir. "Evet" derler. O zaman aralarından gür sesli biri yüksek sesle ilan eder: "Allah'ın laneti şol zâlimlerin üzerinedir"

45. Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyenlerdir; onlar ahireti de inkâr etmektedir.

46. İki taraf arasında bir perde vardır. Ve A'râf üzerinde de erler vardır; (cennetliklerin ve cehennemliklerin) **her birini yüzlerinden tanıyan cennet ehline: "Selam size!" diye seslenirler. Bunlar oraya girmeyi uman, fakat henüz girmemiş olanlardır.**

47. Gözleri ateş ehlinin tarafına kayınca da "Rabbimiz, bizi zalimler güruhuyla, beraber kılma" derler.

İlk âyette cennet ehli ve cehennem ehli arasında geçecek karşılıklı bir konuşmadan söz edilmektedir. Cennet ehli cennette toplandıktan sonra cehennemde toplanan cehennem ehline seslenecekler: **"Biz, Rabbimizin bize vaat ettiklerini tam olarak gerçekleşmiş bulduk. Rabbinizin size vaat ettiklerini siz de tam olarak gerçekleşmiş buldunuz mu?"** Yani bizler, yüce Rabbimizin elçilerinin dili üzere bize vaat edilen nimet ve güzelliklerin gerçek olduğunu gördük, sizler de size dünya hayatında haber verildiği gibi cehennem ve azabının gerçek olduğunu gördünüz mü? Cehennem ehlinin cevabı **"evet"** olacaktır.

Orada gerçekleşecek olan bu konuşmanın şimdiden haber verilmesi, muhatapların şimdiden hangi grup içerisinde yer almak istediklerini seçmeleri için bir uyarıdır.

İki taraf arasında söz konusu konuşma geçtikten sonra bir çağrıcı şöyle seslenecektir: **"Allah'ın laneti şol zâlimlerin üzerine olsun."**

Çağrıcının lanetlediği zalimler sonraki âyette şöyle tanıtılmaktadır: **"Onlar ki Allah yolundan alıkoydular, onu eğri göstermeye çalıştılar. Onlar âhireti de inkâr ediyordular."**

"İki taraf arasında bir perde vardır. Ve A'râf üzerinde de erler vardır; (cennetliklerin ve cehennemliklerin) **her birini yüzlerinden tanıyan cennet ehline: "Selam size!" diye seslenirler. Bunlar oraya girmeyi uman, fakat henüz girmemiş olanlardır."**

A'râf kelimesi bir şeyin en yüksek kısmı anlamına gelir. Horozun ibiği ve atın yelesi anlamında da kullanılan *urf* kelimesinin çoğuludur. Buna göre A'râf cennet ile cehennem arasındaki duvar/sur anlamındadır. Aradaki bu surun üzerinde duran ve cennet ehline **"Selam size!"** diye sesleneceklerin kimler oldukları hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunların melekler yahut peygamberler olduklarını söyleyenler vardır. Buna göre henüz cennet ehli cennete girmemişlerdir. İkinci bir görüşe göre söz konusu kimseler, iyilikleri ve kötülükleri eşit olup cennetlikler cennete ve cehennemliklerle de cehenneme yerleştirilinceye kadar kendileri hakkında verilecek kararı A'râf üzerinde bekleyenlerdir. Bunlar, cennete girmeyi uman fakat henüz girmemiş olan kimselerdir. Bir yandan cennettekilere: **"Selam size!"** diye sesleniyor **"Gözleri ateş ehlinin tarafına kayınca da; Rabbimiz, bizi zalimler güruhuyla birlikte bulundurma"** diyorlar. Gözleri, hep cennet ehlinin üzerindedir, gıpta ile onları seyrediyorlar. Bu sebeple **"Gözleri ateş ehlinin tarafına kayınca..."** denmektedir.

A'râf ehliyle ilgili anlatılanlardan öyle anlaşılıyor ki onlar, dünya hayatında insanları dışarıdan gözlemlemiş kimselerdir. Buradaki konumları da buna benzemektedir. Bu sebeple onların melekler olduklarını söyleyen görüşün daha tutarlı olduğu görülmektedir.

عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ
الْجَنَّةِ اَنْ اَف۪يضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُۜ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ
حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِر۪ينَۙ ﴿٥٠﴾ اَلَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَهُمْ لَهْوًا
وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَٓاءَ
يَوْمِهِمْ هٰذَاۙ وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

48. A'râf ehli, yüzlerinden tanıdıkları bazı kimselere de seslenerek derler ki: "Çokluğunuz ve büyüklük taslamanız size bir yarar sağlamadı.

49. Allah'tan kendilerine bir rahmet ulaştırmayacağına dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?" (Cennetliklere yönelerek): **"Girin cennete! Sizin için herhangi bir korku yoktur; hem siz mahzun da olmayacaksınız."**

50. Cehennem ehli cennet ehline: "Üzerimize suyunuzdan ya da Allah'ın rızık olarak size verdiklerinden dökün" diye seslenirler. Onlar da derler ki: "Doğrusu Allah inkâr edenlere bunları yasaklamıştır."

51. O kimseler ki dinlerini bir oyun, bir eğlence edindiler de dünya hayatı onları aldattı. "Onlar, bugünle karşılaşacaklarını nasıl unuttular, âyetlerimizi nasıl inkâr ettilerse Biz de onları bugün unutacağız"

48. âyette *çokluğunuz* şeklinde tercüme ettiğimiz جَمْعُكُمْ kelimesi, *biriktirdiğiniz servet* şeklinde de tercüme edilebilir. Her iki tercüme de müşriklerin dünya hayatındaki güçlerinin öteki dünyada onlara yarar sağlamayacağını anlatmaktadır. Şayet gerçekten âhiret diye bir şey varsa bu dünya hayatında güçlü olanların gücü öbür hayatta da onlara yararı olacaktır diye düşünüyorlardı. Oysa dünya hayatında güçlü olmanın öteki hayatta hiçbir yararı olmayacaktır: *"Şüphesiz, sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize teker teker geldiniz. Size verdiklerimizi ardınızda bıraktınız. Aranızda Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettiğiniz şefa-*

atçilerinizi yanınızda görmüyoruz. Aranızdaki bağlar kesinlikle kopmuş; ileri sürdükleriniz sizden ayrılmışlardır." (En'âm 6/94).

Müşrikler, özellikle aralarında güçsüz ve fakir olan kimselerin İslâm'ı kabul etmelerini alay konusu yapıyor, *bunlar mı cennete girecek!* diyorlardı. İşte A'râf ehli bu tür sözlerini onlara hatırlatarak: **"Allah'tan onlara bir rahmet dokunmayacağına dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?"** diye sesleneceklerdir. Ardından cennetliklere dönecek ve **"Girin cennete! Sizin için ne bir korku vardır, ne de üzüleceksiniz,"** diyeceklerdir.

Sahip oldukları mal ve güçten dolayı böbürlenen ve fakir oluşlarından dolayı inananları hor gören cehennemlikler, inanan ve cennete girmiş olanlara yalvararak: **"Üzerimize bolca su dökün yahut Allah'ın size bahşettiği yiyecekten verin,"** diye seslenecekler. Onların cevabı şöyle olacaktır: **"Doğrusu Allah inkâr edenlere bunları yasaklamıştır."** Kuşkusuz cehennemliklerin karşılaşacakları bu sahneler acılarına acı katacak, daha da aşağılanmış olacaklardır.

"O kimseler ki dinlerini bir oyun, bir eğlence edindiler de dünya hayatı onları aldattı..."

Dinlerini eğlence ve oyun edindiler ifadesi iki şekilde anlaşılabilir:

Birincisi: Onların, eğlence ve oyunu din edindikleridir.

İkincisi ise; dini alaya almalarıdır.

Her iki görüş de müfessirler tarafından dile getirilmiştir. Bu kimseler dünya hayatına kendilerini kaptırmış olduklarından bir gün gelip Allah'ın huzurunda hesap vereceklerini göz ardı etmişler ve Allah'ın gönderdiği âyetlere karşı umursamaz bir tavır içerisine girmişlerdi. İşte bu sebeple âhirette hiçbir itibarları olmayacaktır.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي
تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ

الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

52. Kuşkusuz biz onlara, bir bilgiye dayalı olarak açıkladığımız, inanan bir toplum için bir hidayet ve rahmet kaynağı olan bir Kitap getirdik.

53. Mutlaka onun te'vilini mi bekliyorlar? Te'vilinin geldiği gün daha önce onu göz ardı edenler: "Rabbimizin elçileri, kesinlikle gerçeği getirmişler, şimdi bize şefaat edecek kimse var mıdır ki bize şefaat etsin yahut geri gönderilsek de daha önce yapmış olduklarımızdan başka türlüsünü yapsak" derler. Doğrusu, kendilerini hüsrana uğrattılar. Uydurdukları şeyler de terk edip kayboldu.

Onlara şanı yüce bir Kitap indirdik. Her şeyi kuşatan bilgimizle onların neye ihtiyaç duyacaklarını, dünya hayatında ve öteki hayatta mutluluklarını sağlayacak hususları bilerek bu Kitapta indirdik. İndirdiğimiz bu kurallar, doğru yola ileten ve muhataplara rahmet olacak kurallardır. Din olarak ihtiyaç duyacakları hususların hepsini de bu Kitapta onlara açıkladık.

"Mutlaka onun te'vilini mi bekliyorlar? Te'vilinin geldiği gün..."

İnanmaları için Peygamber mucize ile gönderildi ve onlara her şeyi apaçık ortaya koyan bir Kitap getirdi. Ama onlar bunu göz ardı ettiler. Kitapta sözü edilen kıyametin kopmasını ve onlara verilecek olan azabı beklediler.

Azap gelip çattığında ise peygamberlerin gerçek olduğunu kabul edecekler ama iş işten geçmiş olacaktır. Yüce Allah peygamberleri ikrar edeceklerini belirttikten sonra iki istekte bulunacaklarını ifade etmektedir: Evvela onlara şefaat edecek kimse var mı diye arayışa girecekler. İkinci istekleri ise peygamberleri doğrulamak için tekrar dünya hayatına geri gönderilmek şeklinde olacaktır. Bu iki isteklerinin boş şeyler olduğu ve isteklerinin kabul edilmeyeceği âyetin sonundaki **"Doğrusu, kendilerini hüsrana uğrattılar. İftiraları onları terk edip kayboldu"** şeklindeki sözlerden dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Başka âyetlerde ise bu isteklerinin kabul edilmeyeceği açıkça ifade edilmiştir: *"Şefaatçilerin şefaati onlara bir yarar sağlamayacaktır."* (Müddessir 74/48). *"O suçluları bir görsen! Rablerinin huzurunda başlarını öne eğmiş olarak,*

'Rabbimiz! Gördük ve duyduk, bizi geri gönder ki iyi iş yapalım, biz kesin inandık' (diyecekler). *Dileseydik kuşkusuz herkesi doğru yola getirirdik. Ama tarafımızdan şu söz kesinlik kazanmıştır: Kesinlikle cehennemi cinler ve insanlarla dolduracağım. Bu günümüze kavuşmayı göz ardı etmenizden dolayı tadın bakalım. Biz de sizi göz ardı ediyoruz. Yaptıklarınıza karşılık sonsuzluk cezasını tadın."* (Secde 32/12-14).

Başka bir âyette dünya hayatına geri gönderilmiş olsalar daha önce yaptıklarını yapacakları anlatılmaktadır: *"Geriye döndürülseler de yine sakındırıldıkları şeyleri yapacaklar. Onlar, kesinlikle yalan söylüyorlar."* (En'âm 6/28). Naklettiğimiz bu âyetler reenkarnasyonun olmayacağını kesin olarak ortaya koymaktadır.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ
يَطْلُبُهُ حَث۪يثًاۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِه۪ؕ
اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُؕ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٥٤﴾ اُدْعُوا رَبَّكُمْ
تَضَرُّعًا وَخُفْيَةًؕ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَۚ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا
فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًاؕ
اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَر۪يبٌ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي يُرْسِلُ
الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِه۪ؕ حَتّٰٓى اِذَٓا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا
سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَٓاءَ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِؕ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ٥٨

54. Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş'a kurulan; gündüzü, durmadan onu kovalayan gece ile örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğer halde yaratandır.Bilesiniz ki yaratma ve buyruk sadece O'nundur. Allah yücedir ve âlemlerin Rabbidir.

55. Rabbinize yalvara yalvara, için için dua edin. Herhalde O, aşırı gidenleri sevmez.

56. İyi bir düzene girmişken, artık yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın. Ürpererek ve umutla O'na yalvarın. Allah'ın rahmeti elbette iyilik yapanlarla beraberdir.

57. O'dur rahmetinin hemen önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiğinde onu ölü bir memlekete sevk ederiz; onunla yağmur indirir, arkasından her türlü ürün çıkarırız. İşte biz ölüleri de bunun gibi çıkaracağız. Gerek ki ibret alasınız.

58. Hoş memlekete gelince; Allah'ın izni ile onun bitkisi hemen çıkıverir. Fena olanınsa çıkmaz; (çıkanlar sadece) **işe yaramayanlardır. Şükreden topluluk için âyetlerimizi işte böyle türlü türlü açıklarız.**

Arap dilinde *yevm/gün* kelimesi, bildiğimiz gün anlamında kullanıldığı gibi mutlak olarak zaman ve belli bir dönem anlamında da kullanılır. Bildiğimiz yirmi dört saatlik gün, göklerle yerin oluşup düzene girmelerinden sonra söz konusu olduğuna göre, burada altı dönem/aşama kastediliyor olmalıdır. Kuşkusuz ki Yüce Allah, evrenin tamamını aşamalara tabi tutmadan bir anda yaratabilirdi. Ancak O'nun hikmeti, evreni aşama aşama yaratmayı uygun görmüştür. Belki de böyle yaratması ilminin genişliğine, kudretinin yüceliğine ve yaptıklarını bir düzen ve program çerçevesinde yaptığına ilave bir delildir.

Bazı müfessirler söz konusu günlerle bildiğimiz haftanın günlerinin kastedildiğini söyler ve bu konuda Ebu Hüreyre'den bir hadis naklederler. (Müslim, Kitabu Sıfatı'l-Kıyame ve'l-Cenneti ve'n-Nar, VIII/127). Söz konusu riva-

yette haftanın yedi gününde nelerin yaratıldığı tek tek belirtilir. Bu arada Hz. Âdem'in de yedinci günde yaratıldığı ifade edilir.

Her şeyden önce söz konusu rivayet Kur'ân-ı Kerim'e aykırıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de yaratmanın altı günde bittiği ifade edildiği halde bu rivayette yedi gün sıralanmaktadır. Rivayette, Hz. Âdem'in yaratılışının yedinci günde olabileceği; çünkü onun yaratılışının, göklerin ve yerin yaratılışıyla ilgisi olmadığı, tüm bunlar altı günde yarıldıktan sonra Adem'in yedinci güne tesadüf eden günde yaratıldığı kastedilmiş olmalıdır da denemez. Çünkü belli ki rivâyette ilk yaratılış sırasıyla verilmektedir. Bu sebeple Buhari ve başka hadis bilginleri bu rivayetin aleyhinde bulunmuş ve Ebu Hüreyre'nin bunu, israiliyatı rivayet eden Ka'bu'l-Ahbar'dan aktarmış olabileceğini söylemişlerdir. (İbnu Kesir, III, 422).

Allah'ın Arş'a istiva etmesi/kurulması meselesine gelince, bu konuda pek çok şey söylenmiştir. Halef dediğimiz sonraki dönem âlimleri, genelde istiva kelimesini istila etme, hâkimiyeti altına alma, yönetme gibi anlamlarda değerlendirmişlerdir. Önceki dönem âlimleri ise tevile gitmeden, onu, olduğu gibi kabul etmişlerdir.

Selef âlimleri, nasıl Allah'ın duymasının veya görmesinin keyfiyetini bilmediğimiz halde öylece inanıyorsak Allah'ın fiillerini dile getiren sıfatlarına da öylece inanırız. Tıpkı diğer sıfatlarda olduğu gibi nasıllığını bilmeyiz, derler. İmam Malik'e Allah'ın Arş'ına nasıl istivâ ettiği sorulduğunda: *"İstiva'ın (Arap dilinde) ne anlama geldiği bilinmiyor değildir. Nasıl istivâ ettiğini biz bilemeyiz. Allah'ın istivâ ettiğine inanmak gerekir. Bu gibi konularda soru sormak ise bid'attir"* karşılığını vermiştir. (Âlûsî, IV, 134).

Allah'ın haberî ve fiilî sıfatları konusundaki tevil, Mu'tezile tarafından başlatılmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri daha önce buna karşı çıkmışlarsa da sonraki dönemlerde onların da bir kısmı tevil yolunu izlemişlerdir. Hatta bazıları, bu gibi hususları tevil etmenin Ehl-i Sünnet'in temel görüşü olduğunu sanır yahut bunu bu şekilde göstermeye çalışır.

Allah'ın Arş'a kurulmasını, ister mahiyetini bilmediğimiz ve bunu yaratıklarının herhangi bir şeye kurulup oturması gibi olmadığını söylediğimiz bir kurulma şeklinde anlayalım ister hâkimiyeti altına alma ve yönetme şeklinde; sonuçta anlatılmak istenen, Allah'ın gökleri ve yeri o yüce kudretiyle yönettiğidir. Nitekim bu anlam, âyetin devamından da anlaşılmakta güneş, ay ve yıldızların Allah'a itaat ettikleri, yaratma ve buyruğun sadece O'na ait olduğu ve O'nun âlemlerin Rabbi olduğu anlatılmaktadır.

"Rabbinize yalvara yalvara, için için dua edin. O, aşırı gidenleri sevmez."

Yalvara yalvara diye çevirdiğimiz تَضَرُّعًا kelimesine bazı müfessirler, *sesli olarak* anlamını vermişlerdir. Çünkü söz konusu kelime, *sesli yalvarma* anlamına da gelmektedir. Bazı müfessirler ise kelimenin sadece *yalvarma, muhtaçlığını ifade etme* anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bunların bir kısmına göre duanın sessiz yapılması gerekir. Nitekim seslerini yükselterek dua edenlere Peygamber (s.a.v.): *"Siz ne bir sağıra ne de uzaktaki birine dua ediyorsunuz; dua ettiğiniz Allah, duyandır, yakındır" demiştir.* (Buhari, Kitabu'l-Cihad 56; Müslim, Kitabu'z-Zikri ve'd-Dua, 48). İbadet ve duada samimiyet çok önemlidir. Sessiz dua daha içtendir, riya ve gösterişten uzaktır.

Netice olarak bazı âlimler, duanın sessiz olması gerektiğini savunurken bazıları sesli duanın olabileceğini ve yasaklananın, sesi yükseltip bağırarak dua etmek olduğunu söylemişlerdir. Buna göre bağıra çağıra dua etmek, bütün Müslüman âlimlere göre haram kılınmıştır.

Âyetin sonundaki **"O, aşırı gidenleri sevmez"** cümlesi, öncelikle dua konusundaki aşırılıkları içerir. Duada aşırı gitme, hem bu âyette sözü edilen hususlara riayet etmemek hem de diğer âyetlerde sözü edilen, Allah'la birlikte başkasına yahut Allah'tan başkasına dua etmek gibi hususları içerir. Yapılacak şeyler varken fiili hiçbir şey yapmadan sadece söz ile dua etmek de aşırı gitme kapsamına girer.

"İyi bir düzene girmişken, artık yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın..."

Âyet herhangi bir alan belirtmemektedir. Bu sebeple toplumsal hayatı ilgilendiren sosyal ve siyasal alanın; ekonomi, din ve ahlâk alanlarının tamamı âyetin kapsamına girmektedir. İnsanı ve onun toplumsal hayatını ilgilendiren bütün konular âyetin kapsamı içerisindedir. Hatta ekolojik dengeyi bozmak da âyetin kapsam alanına giren hususlar arasındadır. Çünkü ekolojik dengenin bozulması insanların sağlıklarını ve sosyal hayatlarını bozan hususlardandır.

Bir önceki âyette yalvararak ve gizlice Allah'a dua edilmesi istenmişti. Burada da ürpererek ve Allah'ın mükâfatına kavuşmayı, azabındansa uzak olmayı umarak dua edilmesi istenmektedir. Çünkü ancak böyle biri yeryüzünde fesat çıkarmaz. Allah'ın rahmeti bu şekilde dua eden ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayanlara yakındır.

"O'dur rahmetinin hemen önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen..."

Kur'ân-ı Kerim'de rîh/rüzgâr kelimesi tekil olarak insanlara ve çevreye zarar veren rüzgâr için kullanır, çoğul olarak riyâh/rüzgârlar kelimesi ise daima insanlara yararı dokunan rüzgâr için kullanılır. Yirmi üç yıllık uzun bir zaman diliminde indirilmiş olan Kur'ân'da bu tür lafzî inceliklerin bulunması, Kur'ân-ı Kerim'in ilâhîliğine işaret eden hususlardandır.

Tabiat olayları ile dini konuları mezcederek anlatım, Kur'ân-ı Kerim'in üslup özelliklerindendir. Böylece okuyucunun zihnine Kur'ân-ı Kerim ve tabiat olaylarının aynı kaynaktan olduğu düşüncesi yerleştirilmektedir. Bunun sonucunda inanan kişi kendisini bu evrende yabancı hissetmez, bilakis evrenle uyum içerisinde olduğunu hisseder.

Yağmur yağdırmazdan önce rüzgârlar göndermesi de Allah'ın rahmetinin bir sonucudur. Ancak buradaki rahmet sadece iman edenlere has değildir; inanan-inanmayan herkesi kapsar.

Yüce Allah rüzgârın esmesi, yağmurun yağması, bitkilerin yeşermesi ve benzeri tabiat olayları için birtakım kural ve kanunlar koymuştur ve bu kural ve kanunların yöneticisi kendisidir. Söz konusu kuralları koyan da yöneten de kendisi olduğundan bu gibi olayları kendisine izafe eder.

Yağmur yağdıran ve bu yağmurla ölmüş bitkileri yeniden yeşerten Yüce Allah ölmüş insanları da yeniden diriltmeye kadirdir.

"Hoş memlekete gelince; Allah'ın izni ile onun bitkisi hemen çıkıverir. Fena olanınsa çıkmaz; (çıkanlar sadece) **işe yaramayanlardır. Şükreden topluluk için âyetlerimizi işte böyle türlü türlü açıklarız."**

İbnu Abbas'a göre, burada bir benzetme söz konusudur. Hoş toprak inanan kimseye, fena toprak da inanmayan kişiye benzetilmiştir. (Âlûsî, IV, 148). Katâde ise şöyle demektedir: *"İnanan kişi Allah'ın Kitabını duydu ve onu aklıyla kavrayıp ondan yararlandı; tıpkı bol yağmur alıp bitkisi yeşeren bereketli toprak gibi... Kâfir kişi ise tamamen bunun aksinedir."* (Kasimî, VII, 2759).

مِنْ قَوْمِه۪ٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ ب۪ي
ضَلَالَةٌ وَلٰكِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذ۪ينَ
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُمْ
كَانُوا قَوْماً عَم۪ينَ ﴿٦٤﴾

59. Andolsun, Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. O da varıp dedi ki: "Ey Kavmim! Allah'a ibadet edin; çünkü O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."

60. Kavminden ileri gelenler: "Biz seni apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler.

61. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende bir sapkınlık yok; aksine ben, âlemlerin Rabbi tarafından (gönderilmiş) **bir elçiyim."**

62. Size Rabbimin mesajlarını iletiyorum ve size (bütün içtenliğimle) **öğüt veriyorum. Bilmediğiniz şeyleri Allah'ın yardımıyla biliyorum.**

63. Sizi uyarması için, sizin de Allah'tan sakınmanız ve bu sayede merhamet edilmeniz aranızdan bir adama Rabbinizden bir öğüt gelmesine şaşırdınız mı?"

64. Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi yalanlayanları ise suya batırdık. Çünkü onlar, kör bir topluluktu.

Sûrenin bu bölümünde peygamber kıssalarına yer verilmektedir. Söz konusu kıssaların iki temel amacı vardır. Bunlardan biri, Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmektir. Böylece Peygamber'e, inkâr edenlerin inatlarının sadece kendi döneminin bir özelliği olmadığı, kendisinden önceki peygamberlerin de bu tür inatçılarla karşı karşıya geldikleri ve buna rağmen o peygamberlerin, Allah tarafından kendilerine verilen görevi yerine getirdikleri hatırlatılarak teselli edilmektedir. İkinci temel amaç ise inananların, iman-küfür mücadelesinde geçmişten ibret almalarıdır.

Sözü edilen bu iki temel amacın yanı sıra anlatılan kıssalarda şunlar da amaçlanmaktadır: İman edenler bilsinler ki İman-küfür mücadelesinde iman edenler tarih boyunca galip gelmişlerdir. Ayrıca iman etmeyenler de bilsinler ki inanmayanların cezalandırılmaları hep âhirete ertelenmiyor, bazen bu dünya hayatında da cezalandırılıyorlar.

Burada dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus da şudur: Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan kıssalar hangi ortamda indirilmişlerse o ortamda meydana gelen olaylara ışık tuttukları gibi Kur'ân-ı Kerim'in indirilişinden sonraki dönemlere de ışık tutarlar. Mesela, gündeme getirilen Hz. Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kıssaları, indirildikleri dönemde Mekke'de cereyan eden olaylara ışık tutmaktadır. O dönemde Mekke'de benzeri ortamlara şahit olunmuştur. Bununla birlikte Peygamber dönemindeki putperestlik de inkâr da sadece o döneme ait olmayıp her asır için geçerli bir durumdur. Sonraki dönemlerde de benzeri ortamlar söz konusu olacaktır ve indirilmiş olan bu kıssalar o dönemlere de hitap etmektedir.

İlk kıssa, ilk resul olan Hz. Nûh ile ilgilidir. Hz. Nûh'un kavmi de müşrik Araplar gibi sâlih kimselerin putlarını yapıp onlara tapmış ve onları ibadetlerinde aracı kılmışlardır. İbnu Abbas'tan rivayet edildiğine göre, insanlık tarihinde ilk defa sâlih insanları kutsallaştıran ve hatıralarını yaşatmak için onların put ve heykellerini yapan ve sonra da bu put ve heykellere tapanlar Hz. Nûh'un kavmidir. (Buhârî, VI, 199; Taberî, XXIX, 71). Hz. Nûh'un kavminin tapmış oldukları putlara bilahare Arapların da taptıkları nakledilir. (Beyyûmî Mehran, IV, 13).

Hz. Nûh, kavmine: **"Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin; çünkü O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum"** demişti. Onlar ise onu sapıklıkla itham ettiler. Tapmış oldukları sâlih kişiler -günümüzde yaygın kullanımıyla evliya- Allah'a yakın iyi kimseler olduklarından, onların Allah katında kendilerine şefaat edeceklerine inanıyorlardı.

İnkâr edenlerin bakış açısı o gün ne idiyse bugün de odur. O gün Hz. Nûh'u sapıklıkla, yolunu şaşırmışlık ve kafası ermezlikle suçluyorlardı, bugün

de kendilerini Allah'a ibadet ve itaate davet edenleri gericilikle ve dünyadan habersiz olmakla suçluyorlar.

Âyette sözü edilen *büyük gün* ile kıyamet günü kastediliyor olmalıdır. Her ne kadar âyetler grubunun son âyeti olan 64. âyette Hz. Nûh ve taraftarlarının tufanda gemiye bindirilerek kurtulduklarından söz ediliyorsa da Kur'ân-ı Kerim, geçmiş olayların sürelerine bakmaksızın, çok uzun dönemleri bir çırpıda geçiverir. Çünkü onun hedefi tarihi olayları anlatmak değil, ibret alınacak yönleri gündeme getirmektir. Bu sebeple bununla tufan kastedilmiş olma ihtimali yok gibidir. Çünkü Hz. Nûh bu sözünü davetinin ilk dönemlerinde söylemişti. O bu sözünü söylediğinde kavminin inkârda ısrar edeceklerini ve nihayet tufanla helak edileceklerini nereden bilecekti?

63. âyette dile getirilen, Hz. Nûh'un kavminden inkâr edenlerin aralarından birinin Allah'ın elçisi olmasını yadırgamaları, ileride kıssaları anlatılan peygamberler döneminde ve Peygamberimiz döneminde devam etmiştir. Çünkü onlar Allah tarafından gönderilmiş birinin melek olması gerektiğini savunuyorlardı.

Uzun davet sürecine rağmen Hz. Nûh'un kavminden ancak çok azı iman etmiş, geri kalanlar inkârlarında devam etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Nûh, kavminin bu davranışını Allah'a şikâyet etmişti. Yüce Allah, o ana kadar iman etmiş olanlar dışında kavminden kimsenin iman etmeyeceğini bildirince (Hûd 11/36) Hz. Nûh, kavmine beddua etmiş, helak edilmelerini talep etmiştir. (Hûd 11/26). Nihayet yüce Allah Nûh'tan bir gemi yapmasını istemiştir. Hz. Nûh gemi yapımına başlayınca kavmi, *"şimdi de marangozluğa mı başladın"* diyerek alay etmişlerdir. (Hûd 11/37-39).

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
الْمَلَاُ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فٖي سَفَاهَةٍ
وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبٖينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بٖي
سَفَاهَةٌ وَلٰكِنّٖي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٦٧﴾

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ
أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا
إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ
فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ
يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾
قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي
فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا
مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾
فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

65. Âd'a da kardeşleri Hûd'u (gönderdik). **"Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin çünkü O'ndan başka ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?" dedi.**

66. Kavminden inkâr edenlerin ileri gelenleri: "Biz senin beyinsizce bir davranışta bulunduğunu görüyor ve kesinlikle yalancılardan olduğunu düşünüyoruz" dediler.

67. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende bir beyinsizlik yok aksine ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.

68. Size Rabbimin mesajlarını iletiyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.

69. Sizi uyarması için aranızdan biri aracılığıyla Rabbinizden size bir hatırlatma gelmesine şaşırdınız mı? Hatırlasanıza! Hani Nûh'un kavminden sonra onların yerine sizi hâkimler kılmış ve yaratılışta size daha fazla boy-bos vermişti. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."

70. Dediler ki: "Sen bize, yalnızca Allah'a ibadet edelim ve babalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin şeyi getir de görelim!"

71. Dedi ki: "Hiç şüphesiz artık Rabbinizden size bir azap ve bir gazap vaki olmuştur. Kendileri için Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve babalarınızın taktığı isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O halde bekleyin, kuşkusuz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

72. Biz de onu ve beraberindekileri kendimizden bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayıp da ve inanmamış olanların köklerini kestik.

Âd, Yemen'de (bazı tarihçilere göre Arabistan yarımadasının kuzeyinde) yaşamış en eski Arap kabilelerinden biridir. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde Araplar arasında bu kabile biliniyor ve hakkında pek çok şey anlatılıyordu. Güçleri ve zenginlikleriyle şöhret bulmuşlardı. Burada 69. âyette ve başka sûrelerde onların bu yönlerine işaret edilmektedir. (Fussilet 41/15; Fecr 89/6-8). Tevrat, Âd kavminden söz etmez. Ancak Batlamyus tarihinde ve Eski Yunan kaynaklarında bu kavimden söz edilmekte, ismi İrem olan şehirleriyle birlikte anılmaktadırlar. (Beyyûmî; Mehrân, I, 243).

Peygamberler, gönderildikleri kavimden seçilirler. Bu sebeple "**Âd'a da kardeşleri Hûd'u** (gönderdik)" denmektedir. Ancak bu, karşılaşmaları durumunda o peygamberin başka kavimden olan birine hakkı tebliğ etmediği anlamına gelmez. Geçmiş peygamberler döneminde iletişim imkânlarının yetersizliği sebebiyle her peygamber ancak kendi kavmiyle ilgileniyordu. Peygamberimiz döneminde söz konusu imkânların artması nedeniyle o, bütün insanlığa gönderilmiştir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi sanki Yüce Allah insanlığı tarihin ilk dönemlerinde olduğu gibi tekrar tek çatı altında toplamak istemektedir.

Hûd'un kavminden kendisine inananlar olmuştu. Bu sebeple âyette **"kav-**

minden inkâr edenlerin ileri gelenleri" denmektedir. Ancak toplumda hâkimiyet, inkâr edenlerin elindeydi. Hûd'un çağrısına, kavminin inkâr edenlerinin ileri gelenleri de Hz. Nûh'un kavminin ileri gelenlerinin verdikleri cevaba benzer bir cevap vermişlerdi: **"Seni beyinsizce bir davranış içerisinde görüyor ve kesinlikle yalancılardan olduğunu düşünüyoruz."**

Hz. Hûd, kavminin bu kabalığına karşın, **"Ey kavmim! Bende bir beyinsizlik yok; aksine ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim"** demiş, Allah'ın kendilerine verdiği imkân ve nimetleri onlara hatırlatmıştır.

Zemahşeri, sapıklık ve geri zekâlılık gibi ithamlarla karşı karşıya kalan peygamberlerin bunları görmezlikten gelerek verdikleri yumuşak cevaplara dikkat çeker ve iman edenlerin de bu davranışlarını örnek edinmeleri gerektiğini söyler. Hâlbuki peygamberleri bu vasıflarla itham edenler, insanların en sapkınları ve en geri zekâlıları idiler. (Zemahşeri, II, 87).

"Sizi uyarması için aranızdan biri aracılığıyla Rabbinizden size bir hatırlatma gelmesine şaşırdınız mı?..."

İnanmamakta direnenlerin bu ve benzeri sözleri Hz. Nûh hakkında da dile getirdiğine, aynı bakış açısının Peygamberimiz döneminde de devam ettiğine orada dikkat çekmiştik.

Hz. Hûd'un kavmi olan Âd kavminin bedenî güçleri ve boylarıyla ilgili birtakım rivayetlerde anlatılan abartılı ifadelerin sahih olmadığına burada dikkat çekmek gerekir. En nihayet Kur'ân-ı Kerim'in burada anlattığı, onların kendi dönemlerinde o bölgelerde yaşayanlardan boy-bos bakımından daha iri ve güçlü olduklarıdır.

"Dediler ki: "Sen bize, yalnızca Allah'a ibadet edelim ve babalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi geldin?.."

Hz. Hûd'un kavmi, peygamberlere inanmayanların genel tavrı olan gelenekçi tavrı takınıyor ve atalarına körü körüne bağlılıklarını tekrar ediyorlardı. Onlar atalarının doğru yolda olduklarına, âhirette kendilerine şefaat edeceklerine ve Allah katında aracı olacaklarına inanıyorlardı. Sâlih kulların, sandıkları gibi bir şefaatlerinin söz konusu olmadığını söylemeyi de o sâlih kişilere hakaret ve onları aşağılama şeklinde anlıyorlardı. Yine tüm zamanların inatçı gelenekçileri gibi kendilerine sunulan delilleri inceleyeceklerine Hz. Hûd'a, **"Eğer doğru söyleyenlerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi getir de görelim!"** dediler.

Onlar, kendilerine sunulan delilleri değerlendirmeye yanaşmıyorlardı. İleride de yanaşmayacakları kesinlik kazanmıştı. Bu sebeple Hz. Hûd: **"Hiç**

şüphesiz artık Rabbinizden size bir azap ve bir gazap vaki olmuştur. Kendileri için Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve babalarınızın taktığı isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O halde bekleyin, kuşkusuz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim." dedi. Onlar, korkunç sesi olan bir rüzgârla helak edildiler. Öyle bir rüzgâr ki insanları kurumuş saman çöpleri gibi savuruyor, yerden yere vuruyordu.

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فٖٓي اَرْضِ اللّٰهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٧٣﴾
وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ
فِي الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ
الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ
مُفْسِدٖينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذٖينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ
لِلَّذٖينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا
مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهٖ قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلَ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ
الَّذٖينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا بِالَّذٖٓي اٰمَنْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾
فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ

ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ
لَكُمْ وَلَٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

73. Semûd'a ise kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). **Dedi ki: "Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin; çünkü O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir delil geldi: bir mucize olarak işte Allah'ın devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında otlansın. Sakın ona bir kötülük yapmayın; yoksa acıklı bir azap sizi yakalar!**

74. Hatırlasanıza! Hani Nûh'un kavminden sonra onların yerine sizi hâkimler kılmış ve ovalarında köşkler kurup dağlarında kayadan evler yonttuğunuz yeryüzüne yerleştirmişti. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Fesat çıkararak yeryüzünü kötülüğe boğmayın."

75. Kavminin büyüklük taslayanlarından ileri gelenler, aralarında küçümsedikleri iman etmiş olanlara, "Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğine dair bir bilginiz var mı?" dediler. Onlar da "Biz, onunla birlikte gönderilenlere iman ederiz." dediler.

76. O büyüklük taslayanlar: "Sizin iman ettiklerinizi biz inkâr etmekteyiz" dediler.

77. Rablerinin emrine baş kaldırdılar, deveyi kestiler ve "Ey Sâlih, eğer sen gerçekten peygamber isen kendisiyle bizi tehdit edip durduğun o azabı getir bize" dediler.

78. Bu yüzden onları hemen bir sarsıntı yakaladı ve yerlerinde diz üstü çöke kaldılar.

79. (Sâlih de) **onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Rabbimin mesajını bildirmiş ve** (içtenlikle) **öğüt vermiştim. Ama siz,** (içtenlikle) **öğüt verenleri sevmiyordunuz."**

Semûd kavmi de Âd kavmi gibi Hz. İbrahim'den önce yaşamış eski Arap kabilelerinden biridir. Hatta bazı tarihçiler onların Âd kavminin kalıntıları olduklarını söylemektedir. Âyette de onların ardından geldikleri, yerlerine o bölgeye hâkim oldukları anlatılmaktadır. Şam ile Hicaz arasında Hicr diye bilinen bölgede yaşadıkları söylenir. Tevrat'ta da sözü edilen Semûd kavminin taşlık bir bölgede yaşadıkları konusunda ittifak vardır. Kur'ân-ı Kerim de onların dağlarda kayaları yontarak ev yaptıklarından söz etmektedir. Kurdukları şehrin kalıntıları hâlâ mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde Hicaz'dan gelen ticaret kervanları Semûd kavminin bu arkeolojik kalıntıları arasından geçmekte idi.

Semûdlular daha önce tevhit üzere idiler. Belki de Âd kavminin başına gelenlerden ibret almışlardı. Ne var ki onlar da diğer topluklar gibi zamanla şirke kaydılar, bozgunculuk çıkarmaya başladılar. İşte bu sırada yüce Allah, Hz. Sâlih'i onlara peygamber olarak gönderdi. Hz. Sâlih diğer peygamberler gibi insanları Allah'ın birliğine iman etmeye ve sadece O'na ibadet etmeye çağırmıştı.

Çağrısını reddedip bir mucize getirmesini istediklerinde onlara deve mucizesi gelmişti. Hz. Sâlih'in: **"Size Rabbinizden apaçık bir delil geldi; bir mucize olarak işte Allah'ın devesi!"** demesi, böyle bir mucizeyi getirmenin kendi elinde olan bir şey olmadığını ifade etmek içindir.

Hz. Sâlih: **"Onu bırakın, Allah'ın arzında otlansın. Sakın ona bir kötülük yapmayın yoksa acıklı bir azap sizi yakalar"** diyerek onları uyardı. Deveye bir zarar vermeleri durumunda üç gün içerisinde cezalandırılacaklarını onlara haber verdi.

Diğer peygamberlerin çağrılarında olduğu gibi Hz. Sâlih kavminden de önce mustazaf olanlar kendisine inanmışlardır. Toplumların ileri gelenleri, yani zenginlerle yönetici kesimler, toplumların mevcut yapısının değişmesini istemezler; çünkü onlar o mevcut yapı içerisinde ileri gelenler olmuşlardır. Özellikle, değişim şayet mazlumların haklarını savunuyor, toplumda adaletin hâkim olmasını istiyor ve toplum fertlerinin insan olarak eşitliklerini öngörüyorsa... Etraf, böylesi çağrılara amansız düşman kesilir ve bu çağrıları yapanları bozguncu ve toplumun huzurunu bozan yıkıcılar olarak görürler.

Hz. Sâlih: **"Hatırlasanıza! Hani Nûh'un kavminden sonra onların yerine sizi hâkimler kılmış ve ovalarında köşkler kurup dağlarında kayadan evler yonttuğunuz yeryüzüne yerleştirmişti. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Fesat çıkararak yeryüzünü kötülüğe boğmayın."** diyerek Allah'ın bahşettiği nimetleri onlara hatırlatarak bu yolla onları Allah'a

iman edip sadece O'na tapmalarını ve yeryüzünde fesat çıkarmamalarını istedi. Ne var ki mevcut konumlarını yitirme endişesiyle, **"Kavminin büyüklük taslayanlarından ileri gelenler, aralarında küçümsedikleri iman etmiş olanlara, "Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğine dair bir bilginiz var mı?" dediler. Onlar da "Biz, onunla birlikte gönderilenlere iman ederiz."** dediler. Haddizatında ileri gelen kodamanlar, soru sorarak gerçeği öğrenme peşinde değillerdi. Küçümsedikleri mü'minlerle alay ediyorlardı. Bu sebeple inanmış olanların, **"Biz, onunla birlikte gönderilenlere iman edenleriz."** demelerinden hemen sonra **"Sizin iman ettiklerinizi biz inkâr etmekteyiz."** demişlerdi.

Burada şu hususa da dikkat etmek gerekir: İnkâr edenler Hz. Sâlih'e söz geçiremeyeceklerini anlayınca onun taraftarlarına yönelmiş ve onları tehdit etmeye başlamışlardır. Bu, inanmayanların her dönemde uyguladıkları taktiklerden biridir. Güçlü imana sahip olanlara bir şey yapamayacaklarını anlayınca imanı zayıf olanlara yahut güçsüz kimselere yönelirler ve onları inançlarından vazgeçirmek için tehditler savururlar.

Böylece **"Rablerinin emrine baş kaldırdılar, deveyi kestiler ve 'Ey Sâlih, eğer sen gerçekten peygamber isen kendisiyle bizi tehdit edip durduğun o azabı getir bize' dediler."**

Allah hiçbir topluma veya kişiye zulmetmez. Bu yaptıkları yüzünden **"onları hemen bir sarsıntı yakaladı ve yerlerinde diz üstü çöke kaldılar."**

"(Sâlih de) **onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: 'Ey kavmim! Rabbimin mesajını bildirmiş ve** (içtenlikle) **öğüt vermiştim. Ama siz,** (içtenlikle) **öğüt verenleri sevmiyordunuz."**

Allah uyarmadan hiçbir toplumu helak etmez. Hz. Sâlih'in kavmini de helak etmeden önce Hz. Sâlih'in dili üzere uyarmıştı.

وَلُوطًا

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوٓا اَخْرِجُوهُمْ
مِنْ قَرْيَتِكُمْۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ
وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُۘ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَطَرًاۜ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

80. Lût'u da (gönderdik)**. O, kavmine şöyle demişti: "Sizden önce milletlerden hiçbirinin yapmadığı bir iğrençliği mi yapıyorsunuz?"**

81. Siz kadınların yanı sıra erkeklere de şehvetle yaklaşıyorsunuz! Yok yok, siz haddi aşan bir topluluksunuz."

82. Kavminin cevabı: "Şehrinizden onları çıkarın; çünkü onlar temiz kalmak istiyorlarmış!" demekten başkası olmadı.

83. Biz de bunun üzerine karısı hariç, onu ve yandaşlarını kurtardık; (karısı) **geride kalanlardan olmuştu.**

84. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Bir bak, suçluların hali nic'oldu.

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Hz. İbrahim'e inanmış ve yolculuklarında kendisiyle birlikte olmuş, yine Mısır'a birlikte gitmişlerdi. Zamanla zengin olmuş ve hayvanlarını otlatmak için Hz. İbrahim'in de onayıyla Ürdün yöresinde Ölü Deniz yakınlarında bulunan Sedûm bölgesine yerleşmişti. Önceki peygamberlerden söz edilirken "kardeşleri" ifadesi kullanıldığı halde burada Hz. Lût için bu ifade kullanılmamaktadır. Çünkü Hz. Lût, o yöre halkından değildi, sonradan gelip buraya yerleşmişti. O bölgede yaşayanlar, genelde Ken'anîlerden oluşmakla birlikte farklı aşiretlerden oraya gelip yerleşenler de vardı.

Sûrede art arda zikredilen kıssaların dördüncüsü Hz. Lût'un kıssasıdır. Diğer kıssalarda peygamberlerin, şirki terk ederek Allah'ı birlemeye çağırdıkları kavimlerinden bahsedilirken burada Hz. Lût'un onları, işlemekte oldukları o iğrenç fiillerinden vazgeçirmeye çalıştığından söz edilmektedir. Çünkü onlar, kendilerinden önce hiçbir kavmin işlemediği o iğrenç işi yapıyorlardı.

Kadınların yanı sıra erkeklere de şehvetle yanaşıyorlardı. Hayvanlar bile onların bu yaptıklarını yapmaz. O halde bütün canlıların fıtratlarına ters düşen bu davranıştan öncelikle uzak durmaları gerekir. Kuşkusuz sapkınlıkların temelinde tevhit inancından sapmanın önemli bir payı vardır; ancak bu tür sapmalar, tevhit inancından sapmanın da ötesinde davranışlardır.

"Kavminin cevabı: "Şehrinizden onları çıkarın; çünkü onlar temiz kalmak istiyorlarmış!" demekten başkası olmadı."

İman edenleri yurtlarından kovmak, başka bir ifade ile kendileri gibi inanmayanları salt farklı inanca sahip olmaları ve kendilerinden farklı düşündükleri için yurtlarından sürmek yahut sürme girişiminde bulunmak, tarih boyunca münkirlerin yapageldiği davranışlardandır. Lût kavmi de aynı davranışı sergilemiştir. İnkâr edenlerin söyleyecek meşru ve makul sözleri olmadığından işi kaba kuvvete döker, inananları yurtlarından sürmeye kalkışırlar.

"Biz de bunun üzerine karısı hariç, onu ve yandaşlarını kurtardık; (karısı) **geride kalanlardan olmuştu."**

Hz. Lût'un hanımı inanmayanlardan olduğu için o da helak edilenlerdendi. Hz. Nûh'un hanımı ile oğlunun ve Hz. Lût'un hanımının helak edilmesi, akrabalık bağının iman konusunda hiçbir öneminin olmadığını ve Allah nezdinde itibar sahibi olmak için bu bağa ihtiyaç olmadığını anlatır. Allah katında değerli olmak ya da olmamak, sadece iman ve salih amel kıstasıyla ölçülebilen bir durumdur. Kimse kimsenin günah yükünü çekmeyeceği gibi hiç kimse sevaplarına karşılık verilecek mükâfattan herhangi birine herhangi bir şey bağışlayamaz.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ

صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ
بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا
فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ
﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذٖٓي اُرْسِلْتُ
بِهٖ وَطَٓائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ
اللّٰهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾
قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فٖي مِلَّتِنَا ۜ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا
كَارِهٖينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فٖي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ
اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا ۜ وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَعُودَ فٖيهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ
اللّٰهُ رَبُّنَا ۜ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۜ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ۜ رَبَّنَا
افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحٖينَ ﴿٨٩﴾
وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ
اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فٖي دَارِهِمْ
جَاثِمٖينَ ﴿٩١﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فٖيهَا ۚ اَلَّذِينَ

كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ
لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ
قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). **Dedi ki: "Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin; çünkü O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir delil geldi: Ölçüyü ve tartıyı tam yapın da insanların mallarını eksiltmeyin. Bir düzene girmişken artık yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın. Eğer mü'minlerden iseniz böylesi sizin için daha hayırlıdır.**

86. Bir de Allah'a iman edenlere tehditler savurup O'nun yolundan alıkoyarak ve o yolun çarpık olmasını arzu edip durarak her yolun başında oturmayın. Hatırlasanıza! Bir zamanlar siz pek az idiniz de sizi çoğaltmıştı. Bir bakın, bozguncuların akıbeti nic'oldu.

87. Sizlerden bir grup benim getirdiğime inanmış, bir grup da inanmamışsa Allah aramızda karar verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en iyisidir."

88. Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şuayb! Seni ve seninle birlikte iman etmiş olanları ya memleketimizden çıkaracağız ya da dinimize geri döneceksiniz." Dedi ki: "İstemiyor olsak da mı?

89. "Allah bizi kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönecek olursak Allah'a iftira etmiş oluruz. Rabbimizin dilemesi hariç ona dönmemiz bizim için söz konusu olamaz. Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hakikati ortaya çıkar da bir çözüm getir. Sen çözüm getirenlerin en hayırlısısın."

90. Kavminden inkâr edenlerin ileri gelenleri, "Şuayb'a inanacak olursanız o zaman kesinlikle kaybedenlerden olursunuz" dediler.

91. Bunun üzerine o müthiş sarsıntı onları yakaladı ve kendi yurtlarında diz üstü çökekaldılar.

92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki oralarda hiç yaşamamış oldular; Şuayb'ı yalanlayanlar kaybedenler oldular.

93. (Şuayb da) **onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Rabbimin mesajını bildirmiş ve size içtenlikle öğüt vermiştim. Artık inanmayan insanlara ne diye üzüleyim ki?"**

Şuayb'ın kavmi olan Medyenliler, Şam ve Hicaz arasında Ölü denizin yakınlarında yaşamış ve sonradan Araplaşmış olan bir kavimdir. Allah'a ortak koşan bu kavim ticaretle uğraşıyordu. Burada zikredilen en önemli özellikleri ölçü ve tartıda hile yapmalarıdır. Yüce Allah bu kavme Hz. Şuayb'ı peygamber olarak göndermiştir.

Âyette Hz. Şuayb'ın peygamberlik mucizesinin ne olduğu belirtilmemekte ve sadece **"Size Rabbinizden apaçık bir delil geldi"** denmektedir. Belki de mucizesi, Allah'tan başkasına tapmalarının ve ticarette yapmış oldukları hilelerin yanlışlığını onlara anlatması ve bu konuda kendilerine savunacak bir dayanak bulamamalarıdır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim, geçmişten söz ederken her ne olmuşsa onu anlatmayı hedeflemediğinden, bildiğimiz türden duyulara hitap eden mucizesi olduğu halde onu zikretmemiş de olabilir.

Hz. Şuayb'ın toplumuna yapmış olduğu çağrı dört temel hususu içermektedir:

a.) Ticarette dürüstlük ve toplumda fesat çıkarmamak.

b.) İnsanları Allah'ın yolundan alıkoymamak.

c.) İnanç özgürlüğü.

d.) Başkasını ortak koşmadan sadece Allah'a ibadet etmek.

Çünkü gönderildiği toplum ticarette dürüst değildi, fesat çıkarıyorlardı ve tevhit inancından uzak oldukları gibi insanları Allah yolundan alıkoyuyor ve inanç konusunda baskı yapıyorlardı.

Ticarette dürüst davranmamak ve toplumsal huzuru bozmak; akla gelebilecek bütün haksızlıklar, ibadette başkasını Allah'a ortak koşmak ve Allah'ın yolundan alıkoyarak inananlar üzerinde baskı uygulamak sadece âhirette azabı gerektiren hususlar değildir. Böylesi toplumlar bu dünya hayatında da bunun cezasını görürler. Bu sebeple âyetin sonundaki **"Eğer mü'minlerden iseniz böylesi sizin için daha hayırlıdır"** cümlesi sadece âhirete yönelik değildir, dünya hayatını da kapsamaktadır. Nitekim Hz, Şuayb'ın kavmi bu yaptıklarından dolayı bir sarsıntı ile helak edilmişlerdir.

"Bir de Allah'a iman edenlere tehditler savurup O'nun yolundan

alıkoyarak ve o yolun çarpık olmasını arzu edip durarak her yolun başında oturmayın...."

İnanç konusunda tahammülsüzlük, inanmayanların geleneğidir. İnananları inançlarından alıkoymak, inananları tehdit etmek ve nihayet onları yurtlarından çıkarmak, hemen hemen bütün peygamberlerin karşılaştıkları bir tavırdır. Günümüzde de aynı tahammülsüzlüğü müşahede ediyoruz.

Muhataba, kendisine verilmiş olan nimetlerin hatırlatılması yoluyla dine çağırılması Kur'ân-ı Kerim'de başka sûrelerde de yer almaktadır. Ne de olsa insan yaratılışı itibarıyla kendisine yapılmış olan iyiliklere karşı minnettarlık duyar. Bu nedenle, **"hatırlayın, bir zamanlar az idiniz, sizi çoğalttı"** denmektedir. Ayrıca Yüce Allah tabiat olayları konusunda olsun toplumlarla ilgili olaylar konusunda olsun insanlardan daima çevrelerinde olup bitenden ibret almalarını istemektedir. Bu sebeple âyet, **"bozguncuların akıbetlerinin ne olduğuna bir bakın,"** ifadesiyle son bulmaktadır.

"Sizlerden bir grup benim getirdiğime inanmış, bir grup da inanmamışsa Allah aramızda karar verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en iyisidir."

Hz. Şuayb'ın inanmayanların iman etmelerinden ümidini kestiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple artık Allah tarafından son hükmün verilmesi beklentisi içerisine girmiştir. Söz konusu karar, âhirette olabileceği gibi bu dünya hayatında helakleriyle son bulacak karar da olabilir. Ama Allah'a ortak koşanlar da bilirler ki Allah hükmedenlerin en iyisidir; O, hükmünü adaletle verecektir. O hem hükmünü verendir ve hem de verdiği hükmü uygulayandır.

"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: 'Ey Şuayb! Seni ve seninle birlikte iman etmiş olanları ya memleketimizden çıkaracağız..."

Hz. Şuayb'ın kavminin inkâr edenleri her dönem ve her yerde inkâr eden toplumların sergiledikleri tavrı sergilemiş ve inananları, eski inançlarına dönmedikleri takdirde bölgeden sürmekle tehdit etmişlerdir. Hz. Şuayb'ın cevabı: **"İstemiyor olsak da mı?"** şeklinde olmuştur. Yani istemiyor olsak da mı bizi zorla dininize döndüreceksiniz? Yine yurdumuzdan çıkmayı istemiyor olsak da mı bizi yurdumuzdan süreceksiniz?

Onlar, bu tehditle inananları inançlarından vazgeçireceklerini sanıyorlardı. Sanıyorlardı ki iman edenler, sırf yurtlarında kalmak için her türlü ahlâksızlığa razı olacak ve onursuz yaşamayı tercih edecekler. İnananlar asla böyle bir şeye razı olmayacaklardı. Onlar Rablerinin emirlerine uymayı her türlü dünyevi sevgilerden üstün tutarlar. İşte bu sebeple onların cevabı şöyle

olmuştur: **"Allah bizi dininizden kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönecek olursak Allah'a iftira etmişiz demek olur. Rabbimizin dilemesi hariç ona dönmemiz bizim için söz konusu olamaz. Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hakikati ortaya çıkar da bir çözüm getir. Sen çözüm getirenlerin en hayırlısısın."**

Sûrenin başında da belirttiğimiz gibi sûre Mekke'de indirilmiştir. Henüz iman edenler Medine'ye hicret etmemişlerdir. Böylece bir yandan Müslümanlara öz yurtlarından çıkarılabilecekleri haber verilmekte, diğer yandan inanmayanlara, inananları yurtlarından çıkaranların akıbetlerinin yok olmak olduğu hatırlatılmaktadır. Neticede uyarılara aldırmayan Şuayb'ın kavmi gibi Mekke müşrikleri de uyarılara aldırmadıkları için tarihin karanlığına gömülmüşlerdir. İnananlara baskı yapan ve zayıf konumda olanları dinlerinden vazgeçirip eski dinlerine geri dönmeleri için olmadık işkence ve baskılara başvuran Mekke müşriklerinin kendileri ya dinlerinden vazgeçip iman yolunu seçmişlerdir ya da yurtlarından çıkardıkları inananların eli üzere can vermişlerdir. Tıpkı Hz. Şuayb'ın kavminden inkâr edenler gibi, **"sanki oralarda hiç yaşamamış gibi oldular."** Kaybedenler, onlar oldular.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا
اَهْلَهَا بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا
مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا
الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾
وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا

وَهُمْ نَٓائِمُونَۜ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى

وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ

اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ

مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَٓا اَنْ لَوْ نَشَٓاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْۚ وَنَطْبَعُ عَلٰى

قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ

مِنْ اَنْبَٓائِهَاۚ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۚ فَمَا كَانُوا

لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ

الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍۚ

وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

94. **Hangi kente bir peygamber gönderdiysek oranın halkını mutlaka yoksulluk ve darlığa uğrattık ki yalvarıp yakarsınlar.**

95. **Ardından o darlığın yerini genişlikle değiştiririz ki refahı tatsınlar ve "Atalarımız da darlığa uğramış, bolluğa kavuşmuşlardı" desinler. İşte tam bu sırada ne olup bittiğinin farkında değillerken onları kıskıvrak yakalamıştık.**

96. **Şayet o kentlerin sakinleri inanıp da takva sahibi olsalardı, göklerin ve yerin bereketini onlara açardık; ne var ki yalanladılar. Bunun üzerine biz de yaptıkları sebebiyle onları kıskıvrak yakaladık.**

97. **Kentlerin sakinleri geceleyin uyurken cezamızın onlara gelmesinden emin mi oldular?**

98. **Yoksa kentlerin sakinleri kuşluk vakti eğlenirlerken cezamızın kendilerine gelmesinden emin mi oldular?**

99. Onlar, Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Allah'ın tuzağından ancak kaybetmiş olan topluluklar emin olur.

100. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne mirasçı olanlar, hâlâ şunun farkına varmadılar mı? Eğer biz dileseydik günahlarından dolayı başkalarına bir felaket getirirdik. Kalplerini de mühürlerdik de artık işitmezlerdi.

101. İşte o kentlerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Onlara peygamberleri apaçık delillerle gelmişlerdi. Ancak önceden yalanladıklarını doğrulayacak değillerdi. Allah, inkâr edenlerin kalplerini işte böyle mühürler.

102. Gerçek şu ki onların çoğunda verdikleri bir söze bağlılık görmedik; her ne kadar pek çoğunun da yoldan çıkmış olduğunu görsek de...

Bu gruptaki âyetlerden önceki âyetlerde değişik peygamberlerin kıssalarına yer verildi. Bu gruptaki âyetler ise o kıssalar için bir sonuç mahiyetindedir. Burada özellikle helak edilmiş olan toplumlar için geçerli olan toplumsal kanunlara dair genel kurallar dile getirilmektedir. (İbnu Âşûr,1595).

Peygamberlerinin çağrılarına karşı gelen toplumlar önce sıkıntılara maruz kalırlar ki bu durumdan kurtulmak için Allah'a yalvarsınlar; çünkü insan, yaratılışı itibarıyla sıkıntılarla karşı karşıya geldiğinde tavırlarını daha çok gözden geçirme ihtiyacı duyar. Böylece belki zalimler zulümlerini ve büyüklük taslayanlar da ne kadar âciz olduklarını anlarlar; kısacası hakka karşı direnenler belki bu tavırlarını gözden geçirirler. Burada söz konusu edilen sıkıntı ve darlık, peygamber gönderilip peygamberin çağrısına karşı gelmelerinden sonraki sıkıntı ve darlıktır. İmtihan edilmek için sıkıntının ardından bollukla karşılaşır, sıkıntı ve darlıktan önceki durumlarına dönerler. Tabii peygamberler bu hususlarla ilgili uyarılarda bulunur ve başlarına gelen bu durumlardan ibret almalarını öğütlerler. Ama helak olacak toplumlar bundan da ibret almaz, **atalarımız da böylesi sıkıntılara uğramış ve bollukla karşılaşmışlardı,** derler.

İşte tam bu sırada Allah'ın azabı gelip çatar ve neye uğradıklarının bilmezler.

Muhakemesiz toplumlar sıkıntıyla karşılaştıklarında umutsuzluğa düşer, karamsar olurlar. Bolluğa kavuştuklarında da şımarır, geçmişte çektikleri sıkıntıları unuturlar.

Kuşkusuz bu âyetler sadece geçmişi ilgilendiren anlatımlar içermiyor. Aslında sadece bu âyetler değil geçmişte olup bitenleri anlatan bütün âyetler tarihi bilgi vermek maksadıyla olmayıp ibret alınması maksadıyladır. Örneğin, bir asırdır İslâm dünyası büyük sıkıntılarla imtihan olmaktadır. Bu nedenle günümüz Müslümanlarının da bu âyetlerden alacakları pek çok ibretler vardır.

"Şayet o kentlerin sakinleri inanıp da takva sahibi olsalardı, göklerin ve yerin bereketini onlara açardık..."

Bereket, âhirette kendisinden dolayı herhangi bir sorumluluk bulunmayan güzel nimetler için kullanılır.

Önceki âyetlerde peygamberlerine karşı gelen toplumların helak edildikleri anlatılmıştı. Şayet onlar, peygamberlerine karşı gelmeyip de getirdiklerine uymuş olsalardı helak olmayacaklardı. O halde toplumların kendileri, kendi kaderlerini tayin ediyor ve kendi tarihlerini kendileri yazıyorlar.

Eğer peygamberlerinin dediklerine uysalardı birbirlerine haksızlık etmeyecek ve zulmetmeyeceklerdi. Bilakis birbirlerine yardımcı olacak ve birbirlerini gözeteceklerdi. Hem dünyada hem de âhirette mutlu olacaklardı.

İnsanlar peygamberlerin getirdiklerine uyacak olsalar, tabiî âfetlere karşı bile korunaklı olurlar. Ülkemizde sıkça rastlanan depremi ele alalım: Belediyeler inşaat ruhsatı verirken görevlerini adalete uygun yapacak olsa; zemin araştırmaları yapıp ona göre ruhsat verecek olsa, müteahhitler işlerini sağlam yapıp inşaata ruhsat veren mühendisler görevlerini gerçekten yerine getirse ve aynı şekilde işçiler işlerine hile karıştırmasa elbette yapılacak binalar depreme daha dayanıklı olacaktır; çünkü peygamberler sadece namaz kılın, oruç tutun şeklindeki emirlerle ibadet kurallarını getirmiyorlar; işinizi sağlam yapın, işlerinize hile karıştırmayın gibi emirler de getiriyorlar.

Kuşkusuz âhiret inancı taşıyanlar, rüşvet almayanlar, adalete uyanlar, işlerini sağlam yapanlar ve işlerine hile karıştırmayan ahlâklı insanlar inşaata da hile karıştırmazlar. Bu inanç ve ahlâki kurallar peygamberler tarafından insanlara tebliğ edilmiştir. O halde bunlardan sapmış olan toplumlar, peygamberlerin talimatlarından da sapmış olur.

97. ve 98. âyetlerde peygamberlerin öğretilerinden sapmış olan toplumların, beklemedikleri bir anda cezalandırmayla karşı karşıya gelecekleri anlatılmaktadır.

"Onlar, Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Allah'ın tuzağından ancak kaybetmiş olan topluluklar emin olur."

Allah'ın tuzağı ile kastedilen, inkâr eden toplumların ansızın cezayla karşı-

laşmalarıdır. İnkâr edenlerin beklemedikleri bir anda ansızın cezaya uğramaları, 98. âyette ifade edilmişti. Bu sebeple burada zikredilen *tuzak* orada anlatılanları isimlendirme mahiyetindedir. Yoksa Allah, avcıların veya gücü yetmeyenlerin yakalamak istediklerine tuzak kurmaları anlamında tuzak kurmaz. O'nun gücü her şeye yeter. İnanan toplumlar, Yüce Allah'ın sadece âhirette değil, bu dünya hayatında da cezalandırmaya kadir olduğunu bilirler; bu sebeple daima her iki cezaya karşı uyanık haldedirler. Ancak hüsrana uğramış toplumlar bu cezalara karşı vurdumduymaz bir tavır sergilerler.

Ayrıca şunu da belirtelim ki cezanın beklemedikleri bir anda ansızın gelmesi ceza konusunda uyarılmadıkları anlamına gelmez. Peygamberleri onları uyarmış ve getirdikleri emir ve yasaklara uymadıkları takdirde âhirette mutlaka cezayla karşılaşacaklarını, fakat dünya hayatında da ilave bir cezayla cezalandırılabileceklerini söylemiştir. Onlar ise ne bu uyarılara kulak vermişlerdir ne de onlara inanmışlardır.

"Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne mirasçı olanlar…"

Yukarıda kıssaları anlatılan toplumlar Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Arapların yaşadıkları topraklarda yaşamışlardır. Araplar o toprakları, helak olmuş o toplumlardan miras almışlardı. Bu sebeple âyetin ilk muhatapları Araplardır. Âyetlerin bağlamından bunu anlıyoruz. Ancak Kur'ân-ı Kerim birçok yerde muhatapları ismen zikretmez ki anlam evrenselleşsin ve herkes kendisini âyetlerin muhatabı olarak hissetsin.

Geçmişte yaşamış toplumların başlarına gelenler ve onların yapıp ettikleri, sonraki toplumlar için ibret alınacak şeylerdir. Yeryüzü kimseye kalıcı mülk değildir. Ayrıca geçmiş toplumların başından geçmiş olayların Kur'ân-ı Kerim'de yer alması, toplumların da belli kanunlarının bulunduğunu gösterir. Yaşayan toplumlar, kendilerinden önce helak edilmiş toplumlar gibi günahları sebebiyle helak edilebileceklerini bilmeliler. Geçmiş toplumlar günah işleye işleye nihayet kalpleri mühürlenmiş ve cezayı hak etmişlerdi. Kimi toplumlar, yapıp ettiklerinin olumsuz sonuçlarını gördüklerinde ibret alır ve tövbe ederler kimi toplumlar ise ibret almaz, işlediklerine devam ederler. Nihayet kalpleri mühürlenir. Böylece verilen öğütleri duymaz olurlar ve cezalandırılmayı hak ederler. Mevcut toplumlar da işledikleri günahlar karşısında aymaz bir tavır sergileyecek olurlarsa zamanla onların da kalpleri mühürlenecek ve nihayet cezayı hak edeceklerdir. Geçmişte helak olmuş toplumların helak edilmeleri rastlantı sonucu değil, yapıp etmeleri sebebiyledir.

Âyet, Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine indiği müşrik Arapları uyardığı gibi günümüzdeki toplumlara da ve gelecek toplumlara da bir uyarıda bulunmaktadır.

"İşte o kentlerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz..."

Önceki âyetlerde kavmi helak olmuş peygamberlerden ve onların helak sebeplerinin peygamberlerini yalanlamaları, inkâr ve günahta ısrar etmeleri olduğu anlatıldı. Burada hitabın Peygamberimize yöneltilmesi Peygamber'i teselli etmek içindir; çünkü kendisinin de o dönemdeki muhatabı olan müşrik Araplar inkâr ve günah işlemekte ısrar ediyorlardı. Böylece Peygamber'e inkârda ısrar edenlerin sadece kendi kavmi olmadığı, önceki kavimler içerisinde de böyle davrananların bulunduğu anlatılıyordu. Önceki kavimlerin cezalandırılmalarının gerekçesi bu âyette de tekrar edilmekte ve bunun, inkârda ısrar etmeleri ve günah işlemeye devam etmeleri sebebiyle kalplerinin mühürlenmesi olduğu ifade edilmektedir. Bir sonraki âyette bu gerekçeye şu husus da ilave edilmektedir:

"Gerçek şu ki onların çoğunda verdikleri bir söze bağlılık görmedik; her ne kadar pek çoğunun da yoldan çıkmış olduğunu görsek de..."

Âyette geçen عَهْدٍ/ahd kelimesi, verilen söz anlamındadır. Sözleşme için kullanılan muahede kelimesi de buradan gelmektedir. Müfessirler buradaki *ahd* ile kastedilenin, Yüce Allah'ın insanların fıtratlarına yerleştirdiği gerçeği bulma kabiliyeti; Allah'ın varlığı, birliği, hakkı kabul etme gibi konulara yatkınlık olduğunu söylemişlerdir. Fıtratlarına bunların yerleştirilmesi ise kâlûbelâda Allah'a verdikleri sözden kaynaklanmaktadır. O halde her insan, bu gibi konularda Allah'a söz vermiş olarak doğar. İşte *"gerçek şu ki onların çoğunda verdikleri bir söze bağlılık görmedik"* cümlesiyle kastedilen budur.

Burada geçmiş peygamberlerden Hz. Mûsa ile kavminin kıssası, yukarıda zikredilen kıssalara ilave edilmektedir. Önceki peygamberlerin ümmetleri helak olmuşlardı. Hz. Mûsa'nın ümmetinin mensupları ise bugün de yeryüzünün değişik bölgelerinde bulunmaktadır. O halde helak olup yok olmuş milletlerin kıssalarından, yaşayan bir milletin geçmişine dair kıssaya geçiş yapılmaktadır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَظَلَمُوا بِهَاۚ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدٖينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ
مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٠٤﴾

حَقِيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ
بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا
هِيَ ثُعْبَانٌ مُبٖينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِرٖينَ
﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلٖيمٌ ﴿١٠٩﴾
يُرٖيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا
اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ
بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلٖيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَٓاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا
لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبٖينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبٖينَ ﴿١١٤﴾

103. Sonra onların ardından Mûsa'yı mucizelerimizle Firavun ve adamlarına gönderdik. Ama onlar, kalkıp da onları inkâr ettiler. Bozguncuların akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak!

104. Mûsa dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim için öncelikli bir görevdir. Rabbinizden apaçık bir delille size geldim. O halde İsrailoğullarını benimle gönder."

106. O da dedi ki: "gerçekten doğruyu söyleyenlerden isen ve gerçekten bir delil getirdiysen onu göster bakalım."

107. **Bunun üzerine** (Mûsa)**, âsâsını yere attı. Bir de ne görsünler, koca bir ejderha oldu.**

108. **Ve sıyırıp elini çıkardı. Bir de ne görsünler, bakanlar için bembeyaz bir el!**

109. **Firavun'un adamları dediler ki: "Kesinlikle bu, çok mahir bir sihirbazdır.**

110. **"Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor; o halde ne emredersiniz?"**

111. (Yine) **Dediler ki: "Onu da kardeşini de eğle ve şehirlere toplayıcılar gönder.**

112. **Mahir sihirbazların hepsini sana getirsinler."**

113. **Ve sihirbazlar Firavun'a geldiler. "Galip gelen biz olursak bizim için elbet bir mükâfat vardır!" dediler.**

114. **O da "Evet" dedi; "Üstelik en gözde yakınlardan olacaksınız." dedi.**

İlk âyet daha önce kıssaları zikredilen Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb peygamberden sonra Hz. Mûsa'nın peygamber olarak gönderildiğini ifade etmektedir. Hz. Mûsa Kur'ân-ı Kerim'de adı en çok geçen peygamberdir. Hz. Mûsa'nın kıssası da Kur'ân-ı Kerim'de çokça geçmektedir. O, kapsamlı bir şeriatla gönderilmişti. Ümmeti olan Yahudiler de Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde Arap yarımadasında bulunuyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Mûsa'dan çokça bahsetmesinin hikmeti bu olsa gerek. Yine Kur'ân-ı Kerim'de mucizeleri en çok zikredilen odur.

Hz. Mûsa, Firavun'u ve adamlarını dine çağırdıysa da asıl daveti İsrailoğulları'na yönelikti. Firavun iman etmeyecek olursa ve İsrailoğulları'na zulmetmeye devam ederse İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkaracaktı. İsrailoğulları Hz. Yusuf döneminde buraya gelmişlerdi. Buraya geldiklerinde itibar da görmüşlerdi. Ancak sonraki hükümdarlar döneminde gözden düştüler ve zulme uğradılar. Hz. Mûsa, Firavun ve adamlarına peygamberliğine delalet eden delillerle geldiğini söyledi. Onlara mucizeler gösterdi. Ne var ki Firavun ve adamları bu mucizeleri inkâr etti.

Firavun, dönemin en güçlü hükümdarı idi. Güçlü bir orduya sahipti. Bu gücüyle yeryüzünde fesat çıkarıyordu. Ama o ve orduları Hz. Mûsa ve İsrailoğullarını takip ederken Kızıldeniz'de boğulmuşlardır. Firavun gibi güçlü bir hükümdarın ordusuyla birlikte suya gömülmesi, elbette ibret alınacak bir hu-

sustur. Bu nedenle âyet, **"Bozguncuların akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak!"** cümlesiyle buna dikkat çekmektedir.

"Bunun üzerine (Mûsa), **âsâsını yere attı. Bir de ne görsünler, koca bir ejderha oldu."**

Ve sıyırıp elini çıkardı. Bir de ne görsünler, bakanlar için bembeyaz bir el!"

Firavun, Hz. Mûsa'dan gerçekten Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olduğuna dair mucize getirmesini istemişti. İşte bu iki âyette Hz. Mûsa'nın gösterdiği iki mucizeden söz edilmektedir. Birinci mucize âsâ mucizesidir ki Hz. Mûsa asasını yere attığında koca bir ejderhaya dönüştü. Çeviklikte ise küçük bir yılan gibiydi. Yılana dönüşen asanın oradakilere saldırdığına ve Firavun'un tahtını terk edip kaçtığına dair nakledilen rivayetlerin hiçbiri sahih değildir. Bununla birlikte orada bulunanların ne tepki gösterdikleri konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kur'ân-ı Kerim sadece Firavun'un adamlarının ona söylediklerinden söz etmektedir. İkinci mucizesi ise elini cebinden çıkarması ve elin parıl parıl parıldamasıdır.

Hz. Mûsa bu iki mucizeyi gösterdikten sonra Firavun'un vezirleri, askeri komutanları ve kâhinlerinden oluşan adamları: **"Kesinlikle bu, çok mahir bir sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor; o halde ne emredersiniz?"** dediler. Ardından şunu ilave ettiler: **"Onu da kardeşini de eğle ve şehirlere toplayıcılar gönder. Sana mahir sihirbazların hepsini sana getirsinler."**

Firavun, adamlarının teklifini kabul eder. Hz. Mûsa ile yarıştırmak üzere büyücüleri toplar. Büyücüler: **"Galip gelen biz olursak bizim için elbet bir mükâfat vardır!"** dediler. Firavun: **"Evet" dedi; "Üstelik en gözde yakınlardan olacaksınız."** dedi.

Firavun, ülkesindeki sihirbazları toplamıştır. Hz. Mûsa ile yarışacakları alan belirlenmiş ve halk da orada toplanmıştır. Belki Hz. Mûsa'yı önemsememelerinden belki de nezaket kurallarına uyarak sihirbazlar söze başlar ve şöyle derler;

قَالُوا يَا مُوسٰى اِمَّا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَكُونَ
نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ
النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَاَوْحَيْنَا

اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ ١١٧
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ١١٨ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ
وَانْقَلَبُوا صَاغِر۪ينَۚ ١١٩

115. (Sihirbazlar): **"Ey Mûsa! Sen mi atacaksın yoksa atanlar biz mi olalım" dediler.**

116. (Mûsa): **"Atın" dedi. Attıklarında insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar, büyük bir sihir gösterdiler.**

117. Biz de Mûsa'ya: "Asanı atıver" diye vahyettik. Bir de ne görsünler! O, onların uydurduklarını yutuveriyor.

118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yaptıkları boşa gitti.

119. İşte oracıkta yenildiler ve küçük düşürülmüş oldular.

Sihirbazlar kendilerinden emin idiler. Bütün hazırlıklarını yapmış, sopalarını ve iplerini getirmişlerdi. Kendileri gibi bir sihirbaz olduğuna inandıkları Mûsa'yı mağlup edeceklerine ve Fravun'un kendilerine vereceği mükâfata kavuşacaklarına kesin olarak inanıyorlardı. Hz. Mûsa'nın Firavun'un huzurunda âsâsını attığını ve âsânın koca bir yılana dönüştüğünü biliyorlardı. Kendileri de bunu yapabiliyorlardı. Bu sebeple Hz. Mûsa'ya âsâsını kendisinin mi önce atacağını yoksa kendilerinin mi önce atacaklarını sordular. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu tavırları, ya Mûsa'yı yeneceklerine olan inançlarından yahut yarışma nezaketine uymalarından kaynaklanıyordu. Bu sebeple Mûsa'yı muhayyer bırakmışlardı. Hz. Mûsa ise Allah'ın yardımından emin idi. Allah kendisini yalnız bırakmayacak ve ona yardım edecekti. Bu rahatlık içinde büyücülere âsâlarını atmalarını söyledi. Sopalarını attılar. Attıkları sopaların bir gerçekliği yoktu. Ama insanlar o sopaları yılan şeklinde görüyorlardı. Yaptıkları insanların gözlerini boyamaktan ibaretti. Yine de büyük bir büyü ortaya koymuşlardı. İnsanlar, yılan şekline dönüşen sopalarından korkuya kapılmışlardı. Aslında Hz. Mûsa da atılan bu sopaların yılan haline dönüştüklerini görmüş ve kendisi de içinde bir korku hissetmişti. Ancak yüce Allah onu teskin etti ve galip geleceğini haber verdi. (Tâhâ 20/66-68).

Yüce Allah Mûsa'ya âsâsını atmasını söyledi. Hz. Mûsa'nın attığı asa bü-

yük bir ejderhaya dönüşmüştü. Ejderha, sihirbazların attıkları ve yılana dönüşmüş olan sopalarını bir bir yuttu. Böylece gerçek ortaya çıkmıştı. Sopalarının bir gerçekliklerinin olmadığı, sadece insanların gözlerini boyadıkları ve insanların onları bundan dolayı yılan şeklinde gördükleri anlaşılmıştı. Hak, batıla galip gelmişti.

Toplantıyı düzenleyen Firavun ve adamları halkın gözü önünde oracıkta küçük düşürülmüşlerdi. Plânları boşa çıkmış, yenilgiye uğramışlardı.

وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدٖينَ ﴿١٢٠﴾
قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ
فِي الْمَدٖينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَاُقَطِّعَنَّ
اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿١٢٤﴾
قَالُوا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا اِلَّا اَنْ اٰمَنَّا
بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمٖينَ ﴿١٢٦﴾

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121. "Âlemlerin Rabbine iman ettik" dediler.

122. "Mûsa ve Harun'un Rabbine."

123. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona inandınız, öyle mi? Hiç şüphesiz bu, ahalisini çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir plândır. Ama yakında anlarsınız;

124. Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da hepinizi asacağım!"

125. Onlar da "Biz zaten Rabbimize döneceğiz" dediler.

126. "Sen, sırf Rabbimizin âyetleri bize ulaştığında onlara inandık diye bize hınç besliyorsun. Ey Rabbimiz! Bize sabırlar ver ve Müslümanlar olarak canımızı al."

Sihirbazlar Hz. Mûsa'nın yaptığının sihir eseri olmadığını gayet iyi anladılar; çünkü onlar sihrin ne olduğunu herkesten çok iyi biliyorlardı. Bu işin uzmanıydılar. Bu sebeple Hz. Mûsa'nın sopasının kendi iplerini ve sopalarını yuttuğunu görünce gerçek karşısında duraksamaksızın secdeye kapandılar. Hz. Mûsa'nın sihirbaz olmadığını ve Allah tarafından desteklendiğini anlamışlardı.

Onların secdeye kapanmaları Allah'a idi; Mûsa'ya veya Firavun'a değil. Bu sebeple **"Âlemlerin Rabbine iman ettik, Mûsa ve Harun'un Rabbine"** dediler. Tabii bu sözleriyle Firavun'un ilâhlık iddiasını da reddetmiş oluyorlardı.

"Firavun dedi ki: Ben size izin vermeden ona inandınız, öyle mi? Hiç şüphesiz bu, ahalisini için şehirde kurduğunuz bir plândır. Ama yakında anlarsınız;

Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da hepinizi asacağım!"

Firavun, otoritesinin sarsıldığını hissetmişti. Üstelik olup bitene halk da şahit olmuştu. Oysa kendisi ilâhlık iddiasında bulunuyordu. Ama tam bir yenilgiye uğramıştı. Halkı da sihirbazlar gibi Hz. Mûsa'ya inanabilirdi. Oradakilerin zihinlerini bulandırmak için sihirbazlarla Mûsa'nın kendisine bir komplo hazırladıklarını; önceden kendi aralarında bu şekilde davranacaklarına dair gizli bir anlaşma yaptıklarını, halkını şehirden kovmayı ve onları vatanlarından sürmeyi amaçladıklarını söyledi. Ardından da sihirbazları tehdit ederek, göreceksiniz! **"Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da hepinizi asacağım!"** dedi.

Firavun tüm çabasının vatanı korumak ve halkın huzur içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak olduğunu oradakilere vehmettirmek istiyordu. Elinde gücü bulunduran zalimlerin her zaman ve her yerde yaptığı gibi vatan, millet dedi ve tehditler savurdu; çünkü hak karşısında söyleyecek başka bir sözü yoktu. Zalimler, halklarını ikna edecek delillere sahip olmayınca kuvvete başvurur, tehditler savururlar.

Firavun'un yapabileceği de buydu; sihirbazları asmak! Ama Firavun'un bu tehditleri de sihirbazları yıldırmadı. Onlar, artık gerçekten Mûsa'ya inan-

mışlardı. Nasıl olsa bir gün ölecek ve Rablerine kavuşacaklardı. Yine her zaman ve her yerde gerçekten inanmış olanlar gibi davrandılar ve **"Zaten Rabbimize döneceğiz"** dediler. Firavun kendilerini öldürmese de bir gün gelecek ve öleceklerdi. Böylece ölümden korkmadıklarını açık bir dille ifade ettiler. Başlarına gelecekler için kendilerine kuvvet ve dayanıklılık vermesi için Allah'a dua ettiler: **"Ey Rabbimiz! Bize sabırlar ver ve Müslümanlar olarak canımızı al!"**

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ قَالَ
سَنُقَتِّلُ اَبْنَاۤءَهُمْ وَنَسْتَحْي۪ نِسَاۤءَهُمْ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ
﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَع۪ينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا اِنَّ
الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِه۪ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّق۪ينَ
﴿١٢٨﴾ قَالُٓوا اُو۫ذ۪ينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْت۪يَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا
قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

127. Firavun kavminin ileri gelenleri dediler ki: "Peki yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını bırakıp gitsinler diye Mûsa ve kavmini serbest mi bırakacaksınız?" Firavun dedi ki: "Oğullarını öldürecek, kızlarını sağ bırakacağız. Elbette onları ezecek üstünlükteyiz."

128. Mûsa, halkına: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Muhakkak ki yeryüzü Allah'ındır; kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Sonuç, takva sahiplerinindir" dedi.

129. Onlar da "Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da bize eziyet edildi" dediler. O da dedi ki: "Pek yakında Rabbiniz düşma-

nınızı helak edecek ve nasıl davranacağınızı görmek için de onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılacaktır."

Firavun'un, sihirbazları cezalandıracağını söylediği halde Hz. Mûsa ve kavmine dair herhangi bir cezalandırmadan söz etmemesi yakın adamlarını kaygılandırmıştı; çünkü sihirbazların iman etmeleri halkı etkileyebilir ve halk Mûsa'nın dinini kabul edebilirdi. Ayrıca sihirbazlar da nihayet Firavun'un adamlarıydılar; ama bugün Firavun onları idam etmekle tehdit etmektedir. Mûsa hayatta kaldıkça kendileri de sihirbazların düştükleri duruma düşebilirlerdi. O halde Mûsa ve taraftarlarının ortadan kaldırılmaları sihirbazların ortadan kaldırılmalarından çok daha önemli idi. Bu sebeple Mûsa ve ona tabi olanlar konusunda Firavun'u kışkırttılar.

Firavun'un kendisini itaat edilmesi gereken en yüce tanrı şeklinde takdim ettiğini biliyoruz. O halde ileri gelenler: "**seni ve ilâhlarını bırakıp gitsinler diye mi**" derken hangi ilâhları kastediyorlardı? Mısırlıların değişik ilâhlara taptıklarını biliyoruz. Firavun da ilâhlardan birinin oğlu olarak kabul edilmesi münasebetiyle ilâhlardan biriydi. Bazı müfessirler Mısırlıların diğer ilâhlara taparken Firavun'dan izin aldıklarını söylüyor ve kastedilen bu tanrılardır, diyorlar. Mısırlıların tanrılarının karmaşık bir yapı arz ettiği bilinmektedir. Ayrıca Firavun'un tanrılık iddiasında bulunmazdan önce söz konusu ilâhlara taptığı da söylenmektedir. Bilinen bir gerçektir ki Mısırlılar Firavunlar döneminde çok tanrılı idiler. Şu veya bu şekilde Firavun da bu tanrıları onaylıyor ve onlara saygı gösteriyordu. Mevcut toplum hiyerarşisi içerisinde bu tanrıların bir yeri ve önemi vardı. Çok tanrıcı ve Tanrıya ait otoriteyi bölüştüren bir inanç yapısında kendi içinde bir tutarlılık beklememek gerektiği de unutulmamalıdır.

İleri gelenlerin kışkırtmalarından sonra Firavun'un: **"Oğullarını hep öldüreceğiz ve kızlarını sağ bırakacağız. Elbette onları ezecek üstünlükteyiz"** diyerek Hz. Mûsa'dan söz etmemesi, Hz. Mûsa'nın gösterdiği mucize karşısında korkuya kapılmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Diğer yandan, Hz. Mûsa'dan söz etmemekle yandaşlarına Hz. Mûsa'yı önemsemediği intibaını da vermiş oluyordu. Mü'min sûresinde ise Firavun'un: **"Bırakın beni Mûsa'yı öldüreyim. O zaman Rabbine dua etsin** (de onu kurtarsın)**..."** dediği belirtilmektedir. Belli ki Mü'min sûresinde söz konusu edilen bu sözler, Firavun'un, bilahare meclisindeki adamlarıyla görüşmeleri sırasında söylediği sözlerdir. Çünkü orada, Firavun'un meclisinden olup Hz. Mûsa'ya inanan ve Hz. Mûsa'yı savunan birinden söz edilmektedir.

Bu gibi farklı anlatımlar, Kur'ân kıssalarının kimi yerde ortamına uygun olarak aktarılan sözlerin gerçekte olmamış şekillerle ifade edildiğini göstermez. Bilakis olayla ilgili gerçekten söylenmiş farklı sözlerin bulunduğunu gösterir. Kur'ân Allah kelamıdır ve Allah, söylenmemiş sözleri söylenmiş gibi göstermeye ihtiyaç duymaz. O, bütün sözlerinde gerçekliği hedeflemiştir. Belli ki burada Firavun'un bu sûrede geçen sözleri, olayın hemen akabinde söyledikleri, Mü'min sûresinde söyledikleri ise bilahare kendi meclisini toplayıp görüşmeler yapıldığı bir sırada söyledikleridir.

Firavun'ların İsrailoğulları'nın erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını bırakmalarının sebeplerine Bakara sûresinin 49. âyetinin tefsirinde değinmiştik. Firavun, taraftarlarına moral vermek istiyordu. Onlar da biliyorlardı ki Firavun dilediği zaman İsrailoğulları'na dilediği kötülüğü yapabilirdi. Bunun örneklerini geçmişte yaşamışlardı.

Kuşkusuz, Firavun'un tehditleri İsrailoğulları'nı fazlasıyla korkutmuştu. O güne kadar Firavunlar hep bunu yapmış; İsrailoğulları'nın sayılarının arttığı ve Firavun'ları tehdit eder sayıya ulaştığı sıralarda birtakım bahaneler uydurarak erkek çocuklarını öldürtmüşlerdi. Hz. Mûsa kavmini rahatlatmak için:

"Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Muhakkak ki yeryüzü Allah'ındır; kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Sonuç, takva sahiplerinindir." demişti.

Hz. Mûsa'nın bu sözlerinin tam olarak karşılık bulduğunu söyleyemeyiz. Gerçekten inanan ve iman kalbine kök salmış olanlar için Hz. Mûsa'nın bu sözleri yeterliydi. Ne var ki İsrailoğulları henüz böyle bir imana sahip değillerdi. **"Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da bize eziyet edildi."** dediler. Hz. Mûsa'nın kendilerine peygamber olarak gönderilmesinin onlara bir yarar sağlamadığını ve Firavun'un baskılarının devam ettiğini söylüyorlardı. Hatta kendilerine peygamber olarak gönderilmesinin, kendilerine yapılan eziyeti arttırdığını ima ediyorlardı. Tevrat'ta, Mûsa ve Harun'un Firavun'a gidip İsrailoğulları'nı serbest bırakmasını istemelerinden sonra Firavun'un, İsrailoğulları'nın yaptıkları işleri arttırdığı ve onlara daha çok eziyet ettiği, bu durumu şikâyet etmek üzere Firavun'a gittiklerinde olumlu cevap verilmediği, bu sırada yolda Hz. Mûsa ve Harun'la karşılaştıkları ve onlara: "Firavun'un gözünde bizi kötü gösterdiniz, onun eline koz verdiniz" şeklinde şikâyette bulundukları nakledilir. (Tevrat, Çıkış, 5. bap).

Firavun eziyetlerini arttırmış olabilir; ama İsrailoğulları'na düşen sabredip direnmek idi; şikâyet etmek, Mûsa ve Harun'u bu durumdan sorumlu tutmak değildi. İsrailoğullarının o bakış açısının günümüz Müslümanları arasında yaygın olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Hz. Mûsa kavmine sabredip direnmeleri durumunda **"Pek yakında Rabbiniz düşmanınızı helak edecek ve nasıl davranacağınızı görmek için de onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılacaktır."** dedi.

Bir önceki âyette yeryüzünün Allah'a ait olduğu belirtilmişti. Yeryüzü O'na ait olduğuna göre, dilediğini ona mirasçı kılar. Ancak yeryüzüne mirasçı kılacağı kimseler, emrini yerine getiren kimseler olacaktır. Böylece Hz. Mûsa Allah'ın emirlerini yerine getirdikleri takdirde İsrailoğulları'nın yeryüzüne hâkim olacaklarını söylüyordu. Kuşkusuz yeryüzüne mirasçı olmak ve yeryüzüne hâkim olmak, yüce Allah'ın koyduğu kanun ve kuralları yerine getirmekle mümkündür; değilse salt böyle bir niyete sahip olmak ve bunu temenni etmek yeterli değildir.

وَلَقَدْ اَخَذْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّن۪ينَ
وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾
فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِه۪ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِه۪ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا
بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِم۪ينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَۚ لَئِنْ كَشَفْتَ
عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا

كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَاَوْرَثْنَا
الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ
وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۜ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى
عَلٰى بَنٓي اِسْرَٓائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۜ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ
فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

130. **Öğüt alırlar diye Firavun taraftarlarını uzun süren bir kuraklık ve ürünleriden verim azlığıyla cezalandırdık.**

131. **Onlara bir iyilik gelince, "Bu zaten bizim hakkımızdır" dediler. Başlarına bir kötülük geldiğinde de bunu Mûsa ve onunla birlikte olanların uğursuzluğuna yordular. Bilesiniz ki uğursuzlukları Allah katındadır. Ne var ki onların çoğu bunu bilmez.**

132. **Onlar şunu da söylediler: "Bizi büyülemek için ne delil getirirsen getir, sana inanacak değiliz."**

133. **Biz de üzerlerine su baskınını, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı ayrı ayrı mucizeler olarak gönderdik. Ama onlar büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular.**

134. **Azap üzerlerine çökünce, "Ey Mûsa! Sana verdiği sözün hürmetine Rabbine dua et; üzerimizdeki şu cezayı kaldıracak olursan sana iman edeceğiz ve İsrailoğullarını seninle göndereceğiz." dediler.**

135. **Erişecekleri belli bir vakte kadar üzerlerinden cezayı kaldırdığımızda hemen verdikleri sözü bozdular.**

136. Biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.

137. Hor görülüp ezilen o kavmi de ülkenin içini bereketli kıldığımız doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabretmeleri sebebiyle Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz gerçekleşti. Firavun ve kavminin eserlerini ve yetiştirdikleri bahçeleri yerle bir ettik.

Senetun kelimesinin çoğulu olan *sinîn* kelimesini kapsamlı bir kuraklık şeklinde tercüme ettik. Çünkü söz konusu kelime marifelik takısı olan elif ve lam ile birlikte kullanıldığında, kurak yıl anlamında kullanılmaktadır. Burada elif ve lam takısı ile birlikte çoğul şeklinde kullanılması, İbnu Âşûr'un da belirttiği gibi kuraklığın yıllarca sürdüğünü ifade etmek için değil; kuraklığın, ülkenin bütün topraklarını kapsadığını ifade etmek için olmalıdır. (İbnu Âşûr, 1619).

Hz. Mûsa büyücüleri yenilgiye uğratmasından sonra uzun yıllar Mısır'da kalmıştır. Harun (a.s) ile birlikte İsrailoğulları'nı beraberlerinde götürmek için Firavun'a her gittiklerinde Firavun bir engel çıkarmış, her bir sıkıntıyla karşılaştığında da İsrailoğullarını serbest bırakacağına söz vermiş; ancak sıkıntıyı atlattığında verdiği sözü tutmamıştır. Yüce Allah insanları cezalandırmak için acele etmediği gibi Firavun ve taraftarlarını cezalandırmak için de acele etmemiştir. Bu hususu 131. âyetten anlıyoruz. Firavun ve taraftarları her bir bolluk ve nimetle karşılaştıklarında **"Bu bizim hakkımızdır"** demişler, sıkıntı karşılaştıklarında ise bunu Hz. Mûsa ve beraberlerindekilerin uğursuzluğuna yormuşlardır. Oysa onlar bunlarla imtihan ediliyorlardı. Uğradıkları sıkıntılar ve başlarına gelen belalar da aslında kendi yaptıkları sebebiyle idi. İnkâr edenlerin tavrı hep böyle olagelmiştir. Hâlbuki iman eden insanlar bir nimetle karşılaştıklarında bunu Allah'tan bilir, bir sıkıntıyla karşılaştıklarında ise bunun, işledikleri günahlar sebebiyle olduğuna inanır, tövbe eder ve Allah'a bağlılıklarını tazelerler.

Cahiliye döneminde Araplar bir yolculuğa çıktıklarında ilk karşılaştıkları kuşun kendilerine göre sağ tarafa doğru uçtuğunu görürlerse bunu yolculukları için uğurlu sayar, sol tarafa uçtuğunu görürlerse bunu da uğursuzluğa yorarlardı. İlk dönemlerde *tetayyur* kelimesi hem iyi şans hem de uğursuzluk anlamında kullanılırken muhtemelen zulüm ve haksızlıkların çoğalması sonucu hayata karamsar bakmanın doğurduğu psikolojiyle söz konusu kelimeyi sadece uğursuzluk anlamında kullanmaya başladılar. *Şu'm* ve *teşâum* de aynı anlamda, yani uğursuzluk anlamında kullanılmaktadır. İslâm'da herhan-

gi bir şeyi uğursuzluğa yorma yasaklanmıştır. Çünkü böyle bir anlayış olayları sebeplerinden başka sebeplere bağlamaya ve böylece hayatı yanlış değerlendirme sonucuna götürür. Hatta bir hadiste bir şeyde uğursuzluk aramanın şirk olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın iyiye yorma hoş karşılanmıştır. Kuşkusuz iyiye yorma iyiye yorumlanan olayın gerçekten uğurlu şeylerle karşılaşmanın bir delili veya alameti olmasından kaynaklanmamaktadır. İnsan psikolojisini olumlu etkilemesinden dolayı hoş karşılanmış olmalıdır.

"Onlar şunu da söylediler: 'Bizi büyülemek için ne delil getirirsen getir; sana inanacak değiliz.' "

Sihirbazların iman etmeleri onları etkilemeliydi. Ama onlar daha da inat ettiler. İyiliklerle de ve cezalandırmalarla da sınandılar ama fayda vermedi. İnkâr kalplerine kök salmıştı. İmtihan yolunun her türlüsünü kapadılar; **ne delil getirsen getir; iman etmeyeceğiz** dediler.

"Biz de üzerlerine su baskınını, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı ayrı ayrı mucizeler olarak gönderdik. Ama onlar büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular."

Tevrat'ın Çıkış kitabının sekizinci ve dokuzuncu bölümlerinde burada söz konusu edilen cezaların aralıklarla uygulandıkları anlatılmaktadır. Her defasında Mûsa ile Harun Firavun'a gittikleri ve İsrailoğulları'nı salıverilmesini, değilse Mısırlıların cezalandırılacağını söyledikleri, fakat her defasında Firavun'un inat ederek İsrailoğulları'nı salıvermediği anlatılır.

İsrâ sûresinde yüce Allah'ın Hz. Mûsa'ya bu türden dokuz mucize verdiğinden söz edilir. Ancak burada onlardan beş tanesi zikredilmektedir.

Firavun'un İsrailoğulları'na izin vermemesi, kuşkusuz, İsrailoğulları'nın Firavun'a yapmış oldukları hizmetlerin öneminden dolayı idi.

Her defasında Firavun ve taraftarları, gelen cezaların durması halinde iman edeceklerini söylemiş; fakat cezalara ara verilince iman etmekten vazgeçmişlerdir. Sonunda daha büyük cezayla karşılaşmışlardır: **"Biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk."**

Âyetlerden de anlaşıldığı gibi yüce Allah'ın bu tür cezalandırmaları, insanların akıllarını başlarına alıp iman yolunu seçmeleri için uyarı mahiyetindedir. Ancak toplum her türlü uyarıyı reddedecek olursa artık ölümcül bir ceza ile cezalandırılır.

İbnu Âşûr, burada anlatılanlardan İslâm ümmetinin de ibret alması gerek-

tiğini ve mevcut nimetlerin ortadan kalkmasının Allah'ın gazabı için bir uyarı olduğunu söyler. (İbnu Âşûr, 1619).

"Hor görülüp ezilen o kavmi de ülkenin içini bereketli kıldığımız doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabretmeleri sebebiyle Rabbinin İsrailoğulları'na verdiği güzel söz gerçekleşti. Firavun ve kavminin eserlerini ve yetiştirdikleri bahçeleri yerle bir ettik."

Sabredip direnmeleri nedeniyle yüce Allah İsrailoğulları'nı mükâfatlandırdı; Firavun'un hükmettiği topraklara hükmettiler.

Firavun İsrailoğulları'nın erkek çocuklarının öldürülmesini emretmişti. Hz. Mûsa'nın annesi de oğlunun bu katliamdan kurtulması için Nil'e bırakmş ve bu yolla Mûsa kurtulmuştu. Hz. Mûsa'yı sudan kurtaran Allah, Firavun'u suda boğup helak etti. Üstelik Firavun'un hükmettiği topraklara mirasçı kıldı.

Ülkenin doğu ve batısının nereler olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de İsrailoğulları'nın, kendilerine vaat edilmiş olan Şam ve Filistin topraklarına hükmettikleri tarihi bir vakıadır. Hatta Hz. Mûsa'nın bir müddet için Mısır'a hükmettiği de nakledilmektedir.

Reşid Rıza, bu âyetlerden, iki yönüyle ibret alınması gerektiğini belirtir:

Birincisi: İman ve vahyin Hz. Mûsa ve Harun üzerindeki etkisini Kur'ân okuyucusunun iyi düşünmesi gerekir. Onlar asırlardır kavimlerini ezen, onlara olmadık zulümler yapan yeryüzünün en büyük hükümdarına ve en büyük devletine karşı direndiler. O hükümdara çağrıda bulundular; inkârdan, azgınlıktan ve İsrailoğulları'na zulmetmekten vazgeç, dediler. Onu uyardılar, tehdit ettiler. Onları salıvermesi gerektiğine dair ona deliller getirdiler, apaçık mucizelerle ona karşı koydular. Sonunda kavimlerini onun zulmünden kurtardılar.

Allah'a ve peygamberine iman eden Müslümanlar da buradan hareketle kendi durumlarını düşünsünler. Yüce Allah peygamberlere vaat ettiği gibi iman edenlere de vaat etmektedir: O'nun emirlerini yerine getirdikleri takdirde onları galip getireceğini peygamberlerinin dili üzere haber vermektedir: Zalim devletlerin gücünü kendi gözlerinde büyütmesinler. Allah'ın bir veya iki kişi sebebiyle yardım ettiği hakkın gücü, yenilmez diye bilinen devletleri dize getirir. Allah'ın dinine yardım edene Allah yardım eder. Yüce Allah iman edenlere yardım etmeyi üzerindeki bir hak olarak görmektedir.

İkincisi: Günümüzde Yahudiler bu kutsal toprakları Arapların elinden almak istiyorlar. -Reşid Rıza'nın bu sözlerinin İsrail devletinin kuruluşundan çok önce olduğu bilinmelidir.- *Taraflardan her biri bu toprakların Allah tarafından kendilerine vaat edildiğini ileri sürüyorlar. Oysa Allah bu toprakları Hz. İbrahim'in*

zürriyetine vaat etmiştir. Allah'ın emirlerini uyguladıkları dönemlerde hem Yahudilere hem de Araplara bu toprakları nasip etmiştir.

Burada her iki tarafın, kendi peygamberleri döneminde işledikleri hataya işaret etmek gerekir:

Hz. Mûsa onları Mısır'dan çıkardıktan sonra İsrailoğulları hiçbir gayret göstermeden bu toprakların kendilerine verilmesini istediler. Bu topraklara hâkim olan kimselerin güç ve kuvvet sahibi olduklarını ileri sürerek Hz. Mûsa'ya: "Git Rabbinle birlikte onlarla savaş, biz burada oturup bekleyeceğiz" dediler. Bu sebeple Yüce Allah onları kırk yıl çölde süründürdü; o topraklara giremediler. Aynı şekilde Hz. İsmail'in soyundan gelen Araplar da sayılarının azlığına rağmen Allah'ın yardımıyla Bedir galibiyetinden sonra gurura kapıldılar, hata etseler bile kendilerine vaat edildiği üzere galip geleceklerini sandılar. Ama Uhut'ta yenilgiye uğrayınca akıllarını başlarına aldılar. Allah'ın, mü'minleri galip getireceğine dair vadinin mutlak olmadığını, Allah'ın dinine yardım etmeleri kaydına bağlı olduğunu anladılar." (Menar, IX, 100-101).

وَجَاوَزْنَا بِبَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰٓى
اَصْنَامٍ لَهُمْۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَٓا اِلٰهاً كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌۜ
قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فٖيهِ
وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغٖيكُمْ اِلٰهاً
وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿١٤٠﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ
يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِۚ يُقَتِّلُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْۜ وَفٖي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظٖيمٌ ﴿١٤١﴾

138. İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Derken bir kavme vardılar ki oturmuş kendilerine mahsus putlara tapıyorlar. Dediler ki:

"Ey Mûsa! Bunların nasıl tanrıları varsa bize de bir tanrı yap." (Mûsa) **dedi ki: "Siz, kesinlikle cahil bir toplumsunuz!**

139. Bunların içinde bulundukları bu hâl yıkılmaya mahkûmdur ve yaptıkları da tümden boştur."

140. Dedi ki: "Sizi insanlara üstün kılan Allah olduğu halde size başka bir tanrı mı bulacağım?"

141. Hem hatırlasanıza! Size işkencenin en kötüsünü yapan Firavun'un adamlarınadn sizi kurtarmıştık; oğullarınızı öldürüyor, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bu, Rabbinizin sizi büyük bir sınamasıdır."

Hz. Mûsa ve Firavun arasında geçen olaylar anlatıldı. Hz. Mûsa'nın kavmini Firavun'un zulmünden kurtardığı belirtildi. Burada ise kavmini Firavun'un zulmünden kurtardıktan sonraki süreçte kavmiyle aralarında geçen bazı olaylardan söz edilmektedir.

Denizi geçtikten sonra İsrailoğulları'nın karşılaştıkları putperest kavmin kimler olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunların Arapların bir boyu olduğunu söyleyenler olduğu gibi Mısır'dan bir topluluk olduklarını söyleyenler de vardır. Kur'ân-ı Kerim bunların kim oldukları konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Birçok kıssada olayın nerede ve kimlerin başından geçtiğine değinilmez; çünkü Kur'ân'ın tarihi bilgi verme gibi bir amacı bulunmamaktadır. Kur'ân sadece bu kıssalardan ibret alınmasını ister. İnsan toplumlarının birbirlerine benzediklerine dikkat çekerek Müslümanların benzer hataları tekrar etmemeleri için bu tür kıssaları aktarır.

Kuşkusuz, tevhit inancıyla henüz tanışmış, üstelik peygamberleri de başlarında yaşıyorken İsrailoğulları'nın putlara tapma inancına dönmek istemesi ilginçtir ve bundan çıkarılacak önemli ibretler vardır.

Beğavî, İsrailoğulları'nın bu isteklerinin Allah'ın birliği konusundaki şüphelerinden kaynaklanmadığını söylemektedir. Ona göre, bunun anlamı şudur: *" 'Yüceltileceğimiz ve onu yüceltmekle yüce Allah'a yaklaşacağımız bir şey (put) yap.' Bunun inanca zarar vermeyeceğini sandılar."* (Beğavi, II, 194.).

Tevhit inancına sahip toplumların putperestliğe geçişi dinî liderlerin ve toplumdaki sâlih kimselerin yüzü suyu hürmetine ihtiyaçların giderilmesini Allah'tan istemekle başlar. İsteme, yani din diliyle dua, araya bir aracı sokulmaksızın sadece Allah'tan istemedir. Duada aracılar koymak, Allah'la birlikte bu aracılara da ibadet etmek anlamını taşır. Bu şekilde başlayan Allah'a ortak koşma, gittikçe o aracıların kendilerinden istemeye; onlara yakarmaya, dikilen putlarını tavaf etmeye, onlardan medet ummaya; bizatihi bu aracıların

iyilikleri celp etme ve kötülükleri defetme gücüne sahip olduklarına inanmaya dönüşür.

Karşılaştıkları toplumun putlarına benzer bir put yapılmasını isteyen İsrailoğulları'na Hz. Mûsa'nın verdiği cevap: **"Siz, kesinlikle cahil bir toplumsunuz! Bunların içinde bulundukları bu hâl yıkılmaya mahkûmdur ve yaptıkları da tümden boştur. Sizi insanlara üstün kılan Allah olduğu halde size başka bir tanrı mı bulacağım?"** şeklinde olmuştur. Kur'ân dilinde cehalet, bilgi sahibi olmama değil; muhakeme sahibi olmama anlamındadır. Çünkü Hz. Mûsa'dan bu istekte bulunanlar, bu isteklerinin tevhit inancıyla çelişmediğini düşünüyorlardı. Ama tutarlı bir muhakemeye sahip olsaydılar bu isteklerinin Allah'a ortak koşma anlamına geldiğini fark ederlerdi.

İsrailoğulları'nın, denizi geçtikten sonra karşılaştıkları putperest kavimden etkilenerek Hz. Mûsa'dan kendilerine de bir put yapmasını istemeleri reddedildikten bir müddet sonra böyle bir ilâh edinme tutkuları tekrar depreşecek ve buzağıyı ilâh edinip ona tapacaklardır.

Geçmişte Müslümanların bu konudaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından Hz. Ömer'in, altında Peygamber (s.a.v.)'in sahabesiyle biatlaştığı ağacı kesmesi dikkat çekicidir. Bazı Müslümanlar, sırf o ağaç altında biat yapıldığından dolayı gidip o ağacın altında namaz kılıyorlardı. Bu durumdan endişe eden Hz. Ömer o ağacı kestirmiştir.

İsrailoğulları'nın insanlara üstün kılınmaları, o gün için tevhit inancına sahip olmaları ve çevrelerinde yaşayan Mısır'lılarla Arapların putperest olmaları sonucudur. O halde üstün kılınmaları soylarından gelen bir haslet nedeniyle değildir. Tevhit inancından vazgeçtikleri an söz konusu üstünlükleri de ortadan kalkmıştır. Her zaman ve her yerde hangi toplum tevhit inancına sahip ise o toplum diğer toplumlardan üstündür.

İsrailoğulları'nın üstün kılınmalarının bir açılımı olarak onlara şu husus da hatırlatılmaktadır:

وَوَاعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰث۪ينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ
م۪يقَاتُ رَبِّه۪ٓ اَرْبَع۪ينَ لَيْلَةًۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخ۪يهِ هٰرُونَ
اخْلُفْن۪ي ف۪ي قَوْم۪ي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَب۪يلَ الْمُفْسِد۪ينَ
﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِم۪يقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۙ قَالَ رَبِّ

اَرِنٖٓي اَنْظُرْ اِلَيْكَۜ قَالَ لَنْ تَرٰينٖي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى
الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰينٖيۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى
رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ فَلَمَّٓا اَفَاقَ
قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٤٣﴾
قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنّٖي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتٖي وَبِكَلَامٖيۘ
فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرٖينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ
فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصٖيلًا لِكُلِّ شَيْءٍۚ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُرٖيكُمْ دَارَ
الْفَاسِقٖينَ ﴿١٤٥﴾

142. Biz, Mûsa ile otuz gün için vaatleştik ve buna on gün daha eklemiştik. Böylece Rabbinin belirlediği süre kırk güne tamamlanmıştı. Mûsa kardeşi Harun'a: "Halkım hakkında vekilim ol ve iyi davran, bozguncuların yolunu izleme" dedi.

143. Mûsa bizimle sözleştiği yere gelip Rabbi kendisiyle konuşunca, "Rabbim! Kendini bana göster de sana bakayım" dedi. O: "Beni asla göremezsin; fakat dağa bak, şayet yerinde durursa sen de beni görebileceksin" dedi. Rabbi dağa tecelli edince dağı paramparça etti. Mûsa da baygın bir şekilde yere yığıldı. Ayıldığı zaman, "Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim, tövbe ettim sana; ben inananların ilkiyim" dedi.

144. (Allah) **Buyurdu ki: "Ey Mûsa! Sana mesajlarımı vermek ve seninle konuşmak suretiyle seni seçip insanlara üstün kıldım. Sana verdiklerime sıkı sarıl ve şükredenlerden ol."**

145. Levhalarda ona her şeyden bir öğüt ve her şeyin ayrıntılı bir açıklamasını yazdık. Onlara sıkı sıkıya sarıl ve kavmine de emretti onlara en güzel şekilde bağlansınlar. Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.

Bir peygambere dünya hayatını ilgilendiren kurallar o peygambere inanmış olanların bağımsızlığa kavuşmalarından sonra gelir. Çünkü başka bir yönetimin boyunduruğunda bu kuralların tam olarak uygulanması mümkün değildir. Peygamberlerin ve peygamberlere tabi olanların yönetime talip olmaları da bu nedenledir. Nitekim Peygamber'imize de sosyal hayatla ilgili kurallar Medine'ye hicret etmesinden sonra indirilmiştir.

İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra Tih çölüne gelmiş kırk yıl boyunca evsiz barksız şaşkın bir şekilde çölde yaşamışlardır. Yüce Allah özgürlüğüne kavuşmuş olan İsrailoğulları'na şeriatını iletmek üzere Hz. Mûsa'yı çölün yakınında bulunan Tûr'a çağırmıştır. Kırk günlüğüne Tûr'a çağırılan Hz. Mûsa, yine kendisi gibi bir peygamber olan kardeşi Harun'u yerine vekil bırakmıştır.

Özellikle tasavvufî çevrelerde kırk sayısına atfedilen önem buradan gelmektedir. Yine dilimizdeki çile tabiri de buradan gelmektedir. Farsça'da kırk anlamına gelen "çil/çihil" zamanla çile kelimesine dönüşmüştür.

"Mûsa bizimle sözleştiği yere gelip Rabbi kendisiyle konuşunca, "Rabbim! Kendini bana göster de sana bakayım" dedi. O: "Beni asla göremezsin..."

Yüce Allah'ın Hz. Mûsa ile konuşması yine Hz. Mûsa'nın Allah'ı görmek istemesi, değişik itikadi mezheplere bağlı kelamcılar arasında tartışma konusu olmuş hususlardır.

Ehl-i Sünnet âlimleri yüce Allah'ın Hz. Mûsa ile konuştuğunu kabul eder. Bunlardan selef âlimleri ve onları takip eden selefiler, konuşmanın nasıl cereyan ettiği konusu üzerinde durmaz ve bu gibi konuların gaybi konular olduklarını; bu gibi konularda sahih bir nakil bulunmadıkça bir şey söylemenin mümkün olmadığını söylerler. Muteahhirun diye bilinen diğer Ehl-i Sünnet âlimleri ise değişik izahlar getirmekle birlikte onlar da konuşmanın gerçekleştiğini belirtirler.

Mu'tezili âlimlerin bir kısmı buradaki konuşmanın kesin bilgi anlamında kullanıldığını söylerken bir kısmı da Allah'ın ağaçta konuşma yetisini yarattığını ve böylece ağaçtan Hz. Mûsa'ya seslendiğini söylemektedir.

Bize göre selef âlimlerinin tuttuğu yol daha tutarlıdır. Belirttikleri gibi

konuşmanın nasıl cereyan ettiğini bilemeyiz. Konuşmanın gerçekleştiğini ve Yüce Allah yarattıklarına benzemediğinden konuşmasının da yarattıklarının konuşmasına benzemediğini söylemekle yetinir ve idrakimizin, nasıl konuştuğunu anlamaya müsait olmadığını itiraf ederiz.

Allah'ın görülmesi meselesine gelince, Hz. Mûsa Yüce Allah'ın kendisiyle konuşmasına dayanarak Yüce Allah'tan kendisini görmesini istemiş fakat Yüce Allah bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Ehl-i Sünnet söz konusu imkânsızlığın dünya hayatı ile sınırlı olduğunu ve bir şeyin görülebilmesi için onun var olmasının yeterli olduğunu söylemiştir. Yine Ehl-i Sünnet'e göre tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet de görülmenin caiz olduğunu göstermektedir. Eğer Allah'ı görmek caiz olmasaydı Hz. Mûsa böyle bir talepte bulunmazdı. Ayrıca burada Allah'ın görülmesi, dağın yerinde durup istikrar bulmasına bağlanmıştır. Oysa istikrar bulması mümkün olan bir husustur. Mümküne bağlanmış olan bir şartın gerçekleşmesi de mümkündür.

Mu'tezile ise hem bu dünyada ve hem de âhirette Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah'ın görülebilmesi için cisim olması, bir mekânda ve bir yönde olması gerekir. Bu niteliklere sahip olmayan bir şey var olabilir ama görülemez. Görülmeye konu olabilecek şeylerin cisim olmaları ve bir mekânda bulunmaları gibi hususlar âhiret yurdu için de geçerlidir. Ayrıca tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet, Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Verilen dağ misali görülmenin imkânsızlığını anlatmak içindir. Ayrıca âyette لَنْ تَرَانِي ifadesinde geçen لَنْ geleceğin tamamını kapsar ve geleceğin tamamında görülmenin mümkün olmadığını anlatır.

Bu konuda gerek Ehl-i Sünnet'in ve gerek Mu'tezilenin görüşlerini desteklemek için ileri sürdükleri başka deliller de vardır.

Kanaatimize göre âhirette Allah'ın görüleceği yahut görülemeyeceği meselesi herkesi bağlayıcı bir inanç konusu değildir. Çünkü herkesin inanmak zorunda olduğu şeyler hem hakkındaki dini nassın sabit olması ve hem de o nassın delaletinin kesin olması gerekir. Böylesi konularda kişi hangi delillere gönlü yatıyorsa ona inanır fakat kendisi gibi inanmayanı dalâlet içinde olmakla itham etmeye hakkı yoktur.

Yüce Allah dağa tecelli ettiğinde dağ o büyüklük ve katılığına rağmen paramparça olduğuna göre Hz. Mûsa'ya görünmüş olsaydı Hz. Mûsa yok olup gidecekti. Bu nedenle baygın bir şekilde yere yığılmıştır. Hatalı bir istekte bulunmaktan dolayı da ayıldığında tövbe etmiştir.

"(Allah) **Buyurdu ki: "Ey Mûsa! Sana mesajlarımı vermek ve senin-**

le konuşmak suretiyle seni seçip insanlara üstün kıldım. Sana verdiklerime sıkı sarıl ve şükredenlerden ol."

Hz. Mûsa, Allah'ı görmek isterken olmaması gereken bir istekte bulunmuş ve isteği kabul edilmemiş ise de o, peygamberlik için seçilmiş ve diğer insanlardan üstün biridir. Yüce Allah'ın kendisine ismiyle hitap ederek "Ey Mûsa" demesi de ona verilen değeri gösterir. Yüce Allah, kendisiyle konuştuğunu hatırlatarak diğer peygamberler arasında kendisine ayrı bir değer verdiğini bildirmektedir. Ancak bir insana farklı nimetlerin verilmiş olması onun Allah'ın emir ve yasaklarına karşı daha gevşek davranmasını gerektirmez. Bilakis bu, emir ve yasaklara bağlılığını ve şükrünü daha çok arttırmalıdır.

Hz. Mûsa'ya kendisine verilen emir ve yasaklara sarılıp şükretmesinin istenmesi ile Allah'ı görme gibi ilave isteklerde bulunmaması da ima edilmektedir.

"Levhalarda ona her şeyden bir öğüt ve her şeyin ayrıntılı bir açıklamasını yazdık. Onlara sıkı sıkıya sarıl ve kavmine da emret onlar da en güzeline sarılsınlar. Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."

Önceki âyette Hz. Mûsa'dan istenen *'Allah'ın emirlerine sarılması'*na açıklama getirilmekte ve bunların kendisine indirilen levhalarda ayrıntılı bir şekilde açıklandığı belirtilmektedir.

Hz. Mûsa ve kavmine gösterileceği belirtilen 'yoldan çıkmışların yurdu'-nun neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yurtları gösterilecekler, yoldan çıkmışlıkları sebebiyle helak edilmiş kimselerin yurdudur. O halde bununla İsrailoğulları'nın uğrayacakları helak edilmiş yerler kastedilmiştir. Hz. Mûsa'ya, yakınlarında bulunan ve İsrailoğulları'nın fethedeceği Şam bölgesinde yaşayan Amâlika'nın yurdu da kastedilmiş olabilir. Buna göre, Hz. Mûsa'ya buraları fethedeceği müjdesi verilmiştir.

Yüce Allah, **"Levhalarda ona her şeyden bir öğüt ve her şeyin ayrıntılı bir açıklamasını yazdık"** buyururken levhaların bizzat kendisi tarafından yazıldığını söylemek istemiyor, yazma emrinin kendisi tarafından verildiğini anlatıyor; kendisi emretmiş, melekler de yazmıştır. Yüce Allah bir işi kendisine izafe ederken çoğu zaman o işin kendi emri yahut izni dahilinde yapıldığını belirtmektedir.

سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذ۪ينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّؕ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ
وَاِنْ يَرَوْا سَب۪يلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاۚ وَاِنْ يَرَوْا
سَب۪يلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِل۪ينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓاءِ
الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْؕ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ۘ

146. Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar tek tek her âyeti görseler de ona iman etmeyeceklerdir. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler; ama azgınlık yolunu görseler onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil oluşlarından kaynaklanmaktadır.

147. Âyetlerimizi ve âhireti yalanlayanların amelleri boşa gitmiştir. Şimdi onlar, bu yaptıklarının karşılığında başka bir şeyle mi cezalandırılacaklardır?

İbret, işaret ve delil anlamına gelen *âyet* kelimesi Kur'ân'da dört şey için kullanılır:

a.) Evrende bulunan ve Allah'ın ilim, kudret, adalet vs. gibi isim ve sıfatlarına delalet eden her şeydir. Din literatüründe buna "kevnî âyetler" denir.

b.) Bir peygamberin peygamberliğine delil olan ve peygamberlik mucizesi olarak adlandırılan hususlar.

c.) İbret ve işaret.

d.) Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri. Çünkü Kur'ân âyetleri, hem Peygamberi-

miz'in peygamberliğine delalet eder hem de birinci maddede zikredilen, Allah'ın isim ve sıfatlarına.

Burada, söz konusu anlamların tamamı kastedilmektedir. Büyüklük taslayanlar ne kevni âyetlerden ibret alırlar ne de diğerlerinden. Kur'ân'ın âyetlerine, içerdiği hüküm ve ahlâkî kurallara uymak onlara ağır gelir; eğilim ve arzularına uymaz. Çünkü büyüklük taslamak, öyle bir hastalıktır ki müzmin ve ağır hastalıklara yakalanmış kimseler gibi çevrelerini ve çevrelerinde olup bitenleri sağlıklı bir şekilde değerlendiremezler. Doğru yolun doğruluğunu bu yüzden yol edinmezler.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلاً جَسَداً لَهُ خُوَارٌۜ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا
يَهْد۪يهِمْ سَب۪يلاًۢ اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِم۪ينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا
سُقِطَ ف۪ٓي اَيْد۪يهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواۙ قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿١٤٩﴾
وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفاًۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُون۪ي
مِنْ بَعْد۪يۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُ
اِلَيْهِۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُون۪ي وَكَادُوا يَقْتُلُونَن۪يۘ فَلَا
تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَٓاءَ وَلَا تَجْعَلْن۪ي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ
رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي وَلِاَخ۪ي وَاَدْخِلْنَا ف۪ي رَحْمَتِكَۘ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿١٥١﴾

148. **Mûsa'nın** (Tûr'a gitmesinin) **ardından kavmi, süs eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini benimsediler. Peki, onlar onun kendileriyle konuşmadığını ve kendilerine bir yol göstermediğini görmediler mi ki tutup da onu benimseyip zalimler oldular.**

149. **Ve ne zaman ki yaptıklarından bin pişman olup da saptıklarını farkettiler; "Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, kesinlikle kaybedenlerden oluruz" dediler.**

150. **Mûsa kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce, "Arkamdan ne kötü şeyler yapmışsınız! Rabbinizin emrinin acele gelmesini mi istediniz?" dedi ve elindeki levhaları atıp kardeşinin saçlarından tuttu; kendine doğru çekmekteyken O; "Ey anamın oğlu! Bu topluluk beni zayıf görüp, hırpaladı; düşmanları bana güldürme. Beni bu zalimler güruhuyla bir tutma!" dedi.**

151. **Bunun üzerine Mûsa; "Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bize merhamet et! Sen merhametlilerin en merhametlisisin" dedi.**

İsrailoğulları uzun müddettir Mısır halkıyla birlikte yaşıyorlardı. Bu beraberlik onlarda derin izler bırakmıştı. Tevhit inancı çözülmüştü. Nitekim denizi geçtikten sonra putlara tapan bir kavim görmüş ve Hz. Mûsa'dan kendilerine de tapacakları bir put yapmasını istemişlerdi. Hz. Mûsa, bu isteklerine şiddetle karşı çıkmış ve onları azarlamıştı. Hz. Mûsa'nın Tûr'a kırk günlüğüne çıkması onlar için bir fırsat olmuş, Hz. Harun'un tüm itirazlarına rağmen bir buzağı heykeli yapıp ona tapmaya başlamışlardı. Bugünkü Tevrat nüshasında sözkonusu heykeli yapanın Hz. Harun olduğu iddiası (Çıkış 32/1-2) iftiradan başka bir şey değildir. Bir peygamberin put yaparak şirk inancına hizmet etmesi düşünülemez. Tevrat'ta yer alan Hz. Harun'un kavmine tapınmaları için bir buzağı heykeli yapmış olduğu iddiası, Tevrat'ın tahrif edildiğinin bir delilidir.

Hz. Mûsa, Tur'dan dönüp kavminin kırk gün içinde ne hale geldiğini görünce onları ağır bir şekilde azarlamış, onlar da pişmanlık duyup Allah'ın merhametine sığınmışlardı.

Hz.Mûsa 30 günlüğüne Tûr'a çıkmıştı; fakat orada kalacağı müddet 40 güne çıkarılmıştı. Bu sebeple ümmeti 30 gün sonra gelmesini beklerken gelmemişti. Âyetin **"Rabbinizin emrinin acele gelmesini mi istediniz?"** kısmı genelde bununla ilişkilendirilerek Hz. Mûsa'nın şöyle demek istediği söylenir: "Benim öldüğümü mü sandınız? Hani peygamberlerinin ölümünün üzerinden zaman geçince mensuplarının dinlerini bozdukları gibi ne çabuk inan-

cınızı bozdunuz?" şeklinde anlaşılmıştır. Yapılan bu yorumlara katılmakla birlikte âyette asıl amaçlananın, sözü edilen bozulma sonunda gelecek ceza olduğu görüşündeyiz. Yani peygamberlerinin ölümünden bir süre sonra bozuldukları ve nihayet dünyada cezalandırıldıkları gibi siz de cezanın bir an önce gelmesini mi istiyorsunuz, şeklindedir. Nitekim sonra gelen aşağıdaki âyetler de buna işaret etmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ
وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ
عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

152. Buzağıyı benimseyenlere dünya hayatında Allah'tan bir gazap ve bir aşağılanma erişecektir; çünkü biz müfterileri işte böyle cezalandırırız.

153. Kötülükleri işleyip ardından tövbe ederek iman edenlere gelince şüphesiz ki bunun ardından Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Buzağıyı ilâh edinenlerin Hz. Mûsa'nın Tûr'dan gelişinden ve onları azarlamasından sonra tövbe ettikleri 149. âyette anlatılmaktadır. Tövbe ettiklerine göre o kimseler affedilmiş ve dünya hayatında cezalandırılmamışlardır. O halde bu âyetlerden genel geçer evrensel bir anlam çıkarılıp sunulmaktadır. Eğer o kimseler tövbe etmeyip buzağıya tapmaya devam etmiş olsalardı dünya hayatında cezalandırılacaklardı, bu nedenle kimler tevhid inancını bozup şirke sapar sonra da o şirk üzere devam ederlerse dünya hayatında da cezalandırılırlar. 152. âyetin sonundaki "**Müfterileri işte böyle cezalandırırız**" cümlesi bunu anlatmaktadır. Buna göre tevhid inancını değiştirip şirke sapanlar, ardından tövbe etmez ve şirki devam ettirirlerse mutlaka dünya hayatında da cezalandırılmaya tabi tutulurlar. Ancak kötülük işleyip ardından tövbe edenler, cezalandırılmazlar.

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ
اَخَذَ الْاَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ
يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا
لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ
مِنْ قَبْلُ وَاِيَّايَ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا اِنْ هِيَ
اِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ اَنْتَ
وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾
وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَا
اِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي اُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ
كُلَّ شَيْءٍ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

154. Musa'nın öfkesi dinince, içerisindeki kayıtlarda Rablerinden korkanlar için bir rehberlik ve bir rahmet bulunan levhaları aldı.

155. Mûsa, belirlediğimiz vakitte bizimle buluşmak için kavminden yetmiş kişi seçti. Ama onları bir sarsıntı tutunca Mûsa dedi ki: "Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak mi ede-

ceksin? Bu, ancak senin bir imtihanındır; onunla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin; bizi bağışla, bize acı. Sen bağışlayanların en iyisisin!

156. Bize bu dünyada da bir iyilik yaz ahirette de. Biz, hiç şüphe yok ki sana yöneldik." Allah buyurdu ki: "Azabıma dilediklerimi uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu takva sahiplerine, zekâtı verenlere ve âyetlerime inananlara yazacağım."

Hz. Mûsa kavmine dönüşünde öfkesinden elindeki levhaları yere atmıştı. Öfkesi yatışınca yaptığı hatanın farkına varmış hemen o levhaları yerden kaldırmıştı. Onun bu davranışının Kur'ân'da yer alması muhtemelen öfkenin bir peygambere bile yanlışlar yaptıracağının gözler önüne serilmesi, öfke anında karar vermemek gerektiğine dikkat çekmek içindir. Ama kişi öfkeye kapılıp bilinçsizce bir yanlış yaparsa öfkesi yatışır yatışmaz hatasını telafi yönüne gitmelidir. Hz. Mûsa da bunu yapmıştır.

155. âyette belirlenmiş buluşma vakti ile kastedilen, Hz. Mûsa'nın otuz ve ardından on gün ilavesiyle kırk gün süren ve levhaları aldığı Tûr'a ilk çıkışı mıdır? Yoksa ikinci kez çıkış mıdır? Bu konuda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler **"içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden"** ifadesiyle buzağıya tapma olayının kastedildiğini söyleyerek 'kavminden yetmiş kişiyi temsilci olarak seçmiş ve tövbe etmek üzere onlarla Tûr'a çıkmıştır' demişlerdir. Bazıları da ikinci bir çıkışı olmamıştır; levhaları aldığı çıkışı kastedilmiştir, demişlerdir. Bu görüşte olanlar; çıkarken onları bir sarsıntının tutması ve şiddetli bir deprem oluyormuş gibi sarsılmaları, Allah'ı açıkça görme isteklerinden (Bakara 2/55) kaynaklanmıştır, demişlerdir.

İsrailoğulları'nın isteği üzere Hz. Mûsa'nın, Allah'tan kendisini açıkça göstermesini istemesinin reddedilmesi ve bundan dolayı sarsıntıya tutulmaları sebebiyle Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet arasında Allah'ın âhirette görülüp görülmeyeceği konusunda kelâmî tartışmalar meydana gelmiştir. Bizce mesele zorunlu inanç meselelerinden değildir. Görüleceğini söyleyenler de birtakım yorumlarla bu sonuca varıyorlar görülmeyeceğini söyleyenler de. O halde mesele içtihadîdir. Kişi delillerden hangisini daha kuvvetli buluyorsa ona inanabilir.

اَلَّذٖينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ
النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذٖي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجٖيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ
وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتٖي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ط
فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ
الَّذٖٓي اُنْزِلَ مَعَهُٓ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ اِنّٖي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمٖيعًا الَّذٖي لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖي وَيُمٖيتُ فَاٰمِنُوا
بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذٖي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

157. Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulunan ümmî peygambere uyarlar. Bu peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten sakındırır. Temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar. Onların ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. Ona iman eden, ona saygı gösterip yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura/Kur'ân'a uyanlar; işte bunlardır kurtuluşa erenler.

158. De ki: "Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim; O Allah ki göklerin ve yerin mülkü ve hükümranlığı O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. O, diriltendir, öldürendir. O halde Allah'a ve onun ümmi elçisine iman edin- kaldı ki o elçi de Allah'a ve O'nun

sözlerine iman etmektedir-. Evet, ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız. "

Yukarıda anlatılan Hz. Mûsa kıssası ve İsrailoğulları'nı temsil eden yetmiş kişilik bir heyetle Tur'a çıkışı sırasında yaşanan sarsıntıdan Allah'a yakarıp bağışlama dilemesi ve bunun üzerine yüce Allah'ın, *"Azabıma dilediklerimi uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu takva sahiplerine, zekâtı verenlere ve âyetlerime inananlara yazacağım"* buyruğundan sonra Peygamberimize iman ve ona tabi olma konusuna bir geçiş yapılmaktadır. Bu seri geçiş ile tövbe edip Hz. Mûsa'ya tabi olanların Peygamberimize tabi olanlarla aynı kimseler oldukları izlenimi verilmektedir. Gerçekten de durum aynen öyledir. Bedenler elbet farklıdır; ama Mûsa'ya inananlar nasıl bir inanca ve bakış açısına sahip idilerse Peygamberimize iman edenler de o inanç ve bakış açısına sahiptirler. İşte bu gerekçeyle Kitap Ehli Yahudi ve Hıristiyanlar Peygamberimize iman edip ona tabi olmaya davet edilmekte; imanınızı devam ettirmek istiyorsanız bu davete icabet edin, denmektedir.

Kitap Ehli Peygamberimize iman etmeye davet edilirken onun şu vasıfları buna gerekçe olarak zikredilmektedir:

1. Ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de bu Peygamber haber verilmekte ve onun vasıfları anlatılmaktadır. O halde Peygamber'e iman etmeleri kitaplarına iman etmelerinin de bir gereğidir.

2. Bu Peygamber ümmidir, İsrailoğulları'ndan değildir ve bu husus kitaplarında da yazılıdır.

"Ümmî" kelimesinin kökü ve anlamı konusunda üç görüş ileri sürülmüştür:

a.) Ümmü'l-kurâ/kentlerin anası olarak bilinen Mekke şehrindendir yani Mekkelidir.

b.) Çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen ve bu sebeple Yahudiler tarafından "ümmîler" diye isimlendirilen Araplardandır. Yahudiler İsrailoğullarından olmayan bütün milletlere "ümmi/yabancı/cahil" derlerdi. Ancak ilişkileri daha çok Araplarla idi ve özellikle bu vasfı onlar için kullanırlardı.

c.) Annesinden doğduğu gibi olan yani okuma-yazma bilmeyen.

Peygamberlik gelinceye kadar peygamberimizin okuma-yazma bilmediği bilinmektedir.

3. Bu Peygamber onlara iyiliği emrediyor ve onları kötülükten sakındırıyor.

4. Temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılıyor.

5. Üzerlerindeki ağırlıkları kaldırıyor, zincirlerini çözüyor.

İşlemiş oldukları birtakım hatalar nedeniyle Yahudilere getirilmiş olan cumartesi çalışma yasağı, iç yağı yeme yasağı ve başka ağır cezalardan bir kısmı Peygamberimizin getirdiği şeriat ile kaldırılmış, bir kısmı da hafifletilmiştir.

Hıristiyanlar da aslında kendilerine emredilmemiş olan ruhbanlığı kendilerine farz kılmışlardı. Peygamberimizin getirdiği şeriatla din adamlarına farz kıldıkları bu emir de kaldırılmıştır.

6. Bu Peygamber'in kendisine bir kitap verilmiştir. Bu kitap bir nurdur; ona iman edenlerin yolunu aydınlatır. O aynı zamanda bu Peygamber'in mucizesidir.

7. Yine bu Peygamber insanların tamamına gönderilmiştir. O göklerin ve yerin sahibi olan Allah tarafından hepinize gönderilmiştir.

İşte bu gerekçelerle Yahudi ve Hıristiyanlar, Peygamber'e iman edip ona uymaya davet edilmekte ve **"Ona iman eden, ona saygı gösterip yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura/Kur'ân'a uyanlar; işte bunlardır kurtuluşa erenler... O Peygamber'e tabi olun ki doğru yolu bulasınız."** buyrulmaktadır.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾
وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًاۜ وَاَوْحَيْنَٓا
اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۚ
فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ
مَشْرَبَهُمْۜ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰىۜ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْۜ وَمَا ظَلَمُونَا
وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قٖيلَ

لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾
فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

159. Mûsa'nın kavminden doğru yolu gösteren ve o yol sebebiyle de adil davranan bir topluluk vardı.

160. Biz onları oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince Mûsa'ya, "Asanı taşa vur!" diye vahyettik. (Vurur vurmaz) **Ondan on iki pınar fışkırdı. Her bir oymak içeceği yeri belledi. Bulutu üzerlerine gölge yaptık. Üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın indirip "verdiğimiz bu nimetlerden yeyin" dedik. Onlar aslında bize zulmetmediler, yalnızca kendilerine zulmediyorlardı.**

161. O zaman onlara şöyle denmişti: "Şu şehre yerleşin ve oradan dilediğiniz gibi yararlanıp yiyin. Bağışlanma dileyip secde ederek kapıdan girin ki suçlarınızı bağışlayalım. Görevlerini en iyi yapanlara daha fazlasını veririz."

162. Sonra içlerinden zalim olanlar kendilerine söylenen sözü değiştirdiler. Biz de haksızlık etmeleri sebebiyle üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

159. âyette, doğru yola götürenlerin kimler olduğu konusunda iki görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri, kastedilenlerin Hz. Mûsa döneminde yaşayan ve buzağıya tapma eylemine karışmayıp onun yolunda sebat gösterenler olduğudur. Diğer bir görüşe göre ise Hz. Mûsa'dan sonra onun yo-

lundan sapmayan ve Peygamberimiz döneminde de o doğrultuda yaşayıp ona iman eden kimselerdir.

İster birinci görüşte sözü edilenler olsun ister ikinci görüşte kastedilenler olsun İsrailoğulları'nın sapmalarından ve peygamberlerinin yolundan ayrılıp hatada ısrar etmelerinden söz edilen bir ortamda onlardan hak yol üzerinde sabredenlerin de bulunduğu zikredilerek, azınlıkta kalan bu kimselerin haklarını teslim etmek gerekiyordu ve Kur'ân da bunu yapmaktadır.

Onların hakkı teslim edildikten sonra tekrar yoldan sapmışlara dönülmektedir.

Hz. Yakub'un soyundan gelen İsrailoğulları on iki kabileden oluşuyordu. Hz. Mûsa onları vaad edilen topraklara götürürken Sinâ çölünde kırk yıl kadar dolaşmış ve bu sırada birtakım sıkıntılar yaşamışlardı. Ancak bu süreçte bile Allah lütfuyla onlara birtakım nimetler vermiştir. Verdiği bu nimetler arasında yer alan, çöl ortasında ve her kabileye bir tane düşecek şekilde on iki pınarın çıkarılması, üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın indirilmesi burada zikredilmektedir. Kendilerine verilen bu nimetlere şükretmeleri gerekirken çoğu nankörlük yolunu seçmiş ve Allah'ın buyruklarını bozup değiştirmeye kalkışmış, bu sebeple de cezalandırılmayı hak etmişlerdir.

161. ve 162. âyetlerde İsrailoğlulları'ndan günah yüklerinin üzerlerinden indirilip bağışlanma dilemeleri anlamına gelen "hıttâ" demeleri istendiğinde onlar, günahlarının bağışlanmasını isteyecekelri yerde sözü değiştirip başka şeyler söyledikleri ifade edilmektedir. (Daha geniş bilgi için Bakara Sûresinin 58. âyetinin tefsirine bakılabilir.)

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ
حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ
لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًاۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَد۪يدًاۜ قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِه۪ٓ اَنْجَيْنَا الَّذ۪ينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّٓوءِ
وَاَخَذْنَا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئ۪يسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾
فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِـ۪ٔينَ ﴿١٦٦﴾

163. Onlara deniz kıyısında bulunan o kent halkının durumunu sor. Balıklar, avlanma yasağı bulunan cumartesi gününde onlara sürüyle geliyor, cumartesi günü gibi tazim etmedikleri günlerde ise gelmiyordu. Yoldan çıkmaları sebebiyle onları işte böyle sınıyorduk.

164. Her ne zaman içlerinden bir topluluk, "Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı kimselere ne diye öğüt veriyorsunuz" demişse onlar şu cevabı vermişlerdi: "Rabbimiz katında bir mazeretimiz olsun; hem belki de onlar vazgeçer."

165. Vakta ki yapılan nasihatları unuttular. Biz de kötülükten menedenleri kurtardık, zulmederek haksızlığa sapanları ise yoldan çıkmış olmaları sebebiyle çetin bir azaba uğrattık.

166. Azgınlık edip kendilerine yasaklananı çiğnedikleri için de onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" dedik.

Peygamber (s.a.v.)'den, İsrailoğulları'na deniz kıyısında bulunan ve cumartesi çalışma yasağını çiğneyen topluluğun durumunu sorması istenmektedir. Sözkonusu topluluk, balık sürüleri cumartesi günü kıyıya akın ederken sair günler kıyıya yanaşmayınca değişik hilelerle cumartesi günü çalışma yasağını delmişlerdi. Zaten cumartesi çalışma yasağının getirilmesi de dünyaya olan düşkünlükleri sebebiyle idi.

Peygamber bunu nereden bilebilirdi? Sözü edilen topluluk onların tarihine aitti ve Peygamber bu konuda onlardan herhangi bir bilgi edinmiş değil-

di. O, Mekke'den Medine'ye gelmişti ve Yahudilerin tarihine dair bir öğrenimi yoktu. Onlardan herhangi birinden bu konuda bir bilgi de almış değildi. Ona bunu haber veren, kendisine Kitâb'ı indirmiş olan Yüce Allah'tır. Aslında sadece bu konuda soru sormuş olması bile onun bir peygamber olduğu sonucuna varmaları için yeterliydi.

Aralarından bir kısmı yasağı çiğneyenleri uyarırken bir kısmı da yaptıklarından dolayı cezalandırılacak kimseleri uyarmanın bir anlamı olmadığını söylüyordu. Uyarı yapanlar onlara şu cevabı vermişlerdi: **"Rabbimiz katında bir mazeret olsun; hem belki de onlar vazgeçer."** Çünkü toplumu uyarmayanlar o fiili işlemeseler bile cezalandırılanlarla birlikte cezalandırılırlar. Nitekim uyarı görevini yapanların kurtarıldıkları 165. âyette belirtilmektedir.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ
سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾
وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ
دُونَ ذَٰلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

167. İşte o zaman Rabbin kıyamet gününe kadar onlara en ağır cezayı verecek kimseleri üzerlerine göndereceğini ilan etti; çünkü Rabbin cezayı en hızlı verendir. Aynı zamanda O bağışlayandır, merhamet edendir.

168. Onları ayrı ayrı topluluklar halinde yeryüzüne dağıttık. İçlerinden bazıları iyidir bazıları ise değil. Vazgeçip dönerler diye onları bazen bollukla, bazen de sıkıntılarla denedik.

Yahudiler, İsrail devleti kuruluncaya kadar yüzlerce yıl devletsiz olarak başkalarının boyunduruğunda yaşamışlardır. Günümüzdeki İsrail devleti de ancak Yahudilerin bir kısmını barındırmakta ve devletin tüm gücüne rağmen sınırları içinde yaşayanlar da sürekli bir korku içinde hayatlarını sürdürmektedirler.

Yahudilerin bunca yüzyıl başka milletlerin boyunduruğunda yaşamaları elbette Allah'ın onlar için tayin ettiği bir kader değil, onların yaptıkları nedeniyledir. Ama tövbe kapısı onlar için de açıktır. Yaptıkları kötülüklerden tövbe eder ve hakka bağlanırlarsa yüce Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Yahudilerin tarihleri boyunca bozgunculuk yapmaları sadece başkalarının boyunduruğunda bir hayat sürmeleriyle sonuçlanmamış, kendi aralarında bölünmüş, gruplar halinde yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmışlardır.

Yukarıda da belirtmiştik, bir topluluğun çoğunluğunun batıl yolları seçip hakka karşı çıkması aralarında iyi olan kimselerin hakkını vermemeyi gerektirmez. Bu sebeple 168. âyette aralarında iyilerinin de bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Ancak bunların sayılarının diğerlerine göre çok daha az olması, başka milletlerin boyunduruğuna girmelerine ve birliklerini koruyup yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmalarına yol açmıştır.

Yüce Allah 168. âyetin sonunda bütün insanlar için geçerli olan bir kuraldan söz etmektedir ki o da hayatta karşılaşılan her şeyin bir imtihan vesilesi olduğudur. İsrailoğulları'nın da bazen bolluk içinde olmaları bazen de sıkıntılarla karşılaşmaları, ibret alıp iyi yola dönmeleri için imtihan vesilesi olan şeylerdir.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ
عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَاِنْ يَأْتِهِمْ
عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ
لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ
خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ

بِالْكِتَابِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾
وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ
خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

169. Onların ardından Kitab'a mirasçı olan birtakım kimseler geldi ki onlar, "Nasıl olsa bağışlanacağız" diyerek şu dünyanın geçici menfaatlerinin peşine takıldılar. Önlerine benzeri bir menfaat çıksa onun da peşine düşerler. Peki, bunlardan Allah hakkında gerçek olandan başka bir şey söylemeyeceklerine dair kitabın öngördüğü bir söz alınmamış mıydı? Kitap'ta var olanları okuyup öğrenmemişler miydi? Hakikat, ahiret yurdu Allah'tan sakınanlar için daha hayırlıdır.Hâlâ mı aklınızı kullanmıyorsunuz?

170. Kitaba sımsıkı sarılan ve namazlarını dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz ki biz iyilik için çalışanların ecrini zâyi etmeyiz.

171. Bir zamanlar da dağı üzerlerine gölge gibi kaldırmıştık. Dağın üzerlerine düşeceğini sanmışlardı. "Size verdiğimiz kitaba sıkıca sarılın ve içindekini hatırlayın ki Allah'ın azabına karşı korunaklı olasınız."

Önceki Yahudilerin arasında sayıları az da olsa iyi kimseler vardı. Fakat daha sonra öyle kimseler geldi ki hem Tevrat'ı öncekilerden miras alıp okudular ve içindekileri öğrendiler, hem de geçici dünya menfaatleri için Tevrat'ı gözardı ettiler. Önlerine dünyalık bir menfaat çıktığında haram olduğuna aldırmadan "Nasıl olsa bağışlanacağız" deyip o menfaate sarıldılar.

Muhtemelen sözü edilen bu kötü nesil Peygamber döneminde Medine'de yaşayan Yahudilerdir.

Kuşkusuz buradaki uyarı, "Nasıl olsa Peygamber bize şefaat edecektir" yahut "Biz Müslümanız, Allah bizi kayırır" veya "Birkaç günlüğüne cehennemde yanar, sonra cennete gideriz" deyip haramları işlemekten sakınmayan Müslümanlar için de geçerlidir.

Müfessirlerin çoğuna göre 171. âyette sözü edilen dağın üzerlerine kaldırılması fiilen gerçeklemiş olup Kitab'ın emirlerine sıkı sıkıya sarılmaları için

korkutma amaçlı olmuştur. Bir kısım müfessirlere göre ise deprem olmuş ve bu depremde dağın üzerlerine düşeceğini sanmışlardı. Her ne surette gerçekleştiyse gerçekleşsin yeryüzünde olup biten tabiat olayları, kendilerine has sebepleri olsa da insanın imtihanı ile yakından ilgilidir. Nimetler de sıkıntılar da insanın imtihan edilmesi ve ibret alması içindir.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ
آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا
فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172. Bir zamanlar Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini alıp onları kendilerine tanık tutarak demişti ki: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da "Elbette ki öyledir; biz buna tanık olduk" dediler. Aksi takdirde kıyamet günü ya "Biz bundan habersizdik" derdiniz.

173. Ya da "Önce atalarımız şirk koşmuşlardı. Biz de nihayet onlardan sonra gelen bir nesiliz. Yanlış yapanların yüzünden bizi helak mi edeceksin?" derdiniz.

174. Olur da vazgeçersiniz diye âyetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz.

İnsanların kendi nefislerine tanık tutularak Allah'ın Rab olduğuna tanıklıkları geçmişte fiilen vuku bulmuş bir olay mıdır yoksa bununla insan fıtratına Allah'ın varlığını ve sadece O'na kulluk etmenin gerektiğini kabullenmesinin yerleştirilmiş olması mı kastedilmektedir? İki görüş de ileri sürülmüştür.

Ancak ilk görüşü ileri sürenler de bunun sonucunda Allah'ın varlığının ve sadece O'na kulluk etmenin insan fıtratına yerleştirilmiş olduğunu söylerler. O halde iki görüş de insanın, Allah'ın varlığını ve O'na kulluğu kabullenmiş bir fıtrat üzere yaratıldığını söylemektedir; yoksa insan aklıyla Allah'ın varlığını ispat etmek mümkün olmazdı. Çünkü insan aklı, benzeri benzere kıyas ederek sonuca varır. Allah'ın bir benzeri olmadığından, insan aklının çalışma metotlarıyla Allah'ın varlığı ispat edilemez.

Aslında insan fıtratına Allah'ın varlığının ve sadece O'na kulluk etmenin gerekliliğinin yerleştirilmiş olması, kıyas yoluyla varılacak sonuçtan çok daha güçlü bir bilgi kaynağıdır. Bundan dolayı insan özbenliğinde Allah'ın varlığını ve sadece O'na kulluk etmenin gerekliliğini hissetmektedir. Böylece Allah'ın varlığını inkâra ve O'na başkasını ortak koşmaya götürebilecek her türlü bahanenin önüne geçilmektedir. Bu sebeple ortak koşanların, gerçekte önce atalarının ortak koştuğunu, kendilerinin sadece onları takip eden bir nesil oldukları şeklindeki bahanelerinin kabul edilmeyeceği; her şeyden önce içlerinde hissettikleri fıtratlarının buna imkân vermeyeceği hatırlatılmaktadır.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ
مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ
يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ
فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

175. Kendisine verdiğimiz delillerden/âyetlerden sıyrılıp şeytanın peşine takılan ve böylece azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat.

176. Elbette şayet dilemiş olsaydık o delillerle onu yükseltirdik; ama o, heveslerinin peşine düştü ve dünyaya saplanıp kaldı. Onun durumu şu köpeğin durumuna benzer: Üzerine varsan da dilini çıkarıp solur ilgilenmeyip bıraksan da dilini çıkarıp solur. Âyetlerimizi yalanlayan topluluğun durumu işte budur. Şimdi sen bu kıssayı anlat; gerek ki düşüneler.

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve böylece kendilerine zulmeden o kimseler ne kötü bir örnektir.

178. Allah kimi doğru yola iletmişse o hidayettedir. Kimi de saptırmışsa onlar kaybedenlerin ta kendileridir.

Âyetlerde verilen misalle belli bir şahıs değil, benzeri durumda olan herkes anlatılmaktadır.

Yukarıda, Allah'ın varlığı ve O'na kulluğun insan fıtratına yerleştirildiğinden söz etmiştik. İnsan fıtratına yerleştirilen bu husus peygamberlerin getirdiklerini kabullenmeye bir temel teşkil etmektedir.

175. âyette *"delillerden sıyrılma"* ifadesi, âdeta insana bir elbise gibi giydirilmiş olan bu yapıdan sıyrılıp çıkmasını anlatmaktadır. Kendisini bir zırh gibi koruyan bu elbiseden sıyrılıp çıkan kişi ortada kalmıştır ve onun gideceği yer şeytanın peşine takılmaktan başka bir şey olmayacaktır.

Kuşkusuz, Allah dileseydi o kişiye delillerini zorla kabul ettirir, bu delillerle onu yükseltirdi. Lakin yüce Allah insanı bu dünya hayatında imtihan için yaratmıştır, bu nedenle onu dilediği şekilde davranmakta serbest bırakması adaletinin bir gereğidir. Bu delilleri kendisi akledip bulacak ve onlara uyacaktır. Ne var ki o, dünya hayatına çakılıp kalmakta, dünyevî lezzetlerden başka bir şey düşünmemektedir. Ona delil getirsen de getirmesen de o tıpkı her halükarda dilini sarkıtıp derin derin soluyan köpek gibi dünya hırsına kapılmış olup başkasına aldırış etmemektedir.

"Allah kimi doğru yola iletmişse o hidayettedir. Kimi de saptırmışsa onlar kaybedenlerin ta kendileridir."

Allah'ın insanları doğru yola iletmesi yahut saptırması Allah'ın fiilen müdahalesi şeklinde olmaz. Nitekim 75. ve 76. âyetlerde delillerden sıyrılıp çıkan kimseyi, dileseydi delillere zorla bağlı hale getirebileceğini, fakat bunu yapma-

dığını anlatmaktaydı. O halde bu âyette hidayet ve sapmayı kendisine izafe etmesi, bunlar için koyduğu kuralları anlatmaktadır, fiilen müdahalesini değil.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُو۬لٰٓئِكَ
كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلّٰهِ
الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فٖٓي اَسْمَٓائِهٖ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَٓا اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ
وَبِهٖ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

179. Hiç şüphesiz ki cinlerden ve insanlardan pek çoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır; ama onunla anlamazlar, gözleri vardır; ama onlarla görmezler, kulakları vardır; ama onlarla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.

180. Oysa en güzel isimler Allah'ındır; o halde O'nu onlarla çağırın ve O'nun isimleri hakkında inkâra sapanları kendi hallerine bırakın. Yapmakta olduklarının cezasına onlar pek yakında çarptırılacaklardır.

181. Yarattıklarımız içerisinde hakka götüren ve onun sayesinde âdil davranan bir topluluk da vardır.

Cinlerden ve insanlardan bir kısmının cehennem için yaratılmış olması, hiç suçları yokken dahi cehennemde yansınlar diye yaratıldıkları anlamına gelmez. Yüce Allah ezeli bilgisi ile bazı cinlerin ve insanların kendilerini cehenneme götürecek amelleri yapacağını bilmesi sonucunda bu ifadeyi kullanmıştır. Nitekim bu ifadenin devamında âyet, Allah'ın onlara kalp verdiğini; fakat kalplerini kullanıp akletmediklerini; onlara göz verdiğini; fakat ibret naza-

rıyla bakmadıklarını, kulak verdiğini; fakat hakkı işitmek istemediklerini beyan etmektedir. Bu kimseler hayvanlar gibidir, hatta onlardan da şaşkındırlar.

Kur'ân'ın indiği dönemde *kalp* kelimesi akıl ve vicdan anlamında kullanılırdı. Burada akıl manasında kullanılmıştır.

Sözkonusu kimseler şayet akıllarını kullansalar, çevrelerine ibret nazarıyla baksalar ve kendilerine sunulan delilleri işitselerdi Allah'tan başkasına kulluk etmezlerdi. Onlar Allah'a has isimlerin/sıfatların bazılarını Allah'tan başkasına vererek O'na ortak koştular. Hâlbuki en güzel isimler/sıfatlar Allah'a aittir. Ortak koşanlar bunlardan bazılarını inkâr etseler de iman edenler bunlarla Allah'a dua etmelidirler. Bir gün gelecek ve o inkâr edenler kalp, göz ve kulaklarını kullanmadıkları için bu yaptıklarının cezasını göreceklerdir.

"Yarattıklarımız içerisinde hakka götüren ve onun sayesinde âdil davranan bir topluluk da vardır."

İnsanların ve cinlerin tamamı elbette kötü ve cehennemlik değildir; iyi ve cennetlik kimseler de vardır. İyi olmayı onlar hak etmişlerdir; çünkü onlar hakka rehberlik ederler ve âdil davranırlar.

وَالَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَاُمْلٖي لَهُمْ اِنَّ كَيْدٖي مَتٖينٌ ﴿١٨٣﴾ اَوَلَمْ
يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿١٨٤﴾ اَوَلَمْ
يَنْظُرُوا فٖي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ
وَاَنْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ حَدٖيثٍ بَعْدَهُ
يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فٖي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

182. Âyetlerimizi yalanlayanları bilmedikleri bir şekilde adım adım yıkıma doğru götürürüz.

183. Ve ben onlara uzun süre de tanırım; çünkü benim tuzağım çok sağlamdır.

184. Düşünmediler mi ki arkadaşları asla cinlenmemiştir/deli değildir. O apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir.

185. Göklerin ve yerin hükümranlığını, Allah'ın yarattığı şeylere ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğini de mi düşünmüyorlar? Peki bu söze değil de artık hangisine inanacaklar?

186. Allah kimi şaşırtmışsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur. Allah onları azgınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakır.

Âyetlerin dört çeşit olduğunu, bunlardan bir çeşidinin evren ve evrendeki olaylar olduğunu; diğerlerinin peygamberlere peygamberliklerini ispat için verilen olağanüstülükler olduğunu, diğerlerinin Kur'ân âyetleri olduğunu, bir diğerinin ise ibret alınacak olaylar olduğunu yukarıda belirtmiştik. Aslında bunların dördü de birbiriyle ilişkilidir; bu çeşitlerden biri üzerinde düşünen ve bu delillerin götürdüğü yere giden, diğerlerinden de ibret alır. Onlardan birini yalanlamak ise kişiyi diğerlerini yalanlamaya ve onlardan ibret almamaya götürür.

Burada öncelikle peygamberlere verilen olağanüstülükler kastedilmektedir.

İnkâr edenler mal ve güçleriyle övünürler. İnkârcı toplumlar yıkıma doğru kademe kademe giderler. Hatta bazen mal ve güç yönünden birtakım başarılar bile elde eder; bu sayede daha da şımarırlar. Allah'ın toplumlar için koyduğu kanunları bilmediklerinden, elde ettikleri bu başarılarla şımardıkça şımarırlar ve yıkımlarının sebeplerini oluştururlar.

183. âyette, Allah'ın tuzağının çetin olduğu belirtilmektedir. Aslında Allah tuzak kurmaz. *Tuzak* kelimesinin kullanılması, inkâr edenlerin mü'minlere birtakım tuzaklar hazırlamalarından dolayıdır.

"Düşünmediler mi ki arkadaşları asla cinlenmemiştir/deli değildir. O, apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir."

Araplar cin çarpması sonucu insanların delirdiklerine inanırlardı. Peygamber'i de cin çarpmış biri olarak görüyorlardı.

Âyette Peygamber'den *arkadaşınız* diye söz edilirken onun peygamberlik öncesinde uzun müddet aralarında yaşadığına dikkat çekilmiştir. Hem, peygamberlik öncesinde ona itibar da ediyorlardı. Aralarında, güvenilir biri anla-

mına gelen *el-emin* olarak değerlendiriyorlardı. Ama onları putlara tapmaktan vazgeçmeye davet ettikten sonra ona cinlenmiş dediler.

Kur'ân-ı Kerim muhakemeyi ilgilendiren her konuda muhataplarını muhakeme edip düşünmeye çağırmaktadır. Müşrikler Peygamber'i cinlenmiş olmakla suçlayınca aynı metodu devam ettirerek onları düşünmeye davet eder:

"Göklerin ve yerin hükümranlığını, Allah'ın yarattığı şeylere ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğini de mi düşünmüyorlar? Peki bu söze değil de artık hangisine inanacaklar?"

"Allah kimi şaşırtmışsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur. Allah onları azgınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakır."

Benzeri âyetler için yukarda yaptığımız açıklamalar burada da geçerlidir. Aslında onları şaşkınlık ve sapıklığa sürükleyen şey Allah'ın fiilî müdahalesiyle ortaya çıkmış bir durum değildir. Onların akıl, göz ve kulaklarını işlevsiz kılmaları, göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında ya da Allah'ın yarattığı şeyleri ve çevrelerinde olup biten olaylar üzerinde düşünüp onları hakkıyla değerlendirip düşünmemelerine yol açmıştır.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا قُلْ اِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪ي لَا يُجَلّ۪يهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَا تَأْت۪يكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا
قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾
قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْس۪ي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ وَلَوْ
كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّٓوءُ
اِنْ اَنَا اِلَّا نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

187. "Ne zaman gelip demir atacak?" diye sana kıyametten soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Rabbimin yanındadır. Onu tam vaktinde ortaya çıkaracak olan O'dur. Göklerde ve yerde olanlara (bu vakti bilmek) **kaldıramayacakları kadar ağır gelir." Kıyamet ancak umulmadık bir anda başınızda kopuverir. Sanki sen onu bilip de gizliyormuşsun gibi ısrarla sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Rabbimin yanındadır. Ne ki insanların çoğu bunu bilmez."**

188. De ki: "Allah dilemedikçe kendime hiçbir fayda sağlayamam, hiçbir zarar da veremem; zira eğer gaybı bilseydim pek çok hayır elde ederdim; üstelik bana hiçbir kötülük de dokunmazdı. Ama ben, iman eden bir topluluk için bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciden başkası değilim."

Kıyametin ne zaman kopacağı mü'min-kâfir herkesin merakını celbeden bir meseledir. Bu sebeple Peygamber'e bu soruyu kimin sorduğunu incelemeye gerek yoktur. Zaten mesele genel bir meraka tekabül etmeyip de sadece birkaç kişiyle ilgili olsaydı Kur'ân'da yer almasına gerek olmazdı.

Soruya verilen cevap açık ve nettir: **"Onun bilgisi sadece Rabbimin yanındadır. Onu tam vaktinde ortaya çıkaracak olan O'dur."** Ne bir peygamber ne de bir melek bu bilgiye sahiptir. Ne zaman kopacağını sadece ve sadece Yüce Allah bilmektedir.

Ebced yahut cifir hesaplarıyla kıyametin ne zaman kopacağına dair ileri sürülenler tamamen batıl görüşlerdir. Aynı şekilde, 'Peygamber'in aslında kıyametin ne zaman kopacağını bildiği; ama tevazuundan yahut açıklamaya mezun olmadığından ne zaman kopacağını söylemediği yahut bir sır olarak bazı kimselere bunu söylediği ve onların da bu sırrı muhafaza ettikleri, şeklindeki iddialar da tamamen batıldır. Bu tür iddialar hem Allah'ı hem de Peygamber'i yalancı konumuna düşürür; üstelik bu, onlara açık bir iftiradır.

Âyetten anlaşılan o ki insanlar modern ilimlerde ne denli ilerleme kaydederlerse etsinler kıyametin kopma vaktinin bilgisine ulaşamayacaklardır. Belki birtakım tahminler ileri sürülecektir; fakat bu tahminler hiçbir zaman bilgi düzeyine ulaşamayacaktır.

Kıyametin kopması, insanların, yaptıklarının hesabını verecekleri anın gelmesi demektir. İnanmayan kişi işlemiş olduğu kötülükleri içinde hisseder ve korkuya kapılır. İman eden kişi de acaba ne gibi eksiklerim var diye endişe eder. Evrendeki bütün varlıkların düzeni bozulur; gök yarılır, yıldızlar saçılıp dağılır, dağlar hallaç pamuğu gibi savrulur vs. Bu sebeple kıyametin ağır etkisi canlılarda da cansız varlıklarda da kendini gösterir.

Kıyametin ne zaman kopacağını bilip de bunu gizliyormuş gibi ısrarlı iddialara karşı Peygamber'den şöyle demesi istenmektedir:

De ki: "Allah dilemedikçe kendime hiçbir fayda sağlayamam, hiçbir zarar da veremem; zira eğer gaybı bilseydim pek çok hayır elde ederdim; üstelik bana hiçbir kötülük de dokunmazdı. Ama ben, iman eden bir topluluk için bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciden başkası değilim."

Peygamber de bir insandır; Allah'ın bilgisini kimseye vermediği kıyamet saatini bilmediği gibi diğer gaybi meseleleri de bilemez. Allah dilemedikçe kendisine fayda ya da zarar verme gücüne bile sahip değildir. Eğer gaybı biliyor olsaydı mesela savaşlarda nasıl davrandığı takdirde zafere ulaşacağını yahut nasıl davrandığı takdirde savaşı kaybedeceğini bilirdi.

Peygamber'den ayrıca şu hususa dikkat çekmesi de istenmektedir: **"Ama ben, iman eden bir topluluk için bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciden başkası değilim."**

هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا
تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَف۪يفًا فَمَرَّتْ بِه۪ۚ فَلَمَّٓا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا
لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمَا
صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ ف۪يمَٓا اٰتٰيهُمَاۚ فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَۘ ﴿١٩١﴾
وَلَا يَسْتَط۪يعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾
وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْۜ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ

أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا
أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا
قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾
إِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾
وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا
أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا
وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

189. **Sizi tek bir nefisten yaratan ve yanında huzur bulsun diye eşini de ondan yaratan O'dur. Erkek eşini sarıp örtünce eşi hafif bir yük yüklenir ve bu durumda bir süre geçer. Yükü ağırlaştığında ikisi de Rableri olan Allah'a şöyle dua ederler: "Bize sağlıklı bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden oluruz."**

190. **Allah onlara sağlıklı bir çocuk verince, verdiği şey hususunda O'na ortak koşmaya başlarlar. Allah onların ortak koşmalarından yücedir.**

191. **Şimdi onlara hiçbir şey yaratmayıp kendileri yaratılmış olanları mı ortak koşuyorlar?**

192. **Kaldı ki o şeyler onlara yardım edemeyeceği gibi kendilerine de yardımları dokunmaz.**

193. **Şayet onları doğru yola çağırsanız size karşılık vermezler. Esasen onları çağırsanız da susup dursanız da onlar için farketmez.**

194. Allah'ın yanı sıra kendilerine yakarıp çağrıda bulunduklarınız da sizin gibi kullardır. Eğer haklı iseniz haydi onlara yakarıp çağrıda bulunun da size karşılık versinler.

195. Onların, yürüyecek ayakları var mı? Yoksa tutup kavrayacak elleri mi var? Görebilecek gözleri mi var? Yoksa işitecek kulakları mı? De ki: "Şu ortak koştuklarınızı çağırın da bana bir tuzak kurun ve bana hiç göz açtırmayın, süre tanımayın!"

196. Çünkü benim koruyucum, bana Kitab'ı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar.

197. O'nun dışında yalvarıp yakardıklarınız ne size yardım edebilirler ne de kendilerine yardımları olur.

198. Onları doğru yola çağırsanız işitmezler. Sana baktıklarını görürsün; fakat görmezler.

Müfessirler genel olarak 189. âyette sözü edilen *tek nefis* ile Âdem'in, *eşi* kelimesiyle de Havvâ'nın kastedildiğini söylerler. Buna göre, Havva Âdem'den yaratılmıştır. İnsan nasıl ki bir parçası olduğu için evladını seviyorsa erkek de esasen kendisinin bir parçası olan eşini sever. Bazı müfessirler ise Havva'nın da Âdem gibi yaratıldığını, yani Âdem'in yaratıldığı özden yaratıldığını söylerler. Bu görüşte olan müfessirler, tek nefis ile Âdem'in ve eşiyle de Havva'nın kastedilmesi durumunda, 189. âyette anlatıldığı üzere, çocukları olduktan sonra şirke düşmüş olmaları gerekirdi, demektedirler. Oysa Âdem ve Havva hayatlarının hiçbir döneminde şirke bulaşmamışlardır.

Kanaatimizce tek nefisle Âdem, eşiyle de Havva kastedilmekle birlikte şirke düşenlerle başkaları kastedilmektedir. Onlara yapılan atıf sadece insanların aslına dikkat çekmek içindir. Daha açık bir ifade ile şirke düşen insanlara, Âdem ve Havva'nın şahsında asılları hatırlatılmaktadır; Allah, atan olan Âdem'i yoktan var etmiş eşi Havva'yı da ondan yaratmıştır. Kulluk, yaratana yapılır; yaratan olmayana değil.

Kur'ân-ı Kerim sürekli, yaratma gücüne sahip olana kulluk etmek gerektiğini, yaratma gücüne sahip olmadıkları için Allah'a ortak koşulanların ilâh olmayı hak etmediklerini anlatır.

191-194. âyetlerde bu hususa dikkat çekilmektedir. 195-198. âyetlerde ise Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde müşrik Arapların, cansız şeyleri Allah'a ortak koşarak daha da tutarsız olduklarına dikkat çekilmektedir. Çünkü on-

lar tutacak eli, yürüyecek ayakları, işitecek kulakları ve görecek gözleri olmayanları Allah'a ortak koşuyor; bunlara yalvarıp yakarıyor; onlara dua ediyorlar.

خُذِ الْعَفْوَ
وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ
مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ
الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ
مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾
وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى
إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ
تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

199. Sen, bağışlayıcı olmayı benimse! İyi olanı emret ve de cahillerden yüz çevir.

200. Şeytandan bir kışkırtma gelirse Allah'a sığın. Şüphesiz ki O işitendir, bilendir.

201. Takva sahipleri, şeytandan bir dürtü geldiğinde hemen (Allah'ın emrini) **hatırlarlar ve bir de bakarsın ki olan biteni kavramaktadırlar.**

202. Şeytanın kardeşlerine gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürükler de onlar görevlerini aksatmadan yaparlar.

203. Ve sen onlara bir mucize/âyet getirmediğinde, "Bir mucize getirmeli değil miydin?" derler. De ki: "Ben sadece Rabbimden bana gelen vahye uyarım. Bunlar Rabbinizden gelen delillerdir ve iman eden bir topluluk için bir rehberlik ve bir rahmettir."

204. Öyleyse Kur'ân okunduğunda onu dinleyin ve sessiz olun ki rahmete ulaşasınız.

205. Rabbini yalvara yalvara, için için sabah akşam an da gafillerden olma.

206. Rabbinin katında bulunanlar O'na kullukta kibre kapılmazlar. Sürekli olarak O'nu yüceltir ve yalnızca O'nun önünde secdeye kapanırlar.

Küfür üzere şartlanmış olup da inanmak istemeyen kimselere delillerin fayda vermediği, onların, azgınlıkları içerisinde debelenip duracakları yukarıda anlatıldıktan sonra burada yüce Allah, Peygamberine, davet ederken sebat etmesini, kolaylaştırıcı olmasını ve yumuşak davranmasını öğütlemektedir.

Grubun ilk âyeti olan 199. âyette dinî ahlâkın üç temel kuralı dile getirilmektedir: Kolaylaştırmak, iyiliği emretmek ve cahillere aldırmamak.

Kolaylaştırma anlamı verdiğimiz *afv* kelimesi daha geniş anlamlara gelmekle birlikte sözkonusu anlamların tamamında kolaylaştırma anlamı gözetilmektedir. Kolaylıkla verilebilen, kolaylıkla alınabilen, kolaylıkla yerine getirilebilen şeylerin fazlasına da afv denir. Türkçemize de geçmiş olan *affetmek*, işleri kolaylaştıran bir davranıştır.

Peygamber'den, her şeyde kolaylaştırıcı olması istenmektedir. Zaten dinin kendisi de kolaydır. Zorlaştırmak, insanlara güç yetiremeyecekleri şeyleri yüklemek, onları sıkıntıya sokar, dinden uzaklaştırır.

Kolaylaştırmaktan, dinin emir ve yasaklarını gözardı etmek gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Çünkü dinin emir ve yasaklarına uymak bizatihi kolayca ye-

rine getirilebilecek şeylerdendir. Ama kişinin özel bir durumu varsa mesela, bir rahatsızlığından dolayı abdest alamıyorsa teyemmüm yapar, ayakta duramıyorsa oturarak namazını kılar vs.

Dinî ahlâkın ikinci kuralı, örfü/iyiliği emretmektir. Örf, akılların güzel bulduğu, insanların gönüllerinin yattığı ve dinin emirlerine aykırı olmayan yahut dinî emirlerle örtüşen şeylerdir.

Dinî ahlâkın üçüncü temel kuralı ise cahillere aldırmamak ve onlardan uzak durmaktır. Cahil kişi bilgi sahibi olmayan değil, muhakemesini kullanmayan kişidir. Ona delil getirsen, delile aldırmaz, bilakis ona delil getirenle alay eder, hakaretlerde bulunur. Bununla birlikte bu gibi kimselere de kolaylaştırıcı ve affedici olmak esastır.

Şeytanın görevi daima kötülüğe teşvik etmek, iyiliğe engel olmaktır. Bu sebeple 200. âyette hem Peygamber'e hem de onun ümmetine; şeytandan bir kışkırtmayla karşılaştıklarında Allah'a sığınmaları tavsiye edilmektedir.

Takva sahipleri, yani daima Allah'ın azabından korunma endişesi taşıyanlar şeytanın dürtülerine karşı uyanıktırlar. Bu gibi durumlarda hemen Allah'ın o konudaki emir ve yasaklarını hatırlar, gerçeği görür ve gereğini yerine getirirler.

Şeytan takva sahipleriyle daha çok uğraşsa da dostları üzerinde baskı kurmayı ve onların sapıklıkta sebat göstermeleri için gayret etmeyi de ihmal etmez.

İnanmayanlar, kendilerini savunmak için sürekli bahaneler ararlar. İleri sürdükleri bahanelerden biri, Peygamberimizin diğer peygamberler gibi duyulara hitap eden kevnî mucizeler getirmemesidir. Kuşkusuz, kevnî mucize Allah'ın elindedir ve peygamberine bu tür mucizeler vermeye kadirdir. Ne var ki son peygamber, sadece bir nesile veya bir bölgeye gönderilmiş bir peygamber değildir. O, gelişinden itibaren kıyamete kadar tüm insanlara gönderilmiştir. Öyleyse peygamberliğini ispat eden mucizesinin bir bölgeden başka bölgeye taşınabilir, bir nesilden diğerine aktarılabilir bir mucize olması gerekir ki o da Kur'ân-ı Kerim'dir. İnişinden itibaren Kur'ân, meydan okumaktadır: Kur'ân'ın Allah kelamı olmadığını, Hz. Muhammed'in de peygamber olmadığını düşünüyorsanız onun bir benzerini getirin, demektedir.

İnanmayanların kevnî âyet istemelerine karşın Hz. Peygamber'den onlara şöyle demesi istenmektedir: **"Ben sadece Rabbimden bana gelen vahye uyarım. Bunlar Rabbinizden gelen delillerdir ve iman eden bir topluluk için bir rehberlik ve bir rahmettir."** Yani, istediğiniz türden mucize getir-

mek, benim elimde olmayan bir husustur; ben sadece Rabbimden gelen vahye uyarım. Peygamberliğime delil istiyorsanız, işte Kur'ân. Delil olarak o yeterlidir. Siz bu Kur'ân'dan yararlanmıyorsanız da o, iman edenlere doğru yolu gösteriyor. O'nun rahmeti size yaramasa da inanlara yarıyor.

Öyleyse ey iman edenler, Kur'ân okunduğunda pür dikkat onu dinleyin. Onu anlamak için her gerekeni yapın; onu okurken bağırıp çağırmayın; aksine kısık bir sesle okuyun ki anlama konusunda dikkatleriniz dağılmasın. Bu Kur'ân sizi Allah'a kul olmaya çağırıyor; o halde siz de bu çağrıya uyun ve sadece O'na kul olun.

8.
Enfâl Sûresi

*Bedir savaşından hemen sonra hicretin ikinci yılında indirilmiştir. Enfâl ismini alması, ilk âyetinde **enfâl** kelimesinin geçmesi nedeniyledir. Kelime ganimet anlamındadır. Bedir savaşından söz ettiği için "Bedir Sûresi" olarak da isimlendirilmiştir. Sûrenin bölümleri arasında tam bir bütünlük vardır. Bu sebeple sûrenin bir defada veya Bedir savaşından sonra bölümler halinde indirildiği söylenir. Sûrenin tamamı 75 âyettir.*

Sûre Bedir savaşını konu edindiği için haliyle savaşa ve savaş sonrası elde edilen ganimetlere dair hükümler içermektedir. Ancak sûrelerin temel bir konuları olsa da o konuyu ilgilendiren yan konulara da yer verdikleri malumdur. Örneğin, bu sûrede Allah'ın emirlerine muhalefetten sakınma, Peygamber'e itaat, Müslümanların arasını bulmak namaz kılmak, Allah yolunda infak etmek, savaşa hazırlıklı olmak; birlik olup bölünmeden uzak durmak, savaşlarda dinin tayin ettii sınırları aşmamak; âhiret hayatı ve toplumsal düzenlemeler gibi konulara değinilmektedir. Aslında bu konuların tamamı bir yönüyle ganimet meselesini ilgilendirmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ
١ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ
عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ ا۪يمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ٢ اَلَّذ۪ينَ
يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ٣ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ
حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ٤

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Sana ganimetler hakkında sorular yönetiyorlar. De ki "Ganimetler Allah'a ve Elçi'ye aittir. Bu sebeple şayet sizler iman edenlerdenseniz Allah'tan sakınıp korkun; aranızı düzeltin ve Allah'a ve elçisine itaat edin."**
2. **Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer; kendilerine O'nun âyetleri okunduğu zaman da bu âyetler onların imanını artırır. Ve onlar Rablerine tevekkül ederler.**
3. **Namazlarını titizlikle kılar, onlara rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.**
4. **İşte onlardır gerçek mü'minler. Rableri katında onlar için yüksek dereceler, bir bağışlanma ve değerli bir rızık vardır.**

Enfâl kelimesi fazlalık ve hibe anlamına gelen *nefel* kelimesinin çoğuludur. (Lisanu'l-Arab). Günümüzde sünnet namazlar olarak bilinen nafile namazlar da aynı kökten gelmektedir. Çünkü bunlar da kılan için zorunlu olmayan, fazladan kılınan namazlardır. Aynı şekilde ganimetlere de bu isim veril-

miştir. Nitekim burada ganimet kastedilmektedir. Çünkü o da Müslümanların mallarına fazladan katılmış olmaktadır.

Enfâl'in, savaşta özel gayreti olan kişilere verilen ödüller olduğunu söyleyenler de olmuştur. İbnu Abbas'a bu kelimenin, ganimetin karşılığı olduğu görüşü izafe edildiği gibi bu görüş de izafe edilmektedir. (İbnu Kesir, III, 543; Kasimî, VIII, 3003).

Bedir savaşından sonra ganimetlerin dağıtımı konusunda tartışma çıkması üzerine bu âyetlerin indirildikleri söylenir. Âyetin devamından bu husus anlaşılmaktadır. Tartışmanın çıkması üzerine bu ganimetlerin kime ait oldukları sorulmuş, *"Ganimetler Allah'a ve Resûlüne aittir"* cevabı verilmiştir.

Buradaki ganimetlerin hangi tür ganimet oldukları ve bunların Allah'a ve Resûlüne ait olmalarının ne anlama geldiği konusunda farklı şeyler söylenmişse de anlatımdan, ganimetlerin tamamının kastedildiğini söyleyen görüşün daha tutarlı olduğu anlaşılmaktadır. Ganimetlerin Allah ve resûlüne ait olduklarının ifade edilmiş olması gayet anlamlıdır. Ayrıca savaşın niçin yapıldığına da ışık tutmaktadır. Çünkü savaş, ganimet elde etmek için yapılmaz. Bunun sonucu olarak elde edilmiş olan ganimetlerin tamamı, Allah ve resûlüne aittir. O halde Allah nasıl emrederse, kime dağıtılacağını buyuruyorsa Resûl onu icra eder ve dağıtır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi *enfâl, nefel*'in çoğulu olup *fazladan olan* anlamındadır. O halde ganimetler herhangi bir kimsenin zorunlu hakkı değil, Allah'ın fazladan verdiği ihsan ve lütfudur. Tartışan tarafların hiçbirinin hakkı değildir.

"Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer; kendilerine O'nun âyetleri okunduğu zaman da bu âyetler onların imanını artırır. Ve onlar Rablerine tevekkül ederler."

Kelam ehli, imanın artması ve eksilmesi konusunda çetin tartışmalara girmişlerdir. Mesele iman meselesi olunca da tartışmalar zaman zaman muhatapları itham dercesine ulaşmıştır.

Öncelikle şunu belirtelim ki Kur'ân-ı Kerim'de imanın artmasından söz edilmektedir ama eksilmesinden söz edilmemektedir. O halde meseleyi imanın artması ve eksilmesi ekseni üzerinde değil, artmasının ne anlama gelebileceği çerçevesinde düşünmek gerekir. Mü'min kişi, her bir Kur'ân âyeti indirildiğinde yahut her bir Kur'ân âyetiylc karşılaştığında o âyete iman eder, böylece nicelik bakımından imanı artar. Mü'minin imanın artması için gerekli olan hususlardan biri, Kur'ân âyetleri üzerinde tedebbür etmek ve onları hakkıyla anlamaya çalışmaktır.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de amel de iman olarak isimlendirilmiştir. Mesela

Bakara sûresinin 143. âyetinde geçen *iman* kelimesiyle namazın kastedildiği âlimler tarafından ifade edilmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerim'de kurtuluşa götüren imandan söz edilirken mutlaka beraberinde salih amel zikredilir. Kısacası iman ile amel arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Öyle ki amelsiz iman olmaz. Başka bir ifade ile iman, mutlaka beraberinde ameli getirir. İşte bir âyet indirildiğinde yahut her bir âyetle karşılaştığında mü'min kişi, o âyette istenen ameli yapmakla amel anlamında olan imanı artar. O halde gerçek mü'min, imana konu olan bütün hususlara tam olarak iman eden, söz ve davranışlarıyla da Allah'ın emir ve yasaklarını gözeten kişidir.

Sonuç olarak tasdik anlamına gelen imanda artmadan söz edilebilir, eksilmeden söz edilemez. Bu alanda eksilme imanı tümden götürür. Kur'ân-ı Kerim'de imanı gerektiren bir hususu inkâr eden kimse imandan çıkmış olur. Tasdik anlamına gelen iman konusunda imanın kuvvetinden ve zayıflığından söz edilebilir, eksilmesinden değil. Ama amel anlamına gelen imanda eksilme de artma da söz konusudur. Bu da gösteriyor ki iman donuk ve durağan değil, canlı ve değişken bir yapıdır.

İman ve amel ilişkisini göz önünde bulundurarak meseleyi formüle edecek olursak amelde eksilme tasdik anlamında olan imanda zayıflamayı, amelde artma ise tasdik anlamında olan imanda kuvvetlenmeyi beraberinde getirir. Hiç ameli olmayanın ise imanı hiç yoktur, demektir. Amelsiz iman sadece henüz yeni iman etmiş kişi için söz konusu olabilir.

"Namazlarını titizlikle kılar, onlara rızık olarak verdiklerimizden infak ederler."

Allah'tan hakkıyla sakınanlar ve böylece kendilerini Allah'ın azabına karşı koruma altına almış olanlar, arayı düzeltenler ve Allah ile Resûlüne itaat edenler namazlarında dikkatlidirler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan infak ederler.

Yukarıdaki âyetlerde gerçek mü'minlerin beş vasfı zikredilmektedir:

a.) Allah'ın adı anıldığında kalpleri titrer. İmanları ile duyguları arasında tam bir iletişim vardır. Allah'ın yasaklarını çiğnemekten korkar ve emirlerini yerine getirmekten dolayı da mutluluk duyarlar.

b.) Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğunda imanları artar. Öğrendikleri emirleri yerine getirirler, âyetlerindeki hikmetler üzerinde düşünürler. Böylece imanları daha da güç kazanır.

c.) Sadece Rablerine tevekkül ederler, başkasına değil. Sebeplere sarılırlar ve bilirler ki o sebepleri yaratan da Allah'ın kendisidir. Şunu da bilirler ki

Allah'ın izni olmadan hiçbir şey olmaz. Bu sebeple dualarına başkalarını karıştırmaz sadece O'na dua eder, sadece O'ndan isterler.

d.) Namazlarını titizlikle yerine getirirler. Namazın hem rükû ve sücûd gibi şeklî kurallarına uyarlar hem de huşû ve namazda okunanları tedebbür gibi namazın iç rükünlerine riayet ederler. Kimin huzurunda durduklarının ve O'nun huzuruna çıkarken ne söylediklerinin bilincindedirler.

e.) Allah'ın kendilerine verdiği maldan infak ederler. Zekâtlarını verir, fakirleri gözetir, iyiliğin topluma hâkim olması ve kötülüklerin toplumdan uzaklaştırılması için katkıda bulunurlar.

Yüce Allah bu grubun son âyetinde bunların mükâfatını şöyle dile getirmektedir: **"İşte onlardır gerçek mü'minler. Rableri katında onlar için yüksek dereceler, bir bağışlanma ve değerli bir rızık vardır."**

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
لَكَارِهُونَ ۝٥ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ
إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۝٦ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ
أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ
۝٧ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨

5. **Bu durum tıpkı, mü'minlerden bir kısmı isteksiz olsa da Rabbinin seni hak yolunda evinden savaşa çıkarmasına benzer.**

6. **Gerçek ortaya çıktıktan sonra da onlar, göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlar.**

7. **Hatırlayın, Allah iki topluluktan birini size vaat etti de siz, kuvvetsiz olanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Oysa Allah, kelimele-**

riyle hakkı gerçekleştirmeyi ve inkâr edenlerin kökünü kazımayı diler.

8. **Böylece, suçluların hoşuna gitmese de hakkı apaçık bir şekilde ortaya çıkarsın, batılın da batıllığını ispat edip ortadan kaldırsın.**

Ganimetin Allah ve resûlüne ait oluşu, Peygamber'in Bedir savaşı için evinden çıkarılmasına benzetilmektedir. Bazı mü'minler Peygamber'in savaşı tercih etmesini hoş karşılamamışlardı. Ganimetin Allah ve resûlüne ait oluşundan da hoşlanmayanlar olacaktır. Ama nasıl Peygamber'in savaşı tercih etmesi mü'minlerin yararına olmuşsa ganimetin Allah'a ve resûlüne ait olması da mü'minlerin yararına olacaktır. (İbnu Âşûr, VII, 1717).

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten bir müddet sonra zulme uğramış olarak yurtlarından çıkarılmış olmaları sebebiyle, kendilerine bunları yapan Mekke müşrikleriyle savaşmalarına izin verilmişti. Artık Müslümanlar, kendilerini haksız yere yurtlarından çıkarmış olan Kureyş Müşrikleriyle savaşacak güce ulaşmışlardı. Diğer tarafta müşrikler, Müslümanları Medine'de de rahat bırakmıyor ve çevre kabilelerle Müslümanlar aleyhine ittifaklar kurarak onları Medine'de de boğmaya çalışıyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) Medine çevresine seriyeler göndermeye başladı. Seriye, küçük topluluklardan oluşan askeri birliklerdir.

Seriyelerin amaçlarını şöylece sıralamak mümkündür:

a.) Çevre güvenliğini sağlamaktır. Kureyş'in, Müslümanlara karşı çevre kabilelerle ittifaklar kurma gayreti içerisine girdiğine yukarıda da dikkat çekmiştik. Bu kabilelerin güvenliği sağlandığı takdirde Kureyş'le ittifaklar kurmalarının önüne geçilecekti.

b.) Kureyş'in ticaret kervanlarının önünü kesmek. Çünkü müşrikler Müslümanları Mekke'den çıkarmış ve mallarına da el koymuşlardı.

c.) Düşman ordularının olası hareketlerini gözetlemek; buna göre tedbir almak.

d.) En önemlisi, düşmana göz dağı vermek ve Müslümanların da artık bir güç olduklarını anlatmak.

Peygamber (s.a.v.) Ebu Süfyan'ın ticaret kervanının Şam'dan Mekke'ye doğru gelmekte olduğunu haber alınca beraberinde 313 veya 317 kişiyle kervanı karşılamaya çıktı. Ancak Ebu Süfyan da Müslümanların kervanı ele geçirmek için yola çıktıklarını haber aldı. Bunun üzerine Mekke'ye bir atlı gön-

dererek yardım istedi. Kureyşliler 1300 kişilik savaşçı ile kervanın yardımına koştular. Kervan Müslümanlarla karşılaşmamak için yolunu değiştirmişti. Müslümanlar kervanı yakalayacaklarını sandıkları yere geldiklerinde kervanın yolunu değiştirdiğinin farkına vardılar; ya kervanı yakalamak için peşine düşeceklerdi yahut Mekke'den gelen savaşçılarla karşılaşıp onlarla savaşacaklardı. Peygamber ne yapacakları konusunda karar vermek için ashabının görüşünü almak istedi. Sahabenin bir kısmı kervanın peşine düşmeyi bir kısmı ise Mekke'den gelen savaşçılarla karşılaşıp onlarla savaşmayı önerdi. En sonunda savaşma kararı alındı. Müslümanların ilk savaşlarıydı bu. Onları yurtlarından çıkarmış ve Mekke dönemi boyunca onlara olmadık işkenceler yapmış olan düşmanı kati bir bozguna uğratmış ve büyük bir zafer kazanmışlardı.

Âyet, Bedir savaşı olarak bilinen bu savaşı söz konusu etmektedir.

"Gerçek ortaya çıktıktan sonra onlar da göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlar."

Peygamber (s.a.v.) savaştan yana tavrını ortaya koyduktan sonra bazı Müslümanların hala savaş konusunda Peygamberle tartışması yadırganır bir şeydir. Mü'minlerden bazıları savaş için hazırlıklı olmadıklarını; savaş araç gereçlerini yanlarına almadıklarını ileri sürerek diretiyorlardı. Hâlbuki sûrenin 1. ve 2. âyetlerinde Allah ve resûlüne itaat etmeleri istenmiş ve Allah'ın adı anıldığında mü'minlerin kalplerinin titremesi gerektiği dile getirilmişti. Peygamber savaştan yana tavrını koyduğuna göre Allah da Müslümanların, kervanın peşine takılmaktan vazgeçip savaşa yönelmelerini istiyordu. Allah'ın savaşmalarını istediği, bir sonraki âyette yer alan *"Oysa Allah, kelimeleriyle hakkı gerçekleştirmeyi ve inkâr edenlerin kökünü kazımayı diler"* ifadesinden ve onu takip eden 8. âyetten anlaşılmaktadır. Hem Allah iki topluluktan birini onlara vaat etmişti: Ya kervanı ele geçireceklerdi yahut savaşta galip geleceklerdi. Ama onlar güçsüz olan kervanı tercih ediyorlardı. Çünkü kervanla birlikte sadece kırk silahlı kişi vardı ve bunların hakkından gelmeleri gayet kolay olacaktı.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ
مِنَ الْمَلَٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ

وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ اِذْ يُغَشّٖيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ
عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾
اِذْ يُوحٖي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنّٖي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
سَاُلْقٖي فٖي قُلُوبِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ
الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ
شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَاَنَّ لِلْكَافِرٖينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

9. Hatırlayın o anı ki Rabbinizden yardım dilemiştiniz de Rabbiniz size: "Ben size peş peşe sıralanmış bin melekle yardım edeceğim." diyerek icabet etmişti.

10. Allah bunu sadece bir müjde olsun ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yapmıştı; yoksa nusret Allah'tan başkası yanında değildir. Şüphesiz ki Allah her şeye gücü yetendir, her şeyi yerli yerince yapandır.

11. Hatırlayın, hani size bir uyuklama vermişti de onda huzur bulmuştunuz. Yine üzerinize yukarıdan bir yağmur indirmişti ki sizi onunla temizlesin, şeytanın pisliğini üzerinizden gidersin ve kalplerinize kuvvet verip ayaklarınızı yere sağlam bastırsın.

12. Hani Rabbin meleklere: "Ben sizinle beraberim; haydin iman edenlere dayanıklılık verin! Ben, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım. O halde vurun boyunlarına ve vurun onların tek tek tüm parmaklarına!" diye vahyetmişti.

13. Çünkü onlar, Allah'a ve elçisine baş kaldırdılar. Kim Allah'a ve elçisine karşı gelirse, şüphesiz ki Allah'ın cezalandırması çetindir.

14. İşte cezanız; tadın onu! İnkâr edenler için bir de ateş azabı vardır.

İbnu Abbas, Hz. Ömer'in şöyle dediğini anlatır: "Bedir günü Peygamber (s.a.v.) Müşriklerin 1000 kişilik ordusuna şöyle bir baktı. Kendi ashabı 300 kadar ancak vardı. Bunun üzerine Kıbleye yöneldi ve ellerini yukarıya kaldırarak Rabbine yakarmaya başladı: *"Allah'ım, bana vaat ettiğini gerçekleştir! Allah'ım, bana vaat ettiğini bana ver! Allah'ım şu küçük Müslüman topluluğunu yok edersen yeryüzünde sana ibadet eden kalmaz!"* Bunun üzerine *"Hatırlayın o anı ki Rabbinizden yardım dilemiştiniz..."* âyet indirildi." (Muslim, Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer).

Kuşkusuz Peygamber Allah'ın vaat ettiği zaferi vereceğinden emindi. Belki de ashabının morallerini yükseltmek için bu duayı yapmıştır. Hatta insan olarak endişeye kapılması da aslında Allah'a olan güvenine bir zarar getirmez. Bir insan olarak Peygamber o andaki kulluk görevini yapmaktadır. Şüphesiz onun Allah'a tevekkülü tam idi. Ama tevekkül sebeplere sarılmayı da gerektirir. O da sebeplere sarıldı ve Allah'a dua etti. Fiilen yapabileceği başka bir şey de yoktu.

Peki, yüce Allah melekler göndermeden de Müslümanlara yardım edip onları galip getiremez miydi? Ardından gelen âyet böyle bir soruya cevap vermektedir: *"Allah bunu sadece bir müjde olsun ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yaptı."* İnananlar için meleklerin gelişi, zaferin kendilerinin olacağına dair bir müjde idi. Böylece kalpleri de huzura kavuşmuş oldu. İman edenlerin kalpleri huzurla dolarken 12. âyette ifade edildiği gibi meleklerin gelmesi düşman ordusunun kalbine bir korku saldı. Bir tarafta galip geleceklerinden emin, moralleri son derece yüksek mü'minler; diğer tarafta ise korkuya kapılmış müşrikler. Ama mü'minler zaferi yine de Allah'tan beklemeliler. Çünkü *"yardım ancak Allah'tandır. Şüphesiz ki Allah her şeye gücü yetendir ve her şeyi yerli yerince yapandır."*

Müslümanlar, meleklerin yardımının yanında bir uyuklama ve yağmur ile de desteklendiler. Uyuklama hem yorgunluklarını üzerlerinden attı hem de düşman korkusunu kalplerinden söküp çıkardı. Müslümanlar su kuyula-

rının bulunduğu yerden uzakta sabahlamışlardı. Sabah uyandıklarında Müslümanlar bir umutsuzluğa kapılmış, Şeytan da bunu fırsat bilerek kalplerine birtakım vesveseler sokmaya çalışmıştı. Yağmurun yağmasıyla su ihtiyaçları giderilmiş oldu. (Taberî, VI, 195). Yağmurun diğer bir yararı da uyuşukluklarını gidermesi olmalıdır; böylece şeytanın pisliklerini üzerlerinden temizledi. Artık hem ruhen huzurlu hem de bedenen daha dinç idiler. Sıra savaşmaya gelmişti:

"O halde vurun boyunlarına ve vurun onların tek tek tüm parmaklarına!"

Buradaki hitabın meleklere olduğunu, dolayısıyla Bedir'de meleklerin de savaştıklarını söyleyenler olmuştur. Ancak 10. âyette meleklerin gelişlerinin sadece Müslümanlara müjde ve kalplerinin huzur bulması için olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple hitabın inananlara olduğunu söyleyen görüş daha tutarlıdır. (Reşid Rıza IX, 566-567) Müfessir Taberî de bu görüştedir. (Taberî, VI, 198). Yine müfessirlerin bir kısmı, *"O halde vurun..."* cümlesinin Allah'a ait olduğunu söylerken bazıları da meleklere ait olduğunu söylemektedir.

Yüce Allah kimseye zulmetmez. Dolayısıyla bir sebep yokken kimseyle savaşılmaz. Müşrikler haksız yere Müslümanları yurtlarından çıkararak Allah'a ve Elçisine karşı çıkmışlardı: "**Çünkü onlar, Allah'a ve elçisine başkaldırdılar. Şüphesiz ki Allah'ın cezalandırması çetindir.**"

Yapılan bu savaşın, müşriklerin Allah ve elçisine karşı koymaları sebebiyle olması ne anlama gelmektedir? Allah'ı tevhit etmemeleri ve peygamberinin bir peygamber olduğunu kabul etmemeleri, daha açık bir ifadeyle İslâm'a girmemeleri mi? Şunu tekrar belirtelim ki Kur'ân-ı Kerim birbirini açıklayan bir kitaptır. Müşriklerle neden savaşıldığı ve müşriklerin ne yaptıkları Kur'ân'ın değişik sûrelerinde anlatılmaktadır. Her şeyden önce onlar haksız yere Müslümanları yurtlarından çıkarmışlardı. Müşriklerle savaşa izin veren ilk âyetler olduğu söylenen Hac sûresinde şöyle denmektedir: *"Kendileriyle savaşılanlara zulme uğramaları nedeniyle izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye kadirdir. Onlar, sırf Rabbimiz Allah'tır dedikleri için yurtlarından çıkarıldılar."* (Hac 22/39-40). Kaldı ki müşrikler Müslümanları haksız yere yurtlarından çıkarmakla da kalmamış hicret eden Müslümanların mallarını gasp edip alıkoymuş, inanç hürriyetine engel olarak Müslümanlara baskı ve işkence uygulamış ve sırf inandıkları için öldürülen Müslümanlar bile olmuştur.

Sonuç olarak Allah'a ve peygamberine karşı gelmeleri, Allah'ın peygamberi vasıtasıyla insanlara tebliğ ettiği Kur'ân'da savaşa sebep olan şeyleri işlemiş olmalarıdır. Onlar barışın devamı için gerekli kuralları çiğnemişlerdir. Bu

sebeple dünya hayatında cezalandırılmakla kalmayacak ahirette de ateşi boylayarak ikinci kez cezalandırılacaklardır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا زَحْفاً فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ
بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦﴾
فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْۖ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِن۪ينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَناًۜ
اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١٧﴾ ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ
الْكَافِر۪ينَ ﴿١٨﴾ اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَٓاءَكُمُ الْفَتْحُۚ وَاِنْ تَنْتَهُوا
فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ
شَيْـٔاً وَلَوْ كَثُرَتْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٩﴾

15. Ey iman edenler! Büyük bir düşman ordusuyla toplu hâlde karşılaşacak olursanız sakın arkanızı dönüp de kaçmayın!

16. Geri dönüp tekrar savaşmak üzere bir tarafa çekilmek ya da başka bir gruba katılmak maksadı dışında o gün her kim onlara arkasını dönüp kaçarsa bilsin ki Allah'ın gazabına uğramıştır. Bu gibilerin varacağı yer cehennem olacaktır. Orası ne kötü bir varış yerdir.

17. (Şunu da bilin ki) **Onları siz öldürmediniz; Alah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın lakin Allah attı. Bunu, iman edenleri güzel bir imtihanla imtihan etmek için yaptı. Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.**

18. İşte böyle! Allah inanmayanların tuzağını boşa çıkartır.

19. Şayet zafer istiyor idiyseniz, işte size zafer. Eğer bir son verirseniz, sizin için daha hayırlıdır. Yok, eğer dönerseniz biz de döneriz. Sayıca çok olsa bile topluluğunuzun size hiçbir faydası olmaz. Şüphesiz ki Allah inananlarla beraberdir.

Âyetler Bedir savaşından söz etmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim olaylardan söz ederken yer, zaman ve şahısları genellikle açıklamaz ki okuyucu belli bir olaya şartlanmasın, anlatılanların sadece o olayı ilgilendirdiğini sanmasın. Buna bağlı olarak da anlatım evrensellik kazansın, dile getirilen hususlar benzeri bütün olaylara uygulansın.

Zahf kelimesi sözlükte, karın üstü sürünme, ağır bir şekilde yol alma anlamındadır. Bu sebeple bu kelimeyle, teçhizatlı büyük ordular kastedilmektedir. Çünkü böylesi ordular, kalabalık oluşlarından dolayı sürünürmüş gibi görünür ve ağır hareket ederler.

İlk iki âyet, sayıca sizden çok bir orduyla karşılaşacak olursanız gerisin geriye dönmeyin, aksine onlarla savaşın, demektedir. Gerisin geri dönmek, iki şartla mümkündür: Bunlardan biri, savaş taktiği gereği geri çekilmektir. İkincisi ise başka birliğe iltihak ederek onlarla birlikte savaşmaktır. Bu iki şart hariç savaşta geri çekilme yasaklanmaktadır.

Bazı âlimler, bunun sadece Bedir savaşına mahsus olduğunu söyler. Bu görüşte olanlara göre âyette geçen *o gün* ifadesinden Bedir günü kastedilmektedir. Bunun Bedir savaşına has bir durum olmadığını söyleyenler ise *o gün* ile Bedir savaşının yapıldığı günün değil, büyük bir düşman ordusuyla karşılaşıldığı günün kastedildiğini söylemektedir. (Kasimî, VIII, 2964). Bazı âlimler ise söz konusu yasağın Peygamber'in bizzat katıldığı savaşlar için geçerli olduğunu, çünkü geri çekilenlerin katılabileceği başka bir birliğin bulunmadığını belirtir.

Biz âyetlerde anlatılanların Bedir savaşına yahut Peygamber (s.a.v.)'in dönemine has olmadığı kanaatindeyiz. Eğer böyle bir durum olsaydı, mesele açık bir şekilde ifade edilirdi. Dolayısıyla her zaman için savaştan kaçmak, büyük günah olarak kabul edilmiştir.

Bununla birlikte askerlerin kesinlikle telef olacakları bilindiği halde savaşa girilir mi?

Bazı âlimler meselenin değerlendirmesini savaşanların kendilerine bırakmış kesin telef olma söz konusu ise askerin çekilebileceğini söylemişlerdir. Çekilen asker, başka bir birliğe katılıp tekrar savaşmak üzere geri çekilmiş kabul edilir. (Kasimi, VIII, 2964-2965).

Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ömer, Peygamber (s.a.v.)'in bulunmadığı bir çatışmada sıkışık bir duruma düşünce arkadaşlarıyla birlikte geri çekilmişti. Sonra yaptıklarını kendi aralarında değerlendirmiş, Allah'ın gazabını gerektirecek bir davranışta bulundukları sonucuna varmışlardı. Ardından, *"Medine'ye gizlice girelim ve Peygamber'i görelim, eğer tövbemiz kabul edilirse orada kalalım, edilmezse başımızı alıp gidelim"* demişlerdi. Sabah namazından önce Peygamber'i görerek durumu kendisine arz edince Peygamber şöyle buyurmuştu: *"Siz, savaştan kaçanlar değil, tekrar savaşmak üzere geri çekilenlersiniz."* (Ebu Davud, Cihad. 106).

Tefsirini yapmakta olduğumuz bu sûrenin 65-66. âyetlerinde, Müslümanların sayıca kendilerinden kaç kat daha çok ordularla savaşabilecekleri anlatılmaktadır. 65. âyette bire on, ikinci âyette ise bire iki oranları verilmektedir. O halde duruma göre bire on kat fazla sayıdaki orduyla veya bire iki kat sayıdaki orduyla savaş söz konusu olduğunda savaş taktiği ve başka bir birliğe katılma şartları dışında Müslümanların savaş alanından çekilmeleri kesinlikle büyük günahlar arasındadır. Söz konusu iki âyet arasında nesih bulunduğuna dair iddiaya ileride yer verilecektir.

Sonuç olarak âlimlerden bazıları, öldürülmeleri kesin olduğunda tek kişinin onlarca kişiyle ya da küçük bir birliğin kendisinden çok fazla olan birliğe karşı savaşmasını uygun görmemiş, bazıları ise Müslümanların ne kadar cesur olduklarını karşı tarafa kabul ettirerek düşmanın psikolojisini bozmak gayesiyle savaşmalarının caiz olduğunu söylemişlerdir. (Sabûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, I, 598-599).

Bu anlatılanlar savaş meydanında çarpışmakta olan ordularıyla ilgili hususlardır. Ama düşman ordusu Müslümanların içlerine kadar girmişlerse asker-sivil, kadın-erkek ayırımı olmaksızın Müslümanların tamamı top yekûn savaşa katılmak zorundadır.

"(Şunu da bilin ki) **Onları siz öldürmediniz; Alah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın lakin Allah attı....**"

Nakledilir ki iki ordu karşı karşıya geldiğinde Allah Resûlü: "*Allah'ım, işte Kureyş meydan okuyor ve senin Resûlünü inkâr ediyor. Allah'ım, bana vaat ettiğini senden istiyorum*" dedi. Bu sırada Cebrail (a.s.) geldi ve Peygamber'e: *"Bir avuç*

toprak al ve onlara doğru at" dedi. Resûlüllah bir avuç toprak alarak üzerlerine fırlattı ve *"Yüzleri kurusun"* buyurdu. Gözüne toprak isabet etmeyen müşrik kalmadı. Gözlerini ovuşturmaya başladılar. Bu sırada Müslümanlar onlara saldırdı. Öldürdüklerini öldürdüler, esir aldıklarını esir aldılar. Sonuçta Müslümanlar galip geldi. Savaş sona erdiğinde Müslümanlar arasında kahramanlığıyla övünen ve *"şöyle kestim, şöyle vurdum, şöyle esir aldım"* türü sözler söyleyenler oldu. Bunun üzerine bu âyetler indirildi. (Bu konudaki rivâyetler için bk. Taberî, VI, 204-205; İbnu Kesir, III, 570-572; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 35-37).

Âyetlerin indiriliş sebeplerine dair yukarıdaki rivayetlerin yanı sıra bir de 9.-11. âyetlerde anlatılanları hatırlamak yerinde olur. Bedir savaşında Müslümanlar meleklerle desteklenmiş, savaş öncesi bir uyku ve yağan yağmur sayesinde hem dinlenmiş hem de su ihtiyaçlarını karşılamışlar ve böylece kalplerine sebat verilirken düşman ordusunun kalplerine de korku salınmıştır.

İşte bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda atmanın ve öldürmenin Allah'a nispet edilmesi daha rahat anlaşılmaktadır. Toprağı avuçlayıp atan Peygamber'dir ancak o toprağı düşman ordusunun gözlerine ulaştıran ve tek tek hepsine isabet ettiren yüce Allah'tır. Böyle olmamış olsaydı ne atılan bir avuç toprak düşmana ulaşmış olurdu ne de hepsinin gözüne ayrı ayrı isabet ederdi. Yine düşmana karşı kazandıkları zaferden dolayı havalara giren bazı Müslümanlara da siz onları öldürmediniz denilirken, atılan toprağın düşman askerlerinin, gözlerine isabet ettiği, müşriklerin, gözleriyle meşgul oldukları bir sırada mü'minlerin onlara saldırdığını, meleklerin yardımını ve düşman ordusunun kalplerine korku salınmış olmasını hesaba katmamaları hatırlatılmış olmaktadır. Bu sebeple âyette ne Cebriyecilerin, ne de vahdet-i vücut görüşüne kâil olanların iddialarını ispat vardır. Cebriyeciler bu âyete dayanarak kulun fiilleri konusunda hiçbir etkisinin olmadığını, kulların, rüzgârın önünde sürüklenen bir tüy gibi kaderin elinde hareket ettiğini söyler. Vahdet-i vücutçular ise Allah ile evrenin birliğini, evrende var olan her şeyin Allah'ın tezahürü (madde şeklinde ortaya çıkışı) olduğunu ileri sürerler. *"Bunda vahdet-i vücud veya ittihat değil, fiillerin yaratılışı, görünüşteki etkilerinin ötesinde ve üstünde olan gizli ve hakiki etkinin ispatı ve gerçek etken olan Allah'ın gücü ve kuvveti söz konusudur. Aslında ortada atan ve atılan, gazi olan ve ölen yok değil, ancak bütün bunların üstünde mutlak kudret sahibinin emrinin ve iradesinin geçerliliği vardır. Aslında bunların hiçbiri tek tek veya hepsi birden Allah değildir. Fakat hepsinin varlığı üzerinde yegâne etki gücüne sahip, hepsi üzerinde hükümran bir Allah vardır ki bütün sebepler ve âmiller, gizli ve açık tesirler ve bunların sonuçları netice itibarıyla O'nun hükmü altındadır"* (Elmalılı, IV, 390).

Allah böyle yaptı ki mü'minler zafer, ganimet, düşmandan esir alma gibi güzel şeylerle imtihan olsunlar. *"Şüphesiz Allah her şeyi duyan, her şeyi bilendir."*

"İşte böyle! Allah inanmayanların tuzağını boşa çıkartır."

Kureyşli müşrikler Müslümanlardan üç, dört kat fazla bir sayıyla gelmişlerdi. Niyetleri, henüz güç kazanmadan İslâm'ın ve Müslümanların kökünü kazımaktı. Onlar bu niyetle gelmişlerdi ama kendileri yenilgiye uğradılar.

Müslümanlar ve müşrikler arasında cereyan eden ilk savaş olan Bedir savaşında inanmayanların tuzaklarının boşa çıkartılacağının ifade edilmiş olması, Müslümanlara da bir müjde idi; gelecekte de Müslümanların zaferler elde edecekleri haber verilmiş oluyordu. (İbnu Kesir, III, 572).

"Şayet zafer istiyor idiyseniz, işte size zafer. Eğer bir son verirseniz..."

Hitap müşrikleredir. Onlar büyük bir başarı elde etme dileğiyle gelmişlerdi. *"İşte size zafer"* denilirken onlarla kinayeli bir şekilde alay ediliyor. *"Ne umdunuz, ne buldunuz"* deniliyor. Büyük bir zafer bekliyordunuz ama yenildiniz; bundan ibret alın. Bu yaptıklarınızdan vazgeçerseniz, sizin için daha hayırlıdır. Müslümanlara karşı zafer kazanacağız diyerek yine büyük güçlerle saldırmaya ve onların köklerini kazımaya kalkarsanız biz de onlara bir daha yardım ederiz. Asıl yenilgiye uğrayan siz olursunuz. Sayınızın çokluğuna güvenmeyin, bunun size bir fayda vermediğini gördünüz. Çünkü *"Allah inananlarla beraberdir."*

يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ
تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا
وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ
الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا
لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

24. **Ey iman edenler! Allah ve Resulü size hayat verecek şeylere sizi çağırdıklarında icabet edin. Şunu kesin olarak bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer. Ve hakikat, O'nun huzurunda toplanacaksınız.**

25. **Üstelik öyle fitneden de sakının ki asla içinizden sadece zalimlere isabet etmekle yetinmez. Bilesiniz ki Allah'ın cezalandırması şiddetlidir.**

26. **Hatırlayın ki bir zamanlar çevrenizde hor görülüp ezilen az sayıda bir topluluktunuz ve insanların kaşla göz arasında işinizi bitirmesinden korkuyordunuz. Ancak Allah sizi himaye edip yurt verdi ve yardımıyla destekledi. Şükredersiniz diye de size temizinden rızık verdi.**

27. **Ey iman edenler! Bile bile size emanet edilenlere hıyanet etmek suretiyle sakın Allah'a ve elçisine hıyanet etmeyin!**

28. **Bilesiniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihandır. Allah'ın katında ise çok büyük bir mükâfat vardır.**

29. **Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız size** (iyiyi kötüden ayıran) **bir temyiz kabiliyeti verir; kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.**

Bazı müfessirlere göre, burada sözü edilen çağrı, Allah ve resûlünün savaşa dair çağrılarıdır. Onların bu çağrılarına icabet etmek, âhirette mutluluğa sebeptir. Savaşta şehit düşseniz bile âhirette sizin için büyük bir mükâfat vardır ve asıl hayat yeri orasıdır, denmektedir. Ayrıca düşman saldırılarına karşı koyanlar dünyevi hayatlarını da kurtarmış olurlar ve rahat bir hayat yaşarlar.

Bazı müfessirler ise bununla kalp diriliğinin kastedildiğini söylerler. İnsanın bir madde bir de mana yönü vardır. İnsanın mana yönü yani kalbinin diriliğine, Allah ve resûlünün çağrısına uymaya bağlıdır. İçinde Allah'a iman, Allah sevgisi ve Allah korkusu bulunmayan kalp ölü mesabesindedir. Müfessirler cehaletin ölüme, hayatın da ilme benzetildiğini söylemektedir. İşte Allah ve Resûlünün çağrıları bu ölü olan kalbi diriltir. O halde buradaki çağrı savaşla sınırlı değildir; Allah ve resûlünün çağrılarının tamamını içeren bir çağrıdır.

Her ne kadar önceki âyetlerde savaştan söz ediliyor ise de âyetin devamı ile onu takip eden âyetlerden, ikinci görüşün daha tutarlı olduğunu düşünüyoruz.

lardan biri ölümdür. Bu anlamlandırmaya göre, ölüm gelip çatmadan Allah ve Resûlünün çağrısına uyunuz, denmektedir. Ölüm gelip çatarsa artık değerlendirme yapamaz, Allah ve resûlünün çağrısına uymak isteseniz bile iş işten geçmiş olur. (Kasimi, VIII, 2975). İkinci anlamlandırma ise Allah'ın, insanın kalbinden geçirdiklerini bildiği ve kalbine hükmettiğidir. Buna göre Allah, insanların kalplerinden geçeni; kimin samimi kimin samimi olmadığını bilir. Bu sebeple hiç kimse kalbinde sakladığı niyetini ve duygularını Allah'tan saklayamaz. İnsanın kalbi sadece Allah'a açıktır, hiçbir insan başka bir insanın kalbine girerek o kişinin kalbinde ne sakladığını bilemez. Yine Allah insanların kalplerine hükmeder ve ona müdahale eder; inanç ve duygularını değiştirebilir. (İbnu Kesir, III, 575-576; Kasimî, VIII, 2975). Bu sebeple *"insanı, çarpık yahut sapık arzuların eliyle yanlış yollara düşmekten ve dolayısıyla, 'aklını kullanmayan sağır ve dilsiz kimseler'den olmaktan ancak Allah'tan yana diri tutulan bir bilinç ve duyarlığın alıkoyabileceği ve ancak böyle bir bilinç ve duyarlığın, insanı 'hayat veren çağrıya' yani, eğri ile doğrunun ne olduğu konusundaki derin idrake ve buna göre davranma iradesine bağlı tutabileceği dile getiriliyor."* (Esed, I, 325).

"Üstelik öyle fitneden de sakının ki asla içinizden sadece zalimlere isabet etmkele yetinmez. Bilesiniz ki Allah'ın cezalandırması şiddetlidir."

Fitne, Kur'ân-ı Kerim'de geniş anlamları içine alan bir kelimedir. Kök anlamı, saflık derecesini ölçmek için altının ateşte eritilmesi işlemidir. Bu kök anlamından hareketle değişik anlamlara taşınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de insanın cehennem ateşine atılması, azap, azaba sebep olan şey, imtihan, imtihan aracı, dinden alıkoyma, kargaşa gibi anlamlara gelir. (Isfahanî, f-t-n maddesi).

Burada, toplumun huzurunu bozan ve toplumu kargaşaya sürükleyip birbirlerine düşman kamplara bölen her türlü fitne kastedilmektedir. Toplumda böyle bir bölünme ve kargaşa ortaya çıktığında sadece bu fitneyi çıkaranlar değil, toplumun tamamı zarar görür. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde, bir toplumda ahlâk dışı davranışlarda bulunanlar yayılır da toplumun diğer fertleri buna karşı çıkma imkânları bulunduğu halde karşı çıkmazlarsa Allah, hem o ahlâk dışı davranışlarda bulunanları ve hem de buna ses çıkarmayanları cezalandırır, buyurmaktadır. (İbnu Kesir, III, 578). Başka bir hadisinde de *"İyiliği emredecek ve kötülükten alıkoyacaksınız, iyiliği teşvik edeceksiniz. Değilse Allah hepinizi bir azapla cezalandıracak yahut kötülerinizi başınıza geçirecek, sonra iyileriniz iyiliğe çağırsa bile kimse onlara aldırmayacaktır."* (Ahmed b. Hanbel, Musned, V, 390).

Müfessirler genelde burada Hz. Osman ve sonrasında sahabe arasında çı-

kan fitnelerin kastedildiğini söyler. (Bu konudaki rivâyetler için bk.Taberî, VI, 218; İbnu Kesir, III, 577-578; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 44-45). Kuşkusuz burada anlatılanları sadece o döneme hasretmek doğru değildir. Burada zikredilen, toplumlarla ilgili genel geçer bir kuraldır. İslâm âlemi, ilk asırlardan bu yana Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki ihtilaflardan kaynaklanan pek çok sıkıntı çekmiş ve çekmeye devam etmektedir.

Âyet, toplumlarında ortaya çıkan ahlâk dışı davranışlar konusunda iyi kimselere de bir ihtardır: Kötü kimselerin işlemiş oldukları kötülüklerle mücadele etmediğiniz takdirde sizler de cezalandırılacaksınız.

Bir toplumda bireyler, toplumsal problemlere karşı duyarlı olmadıkça o toplum sağlıklı bir toplum olamaz. Bundan dolayı İslâm toplumunun temel niteliklerinden biri, iyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmaktır.

"Hatırlayın ki bir zamanlar çevrenizde hor görülüp ezilen az sayıda bir topluluktunuz ve insanların kaşla göz arasında işinizi bitirmesinden korkuyordunuz...."

Hitabın muhacirlere olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bütün Müslümanlara olduğunu söyleyenler de olmuştur. Aslında her iki kesime hitap olduğunu söylemeye engel bir durum yoktur. Müslümanlar Mekke'de küçük bir azınlık idi. Mekke müşrikleri onlara olmadık işkenceler uyguladıkları halde karşı koyacak güçleri yoktu. Nihayet Allah onlara Medine'yi sığınacakları bir yer yaptı ve buraya hicret ettiler. Hicretten kısa bir müddet sonra da Bedir'de Mekkeli müşriklerle karşı karşıya geldiler. Allah'ın yardımıyla onları yendiler. Daha önce Mekke'de iken düşmanları sadece Mekke müşrikleriydi. Medine'ye hicret ettikten sonra sayıları bir miktar artmıştı ama düşmanları da kat kat artmıştı. Mekkeli müşriklere Medine'deki müşrikler, Yahudiler ve münafıklar ilave olmuş, o dönemde dünyanın iki süper gücü olan İran ve Bizans da onlara düşman kesilmişti. Bütün düşmanlar, Müslümanları yok etmek peşindeydi. Ama Müslümanlar Allah'ın yardımıyla yollarına devam etti. O günün düşmanları ve o dönemin iki süper gücü yok oldu ama Müslümanlar hala vardır. Ne var ki bugün de Müslümanlar büyük bir kuşatma ve saldırıya maruz kalmışlardır. Hiçbir medeniyet ve toplum sürgit mevcut konumunu devam ettiremez; inişler ve çıkışlar olacaktır. Bu sebeple kuşatma altında olsalar bile varlıklarını devam ettiren Müslümanların da elbet çıkış yolu olacaktır. Çıkışlarını gerçekleştiremeyen toplumlar, varlıklarını devam ettiremeyenlerdir.

"Ey iman edenler! Bile bile size emanet edilenlere hıyanet etmke suretiyle sakın Allah'a ve elçisine hıyanet etmeyin!"

Hıyanet, emanete riayet etmemektir. Burada emaneti de hıyaneti de geniş anlamlarıyla anlamak gerekir. Emrettiklerini yerine getirmemek ve yasak-

larını çiğnemek, Allah'a ihanetin; Peygamber'in yolundan gitmemek ve o zaman devlet başkanı olması hasebiyle İslâm toplumunun sırlarını ifşa etmek, kamu malına zarar vermek, ganimetlerden çalmak Peygamber (s.a.v.)'e hıyanettir. Bilgileri dışında mallarına zarar vermek, emanet ettikleri herhangi bir şeye zarar vermek veya sırlarını ifşa etmek de insanlara hıyanet cümlesindendir. (Kasimî, III, 2978). Yine kişinin görevlerini yerine getirmemesi, mesela memurların veya idarecilerin görevlerini ihmal etmeleri kamuya karşı işlenen hıyanetin; kişinin kendi canına zarar veren ve sağlığına zarar getiren davranışlarda bulunması kendisine hıyanet kapsamına giren hususlardır.

Âyetin nüzul sebebine dair farklı rivayetler nakledilir. Bu rivayetlerde yukarıda anlatılan hıyanet çeşitleri zikredilir. (Taberî,VI, 221-223; İbnu Kesir, III, 581-582).

Âyette *bilerek* kaydının konmuş olması bilerek işlenen suç ve günahların bilmeden işlenenlerden çok daha kötü bir davranış olduğunu göstermek içindir.

Önceki âyette Allah'ın nimetleri ve bu nimetlere şükretmenin gerekliliği anlatılmıştı. Şükretmenin çeşitlerinden biri de Allah'ın belirlediği sınırlarda durmak ve onları çiğnememek yani hıyanet etmemektir. Hıyanet genelde mal sevgisinden veya akrabaları kayırmaktan kaynaklanır. Bir sonraki âyet buna dikkat çekmektedir:

"Bilesiniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihandır. Allah'ın katında ise çok büyük bir mükâfat vardır."

Fitne kelimesinin anlamlarına yukarıda dikkat çekmiş ve anlamlarından birinin imtihan olduğunu belirtmiştik. Burada bu anlamı vermeyi uygun gördük.

Mal ve çocuklar imtihan araçlarıdır; onlar yüzünden insanlar bazen hıyanette bulunabilir. Bu sebeple burada mal ve çocukların fitne/imtihan aracı oldukları zikredilmektedir. Ancak mal ve çocukların imtihan aracı oluşları, onların dışlanmalarını gerektirmez. Burada, insana bir emanet olan mal ve çocuklar konusunda ahlâki değerlere riayetin önemine ve buna riayet edilmediği takdirde insanın azapla cezalandırılmasına sebep olacaklarına dikkat çekme vardır. Ayrıca imtihan sadece azabı değil, mükâfatı da gündeme getirir. İmtihan sonucunda başarılı olmak da başarısız olmak da söz konusudur. Mesela malını helal yoldan kazanıp helal yolda harcayan, zekâtını veren ve fakirleri gözeten kimse malı sayesinde sevap kazanır, mükâfatı hak eder.

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız size, (iyiyi kötüden ayıran) **bir temyiz kabiliyeti verir; kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."**

İyiyi kötüden ayırabilme kabiliyeti olarak tercüme ettiğimiz *furqân* kelimesini kurtuluş, çıkış yolu şeklinde anlamlandıranlar da olmuştur. Ancak bizim verdiğimiz anlamı veren müfessirler daha çoktur. Zaten iyiyi kötüden ayırma yeteneğine sahip olan, neticede bir çıkış yolu bulur ve kurtuluşa erer. İnsan menfaatten, kaprislerden, kin ve nefret gibi duygulardan, dengesiz ve aşırı sevgiden kendini ne ölçüde uzak tutabilirse doğru karar verme yeteneği de o ölçüde gelişir. Allah'a karşı gelmekten sakınma, insanda söz konusu ettiğimiz etkileri azaltan bir olgudur. İnsan aklı bu etkilerden uzak kalabildiği ölçüde daha tutarlı kararlar verir. Bu sebeple Allah'a karşı gelmekten sakınma, yani takva ile doğru karar verme arasında yakın bir ilişki vardır. İnsan aklının hata yapması, eksik bilgiden yahut sözünü ettiğimiz duyguların etkisinden kaynaklanır.

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُۜ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِر۪ينَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا
قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا
اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣١﴾ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ
الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ
اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ
ف۪يهِمْۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾
وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُٓوا اَوْلِيَٓاءَهُۜ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُٓ اِلَّا الْمُتَّقُونَ

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةًۜ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

30. Yine o vakti de hatırla, inanmayanlar seni bütünüyle etkisiz hale getirmek, öldürmek veya sürüp çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar sana tuzak kurarken Allah da karşı tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir.

31. Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, "Artık işittik! İstesek biz de bunun bir benzerini söyleriz. Zaten o, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler.

32. Bir vakit de onlar; "Allah'ım! Eğer o (kitap) **katından gelen bir gerçek ise gökten üzerimize taşlar yağdır veya bize acıklı bir azap ver" demiştiler.**

33. Halbuki sen aralarında iken Allah onlara azap verecek değildir. Bağışlanmayı dileyip duruyorlarken de Allah onlara azap verecek değildir.

34. Ama Mescid-i Haram'dan alıkoyup duruyorlarken Allah'ın onlara azap vermesini gerektirecek başka neleri olabilir ki? Üstelik onlar oranın gerçek koruyucuları ve bakıcıları da değildir. Oranın asıl koruyucuları ve bakıcıları, Allah'tan hakkıyla sakınıp korkanlardır; ne ki onların çoğu bilmez.

35. Zaten Kâ'be'nin yanında tapınmaları da ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan öte gitmez. Tadın o halde azabı; inkâr edip durmamıza karşılık!

Gün geçtikçe Medine'de İslâm'a girenler çoğalıyordu. Müslümanlardan Medine'ye hicret edenler de olmuştu. Peygamber'in de Medine'ye giderek onların başına geçmesiyle yıllardır işkence ettikleri Müslümanların kendileri için bir tehlike olmalarından endişe eden Müşrikler, buna çare aramak için *Daru'n-nedve*'de toplandılar. Kimi Muhammed'i bir eve hapsedip bağlayalım, evi tamamen kapatalım ve sadece yemeği için bir gedik bırakalım, ölünceye kadar orada kalsın, dedi. *"Bütünüyle etkisiz hale getirmek'* ifadesiyle kastedilen budur.

Kimi, uzaklara sürgüne gönderilmesini teklif etti. Ebu Cehil ise her kabileden bir gencin seçilmesini ve bunların Muhammed'i suikastle öldürmelerini teklif etti. Her kabileden bir genç seçilip bu gençler birlikte onu öldürecekleri için, kendisinin kabilesi bütün kabilelere karşı intikam almak için harekete geçemeyecekti. *"öldürmek veya sürüp çıkarmak için onlar sana tuzak kurarken"* ifadesiyle de bu iki görüş kastedilmektedir. Nihayet Ebu Cehil'in teklifi kabul gördü. Bunun üzerine hicret etmesi için Allah kendisine izin verdi. Cebrail, müşriklerin kurdukları bu komployu Peygamber'e haber verdi ve o gece yatağında yatmamasını söyledi. O da Ali'yi kendi yatağına yatırdı ve Ebu Bekir'le birlikte Medine'ye hicret etti. Böylece Müşriklerin kurdukları tuzak boşa çıkmış oldu.

Kuşkusuz yüce Allah tuzak kurmaz; tuzak kurmaya ihtiyacı da yoktur. Allah'ın *tuzak kurması,* müşriklerin tuzaklarını boşa çıkarması anlamındadır. O, tuzak kuranların tuzağını boşa çıkardığı gibi tuzak kuranların kendi kurdukları tuzağa düşmelerini de sağlar.

"Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, 'Artık işittik! İstesek bunun bir benzerini biz de söyleriz. Zaten o, eskilerin masallarından başka bir şey değildir' dediler."

Kur'ân âyetlerini işittiklerinde Mekke müşriklerinin böyle demeleri, İslâm'a karşı ne denli inatla karşı koyduklarını gösterir. Aslında Kur'ân-ı Kerim onlara meydan okumuştu da onlar Kur'ân'ın bir sûresine dahi benzer getirememişlerdi. Oysa onlar hitabet ve şiirle ilgili panayırlar düzenleyen dil ustalarıydılar. Ama Kur'ân'ın bir sûresine dahi benzer getirmeye kalkışmaktan çekindiler. Çünkü getiremeyeceklerini biliyorlardı. Bununla birlikte Kur'ân'la karşılaştıklarında, *biz de benzerini getirebiliriz* demekten ve Kur'ân'ın geçmişlerin masalları olduğunu söylemekten geri kalmıyorlardı.

Nakledilir ki Nadr b. Hâris adındaki kişi İran topraklarına gidiyor, orada İran krallarından Rüstem'le ve diğer krallarla ilgili hikâyeler derliyor, oradan Yahudi ve Hıristiyanlara uğruyor ve geçmiş milletlere dair hikâyeler dinleyerek bunlarla Kur'ân'a benzer getirme çabalarına giriyordu. Ne var ki anlattıkları bir işe yaramıyor ve insanlar İslâm'ı seçmeye devam ediyordu. O da anlattıklarının Kur'ân'ın anlattıkları düzeyinde olmadığını biliyordu. Ama İslâm'a karşı beslediği kinden dolayı insanları İslâm'a girmekten alıkoymak için bunu yapmaya devam etti. Bu şahıs bilahare Müslümanlara esir düşmüş ve öldürülmüştür.

Nadr'ın yaptığı, dil açısından Kur'ân'ın benzerini getirmek değildi. Çünkü o da diğer müşrikler de dil açısından bir benzerinin getirilemeyeceğini gayet iyi biliyorlardı. Onun yaptığı; içerik açısından benzerini getirme çabasıydı; ne var ki bu çabası da boşa gitmişti.

"Bir vakit de onlar 'Allah'ım! Eğer o (kitap) **katından gelen bir ger-**

çek ise gökten üzerimize taşlar yağdır veya bize acıklı bir azap ver' demiştiler."

Şayet burada sözü edilen müşrikler samimi insanlar olmuş olsaydılar *"Allah'ım bu kitap senin katından ise kendi katından olduğuna dair bize doyurucu bir bilgi ver ve bizi de ona inanmaya yönlendir"* anlamında bir dua yapmaları gerekirdi. Ama İslâm'a olan düşmanlıkları o denli katı ve inkârda devam etme inatları o kadar ileri idi ki Kur'ân gerçekten Allah katından indirilmişse ona inanmaktansa gökten yağan taşlarla cezalandırılmayı yeğliyorlardı.

Günümüzde de aynı inatla İslâm'a düşmanlıklarını sürdürenler vardır. Böyle olmasaydı bu âyetin Kur'ân'da yer almasının bir anlamı olmazdı. Bir görüş ileri sürüldüğünde bunun gayet makul ve mutlaka uyulması gereken bir görüş olduğunu söylediği halde söz konusu görüşün dinden kaynaklandığını öğrendiğinde ona şiddetle karşı çıkan nice kimseler vardır.

"Halbuki sen aralarında iken Allah onlara azap verecek değildir. Bağışlanma dileyip duruyorlarken de Allah onlara azap verecek değildir."

Yüce Allah'ın toplumları cezalandırma konusunda kuralları vardır. Bir peygamber kavmi içerisinde iken o kavim yok edici bir helak ile cezalandırılmaz. Peygamberin ve ona tabi olanların oradan uzaklaşmaları gerekir. İman edenlerin bu tür toplu cezalara maruz kalmamaları, toplumlarında ortaya çıkan kötülüklerle mücadele etmelerine bağlıdır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayı bırakırlarsa onlar da toplumlarıyla birlikte cezalandırılırlar. Yine âyette de ifade edildiği gibi suç işlemiş olanlar pişmanlık duyar ve bağışlanmayı dilerlerse yine o toplum cezalandırılmaz. Ayrıca her günah dünyada cezalandırılmayı gerektirmediği gibi her ceza da mutlaka o toplumun kökten yok edilmesi şeklinde tahakkuk etmez. Cezalar da derece derecedir. Mesela, Mekke müşrikleri, Müslümanları yurtlarından çıkarmaları ve onlara işkence uygulamaları sebebiyle bilahare Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle cezalandırılmışlardır.

"Ama Mescid-i Haram'dan alıkoyup duruyorlarken Allah'ın onlara azap vermesini gerektirecek neleri olabilir ki?..."

Müşriklerin, Müslümanları ibadet gayesiyle de olsa Mescid-i Haram'dan alıkoydukları ortada iken cezalandırılmalarına engel bir durum yoktur. Mekkeliler hicretten itibaren Müslümanların Mescid-i Haram'a girmelerini engelliyorlardı. Hatta daha öncesinde bile buraya giren Müslümanlara eziyet ediyorlardı. Hâlbuki onlar, müşrik olmaları ve bozgunculuk çıkarmaları nedeniyle Mescid-i Haram'ın yönetimini ellerinde bulunduracak ehliyette de değildiler. Bu halleriyle Ka'be'yi inşa eden Hz. İbrahim'in temsilcileri de olamazlardı. Hak sahibi olmak ve ehil olmak yahut Hz. İbrahim'in temsilcisi olmak soy

sop ile ilgili bir şey değildir. Hz. İbrahim'in müşriklerle hiçbir bağlantısı olamaz. Nitekim soyundan gelenler için dua ettiğinde, duasının zalim ahfadı için geçrli olmayacağı kendisine bildirilmiştir. Mescid-i Haram'a asıl ehil olanlar, kendilerini şirkten koruma altına almış olanlardır. Ancak müşrikler bunu anlamazlar. Onlar, her şeyin soya dayalı olduğunu, soya dayalı bir hak ve ehliyetin var olduğunu sanırlar.

"Zaten Kâ'be'nin yanında tapınmaları da ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan öte gitmez. Tadın o halde azabı; inkâr edip durmamıza karşılık!"

Müşriklerin Mescid-i Haram'a ehil olmamalarının gerekçelerine bu âyette de devam edilmektedir. Önceki âyette Müslümanları buraya girmekten alıkoydukarı ifade edilmişti. Eziyet ederek Müslümanları oradan uzaklaştıramadıklarında ise ibadetlerine engel olmak için ıslık çalıp alkış tutuyorlardı. Bazı müfessirler ise onların Ka'be çevresindeki ibadetleri bu şekildeydi demektedir. Buna göre, müşrikler Kâ'be'yi çıplak olarak tavaf eder, ıslık çalar ve alkış tutarlardı. (İbnu Kesir; III, 593; Kasimî, VIII, 2989-2992).

İster Müslümanları engelleme amacıyla bunu yapıyor olsunlar ister gerçekten kendi ibadet merasimleri bu şekilde olmuş olsun bu tarz bir ibadet, peygamberlerin tebliğ ettikleri ibadet şekilleri arasında bulunmamaktadır. Sonradan çıkarılan ibadet şekilleri bid'attir. Bütün din mensupları arasında sonradan çıkarılmış bid'atler vardır. Müslümanlar da benzeri bid'atler uydurmuşlardır.

İbnu Teymiye, Allah'a yaklaşmak ve O'na ibadet etmek maksadıyla bir araya gelerek alkış tutmanın, şarkı söylemenin, tef çalmanın, ney üflemenin İslâm diniyle ilgisi bulunmayan hususlar olduğunu belirtir. O şöyle demektedir: *Ne Peygamber bunu yapmıştır ne de halifeleri... Üstelik müctehid imanlardan bunu hoş karşılayan da yoktur. Ne de sahabe, tabiin veya onların peşinden gelen nesilde İslâm ülkesinin herhangi bir bölgesinde bunu uygulayan Müslümanlar olmuştur. Sema' olarak bilinen bu bid'at, ilk üç nesilden sonra ortaya çıkmıştır. Şafiî, Ahmet b. Hanbel ve diğer imamlar bu gibi şeyleri hoş karşılamamış, bu tür meclislerden uzak durmuşlardır. İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Ma'ruf el-Kerhi, Ebu Süleyman ed-Dârânî, Ahmed b. Ebi'l-Huvvâri, Serî Sekatî ve benzeri ilk dönem sûfîleri de bu tür meclislere katılmamışlardır.* (İbnu Teymiye'den naklen, Kasimî, VIII, 2993).

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki bu gibi şeylerin ibadet niyetiyle yapılması ile başka niyetlerle yapılması farklı şeylerdir. Burada kınanan, bu gibi şeylerin Allah'a yakınlaşma ve ibadet maksadıyla yapılmasıdır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ
تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ
وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا
فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا
فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ
لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

36. İnkâr edenler, Allah'ın yolundan alıkoymak için mallarını harcıyorlar; harcayacaklar da! Lâkin daha sonra bu onların aleyhine dönen bir pişmanlık kaynağı olup çıkacaktır; en nihayet onlar mağlub edilirler. İnkâr edenlerse cehenneme sevkedilirler.

37. Bu, Allah'ın pis olanı temiz olandan ayıklayıp pis olanların bir kısmını bir kısmı üzerinde toplaması, sonra da hepsini üst üste yığarak cehenneme atması içindir. İşte onlardır hüsrana uğrayanlar.

38. O inkâr edenlere de ki: "Yaptıklarına son verirlerse geçmişte yaptıkları bağışlanacaktır; ama direnip devam edecek olurlarsa geçmiştekilere yapılan uygulama bellidir."

39. Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet yaptıklarına son verirlerse kuşkusuz ki Allah yaptıklarını görmektedir.

40. Yüz çevirirlerse biliniz ki Allah sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.

Âyetin Ebu Süfyan hakkında indirildiği söylenir. Ebu Süfyân Uhud savaşında taşradan gelip Mekke civarına yerleşen garibanlardan iki bin kişiyi ücret karşılığında Müslümanlara karşı savaşa sokmuştu (Taberî, VI, 244-245). Bedir yenilgisinden sonra aynı şahıs Mekke zenginlerine gitmiş ve savaşa hazırlık olarak onlardan mal toplamıştır. Yine değişik savaşlar için Mekke zenginlerinin çok miktarda harcama yaptıkları nakledilmektedir. Ama savaşlarda müşrikler hep kaybetmişler. Yapmış oldukları harcamalar, bir pişmanlık duygusuyla kalplerine oturmuştur. Dünyada yenilgi ve pişmanlıkla cezalandırıldıkları gibi âhirette de bu yaptıklarından dolayı şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır.

Kuşkusuz, İslâm'ı engellemek için İslâm'a karşı olanların yaptıkları harcamalar, o dönemle sınırlı olsaydı bunun Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına ihtiyaç duyulmazdı. Benzeri çabalar, her dönemde var olagelmiştir. Günümüzde de bu yolda pek çok servetler harcanmaktadır. Pek çok bölgede İslâm karşıtı okullar, kurslar açılmakta, zavallı birçok Müslüman da çocuklarını buralara göndermektedir. Artık insanların büyük bir kısmının tek endişesi vardır; bu dünya hayatı. Çocukları bu dünya hayatında iyi bir meslek edinsin de ne olursa olsun. Hıristiyan misyonerler, İslâm âleminde felaket bölgelerini kollamakta, deprem, savaş ve benzeri felaketlerden sonra buralara yerleşerek Müslüman çocuklarını kendi memleketlerine götürmekte veya felaket bölgelerinde oluşturdukları barınma yerlerinde onları İslâm'dan vazgeçirmeye gayret etmektedir.

Müslümanlar Müslümanlıklarını devam ettirmek ve dinlerinin gereğini yapmak üzere gayret gösterir, bunda ısrarlı olurlarsa mutlaka galip gelecekler; İslâm karşıtları da hem bu dünyada hem de âhirette kaybedenlerden olacaklardır. Müslümanların bu başarıları ve inkâr edenlerin de kaybedişleri, **"pis olanı temiz olandan ayıklayıp pis olanların bir kısmını bir kısmı üzerinde toplaması, sonra da hepsini üst üste yığarak cehenneme atması içindir. İşte onlardır hüsrana uğrayanlar."**

"O inkâr edenlere de ki: "Yaptıklarına son verirlerse geçmişte yaptıkları bağışlanacaktır..."

İnkâr edenler ve İslâm'dan alıkoymak için mallarını harcayanlar, hatta Bedir savaşında Müslümanları öldürmüş olanlar şayet bu yaptıklarından vazgeçecek ve Müslüman olacak olurlarsa durum ne olacaktır? Çünkü bunlar geçmişte suç işlemişlerdir. Dünya hayatında bunlara ceza verilecek mi? Âhirette bir cezaya çarptırılacaklar mı? İşte âyet bu sorulara cevap vermektedir. Buna göre, inkârından vazgeçip İslâm'ı kabul eden kimsenin geçmişte yaptıklarının tamamı bağışlanır. İslâm'dan önce işlemiş olduğu suçlardan dolayı hem bu dünya hayatında cezalandırılmaz, hem de âhirette. Sadece o şahısta kul hakkı varsa, mesela birinin malını çalmış veya ona zarar vermişse bazı âlimlere göre, bunu telafi etmesi gerekir. (Kurtubî, VII, 401).

Âyet hem akla gelebilecek bu tür sorulara cevap vermekte hem de İslâm kapısının herkese açık olduğunu ilan etmektedir. Bu çağrıya icabet etmeyenlere de Bedir'de ve geçmiş dönemlerde inkârda ısrar edenlerin akıbetini hatırlatmaktadır: **"Ama direnip devam edecek olurlarsa geçmiştekilere yapılan uygulama bellidir."**

"Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet yaptıklarına son verirlerse kuşkusuz Allah, yaptıklarını görmektedir."

Müfessirlerden önemli bir kısmı burada fitne kavramının şirk anlamında kullanıldığını söylemektedir. (Taberî, VI, 248; Beyzâvî, s.106; Ebu's-Suûd, IV, 21; Âlûsî, X, 8). Bu müfessirler genelde âyete, şirk ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın anlamını vermektedir. Mesela Âlûsî, *"Şirk yok oluncaya; mensuplarının helak olmasıyla veya öldürülme korkusuyla dinlerinden vazgeçip batıl dinlerin tamamı ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın"* demektedir.

Ancak İslâm'ın savaştaki hedefi, gerçekten şirki ortadan kaldırmak olsaydı bir bölge fethedildikten yahut o bölge savaşla veya savaşsız teslim olduktan sonra o bölge insanlarına İslâm'a girmeleri teklif edilir, kabul etmedikleri takdirde hepsinin öldürülmesi gerekirdi. Oysa yüce Allah, inanç konusunda bir zorlamanın yapılmayacağını bildirmektedir. (Bakara 2/256). İslâm'ın amacı şirki ortadan kaldırmaktır; ama zorla değil. İnsanlara İslâm'ı tebliğ ederek ve onları ikna ederek bu amacına ulaşmak ister. Şayet bu müfessirlerimiz, haklı gerekçelerle başlamış olan bir savaşa son vermenin gerekçelerinden biri, karşı tarafın şirkten vazgeçerek Müslüman olmaları olduğunu söylemiş olsalardı yahut insanları ikna yoluyla şirki ortadan kaldırmak olduğunu söylemiş olsalardı isabet etmiş olurlardı.

Kur'ân-ı Kerim'de *fitne* kelimesinin kullanıldığı anlamlardan birinin, baskı uygulayarak inançtan alıkoymak olduğuna daha önce birkaç kez dikkat

çekmiştik. Burada da bu anlamda kullanılmaktadır. Çünkü âyet, Müslümanlar üzerinde inanç konusunda baskı ortadan kaldırılıncaya kadar Müslümanların savaşmalarını emretmektedir.

Âyetin anlamının tam olarak vuzuha kavuşması, *"dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar"* kısmının iyi anlaşılmasına bağlıdır. Şirk ortadan kalkıncaya ve batıl dinlerin tamamı yeryüzünden silininceye kadar onlarla savaşın görüşünü ileri sürenlerin dayanaklarından biri, âyetin bu kısmıdır.

Fitne kelimesi, iman edenler üzerinde baskı uygulamak suretiyle onları dinden uzaklaştırma çabası olduğuna göre, dinin tamamının Allah'a ait olması, Allah'ın dinine bağlı olanların, kullarını sadece Allah'a ait kılarak hiçbir baskıyla karşılaşmadan dinlerinin gereklerini yerine getirme imkânına kavuşmalarıdır. Zaten inançlar söz konusu olduğunda İslâm bunların hepsine de özgürlük tanımaktır. Çünkü din seçme konusunda kimseye baskı yapılamaz. (Bakara 2/256). İnsanlar, kendi iradeleriyle inançlarını seçebiliyorlarsa bu konuda dinin tamamen Allah'a ait olması gerçekleşmiştir, demektir. Hatta Müslümanlar, başka inanç sahiplerine Müslüman olmaları için baskı uygulayacak olurlarsa Allah'ın inanç seçme konusunda dinine uymadıklarından, dini Allah'a ait kılmamış olurlar.

İslâm'a göre, savaş dini yaymak için yapılmaz, İslâm dinine yapılan baskılar ve Müslümanların haklarına tecavüz gibi sebeplerle yapılır. Eğer savaşın amacı dini yaymak olsaydı fethedilen yerlerde yaşayanlar, İslâm'ı seçmek için zorlanırlardı. İnsanları İslâm'ı seçmeleri konusunda zorlamak, Müslümanlar arasında münafıkların sayısını arttır. Münafıkları artan toplum ise içten içe çürümeye ve kendi sonunu hazırlamaya başlar.

Müslümanlara inançlarından dolayı baskı yapanlara da İslâm'ın kapısı açıktır. **"Şayet yaptıklarına son verirlerse kuşkusuz ki Allah yaptıklarını görmektedir."** İnkârlarından ve size baskı yapmaktan vazgeçer; sizinle savaşmaya son verirlerse Allah onları bağışlayacaktır. Ama **"Yüz çevirirlerse biliniz ki Allah sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."** Allah iman edenlerin yardımcısı olacaktır.

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ
يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٤١﴾ اِذْ اَنْتُمْ
بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ
اَسْفَلَ مِنْكُمْۜ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْم۪يعَادِۙ وَلٰكِنْ
لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًاۙ لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ
عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَم۪يعٌ
عَل۪يمٌۙ ﴿٤٢﴾ اِذْ يُر۪يكَهُمُ اللّٰهُ ف۪ي مَنَامِكَ قَل۪يلًاۜ وَلَوْ
اَرٰيكَهُمْ كَث۪يرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾
وَاِذْ يُر۪يكُمُوهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ ف۪ٓي اَعْيُنِكُمْ قَل۪يلًا وَيُقَلِّلُكُمْ
ف۪ٓي اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًاۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُورُ ﴿٤٤﴾

41. **Allah'a ve hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün** (yani iki topluluğun karşılaştığı gün) **kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz bilesiniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her ne varsa beşte biri Allah'a, Elçi'ye, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlaradır. Şüphesiz, Allah her şeye gücü yetendir.**

42. **Hani siz vadinin beri yamacında, onlar uzak yamaçta ve kervan ise sizden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer** (böyle olsun diye) **söz-**

leşmiş olsaydınız karşılaşma yeri ve zamanı konusunda ihtilaf ederdiniz. Lakin Allah, olmasını istediği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı. Böylece helak olan apaçık bir delil gördükten sonra helak olsun, sağ kalanlar da yine apaçık bir delilden sonra yaşasın. Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir.

43. Hani o zaman Allah sana onları rüyanda az gösteriyordu ya. Şayet onları çok göstermiş olsaydı bozguna uğrardınız ve savaş konusunda aranızda ihtilaf çıkardı. Fakat Allah sizi kurtardı. Şüphesiz O, kalplerde olanı bilir.

44. Karşılaştığınızda da olmasını istediği şeyi gerçekleştirmek için Allah sizin gözünüzde onları onların gözünde sizi az gösteriyordu. Ve hakikat, bütün işler Allah'a döndürülür.

Ganimet, savaşta Müslümanların ele geçirdikleri mallardır. Savaşmadan ele geçirilene *fey'* denir. *Enfâl* kelimesi ise ganimet anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin savaşta özel gayreti olanlara fazladan verilen ödüller olduğunu söyleyenlerin olduğuna da sûrenin ilk âyetinde dikkat çekmiştik.

Sûrenin ilk âyetinde Enfâl'in Allah ve Resûlüne ait olduğu söylenirken burada beşte birinin Allah ve Resûlüne ait olduğu ifade edilmektedir. O halde bu âyetle ilk âyet arasında bir çelişki var mıdır?

Kelime savaşta özel gayreti olanlara verilen ödüller anlamına alındığında iki âyet arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Ganimet anlamına alındığında da ortada bir çelişki yoktur. Sûrenin başında Enfâl'in Allah ve Resûlüne ait oluşunun vurgulanmasının nedenlerine dikkat çekmiş, ganimet konusunda sahabeden bazılarının tartışmaları üzerine âyetin indirildiğini belirtmiş ve Bedir savaşında gaybi yardımlardan söz etmiştik. Buna göre âyet, ganimetin taksimi konusunda hüküm bildirmekten çok imanî bir meseleyi gündeme getirmekte, başarıları Allah'a izafe edin, denmektedir. Burada ganimetin kimler arasında nasıl taksim edileceği tali bir meseledir. Âyet, ganimetlerin taksimi açısından hüküm ifade ediyor olsa bile iki durum arasında yine bir bir çelişki bulunmamaktadır. Şöyle ki:

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen taksim bir örneklemedir. Ganimetler gerçekten Allah ve resulüne aittir. Allah ve resulüne ait bulunan ganimetlerin nerede harcanacağı Peygamber (s.a.v.) ve ondan sonra da devlet başkanlarının verecekleri kararlara bağlıdır. Nitekim Mekke fethedildiğinde Mekkelilerin malları taksim edilmemiş, kendi halkına bırakılmıştır. Bu görüşü Malikî mezhebinden Mâzirî ileri sürmekte ve Malikî mezhebine bağlı

bazı âlimler tarafından benimsendiğini kaydetmektedir. (Kurtubî, VIII, 2-3). Ayrıca Hz. Ömer'in de Irak topraklarını savaşa katılanlara taksim etmediğini ve önceki toprak sahiplerine bıraktığını biliyoruz.

Belirtmek gerekir ki müçtehitler, genelde bu âyette anlatılan taksimi esas almışlar ve beşte birin Allah ve Peygamber'e, geri kalanın ise savaşçılara ait olduğunu söylemişlerdir. Ancak Allah ve Peygamber'e ait olan beşte birin, daha sonra gelecek olan devlet başkalarına verilip verilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Âyetin anlatım düzeninden anlaşılan, burada sözü edilen yetim ve akrabalar, şehit düşen kimselerin arkalarında bıraktıkları yetim çocukları ve akrabalarıdır. Allah ve Resûlüne ayrılan beşte bir paydan bir kısmı bunlara verilir.

"Hani siz vadinin beri yamacında, onlar da uzak yamaçta, kervan ise sizden daha aşağıda bulunuyordu..."

Âyet, Bedir savaşında Müslümanların ve müşriklerin konumlarını anlatıyor. Buna göre, Müslüman ordusu vadinin Medine tarafındaki yamacında, müşrik ordusu ise vadinin Mekke tarafındaki yamacında bulunuyordu. Hatırlatmak gerekir ki Müslümanlar, Ebu Süfyan'ın başında bulunduğu ticaret kervanını ele geçirmek için çıkmışlardı. Bunu haber alan Ebu Süfyan, kervanın rotasını değiştirmiş sahile yakın bir yerlere kaydırmıştı. Burası Bedir'e sadece üç mil uzaklıktaydı. Kervanı korumak için muhafızları da vardı. Böylece Müslümanlar bu muhafız güç ile müşrik ordusu arasında kalmışlardı.

Kur'ân-ı Kerim anlattığı olayların yer ve zamanı konusunda ayrıntılara girmez. Burada bu ayrıntılara girmesinin sebebi nedir?

Zemahşeri bu soruya şöyle cevap verir:

Bu ayrıntılara girilmesinin sebebi, düşman ordusunun güçlü bir konumda ve Müslüman ordusunun ise çok güçsüz bir konumda olduğunu anlatmaktır. Çünkü düşman ordusu hem sayıca daha fazla, hem silah bakımından daha güçlü ve hem de bulundukları yer bakımından çok daha olumlu bir konumda idi. İslâm ordusu ise hem sayıca çok daha az hem silah bakımından yetersiz hem de bulunduğu yerin konumu itibarıyla çok olumsuz bir durumda idi. Müslümanların bulunduğu yer kumluk bir yerdi ve hareket imkânları kısıtlıydı. Burada su da yoktu. Oysa düşmanın bulunduğu yerin zemini sağlamdı ve suyu vardı. Ordunun hareket kabiliyeti fazlaydı. Üstelik Müslümanlar, düşmanın iki gücü arasında kalmıştı. Kısaca *"Eğer sözleşmiş olsaydınız, karşılaşma yeri ve zamanı konusunda ihtilaf ederdiniz."* Buna rağmen İslâm ordusu galip gelmişse bunu Allah'ın yardımı dışında bir şeyle izah etmek mümkün değildir. (Zemahşeri, II, 190). *"Lakin Allah, olmasını istediği şeyi gerçekleştirmek için böy-*

le yaptı. Böylece helak olan apaçık bir delil gördükten sonra helak olsun, sağ kalanlar da yine apaçık bir delilden sonra yaşasın. Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir."

"Hani o zaman Allah sana onları rüyanda az gösteriyordu ya..."

Bedir savaşından önce Peygamber (s.a.v.) rüyasında düşman ordusunu daha az görmüştü. Rüyasını olduğu gibi sahabeye anlattı. Onlar da bundan dolayı moral bulmuşlardı.

Ne var ki söz konusu savaşta düşman ordusu, Müslümanların üç katından fazlaydı. Silah bakımından da daha güçlü idi. Bu sebeple Müslümanların moral takviyesine ihtiyaçları vardı. Belki gördüğü rüya, sayıca az olmaları, moralsizlik ve zayıflık anlamındaydı. Ancak Peygamber, rüyasını yorumlamadan ashabına anlatmıştı. Yorumlamaması, savaşta olmaları nedeniyle idi. Âyette de anlatıldığı gibi şayet onları çok görmüş olsaydı ve rüyasını bu şekliyle anlatmış olsaydı savaşıp savaşmama konusunda Müslümanlar tereddüt gösterecek, aralarında ihtilaf çıkacaktı.

Sonraki 44. âyette de Müslümanların kâfirlerin gözünde az gösterildiğinden söz edilmektedir. Çünkü onlar zaten çok idiler. Müslümanları daha az görmeleri, savaşı pek ciddiye almamalarını sağladı.

Bütün bunlar, Yüce Allah'ın gerçekleştirmek istediklerinin gerçekleşmesi içindi. Kuşkusuz O, hiç savaş olmaksızın da inkâr edenleri doğal bir âfetle yenilgiye uğratabilirdi. Ancak karşı tarafın gerçeği görmesi için bu olup bitenler daha etkili olacaktı. Müslümanlar da nasıl olsa Allah karşı tarafı doğal âfetlerle yenilgiye uğratıyor diyerek ciddiyetsizlik ve tembelliğe sürükleneceklerdi.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٤٥﴾
وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
ر۪يحُكُمْ وَاصْبِرُواۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِر۪ينَۚ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا

كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ
مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى
عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ
إِنِّي أَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

45. Ey iman edenler! Bir düşman grubuyla karşılaştığınız zaman dayanıklık gösterin; Allah'ı da çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.

46. Ayrıca Allah'a ve resulüne itaat ediniz. Birbirinizle çekişmeyiniz; sonra korkuya kapılır da zayıf düşersiniz. Ve sabredin; hiç kuşkusuz, Allah sabredenlerle beraberdir.

47. Taşkınlıkta bulunarak ve insanlara çalım satarak yurtlarından çıkan ve insanları Allah yolundan alıkoyan kimseler gibi olmayın, Allah elbette onların yaptığı her şeyi kuşatmıştır.

48. Hani şeytan onlara tüm yapıp ettiklerini güzel ve yerinde gösterip demişti ki: "Bugün size hiç kimse galip gelemez; üstelik ben de sizin yanınızdayım." Ama iki topluluk birbirinin görüş mesafesine girince şeytan gerisin geri kaçıp şöyle dedi: "Ben, elbette sizlerden uzağım, şurası kesin ki ben sizin görmediklerinizi görenim. Ben Allah'tan hakikaten korkmaktayım; çünkü Allah, azabı çok çetin olandır."

49. O sıra münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, "bunları dinleri aldattı" diyorlardı. Oysa her kim Allah'a tevekkül ederse bilmelidir ki Allah cidden güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.

Bedir savaşında Müslümanlar, Allah'ın olağanüstü yardımlarına mazhar olmuşlardı. Ancak bu, her zaman tekerrür edecek bir şey değildir. Çünkü o savaşta Müslümanlar yenilmiş olsaydı İslâm'ın yeryüzünden silinmesi anlamına gelirdi. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in de bu anlamda bir duası vardır. Ancak Müslümanların yapacakları her savaşta bu gerçekleşecek değildir. O halde savaşın normal kuralları konusunda Müslümanların uyarılması gerekiyordu. İşte bu âyetlerde bunlar anlatılmaktadır.

İlk âyette Müslümanlardan düşman ordusuyla karşılaşmaları durumunda sebat ederek direnmeleri ve Allah'ı çokça anmaları istenmektedir. Zaten sebat gösterip direnmezlerse Bedir'de sözü edilen, Allah'ın olağanüstü yardımı da söz konusu olmaz.

Savaşta Allah'ı anmanın iman eden savaşçıya ne denli bir moral takviyesi olduğunu inanmayanlar anlayamaz. Reşid Rıza'nın naklettiğine göre, Balkanlar savaşında Türk komutanlar bir ara askere namaz kılmayı ve ezan okumayı yasaklamış, "vatan için, vatan adıyla ve vatanın onuru için savaşmak gerektiğine" dair nutuklar atmışlar. Ne var ki Türk ordusu yenilgiye uğramıştır. Bunun üzerine komutanlar, tekrar ezana izin vermiş, sarıklı imamlar bütün tabura gönderilmiş ve onlara namaz kıldırmışlardır. O günün gazetelerinin anlattıklarına göre, askerler sevinçlerinden gözyaşları dökmüş, moral bulmuşlar ve Bulgarları yenmişler. (Reşid Rıza, Menar, X, 25-26).

"Ayrıca Allah'a ve resulüne itaat ediniz. Birbirinizle çekişmeyiniz; sonra korkuya kapılır da zayıf düşersiniz. Ve sabredin; hiç kuşkusuz, Allah sabredenlerle beraberdir."

Hem savaş konusundaki bu emir ve tavsiyeler hem de diğer konularla ilgili emir ve tavsiyelerde Allah ve Resûlüne itaat edin. Nitekim Uhud savaşındaki yenilgi, okçuların, Peygamber'in emirlerine itaat etmemeleri sonucunda olmuştu.

Bu emir ve tavsiyeler üzerinde bir araya geliniz. Bir orduda her kafadan bir ses geliyorsa o ordunun düşmana karşı galip gelmesi düşünülemez. Aranızda çekişme varsa kalplerinize de korku yerleşir zayıf düşersiniz.

"Taşkınlıkta bulunarak ve insanlara çalım satarak yurtlarından çıkan ve insanları Allah yolundan alıkoyan kimseler gibi olmayın, Allah elbette onların yaptığı her şeyi kuşatmıştır."

Müslümanlardan, Kureyş müşriklerinin durumundan ibret almaları istenmektedir. Kureyş ordusu kervanı kurtarmak için gelmişti. Ebu Sufyan, ticaret kervanın yolunu değiştirmiş aşağı yoldan götürmüştü. Kervan'a artık bir zarar gelmeyeceğini anlamış ve Kureyş ordusuna haber göndererek, *"kervanı kurtarmak için geldiniz, kervan kurtuldu, geri dönün"* demişti. O sırada Bedir'de Arapların panayırları vardı. Ebu Cehil ordunun geri dönmesini kabul etmedi. *"Buraya gelmişken develeri boğazlar kendimize ziyafet çekeriz. İçkilerimizi içer ve şarkıcılar şarkılarını söyler, eğleniriz. Böylece Arap kabileleri haşmetimizi görür, gözlerini korkuturuz"* demişti.

İşte burada Müslümanlara, müşriklerin bu taşkınlıkları gibi taşkınlıklarda bulunmamaları tavsiye edilmektedir. (Beğavî, I, 365; Âlûsî, X, 14). Müslümanlar hiçbir zaman şan ve şöhret için ya da boş bir gurur için savaşa çıkmazlar, çıkamazlar.

Müşrikler o ruh halleriyle şeytanın aldatmasına uygun bir ortama girmişti. Şeytan bu yaptıklarını onlara güzel göstermiş ve *"bugün sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım"* demişti. Nihayet iki ordu karşı karşıya geldiğinde gerisin geriye dönmüş ve *"Ben, elbette sizlerden uzağım, şurası kesin ki ben sizin görmediklerinizi görenim. Ben Allah'tan hakikaten korkmaktayım; çünkü Allah, azabı çok çetin olandır."* demişti. Şeytan bunu söylerken bazı müfessirlere göre, insan suretine girmiştir. Suretine girdiği kişi Süraka b. Malik'tir. Yolda müşrikler kendisiyle karşılaşmış ve o da âyette zikredilen sözlerle onları savaşa teşvik etmiş, savaş meydanına geldiğinde ise onlarla beraber olmaktan vazgeçmiştir. Bazılarına göre ise şeytan bunu kendi kendisine sessizce yahut müşriklerin kalplerine fısıldayarak söylemiştir. (Kasimî, VIII, 3013-3014).

"O sıra münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, 'bunları dinleri aldattı' diyorlardı..."

Münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar aynı kimseler midir? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. (İbnu Kesir, II, 419; VIII, 3015). Bazı müfessirler kalplerinde hastalık bulunmanın, münafıkların sıfatı olduğunu belirterek aradaki "vav" harfinin te'kid/pekiştirme ifade ettiğini söyler. Bazıları da burada sözü edilen kalplerinde hastalık bulunanların münafıklardan farklı bir grup olduklarını söylemektedir. (Taberî, VI, 266). Biz de farklı kimseler olduklarını söyleyenlerin görüşlerine katılıyoruz. Her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar şeklinde nitelenmişse de (Bakara 2/10) bu, münafıkların sadece bir niteliğidir. Kalbine henüz iman tam olarak yerleşmemiş kimselerin kalpleri de henüz sağlıklı bir kalp değildir. Buna göre:

Münafıklar, içlerinde iman etmedikleri halde iman ediyor görünenlerdir.

Kalplerinde hastalık bulunanlar ise iman henüz kalplerine kök salmamış olan ve bazen şüpheye düşerek imanı sarsılan, bazen de diğer mü'minler gibi imanlarıyla huzur duyanlardır. Kuşkusuz, imanın ölçülmesi, savaş gibi zor durumlarda sınanmak ile olur.

İşte bu münafıklarla zayıf imanlı kimseler, müşrik ordusunun Müslümanların üç katı olduğunu ve savaş araç-gereçleri bakımından çok daha güçlü olduğunu ve Müslümanların, korkmadan düşman ordusu karşısında saf tuttuklarını görünce şaşırmış ve *"bunları dinleri aldattı"* demişlerdir. Ama iman edenler şunu kesinlikle bilirler ki: *"Her kim Allah'a tevekkül ederse şüphesiz Allah güçlüdür ve her şeyi yerli yerince yapandır."*

وَلَوْ تَرٰٓى
اِذْ يَتَوَفَّى الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَاَدْبَارَهُمْۚ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ ﴿٥٠﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۙ ﴿٥١﴾ كَدَأْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ
اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۙ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ
بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِم۪ينَ ﴿٥٤﴾

50. Meleklerin, inkâr edenlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura "tadın cehennem azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin!

51. İşte bu, yaptıklarınız sebebiyledir. Şüphesiz ki Allah kullara zulmetmez.

52. Tıpkı Firavun yandaşları ve onlardan öncekilerin başına gelenler gibi... Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler. Allah da günahları sebebiyle onları kıskıvrak yakaladı. Şüphesiz, Allah güçlüdür ve cezalandırması çetindir.

53. Bu böyledir; çünkü Allah, bir kavim kendini değiştirmedikçe o kavme verdiği nimeti değiştirmez. Allah elbette her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

54. Tıpkı Firavun yandaşları ve onlardan öncekilerin başına gelenler gibi... Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler. Biz de günahları sebebiyle onları helak ettik Firavun taraftarlarını da suda boğduk. Onların hepsi zalim idiler.

Müfessirler genelde ilk âyette sözü edilen kimselerin Bedir savaşına katılmış Mekke müşrikleri olduğunu söyler. (Taberî, VI, 267; Vahidî, el-Veciz, s.444; Suyûtî, ed-Durr IV, 80). Hatta bazıları, savaş esnasında Müslümanlar yüzlerine vururken meleklerin arkadan onlara vurduklarını söylerler ki meleklerin savaşa katılmadıkları ve sadece mü'minlere moral takviyesi olsun diye göründükleri âyetlerin anlatımından açıkça anlaşılmaktadır. Haddizatında bunun Bedir savaşına katılmış müşriklere has olduğunu söylemek de bize tutarlı gelmemektedir. İbnu Kesir bununla ilgili olarak şöyle demektedir: "Olay her ne kadar Bedir vakası sebebiyle inmiş olsa da her inkâr eden için geçerlidir. Bu sebeple Yüce Allah, tahsis ifade eden bir ifade kullanmamıştır. Nitekim En'âm sûresinde de şöyle buyrulmaktadır: *"O zalimleri can çekişirlerken bir görsen! Melekler ellerini uzatmış şöyle diyorlardı; 'canlarınızı verin, Allah'a karşı söylediğiniz gerçek dışı şeylerden ve âyetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı bugün alçaltıcı bir ceza ile cezalandırılacaksınız.'* (En'âm V/93)." (İbnu Kesir, II, 421). Kuşkusuz, ölüm esnasında veya cehenneme götürülürken bu muameleye tabi tutulmaları kendilerine yapılan bir haksızlık değildir. Yaptıkları sebebiyle bunlar başlarına gelmektedir: "**İşte bu, yaptıklarınız sebebiyledir, Şüphesiz ki Allah kullara zulmetmez.**"

"Tıpkı Firavun yandaşları ve onlardan öncekilerin başına gelenler gibi... Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler..."

Mekke müşriklerinin Bedir'de uğradıkları yenilgi ve meleklerin bu şekilde canlarını alışları kendi inkârları sebebiyledir. Nitekim onlar gibi davranan Firavun taraftarları ve Hz. Nuh'un kavmi, Âd ve Semûd kavimleri gibi daha önceki münkirler de yaptıkları sebebiyle cezalandırılmışlardı. Onlar da aynen bunlar gibi Allah'ın peygamberlerine verdiği mucizeleri inkâr etmiş, peygamberlere karşı gelmiş ve kendilerini çok güçlü sanmışlardı. Şüphesiz ki Allah daha güçlüdür, gücüne sınır yoktur. Cezalandırması da çok çetindir.

"Bu böyledir; çünkü Allah, bir kavim kendini değiştirmedikçe o kavme verdiği nimeti değiştirmez. Allah elbette her şeyi işiten ve her şeyi bilendir."

Kavim kelimesi nekre/belirsiz getirilmiştir. Kelimenin bu şekilde kullanılması genellik ifade etsin diyedir. Yani hangi kavim olursa olsun kendini değiştirmedikçe Allah o kavme verdiği nimeti değiştirmez. Kavimlerin nimetleri elde edişleri de böyledir. İnançlarıyla, ahlâk ve davranışlarıyla bir nimeti hak eder ve o nimeti elde ederler. O nimeti hak eden inanç ve davranışlardan vazgeçince de o nimeti yitirirler. Allah'ın adaleti bunu gerektirir. Âyetin **"Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir"** cümlesiyle son bulması, toplumlarda olup biten her şeyden haberdar olduğunu ve toplumlardaki değişimleri sürekli takip ettiğini; adaleti çerçevesinde değişimlerin olduğunu; toplumlardaki değişimlerin kuralsız olmadığını vurgulamak içindir. Toplumların kaderi, toplumların davranışlarına göre şekillenmiştir. Yüce Allah bunun böyle olmasını dilemiştir.

Allah, tabiata birtakım kurallar/kanunlar hâkim kıldığı gibi toplumları da birtakım kurallara/kanunlara tabi tutmuştur. Nasıl tabiatta rastgele şeyler meydana gelmiyorsa toplumlarda da böyledir.

Müslüman toplumlar bugün içinde bulundukları durumu bu çerçevede değerlendirmelidirler. İslâm'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar küçük bir azınlıktı. O günün süper güçleriyle baş edebildiler. İslâm'ın ilk doğuşunda hâkim olan iki büyük süper gücü dize getirdiler. Adaleti dünyaya hâkim kıldılar. Diğer inanç mensuplarına adaleti götürdüler, inançlarının gereğini yerine getirmelerine imkân verdiler. Ama bugün İslâm topraklarında kendi inançlarını rahat yaşayamıyor ve dile getiremiyorlar. Topraklarının birçoğu yabancılar tarafından işgal edilmiştir. Yer altı zenginlikleri başkaları tarafından sömürülmektedir. Dünyanın her tarafında horlanır hale gelmişlerdir. Allah elbette zalim değildir. Bir toplum kendi kendini değiştirmedikçe Allah o topluma verdiği nimeti geri almaz. O halde kusuru önce kendilerinde aramalılar. Yüce Allah, toplumlara birtakım kuralları hâkim kılmıştır. Toplumlar bu kurallara göre şekillenir, itibar görür yahut itibardan düşerler. Söz konusu kurallar konusunda Allah toplumları kayırmadığı gibi onları dışlamaz da.

Milliyetçi akımlar o denli yaygınlaştı ki toplumlar nefis muhasebesi yapamaz hale geldi. Artık tutarsız taraflarını tespit edip onları düzeltme yerine olumsuz taraflarını savunur ve onları bir mükemmeliyetmiş gibi ileri sürer oldular.

Tarih ilmi de işlevini yitirdi. Her toplum tarihini kutsallaştırır oldu. Oysa tarih ilmi, hataları tekrar etmemek ve olumlu tarafları devam ettirmek içindir. İslâm toplumları, geçmişte işledikleri hataları tespit ederek bunlardan kurtulma tedbirleri alacakları yerde, başarısızlıklarını hep başkalarının üzerine atarak hatalarında ısrar etmeye devam ediyor. "**İşte bu, yaptıklarınız sebebiyledir. Şüphesiz ki Allah kullara zulmetmez.**"

"Tıpkı Firavun yandaşları ve onlardan öncekilerin başına gelenler gibi... Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler..."

Kendini değiştirip daha önce ellerindeki mevcut nimetleri yitirenlere burada misal verilmektedir. Onlar ellerindeki nimeti yitirmekle de kalmamış, bir de cezalandırılmışlardır. Firavun yandaşları suda boğulmakla, onlardan öncekiler ise farklı yollarla helak edilmişlerdir. Ama hepsi de zulümleri sebebiyle hem ellerindeki nimetleri yitirmişlerdir hem de cezalandırılmışlardır. Cezalandırılmaları, tamamen Allah'ın toplumlara hâkim kıldığı kurallar ve kanunlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Allah hiçbir topluma zulmetmez.

Bu âyet, 52. âyetin bir tekrarı gibi görünmektedir. Oysa 52. âyet, peygamberleri yalanlama geleneği ile, bu âyet ise toplumların değişime uğramalarıyla ilgilidir. (Kurtubî, VIII, 31).

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٥٥﴾ اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ
مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ
بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ
خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

55. Muhakkak ki Allah katında canlıların en kötüsü, inkârda bulunan ve sonuç olarak îmân etmeyenlerdir

56. Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın kimselerdir ki anlaşmaların ardından her defasında verdikleri sözleri hiç sakınmadan bozarlar.

57. Dolayısıyla eğer savaşta onları karşında bulursan öyle bir darbe vur ki, geride kalanları darmadağın etsin berikiler de akıllanıp ibret alsın.

58. "Mamafih, şayet bir topluluğun hıyanet etmesinden endişe duyacak olursan sen de buna karşılık antlaşmayı bozduğunu onlara ilan et; çünkü Allah hainlik edenleri sevmez."

59. İnkâr edenler paçayı kurtardıklarını sanmasınlar; onlar kesinlikle (bizi) **aciz bırakamazlar.**

Bir topluluğun inanmıyor olması, Müslümanların onlara savaş açmalarına sebep değildir. Ama Müslümanlarla antlaşma yapıp tek taraflı ve Müslümanlara haber vermeden antlaşmayı bozmaları savaş sebebidir.

Ayetlerde Medine Yahudileri anlatılmaktadır. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde dışarıdan Medine'ye yapılabilecek saldırılara karşı ortak savunma yapmak konusunda onlarla antlaşma yapmıştı. Mekke müşrikleri Medine'ye saldırdıklarında Müslümanların yanında yer alacaklarına el altından Mekke müşriklerine destek vermişlerdir.

İnkâr etmeye kendilerini şartlandırmış olmaları ve bu davranışları nedeniyle canlıların en kötüsü olmakla nitelenmişler ve savaşta bu gibi antlaşmaları tekrar tekrar bozanlarla karşı karşıya geldiklerinde başkalarına örnek olacak şekilde perişan edilmeleri istenmektedir.

"Mamafih, şayet bir topluluğun hıyanet etmesinden endişe duyacak olursan sen de buna karşılık antlaşmayı bozduğunu onlara ilan et; çünkü Allah hainlik edenleri sevmez."

Müslümanlar tek taraflı ve karşı tarafa haber vermeden antlaşmayı bozamazlar. Antlaşmayı bozmaları karşı tarafın ihanetine bağlıdır. Ancak karşı tarafın ihanet edeceğine dair kanaat delillerle desteklenen güçlü bir kanaat olmalıdır. Ayette تَخَافَنَّ kelimesinin sonunda tekit "nûnu" bulunması , bu sebeple getirilmiştir. Yani ihanet edeceklerine dair güçlü bir endişeniz varsa antlaşmayı bozarsınız denmektedir. İhanet edeceklerine dair bu şekilde güçlü bir endişe olsa bile antlaşmanın bozulduğu karşı tarafa bildirilmeden antlaşma bozulmuş sayılmaz.

Ayette sözü edilen, iki tarafın eşit olması, iki tarafın da antlaşmanın bozulduğunu bilme konusunda eşit olmalarıdır.

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ
بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ
اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ
إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

60. Onlara karşı elinizden geldiğince kuvvet ve bağlı atlar hazır bulundurun. Böylece Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı, onların yanı sıra sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği başka düşmanlarınızı yıldırmış olursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tastamam verilir; hak kaybına da uğratılmazsınız.

Düşman için kuvvet hazırlamanın gayesi, ayetten de açıkça anlaşıldığı gibi düşmanı yıldırmak, Müslümanlara karşı saldırgan tutumlarına engel olmaktır; savaşa girişip onları öldürmek değildir.

Savaşa daima hazırlıklı olmak ve güçlü olmak bilinen düşmanların yanında kötü niyetlere sahip toplumların da Müslüman topluma göz dikmesine engel olur. Nitekim önceki âyetlerde sözü edilen Medine Yahudileri Müslümanları çok güçlü bulmuş olsalardı antlaşmayı bozmaz ve müşriklere destek vermezlerdi. Savaşa taraftar olmayan Müslümanlar güçlü olmalılar ki savaşa engel olsunlar.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

وَاِنْ يُر۪يدُٓوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُۜ هُوَ الَّذ۪ٓي اَيَّدَكَ
بِنَصْرِه۪ وَبِالْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿٦٢﴾ وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْۜ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا ف۪ي
الْاَرْضِ جَم۪يعاً مَٓا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْۜ
اِنَّهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٦٣﴾

61. Eğer barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Şüphesiz ki O, işitendir, bilendir.

62. Şayet seni aldatmak isterlerse şüphesiz ki Allah sana yeter. Çünkü O seni, hem kendi yardımıyla hem de mü'minlerle destekledi.

63. Ve iman edenlerin kalplerini birbirine kaynaştırdı. Eğer sen yeryüzündekilerin tamamını da harcasaydın onların kalplerini yine kaynaştıramazdın; ama Allah onları birbirine ısındırdı. Çünkü O, son derece güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.

Müslüman toplum savaşa taraftar olmasa da savaşın çıkması mukadderdir. İslâm'ın doğuşunda da Müslümanlar savaştan uzak durmaya çalışmış, ama müşriklerin baskı ve işkencelerine maruz kalmış, dinlerinden vazgeçmeleri için kendilerine şiddet uygulanmış ve yurtlarından çıkarılmışlardır. Müslümanlar bu zulme engel olmak için savaşmak zorunda kalmışlardır. Başlamış olan bir savaşta bile şayet inkâr edenler barışa yanaşır ve iman etmiş olanları dinlerinden vazgeçirme konusundaki baskılarından vazgeçecek olurlarsa Müslümanların da barışa yanaşmaları istenmektedir. Çünkü Müslümanlar galip gelmek için yahut ganimet elde etmek için savaşmazlar; kendilerine yapılan saldırılara ve baskılara engel olmak için savaşırlar.

İnanmayanların barışa yanaşmaları hile sonucu olabilir ve toparlanıp güç kazandıktan sonra tekrar Müslümanlara saldırabilirler. Ama bu konuda kesin bir delil olmadıkça sırf böyle bir ihtimal var diye Müslümanlar barışa yanaşmaktan kaçınamazlar; işte bu sebeple Peygamber'e, sen de barışa yanaş ve Allah'a tevekkül et, denmektedir. Barışa yanaşma konusunda söz konusu ettiğimiz ihtimalden dolayı tereddüdü ortadan kaldırmak için, **"Şayet seni al-**

datmak isterlerse şüphesiz ki Allah sana yeter. Çünkü O seni, hem kendi yardımıyla hem de mü'minlerle destekledi." denmektedir.

"Ve iman edenlerin kalplerini birbirine kaynaştırdı. Eğer sen yeryüzündekilerin tamamını da harcasaydın onların kalplerini yine kaynaştıramazdın; ama Allah onları birbirine ısındırdı. Çünkü O, son derece güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır."

İslâm'dan önce Evs ve Hazreç kabileleri arasında pek çok savaş olmuştu. Ayrıca Arap yarımadasına hâkim olan kabilecilik yapısı, her an için bir kabile ile diğer kabilenin çatışmasına zemin hazırlıyordu. İlişkiler daima kabile menfaati ve kabile mensuplarını koruyup gözetmeye dayalıydı. İslâm kabilecilik anlayışını ortadan kaldırdı. Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacirleri Medineli Ensar bağırlarına bastı, mallarını onlarla paylaştı. Evs ve Hazreç kabileleri arasındaki çatışma durdu. Birbirleriyle çatışmak ve savaşmak için bahane arayanların kalpleri birbirlerine ısındı ve birbirlerine kardeş oldular.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِن۪ينَ عَلَى الْقِتَالِۜ
اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفًا مِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ ف۪يكُمْ ضَعْفًاۜ
فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ
مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٦٦﴾

64. Ey Peygamber! Allah sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter.

65. Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Şayet sizden sabreden yirmi kişi olursa bunlar kâfirlerden iki yüzüne; yüz kişi olursa binine galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.

66. Ama şu anda Allah, sizde bir zafiyet bulunduğunu bildiğinden, hakkınızdaki (yükümlülüğü) **hafifletti. Dolayısıyla eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi, bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah, sabredenlerle beraberdir.**

64. âyet *"Ey Peygamber! Allah ve sana tabi olan mü'minler sana yeter"* şeklinde de anlaşılmaya müsaittir.

Önceki âyetlerde barışa yanaşılması ve savaştan uzak durulması istenmişti. Ne var ki savaş bir tarafın iradesine bağlı değildir. Müslümanlar savaştan kaçınmaya çalışsa da savaşmak zorunlu hale gelebilir. İşte savaşın sebepleri olur ve savaşmak zorunlu hale gelirse Allah'ın koruma ve yardımının yeterli olduğu anlatılmaktadır.

65. ayette, savaşın sebepleri oluşur ve savaşmak zorunlu hale gelirse Peygamber'den, mü'minleri savaşmaya teşvik etmesi istenmektedir.

65. ve 66. âyetlerin bir vakıayı mı haber verdikleri yoksa Müslümanların, kendilerinin kaç katı olan düşman ordusuyla savaşmak zorunda olduklarını mı anlattıkları konusunda farklı görüşler olmakla birlikte bir vakıayı haber veriyor olsalar bile Müslümanlar kendilerinden sayıca fazla olan orduyla karşılaştıklarında nasıl davranmaları gerektiği konusunda da bu âyetlere müracaat edilebileceği açıktır. Kaldı ki Peygamber döneminde Müslümanlar, kendilerinin on katı olan bir düşmanla savaşmamışlardır.

Bazı müfessirler 65. ve 66. âyetler arasında nesih bulunduğunu ve 66. âyette anlatılanların 65. âyette anlatılanların hükmünü kaldırdığını söylerler. Buna göre, önce Müslümanlardan kendilerinin on katı olan düşman ordusuyla savaşmaları istenmiş ve bu miktardaki düşman ordusundan kaçmaları haram kılınmıştı. Daha sonra ancak iki katları olan düşmandan kaçmaları haram kılınmış, böylece ilk hüküm neshedilmiştir. Oysa âyetler dikkatlice incelendiğinde 66. âyette Müslümanlardaki bir zafiyetten söz edildiği ve âyetinde bu sebeple indiği ifade edilmektedir. O halde âyetler, şartlara göre Müslümanların kendilerinin kaç katı olan düşman ordusuna karşı sebat göstereceklerini dile getirmekte ve savaştan kaçmalarının caiz olmadığını anlatmaktadır.

Müslüman ordusu şayet psikolojisi iyi ve teçhizatı da yeterli ise kendilerinin on katı kadar olan bir düşman ordusuyla savaşmalı ve savaş meydanından kaçmamalıdır. 66. âyette ise, moral ve teçhizat bakımından bir zafiyet söz konusu ise zafiyetin durumuna göre davranmaları gerektiği anlatılmaktadır. Ama askerin psikolojisi ne kadar bozuk, teçhizatı ne kadar az olursa ol-

sun iki katları kadarki orduyla savaşmaları ve savaş meydanını terk etmemeleri gerekmektedir.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِۜ
تُر۪يدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَاۗ وَاللّٰهُ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ
حَك۪يمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ ف۪يمَٓا
اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالاً
طَيِّباًۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٦٩﴾

67. Hiçbir peygambere, savaşıp zafer kazanmadan esir alması yakışmaz. Siz dünyanın geçici menfaatini istiyorsunuz; oysa Allah âhireti istiyor. Allah, gücüne karşı konulamayan mutlak güç sahibidir, her şeyi yerli yerince yapandır.

68. Allah tarafından önceden verilmiş bir yazgı/hüküm olmasaydı aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap dokunurdu.

69. Ama bundan böyle elde ettiğiniz ganimetlerden helal bir şekilde ve temiz temiz yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Müfessirlerin çoğu bu âyetlerle Müslümanların Bedir'de esir almalarının kınandığını ve esir almayıp savaş meydanında bu esirleri öldürmeleri gerektiğinin anlatıldığını söylerler. Bunlara göre, Müslümanların düşmanla yaptığı ilk savaşta onlardan daha çok kişinin öldürülmesi düşmanın gözünü korkuturdu. Bundan böyle Müslümanlarla savaşmaya korkar ve savaşa girişecek olsalar bile endişe ve moral bozukluğu içinde girişirlerdi.

Peygamber, alınan esirlere ne yapacakları konusunda ashabıyla meşverette bulunmuş; Hz. Ömer öldürülmelerini önerirken Hz. Ebu Bekir, fidye karşılığı serbest bırakılmalarını istemiştir. Hz. Ali ise müşriklerin ileri gelenleri konumunda olanların öldürülmesini istemiştir. Peygamber, Hz. Ebu Bekir'in gö-

rüşünü tercih etmiş, esirlerden fidye alınması karara bağlanmış ve uygulanmıştır.

Bazı rivayetlerden, olayın hemen ardından bu âyetlerin indirildiği ve esirlerin öldürülmeyip fidye alınmasının kınanarak; **"Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap dokunurdu"** buyrulduğu anlaşılmaktadır. Bazı müfessirler ise henüz yeni bir zafer kazanmış olan Müslümanların psikolojisi bozulmasın diye bir süre sonra bu âyetlerin indiğini ileri sürmüştür. Bunlara göre, bu âyet, Bedir savaşında evla olanın, müşrik esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmamaları olduğunu anlatmaktadır. (İbnu Âşûr, X, 62).

Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları kınama konusu olabilir mi? Haddizatında esirler hakkında uygulanacak genel kurallardan biri fidye almaktır. (Muhammed 47/4). Bu sebeple fidye alınması kınama konusu olamaz. Ama fidye alınmasının kınanması henüz Müslümanların güçlenmekte olduğu ve bu durumun Bedir savaşındaki esirlere has bir durum olduğu şeklinde anlaşılıyorsa durum başkadır. Nitekim İbnu Abbas fidye alınması yahut karşılıksız salıverilmeleriyle ilgili Muhammed sûresinin 4. âyetinin, Müslümanların güç elde etmelerinden sonra indirildiğini belirtmektedir. (Taberî, XIV, 59).

Kınamanın muhatabının Peygamber mi yoksa Müslümanlar mı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Müfessirlerin çoğu muhatabın Peygamber olduğunu söylemektedir. Çünkü 67. ayette, kınama konusu yapılan davranışın bir Peygamber'e yakışmayan bir davranış olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bazı müfessirler ise esirlere ne yapılacağı konusunda Peygamber'in ashabına danıştığını ve danışma sonucunda fidye alınmasının kararlaştırıldığını beyan etmektedir. Buna göre Peygamber değil, fidye alınmasını isteyen sahabiler kınanmıştır.

Ömer Rıza Doğrul, kınamanın esir yahut fidye alma ile bir ilgisinin bulunmadığını söylemektedir. O, bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Müfessirler bu âyet ile onu takip eden ayetin Bedir'de alınan esirlerin fidye mukabilinde serbest bırakılmalarına işaret ettiğini, bu ayetlerle bu hareketin kaldırıldığını söylerler. Fakat bu ayetlerin bambaşka şeylere işaret ettiklerini gösteren delail vardır.

Evvela, burada Peygamber'in esir alması için harp etmesi şart olduğu söyleniyor. Bedir muharebesinde de böyle olmuştur. Ayetin aslında Peygamber'in 'ishan' etmesi lazım geldiği söylenmektedir. Bunun manası 'çok kan dökmek' değildir. Manası, düşmanla, fakat şiddetli bir surette savaşmak, harp ederek düşmanı yenmektir. İmam Fahrettin Razi, Vakidi'nin bu kelimeye verdiği manayı nakleder: 'Bir şe-

yin ishani, onun kuvvetleşmesi, sertleşmesidir. Bir adam güçlü, kuvvetli olur ve yenerse ona eshane, yani ishan etti denilir.' Ve şunu ilave eder: birçok müfessirler eshane kelimesini fazla kan dökmek manasına alırlar. Sebebi, bir saltanatın ancak kan dökmekle kuvvet bulduğuna kani olmalarıdır. O halde bu kelimeye bu manayı vermek, sırf tahminden ibarettir. Nitekim Kur'ân'da aynı kelime başka bir yerde mağlup etmek manasında kullanılır. Sûre-i Muhammed, 4'üncü âyet.

Saniyen, esir almak ve serbest bırakmak keyfiyeti aynı sûrenin yetmişinci ayetinde beyan olunarak müslümanların esir aldıklarını ve fidye kabul ettiklerini, müslümanların ellerinde esir bulunduğunu gösteriyor. O halde esirlerin katli lazım gelseydi bunlar hayatta kalmazdı. Bunun böyle olması bu ayetin böyle bir şey emretmediğini göstermeye kafidir.

O halde bu âyeti kerimede bahis mevzuu olan nedir?

Evvelce de izah olunduğu vech ile Müslümanlardan bir kısmı Kureyş'in silahsız kervanına hücum ederek onu ele geçirmeğe ve kervanın adamlarını esir almaya taraftardılar. Gerçi müşrikler, Müslümanlara karşı buna mümasil hareketlerde bulunuyorlardı. Fakat böyle bir hareket, bir peygambere yaraşmazdı. Bir peygamberin esir alması için harp etmesi, galip gelmesi gerektir. O halde bu âyet-i kerime harp etmeden esir almanın gayri meşru olduğunu gösteriyor. Esir, ancak muharebede alınabilir. Âyeti kerimedeki 'Siz dünya malını istiyorsunuz' nazmı, kervana ve kervanın mallarına işaret ediyor. Sûrenin 69'uncu ayetinde 'Aldığınız ganimetleri helal ve pak yiyin' denilmesi de esirleri serbest bırakmak mukabilinde alınan fidyenin de helal olduğunu gösteriyor." (Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu Kur'ânı Kerim Tercüme ve Tefsiri, İstanbul-1934, s.268).

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ
خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ
فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

70. Ey Peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki: "Allah kalbinizde bir hayır olduğunu bilirse sizden alınandan daha hayırlısını size

verir ve günahlarınızı bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

71. **Eğer sana ihanet etmek isterlerse** (unutmasınlar ki) **bundan önce de Alah'a ihanet etmişlerdi de Allah sana, onlar aleyhine imkân vermişti. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.**

Anlatımdan, esirler henüz Müslümanların elinde iken, en azından bir kısmı onların elindeyken kınamaya konu olan ayetlerle birlikte bu ayetler indirilmiştir. Çünkü Peygamber'den, onlara şu hitabı yapması istenmektedir: **"Allah kalbinizde bir hayır olduğunu bilirse sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve günahlarınızı bağışlar. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir."** Hitap, esirlerin gönüllerini okşayıcı ve Müslüman oldukları takdirde fidye olarak verdiklerinden çok daha fazlasını ileride kazanacaklarını bildiren bir hitaptır. Meseleye esirler açısından bakıldığında, hem esir düşmeleri onlar için onur kırıcı olmuştur, hem de fidye olarak mallarını verdiklerinde fakir düşeceklerdir. Kuşkusuz İslâm, insanların gönüllerini fethetmeyi öncelemektedir. Bu nedenle İslâm'a girme arzusu taşıyanlara umut verici bir konuşmaya ihtiyaç vardı.

Peygamber'den böyle bir konuşma yapmasının istenmesi, insanları İslâm'a kazandırmak için içinde bulundukları her durumun değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir.

"**Eğer sana ihanet etmek isterlerse** (unutmasınlar ki) **bundan önce de Alah'a ihanet etmişlerdi de Allah sana, onlar aleyhine imkân vermişti. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır."**

Kuşkusuz, salıverilen esirler arasında salıverildikleri takdirde tekrar Müslümanlarla savaşacak olanlar da çıkacaktı. Her ne kadar salıverildiklerinde tekrar Müslümanlarla savaşmayacaklarına dair söz alınmış olsa da verdiği sözü tutmayanlar olacaktır. Ama böyle bir ihtimal var diye salıverilmemeleri yahut öldürülmeleri doğru olmazdı. Peygamber ve Müslümanlar müsterih olsun, salıverilen bu esirler şayet ihanet edeceklerse daha önce Allah'a ihanet ettiler ve bunun cezası olarak şimdi Müslümanların elinde esirdirler. Yarın yine ihanet ederlerse elbette yine cezalandırılacaklardır. İnsanların hak ve hukukunun söz konusu olduğu durumlarda varsayımlar üzerine hüküm bina edilmez; adalete uygun hareket edilir ve tevekkül edilir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا
وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا
وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ
اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ
وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

72. İman edip hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler ve barındırıp yardım edenler var ya işte onlar birbirlerinin velileri/dostlarıdır. İman edip hicret etmeyenlere gelince hicret etmedikleri müddetçe onların sizlere herhangi bir velayet/dostluk ilişkileri yoktur. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse aranızda sözleşme bulunan bir kavmin aleyhine olmadıkça onlara yardım etmeniz gerekir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

73. Kâfirler de birbirlerinin velisi/dostudur. Eğer velayetin/dostluğun gereğini yapmazsanız yeryüzünde hem bir fitne çıkar hem de büyük bir kargaşa olur.

74. İman edip Allah yolunda hicret eden ve cihad edenler ile barındırıp yardım edenler var ya işte onlardır gerçek mü'minler. Ve onlar için bir bağışlanma ve değerli bir rızık vardır.

75. Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihada katılanlar da sizlerdendir; ancak aralarında hısımlık bulunanlar Allah'ın kitabına göre birbirlerinin daha yakın velisi/dostudur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir.

72. âyette geçen *veli* kelimesi geniş bir anlama sahiptir. Burada vatandaşlık bağı kastedilmektedir. İslâmî bir yönetimin sınırları içerisinde yaşayan Müslümanlar velayet bağı ile birbirlerine bağlıdırlar. Yönetimin sınırları dışında bulunan Müslümanlar ise velayet bağı ile değil, iman kardeşliği bağıyla bağlıdırlar. Bu sebeple hicret etmemiş olan Müslümanların velayet bağıyla Medine'de bulunan Müslümanlarla bir bağlantıları yoktu. Din kardeşliğinin gerektirdiği konularda Müslümanların onlarla ilişkileri de vatandaşı bulundukları yönetimle yapılmış olan antlaşmalara göredir. Antlaşmalar elveriyor ise din kardeşliğinin yükümlülükleri yerine getirilir.

Başka bir yönetimin vatandaşı olan Müslümanların yönetimleri onları kendi vatandaşlarından farklı muameleye tabi tutarlar ve inançlarından dolayı bir baskıya maruz kalacak olurlarsa uluslar arası hukuka aykırı olmamak kaydıyla Müslümanlar onlara yardım eder ve din kardeşliği sorumluluklarını yerine getirirler.

Belirtmek gerekir ki müfessirlerin bir kısmı velayet ve kardeşlik bağını mirasla izah etmiş ve velayet bağı bulunmayanların birbirlerine mirasçı olmayacaklarını söylemişlerdir. Âyet sözü edilen bağları mirasla sınırlamayıp daha genel anlatım kullandığına göre olaya daha geniş bir açıdan bakmak daha tutarlı olacaktır.

"Kâfirler de birbirlerinin velisi/dostudur. Eğer velayetin/dostluğun gereğini yapmazsanız yeryüzünde hem bir fitne çıkar hem de büyük bir kargaşa olur."

Kâfirler de birbirlerinin velileridir. Onlar birbirlerine destek olurlar. O halde şayet mü'minler kendi aralarında birbirlerinin velileri olmaz ve yöne-

timleri dışındaki Müslümanlara din kardeşliğinin gerekli kıldığı desteği vermezlerse yeryüzünde fitne ve kargaşa olur.

Fitne kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de özellikle inanca engel olma anlamında olduğuna daha önce birkaç kez dikkat çekmiştik. İnanmayanların, Müslümanların inanmalarına genelde tahammül etmediklerine ve Müslümanları inançlarından geri çevirme konusunda değişik baskılara yöneldiklerine de daha önce dikkat çekmiştik. İşte Müslümanları inançlarından geri çevirmek için yapılacak zulümlere Müslümanlar engel olmaya çalışmadıkları takdirde dinden döndürmelerin ve kargaşaların olacağı anlatılmaktadır.

"İman edip Allah yolunda hicret eden ve cihad edenler ile barındırıp yardım edenler var ya işte onlardır gerçek mü'minler. Ve onlar için bir bağışlanma ve değerli bir rızık vardır."

İmanından dolayı kişi dünya hayatında bir bedel ödemeyle karşı karşıya geldiğinde bedel ödemeyi göze almışsa sınanmış ve gerçek bir imana sahip olduğunu göstermiştir. Kur'ân'ın indiği dönemde hem Mekke'den hicret edenler hem de onları Medine'de barındırıp onlara yardım edenler inançları için bedel ödemeyi göze almışlardır. Bedel ödemeyi göze almalarından dolayı büyük mükâfatlara nail olmuşlardır. Bir müddet sıkıntı çektikten sonra bunu atlatmış, dünya hayatında da değerli rızık elde etmişlerdir.

"Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihada katılanlar da sizlerdendir; ancak aralarında hısımlık bulunanlar Allah'ın kitabına göre birbirlerinin daha yakın velisi/dostudur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir."

Önceki âyette sözünü ettiğimiz bedel ödeme, bunun karşılığını görme, âyetin inmesinden sonra da devam eden bir husustur.

Mekke muhacirleri ve Medineli ensar, velayet ve din kardeşliğinin gerektirdiği fedakârlık ve dayanışmayı göstermişlerdir. Ne var ki imanla birlikte kan akrabalığı, miras gibi başka dayanışma ve yardımlaşmayı da gerekli kılmaktadır.

9.
Tevbe

Medine'de Hicret'in 9. yılından itibaren inmeye başlamıştır. En son indirilen sûre olduğunu söyleyenler de vardır. 129 ayettir. 102-118. ayetlerinde tövbe ve tövbenin şartlarından söz edildiği için bu adı almıştır. "Berâe" kelimesiyle başladığından dolayı bu isimle de bilinmektedir. Sûre kendisinden önceki Enfâl sûresiyle tam bir konu bütünlüğüne sahip olup âdeta Enfâl sûresinin bir devamıdır. Enfâl sûresi Bedir savaşı akabinde, bu sûre de Tebük seferi sıralarında indirilmiştir ve her iki sûrenin temel konusu savaşla ilgili hükümlerdir. Öyle ki her iki sûrenin tek sûre olduklarını söyleyenler bile olmuştur. (Âlûsî, X, 41).

Sûre indirildiği sırada Müslümanlar Arap yarımadasında siyasi ve askeri bir güç haline gelmişti. Şam'dan Medine'ye gelen tüccarlar Bizans imparatoru Heraklius'un Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olduğunu ve Şam'da yerleşmiş olan Rumlara, geçim meşgalelerinden vazgeçerek savaş hazırlığı yapmaları için bir yıllık nafaka dağıttığını, Bizans'ın hâkimiyetinde yaşayan ve kendileri de Hıristiyanlığı seçen bazı Arap kabilelerinin de bu hazırlığa katıldıklarını Peygamber'e haber verirler. Peygamber (s.a.v.) de savaş hazırlığını yapar ve Şam'a doğru yola çıkar. Tebük'e geldiğinde burada konaklar. Heraklius'a mektup gönderir. On beş gün burada bekler. Heraklius'un savaşmak istemediğini anlayınca da geri döner. Bu arada Bizans'tan zulüm gören bazı Arap kabileleri de Müslümanlara cizye vermeyi kabul eder. Böylece Müslümanlar savaşmadan bazı Arap kabilelerini kendilerine bağlamış olurlar. O dönemin süper gücü Bizans'ın Müslümanlarla savaşı göze almaması Müslümanlara büyük bir itibar kazandırır.

Tevbe sûresi başında besmele bulunmayan tek sûredir. Bunun sebebiyle ilgili müfessirler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. En yaygın görüş, besmele ile sûrenin içerik bakımından uyuşmadığını gerekçe göstermektedir. Çünkü besmele güvence ifade ettiği halde sûre müşriklere antlaşmaların son bulduğunu bildirmektedir. Artık müşrikler ve Müslümanlar arasında savaştan başka bir çıkar yolun bulunmadığı sûrede anlatılmaktadır. Bununla birlikte bizce bu konudaki en tutarlı görüş Peygamber (s.a.v.)'in vahiy kâtiplerine besmeleyi yazmalarına dair bir beyanatının olmamış olmasıdır. Hz. Osman'a bu sûrenin başında besmelenin bulunmamasının sebebi sorulduğunda, "Zaman olurdu, Peygamber'e birkaç bölümü olan sûreler inerdi. Kendisine bir şey indiğinde de kâtipleri çağırır ve 'bu ayetleri falan şeylerin zikredildiği sûrelere koyun' derdi. Enfâl sûresi, Medine'de inen sûrelerin ilklerindendir. Berâe ise son inen sûrelerdendir. Ben bu iki sûrenin bir tek sûre olduğunu sandım. Ama Peygamber, hayatında Berâe'nin Enfâl'den olduğunu açıklamadı. Bu sebeple ikisini peş peşe yazdım ve araya besmele koymadım. Bunu yedi uzun sûreye kattım." (Beğavî, II, 265; Kurtubî, VIII, 60; Şevkânî, II, 481) şeklinde cevap vermiştir.

Kuşkusuz, Peygamber'in besmelenin sûrenin başında olacağına dair bir beyanatının olmaması bir sebebe bağlıdır. Ama kendisinden bir açıklama olmadıkça böylesi bir konuda görüş beyan etmek de kolay değildir. Ayrıca Peygamber'in böyle bir beyanı olmadığından ilk nesiller dâhil günümüze kadar sûrenin başına besmelenin yazılmaması, Kur'ân-ı Kerim'in korunması ve ona ilave ya da eksiltmede bulunulmaması konusunda gösterilmiş olan hassasiyeti ortaya koyması bakımından önemlidir.

Sûre Müslümanların müşriklerle yapmış oldukları antlaşmaların süresi, antlaşmalara bağlılık, antlaşmaları bozma gibi meselelerle konuya bir giriş yapmaktadır. Burada müşriklere dört ay mühlet verilmektedir. Ardından necis olmaları sebebiyle bundan böyle Mescid-i Haram'a yaklaştırılmayacakları bildirilmektedir.

Sûre savaş meselelerine dair hükümlerle devam etmektedir: Savaşta inanç esastır. Bir Müslüman, kâfir olan akrabalarını dost edinip onları Allah ve resulüne karşı tercih edemez. Gerekirse Allah ve resulü için bunlarla bile savaşmaktan kaçınmaz.

Savaş gibi önemli meselelerde münafıklar hemen kendilerini gösterir, Müslümanların yenilgiye uğramaları için değişik hilelere başvururlar. Savaştan söz eden bu sûrede münafıkların iç yüzü de ortaya konulmakta, İslâm toplumuna yaptıkları tahribatlar gündeme getirilerek aşağılanmaktadırlar.

بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١﴾
فَس۪يحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ وَاَنَّ اللّٰهَ
مُخْزِي الْكَافِر۪ينَ ﴿٢﴾ وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ
الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَر۪ٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ وَرَسُولُهُ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ
خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ثُمَّ
لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـٔاً وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَداً فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٤﴾ فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ
الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِك۪ينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ
وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَب۪يلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾
وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ
اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

1. **Allah ve resulünden antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere** (bu) **bir ihtardır.**

2. **Bu topraklarda dört ay daha serbestçe dolaşın. Fakat şunu bilin ki**

Allah'ı aciz bırakamazsınız ve Allah, inkâr edenleri er-geç rezil rüsva edecektir.

3. (Yine bu), **bu en büyük hac günü Allah ve resulünden insanlara bir duyurudur: Şüphesiz ki Allah müşriklerden beridir; resulü de öyle... Bu sebeple eğer tövbe edecek olursanız bu sizin için daha iyidir. Ama yüz çevirecek olursanız bilesiniz ki Allah'ı aciz bırakamazsınız. O inkâr edenleri acıklı bir azapla müjdele!**

4. Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız ve size karşı yükümlülüklerini tam olarak yerine getiren; size karşı başkasına arka çıkmayanlar bunun dışındadır. Süresi doluncaya kadar onlara verdiğiniz sözü tutunuz. Hiç kuşku yok ki Allah, sınırlarını aşmaktan korkanları sever.

5. Haram aylar bittiğinde müşrikleri her nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, kuşatma altına alın, onlar için her geçitte pusuya yatın; fakat tövbe edip namazı kılar, zekâtı verirlerse onlara ilişmeyin. Şüphesiz ki Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

6. Ve eğer müşriklerden biri senden güvence dileyip yanına gelmek isterse gelmesi için güvence ver ki Allah'ın kelamını dinleyebilsin. Sonra onu güvende olacağı yere ulaştır, çünkü bunlar bilmeyen bir topluluktur.

Berâe, bir işten veya sorumluluktan ilişkiyi kesmek anlamındadır. Burada müşriklerle tüm ilişkilerin kesilmesinin, onlarla yapılmış olan antlaşmaların son bulduğunun bir ilanı şeklinde olduğu için *ihtar* kelimesiyle tercüme edilmiştir.

Toplumların, yapmış oldukları antlaşmalara bağlı kalmaları önemli bir husustur. Güvende olmaları, yapılmış antlaşmalara bağlı kalınmasıyla mümkündür. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim, Müslümanların yapmış oldukları antlaşmalara bağlı kalmalarını istemektedir. Öyle ki karşı tarafın antlaşmalara ihanet edeceklerine dair kesin bulgular bulunduğunda bile Müslümanlar ancak karşı tarafı haberdar ettikten sonra antlaşmayı bozabilirler. (Enfâl 8/58). Ne var ki antlaşmalara bağlılık tek tarafın dikkat etmesiyle halledilecek bir mesele değildir. Karşı taraf veya tarafların da aynı özeni göstermesi gerekir.

Peygamber (s.a.v.) her vesileyle komşuları olan Yahudilerle ve müşriklerle antlaşmalar yaparak çatışmalara girmeden barış içerisinde İslâm'ı tebliğ etmek peşindeydi. Medineli Yahudilerle antlaşma yaptı. Ama Yahudiler, Mekkeli müşriklere tarafgirlik yaptılar. Müslümanlara karşı müşriklere yar-

dım ederek antlaşmayı bozdular. Mekkeli müşrikler, Mekke dönemi boyunca haksız yere Müslümanlara eziyet ettiler. Onları yurtlarından sürdüler. Onlarla da Hudeybiye'de bir antlaşma yaptı. Haddizatında o sırada Müslümanlar güçlüydü ama yine de savaştan kaçınmak için onlarla antlaşma yapıldı. Hatta bu antlaşmada müşriklere taviz sayılabilecek maddeler de vardı. Bu antlaşmaya göre Huzaa kabilesi Müslümanların, Benu Bekr kabilesi ise Kureyşli müşriklerin koruması altına alınmıştı. Ama Benu Bekr kabilesi, haksız yere Müslümanların himayesinde olan kabileye saldırdı. Mekkeli müşrikler de onlara silah yardımında bulundular. Böylece antlaşmayı bozmuş oldular. (Beğavî, II, 266).

Peygamber (s.a.v.) Tebûk gazvesine çıktığında münafıklar etrafa korku salmaya koyulmuş, müşrikler de Peygamberle yapmış oldukları antlaşmaları bozmuşlardı. Bunun üzerine Allah Müslümanlara antlaşmaları bozmalarını emretmiştir. (Beğavî, II, 266). Tebûk, Bizans'a karşı yapılmış bir seferdir. Bizans o günün süper gücü idi. Müşrikler Bizans'ın Müslümanlara ölümcül bir darbe vuracağını, en azından bütünüyle güçlerini yok edeceğini sanmışlardı. Bu sebeple antlaşmaların kurallarına riayet etmediler.

Hicretin dokuzuncu yılında Peygamber hacca gitmek istedi. Ancak müşriklerin Hac'da Ka'be'yi çıplak tavaf etmeleri sebebiyle vazgeçti ve Hz. Ebu Bekir'i hacca gideceklerin başına Hac emiri olarak tayin etti. Berâe sûresinin baş taraflarının hac ibadetinin yapıldığı dönemde okunmasını emretmişti. Hz. Ebu Bekir gittikten sonra, akrabası olarak Hz. Ali'nin, sûrenin söz konusu kısmını insanlara okumasını uygun gördü ve Hz. Ali'yi bu iş için Mekke'ye gönderdi. Belki de Arapların geleneklerine göre, antlaşmaların yapılması yahut bozulması ancak idarecinin kendisi veya yakın akrabalarından biri tarafından dile getirilmesi gerekiyordu. Müşriklerin bir bahanelerinin kalmaması isteniyordu. (Maturidi, II, 380). Böylece müşriklerle antlaşmaların bozulduğu ilan edilmiş oluyordu. Bundan böyle onlar haccedemeyecekler ve Ka'be'yi çıplak tavaf edemeyecekler. (Tevbe 9/28). Ayrıca sûrenin Hac'da okunmasından itibaren müşriklere dört ay mühlet verildi. Antlaşmaları bu süreden önce bitenlere de dört ay süre tanınmış oldu. Bu müddet zarfında Müslümanlar onlara saldırmayacaktı. O halde bu süre içerisinde oturup düşünsünler: *Tövbe edecek olurlarsa kendileri için daha iyidir. Hem dünya hayatında mutlu olacaklar hem de ahirette. Ama yüz çevirecek olurlarsa bilsinler ki Allah'ı aciz bırakamazlar. Yüce Allah o inkâr edenleri acıklı bir azapla cezalandıracaktır.*

"Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız ve size karşı yükümlülüklerini tam olarak yerine getiren; size karşı başkasına arka çıkmayanlar bunun dışındadır…"

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِك۪ينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِه۪
اِلَّا الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۚ فَمَا اسْتَقَامُوا
لَكُمْ فَاسْتَق۪يمُوا لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ
وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا ف۪يكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ
يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبٰى قُلُوبُهُمْۚ وَاَكْثَرُهُمْ
فَاسِقُونَۚ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَل۪يلًا فَصَدُّوا
عَنْ سَب۪يلِه۪ۜ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
ف۪ي مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾
فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ
فِي الدّ۪ينِۜ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَاِنْ
نَكَثُٓوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ فَقَاتِلُٓوا
اَئِمَّةَ الْكُفْرِۙ اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ
﴿١٢﴾ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُٓوا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا
بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُ۫كُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۜ اَتَخْشَوْنَهُمْۚ
فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣﴾

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ
وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ
وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾
اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً
وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

7. **Müşriklerin Allah ve resulü katında nasıl bir ahitleri olabilir ki? Ancak Mescid-i Haram yanında kendileriyle ahit yaptıklarınız şayet bunun dışındadır. Şayet bunlar size karşı dürüst davranırlarsa siz de onlara dürüst davranın. Allah elbet sakınıp korkanları sever.**

8. **Başka nasıl olabilir ki? Aleyhinizde ellerine bir fırsat geçse ne hakkınızda antlaşma gözetirler ne de yemin. Ağızlarıyla gönüllerinizi almaya çalışırlar; ama kalpleri buna rıza göstermez. Onların çoğu yoldan çıkmıştır.**

9. **Allah'ın âyetlerini az bir değere sattılar da Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten bunlar ne kötü şeyler yaptılar!**

10. **Onlar bir mü'mine karşı ne antlaşma gözetirler ne de yemin. Aşırı gidenler işte bunlardır.**

11. **Şayet tövbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse onlar da artık din kardeşlerinizdir. Bilmek isteyen bir topluluk için âyetleri böyle ayrıntılı açıklarız.**

12. **Ama ahitlerinden sonra yeminlerini bozar ve dininizi karalamaya kalkışırlarsa işte bu durumda o küfür önderleriyle savaşın; çünkü onların yeminleri yoktur artık. Ola ki vazgeçerler.**

13. **Yeminlerini bozan, Resul'ü sürüp çıkarmaya kalkışan ve size karşı saldırıyı ilk başlatan bir toplulukla ne diye savaşmayasınız ki?**

Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Şayet mü'minlerdenseniz bilesiniz ki asıl korkmanız gereken, Allah'tır.

14. Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları cezalandırsın, rezil rüsva etsin, onlara karşı size yardım edip zafer versin ve böylece mü'min topluluğun yüreklerine su serpsin.

15. Onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğini bağışlar. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

16. Yoksa siz, Allah daha içinizden kimlerin cihad ettiğini ve Allah'tan, elçisinden ve inananlardan başkasını dost edinmediğini bilmişken kendi halinize bırakılacağınızı mı sandınız? Oysa Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Müşriklerin Allah ve resulü katında bir antlaşmalarının/güvencelerinin kalmaması onların müşrik olmaları nedeniyle değil; bilakis antlaşmayı bozmuş olmaları sebebiyledir. Çünkü Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılanlar da müşrik idiler. Ama antlaşmalarına bağlı kaldıkları için onlara herhangi bir şekilde dokunulmamıştır. Bundan sonra da antlaşmalarına bağlı kaldıkları müddetçe Müslümanlar tarafından güvence içinde kalacaklardır: " **Şayet bunlar size karşı dürüst davranırlarsa siz de onlara dürüst davranın.**" Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılmış olan ve antlaşmaya sadık kalan kabile veya kabilelerin kimler oldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de bunların müşrik olduklarında ittifak vardır. Zaten sözün gelişinden de bunların müşrik oldukları anlaşılmaktadır.

Öncekilerin antlaşmayı bozduklarının açıkça zikredilmemesi, sözün bağlamından anlaşılması nedeniyledir. Bunlar, inkâra sapmakla kalmamış, Müslümanları Mescid-i Haram'a sokmamış ve kurbanların yerlerine ulaşmalarına engel olmuş kimselerdir. (Fetih 48/25). Aşağıdaki ayetlerden de bunların antlaşmalara bağlı kalmayan kimseler oldukları anlatılmaktadır:

"Başka nasıl olabilir ki? Aleyhinizde ellerine bir fırsat geçse ne hakkınızda antlaşma gözetirler ne de yemin. Ağızlarıyla gönüllerinizi almaya çalışırlar; ama kalpleri buna rıza göstermez. Onların çoğu yoldan çıkmıştır.

Allah'ın âyetlerini az bir değere sattılar da Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten bunlar ne kötü şeyler yaptılar!

Onlar bir mü'mine karşı ne antlaşma gözetirler ne de yemin. Aşırı gidenler işte bunlardır."

Âyette geçen إلاّ kelimesi, akrabalık şeklinde de anlamlandırılmıştır. (Zamahşeri, Esasu'l-Belağe, s.20). Antlaşma, yakın dost, verilmiş kesin söz şeklinde de anlamlandıranlar olmuştur. Biz kelimeyi *yemin* şeklinde tercüme ettik; çünkü yemin de verilmiş kesin sözdür.

Bilindiği gibi cahiliye döneminde Araplar akrabalık bağına önem verirlerdi. Müslümanlarla onlar arasında bir akrabalık bağı vardı. Şayet burada bu anlamda kullanılmışsa Müşrik Arapların, İslâm'a olan düşmanlıkları sebebiyle akrabalık bağını bile gözetmedikleri anlatılmaktadır.

Müşriklerle yapılmış olan antlaşmaların Allah ve resulü katında iptal edilmesinin sebebi bu üç ayette anlatılmaktadır. Ama İslâmiyet kapıyı daima açık bırakmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bunlar için Müslüman olmanın dışında hiçbir yol kalmamıştır: Ya Müslüman olurlar veya onlarla savaşılır. Çünkü defalarca antlaşmaları bozmuşlardır. Onlara güvenip tekrar antlaşma yapılması düşünülemezdi: **"Şayet tövbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse onlar da artık din kardeşlerinizdir. Bilmek isteyen bir topluluk için âyetleri böyle ayrıntılı açıklarız."**

Kişinin, İslâm toplumunun bir üyesi, diğer Müslümanların kardeşi statüsüne ulaşabilmesi için namaz kılması ve zekât vermesi gerekir. Değilse kişi bu statüye kavuşamaz. Çünkü kişinin Müslüman olduğuna itimat edebilmemiz, onun namaz kılmasına, zekâtı vermesine ve gücü yetiyorsa Ramazan orucunu tutmasına bağlıdır. Bunları yapmıyorsa Müslüman olduğuna güven olmaz. (Reşid Rıza, X, 205). Bu, amel etmenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü kişinin Müslümanlığının insanlar arasında da sübut bulması dinin emrettiği amelleri yerine getirmesiyle mümkündür.

"Ama ahitlerinden sonra yeminlerini bozar ve dininizi karalamaya kalkışırlarsa işte bu durumda o küfür önderleriyle savaşın; çünkü onların yeminleri yoktur artık. Ola ki vazgeçerler."

İslâm'ı, karalamaya kalkışmaları, antlaşmayı bozduklarının delilidir. Burada anlatılmak istenen, onlarla savaşılabilmesi için antlaşmayı bozduktan sonra mutlaka İslâm'ı karalamaları değildir. Çünkü antlaşmayı bozmaları başlı başına savaş sebebidir. O halde burada antlaşmayı bozma alametlerinden biri anlatılmaktadır ki o da İslâm'ı karalamalarıdır.

Kuşkusuz, İslâm'a sadece çeşitli eleştiriler yöneltmeleri, İslâm'ı karaladıkları anlamına gelmez. Karalamaktan maksat iftira etmektir, sövmektir, hakaret etmektir vs. Aynı şekilde Allah'ı, Peygamber (s.a.v.)'i, Kur'ân-ı Kerim'i karalamaları da antlaşmayı bozmalarının delili olarak kabul edilir.

"Yeminlerini bozan, Resul'ü sürüp çıkarmaya kalkışan ve size karşı saldırıyı ilk başlatan bir toplulukla ne diye savaşmayasınız ki?"

Muhtemelen Mekke'nin fethinden sonra, müşriklerle savaşma konusunda sahabenin bir kısmı gevşeklik göstermişti. Âyetin devamında "**Yoksa onlardan korkuyor musunuz?**" ifadesinden, söz konusu gevşekliğin korkudan kaynaklandığı söylenebilir. Ancak Mekke'nin fethinden sonra müşriklerin korkulacak bir güçlerinin kalmadığı düşünülecek olursa bu ifade sadece savaşa teşvik, tabir caizse Müslümanları savaşa kışkırtma anlamı taşımaktadır. Şayet bu ikinci şıkkı tercih edecek olursak belki sahabenin bir kısmı, onların ileride Müslüman olacakları ümidini taşıyor veya artık korkulacak bir güçlerinin kalmadığını düşünüyordu. Oysa kendileriyle savaşılması istenen bu kimseler antlaşmalarını bozmuş, Peygamber'i yurdundan sürmeye kalkışmış, üstelik Müslümanlara ilk saldıranlar onlar olmuştur. O halde onlarla savaşmamak için hiçbir bahane kalmamıştır.

Burada sözü edilen, *Peygamber'i sürüp çıkarmaktan* maksat, Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret olayı değildir. Çünkü bu olay, kendileriyle antlaşma yapılmazdan öncedir. Burada sözü edilen olay, hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethinde gerçekleşmiştir. Mekke fethedildiğinde çevre müşrik kabilelerinin yaptıkları kastedilmektedir. Bunlar Müslümanlarla yaptıkları antlaşmaları bozan ve Mekke müşriklerinin yardımına koşup onlarla birlikte Müslümanlara karşı savaşmaya kalkışanlardır. (İbnu Âşûr, VI, 132).

Âyet, Peygamber dönemini anlatmakla birlikte sonraki dönemlerde de Müslümanlarla yaptıkları antlaşmaları bozan, Müslümanlara ihanet etmeye kalkışan ve Müslümanlarla savaşı başlatan düşmanların tamamı için geçerlidir. İşte bu gibi durumlarda savaşta gevşeklik göstermek, Allah'ın bu gibilerle savaşma emrini yerine getirmemektir. Asıl korkulması gereken durum budur. Emirlerine muhalefetten dolayı *asıl korkulması gereken, Allah'tır.*

"Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları cezalandırsın, rezil rüsva etsin, onlara karşı size yardım edip zafer versin ve böylece mü'min topluluğun yüreklerine su serpsin.

Onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğini bağışlar. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır."

Şunun altını çizmek gerekir ki İslâm'a göre, savaş asla öç almak, karşı tarafa zarar vermek ve onları kılıçtan geçirmek değildir. Ama her fırsat bulduklarında ihanet eden, sözlerine hiç güvenilmeyen, daima fitne fesat kaynağı olanların da cezalandırılması gerekir ki başkaları bundan ibret alsın. Âyetlerin anlatımından bu hususlar açıkça anlaşılmaktadır.

Ayrıca âyetlerin mü'minleri savaşa teşvik bağlamında nazil olduğu da hesaba katılmalıdır.

"Yoksa siz, Allah daha içinizden kimlerin cihad ettiğini ve Allah'tan, elçisinden ve inananlardan başkasını dost edinmediğini bilmişken kendi halinize bırakılacağınızı mı sandınız? Oysa Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Yaşadığımız dünya hayatı bir imtihan yurdu olduğundan insanlar şu veya bu şekilde deneneceklerdir. Cihat etmek durumunda kalmak söz konusu imtihanın bin parçasıdır. *"Buradaki hitap İslâm'ı henüz yeni kabul eden Müslümanlara yönelikti. Onlara şu anlatılmak isteniyordu: 'Artık siz İslâm'ı kabul etmiş bulunuyorsunuz, Islâm'ı mü'minlerin gayretleriyle ülkede hâkim güç haline geldiği için değil, Hakk'ın rızası ve iradesi onda olduğu için kabul etmiş olduğunuzu ispatlayacak imtihan konusunda inandırıcı bir delil getirmek mecburiyetindesiniz. Canınızı, malınızı, yakınlarınız ve dostlarınızı Allah rızası için ve O'nun yolunda feda etme durumunda olmanız, bu konuda vereceğiniz imtihanın özünü teşkil eder. Ancak o zaman siz, gerçek mü'minler olarak kabul edileceksiniz."* (Mevdûdî, II, 213).

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا
مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ اُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ
اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى
الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُو۬لٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
﴿١٨﴾ اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُ۫نَ

عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ
دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٢٠﴾
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ
مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

17. İnkârlarına bizzat kendileri tanıklık eden müşriklerin Allah'ın mescitlerini imar etmeleri söz konusu bile olamaz. Onlar, amelleri boşa gitmiş kimselerdir ve cehennemde ebedi kalacaklardır.

18. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve sadece Allah'tan korkanlar imar edebilir. Ancak bunların doğru yolda oldukları kabul edilir.

19. Yoksa siz hacılara su verme ve Mescid-i Haram'ı imar etme (işini yapan kimse)**yi, Allah'a ve âhiret gününe iman edip bir de Allah yolunda cihat eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Allah katında bunlar bir değildir. Allah zalimleri doğru yola eriştirmez.**

20. İman edenlerin ve hicret edip Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerin mertebeleri Allah katında daha büyüktür. Kurtuluşa ermiş olanlar, işte bunlardır.

21. Rableri, kendinden bir rahmet ile, bir hoşnutluk ve cennetlerle onları müjdelemektedir. Onlar için orada kesintisiz nimetler vardır.

22. Ebedi olarak kalacaklardır orada; çünkü en büyük mükâfat yalnızca Allah katındadır.

Bilindiği gibi Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'yi Mekke'ye göndermiş, müşriklerin o yıldan itibaren hacca gelemeyecekleri uyarısında bulunmasını istemişti. Burada da Allah'ın mescitlerini imar etmenin, inkâr edenlerin yapacakları bir iş olmadığı dile getirilmektedir.

Mescitlerin imarı denilirken ilk akla gelen, onların onarımı, temizlenmesi, aydınlatılması vs. gibi hususlar olmakla birlikte onlarda Allah'tan başkasına ibadet edilmemesi daha öncelikli bir husus olarak görülmelidir. Onların imarı, öncelikle orada Allah'ı anmak, orada namaz kılmak ve hayırlı şeyler yapmakla olur. (Maturidi, II, 391). Çünkü onlar Allah'a ibadet edilmek için inşa edilmiş yerlerdir. Bu sebeple Allah'a ortak koşanların orada ibadet etmeleri tutarlı bir davranış değildir. (İbnu Âşûr, VI, 139-140). Onların buna ne hakları ne de yetkileri vardır.

Burada anlatılanlar bütün mescitler için geçerlidir. Ancak burada sözün bağlamı Mescid-i Haram olduğundan, hüküm öncelikle onunla ilgilidir. Müşrikler Mescid-i Haram'ın bakım ve onarım işiyle meşgul olduklarını söylüyor ve bununla övünüyorlardı. Hâlbuki onlar putlara tapmak için bunu yapıyorlardı, Allah'a tapmak için değil. Bu sebeple onlar Mescid-i Haram'ı imar etmiyor, bilakis tahrip ediyorlardı. (Maturidi, II, 391). Bu sebeple "**Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve sadece Allah'tan korkanlar imar edebilir.**"

"Yoksa siz hacılara su verme ve Mescid-i Haram'ı imar etme (işini yapan kimse)**yi, Allah'a ve âhiret gününe iman eden…"**

Âyetin müşriklere mi yoksa Müslümanlara mı hitap ettiği konusunda farklı iki rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, âyet müşrikler hakkında indirilmiştir. Onlar, Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını ve hacılara su vermeyi üstlendiklerinden dolayı övünüyorlardı. Âyet onların bu övünmelerinin bir anlam ifade etmediğini anlatmak için indirilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise sahabeden biri, Medine Mescidi'nde şöyle bir söz söyledi: *"İslâm'ı kabul etmeden sonra, hac vakti hacılara su vermekten daha iyi bir iş göremiyorum."* Başka bir sahabi söze katılıp: *"Hayır, bana kalırsa Ka'be'nin bakım ve onarımı daha üstündür"* dedi. Bir diğeri ise: *"Allah yolunda cihat etmek bunların hepsinden üstündür"* diyerek söze karıştı. İşte bu konuşmalardan sonra bu âyet indirilmiştir. (İbnu Atiyye, II, 16).

Âyetin müşriklere hitaben indirildiği kabul edilecek olursa samimiyetten kaynaklanmayan dinî merasimlerin bir değerinin olmadığını anlattığı düşnülür. Onlar bu işleri yapıyorlardı ama zulüm etmekten de geri kalmıyorlardı. Asıl değerli olan, bu tür amellerin temellerinde var olması gereken, Allah'a ve âhiret gününe iman etmek ve bu inançtan kaynaklanan, Allah yolunda gayret edip cihad etmektir.

Müslümanlar hakkında indirilmişse burada sözü edilen, hacılara su vermek gibi hususların bir değer olmakla birlikte Allah'a ve ahirete iman etmek,

Allah yolunda cihat etmek, bu şeklî amellerden üstündür, denmektedir. Ayrıca cihadın diğer amellerden çok üstün olduğu ifade edilmektedir. Çünkü Allah yolunda cihad, diğer bedeni ibadetlere benzememektedir. Ayrıca cihadda hem büyük bir zorluk vardır hem de canı feda etmek söz konusudur.

Âyetin sonundaki "**Allah zalimleri doğru yola eriştirmez"** cümlesi, ayetin müşriklere hitap ettiğini çağrıştırmaktadır. Yani yüce Allah, gerçek dini benimsemeyen ve inançlarını şirkten arındırmayan kimseleri doğru yola iletmez. Bu kimseler istedikleri kadar Ka'be'yi onarıp bakımını yapsınlar ve hacıların su ihtiyacını karşılasınlar önemli değildir.

Ancak sonraki âyet, hitabın Müslümanlara olduğunu belirten rivayeti desteklemektedir. Çünkü sonraki ayette "**İman edenlerin, hicret edip Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin mertebeleri Allah katında daha büyüktür. Kurtuluşa ermiş olanlar, işte bunlardır,"** denmektedir. İnanmayanların amellerinin hiçbir değeri yoktur. Oysa bu ayette Allah'a iman etmenin, hicret edip malıyla ve canıyla Allah yolunda cihad etmenin Allah katında daha değerli olduğu anlatılmaktadır. Yani burada ameller arasında bir kıyaslama söz konusu edilmektedir.

Her iki rivayeti destekleyen dayanaklar bulunduğundan dolayıdır ki müfessirler de bu konuda iki görüşe ayrılmış; kimi, ayetin Müslümanlara hitap ettiğini söylerken kimileri de müşriklere hitap ettiğini söylemiştir.

Doğrusu âyet kime hitap ediyorsa etsin, ileri sürülen iki görüş arasındaki ortak nokta dinî ritüellerin anlam ifade edebilmesi için samimiyete ve imana dayalı olması gerektiğidir.

Hicret edip mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerin kurtuluşa erecekleri kesindir. "**Rableri, kendinden bir rahmet ile, bir hoşnutluk ve cennetlerle onları müjdelemektedir. Ebedi olarak kalacaklardır orada; çünkü en büyük mükâfat yalnızca Allah katındadır."**

Önceki ayette, iman edenler üç vasıfla nitelendirilmişlerdi: İman etmek, hicret etmek, bir de malıyla ve canıyla Allah yolunda cihad etmek. İşte bu üç vasfa karşılık kendilerine üç şey müjdelenmektedir: Allah'ın rahmeti, Allah'ın hoşnutluğu ve cennet.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُٓوا اٰبَٓاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ
اَوْلِيَٓاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْا۪يمَانِۜ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ
وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَش۪يرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ
اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ
تَرْضَوْنَهَٓا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَجِهَادٍ ف۪ي
سَب۪يلِه۪ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِه۪ۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٤﴾

23. Ey iman edenler! Babalarınız ve kardeşleriniz şayet küfrü imana tercih etmişlerse onları dost edinmeyiniz. Sizden her kim onları dost edinirse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

24. De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kötüye gitmesinden korktuğunuz bir ticaret ve hoşunuza giden evler size Allah'tan, resulünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha hoş görünüyorsa ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Şüphesiz, Allah fasıklar topluluğunu hidayete kavuşturmaz.

Akraba sevgisi insanın yaratılışında var olan bir olgudur. Bu sebeple İslâmiyet de bunu kökten söküp atmayı hedeflemez. Hatta Müslüman olmasalar bile kişinin akrabaları karşısında akrabalıktan kaynaklanan birtakım sorumlulukları vardır. O halde burada sözü edilen *dost edinme*nin sınırlarını iyi belirlemek gerekir.

Yasaklanan dostluk, inananlar bırakılarak inkâr edenlerle beraber olmak, onlara taraftar olmak, onların yanında Müslümanlara karşı savaşmak, mü'minlerin ifşa edilmemesi gereken sırlarını onlara iletmek gibi hususları içeren dostluktur. İnkâr eden kişi ne kadar yakını olursa olsun; babası veya kardeşi bile olsa inanan kişi, sözü edilen sınırları aşan bir dostluk kuramaz. Ama bunun dışında kalan akrabalık bağının gerekli kıldığı hususları yerine getirir.

Âyetin Mekke'nin fethinden önce indirildiğini ileri sürenler, Mekke'de kalıp hicret etmeyi reddedenler hakkında indirildiğini söyler. Mekke'nin fethinden sonra indirildiğini ileri sürenler ise Mekke fethinden sonra çevre kabilelerle savaşılmasına karşı çıkanlar hakkında indirildiğini söylemektedir. Bunların çevre kabileler içerisinde akrabaları, sırdaş edindikleri dostları vardı ve bu sebeple karşı çıkıyorlardı, diyorlar. Ama sonra gelen âyetlerde Huneyn savaşından söz edilmesi, âyetin Mekke'nin fethinden sonra indirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte âyet ne sebeple ve ne zaman indirilmişse indirilsin, her zaman ve her yerde geçerli genel bir hüküm içermektedir.

Âyette tek kişinin yine tek kişiyle dostluğu gündeme getirilmektedir. Ancak iman eden kişinin inkâr eden başkalarıyla veya iman eden bir topluluğun inkâr eden başka bir toplulukla sözü edilen dostluğu da âyetin kapsamına girmektedir. (Âlûsi, X, 70). Çünkü bir kişinin diğer bir kişiyle dostluğu yasak ise toplulukların diğer topluluklarla bu anlamda dostluğu da haliyle yasak olacaktır. İman eden kişi veya toplum yeni bir yol ve yeni bir bakış açısı, yeni bir inanç sistemi seçmiştir, cahiliye toplumlarının bakış açılarıyla yoluna devam edemez.

Akrabaları bile olsa inkâr edenleri sözü edilen sınırları aşmak suretiyle dost edinenler, onları sevenler ve onlara tarafgir olanlar, **"işte onlar zalimlerin ta kendileridir."** Dostluğu yerli yerince oturtmadıkları, Allah'ı ve Allah'ın Elçisini sevmeyenleri sevdikleri için ve cahiliye damarından arınmadıkları için zalimdirler.

"De ki: 'Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar...'"

Bu âyet bir önceki âyetin sebebidir. İman eden kişi inkâr eden babasını kardeşlerini ve diğer akrabalarını dost ediniyorsa bu, onların sevgilerini Allah ve elçisinin sevgisine üstün tutmasından kaynaklanmaktadır ki bu, ona yakışmayan bir tutumdur. Çünkü akraba sevgisi, içgüdüden kaynaklanan bir sevgidir. Oysa iman eden kişi içgüdüleriyle değil, imanının gerektirdiği mantık çerçevesinde tavrını belirler. İçgüdüden kaynaklanan sevgi, dünya hayatına aittir. Dünya sevgisi ile dinin hükümleri çatıştığında iman eden kişiye yaraşan, di-

nin hükümlerini tercih etmektir. Böylesi durumlarda kan bağı değil, din bağı öne geçmelidir.

Kuşkusuz ki akraba sevgisi, mal, mesken, vatan ve benzeri şeylerin sevgisi, yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi insanın yaratılışında var olan hususlardır. Bunları sevmenin her zaman için Allah ve Peygamber sevgisiyle çeliştiği söylenemez. Önemli olan, Allah ve Peygamber sevgisinin bu sevgilerden baskın olması ve arada bir çelişme söz konusu olduğunda Allah ve Peygamber sevgisinin tercih edilmesidir.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فٖي مَوَاطِنَ
كَثٖيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرٖينَۚ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكٖينَتَهُ
عَلٰى رَسُولِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنٖينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا
وَعَذَّبَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٦﴾
ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ
وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنٖيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ
اِنْ شَٓاءَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٨﴾

25. Şurası kesin ki Allah size birçok yerde yardım edip nusret verdi; Huneyn günü de öyle... Hani o gün sayıca çok oluşunuz hoşunuza gitmişti de neticede size hiçbir faydası dokunmamıştı. Üstelik o genişliğine rağmen yeryüzü de size dar gelmişti. Sonra da arkanızı dönerek kaçmıştınız.

26. Fakat daha sonra Allah, resulü ve mü'minler üzerine sekînetini indirmiş; gözle görmediğiniz askerler indirmiş ve kâfirleri ise azaba çarptırmıştı. Kâfirlerin cezası işte budur.

27. Tüm bunlardan sonra bile Allah, dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.

28. Ey iman edenler! Müşrikler yalnızca bir pislikten ibarettir. O sebeple bu yıldan sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer muhtaç duruma düşmekten endişe ettiyseniz bilin ki Allah dilerse sizi lutfu ile zenginleştirecektir. Allah elbette her şeyi bilen, her şeyi yerli yerince yapandır.

Müslümanların Müslüman olmayanlarla dostluklarını kesmeleri ve Allah'la resulünün sevgisini akraba, mal, mesken gibi hususlara tercih etmeleri kendilerinin yararınadır. Bu sevgi kimi zaman dünya hayatının bazı menfaatlerinden yararlanmaya mani olsa da ahirette büyük bir mükâfata sebep olur. Müslümanlar, Allah'ın istediği bu tavrı takındıkları takdirde karşılaştıkları zor durumlarda Allah kendi katından kendilerine yardım eder.

Söz konusu yardım düşman ordusunun aleyhine ve İslâm ordusunun lehine olacak şekilde bazen yağmur yağdırma, bazen fırtına estirme ve bazen de melek gönderme şeklinde olmuştur. Kuşkusuz Müslümanlar savaş hazırlıklarını ve stratejilerini belirlerken olağanüstü bir şekilde Allah'ın yardımının geleceğini hesaba katarak yapmazlar. Ancak Allah'ın yardımının gelme ihtimalinin zihinlerinde oluşu onlara moral verir ve kendilerini daha güçlü hissetmelerine sebep olur.

Burada özellikle Huneyn savaşının zikredilmesinin elbette bir sebebi vardır. Bu savaşta Müslümanlar çokluklarıyla gururlanmış ama bu gururlanma sırasında yenilgiye uğramışlardır. Ardından Allah'ın ve resulünün emrine sarılınca galip gelmişlerdir. Siyer kitaplarında anlatıldığı üzere bu savaşta Müslüman ordu on iki bin sayısına ulaşmıştır ki Peygamber (s.a.v.)'in hayatında bu sayıda bir orduyla savaşa çıkılmış değildir. Hatta bazı Müslümanlar, *"biz bugün azlık sebebiyle yenilgiye uğramayız"* deyip çokluklarıyla övünmüşlerdi. Ancak Müslümanlar Huneyn vadisine girdiklerinde köşe bucakta pusu kuran düşman ordusu Müslümanlar üzerine saldırdı. Her taraftan düşman ordusunun

okları yağıyordu. Müslümanlar sağa-sola kaçışmaya başladılar. *Yeryüzü o genişliğine rağmen daralmıştı.*

Peygamber (s.a.v.) Müslümanlardan kendi etrafında toplanmalarını; kendisinin Allah'ın elçisi Abdullah oğlu Muhammed olduğunu söylediyse de çok az sayıda kişi etrafında toplandı. Peygamber (s.a.v.) gür sesli olan amcası Abbas'a, kaçışanlara seslenmesini ve özellikle Rıdvan biatinde bulunanları anmasını istedi. Sonra Ensar'a seslendi. Sonra başkalarına. Seslenilen Müslümanlar koşarak Peygamber'in etrafında toplanıp kahramanca savaşmaya başladılar. Bir yandan Peygamber kaçışanlara sesleniyor; kendisinin gerçek peygamber olduğunu onlara hatırlatıyor, *"yalan yok ben peygamberim, ben Abdulmattalib'in oğluyum"* diyor ve etrafında kenetlenmelerini istiyordu. Kaçışanlar, arkadaşlarının kahramanca savaşıp direndiklerini görünce onlar da kaçmaktan vazgeçip savaşa döndü. Nihayet zafer Müslümanların olmuştu. Müslümanlar aralarında altı bin esir, yirmi dört bin deve, dört bin okka gümüşün bulunduğu müşriklerin mallarını, hayvanlarını ve çocuklarını ele geçirdiler: "**Fakat daha sonra Allah, resulü ve mü'minler üzerine sekînetini indirmiş; gözle görmediğiniz askerler indirmiş ve kâfirleri ise azaba çarptırmıştı. Kâfirlerin cezası işte budur.**" Böylece iman edenler, gerçek zaferin Allah'ın elinde olduğunu bizzat tecrübe ederek öğrenmiş oldular. Ayette sözü edilen sekîne huzursuz ve tedirgin olmanın zıttı olan huzur ve itmi'nan duymaktır.

Gözle görülmeyen askerler ile meleklerin kastedildiği müfessirlerce belirtilmektedir. Müslümanlar indirilen melekleri bizzat görmemişler; ama içlerine dolan huzur ve sükûnet indirilen bu meleklerin etkisiyle olmuş ve bunu kalplerinde hissetmişlerdir.

"Tüm bunlardan sonra bile Allah, dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir."

O müşrikler antlaşmaları bozmuş olmalarına ve iman edenlere pusu kurup onlarla savaşmalarına rağmen inkârda inat etmeyip İslâm'a gelecek olsalardı, Allah tövbelerini kabul edecekti. Nitekim Huneyn'de Müslümanlara pusu kuran Hevazin kabilesi bu savaşta yenilgiye uğradıktan sonra tövbe ederek Müslüman olmuştu. İleri gelenleri Peygamber (s.a.v.)'e gelerek İslâm'a girdiklerini bildirmiş ve esirlerle mallarının geri verilmesini istemişlerdi. Peygamber (s.a.v.) taksimatın yapıldığını, mallarla esirler arasında bir tercih yapmalarını; ama hangi tercihi yaparlarsa yapsınlar ancak Müslümanlara danıştıktan ve Müslümanlar bunu kabul ettikleri takdirde mallarını veya esirleri geri verebileceğini bildirmişti. Onlar da esirler arasında kadınların da bulunduğunu hatırlatarak esirlerinin geri verilmesini istemişlerdir. Peygamber (s.a.v.) Haşimoğullarının paylarına düşenlerin geri verileceğini söyledikten sonra diğer Müslümanlara, paylarına düşen esirleri geri verip vermeyeceklerini sor-

muş, onlar da esirlerin geri verilmesini gönül rızasıyla kabul etmişlerdir. (Beğavi, II, 280).

"Ey iman edenler! Müşrikler yalnızca bir pislikten ibarettir. O sebeple bu yıldan sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer muhtaç duruma düşmekten endişe ettiyseniz..."

Daha önce inkârcı olmaları sebebiyle müşriklerin Mescid-i Haram'ı onarmalarının mümkün olmadığı anlatılmış ve bundan böyle Mescid-i Haram'a yaklaşmaları yasaklanmıştı. Orada yaşayan o müşriklerin Mescid-i Haram'dan uzak tutulmalarının bir gerekçesi daha dile getirilmektedir ki o da onların pislik oluşlarıdır. Allah'a ortak koşmaları nedeniyle onlar manevi bir pisliktir. Zaten kelime insan hakkında kullanıldığında o kişinin karaktersiz ve aşağılık biri olduğu anlatılmak istenir. Onları Mescid-i Haram'dan uzaklaştırma görevi ise iman edenlere verilmiştir.

Bilindiği gibi Mekke cahiliye döneminde de en önemli merkez durumunda idi; çevrede yaşayan kabileler panayırlar münasebetiyle burada toplanıyordu. Ka'be'yi ziyarete gelenler kurbanlarıyla ve ticaret mallarıyla geliyordu. Bu sebeple burası dinî bir merkez olduğu gibi aynı zamanda ticari bir merkez idi. Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaştırılmamaları, bu ekonomik faaliyeti engelleyecekti. İşte bu nedenle "**Eğer muhtaç duruma düşmekten endişe ettiyseniz bilin ki Allah dilerse sizi lutfu ile zenginleştirecektir. Allah elbette her şeyi bilen, her şeyi yerli yerince yapandır.**" buyrulmaktadır. Bu da gösteriyor ki salt ekonomik nedenlerle İslâm inancı aleyhine inanmayanlara birtakım tavizler verilemez.

Maturidî, müşriklere getirilen bu yasağın zimmîleri kapsamadığını söylemektedir. (Maturidî, II, 396).

قَاتِلُوا الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ
صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

29. Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle aşağılanmış bir şekilde kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.

Müşriklerle savaş konusundan Kitap Ehli ile savaş konusuna geçiş yapılmaktadır. Hatta âyetin Kitap Ehli ile savaşı gündeme getiren ilk âyet olduğu söylenir. (İbnu Kesir, IV, 74).

Hem müşriklerle hem de Kitap Ehli ile antlaşmalar yapılmıştı. Müşrikler antlaşmaları bozdu. Bunun üzerine Mekke fethedildi. Ardından çevre kabilelerle de savaşıldı ve oralar da fethedildi. Arap topraklarında İslâmiyet gün geçtikçe yayılıyordu. İslâmiyet'in hâkimiyet sınırları gittikçe Bizans'ın sınırlarına yaklaşıyordu. Bunun üzerine Bizans, hâkimiyetleri altında ve Şam bölgesinde bulunan Gassanîleri Müslümanlar aleyhine kışkırtmaya ve onlar üzerinden Müslümanlarla savaşma planları yapmaya başladı. Medine'de bulunan Yahudiler de Hendek savaşında antlaşmalara riayet etmemiş, Müşrik ordularına yardım etmişlerdi. Bu sebeple müşriklerle savaş işi sonuca bağlandıktan ve müşriklerin gücü ortadan kaldırıldıktan sonra sıra Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara gelmişti.

Ayette üç unsurdan söz edilmektedir:

a.) Allah'a ve ahiret gününe inanmamak,

b.) Allah ve resulünün haram saydıklarını haram saymamak,

c.) Bir de hak dini din edinmemek.

Özellikle birinci unsur, Kitap Ehli'nde bulunmamaktadır. Çünkü hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar, Allah'a da ahiret gününe de inanmaktadır. Bu sebeple müfessirlerden birçoğu, bir çıkış yolu olarak onların Allah inancına şirk unsurları katmalarını ve ahirete gereği şekilde inanmamalarını göstermişlerdir. Çünkü Yahudiler Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüyor, Hıristiyanlar da teslise inanıyorlardı. Yine onlar din âlimlerini rab edinmişlerdir. Ayrıca Hıristiyanlar, müşriklerin adetlerine benzer şekilde cennette arsa satmaya kalkmışlardır. O halde tevhide de ahirete de inanmıyor kabul edilirler. (Maturidi, II, 398; İbnu Atiye, III, 21; Razi, XVI, 28-29). Aynı görüşü savunan Mevdûdi şöyle demektedir:

"Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve Ahiret Günü'ne inandıklarını iddia edenler, aslında onların hiçbirine inanmadılar. Çünkü Allah'ı yegâne tek Tanrı ve bir Rab olarak tanıyan, kabul eden ve O'nun sıfatları, O'na yapılan ibadetler ve O'nun güç ve

kudreti konusunda başka herhangi bir şeyi ortak koşmayan kişi, ancak gerçekten Allah'a inanmış demektir. Hâlbuki 'şirk'in, bu tarifine göre, gerek Hıristiyanlar gerekse Yahudiler, müteakip ayetlerde de açıklandığı gibi, şirkin içindeydiler. Bu nedenle Allah'a inandıkları yolundaki iddiaları anlamsızdır. Aynı şekilde onlar, ölümden sonra dirilişe inanmış olmalarına rağmen ahirete de gerçekten inanmadılar. Zira bu yeterli değildir. Kişinin, dirilişin vuku bulacağı günde insanın iman ve amelini esas alan mutlak adaletin icra edileceğine de inanması gerekir. Aynı şekilde, hiçbir fidye, keffâret ve herhangi bir "veli" ile olan hiçbir "manevi" yakınlığın fayda vermeyeceğine inanmalıdır. Bunlar olmaksızın ahirete inanmanın tümüyle anlamsız olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Ve bu açıdan bakılınca Yahudi ve Hıristiyanlar imanlarını bozmuşlardır. Çünkü onlar, bu tür şeylerin hesap gününde onları, adalete karşı koruyup himaye edeceğine inanmışlardır." (Mevdûdi, II, 219).

Ardından gelen 30. ayette Yahudilerin, Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu iddialarıyla Hıristiyanların, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna dair iddiaları, yine 31. ayette her iki kesimin de din âlimlerini rab edindiklerine dair meselenin gündeme getirilmesi bu görüşü destekler gibi görünmektedir.

İbnu Âşûr'a göre, kendileriyle savaşılanlarda bulunan nitelikler zikredilmiştir; bu niteliklerin hepsinin bulunması gerekmez. Buna göre, söz konusu edilen niteliklerin tamamı müşriklerde var; ama Kitap Ehli'nde hak dini din edinmeme niteliği mevcuttur. Çünkü Kitap Ehli hem Allah'a ve ahiret gününe inanmaktadır hem de dinlerinde Allah'ın haram kıldığını haram kılmaktadırlar. O halde onlar sadece savaş sebeplerinden olan hak dine inanmama niteliği taşımaktadırlar. Ona göre her atıf harfi olan و harfinden sonra الَّذِينَ ism-i mevsulu tekrar edilmiş gibidir. (İbnu Âşûr, VI, 164-165).

O halde ona göre, âyetin anlamı şöyledir: "**Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla Allah'ın ve resulünün yasakladığını haram saymayanlarla ve kendilerine kitap verilenlerden hak dini din edinmeyenlerle aşağılanmış bir şekilde kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.**"

Bizim kanaatimiz o ki, gerek Kitap Ehliyle yapılan savaşlarda gerekse müşriklerle yapılan savaşlarda onların inançları sebep değildir. Sebep, inançları olmuş olsaydı onlardan cizye alınması da caiz olmaz; öldürülmek veya Müslüman olmaktan başka bir alternatif bırakılmazdı. Nitekim gerek müşriklerle gerekse Kitap Ehliyle yapılan savaşlar onların antlaşmaları bozmaları ve Müslümanlara karşı saldırgan bir tavır almaları sebebiyle gerçekleşmiştir. O halde bu ayette sıralanan hususlar savaşın sebebi değildir; onlarla yapılacak savaşta Müslümanları motive etmek ve kimlerle savaştıkları konusunda onları bilgilendirmek amaçlı beyanlardır.

Gerek müşriklerin ve gerekse Kitap Ehli'nin antlaşmaları bozmaları bir fırsatı da beraberinde getirmiştir. Artık onlar Arap yarımadasından silinecek ve burası İslâm'ın merkez üssü haline getirilecektir.

Cizye, İslâm devletinde yaşayan ve Müslüman olmayan vatandaşların erkeklerinden alınan vergidir. Kendilerine sağlanan can ve mal güvenliğinden dolayı bu vergi alınır. Müslüman olmayanlar buna karşılık askerlik hizmetinden muaftır. Askerlikten muaf tutulmalarının daha başka sebepleri de olabilir; ama önemli olan inançlarına ters düşen davranışlara zorlanmamalarıdır. Çünkü Müslümanlar, şartlar tahakkuk ettiğinde o kimselerin dindaşlarıyla da savaşabilirler. Onlar da askerlik yapmaya zorlanacak olurlarsa inançlarına aykırı olarak kendi dindaşlarıyla savaşmak durumunda kalırlar.

Cizye vermeleri bir bakıma İslâm devletinin vatandaşlığını kabul ettiklerinin ve böyle yaşamaya niyetli olduklarının sembolik ifadesidir. Cizyenin kimlerden, hangi şartlarda ve ne miktarda alınacağı konusu fıkıh kitaplarıyla ahkâm tefsirlerinde ayrıntılı bir şekilde verilmektedir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ
النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ج
يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ
اللّٰهُ أَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ ج وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا ج
لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾
يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ

إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

30. Yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, daha önceki inkârcıların sözlerine özenerek ağızlarında geveledikleri sözleridir onların. Kahretsin onları Allah, nasıl da uyduruyorlar!

31. Allah'ın yanı sıra hahamlarını ve rahiplerini, bir de Meryem oğlu İsa'yı rab ediniyorlar. Oysa tek bir İlah'tan başkasına kulluk etmemeleri kendilerine emredilmişti. Hiçbir ilâh yok; sadece O var! O, ortak koştuklarından münezzehtir.

32. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Ama Allah, kâfirler istemese de nurunu tamamlamaktan başkasına rıza gösterip imkân vermez.

33. O'dur Resulünü doğruya rehberlik ve hak din ile gönderen. Bu sebeple müşrikler istemese de onu, dinin tamamını tebliğe muvaffak kılacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de *Üzeyir*'in ismi sadece bu ayette geçmektedir. Bunun dışında kendisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Peygamber olduğunu söyleyenler olmuşsa da sonraki âyette Kitap Ehli'nin din âlimlerini rab edinmelerinden söz edildiğine göre, onun Yahudi din âlimlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu ikinci âyette Hz. İsa din âlimleri kapsamına girmesin diye ismen zikredilmektedir. Diğer yönden din âlimlerini rab edindiklerinin vurgulanması, *"Allah'ın oğlu"* tabirinden ne anlaşılması gerektiği konusuna ışık tutmaktadır.

Üzeyir isminin İbranice'deki aslı Ezra'dır. Kitab-ı Mukaddes'te onun ismiyle anılan bir bölüm bulunmaktadır. Yahudi tarihinde Üzeyr'in önemli bir yeri bulunmaktadır. Söz konusu bölümde Allah'ın şeriatının bilgini, kâhin ve Allah'ın elinin üzerinde olduğu kişi olarak tanımlanmaktadır. (Ezra, 7/1-12). Fars kralı Artahşaşta tarafından Tevrat'ı uygulamak ve mabedi yeniden ihya

etmek ve sürgünden Kudüs'e dönen Yahudilere rehberlik etmek üzere görevlendirilmiştir.

"Yahudilerin inancına göre, Babil sürgünü sırasında kaybolduktan sonra Tevrat'ı yeniden toparlayıp cem ve tanzim eden, az çok bugünkü formu ve muhtevasıyla 'tedvin' eden kişidir o. Dolayısıyla, sonraki Yahudilikte hâkim olacak olan, kendine has, resmi ve standart Yahudi din kurumunun kurucusudur." (Encyclopedia Britannica 1963, IX, 15'den naklen Muhammed Esed, I, 358). İslâmî kaynaklarda da din bilgilerinin başı olan Ezra'nın unutulmuş olan Tevrat'ı ezberinden yeniden yazdığı ifade edilmektedir. (İbnu Âşûr, VI, 168). Üzeyr'in bu üstün vasıfları sebebiyle Yahudiler nezdinde büyük bir itibara sahip olduğu bilinmektedir. Kendisine verilen bu değer sebebiyle Yahudilerden kimilerinin kendisine birtakım ilâhî güçler atfetmeleri mümkündür.

Yahudilerde *'Üzeyir'in Allah'ın oğlu'* olduğuna dair bir inancın olmadığını iddia edenler olmuştur. Gerçekten Kitab-ı Mukaddes'te de böyle bir ifade geçmemektedir. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te böyle bir ifadenin geçmemesi Yahudiler arasında bu görüşü ileri sürenlerin bulunmadığı anlamına gelmez. Kaldı ki elimizde mevcut Tevrat'ta *"İsrail benim oğlumdur"* (Çıkış, IV/22-23). Yine kutsal kitaplarından olan Yeremya'da *"Çünkü ben İsrail'e babayım, Efraim de ilk oğlumdur"* (Yeremya, XXXI/9) ifadeleri yer almaktadır. O halde Üzeyir için *"Allah'ın oğlu"* ifadesi Yahudilerin anlayışlarına uzak bir kullanım değildir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim, bir inancı yahut ameli bir dinin mensuplarına yahut bir topluluğa izafe ederken o din mensuplarının yahut topluluğun fert fert tamamının o inancı kabul ettiklerini yahut o ameli işlediklerini anlatmaz; aralarında o inancı kabul eden yahut o ameli işleyenlerin bulunduğunu anlatır. Müfessirler Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğuna dair inancın Medine Yahudilerinin bir kısmında mevcut olduğunu söylerler. İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, din âlimlerinden dördünün bu görüşü ileri sürdükleri ifade edilmektedir. Rivayette bu bilginlerin adları da verilmektedir. (İbnu Atiye, III, 23). Rivayette adları geçen bu dört kişi, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek *"Kıblemizi terk ettin ve Üzeyir'in Allah'ın oğlu olmadığını ileri sürdün. Bu durumda biz sana nasıl tabi olalım!"* demişlerdir. (Taberî, VI, 110-111).

Bundan da önemlisi, Kur'ân-ı Kerim'de geçen bu ifadeye o dönem Yahudilerinin itiraz etmemiş olmalarıdır. Şayet aralarında böyle bir inanca sahip olanlar bulunmamış olsaydı, Kur'ân'ın indirildiği dönemde, İslâm'ın açığını yakalamak için daima pusuda bekleyen, zaman zaman da müşriklere bu konuda taktikler veren Medine Yahudileri buna itiraz ederlerdi. Böyle bir itirazları olmuş olsaydı Müslüman âlimler de bu itiraza yer verirlerdi. Çünkü Müs-

lüman âlimler değişik konularda müşriklerin ve Yahudilerin itirazlarına yer vermektedirler.

Hıristiyanların Hz. İsa'yı *Allah'ın oğlu* şeklindeki nitelemeleri sadece Peygamber döneminde değil, eski zamanlardan beri bilinmektedir. Günümüzde de Hıristiyanlar bu ifadeyi kullanmaktadır. Aynı ifade elimizde mevcut İncillerde de çok defa tekrar edilmektedir.

"Bu, daha önceki inkârcıların sözlerine özenerek ağızlarında geveledikleri sözleridir onların. Kahretsin onları Allah, nasıl da uyduruyorlar!"

Yahudiler *"Üzeyir Allah'ın oğludur"*, Hıristiyanlar da *"Mesih Allah'ın oğludur"* demekle kendilerinden önce bu tür şeyleri söyleyen müşriklere benzemişlerdir. Ayrıca Allah'ın soyundan geldiğini ileri süren imparatorlara ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia eden Arap müşriklerine benziyorlar. Çünkü Arapların bu tür şirkleri Hıristiyanların şirklerinden önce vardı. Yahudilerin Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürmeleri Yahudiliğin ortaya çıkışından çok sonra olmuştur. Bu sebeple Arapların bu şekilde şirk koşmaları, Yahudilerin bu sözü söylemelerinden öncedir.

Belirtmek gerekir ki gerek Doğu'da gerekse Batı'da Allah'ın oğlu ve Allah'ın kimi kişilere hulûl ettiği türü inançlar Hind Brahmanizminde, Budistlerde, Çin ve Japonya'da, Eski İranlılarla Mısırlılarda, Yunan ve Roma halkları arasında mevcuttu. (Reşid Rıza, X, 399). Âyet öncelikle Arapları kastetmekle birlikte bu bölgelerde hâkim olan bu inançları da kastetmektedir.

"Allah'ın yanı sıra hahamlarını ve rahiplerini, bir de Meryem oğlu İsa'yı rab ediniyorlar..."

Âyet, Kitap Ehli'nin Üzeyir ve İsa'ya Allah'ın oğlu derken neyi kastettiklerine açıklık getirmektedir. Bu, Ehl-i Kitap'ın onları Rab edinmeleri, yani ilâhî birtakım vasıfları onlara vermeleridir. Onları Rab edinmeleri, bazı alanlarda onları Allah'a benzer bir otorite tanımalarıdır. Kitab Ehli'nde ilâhî birtakım vasıfları insanlara verme işi peygamberlerle de sınırlı değildir, din âlimlerine de bu vasıfları verdikleri vakidir. İşte bu âyette bu husus dile getirilmektedir. Gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar arasında din âlimlerinin helal ya da haram kılma yetkisine sahip olduklarına inananlar vardır. Adiy b. Hatim henüz yeni İslâm'a girdiği bir sırada bu âyet inmiş ve Peygamber (s.a.v.)'e giden Adiy ile Peygamber arasında şu konuşma cereyan etmiştir:

— Ey Allah'ın Resulü! Biz onlara kulluk etmiyorduk ki?

— Onlar, Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal kılıyorlardı ve siz de onlara uymuyor muydunuz?

— Evet.

— İşte burada söylenen de odur. (Razi, XVI, 37).

Razi bu rivayeti naklettikten sonra Müslümanların bu konudaki durumlarına dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *"Üstadımız, efendimiz, muhakkiklerin ve müçtehitlerin sonuncusu*[1] *(Allah kendisinden razı olsun) dedi ki: 'Fakihlerin mukallitlerinden bir grupla karşılaştım. Bazı meselelerde mezheplerine ters düşen birçok âyeti onlara okudum. Ne o âyetlerde anlatılanları kabul ettiler ne de o ayetlere iltifat ettiler. Hayretler içerisinde bana bakakaldılar. Demek istiyorlardı ki geçmişimizden gelen rivayetler bu âyetlere aykırı olduğu halde bu âyetlerin zâhirleriyle amel etmek mümkün mü?"* İyi düşünecek olursan bu hastalığın dünya ehlinin çoğunun damarlarında mevcut olduğunu görürsün. (Razi, XVI, 37). Razi döneminde böyleleri pek çoktu, günümüzde ise oranları daha da artmıştır.

Dinde bilinmesi zorunlu olan hususlarda din âlimleri şayet Allah'ın helal kıldığına haram haram, kıldığına da helal diyor ve halk da bu konularda onlara uyuyorlarsa onları Rab ediniyorlar demektir. (İbnu Âşûr, VI, 170). "**Oysa tek bir İlah'tan başkasına kulluk etmemeleri kendilerine emredilmişti. Hiçbir ilâh yok; sadece O var! O, ortak koştuklarından münezzehtir.**"

Kuşkusuz, Kitap Ehli hakkında söylenenler Müslümanlar için de geçerlidir. Müslümanlardan da aynı duruma düşenler olursa onlar da din âlimlerini Rab ediniyorlar demektir. Bu gibi hususların Kitap Ehli'ne has olduğunu düşünmek, dini anlamamaktır ve cehaletin bir sonucudur. Cehalet ise insanı kurtaramaz. Allah'ın yetkilerini kişi veya kurumlara devretmek, helal kılma ve yasaklama yetkisini onlara tanımak, onları rab edinmek anlamına gelir. Böyle birinin Allah inancı sağlam bir inanç değildir. Kitap Ehli'nin de Allah'a oğul isnat etmeleri; oğulluk isnat ettikleri bu kimselere ilâhî birtakım vasıflar vermeleri, bir de din âlimlerine helal haram kılma yetkisi tanımaları, Allah hakkındaki inançlarını anlamsız kılmıştır.

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Ama Allah, kâfirler istemese de nurunu tamamlamaktan başkasına rıza gösterip imkân vermez."

29. ayette Müslümanlardan, Kitap Ehli'yle savaşmaları istenmişti. Ardın-

1 Razi'nin saygı duyduğu ve ilimlerini takdir ettiği iki hocası vardır: Babası ve Bağavî. Bu sebeple ikisinden birini kastediyor olmalıdır.

dan onların olumsuz tavırları gündeme getirilmişti. Burada da onların bir başka çirkin tavırları, çirkin diğer bir tavırları gündeme getirilerek Müslümanları onlarla savaşma konusunda bir teşvik vardır. Onlar İslâm'ın parlayan aydınlığını bir üfürüşte söndürmek istiyorlar. Ama Allah buna izin vermeyecek, nurunu tamamlayacaktır. Nitekim kısa bir süre içerisinde İslâmiyet uzak bölgelere kadar yayılmış; sahabe döneminde Arabistan yarımadasının tamamı fethedilmiş, İran ve Kuzey Afrika'nın tamamı İslâm ülkesine katılmıştı. Söz konusu topraklar sadece fethedilmekle kalmamış, buralarda yaşayanların büyük çoğunluğu İslâm'ı din olarak seçmişti. O günün ulaşım imkânları içerisinde bir insan fethedilen yerlerin merkez şehirlerini dolaşmaya kalksaydı bekli de ömrü buna yetmezdi. Kuşku yok ki o günün Müslümanlarının kalitesinde bugün de Müslüman olsa İslâmiyet aynı hızla yayılacaktır. Dikkat edilirse ilk dönem Müslümanlarının fethettikleri bölgelerin büyük çoğunluğu hala Müslüman'dır. İlk dönem Müslümanları, inançlara baskı uygulamamış, Müslüman olsun veya olmasın herkese adil davranmışlardır.

"O'dur resulünü doğruya rehberlik ve hak din ile gönderen. Bu sebeple müşrikler itemese de onu, dinin tamamını tebliğe muvaffak kılacaktır."

Madem Allah peygamberini hak din ile göndermiştir o halde onun bu dini tebliğ misyonunu bütünüyle yerine getirmesine yardımcı da olacaktır. Müşrikler istemese de bu görev tamamlanacaktır. Müşrikler Kur'ân'ın insanlara ulaşıp onları etkilemesini önlemek için Kur'ân'ın dinlenilmesine engel olmaya çalışmışlar (Fussilet 41/36), Müslüman olanları dinlerinden döndürmek için baskı ve işkence uygulamışlar ve bu tedbirler işe yaramayınca da Peygamber'in kendisini öldürmek için suikastler tertip etmişlerdir. Ancak teşebbüsleri akamete uğramıştır. Nihayet Peygamber Müslümanlarla birlikte Medine'ye hicret etmiş, ama müşrikler yine saldırılarıyla İslâm'ın bütünüyle vuzûha kavuşup anlaşılır hale gelmesi için ellerinden geleni yapmışlardır.

Âyete verdiğimiz meâl ve yaptığımız yorum önceki âyetle de tam uyum içerisindedir. Çünkü önceki ayette **"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Ama Allah, kâfirler istemese de nurunu tamamlamaktan başkasına rıza gösterip imkân vermez."** denilmekteydi. Nurun tamamlanabilmesi için vahyin tamamının Peygamber'e gelmesi ve onun da kendisine gelen vahyi insanlara tebliğ etmesiyle mümkündür. İşte tefsirini yapmakta olduğumuz âyette Allah bu konuda peygamberine destek olacağını, ona yardım edeceğini ve Allah desteği sayesinde Peygamber'in bu zor işin hakkından geleceğini haber vermektedir.

Fetih sûresinin 28. âyeti ile ve Saff sûresinin 9. ayetinde de benzeri ifadeler yer almaktadır. Diğer âyetlerin ikisinde de hitap müşrikleredir ve ikisinin de anlatım bağlamı (siyak) aynıdır. Burada olduğu gibi Saff sûresinde de söz konusu ayetten önce Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istedikleri ve inkâr edenler istemese de Allah'ın nurunu tamamlayacağı aynı kelimelerle dile getirilmektedir.

Âyete verdiğimiz meâl İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayette dile getirilenle aynıdır. (Taberî, XIV, 215). Buna rağmen müfessirlerin ekseriyeti âyete farklı bir manâermişlerdir. Türkçe meâllerin tamamına yakınında bu farklı manâ tekrar edilmiştir. Müfessirlerin verdiği manâ ve yaptıkları yorumlar, Fetih sûresinin 28. âyetiyle Saff sûresinin 9. âyetinin tefsirinde incelenip değerlendirilecektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ كَث۪يرًا مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ
لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ
وَلَا يُنْفِقُونَهَا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٣٤﴾
يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْۜ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ
فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

34. Ey iman edenler! Yahudi din bilginleriyle Hıristiyan din bilginlerinin birçoğu halkın mallarını haksız yere yiyiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Bir de altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlar var ya işte onları acıklı bir azapla müjdele.

35. Bu biriktirdiklerinin cehennem ateşinde kızdırılıp alınlarına, böğürlerine ve sırtlarına bastırılacağı gün onlara denir ki: "İşte bun-

lar kendiniz için yığıp sakladıklarınız! O halde tadın bakalım yığıp saklıyor olduklarınızı!"

İnsanların mallarını haksız yere yemek, malı, meşru olmayan yollardan elde etmektir. Yahudi din âlimleriyle Hıristiyan din âlimlerinden birçoğu dini istismar ederek meşru olmayan yollardan mal biriktirme yoluna gitmişlerdir. Söz konusu din âlimleri, Allah katında insanlara şefaatçi olacaklarını, günahlarının bağışlanmasını sağlayacaklarını telkin ederek yahut halk nezdinde itibar sahibi olan kimselerin türbedarlığını yapıp insanlar bu türbelere hediye verdiklerinde, kurban kestiklerinde veya mallarını vakfettiklerinde bağışlanacaklarını, ihtiyaçlarının karşılanacağını, hastalıklardan kurtulacaklarını anlatarak mallarını alıyorlardı. Hıristiyan din âlimlerinin günahları bağışlama ve cennetten arsa satma adına insanlardan para aldıkları bilinmektedir. Kimilerine cenneti vaat ederken, onlara karşı gelenlerin de cehennemlik olduklarına karar veriyorlardı.

Türbedarlık yaparak geçinme Müslümanlar arasında da yaygın bir hastalıktır. Yine hatim indirme ve mevlit karşılığında para alma gibi davranışları da bunlara ilave etmek gerekir. Kuşkusuz, Peygamber (s.a.v.): "*Sizden öncekilerin yaptıklarını sizler de aynen yapacak adım adım, karış karış onları takip edeceksiniz*" (Buhari, IV, 169; Müslim, IV, 2054) sözünü boşuna söylememiştir.

Bu gibi davranışların kendisi Allah'ın dininden, tevhit inancından insanları alıkoymaktır. Âyette geçen "**Allah'ın yolundan alıkoyarlar**" ifadesi, öncelikle bu tür davranışları kapsar. Kısaca bu din âlimleri, dine sarılmayın, ibadetlerinizi yerine getirmeyin, dinin emirlerini yerine getirmeyin diyerek insanları dinden alıkoymazlar; bilakis bunların propagandasını yaparlar. Ama yaptıkları telkinlerle insanları, dinin temeli olan tevhitten uzaklaştırırlar. Halk nezdinde bu gibi kimselerin itibar sahibi olmaları bizi aldatmamalıdır. Halkın bir kesimi nezdinde itibar sahibi olmasalar zaten dini istismar edemezler.

Kur'ân-ı Kerim, ifadelerinde çok dikkatlidir. Bu sebeple Yahudi ve Hıristiyan âlimlerinden hepsinin değil, birçoğunun bu tür davranışlar içerisinde olduklarını söylemektedir.

Ayrıca söz konusu din âlimlerinin, insanların mallarını haksız yere nasıl yedikleri konusunu kapalı bırakmış ki âyet, dini istismar ederek yapılan bütün gayri meşru yolları kapsasın. Örneğin, gerek geçmişte gerekse günümüzde idarecilerin gayr-i meşru davranışlarını halk nezdinde meşru gösterme çabasını, mevki ve itibar kazanmak için idarecilerin ve gayr-i İslâmî sistemlerin hoşuna gidecek şekilde dini yorumlama işini de âyette sözü edilen *halkın mal-*

larını haksız yere yemek ve Allah'ın yolundan alıkoymak olarak değerlendirmek gerekir.

Âyetin "**Bir de altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlar var ya işte onları acıklı bir azapla müjdele**" kısmının, sözü edilen Yahudi ve Hıristiyan din bilgileriyle ilgili mi yoksa Müslümanlarla mı ilgili olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bununla birlikte her iki kesime de hitap ettiğini söyleyen müfessirler pek çoktur. Bizce de hitap her iki kesimedir. Zaten Kitap Ehli bilginleri bunu yaptıklarından dolayı kınanıyorlarsa aynı şeyi yapan Müslümanlar da bu kınamanın kapsamına girerler.

Mal biriktirme; Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle kenz nedir? Mal biriktirmek bütünüyle yasak mıdır? Bunun sınırı nedir?

Sahabeden nakledilen rivayetlere göre, malının zekâtını veren mü'min kenz yapmış olmaz. Buna göre, zekâtını verenler Allah yolunda harcama yapmış olurlar. Ancak yine sahabeden Ebu Zerr'e göre, kişinin ihtiyacından fazlasını biriktirmesi kenze girer. Her iki görüşle ilgili rivayetler için bk. Taberî, VI, 117-119; Bağavi, II, 287-288; İbnu Âşûr, VI, 176-178).

Müfessirlerin çoğu da sahabenin çoğunluğu gibi genelde kenz yapmayı, zekât vermeme ile izah etmişlerdir. Ancak İbnu Âşûr'un da belirttiği gibi zekât bu ayetten önce emredilmişti. Normal durumlarda infak zekâtı içerir. Ama arızî durumlarda, mesela Müslümanların bir musibete uğramaları gibi durumlarda zekât dışında Allah yolunda harcama zorunlu hale gelir, yani farz olur. (İbnu Âşûr, VI, 176-177). Bazıları ise her halükârda altın ve gümüşü, yani parayı stok etmenin ekonomik hareketliliği engelleyeceğinden câiz olmadığını söylemişlerdir.

"Bu biriktirdiklerinin cehennem ateşinde kızdırılıp alınlarına, böğürlerine ve sırtlarına bastırılacağı gün onlara denir ki: "İşte bunlar kendiniz için yığıp sakladıklarınız! O halde tadın bakalım yığıp saklıyor olduklarınızı!"

Alınları, böğürleri ve sırtlarından maksat, vücudun tamamıdır. Çünkü vücudun her bir kısmı dağlanınca farklı bir acı duyulur. İşte mallarını biriktirip Allah yolunda harcamayanların cezaları budur. Bu mallar cehennem ateşinde kızdırılıp vücutları onlarla dağlanınca melekler: **"İşte bunlar kendiniz için yığıp sakladıklarınız! O halde tadın bakalım yığıp saklıyor olduklarınızı!"** diyeceklerdir.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ
اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا
فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾
إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ
اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ ع

36. Ayların sayısı, Allah katında on iki olup bunların dördü haram aylardır. Gökleri ve yeri yarattığı gün Allah'ın Kitab'ında bu böyledir. Dosdoğru din işte budur. Öyleyse bu aylarda kendinize zulmetmeyin, müşriklerin sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Ve bilin ki Allah muttakilerle beraberdir.

37. Bir ayın haramlığını diğer aya bırakma âdeti inkârda ileri gitmekten başka bir şey değildir; inkârcılar bununla saptırılırlar. Allah'ın yasakladığı sayıya uyarlamak için o (değiştirilen ayı) **bir yıl helal, bir yıl haram sayıyorlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak istiyorlar. Kötü amelleri kendilerine güzel gösterildi. Allah da kâfirler güruhunu hidayete eriştirmez.**

Haram aylardan; Zilkade, Zilhicce ve Muharrem muhtemelen Hac için; Recep ayı da Umre için haram sayılmıştır. Araplar, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in şeriatlarında bu aylarda savaşmanın haram kılındığını, dolayısıyla bu ayların kutsal aylar olduklarını kabul ediyorlardı. İslâmiyet de bu aylarda savaşmayı yasaklamıştır. Ancak Araplar değişik nedenlerle bu ayların bazen sayılarını bazen de vakitlerini değiştiriyorlardı. Niçin bu değişiklikleri yaptıklarına dair farklı sebepler zikredilmektedir. Belki de zikredilen bu sebeplerin tamamı söz konusu idi. Yani aylarda her değişiklik yaptıklarında bunun sebebi farklı olabiliyordu. Ama genelde, savaşmak istediklerinde bu aylardan birine denk gelmişlerse ayı ertelediklerì için uygulamalarına, erteleme anlamına gelen *nesî'* dediklerine dair görüş ağır basmaktadır. İşte ayların yerlerini değiştirmek veya onları ertelemek, inkârda ileri gitmek olarak değerlendirilmiştir. O halde Allah'ın zaman, mekân ve sosyal meselelerle ilgili hükümlerine uymamak; onlara karşı gelmek inkâr, yani küfür olarak değerlendirilir.

"Gökleri ve yeri yarattığız gün Allah'ın Kitab'ında bu böyledir" cümlesi ile muhtemelen yüce Allah'ın evrene hâkim kıldığı *tabiat kanunları* kastedilmektedir. Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün, onlara böyle bir düzen vermiş; ayların on iki olmasını ve bu aylardan dördünün haram aylar olmasını dilemiştir. Bu kanunlara uymak, aynı zamanda Allah'ın emirlerine uymaktır. Tabiata hâkim kanunları Allah'ın yerine koyma gibi bir anlayışa tepki olarak Müslümanlar arasında *tabiat kanunları* sözünden rahatsızlık duyanlar vardır. Oysa tabiata bu kanunları hâkim kılan, bu kanunları düzenleyen Yüce Allah'ın kendisidir. Bu sebeple Müslüman, evrene hâkim olan bu kanunlarla çelişkiye düşmemeye çalışmalıdır.

Müslümanlar haram aylara saygı gösterir, bu aylarda savaşmazlar. Ama müşrikler bu ayların saygınlığını tanımayıp saldıracak olurlarsa Müslümanlar da karşılık verir, savaşırlar: **"müşriklerin sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın."** Kuşkusuz Allah'ın koyduğu sınırları aşmayan, emirlerini yerine getiren ve yasaklarından sakınan; savaşma ve savaşmama konularında da bunlara riayet eden mü'minleri Allah sever ve onlarla birlikte olur. "**Ve bilin ki Allah, muttakilerle beraberdir.**"

"Allah, inkâr eden topluluğu doğru yola eriştirmez."

Yüce Allah insanları inkâra zorlamadığı gibi hidayete de zorlamaz. Hem hidayeti hem de sapkınlığı isteyen insanın kendisidir. Bu sebeple şu inkâr edenlerin kendileri küfür yolunu seçmişlerse Allah onları zorla hidayete sokacak değildir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ

اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا ق۪يلَ لَكُمُ انْفِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ

اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِۜ اَرَض۪يتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ

الْاٰخِرَةِۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا

قَل۪يلٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا

وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔاۜ

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٣٩﴾ اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ

نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ

اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِه۪ لَا تَحْزَنْ

اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَاۚ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَك۪ينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ

بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا السُّفْلٰىۜ

وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَاۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٤٠﴾

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ

وَاَنْفُسِكُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

38. Ey iman edenler! Size, "Haydi cihada çıkın!" denildiğinde ne oldu da yere çakılıp kaldınız? Yoksa ahirete karşılık dünya hayatını mı tercih ettiniz? Oysa dünya hayatının hazzı ahiretinkine kıyasla çok daha azdır.

39. Şayet savaşa çıkmazsanız Allah sizi acıklı bir azapla cezalandırır ve yerinize başka bir topluluk getirir ve siz de O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir.

40. Şayet ona (Peygamber'e) **yardım etmezseniz biliniz ki Allah, kâfirler iki kişiden ikincisi olarak onu çıkardıklarında; ikisi mağarada iken o, arkadaşına; "Üzülme, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir." derken ona yardım etmişti. O zaman Allah ona sekinetini indirmiş; görmediğiniz ordularla onu desteklemiş ve inkâr edenlerin sözünü bütünüyle yere düşürmüştü. Allah'ın sözüne gelince, o en yücedir. Allah her şeye gücü yetendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.**

41. İster hafif ister ağır olarak; her hâlukarda çıkın savaşa! Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bu sizin için daha hayırlıdır; şayet bilirseniz.

İnkâr edenlerin ve Kitap Ehli'nin olumsuz ve çirkin tavırları önceki âyetlerde dile getirilmişti. O halde sıra, Müslümanları onlarla savaşmaya teşvik etmeye gelmiştir. İşte bu âyetlerde, şartlar ne denli çetin olursa olsun Müslümanlar Allah yolunda cihada teşvik edilmektedir.

Müfessirlerin belirttiğine göre âyetler Tebük seferi sebebiyle indirilmiştir. Mekke fethi, Huneyn ve Taif gazveleri henüz yeni yapılmış Müslümanlar yorgun düşmüşlerdi. Mevsim yaz idi ve hava çok sıcaktı. O yıl kurak geçmişti ve hasat mevsimiydi. Zaten az olan mahsul de, yerde kalacaktı. Ayrıca Bizans gibi güçlü bir imparatorlukla savaşılacaktı. Netice olarak savaştan kaçınmak için her türlü sebep vardı. Bu sebeplerle Müslümanlar arasında savaşa gitmeyi ağırdan alanlar vardı.

Ne var ki savaşa çıkmak da zorunlu bir hal almıştı. Bizans'ın bazı Hıristiyan Arap kabilelerini yanına alarak Medine'yi istila edeceği haberi Peygamber'e ulaşmıştı. Bu haber öyle yayılmıştı ki her an Bizans'ın saldırısı bekleniyordu.

Peygamber (s.a.v.) sefer hazırlığına başladı ve Müslümanları savaşa çağırdı. İslâm hukukçuları, devlet başkanının savaşa çağrı yapması durumunda, çağrı kime yönelik ise onların tamamının savaşa katılması farz olur, demişlerdir. Çünkü bu çağrıya icabet etmeyi ağırdan alanlar şiddetli bir dille kınanmakta, dünya hayatını ahiret hayatına tercih edenler olarak değerlendirilmektedir. Peygamber onları yücelere yükselmeye çağırıyorken onlar aşağılara, yani yere çakılmayı tercih ediyorlardı. Bu, ahirete ve orada yüce Allah'ın iman edenlere vaat ettiği büyük mükâfata gerçekten inanmış olanların tavrı olamaz!

Âyetler Tebük seferi nedeniyle indirilmiş olsalar da her dönem ve her bölgede bu durumda olan Müslümanlara hitap etmektedir. Hayatlarını ve hedeflerini ekonomik çıkar üzere kuranlar ahirete gerçekten inanmış olamaz. Gerçekten inanıyor olsalar, dünya hayatı nimetlerinin ahirette yüce Allah'ın iman edenlere hazırladığı nimetler karşısında bir hiç olduğunu bilirler.

"Şayet savaşa çıkmazsanız Allah sizi acıklı bir azapla cezalandırır ve yerinize başka bir topluluk getirir ve siz de O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir."

Bu âyet de genel toplumsal bir kuralı dile getirmektedir. Kendilerine yapılacak saldırılara karşı koymayanlar, hem bu dünyada düşmanın çizmeleri altında ezilir ve onursuzca bir hayat yaşarlar hem de ahirette Allah'ın emirlerine uymadıkları için cezalandırılırlar.

İslâm dini son dindir. Bu sebeple de Allah onu sahipsiz bırakmaz. Bir topluluk ona sahip çıkmazsa başka bir topluluk sahiplenir. Bu din ne bir ırkın ne bir topluluğun ne de bir bölgenin mahkûmudur. Âyetle öncelikle sahabe nesli kastedilmekte ve savaşa çıkmadıkları takdirde yerlerine başka bir topluluğun getirileceği ifade edilmektedir. İslâm dini ilk dönem Müslümanları olan sahabeye mahkûm ve onların sahiplenmelerine muhtaç değilse onlardan sonra hiç kimseye muhtaç ve mahkûm olamaz. Hangi topluluk olursa olsun cihadı terk etmişse alnına onursuzluk ve haysiyetsizlik damgası vurulmuştur.

"Şayet ona (Peygamber'e) **yardım etmezseniz biliniz ki Allah, kâfirler iki kişiden ikincisi olarak onu çıkardıklarında; ikisi mağarada iken o, arkadaşına; "Üzülme, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir." derken ona yardım etmişti…"**

Tebük seferine katılmayanların çoğu münafıktı. Peygamber'in Tebük'te büyük bir darbe yiyeceğini düşünüyorlardı. Ama Peygamber daha önce de böyle zor durumlarla karşılaşmıştı ve Allah yardımına koşmuştu. Mekke'den çıktığında yanında Ebu Bekir'den başka kimse yoktu. Müşriklerin takibinden kurtulmak için bir mağaraya sığındılar. Düşman mağaranın kapısına kadar gelmişti. Bu sırada Hz. Ebu Bekir yakalanacaklarından endişeye kapılmıştı. Peygamber (s.a.v.), **"O zaman Allah ona sekinetini indirmiş; görmediğiniz ordularla onu desteklemiş ve inkâr edenlerin sözünü bütünüyle yere düşürmüştü. Allah'ın sözüne gelince, o en yücedir. Allah her şeye gücü yetendir ve her şeyi yerli yerince yapandır."** âyetinde işaret edildiği gibi Allah'ın yardımı onlarla beraber olmuştu. Bedir savaşında da Müslümanların sayısı az, düşman ise güçlüydü. Ama Allah bu savaşta peygamberini görünmez bir orduyla, yani meleklerle desteklemişti. Kuşkusuz, Allah gücü her şeye yetendir. Bu sebeple O'nun sözü daima en yücedir.

Burada, *Allah'ın sözü* ile tevhit kastediliyor olabileceği gibi Müslümanların galip geleceğine dair verdiği söz ve iradesi de kastediliyor olabilir. Allah'ın sözünün yüce olduğuna gerçekten iman edenlerin herhangi bir durumda ümitsizliğe kapılmaları düşünülemez.

"İster hafif ister ağır olarak; her hâlukarda çıkın savaşa! Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bu sizin için daha hayırlıdır; şayet bilirseniz."

"**İster hafif ister ağır olarak...**" sözleri çok geniş bir anlama sahiptir. Cihada çıkılması emredildiğinde, bundan hoşlansanız da hoşlanmasınız da zor da olsa kolay da olsa zengin de olsanız fakir de silahınız olsa da olmasa da şartlarınız uygun olsa da olmasa da genç ve sağlıklı olsanız yaşlı ve hasta da olsanız savaşa gitmelisiniz.

Daha önce de dikkat çekmiştik. İslâm, toprak fethetmek ve insanları hâkimiyeti altına almak maksadıyla savaş açmaz, İslâm'ın öngördüğü savaş savunma savaşıdır; düşman saldırısına karşı koymaktır. Bu sebeple devlet başkanının savaş çağrısına her müslüman mutlak surette olumlu cevap vermelidir. Çünkü Müslümanların mevcudiyetleri ve hürriyetleri tehlike altındadır. Bu sebeple savaşa katılmak, Müslümanların hem dünyaları hem de ahiretleri için daha hayırlıdır.

Müslümanlara cihad konusunda genel çağrı yapıldığında, mesela, yatalak olanlar, gözü görmeyenler vs. gibi gerçekten tam bir mazereti olanlar bu çağrıdan muaftır. Diğerlerinin tamamının bu çağrıya icabet etmeleri gerekir.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ
بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا
لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى
يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا

يَسْتَأْذِنُكَ الَّذٖينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالْمُتَّقٖينَ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا
يَسْتَأْذِنُكَ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فٖي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ
فَثَبَّطَهُمْ وَقٖيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدٖينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فٖيكُمْ
مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفٖيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٤٧﴾
لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ حَتّٰى
جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

42. Şayet kolay elde edilir bir menfaat ve normal bir sefer olsaydı mutlaka peşine takılırlardı. Fakat bu meşakkatli yol onlara uzak geldi. Kendilerini paralarcasına, "gücümüz olsaydı mutlaka sizinle beraber çıkardık" diye Allah üzerine yemin edecekler. Kendilerini helâke sürüklüyorlar. Oysa Allah onların kesin olarak yalan söylediklerini bilmektedir.

43. Allah seni affetsin, kimin doğru söylediği ve kimin yalan söylediği senin için tam olarak ortaya çıkmadan ne diye onlara izin verdin?

44. Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmeleri söz konusuyken senden izin istemezler. Allah muttakileri gayet iyi bilmektedir.

45. Senden izin isteyenler sadece Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerdir. Onların kalpleri de şüpheye düşmüştür; hem bu şüphelerinde bocalayıp dururlar.

46. Eğer onlar çıkmayı gerçekten isteselerdi herhalde bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi ve bu yüzden onları bulundukları yere çakılı bıraktı. Ve onlara dendi ki: "Oturun bakalım siz de diğer oturanlarla birlikte!"

47. Şayet sizinle birlikte çıkmış olsalardı aranıza bir nifak sokmaktan başka size katkıları olmadığı gibi sizleri birbirinize düşürmek için aranıza da sokuldulardı; üstelik içinizde onlara kulak verenler de vardır. Mamafih Allah zalimleri bilendir.

48. Aslında onlar bundan önce de fitne çıkarmaya çalışmışlar ve sana karşı türlü türlü düzenler kurmuşlardı. Nihayet onlar istemese de hak yerini buldu; Allah'ın isteği galip geldi.

İlk âyet, seferden geri kalanların içyüzünü ortaya koymakta ve izin isterken ileri sürdükleri mazeretlerin uydurma mazeretler olduğunu haber vermektedir. Kolay elde edilir bir ganimet olsaydı savaştan geri kalmayacaklarını haber vermektedir. Büyük zorluklara katlanmak zayıf iradeli kimselerin işi değildir. Onlar daima bu tür durumlarda mazeretler uydururlar.

Savaştan geri kalanların çoğunlukla münafıklardan oluştuğuna dikkat çekmiştik. Bir kısmı ise zayıf iradeli korkak kimselerdi. Bu karakterde insanlara her toplumda rastlanır.

Belirtmek gerekir ki sefere katılanların sayısı göz önünde bulundurulacak olursa sefere katılmayanların sayısı devede kulak mesabesindeydi. Çünkü siyer yazarlarının naklettiklerinden, bu sefere katılanların sayısının otuz bin civarında olduğu anlaşılmaktadır. Sefere katılmayanlar ise ancak yüz kişi kadardı.

Ayette, "وَسَيَحْلِفُونَ :*Yemin edecekler*" dendiğine göre bu âyet, gelip yemin etmelerinden önce indirilmiş olmalıdır. Kelimenin başında gelen **"sîn"** harfi Arap dilinde yakın gelecek için kullanılır. Âyet, seferden geri kalanların gelip yemin edeceklerini önceden haber verdiği ve **"gücümüz olsaydı mutlaka sizinle beraber çıkardık"** diyeceklerini söylediği halde sefer sonrası gelip bu sözleri söylemişlerdi. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in icaz yönlerinden biridir. Âyet, seferden geri kalanların gelip bu şekilde yemin edeceklerini haber verdiği gibi Müslümanların Tebük seferinden zaferle döneceklerini de haber ver-

mektedir. Çünkü âyet, Müslümanlar zaferle geri döndükten sonra şu seferden geri kalanlar gelip şöyle şöyle diyeceklerdir, demektedir.

"Allah seni affetsin, kimin doğru söylediği ve kimin yalan söylediği senin için tam olarak ortaya çıkmadan ne diye onlara izin verdin?"

Kuşkusuz bir peygambere yaraşan, her şeyin delillerini iyice tahkik ettikten sonra karar vermektir. Savaştan muaf tutulmak isteyenler birtakım mazeretler ileri sürmüş ve Peygamber de insani duygularla mazeretlerini kabul etmişti. Bu sebeple izin vermesinden dolayı Peygamber'e bir uyarı söz konusu olsa da âyete Peygamber'in bu yaptığından dolayı affedilmesiyle başlanmış olması, cümlenin soru formatında olması ve daha sonra gelecek olan 47. âyette, sefere katılmış olsalardı Müslümanlara zararları dokunurdu denilmesi uyarıyı hafifletmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki kimseye şu veya bu şekilde izin verilmeyeceğine dair bir vahiy yoktu. Bu sebeple Peygamber (s.a.v.) içtihat etmiş ve karar vermiştir. Ancak içtihat ederken gerekli unsurların da tam olarak yerine getirilmediği bir gerçektir. Uyarının sebebi de budur.

Peygamberler de insandır ve içtihatlarında hata edebilirler. Ne var ki onlar insanlara örnek gösterildikleri için söz konusu içtihatları vahiy tarafından düzeltilir. Peygamberler kendilerine gelen vahyi aktardıklarında asla hata yapmazlar. Bu konuda onlar masumdurlar, yani Allah tarafından korunmuşlardır. Hata yapmaları ancak içtihatlarında mümkündür.

Âyet, Peygamber'in şahsında elbette ki Müslümanlara da hitap etmekte; özellikle toplumu ilgilendiren bu tür önemli kararlar verilirken delillerin tamamının toplanması gerektiğini anlatmaktadır.

"Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmeleri söz konusuyken senden izin istemez. Allah muttakileri gayet iyi bilmektedir."

Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş olanlar cihada katılmamak için gelip senden izin istemezler ve mazeretler ileri sürmezler. Bilakis birtakım mazeretleri varsa bunların ortadan kalkması için çalışır, savaşa katılmak için hazırlık yaparlar. Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman ettikleri halde savaşa katılamayan meşru mazeret sahiplerine gelince, zaten Peygamber (s.a.v.) bunları savaşa katılmaya çağırmamıştı. (İbnu Âşûr, VI, 211).

Allah'a ve âhiret gününe iman etmemiş olanlar ise bahanelerinin ortadan kalkması için önceden bir hazırlık yapmadılar. Söz konusu bahanelerinin ortadan kalkması konusunda bir gayretleri de olmamıştır. "**Eğer onlar çıkmayı gerçekten isteselerdi herhalde bunun için bir hazırlık yaparlardı.**" Gerçekten iman etmiş olanların hazırlık yapması ve iman etmemiş olanların böyle bir hazırlık yapmaması, Peygamber'in göz önünde bulundurması gereken deliller olmalıydı. Kısacası Peygamber, ileri sürdükleri mazeretleri ortadan kal-

dırmak için neden hiç çaba harcamadıklarını onlara sormalı, gerçek niyetlerini ortaya çıkarmalıydı. Bunlar ayırt edici delillerdir.

"Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi ve bu yüzden onları bulundukları yere çakılı bıraktı. Ve onlara dendi ki: "Oturun bakalım siz de diğer oturanlarla birlikte!

Şayet sizinle birlikte çıkmış olsalardı aranıza bir nifak sokmaktan başka size katkıları olmadığı gibi sizleri birbirinize düşürmek için aranıza da sokuldulardı; üstelik içinizde onlara kulak verenler de vardır. Mamafih Allah zalimleri bilendir."

Bu iki âyet, hem bir gerçeği haber vermektedir hem de delilleri tam olarak ortaya koymadan onlara izin verdiği için hatalı davrandığı kendisine bildirilen Peygamber'e teselli bulunmaktadır. Peygamberler sıradan kimseler değillerdir. Allah'tan gelebilecek en hafif uyarıları bile ciddiye alırlar ve büyük üzüntü duyarlar. İşte bu iki âyette anlatılanlar, Peygamber'in bu üzüntü ve pişmanlığını hafifletici mahiyettedir.

Âyetlerin dile getirdikleri gerçekler ise açıktır. Bu münafıklar savaşa katılmış olsalardı savaş safhalarında engelleyici ve Müslümanların morallerini bozucu tavırlar içerisine gireceklerdi. Onların bu davranışlarından etkilenen Müslümanlar da olacaktı.

"Aslında onlar bundan önce de fitne çıkarmaya çalışmışlar, sana karşı türlü türlü düzenler kurmuşlardı. Nihayet onlar istemese de hak yerini buldu; Allah'ın isteği galip geldi."

Nitekim Uhud savaşında da bu münafıklar savaş için yola çıktıktan sonra birtakım bahaneler uydurarak geri dönmüşlerdi.(İbnu Âşûr, VI, 219; Kasimî, VIII, 3170). Peygamber (s.a.v.)'i davasından vazgeçirme konusundaki entrikaları ise Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde dile getirilmektedir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِنْ تُصِبْكَ
حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا
أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ

يُصِيبَنَٓا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰينَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَٓا اِلَّٓا
اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِۜ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِه۪ٓ اَوْ بِاَيْدٖينَاۘ فَتَرَبَّصُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ
مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ
مِنْكُمْۜ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا
مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ اِلَّٓا اَنَّهُمْ كَفَرُوا
بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِه۪ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ
كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾
فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْۜ اِنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾
وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْۜ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ
يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا
اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

49. Aralarında, "Bana izin ver; başımı belaya sokma" diyenler var. Ama bilesiniz ki onlar belânın ta içine düşmüşlerdir. Cehennem elbette inkârcıları kuşatmıştır.

50. **Şayet sana bir iyilik ulaşsa bu, onları üzer. Ama başına bir musibet gelecek olsa "Biz tedbirimizi önceden almıştık" der ve sevinerek dönüp giderler.**

51. **De ki: "Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmeyecektir. O bizim koruyucumuzdur." O halde mü'minlere düşen yalnızca Allah'a tevekkül etmeleridir.**

52. **De ki: "Bizim başımıza iki iyilikten birinin değil de** (kötü bir şeyin) **gelmesini mi bekliyorsunuz; ya Allah'ın kendi katından göndereceği ya da bizim ellerimizle verilecek bir cezanın başınıza gelmesini... O halde gözleyin bakalım; biz de sizinle beraber gözlemlemekteyiz.**

53. **De ki: "İster gönüllü, ister gönülsüz infak edin; sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkmış bir topluluksunuz."**

54. **Onların infaklarının kabul edilmemesinin yegane sebebi; sadece Allah'ı ve elçisini inkâr etmeleri,** (buna binaen) **üşenerek yönelmeleri hariç namaza gelmemeleri ve nihayet gönülsüzce vermeleri hariç infakta bulunmamalarıdır.**

55. **O halde onların malları da seni imrendirmesin çocukları da. Allah bunlarla ancak dünya hayatında onlara azap vermeyi ve canlarının da inkârcılar olarak çıkmasını murad ediyor.**

56. **Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin de ediyorlar. Gerçekte onlar sizden değildir. Aksine onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur.**

57. **Bir sığınak, bir mağara yahut girecek bir delik bulsalardı can havliyle koşarak oraya yönelirlerdi.**

Nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) Bizans'la savaşmak için çağrı yaptığında münafıkların ileri gelenlerinden biri: *"Ben kadınlara düşkün biriyim, kadınları görünce sabredemem. Bizanslıların kadınları güzel olur, başımı belâya sokma"* diyerek savaşa katılmamak için izin istemiş Peygamber de ondan yüz çevirmiş ve ona izin vermiştir. (Taberî, X,148-149; Bağavi, II, 299). Güya günaha düşmekten korkuyormuş! Ama günahları sebebiyle cehennem böylelerini kuşatmıştır.

Bu tür davranışlar sadece münafıklara has değildir. Hayırlı ameller işlemek varken, günaha girerim korkusuyla o hayırlı amellerden uzak duran niceleri vardır.

"Şayet sana bir iyilik ulaşsa bu, onları üzer. Ama başına bir musibet gelecek olsa "Biz tedbirimizi önceden almıştık" der ve sevinerek dönüp giderler."

O münafıklar içlerinden Müslümanlara kin beslerler. Çünkü inanmadıkları halde Müslüman görünüyor ve Müslüman gibi davranmak mecburiyetinde kalıyorlar. Elbette bu, onlara ağır geliyordu. Bu sebeple Peygamber (s.a.v.) iyi bir şeye kavuştuğunda üzülürler; başına bir sıkıntı geldiğinde sevinirler ve *"iyi ki önceden tedbirimizi aldık da peygamberim diyen şu kimsenin peşinden gitmedik"* derler.

Haddizatında bu gibi kimselerin kalpleri şüphelerle doludur. Ne tam inanabiliyorlar ne de gönül huzuruyla inkâr edebiliyorlar. İman ile imansızlık arasında gidip geliyorlar.

"De ki: "Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmeyecektir. O bizim koruyucumuzdur." O halde mü'minlere düşen yalnızca Allah'a tevekkül etmeleridir."

Müslümanların başına bir musibet geldiğinde sevinen ve bir nimete eriştiklerinde üzülen şu münafıklara, sevinmelerinin yersiz olduğu anlatılıyor. Çünkü Müslümanların başına gelen her şey ancak Allah'ın yazdığıdır. Müslümanlar savaşlarda yenilirlerse ahirette bunun mükâfatını alacaklardır. Galip geldiklerinde ise hem dünyada nimetlere erişmiş olurlar hem de ahirette. O halde Müslümanlar bu savaşlarda yenildiklerinde ahiretlerine azık hazırlamış olurlar. Bu sebeple münafıkların sevinçleri kursaklarında kalsın. (İbnu Atiye, III, 42).

Mü'minler savaşlarda galip gelseler de yenilseler de kazançlı olduklarından, Allah'a tevekkül etsinler. Allah, mü'minlerden düşman için silah vs. gibi tedarik görmelerini istiyor; emirlerine sarılmalarını ve yasaklarından kaçınmalarını, savaş söz konusu olduğunda da korkmadan kahramanca savaşmalarını emrediyor. O halde savaş için gerekli hazırlıklarını yapmış, sorumluluklarını yerine getirmiş ; dolayısıyla Allah'ın emirlerine ittiba etmişlerse artık Allah'a tevekkül etsinler, O'na güvensinler. O, onların mevlasıdır; onları korur.

Yüce Allah bu dünya hayatında işlerin nasıl yürüyeceğine dair birtakım kurallar koymuştur. Tevekkül bu kuralları göz ardı etmek değil, bu kuralların gereğini yerine getirmektir. Çünkü bu kuralları toplumlara ve evrene hâkim kılan da Allah'ın kendisidir. O'nun koyduğu kuralları göz ardı eden O'na tevekkül etmiş olur mu?

"De ki: "Bizim başımıza iki iyilikten birinin değil de (kötü bir şeyin) **gelmesini mi bekliyorsunuz; ya Allah'ın kendi katından göndereceği ya da bizim ellerimizle verilecek bir cezanın başınıza gelmesini... O halde gözleyin bakalım; biz de sizinle beraber gözlemlemekteyiz."**

Bir önceki âyette **"Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmeyecektir."** denmişti. Müslümanlar haklı bir savaşa katılmışlarsa ya yenilir ve şehit olurlar yahut galip gelirler. Her iki durumda da Müslümanlar kârlıdır. Şehit olmuşlarsa mükâfatlarını ahirette alacaklardır. Ama galip gelmişlerse hem bu dünya da kârlıdırlar hem de Allah'ın emrini yerine getirdiklerinden dolayı ahirette mükâfat alacaklardır. Kısacası Müslümanlar için gazi olmak da mükâfattır, şehit düşmek de. Oysa münafıklar, hem dünya hayatında yurtlarını savunmamanın onursuzluğunu yaşayacaklar veya onlarla savaş nedeni oluşması durumunda Müslümanların elleriyle cezalandırılacaklar, hem de ahirette bu davranışlarından dolayı acıklı bir azapla cezalandırılacaklardır. O halde zaman Müslümanların değil, münafıkların aleyhine çalışmaktadır.

"De ki: "İster gönüllü, ister gönülsüz infak edin; sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkmış bir topluluksunuz."

49. âyetin tefsirinde, Peygamber tarafından savaşa çağrı yapıldığında münafıkların ileri gelenlerinden birinden söz edilmişti. Bu zat hanımlara düşkün biri olduğunu, bu sebeple de savaşa katılmak istemediğini söylüyordu. İşte bu zatın Peygamber'e; *"Ben savaşa katılmayayım; ama para yardımında bulunayım"* demesi üzerine bu âyetin indirildiği nakledilir. (İbnu Atiye, III, 44). Âyet bu vesileyle indirilmiş olsa bile hükmü geneldir ve imana dayalı olmayan amellerin ahirette kabul görmeyeceğini anlatmaktadır. (Suyûtî, el-İklil, s.141).

Belirtmek gerekir ki bu gibi kimselerin amellerinin ahirette kabul görmemesi, münafık olduklarından şüphe edilen yahut münafık oldukları bilinen kimselerden zekât gibi mali sorumlulukların alınmayacağı anlamına gelmez. Burada anlatılmak istenen, ahirette mükâfat görmeyecekleridir.

Âyette yaptıkları bağışların kabul görmemesi fasıklıklarına, yani hak yoldan ayrılmış olmalarına bağlanmaktadır. Bir sonraki âyet yoldan çıkmış olmalarını şöylece açıklığa kavuşturmaktadır: **"Onların infaklarının kabul edilmemesinin yegâne sebebi; sadece Allah'ı ve elçisini inkâr etmeleri,** (buna binaen) **üşenerek yönelmeleri hariç namaza gelmemeleri ve nihayet gönülsüzce vermeleri hariç infakta bulunmamalarıdır.**

O halde onların malları da seni imrendirmesin çocukları da. Allah bunlarla ancak dünya hayatında onlara azap vermeyi ve canlarının da inkârcılar olarak çıkmasını murad ediyor."

Münafıkların özelliklerinden biri de mala mülke düşkün olmalarıdır. Bu sebeple mal-mülk elde etmek için büyük çabalar harcarlar. Malları eksilecek diye titrer dururlar. Onların mal konusunda psikolojileri böyledir. Müslümanlar münafık olduklarını bilmesinler diye zekât verir, infakta bulunurlar; ama zekât vermek, infakta bulunmak onlar için büyük bir işkencedir. O halde malı kazanmaları da harcamaları da onlar için bir eziyet, bir işkencedir.

İslâm toplumunda yaşıyor olmaları hasebiyle evlatları da çoğunlukla Müslüman olarak yetişir. Çocuklarının yahut torunlarının Müslüman olarak yetişmesi de onlar için ayrı bir işkencedir.

Netice olarak ahiretleri harap olan münafıklar sürekli kendilerini gizlemek ve istemedikleri şeyleri yapmak zorunda kaldıkları için bu dünya hayatında da mutlu değillerdir. Bu sebeple ne mallarının çokluğu ne de çoluk çocuk sahibi olmalarından dolayı imrenilecek durumdadırlar.

Sürekli kendilerini gizleme ve Müslüman olarak görünme çabaları onları ürkek hale getirmiştir. İnanmadıkları halde Müslümanlardan olduklarını ispatlamak için çabalar dururlar: **"Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin de ediyorlar. Gerçekte onlar sizden değildir. Aksine onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur."**

Korkularından dolayı savaşa katılmamak için **"bir sığınak, bir mağara yahut girecek bir delik bulsalardı, can havliyle koşarak oraya yönelirlerdi."**

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِۚ
فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَٓا اِذَا هُمْ
يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۙ
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتٖينَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَرَسُولُهُٓ
اِنَّٓا اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ۟ ﴿٥٩﴾ اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكٖينِ
وَالْعَامِلٖينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمٖينَ وَفٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبٖيلِۜ فَرٖيضَةً مِنَ
اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٦٠﴾

58. Onlar arasından sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. O sadakalardan kendilerine verilirse hoşnut olurlar; verilmediğinde ise o an köpürürler.

59. Allah'ın ve resulünün verdiğine razı olsalardı ve "Allah bize yeter; Allah bize lütfundan verecektir; resulü de... Hem biz Allah'a gönül bağlayanlardanız" deselerdi ya.

60. Sadakalar Allah'tan kesin bir buyruk olarak yalnızca fakirlere, miskinlere, sadakaları toplama işinde çalışanlara, kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlaradır. Allah, her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.

Münafıkların temel karakterlerinden biri de hoşnut olma, kızma, övme ve yermelerinde kriterlerinin maddi çıkar olmasıdır. Onlar için tek değer budur. Manevi şeylerin onlar için hiçbir anlamı yoktur.

Münafıkların bu tavırları zekâtın farz kılınmasıyla ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi zekât, mal varlığı belli bir sınırı aşan kimselerin belirli miktarda paradan ya da tarım ürünlerinin gelirinden vs. verilen sadakalardır. Zekâtın emredilişinden sonra toplanan bu sadakalar büyük bir yekûn tutuyordu. Peygamber (s.a.v.), bu malları ileride kendilerinden bahsedilecek olan sınıflara veriyordu. Bu malların dağıtımı söz konusu olduğunda münafıklar Peygamber hakkında ileri-geri konuşmuş ve Peygamber'in, kendi adamlarını kayırdığını ve âdil davranmadığını ileri sürmüşlerdi. Âyetler bu tür dedikoduların yapılması üzerine indirilmiştir. (Taberî, X, 156).

Doğrusu maddi çıkarlara düşkün olma bakımından insanların bu gibi şeylere en uzak olanı ve yine insanların en adaletle davrananı bulunan Peygamber (s.a.v.)'in taksimine razı olmalıydılar. Yine yüce Allah hazineleri sonsuz olandır. Bu gibi şeylere tenezzül edeceklerine yüce Allah'tan lütfunu isteselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu. Ama mal bölüştürmesini kim yaparsa yapsın, maddeden başka bir şey düşünmeyen ve bunun sonucunda cimrilik kuyusunda debelenenler mutlaka kendilerine haksızlık yapıldığını söyleyeceklerdir.

"Sadakalar Allah'tan kesin bir buyruk olarak yalnızca fakirlere, miskinlere, sadakaları toplama işinde çalışanlara, kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlaradır. Allah, her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır."

Peygamber (s.a.v.)'in sadakaları taksimi konusunda ileri-geri konuşan münafıkların hemen tamamı zengin kimselerdi. Bununla birlikte sadakalardan kendilerine pay verilmesini istiyorlardı. O halde sadakanın/zekâtın kimlere verilmesi gerektiğine dair açık bilgilere ihtiyaç vardı. Hem mal sevgisi sadece münafıklara has bir mesele de değildir. Zekâtın kimlere verileceği belirlenmeyecek olursa Müslümanlar arasında da önemli problemler olacaktı. İşte bu âyet zekâtın kimlere verileceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zekât verilecek sekiz sınıf vardır. Zekâtın mutlaka bu sekiz sınıfa bölüştürülmesi âlimler tarafından şart koşulmamıştır. Doğru olanı, bu değişik sınıflar içerisinde ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak yöneticilerin öngördükleri kimselere dağıtılmasıdır. (İbnu Âşûr, VI, 237).

Fakir kim, miskin kim?

Âlimler bunların farklı iki sınıf olduklarını söylemişlerdir. Aksi görüşler ileri sürülmüş olsa da çoğunluk, miskinin fakire nazaran daha kötü durumda olan kimse olduğunu söylemektedir. Kimine göre miskin, fakir olup çalışamayacak durumda olan kimsedir. Kimine göre hiçbir malı bulunmayandır. Bu naklettiklerimizden farklı görüşler ileri sürenler de olmuştur. Bununla birlikte âlimlerin çoğu miskinin, fakirden daha perişan durumda olduğunu söylemektedir.

Reşid Rıza bu görüşe karşı çıkar. Ayette bu izlenimi veren bir üslup bulunmadığı kanaatindedir; çünkü ona göre, şayet miskinler fakirlerden daha perişan durumdaki insanlara denseydi o zaman miskinlere daha fazla özen gösterilmesi gerektiğine dair âyette mutlaka bir işaret bulunurdu. Ona göre, miskin, iffetinden dolayı fakirliğini gizleyen kimsedir. (Reşid Rıza, X, 570-571). O halde sadaka verilirken sadece fakir olduklarını söyleyen kimselerle yetinmemeli, fakirliğini kimseye hissettirmemeye çalışan kimseler de mutlaka araştırılmalı, bulunmalıdır. Fakir ise zekât verecek kadar malı bulunmayan herkestir.

Miskinin, İslâm yurdunda yaşayan gayr-i Müslim fakirler olduğunu söyleyenler de olmuştur. Böyle bir görüş İkrime'den nakledilmektedir. (Taberî, X, 159; İbnu Atiye, III, 48). Maturidi, münafıkların sadakalardan kendilerine de bir pay verilmesini istemelerinden sonra sadakanın kime verileceğinin bu âyette belirtilmesinin, sadakanın sadece Müslümanlara verileceğini gösterdiğini söyler. (Maturidi, II, 419).

Zekâtın verileceği üçüncü sınıf ise zekât toplama ve dağıtma işiyle uğraşanlardır. Bunların fakir olması gerekmez. Bu işte çalıştıkları için emeklerinin karşılığı olarak zekâttan pay alırlar.

Bir diğer sınıf, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlardır. Bunlar ya İslâm'a yakın olup Müslüman olmaları ümit edilenlerdir yahut İslâm'a aşırı şekilde düşman olup mala olan düşkünlükleri göz önünde bulundurularak İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlıkları ortadan kaldırılmak istenen kimselerdir. İslâm'a daha yeni girmiş olan ve imanı henüz zayıf olanlar da bu sınıfa dâhil edilmiştir. (İbnu Âşûr,VI, 236).

Âlimlerin bir kısmı, İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle Hz. Ömer döneminden itibaren bu sınıfa zekât verilmesi hükmünün neshedildiğini, yani kaldırıldığını söyler. Ancak Allah'ın Kitab'ında yer alan bir hükmün insanlar tarafından neshedilmesi düşünülemez. Her hüküm, şartları tahakkuk ettiğinde o hüküm yürürlüğe girer. Kimi dönemlerde kalpleri İslâm'a ısındırılacak kimseler olmayabilir; ama bunun her zaman ve her yerde böyle olacağını söyleyemeyiz.

Kendilerine zekât verilecek beşinci sınıf kölelerdir. Ayette geçen *rikab* kelimesi boyun anlamına gelene *rakabe*'nin çoğuludur. Kelime, Kur'ân-ı Kerim'de köle ve cariyeler için özellikle kölelikten kurtarılmaları söz konusu olduğunda kullanılır. Kölelik, dönemin şartlarının ve savaşların zorunlu kıldığı sonuçlardan biridir. Bununla birlikte İslâmiyet'in kölelikten insanların kurtarılması için fon ayırması, köleliği ortadan kaldırma isteğini ortaya koymaktadır. Efendileriyle bir meblağ karşılığında hürriyetine kavuşması konusunda antlaşma yapan köleler bu fondan yararlanırlar. Ayrıca kölenin satın alınarak hürriyetine kavuşturulması da zekâttan karşılanabilir.

Altıncı sınıf ise borçlu olan kimselerdir. Bunlara zekât verilebilmesi için üzerlerindeki borçların günah işleme suretiyle oluşmamış olması yahut borçlu kişinin o günahlardan tövbe etmiş olması gerekir.

Yedinci sınıftaki, *Allah yolunda olanlar*la fiilen savaşa katılanlar kastedilmektedir. *"Bu fasıldan sadece fakirlik ve teçhizat yetersizliği sebebiyle savaşa katılamayanların mı yoksa zengin olsun fakir olsun bütün gazilerin mi yararlanabileceği konusunda görüş ayrılığı vardır. Hanefî mezhebinde bu imkân birinci durumla sınırlı tutulmuştur. Bazı İslâm âlimlerine göre ise bu fasıldan, hac ve umre yapacaklara, öğrenim görenlere zekât verilebilir; hatta cami, okul, hastane yapımı gibi işleri üstlenmiş hayır kurumlarına ödenek ayrılabilir. Günümüz İslâm âlimlerinin birçoğu, ayette bu ifadeyi İslâm'ın ve Müslümanların yararına olan her türlü faaliyet şeklinde anlamaktadırlar."* (Hayrettin Karaman ve arkadaşları, Kur'ân Yolu, III, 59).

Allah yolunda cihad kıtalden, yani savaşmaktan çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Bu sebeple yukarıdaki alıntı bizce de uygun ve yerinde bir değerlendirmedir.

Sekizinci sınıf olan, *yolda kalmışlara* gelince bunların, memleketinden uzakta, gurbette parasız-pulsuz kalan kimseler oldukları bellidir. Kendi memleketlerinde zengin olmaları önemli değildir.

Mal, toplumların sosyal hayatlarının önemli unsurlarından biridir. Bu sebeple servetin toplumlarda dengeli bir şekilde dağılımı, o toplumların huzur ve güvenliği bakımından büyük önem arz eder. Günümüz İslâm toplumlarının en büyük sıkıntılarından biri, servetin dengeli bir şekilde dağılmaması; tekel ve kartellerin denetiminde olmasıdır. Fakirliğin, sefaletin, hırsızlık, rüşvet, gasp, kapkaççılık hatta cinayetlerin bir kısmı ve diğer birçok sosyal problemlerin en önemli amillerinden biri, kuşkusuz servetin dengeli bir şekilde dağılmamış olmasıdır. Hatta Hıristiyan misyonerlerin İslâm âleminde etkileri çok az olsa da propagandalarına kananların kahir ekseriyeti, fakir ve ihmal edilmiş kesimlerdendir. Hıristiyan misyonerler bu insanların fakirliklerini istismar ediyor; hastalarını tedavi ettiriyor, onlara iş imkânları sunuyor veya direkt olarak onlara para yardımında bulunuyorlar. Herhalde günümüz Müslüman toplumunda zenginlerin tamamı zekâtlarını verecek olsalardı, fakirlik problemi çözülür, bizler de daha huzurlu ve daha güvenli bir toplum olurduk.

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ
النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ
بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ
وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾
يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَقُّ
اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهُ
مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا

ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ
عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا
إِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللّٰهِ وَآيَاتِهِ
وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا
قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ
نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

61. **İçlerinden öyleleri de var ki Nebi'yi incitiyor ve "O,** (her söyleneni dinleyen) **bir kulaktır." diyorlar. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır; Allah'a inanır, mü'minlere güvenir; sizden iman edenlere de bir rahmettir." Allah'ın elçisini incitenlere gelince onlar için acı bir azap vardır."**

62. **Sizin gönlünüzü hoş etmek için yüzünüze karşı Allah'a yemin ederler. Oysa gerçekten inanıyor idiyseler öncelikle Allah'ı ve elçisini hoşnut etmeliydiler.**

63. **Şunu bilmediler mi ki Allah'a ve elçisine her kim meydan okuyup karşı çıkarsa ona, içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte budur büyük rezillik!**

64. **O münafıklar, içlerinde gizlediklerini açığa çıkaracak bir sûrenin inmesinden endişe ediyorlar. De ki: "Alay edin bakalım; o endişelendiğiniz şeyi Allah nasıl olsa ortaya çıkaracaktır."**

65. **Onlara soracak olursan, anında; "Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk." diyeceklerdir. De ki: "Siz Allah'la, âyetleriyle ve resulüyle mi alay ediyordunuz?"**

66. **Boşuna mazeret ileri sürmeyin; siz iman etmenin ardından küfüre**

girdiniz. Sizden bir topluluğu bağışlasak bile mücrim olmaları sebebiyle diğer topluluğu cezalandıracağız.

İlk âyette, münafıklar Peygamber'i *kulak* olmakla nitelerken her söyleneni muhakeme etmeden dinleyip kabul eden saf biri olduğunu anlatmak istiyorlardı. Bununla Peygamber'in gözettiği üstün değerlerinin ve bir muhakemesinin bulunmadığını, kim ne derse ona kandığını söylüyor ve böylece onu insanların gözünden düşürmek istiyorlardı. Haddizatında Peygamber'in bunu vehmettirecek bir tavrı da yoktu. Belki de şeriatın emirlerine uyarak zahire göre hükmetmesi ve münafıklara sair Müslümanlar gibi davranması, onlarda her söylediklerine kandığı intibaını uyandırmıştır. Âyetin devamında ithamlarına verilen cevapta bu husus sezinlenmektedir. Ama asıl mesele, hayatlarını hep başkalarını uyutup kandırma üzere kurmuş olan, kendilerini çok zeki ve uyanık gören münafıkların Peygamber hakkında bu tür şeyler söylemeleridir.

Nakledildiğine göre münafıklardan bir kısmı aralarında konuşurken Peygamber (s.a.v.) hakkında ileri geri söz etmişler ve içlerinden bazıları: *"Onun hakkında böyle dedikodu yapmayınız, korkarız ki kulağına gider de o zaman bizim için iyi olmaz."* demişler. Culas b. Suveydî: *"Biz dilediğimizi söyleriz; sonra da onun yanında söylediğimizi inkâr ederiz, üstüne bir de yemin bastırdık mı o da hemen bizim doğru söylediğimize inanır. Muhammed duyduğuna inanan bir kulaktır."* demiş. İşte bunu açıklamak üzere buyruluyor ki: *O bir kulaktır,* derler. Yani ne söylenirse dinler, reddetmez; kabul olunup olunmayacağı ayırt etmez ve yutar. Sanki kendisi bütünüyle bir kulaktan ibaretmiş gibi. (Bağavi, II, 306).

Bu ithamlarına cevap olarak sanki şöyle deniyor: Evet, onun söylenenleri dinlediği doğrudur. Ama onların iddia ettikleri gibi değil, sadece hayırlı şeyleri ve toplumun yararına olan şeyleri dinler. Toplumu yöneten birinin zaten böyle olması gerekiyor. Ayrıca Peygamber her söyleneni dinlese de her söyleneni kabul ettiği söylenemez. O, iman edenlerin söylediklerine güveniyor; üstelik onun böyle davranması, mü'minler için bir rahmettir. Ama sözleriyle Peygamber'i aldatma peşinde olanlar, gerek bu davranışlarıyla gerekse Peygamber hakkında ileri sürdükleri ithamları sebebiyle ona eziyet ediyorlar. Bu sebeple de onlar için acıklı bir azap vardır.

"Sizin gönlünüzü hoş etmek için yüzünüze karşı Allah'a yemin ederler. Oysa gerçekten inanıyor idiyseler öncelikle Allah'ı ve elçisini hoşnut etmeliydiler."

O münafıklar Peygamber'i incitecek sözler söylüyorlardı. Tabii ki bu davranışları Müslümanları öfkelendiriyordu. İşte bu sebeple Müslümanlara gele-

rek böyle şeyler söylemediklerine dair yemin ediyor ve onların gönlünü almaya çalışıyorlardı. Oysa asıl Allah ve resulünün hoşnut edilmeleri gerekir. Onları hoşnut etmeleri ise bu tür iddiaları yaymaktan vazgeçmeleriyle mümkündür. Çünkü Allah, gizli olan şeyleri hatta kalpten geçenleri de bilir ve ihtiyaç halinde bunları peygamberine bildirir. Dünya ve ahirette mutlu olmanın yolu da Allah ve resulünü hoşnut etmekten geçer. Yalnızca insanları hoşnut etmenin özellikle ahirette hiçbir değeri yoktur. Yoksa o münafıklar "**Bilmiyorlar mı ki Allah ve resulüne karşı koyan için cehennem ateşi vardır, orada ebedi kalacaktır. Büyük rezillik işte budur.**" Eğer bunu bilmiyorlarsa gerçekten iman etmiş olmazlar.

"O münafıklar, içlerinde gizlediklerini açığa çıkaracak bir sûrenin inmesinden endişe ediyorlar…"

Münafıkların iman ile küfür arasında gidip geldiklerine dikkat çekmiştik. Onların kalpleri ne iman ile mutmain oluyordu ne de inkâr üzere mutmain oluyorlardı. Netice olarak kalpleri şüphelerle doluydu. Bir yandan Peygamber hakkında iftiralarda bulunurken bir yandan da bu durumlarını ifşa edecek bir sûrenin indirilmesinden korkuyorlardı. Böyle bir sûre indirilecek olsa mü'minlerin gönüllerini almaları da artık mümkün olmayacaktı.

Onların bu korkularına cevap olarak **"De ki: Alay edin bakalım; o endişelendiğiniz şeyi Allah nasıl olsa ortaya çıkaracaktır."** Nitekim bu sûre (Tevbe sûresi) onların gizlediklerini açığa çıkaran bir sûredir. Çünkü sûre onların kendi aralarında ne söylediklerini, kalplerinde gizlediklerini bir bir sıralamaktadır.

"Onlara soracak olursan, anında; "Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk." diyeceklerdir. De ki: "Siz Allah'la, âyetleriyle ve resulüyle mi alay ediyordunuz?"

Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber, Tebük seferine çıkarken münafıklardan bir süvari bölüğü de önde gidiyor ve kendi aralarında Kur'ân'la ve Peygamber'le alay ediyorlardı: *"Şu adama bakın, Şam kalelerini ve köşklerini fethetmek istiyor(!)"* diyorlardı. Yüce Allah, resulüne bunu haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Şu bölüğü durdurunuz."* buyurdu ve yanlarına vardı, *"Siz şöyle şöyle dediniz."* dedi. Onlar da yemin ederek *"Hayır, Ya Resulallah, hayır vallahi; ne senin ne ashabının hakkında kötü bir şey söylemedik; sadece yol yorgunluğunu unutturmak için şakalaşıp eğleniyorduk."* diye cevap vermişlerdi.

İleri sürdükleri mazeret, kabahatlerinden büyüktür. Din konusu yarenlik yapılacak ve eğlenip vakit geçirilecek konulardan elbette değildir. Burada dolaylı olarak mü'minlere de bir uyarı vardır. Mü'min kişi, dini konuları eğlen-

ce konusu yapmamalıdır. Ne yazık ki günümüzde birçok Müslüman bu gaflete düşmekte özellikle din âlimlerini alay ve eğlence konusu yapmaktadır. Öyle ki Müslüman olduğunu iddia eden pek çok kimse Müslümanlardan söz ettiğinizde müstehzi tavırlar içerisine girebilmektedirler. Allah ve resulünden ve onların buyruklarından söz ettiğinizde *"sen hala oralarda mısın?!"* gibi tavırlar takınabilmektedirler.

"Boşuna mazeret ileri sürmeyin; siz iman etmenin ardından küfüre girdiniz. Sizden bir topluluğu bağışlasak bile mücrim olmaları sebebiyle diğer topluluğu cezalandıracağız."

O münafıkların içlerinde gizledikleri ve başka kimsenin bulunmadığı bir sırada kendi aralarında konuştukları böylece yüzlerine vurulmuş oldu. Onlar İslâm'a girdiklerini, mü'min olduklarını beyan etmiş; ama Allah ve resulüyle alay etmekle de küfre girmişlerdir. Allah ve resulüyle alay ederken başkasının bulunmadığı bir sırada kendi aralarında bunu yapmışlardı; ama vahiy, yaptıklarını Peygamber'e haber vermiş, böylece küfre girdikleri yüzlerine vurulmuştur.

Bunu yapan o münafıklardan bağışlanacak olanlar, gerçekten tövbe edip bu yaptıklarından vazgeçen ve samimi olarak İslâm'a girenlerdir. Ama diğerleri, suçları sebebiyle cezalandırılacaklardır.

اَلْمُنَافِقُونَ
وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ
اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ
حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا
وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا
اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي
خَاضُوا أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ
وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ
اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

67. Münafıkların erkekleri ve kadınları birbirlerindendir; kötülüğü emredip iyiliğe engel olurlar ve ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; bu sebeple Allah da onları unuttu. Gerçek şu ki münafıklar yoldan çıkmışlardır.

68. Allah münafık erkeklere, münafık kadınlara ve kâfirlere içinde ebedi kalacakları cehennem ateşini vaat etmektedir. Bu, onlara yeter. Ayrıca Allah onları lanetlemiştir ve onlar için kalıcı bir azap vardır.

69. (Ey münafıklar!) **Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden güçlü idiler. Malları ve evlatları daha çoktu. Sizden öncekiler nasıl kendi paylarına düşen kadar zevku sefa sürdülerse siz de kendi payınıza düşen kadarıyla zevku sefa sürdünüz ve onların daldıklarına sizler de dalıp gittiniz. Dünyada da ahirette de yaptıkları boşa gidenler işte onlardır; hüsrana uğrayanlar da onlardır.**

70. Kendilerinden öncekilerin; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin; İbrahim'in kavminin, Medyen halkının ve başları üstüne ters düşen şehirlerin haberi onlara gelmedi mi? Elçileri onlara apaçık muci-

zeler getirmişti. Demek ki Allah onlara zulmetmiş değildi; aksine onlardı kendilerine zulmeden.

Münafıkların erkekleri de kadınları da birbirlerine benzer. Mü'min bireylerin aksine her ikisi de kötülüğü emreder, iyiliğe engel olurlar. Emrettikleri kötülük, öncelikle kendilerinde mevcut olan ve Peygamber (s.a.v.)'in hadisinde belirtilen şu hususlardır: *"Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünü tutmaz ve kendisine bir şey emanet edildiğinde ona ihanet eder."* (Buhari ve Müslim). Nitekim yukarıdaki âyetlerde de onların bu hasletlerine dikkat çekilmişti. Yine onlar cihadı ve Allah yolunda infakı engellemeye çalışırlar.

Toplumlarında yaşanan problemlere biganedirler, sorumluluk hissetmezler; fakirlere, düşkünlere muhtaçlara yardım etmezler. Bu gibi konularda elleri çok sıkıdır. Harcama yapacak olsalar gösteriş için yaparlar ki bunun Allah katında hiçbir değeri yoktur.

İslâm'a duydukları kin ve nefret sebebiyle hayatlarında, düşünce ve davranışlarında doğru yoldan saparak Allah'ı unuttular. İnkâra o denli daldılar ki Allah'a itaat akıllarına gelmez oldu. Allah da lütuf ve rızasından onları mahrum ederek onları umursamaz oldu, unuttu. Çünkü onlar yoldan çıkmış kimselerdir. İnançta yoldan çıkmışlardır, amelde yoldan çıkmışlardır. Allah'ın yolundan ayrılınca da şeytanla buluşmuşlardır. Şeytan ise taraftarlarına sadece kötülük aşılar ve Allah'ın yolundan uzaklaştırır.

"Allah münafık erkeklere, münafık kadınlara ve kâfirlere içinde ebedi kalacakları cehennem ateşini vaat etmektedir..."

Allah, onları lütfundan mahrum ettiği için o münafık erkekler ve münafık kadınlar tıpkı kâfirler gibi cehennem ateşinde olacaklardır. Haddizatında onlar, görünürde kimi İslâmî amelleri işliyor ve Müslüman olduklarını söylüyor iseler de açıktan inkâr edenlerden daha kötüdürler. Bu sebeple cehennem ateşinde oldukları ifade edildikten sonra tehdit olarak "**O, onlara yeter**" denmektedir. Allah onları lanetlemiş, lütfundan uzak tutmuştur. Onlar o cehennemde ebedi kalacaklardır. Münafıkların ve inkâr edenlerin durumu hep bu şekilde olagelmiştir. Dinden çıkmış, doğru yoldan sapmış ve sapıklığa düşmüş bu karakter, yeni görülen bir şey değildir. İnsanlık tarihinde bunun pek çok benzerleri ve örnekleri vardır. Bunlardan önce de insanlık tarihinde bu türden örneklere rastlanmıştır. Daha önce bu karaktere sahip kimseler, dünya hayatında kendilerine takdir edilen nasiplerinden istifade ettikten sonra dosdoğru fıtrattan ve tutarlı yoldan ayrılmalarının doğal bir sonucu olarak, yaptıklarına uygun düşecek bir akıbete uğramışlardır. Oysa bu yolun eski yolcuları kendi-

lerinden daha güçlüydü. Servetleri ve çocukları daha fazlaydı. Fakat tüm bu imkânları onlara bir yarar sağlamadı ve kendilerini kurtaramadı.

Kur'ân-ı Kerim bu topluluğa kendilerinden öncekilerin akıbetlerini hatırlatıyor. Aynı yolu izlemeleri sebebiyle aynı akıbet onları da beklemektedir. Onların uğradıkları akıbete uğramamak için önlem almalarını hatırlatıyor ki belki bu şekilde doğru yolu bulurlar:

"Malları ve evlatları daha çoktu. Sizden öncekiler nasıl kendi paylarına düşen kadar zevku sefa sürdülerse siz de kendi payınıza düşen kadarıyla zevku sefa sürdünüz ve onların daldıklarına sizler de dalıp gittiniz..."

İnsanlar her dönemde ve her bölgede birbirlerine benzer. İmanlı kimseler imanlı kimselere ve münafıklar da münafıklara benzer. Bu sebeple burada, münafıklara, geçmişte kendilerinden önce yaşamış münafıkların hayatlarından ibret almaları tavsiye edilmektedir. Önceki münafıklar da mallarıyla ve çocuklarıyla övünüyorlardı. Ey bugünün münafıkları, siz de bunlarla övünüyorsunuz. Öncekilerin bütün çabaları bu dünyadan zevk almaktı. Kendilerine düşen payı da aldılar. Onların yüce değerlere bir bağlılıkları yoktu. Hak, adalet, kötülükleri ortadan kaldırıp iyilikleri hâkim kılmak gibi bir dertleri yoktu. Hayvanlar gibi yaşadılar; zevklerinin peşinde koştular ve maddi çıkarları için şuna buna saldırdılar, onun bunun kuyusunu kazdılar, batıla daldılar, hakkı unuttular; ama nihayet bu dünya hayatı son buldu. Ahirette zaten bir payları yoktur. Siz ey günün münafıkları sizin de davranışlarınız, hayata bakışınız onların davranışlarına ve hayata bakışlarına benziyor. Sizler de onlar gibi batıla dalmış gidiyorsunuz. Sizin akıbetiniz de aynen onlarınki gibi olacaktır. Sizin de dünya hayatınız bir gün son bulacak ve ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaksınız. Sağlam bir inanca sahip olmadığınız takdirde bu dünya hayatında gösteriş olsun diye yapmış olduğunuz iyilikler aynen öncekilerin yaptıkları gibi boşa gidecektir.

İnanmayanlardan, ibret alma ve kendine çekidüzen verme dönemi bitmeden ibret almaları istenerek geçmiştekilerin başlarına gelenler onlara hatırlatılmaktadır:

"**Kendilerinden öncekilerin; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin; İbrahim'in kavminin, Medyen halkının ve başları üstüne ters düşen şehirlerin haberi onlara gelmedi mi? Elçileri onlara apaçık mucizeler getirmişti. Demek ki Allah onlara zulmetmiş değildi; aksine onlardı kendilerine zulmeden.**"

Bu âyette sayılanların malları daha fazlaydı; çocukları da. Onlara da peygamberleri açık delillerle gelmişti. Hz. Nuh'un kavmine Allah bol nimetler

vermişti. Hz. Nuh'un getirdiği delilleri yalanladılar. Böylece tufan ile helak oldular. Hz. Hûd'un kavmi olan Âd kavmi de helak oldu. Hâlbuki güç ve kuvvetleriyle meşhur idiler. Güçlü olmaları onlara fayda vermedi. Rüzgârla helak oldular. Hz. Salih'in kavmi olan Semûd kavmi, çok dayanıklı muhteşem köşkler yapmışlardı; ama korkunç bir sarsıntı ile helak oldular. Hz. Lut'un kavmi de öncekiler gibi peygamberlerinin getirdiği açık delillere aldırmadı. Ahlâksızlıklara daldılar. Onların da başlarına taş yağdı, şehirleri altüst oldu. Başlarına bu musibetler gelirken Allah onlara haksızlık etmemiş, zulmetmemişti. O'nun kurallarında zulmetmek yoktur. Ama kendileri kendilerine zulmettiler ve söz konusu musibetleri hak ettiler.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللّٰهُ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

71. Mü'ının erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin velisidir. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar; namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir ve Allah ile resulüne itaat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Allah her şeye gücü yetendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

72. Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı, içinde ebedi kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde hoş ve güzel meskenler vaat etmiştir. Allah'tan gelecek hoşnutluk ise bunların hepsinden daha büyüktür. İşte asıl büyük kurtuluş da budur.

Münafık erkeklerle kadınların birbirlerinden oldukları 67. ayette ifade edilmişti. Burada ise mü'min erkeklerle mü'min kadınların birbirlerinin velileri oldukları ifade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, mü'minler hakkında *birbirlerinin velileridirler* ifadesini kullanmaktadır. Kâfirlerin de birbirlerinin velileri olduklarını belirtmektedir. Ancak Kur'ân'da böyle bir kullanım münafıklarla ilgili olarak herhangi bir şekilde geçmemektedir. Çünkü iman edenlerin de kâfirlerin de bağlı oldukları bir inançları vardır ve bu inanç onları birbirlerine bağlamaktadır. Bu inanç bağı sebebiyle birbirlerine dosttturlar ve birbirlerini desteklerler. Münafıkları ise birbirlerine bağlayan böyle bir bağ yoktur. Onlar için üstün değer sadece ve sadece kendi maddi menfaatleridir. Bu sebeple münafıklar hakkında *onlar birbirlerindendirler* denmemektedir. (Maturidi, II, 427). Birbirlerinden oluşları bir kimlik ve bir şahsiyet oluşturmaz. Bu sebeple münafıkların birlikteliği bir bilince dayalı değildir; birbirlerine tabidirler, birbirlerini taklit ederler. Oysa *birbirlerinin velisi olma* şeklindeki bir ifade, bu ifadeye konu olanların her birinin bir şahsiyetlerinin olduğunu, birbirlerine eşit olduklarını ve bağlılıklarının bir bilince dayalı olduğunu anlatır. (İbnu Âşûr, VI, 262). Mü'minleri bir araya getiren bu birliktelik imana bağlı olmalarıdır. Söz konusu bağlılık geçici değil, sağlam temellere dayalıdır. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar savaş dönemlerinde de diğer dönemlerde de birbirlerinin kardeşleridir; birbirlerine yardım eder ve gerek mali konularda gerek diğer sosyal meselelerde birbirlerine destek olurlar.

Burada, inanmış erkek ve inanmış kadınların birbirlerinin velileri olduklarının vurgulanması, erkeğin yanında kadının şahsiyetinin de İslâm toplumunda kökleşmesini sağlamak içindir. Kadının İslâmî sorumlulukları yerine getirme konusunda aile, siyaset ve sosyal alanlarda erkekle eşit olduğuna, özellikle de iyiliği emretme, kötülükten alıkoyma, topluma faydalı olan her alanda ve konuda erkekle bir dayanışma ve yardımlaşma içinde olduğuna işaret edilmektedir. (Derveze, VII, 378-379).

Münafıklar birbirlerine kötülüğü emrediyor ve birbirlerini iyilikten sakındırıyorlardı. Oysa mü'minler birbirlerine iyiliği emrediyor ve birbirlerini kötülükten sakındırıyorlar.

Münafıklar Allah'ı unutmuşlardı, oysa mü'minler namazı kılıyor ve sürekli Allah'ı hatırlıyorlar.

Münafıklar mali konularda elleri sıkı olup infaktan uzak dururken mü'minler zekâtlarını veriyor, fakirlerini gözetiyorlar.

Mü'minler Allah'a ve resulüne itaat ediyorlar. Oysa münafıklar haktan saparak fısku fucura düşüyorlar.

Bu vasıfları sebebiyle mü'minler birbirlerine veli olmuşlar ve Allah'ın o engin merhametine, rızasına kavuşmuşlardır. Bunun tabiî sonucu olarak da zeminlerinde ırmakların aktığı Adn cennetine gireceklerdir. *Adn* kelime olarak bir yerde ikamet etmek, orada karar kılmak anlamlarına gelir. Altın, gümüş, elmas ve benzeri değerli şeylerin filizi için de bu kelime kullanılmaktadır. O halde mü'minler ebedi nimetler içerisinde olacaklardır. Allah'ın hoşnutluğu, sayılan bu nimetlerden çok daha üstündür. Mü'minler, Allah'ın kendilerinden hoşnut olmasından dolayı çok daha büyük bir haz duyacaklardır. Bütün bu nimetleri veren O'dur. O, gözün görmediği, kulağın duymadığı daha nice nimetler verecektir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ
وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا
وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا
بِمَا لَمْ يَنَالُواۚ وَمَا نَقَمُٓوا اِلَّٓا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
مِنْ فَضْلِه۪ۚ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْۚ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ
اللّٰهُ عَذَابًا اَل۪يمًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا
مِنْ فَضْلِه۪ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّٓا
اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾
فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا ف۪ي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا

اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ
مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٩﴾
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

73. **Ey Peygamber! İnkâr edenlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennem olacaktır. O, ne kötü yerdir!**

74. **Allah'a yemin ederek söylemediklerini ileri sürüyorlar. Oysa onlar inkâr sözünü kesin olarak ifade ettiler ve İslâm'ı kabul etmelerinin ardından küfre girdiler. Ulaşamadıkları şeyi elde etmeye yeltendiler. Onlar, başka değil, sadece Allah ve resulünün, lütfundan kendilerine zenginlik vermesinden dolayı intikam almaya kalkıştılar. Şimdi, şayet yaptıklarından geri dönerlerse onlar için daha hayırlı olur; ama yüz çevirecek olurlarsa Allah onları bu dünyada da ahirette de çok acı bir azapla cezalandıracaktır. Onlar için yeryüzünde herhangi bir koruyucu da bulunmayacaktır, bir yardımcı da bulunmayacaktır.**

75. **Onlardan kimileri, "Allah lütfundan bize verirse biz de iyi yolda harcama yapacağız ve iyilerden olacağız" diye Allah'a söz vermişlerdi.**

76. Ama Allah lütfundan onlara verdiğinde onda cimrilik ettiler ve aldırmayıp yüz çevirdiler.

77. Allah'a verdikleri sözü tutmamalarının ve yalan söylemelerinin bir sonucu olarak Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar süren bir nifakı kalplerine yerleştirdi.

78. Bilmiyorlar mı ki Allah onların sırlarını da bilir fısıldaştıklarını da... Kuşkusuz, Allah bütün gizlilikleri bilir.

79. Sadaka verme konusunda gönüllü olarak fazladan veren mü'minlere ve güçlerinin ancak yettiğinden ötesini bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenlerle Allah aslında alay etmiştir. Onlar için acıklı bir azap vardır.

80. Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme farketmez; bilesin ki onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır. Bunun sebebi Allah ve resulünü inkâr etmeleridir. Ve elbette Allah yoldan çıkmışları doğru yola iletmez.

Cehd kökünden gelen *cihâd,* üstün gayret sarf etmek anlamındadır. Kelime savaşmak için kullanıldığı gibi diğer hususlarda çaba harcamak ve gayret etmek için de kullanılır. Burada kendileriyle cihad edilecek iki gruptan söz edilmektedir: Kâfirler ve münafıklar. Ayette münafıkların zikredilmesinden dolayı buradaki cihad kelimesinin ne anlamda kullanıldığına dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı müfessirler kâfirlere karşı cihadın silah ile münafıklara karşı yapılacak olanınsa dil ile olacağını söylemektedir. Bazı müfessirlerse münafıklara karşı cihadın had cezalarının onlara uygulanması ile gerçekleşmiş olacağını söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar, münafıkların had cezalarını gerektiren suçları daha çok işlemeleri sebebiyle burada özel bir vurgunun yapıldığını ayrıca söylerler. Kimi de münafıklarla cihadın, şüphelerini ortadan kaldırmak için delil getirmek ve delillerle onları ilzam etmek tarzında olacağını söyler. Bazı müfessirler ise burada her iki grup hakkında savaşın kastedildiğini ve burada sözü edilen münafıkların, inkârlarını açığa vurmuş olan münafıkların, yani artık inkârcılar safına geçmiş olanların kendisi olduğunu söyler.

Gerek inkâr edenlerle gerekse münafıklarla söz ile cihad her zaman ve zeminde yapılması gereken bir şeydir. Silahla cihad etmeye gelince, bunun şartlarının tahakkuk etmesi gerekir. Çünkü inkâr edenlerle bile başka bir sebep yokken sırf inkârcı olmaları sebebiyle savaşılamaz. O halde hem inkâr edenlere hem de münafıklara karşı yapılacak cihad, durum ve şartların gerektirdiği şekilde bazen savaş ile bazen dil ile olur. (İbnu Kesir, IV118-119).

Onlara sert davranma meselesine gelince bilindiği gibi sert davranmak, yumuşak davranmanın zıttıdır. Mü'minlere karşı yumuşak davranma birçok âyette dile getirilmiştir. O halde gerek inkâr edenlere gerekse münafıklara yumuşak davranılmayacak, onlara karşı taviz verilmeyecektir. Ancak onlara sert davranma, yahut taviz vermeme, onlara haksızlık etmek ve onlara karşı âdil davranmamak sınırına ulaşmamalıdır. Belirtmek gerekir ki burada, onlara karşı sert davranılması ifadesi onları cezalandırma makamında söylenmiştir. Bu sebeple buradan inkâr edenlere ve münafıklara karşı sürekli asık suratlı olma sonucu çıkarılmamalıdır. Yukarıda 61. âyette, münafıkların peygamber hakkında ileri sürdükleri, *herkesin söylediklerini dinliyor* şeklindeki iddiaları dile getirilmişti. İşte böyle bir izlenim söz konusu olması durumunda onlara surat asılması ve sert davranılması gerekir. O halde onlara karşı takınılacak tavır, ortam ve şartlara göre farklılık arz edebilir. Müslümanların gücü yoksa yahut münafıkların İslâm hakkında taşıdıkları şüpheleri giderecek bir sürece ihtiyaç varsa bu süreç içerisinde olara yumuşak davranılır. Değilse onlara sert davranmak gerekir ki âyet de böyle bir ortamda indirilmiştir.

Hem inkâr edenlerin hem de münafıkların ahiretteki cezaları ise âyetin sonunda şöyle ifade edilmektedir: **"Onların varacakları yer cehennem olacaktır. O, ne kötü yerdir!"**

"Allah'a yemin ederek söylemediklerini ileri sürüyorlar. Oysa onlar inkâr sözünü kesin olarak ifade ettiler..."

Söyledikleri ve söylemediklerine dair yemin ettikleri *küfür sözü*nün ne olduğu âyette belirtilmemektedir. Âyetin indirilişine dair rivayetler, burada sözü edilen küfür kelimesinin, Peygamber'in peygamberliğine dil uzatma ve onun peygamberliğiyle alay etme ile ilgilidir. Kuşkusuz, Peygamber'in peygamberliğine dil uzatmak ve onunla alay etmek, küfürdür. Mesela, bu rivayetlerin birinde, bir münafığın, *"Muhammed'in şu söyledikleri doğru ise bu takdirde biz eşeklerden de beteriz"* dediği nakledilir. Başka bir rivayette anlatıldığına göre, Tebük seferi sırasında Peygamber'in develerinden biri kaybolmuştur. Müslümanlar deveyi aramaya çıktıklarında münafıklar bu olayı alaya alıp Peygamber için *"Adam gökten haber alıyor, ama devesinin nerede olduğunu bilmiyor."* demişlerdir. Bu konuda daha başka rivayetler de nakledilmektedir.

Onların küfre girmelerine neden olan sözün ne olduğu âyette belirtilmemektedir. Ne de olsa Müslümanlar Kur'ân'ı tilavet etmekle ve onu namazlarında okumakla ibadet etmektedir. Bu sebeple zorunlu bir durum olmadıkça bu tür küfür sözlerinin Kur'ân'da yer almasına ihtiyaç duyulmamış olabilir. Zaten münafıkların kendileri de söylediklerinin arkasında durmamış, böyle bir sözü

söylediklerine dair kendilerinden hesap sorulduğunda yemin ederek o sözü söylemediklerini ileri sürmüşlerdir.

Şayet küfre sokan bu sözü onlardan sadece biri söylemiş ise çoğul kipi kullanılan bu söz hepsine nispet edilebilir mi?

Burada önemli olan, diğerlerinin bu sözü tasvip eder davranışlar içerisine girmiş olmalarıdır. Bir sözü tasvip ettiğini ifade eden, o sözü söylemiş kabul edilir. Zaten rivayetlerin bir kısmından, hepsinin söyleneni tasvip ettikleri ve tasvip eder şekilde sözler söyledikleri de anlaşılmaktadır.

65. ayette, onların Allah ve resulüyle alay ettikleri, kendilerine bunun sebebi sorulduğunda da yarenlikti bizimki **"Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk."** dedikleri anlatılmıştı. Kuşkusuz, Allah ve resulü alaya alınıp eğlenilecek kimseler değildir.

Münafık dendiği zaman çoğunlukla İslâm'ı kabul ettikten sonra tekrar önceki inancına dönen; ancak zahiren yine Müslüman olarak kendini takdim eden insanlar anlaşılır. Ancak İslâm'ı hiçbir zaman içinde kabul etmediği halde Müslüman görünenleri de olabilir. Önemli olan içinden inanmadığı halde inanıyor gibi görünmeleridir. Burada, Müslüman olduktan sonra İslâm'dan vazgeçmelerinden söz edilmektedir. İslâm'ı kabul etmeleri görünürde olabileceği gibi onlar gerçekten inanmış da olabilirler. Ama küfrü gerektiren söz ve davranışlarından dolayı artık İslâm'dan çıkmışlardır.

"Ulaşamadıkları şeyi elde etmeye kalkıştırlar" sözünden ne kastedildiği konusunda farklı şeyler söylenmiştir. Ancak müfessirlerin çoğu bununla Peygamber (s.a.v.)'i öldürme planlarının kastedildiğini söylemişlerdir. Peygamber, Allah'ın koruması altında olduğundan ona zarar veremezler. Aynı şekilde Allah'ın yayılmasını murat ettiği İslâm'ın yayılmasına da engel olamazlar.

Medine'de İslâm'ın otoritesi gittikçe güçleniyordu. İslâm güçlendikçe İslâm toplumunda yaşayan gerçek mü'minlerin de münafıkların da refah seviyeleri yükseliyordu. Onlara da ganimetlerden pay veriliyordu. Ayrıca Müslümanların güçlenmesiyle Medine bir cazibe merkezi haline gelmişti. Değişik bölgelerden insanlar akın akın buraya geliyorlardı. Dolayısıyla Peygamber'in varlığı aslında münafıklar için de bir lütuf idi. Ancak münafıklar, güzelliğe kötülükle karşılık veren bir karaktere sahiptiler.

Bununla birlikte yüce Allah, tövbe kapısını onlara açık bırakmıştır: "**Şimdi, şayet yaptıklarından geri dönerlerse onlar için daha hayırlı olur; ama yüz çevirecek olurlarsa Allah onları bu dünyada da ahirette de çok acı bir azapla cezalandıracaktır. Onlar için yeryüzünde herhangi bir koruyucu da bulunmayacaktır, bir yardımcı da bulunmayacaktır.**"

55. âyette de onların hem dünya hayatında hem de ahirette cezaya çarptırılacakları belirtilmişti. İleriki âyetlerde de onların bu durumları dile getirilecektir.

"Onlardan kimileri, "Allah lütfundan bize verirse elbette biz de iyi yolda harcama yapacağız ve iyilerden olacağız" diye Allah'a söz vermişlerdi.

Ama Allah lütfundan onlara verdiğinde ise onda cimrilik ettiler ve aldırmayıp yüz çevirdiler."

Âyette, münafıklardan diğer bir grubun durumu dile getirilmektedir. Onlar Allah'a verdikleri sözü bile yerine getirmeyen kimselerdir. Burada kendilerinden bahsedilenler, zengin oldukları takdirde Allah yolunda infak edeceğiz diyen; fakat zengin olduklarında Allah'a verdikleri sözü unutan kimselerdir. Bu isteklerinde samimi olmadıklarından, zengin olduklarında bilakis daha çok azgınlaşırlar. Bundan dolayı burada onların nankörlükleri ortaya konmaktadır.

Kuşkusuz, samimi bir niyetle bir kimsenin, *"Allah bana lütfederek ihsanda bulunursa ben de başkalarını gözetirim"* demesi yahut bunu kalbinden geçirmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Hatta kişi bu samimi duygularından dolayı sevap da kazanabilir. Ne var ki münafıkların bu tür söylemlerinde herhangi bir samimiyet bulunmamaktadır. Onlar bu konuda Allah karşısında söz verdikleri halde imkânlara kavuşunca yüz çevirip daha da cimrileşmektedir.

"Allah'a verdikleri sözü tutmamalarının ve yalan söylemelerinin bir sonucu olarak Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar süren bir nifakı kalplerine yerleştirdi."

İnsan, yapısı itibarıyla bir davranışı sürekli tekrarlarsa bu, onda bir alışkanlık meydana getirir. Nihayet bu alışkanlık kökleşip karakter haline gelir. Münafıklar da böyle kimselerdir. Zamanla münafıklık onların karakteri haline gelir. Bu, tamamen onların kusurlarının ve yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmelerinin bir sonucudur.

Razi, ayetin tefsirinde, verdiği sözü yerine getirmemenin münafıklık duygularını kişide yeşerteceğini ve bu sebeple Müslüman kişinin verdiği söze azami özen göstermesi gerektiğini belirtir. (XVI, 139).

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde münafığın üç alametinin bulunduğunu belirtir:

a.) Konuştuğunda yalan söyler.

b.) Söz verdiğinde verdiği sözünü tutmaz.

c.) Kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder. (Buhari, Şehâdât, 28; Müslim, İman, 107).

Bu alametlerden birini taşıyan, münafıklık hasletlerinden birini taşıyor demektir.

"Bilmiyorlar mı ki Allah onların sırlarını da bilir fısıldaştıklarını da... Kuşkusuz, Allah bütün gizlilikleri bilir."

Âyet, münafıkları azarlayarak Allah hakkında inançlarındaki gaflete dikkat çekmektedir. Onlar, insanlardan birtakım şeyleri gizleyebilirler; ama Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemezler. Allah onların İslâm ve İslâm Peygamberi hakkında gizlediklerini bilmektedir. Çünkü evrendeki hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Bu sebeple Allah açıktan yaptıklarını da gizli gizli kendi aralarında konuştuklarını da hatta kalplerinde gizledikleri niyetlerini de bilir.

"Sadaka verme konusunda gönüllü olarak fazladan veren mü'minlere ve güçlerinin ancak yettiğinden ötesini bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenlerle Allah aslında alay etmiştir. Onlar için acıklı bir azap vardır."

Nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.v.), Müslümanları sadaka vermeye teşvik ettiğinde sahabenin bir kısmı fazla fazla, bir kısmı da sırf Peygamber'in çağrısına icabet etmemiş olmamak için gücü yettiğince az miktarda sadaka getirmişti. Münafıklar, çok getirenler için, *"bunlar gösteriş olsun diye veriyorlar"*; az getirenler için de *"Allah ve resulünün buna ihtiyacı yok"* gibi sözler sarf etmişti. Bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. (Müslim, Zekât, 72). Münafıkların kendileri infak ettiklerinde gösteriş olsun diye infak ettiklerinden, samimi Müslümanları da kendileri gibi sanıyorlar. (Maturidi, II, 433).

Âyetin orijinalinde **"Aslında Allah onlarla alay etti"** denmektedir. Bundan maksat ise Allah'ın onları alay edilecek konuma düşürmesidir. Bu sebeple *Allah onları maskaraya çevirdi* şeklinde bir tercüme de yanlış olmaz.

Âyet, Müslümanlara dil uzatma ve onlarla alay etmeyi yasaklamaktadır. (Suyûtî, el-İklil, s.143).

"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme farketmez; bilesin ki onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır. Bunun sebebi Allah ve resulünü inkâr etmeleridir. Ve elbette Allah yoldan çıkmışları doğru yola iletmez."

Bu âyet indirilinceye kadar; Peygamber (s.a.v.)'in onlar için bazen dua ettiği ve *"Rabbim! Kavmimi bağışla çünkü onlar bilmiyorlar"* dediği nakledilir. Ancak bu âyetin inişinden sonra bağışlanmaları konusunda dua etmeyi bırakmış-

tır. Bazı müfessirler ise âyetin, Peygamber'i muhayyer bıraktığını ve bu ayetin inişinden sonra da onların bağışlanması konusunda dua etmeye devam ettiğini söylemişlerdir. Hatta bir rivayete göre, bu âyetin inişinden sonra da Hz. Ömer'in, Peygamber (s.a.v.)'in bağışlanmaları için dua ettiğini duyduğu ve *"Ey Allah'ın Resulü! Allah kendilerini bağışlamayacağını sana bildirdiği halde hala münafıkların bağışlanması için dua mı ediyorsun?"* diye sorduğu, bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği nakledilir: *"Ya Ömer, Allah beni muhayyer bıraktı; ben de dua etmeyi seçtim. Yetmiş defadan fazla dua ettiğim takdirde bağışlanacaklarını bilsem, bunu yapardım"* demiştir. (İbnu Atiye, III, 64).

Ne var ki âyetin lafzından, katiyetle bağışlanmayacakları anlaşılmaktadır. Çünkü Arap dilinde *yetmiş*, çokluktan kinayedir; yani *ne kadar bağışlanmaları için dua edersen et, bağışlanmayacaklardır, demektir.* Bu sebeple bu kesin ifadeden sonra Peygamber (s.a.v.)'in bağışlanmaları için dua ettiğini söylemek tutarlı görünmemektedir.

Âyet, Münafikûn sûresindeki, *"Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de birdir"* (Münafikûn 63/6) âyetini pekiştirmekte ve onların asla bağışlanmayacaklarını bildirmektedir. Âyette bunun sebebi de belirtilerek "**Allah ve resulünü inkâr etmeleridir**" denmektedir. Bağışlanmaları, ancak Allah ve resulünü inkâr etmekten vazgeçerek tövbe etmeleriyle mümkündür; Peygamber de olsa başka birinin bağışlanmalarını dilemesiyle değil.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ
حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَل۪يلًا وَلْيَبْكُوا كَث۪يرًا
جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَٓائِفَةٍ مِنْهُمْ
فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ

عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ
﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه۪
اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا
تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَٓا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ
اُو۬لُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾
رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

81. Allah elçisinin aksine geride bıraktırılmış olanlar oturup kaldıklarına sevinmişlerdi. Mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekten hoşlanmamışlardı. Üstelik "Bu sıcakta savaşa gitmeyin" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" Keşke bunu anlasalardı.

82. Artık onlar, kazanmış oldukları şeyler sebebiyle az gülsün çok ağlasınlar.

83. Şayet Allah seni onlardan bir grubun yanına geri döndürür de onlar da (başka bir savaşa) **çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: "Artık benimle asla çıkamazsınız ve benimle birlikte herhangi bir düşmanla asla savaşamazsınız. Çünkü siz, ilkinde oturup geri kalmaya razı oldunuz; artık geri kalanlarla birlikte oturun."**

84. Onlardan ölen hiçbiri üzerine namaz kılma, kabri başında (da) **durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr edip yoldan çıkmışlar olarak ölmüşlerdir.**

85. O halde onların malları da seni imrendirmesin çocukları da. Allah bunlarla ancak dünya hayatında onlara azap vermeyi ve canlarının da inkârcılar olarak çıkmasını murad ediyor.

86. "Allah'a iman edin ve resulüyle birlikte cihada çıkın" diye bir sûre indirildiğinde onlardan mal-mülk sahibi olanlar senden izin isterler ve "Bizi bırak, oturanlarla beraber olalım." derler.

87. Geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular da kalpleri mühürlendi. İşte bu yüzden artık anlamazlar.

Tebük seferi yaz sıcağında yapılmıştı. Peygamber (s.a.v.) bu sefere çağrı yaptığında münafıklar, kendileri savaşa katılmadıkları gibi *"Bu sıcakta savaşılır mı, savaşa siz de gitmeyin"* diyerek başkalarını da savaşa katılmamaya teşvik ettiler. Peygamber'den izin almakla onu ve Müslümanları uyuttuklarını sanıp sevinmişlerdi. Ne var ki âyet onların bu durumlarını ifşa ederek sevinçlerini kursaklarında bıraktı.

Şayet iman etmiş olsalardı, savaştan geri kalmış olmaktan dolayı sevinmezler; bilakis üzülürlerdi. Çünkü iman etmiş olan kişi Allah'ın emrini yerine getirmemiş olmaktan dolayı sevinmez, aksine üzülür. Nitekim ileride de gündeme getirileceği gibi imkânsızlıkları sebebiyle savaşa katılamayan mü'minler bu durumlarına çok üzülmüşlerdir.

Sevinmelerinin sebeplerinden biri de bu konuda Peygamber (s.a.v.)'den savaşa katılmama konusunda izin koparmış olmalarıydı. Böylece hem savaşa katılmamış oluyorlardı hem de Müslümanlar nezdinde itibarlarını yitirmemiş oluyorlardı. Oysa Peygamberin onlara izin vermesi, savaş sırasında Müslümanlara verebilecekleri zarara engel olmak içindi. Sevinçleri kursaklarında kalmış ve içyüzleri vahiy tarafından gözler önüne serilmiştir. "**Artık onlar, kazanmış oldukları şeyler sebebiyle az gülsün çok ağlasınlar.**" Savaştan geri kalmış olanların yapacağı şey budur.

"Şayet Allah seni onlardan bir grubun yanına geri döndürür de onlar da (başka bir savaşa) **çıkmak için senden izin isterlerse..."**

Münafıklar ganimet elde etmenin ve itibarlarını tekrar elde edip yeniden Müslümanları aldatabilmenin fırsatlarını kollayacaklardır. Bu sebeple bundan sonra herhangi bir cihada çıkma söz konusu olduğunda şayet münafıklar çıkmak için Peygambere başvuracak olurlarsa Peygamberin buna izin vermemesi isteniyor.

Bundan böyle söz konusu münafıklar asla Peygamberin yanında cihada

çıkma şerefine nail olamayacaklardır. Hatta aralarında gerçekten tövbe etmiş olanlar çıksa bile, daha önce cihada çıkmayıp oturmayı tercih ettiklerinden dolayı bir ceza olarak savaşa katılmalarına izin verilmeyecektir. (İbnu Aşur, VI, 283).

"Onlardan ölen hiçbiri üzerine namaz kılma, kabri başında (da) **durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr edip yoldan çıkmışlar olarak ölmüşlerdir."**

Nakledilen bazı rivayetlerde, Peygamber (s.a.v.)'in münafıkların ileri gelenlerinden Abdullah b. Übeyy'in cenaze namazını kılması üzerine; bazılarında ise kılmaya teşebbüs etmesi üzerine bu ayetin indirildiği söylenir. (Maturidi, II, 436; İbnu Atiye, III, 67). Nakledilen bazı rivayetlerde Abdullah b. Übeyy'in oğlunun iyi bir Müslüman olduğu ve babası vefat ettiğinde Peygamber (s.a.v.)'in cenaze namazını kıldırmasını bu oğlunun rica ettiği belirtilir. Bununla birlikte birçok âlim bu rivayetlerin sıhhatinden şüphe etmektedir.

Âyetten açıkça anlaşılıyor ki kâfir olarak ölmüş olanların cenaze namazı kılınmaz. Ayrıca bağışlanmaları için gerek öldükleri zaman kabirleri başında gerekse diğer zamanlarda dua edilmez.

Bilindiği gibi münafık, zahirde Müslüman görünen; fakat içinden inkâr eden kişidir. Haddizatında bu gibi kimseler Müslüman muamelesi görürler ve cenaze namazları da kılınır. Ancak burada sözü edilen münafıklar, söz ve davranışlarıyla kâfir olduklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Bu sebeple bunların kâfir oldukları zahiren de sübut bulmuştur. Ne var ki kendileri, Müslüman olduklarını iddia etmektedirler.

Günümüzde de bu tür münafıklar pek çoktur. Söz ve davranışlarında kâfir oldukları açıkça ortaya çıkmaktadır. Ama onlar Müslüman olduklarını iddia ediyorlar.

Bu kimselerin Allah'ı ve resulünü inkâr ettikleri, yani kâfir oldukları ifade edildikten sonra yoldan çıkmış oldukları, yani fasık oldukları beyan edilmektedir. Fasık kelimesi kâfir için kullanıldığı gibi kişiyi küfürden çıkarmayan sapmalar için de kullanılır. Bu ikinci kullanımı, kâfir kelimesinden ehvendir. Bunlar hakkında daha şiddetli olan küfür kelimesi kullanıldıktan sonra daha ehven olan fasıklık kelimesi niçin kullanılmıştır? Bu meseleye değinen müfessirler bunu şöyle izah ederler: Kişi kâfir de olsa inancında samimi olabilir. Ama yalan söylemek, aldatmak, münafıklık yapmak gibi fasıklık kelimesinin kapsadığı anlamlar, bütün din mensupları tarafından dışlanan çirkin davranışlardır. (Razi, XVI, 153; Şevkânî, II, 566).

Ardından gelen âyette "**O halde onların malları da seni imrendirmesin çocukları da. Allah bunlarla ancak dünya hayatında onlara azap vermeyi ve canlarının da inkârcılar olarak çıkmasını murad ediyor.**" denilerek söz konusu münafıkların mallarının ve çocuklarının çok olmasının Peygamber (s.a.v.)'i imrendirmemesi gerektiği ve onlara bir meylinin olmaması lazım geldiği anlatılmaktadır. Mal ve çocuklar, dünya hayatına ait şeylerdir. Ahirette ve Allah katında bunların bir değeri yoktur.

Bu sûrenin 55. ayetinde de aynı husus dile getirilmişti. İnsanı dünyaya bağlayan hususların başında mal ve çocuk sevgisi gelmektedir. Bu sebeple bu hususun tekrar gündeme getirilmesi ve Peygamber'in şahsında Müslümanların bu konuda tekrar uyarılmaları doğaldır.

Netice olarak bu iki âyet Peygamber'den ve dolayısıyla mü'min kimselerden münafıklara karşı takınmaları gereken tavırları açıkça ortaya koymaktadır:

a.) Bu kimseler mü'minlerin saflarının dışına itilecek ve dışlanacaklardır.

b.) Mü'minler, yaptıkları savaş ve mücadelelerinde bunlara safları arasında yer vermeyeceklerdir.

c.) Bu kimselerin cenaze namazlarını kılmayacak ve bağışlanmaları için dua etmeyeceklerdir.

d.) Bu gibi kimselerin mala ve güce sahip olmaları Müslümanların onlara meyletmelerine sebep olmamalıdır.

" 'Allah'a iman edin ve Resulüyle birlikte cihad edin' diye bir sûre indirildiğinde onlardan mal-mülk sahibi olanlar senden izin isterler ve 'Bizi bırak, oturanlarla beraber olalım' derler."

İmanın Allah yolunda cihad etmekten önce zikredilmesi, cihadın ancak sağlıklı bir iman ile anlam kazanmasından dolayıdır. Böylece münafıklara, cihad meselesinden önce sizin doğru bir iman ile iman etmeniz gerekir, denmektedir. Sağlıklı bir imana sahip olmayan, hem isteyerek cihada gitmez hem de gidecek olursa cihadından dolayı sevap kazanmaz.

Münafıklar her cihada çağırıldıklarında onlardan mal-mülk sahipleri cihaddan kaçmak için bahaneler uydurarak izin isterler. Burada mal-mülk sahibi olanların zikredilmesi öncelikle bunların cihada katılmalarının gerekliliğinden dolayıdır. Çünkü mal-mülk sahipleri daha çok savaşa gitme imkânlarına sahiptir.

Genellikle kadınlar savaşa katılmazlar. Kadınlar dışında savaşa katılmayanlar sakat kimseler, yaşlılar ve çocuklardır. Gücü ve sağlığı yerinde birinin kadınlar, yaşlılar ve çocuklarla birlikte kalmaya talip olması, o günün toplumunda esasen bütün toplumlarda hoş karşılanmayacak bir davranıştır. Bu sebeple takip eden ayette "**Geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular**" denmektedir. Onlar bu davranışları ve aşağılanmayı bile içlerine sindirdiklerinden dolayı **"Kalpleri de mühürlenmiştir. Bu yüzden anlamazlar."**

لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

88. Ama Peygamber ve onunla birlikte iman edenler mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte iyilikler onlarındır; kurtuluşa erenler de onlardır.

89. Allah onlar için zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlanmıştır. İşte büyük başarı da budur!

Münafıkların cihad çağrısı karşısında takındıkları tavra mukabil iman edenler mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihada koşmuşlardır. Bu sebeple de iman edenler iyilikleri hak etmiş, kurtuluşa ermişlerdir. Allah'ın çağrısına icabet etmelerinden dolayı temelli kalacakları, büyük nimetler içeren cennetleri Allah onlar için hazırlamıştır. Hâlbuki yaptıkları sebebiyle münafıkların kalpleri mühürlenmiş ve cehennemi hak etmişlerdir.

Cennet ve cehennem insanların yaptıklarının karşılığıdır. İnsanlar yaptıkları iyi amellerle cenneti, kötü amellerle de cehennemi hak ederler.

وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ
الَّذٖينَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ سَيُصٖيبُ الَّذٖينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى
وَلَا عَلَى الَّذٖينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ
وَرَسُولِهٖۜ مَا عَلَى الْمُحْسِنٖينَ مِنْ سَبٖيلٍۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ
﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذٖينَ اِذَا مَٓا اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَٓا اَجِدُ
مَٓا اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَۜ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبٖيلُ عَلَى
الَّذٖينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ اَغْنِيَٓاءُۚ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ
الْخَوَالِفِۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾
يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْۜ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا
لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْۜ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ
اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْۜ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْۜ اِنَّهُمْ رِجْسٌ

وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ
لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى
عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

90. Bedevilerden mazeret ileri sürenler de kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve resulüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan inkâr edenlere acıklı bir azap ulaşacaktır.

91. Güçsüz kimselere, hastalara ve harcama imkânı olmayanlara; Allah'a ve resulüne karşı samimi olmaları şartıyla herhangi bir sorumluluk yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol olmaz. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.

92. Kendilerine binek sağlaman için sana gelip "Sizi taşıyacak binek bulamadım" dediğinde harcayacak bir şey bulmadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.

93. Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki; zengin oldukları halde senden izin isterler. Onlar geride kalanlarla birlikte olmaktan hoşlandılar. Allah da kalplerini mühürledi. Onlar artık bilmezler.

94. Onlara döndüğünüzde size mazeret beyan ediyorlar. De ki: "Mazeret ileri sürmeyin; size inanmayacağız! Çünkü Allah ahvalinizden bize haber verdi. Bundan sonra da Allah yaptıklarınızı görecektir; Resulü de. Sonra gizli-açık her şeyi bilenin huzuruna döndürüleceksiniz. O zaman neler yapıyor idiyseniz size haber verecektir.

95. Onlara döndüğünüzde, kendilerinden hesap sormamanız için Allah'a yemin edecekler. İlişmeyin onlara; çünkü onlar pisliktir. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer ise cehennemdir.

96. Kendilerinden hoşnut olasınız diye size yemin edecekler. Siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah, yoldan çıkmışlardan kesinlikle hoşnut olmayacaktır.

İlk âyette, mazeret ileri sürdükleri belirtilen bedevilerin, gerçekten mazereti bulunan mü'min bedeviler mi yoksa mazeretleri bulunmadığı halde ma-

zeret uyduran münafık bedeviler mi olduğu müfessirlerce tartışılmıştır. İbnu Abbas ve Mucahid, bunların gerçekten mazereti bulunan samimi mü'minler olduklarını söyler. Katade ise bunların mazeret uyduran münafıklar olduklarını söylemektedir. (Taberî, VI, 209-210). Aradaki ihtilaf hem الْمُعَذِّرُونَ kelimesinin farklı okunuşlarından hem de mazeret beyan edenlerin gelişleri söz konusu edildikten sonra "**Allah'a ve resulüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar,"** cümlesinin zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. Mazeret beyanıyla gelen bedevilerin gerçekten mazeretleri bulunan samimi mü'minler olduklarını söyleyenler, bu cümle ile onların tam karşıtı olan kimselerin zikredildiğini söylerler.

Bunların münafık kimseler olduklarını söyleyenler ise şehirli münafıkların durumları zikredildikten sonra burada bedevi münafıkların durumunun ele alındığını, "**Allah ve resulüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar,"** cümlesinin ise söz konusu münafıklar arasında gelerek yalan mazeret uydurup izin isteyenlerin yanında izin istemeye dahi gelmeyenlerinin bulunduğunu gösterdiğini savunurlar.

الْمُعَذِّرُونَ kelimesinin farklı kıraatlerle okunması, mazeret beyan edenler içerisinde gerçekten mazeret sahibi olanların yanında mazeret uyduranların da bulunduğunu ifade etmek için olabilir. Âyetin devamında "**Onlardan inkâr edenlere acıklı bir azap ulaşacaktır"** denilmesi de bunlar arasında mazereti olmadığı halde mazeret uyduranlar bulunduğu için zikredilmiştir.

Âyette sözü edilen bedeviler, çölde yaşayan ve hayvancılıkla geçinen kimselerdir. Bunlar yerleşik bir hayat yaşamayan hayvanları için otlak arayan göçebelerdir. Yaşam şartları karakterlerine yansımış, sert tabiatlı insanlardır. İslâmiyet bütün insanlara gönderildiğine göre, bu kesimin de ihmal edilmemesi gerekiyordu. Bu sebeple Peygamber (s.a.v.) bunların da İslâm'a kazandırılması için çaba harcamıştır. Nitekim sert tabiatlarına rağmen aralarında samimi Müslümanlar da yetişmiştir.

"Güçsüz kimselere, hastalara ve harcama imkânı olmayanlara; Allah'a ve resulüne karşı samimi olmaları şartıyla herhangi bir sorumluluk yoktur…"

Değişik kesimlerin mazeret beyan ederek savaşa katılmama izni istemeleri gündeme getirildikten sonra burada, kimlerin mazeretlerinin geçerli olduğu anlatılmaktadır. Buna göre yaşlılık ve sakatlık gibi sebeplerle savaşa katılacak gücü olmayanlar, hastalar ve maddi imkânları yetersiz kimseler savaşa katılmadıklarından dolayı sorumlu tutulamazlar.

Peygamber (s.a.v.) döneminde bugünkü anlamda kurumlaşmış profesyo-

nel bir ordu yoktu. Savaşa katılan kişi ya silahını, araç-gereçlerini ve bineğini kendisi temin ederdi ya da bunların ihtiyaçlarını ekonomik imkânları bulunan zengin Müslümanlar karşılardı. Bu sebeple savaşa katılacak kişinin kendi masraflarını karşılayacak, geride bıraktığı ailesinin geçimini sağlayacak maddi imkânlara sahip olması önemliydi. Bu imkânlara sahip olmayan kişiler, savaştan muaf tutulurlardı.

Ancak savaşa katılmayacak bu kimselerin Allah'a ve resulüne sadık olmaları; diğer kimseleri savaştan alıkoyacak davranış ve sözlerde bulunmamaları, bilakis savaşı teşvik etmeleri şartına bağlanmıştır. Bu kimseler gerçek mazeretleri bulunduğundan dolayı sorumlu değildir. Bu sebeple de savaşa gitmekten muaf tutulmuşlardır. Bu, Allah'tan bir bağışlama ve bir merhamet sebebiyledir. Ancak bu gibi kimseler savaşta ifa edebilecekleri lojistik destek vs. gibi konularda yetkililerin uygun gördükleri görevleri yerine getirirler. (Razi, XVI, 160).

"Kendilerine binek sağlaman için sana gelip "Sizi taşıyacak binek bulamadım" dediğinde harcayacak bir şey bulmadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur."

Bir önceki âyette, Peygamber (s.a.v.) döneminde savaşa katılan kişilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaları gerektiğinden bahsedilmişti. Silahı yahut bineği olmayanlar Peygamber'e gelir ve kendisine silah, binek vs. gibi savaş için gerekli araç-gereçlerin temin etmesini isterlerdi. Peygamber (s.a.v.) de imkânları olan Müslümanlara çağrıda bulunur, bu mücahitlerin masraflarını karşılamalarını isterdi. Tebük seferinde uzak bir mesafeye gidileceğinden, özellikle binek önemli bir ihtiyaçtı. Peygamber (s.a.v.) savaşa hazırlık yapılmasını istediğinde sahabeden bir grup gelerek bineklerinin olmadığını, kendilerine binek temin edilmesini istediler. Onlara binek temin edilemeyince de üzüntülerinden gözyaşları dökerek geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Savaşa katılamadıklarından dolayı bunların herhangi bir sorumlulukları bulunmadığı dile getirilmektedir. Sorumluluk, imkânları bulunduğu halde savaşa katılmamak için izin isteyenlerindir: **"Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki; zengin oldukları halde senden izin isterler. Onlar geride kalanlarla birlikte olmaktan hoşlandılar. Allah da kalplerini mühürledi. Onlar artık bilmezler."**

Kalplerinin mühürlenmesi, insan davranışlarıyla ilgili Allah'ın evrene hâkim kıldığı kanunların bir sonucudur. Davranışlarıyla kalplerinin mühürlenmesini bizzat kendileri sağlamışlardır. Çünkü kulaklarını hakka tıkamışlardır artık hakkı duymuyorlar. Gözlerini hakkı görmemek için kapatmışlardır;

artık hakkı görmüyorlar. Kulak duymuyor, göz de görmüyorsa haliyle kalp de mühürlenmiş olur.

Müslümanlar, yenilgiye uğramadan ve büyük zararlar görmeden savaştan geri döndüklerinde söz konusu münafıkların mazeretler uydurarak Müslümanları aldatmaya çalışacakları müteakip ayetlerde dile getirilmektedir. Ancak Müslümanlar birkaç defa denenmiş ve her denemede kaybetmiş münafıkları artık kendi toplumlarından uzak tutacak, onlarla ilişkilere girmeyeceklerdir. Uydurdukları mazeretlerle Müslümanları aldatıp hoşnut etseler bile Allah, yoldan çıkmış olan bu kimselerden hoşnut olmayacaktır.

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا
وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ
وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَٓائِرَ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ
السَّوْءِ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ
وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَٓا اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ
اللّٰهُ فٖي رَحْمَتِهٖ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾

97. Bedeviler, küfrü ve nifakı daha şiddetli; Allah'ın elçisine indirdiklerini, bilmemeye daha yatkın kimselerdir; ancak Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.

98. Bedevilerden öyleleri de vardır ki infak ettiğini angaryadan sayar ve başınıza belaların gelmesini gözetir dururlar. Bilakis onların başlarına bela gelsin. Allah herhalde her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

99. Ve yine bedeviler arasında öyleleri vardır ki Allah'a ve ahirete inanırlar ve infak edileni Allah katında yakınlıklara ve peygamberin duasını almaya vesile sayarlar. Evet, bu kesinlikle onlar için bir yakınlıktır. Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir.

Yaşadıkları hayat şartları sebebiyle bedevilerin sert karakterli kimseler olduklarına daha önce dikkat çekmiştik. Yine yaşadıkları bu şartlar sebebiyle bilgilenme imkânlarından da uzaktırlar. Bu yüzden cahil ve ufku dar olan bu kimseler hangi inancı taşıyorlarsa o inanç konusunda bağnaz ve müsamahasız davranırlar. Meskûn yerlerde ve farklı düşüncelere bağlı insanlar arasında yaşamak insana esnek davranmayı, başka fikir ve inançlara karşı müsamahalı olmayı öğretir. Böyle bir hayattan uzak olan bedeviler ise inançları konusunda bağnaz bir tavır takınırlar. İnkârda katı olmaları da bundan kaynaklanmaktadır.

Münafıklıkta daha ileri olmaları da aslında, yaşadıkları hayat şartlarından kaynaklanır. Göçebe bir hayat yaşadıklarından ve sürekli tabiatın çetin şartlarıyla mücadele ettiklerinden, **güçlüden yana tavır takınır ve ona boyun eğerler. Müslümanlar güçlendikçe münafıklığa daha çok yönelirler.** İbnu Abbas'tan nakledilen bir hadiste de çölde ikametin insanları mizaç olarak katılaştırdığı ifade edilir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 358).

Şunu da belirtmek gerekir ki peygamberlerin tamamı yerleşik insanlar arasından ve şehirlerden seçilmiştir. (Yusuf 12/109). Bununla birlikte göçebe hayat yaşayan bedevileri de gerçek dine davet etmişlerdir. Âyetin sonunda, her şeyin Allah tarafından bilindiği ve O'nun her şeyi yerli yerince yaptığı anlatılmaktadır. Yüce Allah, bedevilerin hayat şartlarını ve söz konusu şartların onları sert karakterli kaba kişiler haline getirdiğini; inkâr ve münafıklıkta diğer insanlardan ne denli ileri olduklarını bilir. Ama onların bu durumlarını bildiğinden, elçilerini, onları hak dine kavuşturmak için gerekli donanımlarla donatır. Kuşkusuz, hesap gününde amelleri değerlendirilirken de yaşadıkları şartlar hesaba katılacaktır. Allah'ın her şeyi bilmesi ve her şeyi yerli yerince yapması bütün bu hususları kapsar.

Ayrıca, *bedeviler* kavramı, sadece Arap göçebelerini kapsamaz; her millet içerisinde bedevi hayat sürenler vardır.

"Bedevilerden öyleleri de vardır ki infak ettiğini angaryadan sayar ve başınıza belaların gelmesini gözetir dururlar. Bilakis onların başlarına bela gelsin. Allah herhalde her şeyi işiten ve her şeyi bilendir."

Bedevilerden bir kısmı Allah yolunda yapılan harcamalara, verilen sadaka ve zekâtlara, Allah katında sevabı olan dinî görevler gözüyle bakmaz. Bunu, kaçınılması mümkün olmayan bir vergi; kendilerinin işlediği bir suçun bedeli değil; ama kendilerine gelebilecek zararları defetmek, yapılan zulmü engellemek için verilen mallar olarak görürlerdi. Bütün bunlara sebep ise onlara göre, Müslümanlardır. Müslümanlardan korktukları için bu malları vermek zorunda kalıyorlardı. Bu sebeple de onların başına bir musibetin gelmesini dört gözle bekliyorlardı.

"Yine bedeviler arasında öyleleri vardır ki Allah'a ve ahirete inanır, infak edileni Allah katında yakınlıklara ve peygamberin duasını almaya vesile sayar..."

Ama bedeviler arasında elbette gerçekten iman etmiş olanlar da vardır. Bunlar mallarıyla ve canlarıyla Allah'ın yolunda yürürler. Allah yolunda feda edilen canların ve harcanan malların boşuna gitmediğini gayet iyi bilirler. Nitekim bu kabilelerden bir kısmı Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra da İslâm'a bağlılıklarını samimiyetle devam ettirmiş, İslâm'dan dönen mürtedlere karşı hilafet ordusunun yanında savaşmışlardır. (Derveze, VII, 400).

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

100. Muhacir ve Ensar'dan yarışta önde gidenlerle iyilikte onların ardından gidenlerden Allah hoşnut olmuştur; onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Allah onlara zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş da budur.

Birtakım olumsuz yönleri bulunan gruplar söz konusu edildikten sonra bu ayette, onların tam zıttı olan erdemli topluluklardan söz edilmektedir ki

bunlar üç gruptur: Muhacirler, Ensar'dan önde gidenler, bir de iyilikte onların peşinden gidenler.

Muhacir kelimesi, bir yerleşim birimini terk ederek başka bir yerleşim birimine göç eden anlamındadır. Burada kelime, müşriklerin uyguladığı baskı ve zulmün dayanılmaz boyutlara ulaşmasından sonra Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanları anlatmak için kullanılmıştır. *Ensar* kelimesi ise yardımcı olanlar anlamında olup Mekke'den Medine'ye hicret eden din kardeşlerine kucak açan, onları barındıran ve onlara destek olan Müslümanlar hakkında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim bu iki kelimeyi kavramlaştırmış ve bu kavramlaştırma İslâm literatüründe de birer kavram olarak kullanılagelmiştir.

Buradaki *muhacirlerle* Mekke'de Müslüman olanların tamamının mı yoksa belli bir döneme kadar Müslüman olmuş olanlar mı kastediliyor? Aynı şekilde *Ensar* ile Medine'de Müslüman olanların tamamı mı yoksa bir kısmı mı kastediliyor? Bu konularda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Âyette geçen مِنْ edatını beyâniye olarak kabul edenler, Muhacir ve Ensar'ın tamamının kastedildiğini; iyilikte onların ardından gidenlerle de sonraki dönemlerde yaşayan ve sözü edilen iki grubu iyilikte takip eden Müslümanların kastedildiğini söylerler. Bu edatı cüz'iyet bildiren tab'iziye edatı olarak kabul edenler ise bununla Muhacir ve Ensar'ın bir kısmının kastedildiğini söylerler. (Kasimî, VIII, 3243).

Suyûtî, âyetin, İslâm'a önce girenlerin sonra girenlerden ve sahabenin de sonra gelen nesillerden üstün olduklarına işaret ettiğini söylemektedir. (İklil, s.144).

Belli ki âyette anlatılmak istenen, kimsenin İslâm'a ilgi göstermediği, Müslüman olmanın bir risk taşıdığı dönemlerde İslâm'ı kabul eden ve bu uğurda büyük sıkıntılara katlananların daha erdemli kimseler olduğudur. Bunların ihlâs ve samimiyetlerinden şüphe edilemez. Ayrıca iyilikte öncülük etmenin ayrı bir önemi vardır. İlk dönem Müslümanları İslâm uğruna büyük fedakârlıklara katlanmışlardır. Mekke'de Müslüman olanların ne sıkıntılar çektikleri ortadadır. Onlar işkencelere maruz kalmış, İslâm uğruna yurtlarından, mallarından ve akrabalarından olmuşlardır. Ama direnmiş ve yılmamışlardır. Medineli Ensar ise Medine'ye hicret edenlerle meskenlerini ve mallarını paylaşmışlardır. Ama sonradan gelenler böyle bir sıkıntıyla karşılaşmamışlardır; mamafih böyle bir sıkıntıyla karşılaşacak olsalardı sonrakiler içinden de aynı samimiyeti gösterecek olanlar olurdu ve bunlar da elbette erdemli kimselerdir. İşte bunlar da üçüncü erdemli grubu teşkil etmektedir. Allah bunlardan hoşnuttur, onlar da Allah'tan hoşnutturlar. Bunların mükâfatı, zeminlerinde nehirlerin aktığı cennetler olacaktır. Onlar bu nimetler içerisinde ebedi bir hayat süreceklerdir.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ اَهْلِ
الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا
بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ
سَكَنٌ لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ
وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

101. **Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır; Medine halkından da onların benzerleri vardır ki nifakta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin; ama biz onları biliyoruz. Onlara iki kez azap vereceğiz. Ve daha sonra çok büyük bir azaba çarptırılacaklar.**

102. **Ve günahlarını itiraf eden diğer grup ise iyi bir amelle kötü olanı birbirine karıştırdılar. Allah elbette bunların tövbesini kabul eder. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.**

103. Sen onların mallarından, kendilerini temizleyip arındıracağın bir sadaka al. Ayrıca onlara dua et; çünkü senin duan onlar için bir sekinettir. Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

104. Hâlâ bilmediler mi ki Allah kullarından tövbeyi kabul eder ve sadakaları alır? Evet, Allah'tır tövbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan.

105. Ayrıca de ki: "Çalışın. Allah yapıp ettiklerinizi görecektir; O'nun elçisi de mü'minler de. Nihayet görülmeyeni ve görüleni bilenin huzuruna da çıkarılacaksınız. O, yapıp ettiklerinizi size haber verecektir."

Çevrenizdeki sözüyle kastedilen, Medine çevresidir. Bir de Medine'de münafıklar vardır ki bunlar büyük şehrin merkezinde yaşıyorlardı. Bunlar münafıklıkta maharet kazanmışlardı. Kendilerini ele vermemek için nasıl davranacaklarını bilirlerdi. Şehrin kenar semtlerinde ve köylerde yaşayanlar daha çabuk kendilerini ele verirlerdi; insan kandırma konusunda şehirliler kadar mahir değildiler.

Münafıklardan kiminin münafıklığı kısa bir sürede anlaşılır. Ama kimisi de münafıklığını öyle maharetle gizler ki farkına varılmaz. Bu hususların gündeme getirilmesi, bir yandan münafıklar konusunda Müslümanların uyarılması, diğer yandan da maharetle münafıklıklarını gizleyebilenlere Allah'ın bunu bildiğinin hatırlatılması içindir.

Gerek âyetlerde gerekse hadislerde münafıkların birtakım alametleri zikredilmektedir. Bundan, her münafığın münafık olduğunun bilineceği anlamı çıkmaz. Âyet ve hadislerde zikredilenler en nihayet münafıkların birtakım sıfatlarıdır. Bu sıfatlar bir kişide bulunursa ona karşı dikkatli olmak gerekir. O kişinin kesin olarak münafık olduğuna hükmedilemez. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in kendisinin, kendilerini iyi gizleyebilenlerin münafık olduklarını bilmediği açık bir şekilde âyette ifade edilmektedir.

Bazı çevrelerde bir zatın ne kadar büyük bir veli olduğunu anlatmak için, *falan kimsenin yanına gittiğinde kalbini temiz tut; çünkü o, kalplerden geçenleri bilir* anlayışı yaygındır. Bunun İslâm inancıyla bağdaşmadığı ortadadır. Peygamber'in kendisi bile, değil kalplerden geçen basit şeyleri, münafıkların kalplerindeki inkârı dahi bilmiyordu. O halde kalplerden geçenleri bilen sadece Allah'tır. Peygamber'in kendisi dahi kalplerden geçenleri bilmiyorsa bir veli nasıl bilsin?

Âyette sözü edilen iki cezalandırmanın her ikisinin dünya hayatında mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları ikinci cezalandırmanın kabirde gerçekleşeceğini söylerken bazıları da her iki cezalandırmanın kişi yaşıyorken gerçekleşeceğini söylemektedir. Bu görüşte olanlar şu hususları dünya hayatındaki iki cezalandırmaya örnek vermişlerdir: Müslümanların başarı göstermelerinin münafıklar için üzüntü kaynağı olması, münafıkların içyüzlerinin zamanla ortaya çıkması ve bu suretle rezil rüsva olmaları, açlığa mahkûm olmaları, öldürülmeleri vs.

İbnu Âşûr ise burada *iki kez* ile iki sayısının kastedilmediğini; cezalandırmanın kesinlikle ve tekrar tekrar gerçekleşeceğini ifade ettiğini söylemektedir. (İbnu Âşûr, XI, 20).

"Günahlarını itiraf eden diğer grup ise iyi bir amelle kötü olanı birbirine karıştırdılar. Allah elbette bunların tövbesini kabul eder. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Mazeret uyduran münafıkların durumları anlatıldıktan sonra, savaşa katılmayan diğer bir kesimden söz edilmeye başlanmıştır. Bunların farklı bir münafık grubu olduklarını söyleyenler olmakla birlikte genelde müfessirler burada sözü edilen kimselerin haddizatında mü'min kimseler olduklarını, fakat rahatlarına bakarak savaşa katılmadıklarını ve böylece güzel amellerine savaşa katılmama günahını karıştırdıklarını söyler. Savaşa katılmamanın büyük bir günah olduğunu bildiren âyetler geldikten sonra bu kimseler günahlarını itiraf etmiş ve büyük bir pişmanlık duymuşlardır. Bunların sayıları hakkında farklı rivayetler olmakla birlikte rivayetlerde belirtilen sayılar, altı ile on rakamı arasında değişmektedir. (Taberî,VII, 12-13) Bu da sahabenin, ne denli risk taşıyor olursa olsun dinî emirlere bağlılıklarını gösterir.

Âyet belli bir olay üzerine indirilmiş olsa da iyi amellerinin yanında kötü ameller işleyen, fakat sonradan pişmanlık duyup tövbe eden herkesi kapsamaktadır. Değilse on kişiyi ilgilendirmiş olan bir olayın Kur'ân'da yer almasının bir anlamı olmaz.

Umulur ki şeklinde tercüme ettiğimiz عَسَى kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de Allah hakkında kullanıldığında bunun, kesinlik ifade ettiğini müfessirler zikrederler. Müfessir Razi, Kur'ân-ı Kerim'in, insanların kelimelerle kastettikleri anlamları gözettiğine dikkat çektikten sonra bunun gerekçesini şöyle izah eder: Muhtaç kişi büyük bir makam sahibinden ihtiyacını gidermesini dilediğinde umut verme anlamı taşıyan عَسَى ve لعل kelimelerini kullanır. Böylece hiç kimsenin kendisini bir işe zorlayamayacağına, bilakis ne yaparsa bunu bir ihsan ve lütuf olarak yaptığına dikkat çekmiş olur. (Razi, XVI, 176).

"Sen onların mallarından, kendilerini temizleyip arındıracağın bir sadaka al. Ayrıca onlara dua et; çünkü senin duan onlar için bir sekinettir. Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir"

Burada söz konusu edilen *sadaka* ile zekâtın mı yoksa gönüllü verilen bağışların mı kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Zekâtın kastedildiğini söyleyenler, âyetin yeni bir konuya giriş görünümünde olduğunu delil getirirler. Gönüllü bağış olduğunu söyleyenler ise Tebük seferine katılmayanların katılmama sebeplerinden birinin mala düşkünlükleri olduğunu ve mallarından sadaka alınmasıyla söz konusu düşkünlüklerinin kırılmak istendiğini belirtirler.

Müfessirlerin ileri sürdükleri bu iki farklı görüşü destekleyen ayrı rivayetler nakledilmektedir. Burada gönüllü bağışın kastedildiğini söyleyenler bu konuda şöyle rivayetler naklederler: Tebük seferine katılmayanların büyük bir günah işlediklerine dair âyetler indirildiğinde bu günahtan temizlenmek için mallarının tamamını Peygamber'e getirmiş ve bu malların Allah yolunda harcanmasını istemişlerdir. Ancak Peygamber isteklerini kabul etmemiştir. Bunun üzerine bu âyet indirilmiş ve temizlenmeleri için mallarından bir kısmının sadaka olarak dağıtılması istenmiştir.

Geçerli bir mazeretleri olmadığı halde sefere katılmayan bu mü'minler o kadar pişman olmuş ve üzülmüşlerdi ki içlerinden, kendilerini caminin sütunlarına bağlayarak Allah tövbelerini kabul edinceye kadar burada öylece kalacaklarına yemin edenler çıkmıştır. Affedildikten sonra da içlerinde bir huzursuzluk hissetmiş olmalılar ki Peygamber (s.a.v.)'in onlar için dua etmesinin onlara huzur vereceği ifade edilmektedir. Ancak bu şekilde kalpleri huzur bulacaktı. Sonra gelen: **"Hâlâ bilmediler mi ki Allah kullarından tövbeyi kabul eder ve sadakaları alır? Evet, Allah'tır tövbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan."** âyeti de affedildiklerini pekiştiren bir anlam taşımaktadır.

Tövbeleri kabul eden sadece Allah'tır. Bağışlanmaları için başka kapılara müracaat edenler hüsranda olacaklardır. Allah'ın tövbeleri çokça kabul eden olduğunun vurgulanması, tövbenin şartlarına riayet eden herkesin tövbesinin kabul edileceğini anlatmak içindir.

Âyetlerde görevlerinden bir kısmını ihmal ederek günah işlemiş olan mü'minlerin, mallarından Allah yolunda harcamada bulunarak arınmaları gerektiğinin anlatılması sonradan gelecek olan Müslümanlara da bir hatırlatmadır. Aynı şekilde gerçekten samimi bir şekilde tövbe eden bu insanlar Müs-

lüman toplumun dışlanmaması gerektiğinin anlatılması da sonradan gelecek Müslümanlara böyle davranmaları için bir rehberliktir.

"Ayrıca de ki: "Çalışın. Allah yapıp ettiklerinizi görecektir; O'nun elçisi de mü'minler de. Nihayet görülmeyeni ve görüleni bilenin huzuruna da çıkarılacaksınız. O, yapıp ettiklerinizi size haber verecektir." "

Geçerli bir mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmamış olanlara tövbeleri kabul edildikten sonra iyi amellerin, kötü amellerin silinmesine vesile olduğu hatırlatılarak iyi ameller işlemeleri öğütlenmektedir. Ayrıca iyi ameller işlemeleri tövbelerinin bir kanıtı olacaktır.

Allah'ın yanında resulünün ve mü'minlerin de amellerine şahitlik edeceklerinin ifade edilmesi ise ahirette yüce Allah'ın bunları insanlara şahit tutacak olmasından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz gerek Peygamber'in gerekse mü'minlerin şahitlik edecekleri ameller, bizzat müşahede ettikleri amellerdir. Allah ise bütün amellerin şahididir. Çünkü O, insanların gördüklerini de görmediklerini de görmekte ve bilmektedir.

وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا
يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿١٠٦﴾

106. Diğer bir grup da var ki bunların durumu Allah'ın hükmüne kalmıştır; ya onları cezalandıracaktır ya da tövbelerini kabul edecektir. Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.

Bunlar da Tebük seferine katılmamış kimselerdir. Ancak sefere katılmayanların büyük bir günah işledikleri ortaya çıktıktan sonra tövbe etme konusunda tereddüt eden kimseler kastedilmektedir. Rivayetlerin belirttiğine göre, bunların sayısı da üçtür. (Taberî, VII, 21; İbnu Kesir, IV, 148). Allah'ın tövbelerini kabul edip etmemesi, onların kendi kararsızlıklarından kaynaklanan bir durumdur. Kesin tövbe eder ve tövbe şartlarını yerine getirirlerse Allah tövbelerini kabul edecektir. (İbnu Âşûr, VI, cüz 11/27).

Buraya kadar anlatılanlardan Tebük seferine katılmayanların üç grup olduklarını anlıyoruz:

a.) Kelimenin tam anlamıyla münafık olanlar.

b.) Günah işledikleri ortaya çıktıktan hemen sonra pişmanlık duyarak tövbe edenler.

c.) Bu son âyette anlatılanlar ki bunlar, tövbe edip etmeme konusunda tereddüt gösterenlerdir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ
إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾
لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ
أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ
وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ
هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ
إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

107. Sırf zarar vermek, küfre sebep olmak, mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah ve resulü ile harbetmeğe kalkışan kişi ya da kişilere bir gözetleme yeri sağlamak için bir mescit yapanlara gelince; "Amacımız sadece iyilik yapmaktı" diye yemin edecekler. Oysa Allah, onların yalan söylediklerine tanıklık eder.

108. Orada asla durma! Daha ilk günden takva temeli üzere inşa edi-

len mescit, içinde durmana elbette daha uygundur; burada arınmayı seven adamlar vardır. Allah da arınanları sever.

109. O halde binasını Allah'tan bir korku ve bir rıza üzerine temellendirmiş olan mı yoksa binasını kayıp uçmak üzere olan bir yar kenarına kurup onunla birlikte cehenneme yuvarlanan mı daha iyidir? Allah elbette zalimlere hidayet nasip etmez.

110. İnşa ettikleri bina, kalpleri paramparça oluncaya kadar yüreklerinde bir şüphe kaynağı olmaya devam edecektir. Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.

Münafıklardan bazısı Kubâ Mescidi ile Mescid-i Nebi'nin semtlerine uzak olduğunu, hasta ve yaşlı kimselerin bu mescitlere gitmelerinin zorluğunu, diğerlerinin de yağmurlu ve soğuk gecelerde bu mescitlere gitmekte zorluk çektiklerini ileri sürerek bir mescit inşa ettiler. Oysa mescidin inşa sebebi farklıydı. Burası münafıkların bir merkezi olacaktı. İslâm'a karşı alacakları tedbirleri burada görüşeceklerdi. Daha önce Hıristiyanlığı seçmiş ve bilgisi sebebiyle rahip olmuş Ebu Âmir isimli kişinin de bu mescidin yapımı konusunda teşvikleri vardı. Bu zat, Müslümanların Medine'ye hicret etmelerinden sonra hep Müslümanların aleyhinde çalışmış ve savaşlarda müşriklere yandaşlık yapmıştır. Bir müddet sonra Mekke'ye kaçmış ve burada müşrikleri Müslümanlara saldırmaları için teşvik etmiş ardından da Şam'a gitmiştir. Münafıklara, toplanmaları ve birtakım kararlar almaları için bir mescit inşa etmelerini tavsiye etmiş ve onlara, *"Siz Medine'de hazırlığınızı yapın, ben de Bizans imparatoruyla görüşüp size yardım getireceğim"* demişti.

Mescidin inşaatını bitiren münafıklar, mescitlerine meşruiyet kazandırmak için Peygamber (s.a.v.)'den mescidin açılışını yapmasını; orada namaz kılıp dua etmesini istemişlerdi. Bu sırada Peygamber (s.a.v.) Tebük seferi için hazırlık yapıyordu. Meşguliyetini belirterek sefer dönüşünde isteklerini yerine getireceğini söyledi. Sefer dönüşü söz konusu mescide gitmeden inşa edilen mescidin bir fesat yuvası olduğunu belirten bu âyetler indirildi. (Taberî, VII, 23). Bunun üzerine oraya gitmekten vazgeçti ve mescidin yıkılmasını emretti. Bir fesat yuvası olarak inşa edilmiş olan bu mescit, âyetteki *dırâr* (çok zararlı) ifadesinden hareketle *Mescid-i Dırâr* adıyla anılagelmiştir.

"Orada asla durma! Daha ilk günden takva temeli üzere inşa edilen mescit, içinde durman için elbette daha uygundur; burada arınmayı seven adamlar vardır. Allah da arınanları sever."

Bazı müfessirler *Allah'tan bir korku üzere inşa edilen mescit* ile Medine'nin

kenar semtlerinden Kubâ'da inşa edilen mescidin kastedildiğini söylemektedir. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde Kubâ'da üç gün kalmıştı. Bu semtte yaşayan Müslümanlar, Peygamber'in üç gün boyunca namaz kıldığı yerde bir mescit inşa etmişlerdi. Diğerleri ise daha sonra Peygamber'in kendisi için inşa ettirdiği ve Mescid-i Nebi olarak bilinen mescit olduğunu söylemektedir. Bu konuda birtakım rivayetler de vardır.

O dönem için Medine'de bu iki mescit bulunuyordu ve her ikisi de ta baştan iyi niyetlerle inşa edilmişti. Bu sebeple burada bu iki mescitten biri değil, her ikisi kastedilmiş olabilir. Önemli olan inşa edilen mescidin bu niteliğe sahip olmasıdır.

Münafıkların mescidinde Peygamber'in namaz kılması kesin olarak yasaklandıktan sonra takva temeli üzere inşa edilmiş olan mescitte namaz kılmasının *daha uygun* olduğunun ifade edilmesinden, münafıkların mescidinde namaz kılmasının *uygun* olduğu anlamı çıkmaz. Karşılaştırma yapılarak takva temeli üzere kurulan mescitte namaz kılmasının daha uygun olduğunun vurgulanması, münafıkları tahkir içindir. (İbnu Âşûr, VI/11, s.31). Nitekim âyetin devamında takva temeli üzere kurulmuş olan mescitte arınmayı seven kimselerin bulunduğunun dile getirilmesi, münafıkların mescidinde bulunanların arınma gibi bir niyetlerinin olmadığını anlatmak içindir.

Günümüzde de İslâm âleminin değişik bölgelerinde birtakım kurumlar kurulmakta; cami, okul, hastane vs. gibi hayır kurumu ismi altında birtakım müesseseler yapılmaktadır. Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak için bu müesseselere karşı takınılacak tavır, Peygamber (s.a.v.)'in münafıkların mescidine karşı takındığı tavır olmalı; Müslümanlar bu kurumlardan uzak durmalıdır.

"O halde binasını Allah'tan bir kourku ve bir rıza üzerine temellendirmiş olan mı yoksa binasını kayıp uçmak üzere olan bir yar kenarına kurup onunla birlikte cehenneme yuvarlanan mı daha iyidir? Allah elbette zalimlere hidayet nasip etmez."

Önceki âyette anlatılanları bu âyet pekiştirmektedir. Elbette Allah ve peygamberine savaş açmak üzere mescit inşa eden münafıklarla Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için mescit inşa edenler bir değildir.

Münafığın hayat anlayışı, altı oyulmuş ve her an için yıkılmaya mahkûm temelsiz bir uçuruma benzer. Çünkü Allah korkusu, O'na saygı ve O'nun hoşnutluğunu hedeflemeyen her hayat ve anlayış her an için çözüntüye uğrayıp çökmeye mahkûmdur.

"İnşa ettikleri bina, kalpleri paramparça oluncaya kadar yüreklerinde bir şüphe kaynağı olmaya devam edecektir. Allah her şeyi biyen, her şeyi yerli yerince yapandır."

Münafıkların inşa ettikleri o mescit, inançları konusundaki şüphelerinin bir sonucudur. Onlar böyle bir yapı inşa etmekle öyle büyük ve iğrenç bir günah işlediler ki artık kalpleri imanı kavrama yeteneğini yitirmiştir. İnançsızlık kalplerine öyle bir kök salmıştır ki ölünceye kadar küfür üzere kalacaklardır.

Bunlar açıktan inkâr edenlerden de beterdir. Çünkü inkârı açıkta olan kimse ne de olsa samimi ve mert biridir. Böyle birinin bir gün hidayeti seçmesi mümkündür. Ama inançları şüphe üzere kurulu samimiyet yoksunu kimselerin iman etmelerinden ümit kesilmiştir. Onlar bu hal üzere öleceklerdir.

Allah o mescidi hangi maksatlarla inşa ettiklerini, bu sebeple ahirette uğrayacakları akıbeti ve dünya hayatlarının nasıl sonuçlanacağını gayet iyi bilmektedir. Gerek o münafıklar, gerek diğer insanlar hakkında aldığı kararlar hikmete dayalı kararlardır.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ
لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ
وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ
الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾
التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ
السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ
وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

111. **Allah, mü'minlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır; çünkü onlar; öldürür, öldürülürler. Bu, hem Tevrat'ta hem İncil'de hem de Kur'ân'da Allah için taahhüt edilmiş bir sözdür. Verdiği söze Allah'tan daha sadık olan kimdir? O halde yaptığınız bu alış-verişten dolayı sevinin! Büyük kurtuluş da işte budur.**

112. (Bunlar), **Tövbe eden, kulluk eden, şükreden, seyahat eden, rükûa varan, secde eden, iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve Allah'ın sınırlarını gözetenlerdir; sen de müjdele o mü'minleri!**

Aslında sadece mü'minlerin değil, bütün insanların malları ve canları Allah'ın mülkiyetindedir. Ne var ki Allah, bu dünya hayatını imtihan için yarattığından insanlara malları ve canları konusunda tasarruf yetkisi vermiştir. Acaba insan kendi hür iradesiyle malı ve canı konusundaki yetkiyi bunların hakiki sahibine teslim edecek mi, etmeyecek mi? Gerçekten iman etmiş olanlar, yetkinin bunların hakiki sahibi olan Allah'ta olduğunu kabul ve itiraf etmişlerdir. Bu sebeple mali ibadetlerini de bedeni ibadetlerini de yerine getirir; cihad gibi malını ve canı bütünüyle Allah'ın yoluna feda etmekle karşı karşıya kaldıklarında bunu yapmaktan asla çekinmezler.

Yüce Allah, kendi yolu uğruna sıkıntılarla dolu bu geçici hayatını veren mü'min kimseye gözün görmediği ve kulağın duymadığı nimetlerle bezenmiş mutlu ve ebedi bir hayat veriyor.

İslâm karşıtları, bu ve benzeri Allah yolunda savaşa teşvik eden ayetleri ileri sürerek İslâmiyet'in sürekli savaş istediğini ve barışa karşı olduğunu iddia ederler.

Böyle bir sonuca varmak için İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in savaşın sebeplerine dair âyetlerini gözden geçirmek gerekir.

Her şeyden önce İslâm dini, savaşı İslâm'a davetin ve onu tebliğ etmenin bir yolu olarak seçmemiştir. Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir âyetinde *Allah'ın dinini tebliğ için* yahut *ona davet için savaşın* denilmemiştir. Davet hikmetle, güzel öğütle, en güzel şekilde tartışma ile (Nahl 16/125) ve basiret üzere yapılır (Yusuf 12/108). Kur'ân'da *Allah yolunda savaşılması* istenmektedir; ama *Allah yolunda savaşmak* ile *Allah yoluna davet etmek* farklı şeylerdir. Allah yolunda savaşmak, İslâm'a ve Müslümanlara yapılan saldırılara karşı koymak, yani savunma savaşlarıdır. Allah'ın emirleri doğrultusunda yapılan bütün davranışlar, Allah yolunda yapılmışlardır. Yüce Allah, *saldırılara karşılık verin* buyuruyorsa bu emre uymak, Allah yolunda bir davranıştır. Savaşmanın şartları oluşup Müslümanların savaşmaları kaçınılmaz hale geldiğinde savaşa katılmak

hem teşvik edilmiş hem savaşmanın büyük mükâfatlara vesile olacağı bildirilmiş hem de savaştan kaçan Müslümanlar şiddetli bir şekilde kınanarak acıklı cezaya çarptırılacakları belirtilmiştir.

Ayetin **"Bu, hem Tevrat'ta hem İncil'de hem de Kur'ân'da Allah için taahhüt edilmiş bir sözdür."** kısmına da itiraz edilmiş, Tevrat ve İncil'de böyle bir şeyin bulunmadığı ileri sürülmüştür. Oysa Tevrat'ın Tesniye kitabında Allah'ın İsrailoğullarını kendilerinin inşa etmedikleri evlere ve büyük şehirlere, iyi şeylerle donatılmış meskenlere, başkalarının ektiği bağ ve zeytinliklere konacaklarından, birçok millete galip geleceklerinden ve bundan dolayı İsrailoğulları'na şükretmeleri gerektiğinden söz edilmektedir. (Tesniye 6/1,10-11, 21-23, 7/1-2,17-25, 8/1,12/2-3,28/7-10). Herhalde bunlar gökten inmeyecekti; savaşarak bunları ele geçireceklerdi. Matta İncilinde de canını bulanın canını yitireceği; fakat Allah yolunda onu yitirenin ise mutlaka onu bulacağı (X, 39) ve Hıristiyanların, İsrailoğulları'nın on iki boyuna hükmederek tahtlarına oturacaklarından söz edilmektedir. (Matta, XIX, 21-29).

Saldırı savaşı yapılmıyor ve durup dururken insanları öldürmek teşvik edilmiyorsa ve sadece yapılan saldırılara karşılık veriliyorsa böyle bir savaşa katılmamak elbette suç sayılmalıdır. Ayrıca ülkesine saldırı yapılan mü'minler savaşa teşvik ediliyorsa bunda ayıplanacak bir durum söz konusu olamaz.

"(Bunlar), **Tövbe eden, kulluk eden, şükreden, seyahat eden, rükûa varan, secde eden, iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve Allah'ın sınırlarını gözetenlerdir; sen de müjdele o mü'minleri!"**

Sözlükte, seyahat eden anlamına gelen السَّائِحُونَ kelimesi farklı anlamlarla tefsir edilmiştir. Müfessirler genelde bu kelimeye oruç tutanlar anlamını vermişlerdir. Bu konuda Peygamber (s.a.v.)'e nispet edilen rivayetler de vardır. (Taberî, VII, 37-38; İbnu Kesir, IV, 156-157). Oruç tutanlarla seyahat edenler arasında kurulan ilişki hem oruçta hem de seyahatte birtakım sıkıntıların bulunmasındandır. Seyahat eden kişi nasıl bilmediği, görmediği yerlerde dolaşıp yeni şeylerle karşılaşıyorsa oruç tutan kişi de manevi âlemde seyahate çıkmış gibidir; daha önce görmediği, bilmediği şeylerle karşılaşır. Yine seyahat eden kişi, istediği zamanda yemek yiyemez, hanımıyla ilişkiye giremez vs. oruçlu kişi de böyledir.

Kelimeye, *Allah yolunda hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler, ilim tahsili için seyahate çıkanlar, Allah'ın azamet ve kudretini müşahede etmek için zihnen veya fiilen yolculuğa çıkıp evren üzerinde düşünenler* gibi anlamlar da verilmiştir.

Rivayetlerde zikredilen bu hususların her birini, âyette sözü edilen seyahatin unsurlarından biri olarak algılamak, dolayısıyla seyahat etmeyi daha kapsamlı bir kelime olarak düşünmenin daha tutarlı olduğu kanaatindeyiz.

مَا كَانَ
لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا
اُو۬لِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿١١٣﴾
وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰه۪يمَ لِاَب۪يهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ
وَعَدَهَا اِيَّاهُۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُۜ
اِنَّ اِبْرٰه۪يمَ لَاَوَّاهٌ حَل۪يمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ
قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١١٦﴾

113. **Cehennem ehli oldukları kendilerince bilindikten sonra akraba bile olsalar, müşriklerin bağışlanması için dua etmek ne Peygamber'e ne de iman edenlere düşer.**

114. **İbrahim'in babasının bağışlanması için dua etmesi ise sadece kendisine verdiği bir sözden dolayı idi. Fakat onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Zaten İbrahim çok ince ruhlu, çok yumuşak huylu biriydi.**

115. **Allah bir kavmi hidayete kavuşturduktan sonra, sakınacakları şeyleri onlara tam olarak açıklamadan onları saptıracak değildir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir.**

116. Elbette göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O diriltir de öldürür de. Üstelik sizin için Allah'tan başka herhangi bir koruyucu ya da yardımcı yoktur.

İman eden kimse için en güçlü bağ, iman bağıdır. Bu sebeple iman eden kişi, akrabaları dahi olsa inanmayan kimselerle aralarındaki velayet/dostluk bağı kesilmiş olur. İman eden kişi onlardan uzak durmalıdır. İşte bu nedenle iman eden kişi, inanmayan birinin Allah katında bağışlanması konusunda dua edemez.

Âyetin, Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebu Talib'in veya annesinin bağışlanması için dua etmesi yahut bazı mü'minlerin, müşrik olarak ölen akrabalarının bağışlanmaları için dua etmeleri üzerine indirildiğine dair değişik rivayetler nakledilmektedir. (Taberî, VI/XI, 41-43).

Âyette anlatılan, bağışlanmaları için dua edilmesi yasaklanan kimseler, küfür üzere öldükleri bilinen kimselerdir. Bu sebeple müfessirlerin bir kısmı, yaşayan kâfirlerin hidayete ermeleri ve bağışlanmaları için dua etmekte bir sakınca bulunmadığını söylemişlerdir. (Taberî, VI/XI, 43-44).

"**İbrahim'in babasının bağışlanması için dua etmesi ise sadece kendisine verdiği bir sözden dolayı idi...**"

Bir rivayette müşrik olarak ölmüş olan baba ve dedesinin bağışlanması için dua eden birine, dua ettiği baba ve dedesinin müşrik olarak öldükleri hatırlatıldığında Hz. İbrahim'in de babasına dua ettiğini söylemesi üzerine bu âyetin indiği belirtilir. (Kurtubî, VIII, 249; İbnu Kesir, IV, 460). Böylece mü'minlere şirk üzere öldüğü kesin olan kimselerin bağışlanması için dua etmelerinde Hz. İbrahim'i kendilerine dayanak olarak göstermelerinin doğru olmadığı anlatılmış oldu.

Söz vermiş olanın Hz. İbrahim mi yoksa babası mı olduğu konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, Hz. İbrahim'in babası, ileride iman edeceğine dair kendisine söz vermiş, Hz. İbrahim de bağışlanması için ona dua etmiş, şirk üzere öldüğü kesinleşince de dua etmekten vazgeçmiştir. Diğer görüşe göre ise Hz. İbrahim, babasının şirk üzere öldüğünü kesin olarak bilmiyordu; bağışlanması için de Allah'a dua edeceğine dair söz vermişti. Bu sebeple bağışlanması için dua etti. Vahiy tarafından şirk üzere öldüğü kendisine haber verildiğinde ise babası için dua etmekten vazgeçmiştir.

Her halükârda babasının şirk üzere öldüğü kendisince kesinleşince dua etmekten vazgeçmiştir. Netice olarak iman üzere ölmediği kesin olan kimselerin bağışlanması için dua etmek yasaklanmıştır.

"Allah, bir kavmi hidayete kavuşturduktan sonra, sakınacakları şeyleri onlara tam olarak açıklamadan onları saptıracak değildir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir."

Müşrik olarak ölmüş olan birine dua edilmesinin yasaklanmasına dair bir vahiy gelmeden dua etmiş olanlar, bu yaptıklarından dolayı sorgulanmaz ve sapmış olarak değerlendirilmezler. Diğer yasaklar da böyledir. Onların yasak olduklarına dair vahiy gelmeden o yasakları işlemiş olanlar sorumlu olmazlar. Örneğin, içki yasağı gelmeden önce içki içmiş olanlar sorumlu olmaz ve sapıklıkla nitelenmezler. Özellikle Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde Medine'den uzakta yaşayan Müslümanlar, indirilmiş olan vahiylerden çok sonraları haberdar oluyorlardı. Onlar bu haberler kendilerine ulaşıncaya kadar işlemiş olduklarından sorumlu olmazlar.

Günümüzde de dinin temellerine dair herkesin bilmek zorunda olduğu meseleler dışında kalan meselelerde bilgisizlikten dolayı işlemiş oldukları konusunda sorumlu olmazlar. Ne var ki her iman eden kişinin İslâm'ı öğrenme, bilen kimselerin ise bilmeyenleri bilgilendirip onları uyarma görevleri vardır.

Şüphesiz yüce Allah, kimin bilerek yasakları çiğnediğini, kimin imkânları olduğu halde din konularında bilgilenmekten uzak durduğunu ve kimin imkânsızlıkları sebebiyle kimi konularda bilgilenmekten uzak kaldığını, bilmeden kendi emirlerini çiğnediğini gayet iyi bilmektedir.

"Elbette göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O diriltir de öldürür de. Üstelik sizin için Allah'tan başka herhangi bir koruyucu ya da yardımcı yoktur."

Yüce Allah göklerin ve yerin hükümranlığını elinde bulundurduğuna göre, O, her şeyi bilendir. Hükümranlığı her şeyi bilmesinin, her şeyi bilmesi de hükümranlığının bir sonucudur. Ayrıca göklerin ve yerin hükümranı olduğuna göre, diriltme ve öldürmeye kadir olan da O'dur. O halde iman edenler, inkâr edenlerden korkmamalıdır; çünkü Allah, onların koruyucusu ve yardımcısıdır.

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرٖينَ
وَالْاَنْصَارِ الَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ فٖي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ
مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزٖيغُ قُلُوبُ فَرٖيقٍ مِنْهُمْ
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحٖيمٌ ﴿١١٧﴾
وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذٖينَ خُلِّفُوا حَتّٰٓى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ
بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّٓوا اَنْ لَا مَلْجَاَ
مِنَ اللّٰهِ اِلَّٓا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿١١٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا
مَعَ الصَّادِقٖينَ ﴿١١٩﴾

117. Şüphesiz ki Allah Peygamber'e ve o zor zamanda içlerinden bir kısmının kalpleri sapmak üzereyken elçisine tabi olan Muhacir ve Ensar'a tövbe etmeyi nasip etmiş ve sonra tövbelerini kabul etmiştir. Allah onlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

118. Seferden geri bırakılan o üç kişinin de (tövbesini kabul etmiştir). **Zira bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmiş, vicdanları onları şiddetle sıkmıştı ve Allah dışında kendisine sığınılacak kimsenin olmadığını anlamışlardı. Sonra, dönmeleri için Allah tövbelerini kabul etti. Şüphesiz ki Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.**

119. O halde ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.

Daha önceki âyetlerde meşru yahut meşru olamayan sebepler ileri sürerek Tebük seferine katılmayan kesimlerden söz edilmişti. Burada Peygamber'in çağrısına olumlu cevap vermeyen, ama inananlar sefere çıktıktan içlerinde pişmanlık duyarak tövbe edenler anlatılmaktadır. Âyetin asıl amacı bunların durumlarını anlatmak olmalıdır. Bunlar bir kusur işlemişlerdir ama hemen ardından pişmanlık duyarak tövbe etmişlerdir. İşte Allah bunların tövbesini kabul etmiştir.

Allah'ın, Peygamber'le Muhacir ve Ensar'ın tövbelerini kabul etmesi ne anlama gelmektedir? İşledikleri bir kusurdan dolayı mı tövbeleri kabul edilmiştir yoksa başka bir durum mu söz konusudur? Ne de olsa zorlu bir sefere çıkmışlardı. Bu, övgüye layık bir davranış değil midir?

Müfessir Fahruddin er-Razi, bunun birkaç yönden izah edilebileceğini anlatır. Buna göre;

a.) Peygamber (s.a.v.), sefere katılmayan bazı kimselere izin vermişti. Oysa onlara bu izni vermemeliydi. Nitekim bu sûrenin 43. ayetinde "**Allah seni affetsin, kimin doğru söylediği ve kimin yalan söylediği senin için tam olarak ortaya çıkmadan ne diye onlara izin verdin?**" buyrulmuştu. Çıkılan sefer zorlu olacağı için de belki mü'minlerden bir kısmı bu savaş bize göre değil, ama ondan da kaçamıyoruz, türü vesveselere kapılmışlardı. Belki kaçmaya azmetmediler; ama bu vesveselere kapıldılar. Allah lütfu ile onları affetti.

b.) İnsanoğlu hayatı boyunca birtakım tökezlemelerden ve hatalardan uzak olamaz. Bunlar küçük günahları işleme şeklindedir yahut daha faziletli olanı terk etme şeklindedir. Peygamber (s.a.v.) ve diğer mü'minler bu zorlu seferin meşakkatlerine katlanınca yüce Allah, bu sıkıntılara katlanmalarının hayatları boyunca işlemiş oldukları küçük günahlara veya daha faziletli olanı terk etmelerine keffâret olduğunu haber vermektedir.

c.) O seferde sıkıntılar her bir sıkıntı ile karşılaştıklarında onlardan her birinin kalbine vesveseler gelir ve her biri, hem bu vesvesenin kalbinden sökülüp atılması içine hem de bu vesveseden dolayı Allah'a tövbe eder bağışlanmasını dilerdi. İşte bu âyette hepsine toptan icabet edilmiş; tövbelerinin kabul edildiği bildirilmiştir.

d.) O sefere katılmış olan mü'minlerin birtakım günahları işlemiş olabilecekleri de uzak bir ihtimal değildir. Yüce Allah da bu zorlu sefere katlandıkları için onları affetmiştir. Peygamber (s.a.v.)'in onlarla birlikte zikredilmesi ise bu zorlu sefere katılmalarından dolayı dinde yüce mertebelere eriştiklerine işaret olsun diyedir. (Razi, XVI, 214-215),

“Seferden geri bırakılan o üç kişinin de (tövbesini kabul etmiştir). **Zira bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmiş…”**

Sözü edilen bu üç kişi, sefere katılmayan diğerlerinden farklı kimselerdir. Bunlar gerçekten inanmış idiler. Rivayetlere göre, bu üç kişi Kâ'b b. Malik, Hilal b. Ümeyye ve Mürâre Rebî'dir. Üçü de Ensar'dan idi. Peygamber (s.a.v.), sefer dönüşü, münafıklara niçin sefere katıldıklarını sormazken bunlara niçin katılmadıklarını sormuş ve onlar da mazeret uydurmadan suç işlediklerini itiraf etmiş, yaptıklarına pişmanlık duymuşlardır. İşledikleri suç sebebiyle Peygamber (s.a.v.), diğer Müslümanların onlarla konuşmasını yasaklamış ve onlara, eşlerinden ayrı durmalarını emretmiştir. Kuşkusuz bunlar, çetin cezalandırmalardır. Bu sebeple âyette, “**Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmiş, vicdanları onları şiddetle sıkmıştı.**” denmektedir. Bu çile elli gün devam etmiş, ardından affedildiklerini bildiren bu âyet indirilmiştir. (İbnu Âşûr, VI/1051-52.)

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.”

Gerçekten iman etmiş kişi için en güçlü bağ, iman bağıdır. İman kalbe kök saldığında kişinin bilinci de duyguları da bu imandan etkilenir. İnsanın iç duygularına ve davranışlarına yansımayan imanda hayır yoktur. Gerçekten Allah'a iman eden, Allah korkusunu her türlü korkunun ve Allah sevgisini her türlü sevginin üstünde tutar. Böylece kendisini Allah'ın azabına karşı koruma altına almış muttakilerden olur. Seferden geri kalan o üç kişiye yakışan da doğrularla beraber olmaları idi. İnanmış kişi, inanmış topluluğun bir üyesidir ve inanmış topluluğun bir parçasıdır. Kendisini bu şekilde hisseder ve kendisini Allah yolundan sapmış, zalim bir toplumun üyesi olarak hissedemez.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ
حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا
بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا
نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئًا يَغِيظُ

الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِه۪ عَمَلٌ
صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُض۪يعُ اَجْرَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ
نَفَقَةً صَغ۪يرَةً وَلَا كَب۪يرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا اِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾
وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدّ۪ينِ وَلِيُنْذِرُوا
قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذ۪ينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا
ف۪يكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ

120. Medine halkı ile çevresindeki bedevilerin, Allah Elçisiyle çıkmaktan geri kalmaları ve kendi canlarının derdine düşüp onunla ilgilenmemeleri yakışık almaz. Çünkü Allah yolunda onlara her ne zaman bir susuzluk, bir yorgunluk ve bir açlık dokunsa ya da her ne zaman kâfirleri öfkelendirecek bir yere ayak bassalar ve düşmana karşı bir başarı elde etseler, mutlaka bunlar sebebiyle onlara salih bir amel yazılır. Allah iyilerin mükafatını asla zayi etmez.

121. Ayrıca küçük olsun büyük olsun (Allah yolunda) **hiçbir harcama yapmazlar ya da hiçbir vadi aşmazlar ki Allah yaptıklarının karşılığından daha güzel olanı vermek için onlar lehine bir sevap yazmış olmasın!**

122. Ve iman etmiş olanlar toptan yola çıkmamalıdır; her kesimden bir grubun, dinde bilgi sahibi olmak için çıkmaları ve döndüklerinde kavimlerini uyarmaları gerekmez mi? Belki sakınırlar.

123. Ey iman edenler! İnkârcıların size yakın olanlarıyla savaşın. Ve onlar sizde bir sertlik bulsun. Bilin ki Allah muttakilerle beraberdir.

Kuşkusuz, Peygamber'in ordusunda yer almak büyük bir şereftir. Medineliler, Peygamber (s.a.v.)'i ve ashabını bağırlarına basmış, geçimliklerini onlarla paylaşmış kimselerdir. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce Medinelilerle yapılan Akabe biatlerinde onlar, Peygamber'in canını kendi canlarını korudukları gibi koruyacaklarına söz vermişlerdi. O halde Peygamber'le birlikte çıkmayıp seferden geri kalmaları, Peygamber'in canı tehlikede iken kendi canlarını düşünmeleri onlara yakışmaz. Haddizatında Medine halkı ve çevresinde yaşayan kabilelerden sefere katılmayanların sayıca az olduğuna yukarıda dikkat çekmiştik. Ama onlar sonraki Müslümanlara örnek olacak bir nesil idiler; fire vermemeleri gerekiyordu. Hem onlar, bu uğurda başlarına gelen her türlü sıkıntıya karşılık mükâfat alacaklardır.

"İman etmiş olanlar toptan yola çıkmamalıdır; her kesimden bir grubun, dinde bilgi sahibi olmak için sefere çıkmaları... "

Âyetten ne kastedildiği konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Her görüşü destekleyen rivayetler de nakledilmektedir. Bizim yapacağımız yorumu destekleyen rivayetler de vardır. (Rivayetler için bk. Taberî, XIV, 566-570).

Biz yorumumuzda âyetin metnine titizlikle riayet ettik. Diğer görüşler, ayetin metniyle tam uyum içerisinde olmadıkları için onları zikretme ihtiyacı duymadık. Şöyle ki:

Buraya kadar cihad için yola çıkmaktan söz edildi. Burada yola çıkmanın diğer bir çeşidi dile getirilmektedir ki o da din konusunda ilim tahsil etmektir. İman edenlerin tamamının evlerini terk ederek ilim tahsil etmeye gitmemeliler. Her kesimden bir grubun gitmesi yeterlidir. Bunlar dini ilimleri tahsil ettikten sonra köylerine veya şehirlerine dönerek orada bulunanları uyarsınlar.

Peygamber dönemi göz önünde bulundurulduğunda dinî ilimlerin tahsil edilmesi için gidilen yer, Medine idi. Çünkü Peygamber (s.a.v.) burada yaşıyordu ve Kur'ân-ı Kerim'in inişi devam etmekte idi. Yeni inen âyetlerden ve bu âyetlerin içeriklerinden haberdar olmak adına dinî ilimlerin tahsili için

Medine'ye gidiliyordu. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra başka ilim merkezleri oluşmuştur. Artık gidilecek yerler, bu ilim merkezleridir.

Âyette, dinde tefakkuh için başka yerlere gitmekten söz edilmektedir. *Tefakkuh* kelimesi sadece öğrenmeyi anlatmaz; kavramayı, başka bir ifade ile ilmin inceliklerini bilerek derinleşmeyi de anlatır. Dinî ilimler, sosyal ilimler kapsamındadır. Sosyal bilimlerde derinleşme; sosyal meseleleri daha geniş bir açıdan değerlendirebilme, farklı ortamlarda yaşamayı, farklı bölgelere seyahat edip orada hem ilim tahsil etmeyi ve hem de farklı toplumlar üzerinde gözlem yapmayı gerekli kılmaktadır. Nitekim önceki Müslüman âlimlerin biyografilerinden, çok seyahat ettiklerini, farklı âlimlerinden ilim tahsil ettiklerini biliyoruz.

"Ey iman edenler! İnkârcıların size yakın olanlarıyla savaşın..."

Âyetin indiği dönem göz önünde bulundurulduğunda Müslümanlara en yakın düşman toprakları Bizans hâkimiyeti altında bulunan, Hıristiyan Arapların yaşadığı Suriye'dir. Tebük seferinde savaş yapılmamışsa da Hıristiyan Arap kabilelerinin bir kısmı cizye vermeyi kabul etmişlerdi. Bununla birlikte bu bölgeden Müslümanlara gelebilecek tehlike önlenebilmiş değildi. Bu sebepledir ki Peygamber (s.a.v.), Tebük seferinden döndükten sonra bu bölgeye bir ordu gönderme hazırlığına başlamıştı. Vefatından kısa bir süre önce hazırlıklarını bitirmiş, Usame b. Zeyd komutasında bu orduyu söz konusu bölgeye göndermişti.

Birçok müfessir, Müslümanların, kendilerini güven altına almak için yakın komşularına savaş açmaları gerektiğini söylemiştir. Ne var ki yakın komşuya savaş açıp toprakları fethedildiğinde bir başka kâfir devlet yeni bir yakın komşu oluşmaktadır. Bunun anlamı, Müslümanların yakın komşudan başlayarak sırasıyla kâfirlerin elinde bulunan bütün toprakların fethedilmesidir. Bu da bütün yeryüzünün fethedilmesi anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'in savaşla ve savaşın sebepleriyle ilgili âyetleri bir araya getirildiğinde, kâfir bir toplulukla savaşmak için savaşı gerektiren bir sebebin oluşması gerektiği anlaşılmaktadır. Peygamber (s.a.v.) durup dururken komşu kabilelere ya da devletlere saldırmış değildir. Haddizatında savaş sebebi oluşmuş ve savaş başlamış olsa bile karşı tarafın ateşkese yanaşması durumunda Müslümanların da ateşkese yanaşmaları istenmektedir. (Enfâl 8/61). Kısacası İslâmiyet, problemlerin barışçıl yollardan çözümlenmesini öncelemektedir. Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette, "**Onlar sizde bir sertlik bulsun**" ifadesinin yer alması da önemlidir. Sertlik diye anlamlandırdığımız غِلْظَة kelimesi savaş için kullanıldığında cesur ve kararlı olma, gevşeklik göstermeme, direnme, sert davranma gibi anlamlara

gelir. (Muhammed Ebu Zehra, VII, 3487). Müslümanların bir savaşta kararlı, ısrarlı ve direnç sahibi olmaları diğer düşmanların bunu görerek Müslümanlara saldırma niyetlerini bir kez gözden geçirmelerine sebep olacaktır.

وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهٖٓ اِيمَانًاۚ فَاَمَّا
الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَاَمَّا
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ
وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ
فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾
وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍۜ هَلْ يَرٰيكُمْ
مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُواۜ صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ
عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُ۫فٌ
رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

124. Ne zaman bir sûre indirilse içlerinden; "Bu hanginizin imanını arttırdı?" diyenler olur. Evet, iman edenlerin imanını kesinlikle arttırmıştır da onlar müjdelenmiş haldedirler.

125. Kalplerindeki inançta bir hastalık bulunanlara gelince, onların da pisliklerine pislik katmıştır ve onlar kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.

126. Görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki kez sıkıntılarla imtihan ediliyorlar? Ama yine de tövbe etmiyor, ibret almıyorlar.

127. Ve ne zaman bir sûre indirilse "Sizi herhangi biri görüyor mu?" diye bakışıyor, sonra da sıvışıp gidiyorlar. Anlamaz bir topluluk oldukları için Allah da onların kalplerini çevirip engellemiştir.

128. Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; üstünüze titrer, mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.

129. Eğer yüz çevirecek olurlarsa de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın sahibidir.

Sûrede münafıklardan uzunca bahsedilmişti. Burada söz tekrar kalplerinde şüphe, hastalık ve içten içe İslâm'a düşmanlık bulunan münafıklara getirilmektedir. Âyette münafıkların tasrih edilmemeleri, İslâm'a düşmanlık duyan, kendilerine sunulan delilleri anlamak istemeyen diğer kâfirleri de içersin diyedir.

İnsanın anlama isteği yoksa kendisine ne denli güçlü delil getirilirse getirilsin o, anlatılanları tersinden ve anlamak istediği şekilde anlar. Getirilen delilleri, ancak önyargısız olanlar ve o delilleri anlama çabasına girenler anlar.

Kur'ân'dan her bir sûre indirildiğinde kalbindeki inançta bir hastalık bulunan münafıklar Kur'ân hakkında şüphe yaymak için **"Bu, hanginizin imanını arttırdı?"** derlerdi.

Kur'ân'ın her sûresi Kur'ân'ın Allah katından olduğuna ve Peygamber'in gerçek peygamber olduğuna dair deliller içerir. Bu deliller münafık ve münkirlerin şüphe ve inkârlarını arttırırken iman edenlerin ise imanlarını arttırır.

"Görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki kez sıkıntılarla imtihan ediliyorlar? Ama yine de tövbe etmiyor, ibret almıyorlar."

Münafıklar yılda bir-iki kez hastalık, açlık, savaş vs. gibi sıkıntılarla karşılaşmalarına rağmen bundan ibret almıyor ve ebedi yaşayacakmış gibi yahut Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vermeyecekmiş gibi davranıyorlar.

"Ne zaman bir sûre indirilse 'Sizi herhangi biri görüyor mu?' diye bakışıyor, sonra da sıvışıp gidiyorlar. Anlamaz bir topluluk oldukları için Allah da onların kalplerini çevirip engellemiştir."

Münafıklar Kur'ân'dan her bir sûre ile karşılaştıklarında alaycı bakışlarla birbirlerine bakar ve Kur'ân'la istihza ederler. Kur'ân'a duydukları nefretten dolayı istihza ederler; ama Müslümanların onların münafık olduklarını bilmelerinden dolayı da çok korkarlar. Bu sebepledir ki Kur'ân ve İslâm'la alay ettiklerinde korkularından; *"Sizi birileri gördü mü"* diye sorarak endişe ile birbirlerine bakarlar.

Âyette de ifade edildiği gibi Allah'ın kalplerini imandan başka yöne çevirmesinin nedeni, onlara vermiş olduğu aklı kullanmamaları ve aldırış etmediklerinden dolayı kendilerine getirilen delilleri değerlendirmemeleridir.

"Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; üstünüze titrer, mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir."

Sûrede savaştan ve Allah yolunda malını harcamak gibi katlanması ağır gelen konulardan söz edildi. Sûrenin sonuna doğru ise mü'minlerin rahatlatılması için Peygamber'in, onların sıkıntıya girmelerinden büyük üzüntü duyduğu ve üzerlerinde titrediği hatırlatılmaktadır. O halde katlanması zor olan bu sorumlulukları getiren Peygamber'in bu ve benzeri tekliflerini mü'minler kabul etmeliler. Ne de olsa bunların karşılığını ahirette göreceklerdir.

"Eğer yüz çevirecek olurlarsa de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın sahibidir."

Bütün insanlar yüz çevirse de Peygamber yoluna devam edecektir.

10.
Yûnus

Bazı ayetleri hariç bu sûrenin Mekke'de indirildiğine dair ittifak vardır. Kaç âyetinin Medine'de indirildiğine dair farklı rakamlar verilmektedir. İbnu Abbas'a göre 94-96. âyetleri Medine'de indirilmiştir. Bazılarına göre ise Yahudilerden söz eden bir veya iki âyeti Medine'de indirilmiştir. 40. âyetten itibaren sûrenin sonuna kadarki âyetlerin Medine'de indirildiğini söyleyenler de olmuştur. Bununla birlikte sûrenin istisnasız tamamının Mekke'de tek celsede indirildiğini söyleyenler de vardır.

Sûrenin tamamı 109 âyettir. 98. âyetinde Hz. Yûnus'tan söz edildiği için bu adı almıştır. Muhtevasından, sûrenin Mekke döneminin sonlarına doğru indirildiği anlaşılmaktadır.

Diğer Mekkî sûrelerde olduğu gibi burada da inanç konularından söz edilmektedir. Girişte hemen ilk âyetten sonra müşriklerin, Peygamber'in bir beşer olmasını garipsemeleri dile getirilmekte, ileriki âyetlerde de peygamberlikle ilgili şüphelere cevaplar verilmektedir. Müşrikler, bir peygamberin ancak bir melek olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu sebeple inananlar arasından sonradan peygamberlerine insanüstü güçler atfedenlerin çıkması, aslında cahiliye dönemindeki şirk eğilimlerinin yeniden depreştiği anlamını taşır.

Peygamberlik konusuyla giriş yapıldıktan sonra Allah'ın birliği meselesine geçilir. Ardından dünya hayatının bir imtihan yeri olduğuna vurgu yapılır, buradan hareketle ahiret inancı anlatılarak bu hayata dair birtakım tablolar gözler önüne serilir.

Bu arada Hz. Nuh ile Hz. Musa'nın kıssalarından örnekler verilir. Burada, geçmişte peygamberlere karşı takınılan olumsuz tavırların, Hz. Muhammed'e karşı da takınıldığına dikkat çekilir. Böylece insan olgusunun her dönemde benzerlikler taşıdığına işaret edilerek önceki peygamberleri inkâr edenlerin başlarına gelenlerin, Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıkanların da başlarına gelebileceğine işaret edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا
اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا
لَسَاحِرٌ مُب۪ينٌ ﴿٢﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ
مَا مِنْ شَف۪يعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِه۪ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًا وَعْدَ اللّٰهِ
حَقًّا اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ
مِنْ حَم۪يمٍ وَعَذَابٌ اَل۪يمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Elif-lam-râ. Bunlar, hikmetli Kitab'ın âyetleridir.**
2. **İçlerinden bir adama; "insanları uyar ve iman edenlerin Rableri katında yüksek makamlarının olduğunu müjdele" diye vahyetmemiz, insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler; "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler?**
3. **Oysa ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş'a kurulup işi yürüten Allah'tır. İzni olmadan kimse şefaat edemez.**

İşte O, Rabbiniz olan Allah'tır. O'na kulluk edin. İbret alıp düşünmeyecek misiniz?

4. **Hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın verdiği söz gerçektir. Yaratmayı başlatan, sonra da iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandırmak için onu tekrar eden O'dur. İnkâr edenlere ise, inkârları sebebiyle kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır.**

Sûre başında bulunan mukattaa harfleriyle ilgili yorumumuzu, Bakara sûresinin ilk âyetinin tefsirinde dile getirmiştik. Özetleyecek olursak bu harfler, Kur'ân'ın, benzeri getirilemeyecek bir kitap olduğunu dolaylı olarak anlatmaktadır. Aksini iddia edecek olanlar, bir benzerini getirsinler; onlar da kelimelerini bu harflerle inşa ediyorlar, Kur'ân-ı Kerim de. Ayrıca Peygamber, okuma yazma bilmeyen bir ümmidir. Ümmi olanlar güzel ve hikmetli sözler söyleyebilirler; ama harfleri bilmezler. Kur'ân harfleri kullandığına göre, o, Muhammed'in sözü değildir.

Âyette sözü edilen *kitap* ile Tevrat ve İncil'in kastedildiğini söyleyenler olmuşsa da müfessirlerin çoğu, Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğini söylemişlerdir.

Kitabın *hikmetli* olmakla nitelenmesine gelince, *hikmet* kelimesi Arap dilinde sağlam yapmak, doğru ile yanlışı birbirinden ayırmak, yerli yerince yapmak gibi anlamlara gelmektedir. O halde Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva etiği hükümlerin hepsi sağlamdır; neshedileni yoktur, (Baydâvî, III, 85). Söz konusu hükümler fert ve toplumların yararına olan, doğruyu batıldan ayıran, her şeyi yerli yerince değerlendiren hükümlerdir. Bizatihi ilâhî bilginin kendisine hikmet denmesi de bundan dolayıdır.

"Aralarından bir adama, "insanları uyar ve..."

Müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine iki yönden itirazları vardı: Biri, beşer olması, diğeri ise yetim olarak büyümüş bir fakir olmasıydı; kısacası Mekke'nin eşrafından olmamasıydı. Ancak bu âyette söz konusu edilen itiraz, onun bir beşer, yani bir insan olmasıdır. Burada tuhaflarına giden ise bir beşer olması ve ahiret inancını dile getirmiş olmasıdır. Onlar bunları söyleyenin bir beşer değil, ancak bir melek olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Yüce Allah bu iddialarına, yeryüzünde yaşayanların kendileri melek olmuş olsaydılar, o zaman onlara bir melek, peygamber olarak gönderilirdi, demektedir. (İsra 17/95). Bir âyette de yüce Allah, şayet bir meleği peygamber olarak göndermiş olsaydık, yine onu bir insan haline dönüştürür, sonra onu peygamber

olarak gönderirdik, buyurmaktadır. (Enam 6/9). İnsanlarla sağlıklı bir iletişim kurabilmesi için buna ihtiyaç vardır. Peygamber de diğer insanlar gibi acıkan, yemek yiyen, su içen, soğuktan ve sıcaktan etkilenen, yorulan ve dinlenen, hastalanan, yaşlanan biri olmalıdır; kısacası biyolojik olarak insan olmalıdır. Yine ruhi bakımdan da onlar gibi duygulanan, sevinen, üzülen, pişmanlık duyan, arzu ve umutları olan, kötülükleri işlemeye de iyilikleri işlemeye de uygun yapıda biri olmalı ki insanın yapısını yaşayarak anlasın ve dine çağırdığı insanlara kendi davranışlarında örnek olsun. İnsanlara ancak bir insan örnek olur ve onlarla sağlıklı bir iletişim kurar. Onların da diğer insanlar gibi çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemleri vardır. Toplum içerisinde farklı konumlardan geçerler, bekârlık dönemleri vardır, evlilik dönemleri vardır. Peygamberimizin hayatını kısaca gözden geçirecek olursak; o, çocukluğunda çobanlık yapmış, Hz. Hatice'nin yanında işçi olarak çalışmış, ticaret mallarını Basra'ya götürmüş, evlenmiş ve baba olmuş, Mekke'de müşriklerinin baskılarına maruz kalmış ve nihayet devlet başkanlığı yapmıştır. Cebrail'in karşısında öğrenci olmuş, gelen vahyi insanlara tebliğ ederek öğretmenlik yapmıştır vs.

Onlar, iman edenlerin cennetle müjdelenmelerini ve inanmayanların cehennem konusunda uyarılmalarını da tuhaf karşıladılar. Çünkü hayatın sadece dünya hayatından ibaret olduğunu ileri sürüyorlardı. (Mü'minûn 23/37).

Yüce Allah Peygamber'den, böylesi bir toplumda öne geçerek iman edenleri müjdelemesini istiyor. Rableri katında onların yeri ayrıdır. Çünkü bunların Peygamber'e şeksiz iman ettikleri bir dönemde müşrikler, Hz. Muhammed'i, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemesi ve ahiret hayatından söz etmesi sebebiyle bir sihirbaz olarak suçluyorlardı.

Arap dilinde *sihir* kelimesi, fevkalade etkileyici söz ve olaylar için kullanılmaktadır. Olumlu anlamda kullanılmakla birlikte daha çok muhatabın gözlerini boyayan ve üzerinde fevkalade etki bırakan aldatıcı sözler ve olaylar için kullanılır. Bununla birlikte onların Kur'ân'ı *sihir* olmakla nitelemeleri, Kur'ân'ın alışageldikleri ifadelerden olmadığını ve kalpler üzerinde fevkalade etkileyici tesir icra ettiğini itiraf etmeleri anlamına gelir. Bilindiği gibi Peygamber insanları İslâm'a çağırırken, Kur'ân'la çağırıyordu. İnsanlar, Kur'ân-ı Kerim'in anlatımından fevkalade etkileniyorlardı. Öyle ki müşrikler, etkisinden kurtulmak için, okunduğunda gürültü yapmayı birbirlerine tavsiye ediyorlardı. Peygamber (s.a.v.)'e sihirbaz demeleri de bundan kaynaklanıyordu.

"Şüphesiz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş'a kurulan ve işi yürüten Allah'tır. İzni olmadan kimse şefaat edemez. İşte O, Rabbiniz olan Allah'tır. O'na kulluk edin. İbret alıp düşünmeyecek misiniz?"

Altı gün ile yeryüzünün güneşin etrafında dönüşü sonucu oluşan bildiğimiz günlerin kastedilmediği ortadadır. Yer ile göklerin oluşumu tamamlanmadan bildiğimiz günden söz edilemez. Zaten Arap dilinde *yevm/gün* kelimesi, dönem anlamında da kullanılır. Bu sebeple burada yer ile göklerin oluşum evreleri kastedilmektedir. (Ebu Zehra, Zehratu't-Tefasir, VII, 3511).

Allah'ın Arş'a kurulması/istiva etmesine dair görüşlere A'râf sûresinin 54. âyetinin tefsirinde yer verdik.

Arş'a istiva eden Allah, evrenle ilgili bütün işleri yürütmektedir. Yaratıcı O olduğuna göre, yönetici de O'dur. O, bir kulunu cezalandırmak isterse, kimse o kula şefaat ederek o kulu kurtaramaz. O halde yalnızca O'na kulluk edilmelidir.

"Hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın verdiği söz gerçektir. Yaratmayı başlatan, sonra da iman eden ve salih amel işleyenleri mükâfatlandırmak için onu tekrar eden O'dur. İnkâr edenlere ise, inkârları sebebiyle kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır."

Âyette, inanç esaslarından olan, ahirete iman dile getirilmektedir. Allah, göklerle yerin yaratıcısıdır. Yaratıcı olmasının zorunlu bir sonucu olarak tüm evrenin yöneticisidir de. O halde sadece O'na kulluk yapılmalıdır. Ne var ki Allah'a kulluk etmek ve etmemek konusunda insanlar bu dünya hayatında serbest bırakılmışlardır. İnsanların kimi Allah'a kulluk etmektedir. Kimi de bu görevini yerine getirmemektedir. Dünya hayatı bu şekilde son bulmaktadır. Bunun bir sonucu olarak bir ikinci hayat zorunlu hale gelmiştir. Böylece Allah'a iman eden ve emirlerini yerine getiren ile O'na inanmayan ve emirlerini yerine getirmeyenler arasında bir ayırım yapılsın. Yarattığı evrende mükemmel bir dengeyi hâkim kılan Allah'ın, bu iki insan grubu arasında da dengeyi/adaleti hâkim kılması; iman eden ve emirlerini yerine getireni mükâfatlandırması ve kendisine inanmayan ve emirlerini yerine getirmeyeni cezalandırması gerekir. İşte âyette bu husus dile getirilmektedir.

هُوَ الَّذِي
جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا
عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا
خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

5. Güneşi ışıklı, yılların sayısını ve hesabı bilesiniz diye de ayı parlak kılan ve ona menziller takdir eden O'dur. Allah bunları ancak bir gerçek üzere yarattı. Âyetlerini, bilen bir topluluğa açıklamaktadır.

6. Gece ile gündüzün ardarda değişmesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde sakınan bir topluluk için birçok delil vardır.

Âyetler yüce Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve mükemmelliğine işaret etmektedir. yüce Allah, sonsuz bir güce sahiptir; ama bu güç rastgele kullanılan bir güç değildir; bir nizama, bu nizam da bir hikmete bağlıdır. Gündüz güneşin ışık vermesi ve ayın gece parlaması, ayın düzenli bir şekilde evrelerden geçmesi -ki bazı müfessirler bu ifadenin güneşi de kapsadığını söylerler-, bu ikisinin bu şekilde yaratılmış olmaları bir hikmete dayalıdır. Burada güneşle ayın insanlar için olan yararlarından bir tanesi zikredilmektedir ki o da insanların takvim yapmalarını; gün, ay ve yılların hesabını yapmalarını sağlamaktadır. Yüce Allah bu evreni bir hedefi olmaksızın, sadece bir oyun ve eğlence olsun diye ya da bıkıldığında atılacak bir oyuncak olarak yaratmamıştır. Evrene hâkim olan bu mükemmel nizamı bilen ve bunlar üzerinde düşünecek olanlara bunları açıklamaktadır. Bu mükemmel güce sahip olan ve bu gücünü bir nizam içerisinde kullanan yüce Allah ahiret hayatı vardır diyorsa elbette böyle bir hayat olacaktır. Çünkü hem O'nun gücü buna yetmektedir hem de O, gücünü bir gaye ve nizam içerisinde kullanmaktadır. Bunlar, ahiret hayatının delilleri olarak zikredilmektedir. O halde O'nun elçi olarak görevlendirdiği birinin, ahiret konusunda insanları uyarmasında şaşılacak bir durum bulunmamaktadır.

Daha önce de birkaç kez mü'minlerin iki kitaplarının bulunduğuna dikkat çekmiş ve bunların Kur'ân-ı Kerim ile insanı çevreleyen evren olduğunu belirtmiştik. Kur'ân-ı Kerim, sık sık okuyucusunun dikkatini çevresinde olup biten evrendeki olay ve varlıklara çekmekte, bunlardan ibret almasını istemektedir. Göklerden, yeryüzünden ve evrende olup biten olaylardan söz eden âyetlerin bazılarında akıl sahiplerinin bazılarında iman sahiplerinin bazılarında yakin derecesinde bir imana kavuşmuş olanların bazılarında ilim sahiplerinin ve bu âyette olduğu gibi bazılarında da muttakilerin ibret alacakları dile getirilmektedir. O halde Müslüman, çevresinde olup biten olaylara, Allah'ın evrende yarattıklarına karşı duyarsız kalamaz. Bunlar üzerinde düşünür, ibret alır.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا
بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمُ
النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ
فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

7. Bizimle karşılaşmayı ummayıp dünya hayatına razı olan, onunla huzur bulanlar ve âyetlerimizden gafil olanlar var ya!

8. Yaptıkları sebebiyle onların varacakları yer ateş olacaktır.

9. İman edip salih amel işleyenlere gelince, imanları sebebiyle Rableri onları, altlarından nehirlerin aktığı nimetler cennetine kavuşturacaktır.

10. Onların oradaki duaları: "Allah'ım! Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz"; birbirlerine iltifatları: "Esenlikler içinde ol" ve son sözleri de "Âlemlerin Rabbine hamd olsun" olacaktır.

Mevcut evren, kıyametin en büyük delilidir. Bu evreni yoktan yaratan Allah, onu dönüştürüp yeniden dizayn ederek yaratmaya da elbette kadirdir. Önceki âyetlerde bunlar dile getirildikten ve bunlar üzerinde düşünülmesi istenildikten sonra burada bazı kimselerin bu delillerden ibret almadıkları, bu sebeple de kıyamete ve hesaba çekilmeye inanmadıkları dile getirilmektedir. Onlar, dünya hayatına dalarak ve bundan hoşnut olup onunla yetinerek Allah'ın kendilerine sunduğu delillerden gafil kalmışlardır. Oysa Allah kendilerine deliller sunduğu gibi bu delilleri değerlendirme yeteneği de vermiştir. Ayrıca kendilerine irade vermiştir. Buna rağmen bunun gereğini yerine getirmemiş ve isyan etmişlerdir. Bu **"yaptıkları sebebiyle onların varacakları yer ateş olacaktır."** Onların son duraklarının ateş olması, bizzat kendilerinin yaptıkları sebebiyledir. Allah onlara zulmetmiş değildir.

Buna karşılık, bu delillerden ibret alan; Allah'ın kendilerine verdiği aklı kullanıp iman eden ve imanlarının gereği olarak yararlı işler yapanlara gelince yine bizzat kendilerinin bu yaptıkları sebebiyle Allah onları "**zemininde ırmakların çağlayıp aktığı nimetler cennetine kavuşturacaktır.**" Onlar, bu dünya hayatında Rablerini eksikliklerden tenzih ediyorlardı, ahirette de O'nu tenzih edeceklerdir. Onların ahiret hayatındaki duaları **"Allah'ım! Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz"** şeklinde olacaktır. Çünkü orada bütün nimetlere kavuşmuşlardır, bütün ihtiyaçları giderilmiştir. Ahiretteki dualarının bu şekilde olması, kavuştukları nimetler sebebiyle Allah'a olan şükürlerini ifade etmektir. Aslında Allah'ın kendilerine verdiği sözü eksiksiz ve mükemmel bir şekilde görmüşlerdir. Bu sebeple Allah'ı tenzih ederken artık müşahede sonucu tenzih ediyorlar.

Birbirleriyle karşılaştıklarında da içinde bulundukları huzur ve güvenliğin verdiği coşku nedeniyle birbirlerine karşı esenlik dileyecek: **"Esenlikler içinde ol"** diyecek ve bu esenliğin devamını isteyecekler. Birbirlerine ne kin besleyeceklerdir ne de birbirlerinin aleyhinde olacak bir istekte bulunacaklardır. Hayatları mükemmelliğe ulaşmıştır. Bu sebeple **"son sözleri de 'Âlemlerin Rabbine hamd olsun" olacaktır.'**

يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا
لِجَنْبِه۪ٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَٓائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ
مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَٓا اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِف۪ينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

11. Şayet Allah insanlara iyi olanı çabucak verdiği gibi kötülüğü de çabucak verseydi süreleri tamamlanmış olurdu. Bizimle karşılaşacaklarını ummayanları azgınlıkları içerisinde bocalamaya terk ederiz.

12. Ve insanın başına bir sıkıntı geldiğinde yatıyor olsun, oturuyor olsun ve ayakta olsun bize yalvarır durur. O sıkıntısını giderdiğimizde de sanki sıkıntısının giderilmesi için bize hiç yalvarıp yakarmamış gibi çeker gider. Haddi aşanlara, yaptıkları işte böyle güzel görünür.

İnsan acelecidir. (Enbiya 21/37). İyi olana hemen kavuşmak ister. Kötülükleri isteme konusunda da bazen acelecidir. Umudunun tükendiği yerde ne olursa olsun, başına gelecek olanın hemen gelmesini arzu eder. Bir de münkirlerin aceleci oldukları bir husus var ki o da onları Allah'ın azabı konusunda uyaran peygamberlere meydan okumalarıdır. *"Dedikleriniz doğruysa Allah bizi hemen cezalandırsın"* derler. Haddizatında bu iki durumda da insanın takındığı bu acelecilik duygusal bir tepkicilikten kaynaklanmaktadır. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. Oysa Allah, tepki ve duygularıyla hareket etmez. O'nun hâkim kıldığı kuralları vardır. Bu kuralların tamamı yerli yerindedir; bir hikmete dayalıdır. Hâkim kıldığı bu kuralları uygular. Yine O, merhamet sahibidir. İşte bu sebeple bu dünya hayatında işlenen kötülüklerin cezasını hemen vermez. İnsana mühlet verir. Peygamberlere karşı çıkanlar, inatlaşarak, şayet bundan dolayı bir ceza söz konusu ise Peygamber'den söz konusu cezanın hemen gelmesini isteseler bile Allah o cezayı hemen vermez. Hâkim kıldığı kurallar gereği onlara mühlet verir. İş olgunlaşınca da cezalandırır.

"İnsanın başına bir sıkıntı geldiğinde yatıyor olsun, oturuyor olsun..."

Bazı müfessirler burada kâfirlerin kastedildiğini söylemişlerse de âyette, insanın mutlak olarak zikredilmiş olmasından, kâfirlerle birlikte Müslümanların da kastedildiği anlaşılmaktadır. İnsanın mayasında bu vardır. Bundan kurtulmak için çok kuvvetli bir imana sahip olmak gerekir. Âyette, haddi aşanların bu şekilde davrandıkları anlatılmaktadır. Kâfirler, inanmamakla haddi aşmışlardır. Ancak inanan biri de günah işleyerek haddi aşabilir. O halde âyette, inkâr ederek haddi aşan kâfirlerle günah işleyerek haddi aşan gevşek imanlılar kastedilmektedir. İşte bunlar, aşamayacakları ve aşmakta sıkıntı çekecekleri bir sıkıntıyla karşılaştıklarında, hangi halette bulunurlarsa bulunsunlar yatarak, oturarak ve ayakta olarak Allah'a yalvarırlar. Ama sıkıntıları giderildiğinde ise yalvaran kendileri değilmiş gibi çekip giderler. *Yatarak, oturarak ve ayakta olarak* ifadesiyle insanın değişik durumları ya da konumları anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de sık sık geçen bu ifadelerle insanın her durum ve konumu kastedilmektedir.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاۤءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَۤائِفَ
فِي الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

13. Şüphesiz sizden önce, peygamberleri kendilerine apaçık delillerle geldikleri halde zulmeden nesilleri helak ettik. Zaten onlar iman edecek değillerdi. Suçlu topluluğu işte böyle cezalandırırız.

14. Sonra nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde sizi vekiller kıldık.

Sonuçta geçmiş nesillerin tamamı ölüp gitmiştir; zulmedeni de zulmetmeyeni de. Ancak zulmedenler ceza olarak helak olmuşlar, diğerleri ise kendi

ecelleriyle ölmüşlerdir. Allah, herhangi bir suçu bulunmayan toplumları helak etmez. Bu sebeple zulümleri sebebiyle helak edildiklerine dikkat çekilmektedir. Âyette ayrıca iman etme konusunda artık onlardan ümit kesildiği de hatırlatılmaktadır. Çünkü peygamberleri, Allah tarafından gönderildiklerine dair apaçık mucizelerle desteklenmelerine rağmen onlar inkâr ve zulümlerinde ısrar etmişlerdir.

Kuşkusuz, burada anlatılanlar, geçmiş hakkında salt bilgi vermeyi amaçlamamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde Peygamber'in mucizesi karşısında inkâr ve zulümlerinde ısrar eden Mekke'deki müşrik Araplara ve daha sonra gelenlerden mucize karşısında inkâr ve zulümlerine devam edeceklere bir uyarı mahiyetindedir. Sizler de buna devam ederseniz, helak olacaksınız denmektedir. "**Sonra nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde sizi vekiller kıldık**" âyeti de bunu anlatmaktadır. O halde âyet Hz. Muhammed'in ümmetine hitap etmektedir. İslâm ümmeti, kökleri kesilen önceki nesillerin ardından yeryüzüne hükmedecektir. Ama onlar da önceki nesillerin tabi oldukları toplumsal kurallara tabidirler. Zulme yönelecek olurlarsa onlar da önceki nesiller gibi helak olmayı hak edeceklerdir.

Kur'ân-ı Kerim, birçok âyette bu toplumsal kurallara işaret etmekte; geçmiş dönemlerde toplumların başına gelenler Allah'ın toplumlara hâkim kıldığı bu kurallardan dolayıdır. Aslında bu âyetlere bakıldığında Müslümanların toplumbilim dalları üzerinde inceden inceye araştırmalar yapmaları, medeniyetlerin yükseliş ve çöküş nedenleri, sosyal meselelerin tahlilleri üzerinde durmaları, bu konularda kafa yormaları gerektiği sonucu çıkmaktadır. Ama ne yazık ki İbn Haldun dışında bu gibi konularda çaba gösterenler çok az olmuştur.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي
أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي
أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ

لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهٖ فَقَدْ
لَبِثْتُ فٖيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾
فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ
قُلْ اَتُنَبِّؤُنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

15. Kendilerine âyetlerimiz açık açık okununca, bizimle karşılaşacaklarını ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'ân getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Ben kendim onu değiştiremem. Ben ancak bana vahyedilene uyarım. Rabbime karşı gelirsem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."

16. De ki: "Allah öyle dileseydi onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. O indirilmezden önce aranızda bir ömür yaşadım, düşünmez misiniz?"

17. Allah hakkında yalan uyduran yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz suçlular kurtuluşa eremezler.

18. Ve onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "Bunlar Allah katında şefaatçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz?" O, onların ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir.

Başka bir Kur'ân'ın getirilmesini yahut mevcut Kur'ân'ın değiştirilmesini isteyen müşrikler, Peygamber'i mi sınıyorlardı; çünkü eğer bu Kur'ân, Peygamber'in kendisi tarafından uydurulmuş bir kitap ise onu değiştirebilir veya başka bir Kur'ân getirebilirdi. Yoksa alay mı ediyorlardı? Peygamber'i sınama amacıyla da sırf alay niyetiyle de bunu söylemiş olabilirler. Ama Allah, bunların ahireti; Allah'ın huzuruna çıkıp hesap verecekleri günü ciddiye almadıklarını belirtmektedir.

Bir peygamber Allah'tan kendisine indirileni değiştirebilir mi?

Müşriklerin değiştirilmesini istedikleri hususlar kendilerini rahatsız eden putlarının kınanması, putlara tapmamaları gerektiği, Allah'ın emir ve yasaklarına uymadıkları takdirde cezalandırılacakları gibi konular olmalıdır. Kısacası onlar, Peygamber'den, dini kendilerine göre değiştirmesini istiyorlardı. Belirtmek gerekir ki müşriklerin bu istekleri Mekke döneminde ve güçlü oldukları bir sırada olmuştur. Günümüzde de hâkim güçler, Müslümanlardan bu gibi isteklerde bulunuyorlar; kimi konuların gündeme getirilmemesini veya Kur'ân âyetleri artık değiştirilemeyeceği için bunların kendi istekleri doğrultusunda yorumlanmasını istiyorlar. O halde aradan geçen bunca sürede, inkâr edenlerin bakış açıları değişmemiştir. Peygamberin bu isteklerine karşı verdiği cevap gayet nettir: **"Ben kendim onu değiştiremem. Ben ancak bana vahyedilene uyarım. Rabbime karşı gelirsem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."** Din, Allah'ındır. Din üzerinde kimsenin oynama yetkisi bulunmamaktadır.

Yüce Allah peygamberine ayrıca şöyle demesini emrediyor: **"Allah öyle dileseydi onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. O indirilmezden önce aranızda bir ömür yaşadım, düşünmez misiniz?"**

Burada da Peygamber, Kur'ân üzerinde herhangi bir yetkiye sahip olmadığını, Allah ne emretmişse onu öylece yapmak mecburiyetinde olduğunu belirtmektedir. Kur'ân, şayet Peygamber'in kendi kitabı olmuş olsaydı bu şekilde uzlaşma tekliflerini belki kabul edebilirdi. Çünkü bu âyetler indirildiğinde Müslümanlar çok zor durumdaydılar. Nitekim bundan kısa bir müddet sonra müşriklerin baskıları artmış, bu gidişle artık müşriklerin İslâm'ı kabul etmeyecekleri vuzuha kavuşmuş ve Müslümanlar Medine'ye hicret etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Ayrıca müşrikler Peygamber'in Kur'ân'da herhangi bir değişiklik yapamayacağını; onun, Allah'ın vahyini gerçeği üzere tebliğ etmek mecburiyetinde olan bir peygamber olduğunu anlamalıydılar. Kur'ân indirilmezden önce aralarında bir ömür; kırk yıl gibi uzun bir müddet yaşamıştı. Kendisine peygam-

berlik gelinceye kadar ne peygamber olacağını söylemiş ne de bu konuda bir imâda bulunmuştu. Ayrıca peygamberlik kendisine gelinceye kadar dürüst bir kişiliğe sahip olduğunu, yalan ve iftira ile bir ilişkisinin bulunmadığını kendileri de biliyorlardı. Akıllarını kullansaydılar elbette bunu anlarlardı.

"Allah hakkında yalan uyduran yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz suçlular kurtuluşa eremezler."

Allah hakkında yalan uyduran, O'nun indirmediği bir kitap, söz yahut emir ve yasağı O'nun indirdiğini söyleyen kimseden daha zalim kimse olamaz. Allah'ın bir peygamberi olan ve aralarında uzunca bir müddet yaşayan ve yakından tanıdıkları Muhammed'in böyle bir şeyi yapması düşünülemez. Ama o müşrikler, Muhammed'e indirilen Kur'ân gibi apaçık bir mucizeyi yalanladılar. O halde onlardan daha zalim kimse yoktur. Kur'ân, bir benzerinin hatta bir sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda onlara meydan okudu. Bunu yapamadılar, yapamayınca da o sihirdir, dediler. Böylece büyük bir suç işlediler. Allah, suçluları kurtuluşa erdirmez.

"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "Bunlar Allah katında şefaatçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz?" O, onların ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir."

Yukarıda geçen 15. ayette müşriklerin Allah'la karşılaşmayı ummadıklarından söz edilmişti. Bu ifadeden, onların ahiret inancını kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu âyette ise taptıkları putların Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarını iddia ettiklerinden söz edilmektedir. O halde burada, Allah'a ortak koştuklarından bekledikleri şefaat, dünya hayatıyla ilgili olmalıdır. Taptıkları ortakların Allah nezdinde kendilerine şefaat ederek geri kalan ömürlerinde daha müreffeh bir hayat geçireceklerini, başlarına gelebilecek musibetlerin savulabileceğini umuyorlardı.

Maturidi, putlarının Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarını söyleyen müşriklerin bu davranışlarını şöyle gerekçelendirdiklerinin mümkün olduğunu belirtir: Muhtemelen onlar bu sözü söylerken atalarını taklit ediyorlardı. Onlar, *atalarımızı ne üzere bulduysak ona uyarız, Allah da bize bunu emretmiştir*, diyorlardı. Sandılar ki atalarının yolunu terk etmeyecek olurlarsa cezalandırılmayacaklar. Çünkü onlara göre ataları hak üzere idiler ve Allah da onların putlara tapmalarından hoşnut idi. Yahut kendilerini direkt olarak Allah'a kulluk yapmayan ve O'na hizmet etmeye ehil görmüyorlardı. Nitekim yeryü-

zünde kimi krallar hakkında böyle düşünenler vardır. Kendini bizzat kralın hizmetine ehil görmeyenler, kralla ilişkisi bulunana hizmet ediyor ki kral nezdinde kendisine şefaatçi olsun. (Te'vilat, II, 471).

Müşriklerin, taptıklarının Allah nezdinde ahirete yönelik şefaat edeceklerini söylemeleri, ahiretin var olması ihtimaline dayalıdır. Onlar şöyle diyorlardı: *"Şayet Muhammed'in iddia ettiği gibi gerçekten ahiret varsa ve gerçekten orada Allah'a hesap verecek olursak bu takdirde şu taptıklarımız Allah nezdinde bize şefaat edecektir."*

وَمَا كَانَ النَّاسُ
اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُواۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ف۪يمَا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾
وَيَقُولُونَ لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّه۪ۚ فَقُلْ اِنَّمَا
الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُواۚ اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿٢٠﴾
وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ ف۪ٓي اٰيَاتِنَاۜ
قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْراًۜ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾
هُوَ الَّذ۪ي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِۚ
وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِر۪يحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَٓاءَتْهَا ر۪يحٌ عَاصِفٌ وَجَٓاءَهُمُ
الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اُح۪يطَ بِهِمْۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ
لَهُ الدّ۪ينَۚ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِه۪ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿٢٢﴾

فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّؕ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا
بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْۙ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

19. **İnsanlar tek bir ümmet idiler, sonradan ihtilafa düştüler. Rabbinden daha önce bir söz geçmemiş olsaydı ayrılığa düştükleri şeyler hakkında aralarında bir hüküm verilir** (iş bitirilir)**di.**

20. **"Rabbinden kendisine bir âyet indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb** (bilgisi) **sadece Allah'a aittir. Bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."**

21. **İnsanlara, başlarına gelen bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırsak, bir bakarsın ki âyetlerimize karşı onların bir planları vardır. De ki: "Allah'ın planı daha hızlıdır. Şüphesiz elçilerimiz, planlarınızı yazmaktadır."**

22. **Karada ve denizde sizi yürüten O'dur. Nihayet gemide bulunduğunuzda elverişli bir rüzgârla geminin onları alıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları bir sırada şiddetli bir fırtına gemiyi yakalar ve dört bir yandan dalgalar üzerlerine gelir, kuşatıldıklarını sanırlar da dini Allah'a özgü kılarak dua ederler: "Bizi bu felaketten kurtaracak olursan kesinlikle sana şükredenlerden oluruz!"**

23. (Allah) **onları kurtardığında bir de görürsün ki, yeryüzünde haksız yere azgınlık yaparlar. Ey insanlar! Dünyanın geçici menfaati peşindeki bu azgınlığınız aleyhinizedir. Sonra dönüşünüz bizedir; yaptığınızı size haber vereceğiz.**

İnsanların tek bir ümmet oluşları farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bazı müfessirlere göre, bununla Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasındaki dönem kastedilmektedir. Hz. Nuh dönemine gelinceye kadar insanların tamamı tevhit inancı üzere idiler. Hz. Nuh döneminde inanç farklılıkları ortaya çıktı ve öylece devam etti. Böylece daha önce tek bir inanç üzere iken insanlar farklı inançlara bölündüler.

Kuşkusuz Hz. Nuh dönemine kadar tek ümmet oldukları halde sonradan ihtilafa düşmeleri, insanların yapısında meydana gelen bir değişimden dolayı değildir. Bilakis sosyal hayat ve şartların ortaya çıkardığı bir durumdur. O günün basit sosyal hayatı, aralarında çatışmayı doğuracak önemli nedenler içermiyordu. İnsanlar arasında çatışmayı doğuran sebeplerin başında mal paylaşımı, makam ve mevki gibi hususlar gelmektedir. İnsanlar basit bir hayat yaşıyorlardı. Böyle bir hayat sosyal sınıflaşma ve çatışmayı doğurmaz. Bu nedenle inanç bakımından tevhit üzere olmuş olsalar bile mükemmel bir toplumsal yapıya sahip oldukları anlamına gelmez.

Bazı müfessirler ise bununla Arapların kastedildiğini söylerler. Araplar tevhit inancı üzere idiler, aralarında inanç ihtilafı Amr b. Luhey ile başlamıştır. Putperestliği Araplar arasına sokan bu kişidir.

Bu iki görüş mensupları bununla şunun kastedildiğini söylüyorlar: Müşrik Araplar, kendi inançlarının temel inanç olduğunu; nitekim atalarının da putperestlik üzere olduklarını ve bunun hak inanç olduğunu ileri sürüyorlardı. Burada onlara asıl inancın tevhit olduğu, putperestlik gibi diğer inançların sonradan çıktığı; putperestlik öncesi atalarının da tevhit inancı üzere oldukları anlatılmaktadır.

Bazıları da insanların hepsine aynı fıtratın hâkim olduğunun anlatıldığını söylerler. İnsan, fıtratı itibarıyla tartışmacıdır; her birey ve her toplum kendi tarafına yontar, başkalarına hâkim olmak ister. İşte bu eğilimlere sahip olan insanlar arasında ihtilaf kaçınılmazdır. Ancak peygamberlerin getirdikleri doğru yola uyanlar, heveslerine galip gelerek bu eğilimlerden kurtulabilirler. Allah insanları bu fıtrat üzere yarattığından, insanlar arasında hevalarına uyanları cezalandırmayı ahirete ertelemiştir. Çünkü dünya hayatı insanların imtihan yeridir. Ancak kötülük süratli bir şekilde her tarafı kaplar ve hakkın ortaya çıkmasına bütünüyle engel olacak bir hal alırsa bu takdirde Allah, dünya hayatında o toplumları cezalandırır. Hz. Nuh'un kavmi, Âd ve Semûd kavimleri, Hz. Lut'un kavmi örneklerinde olduğu gibi. (Ebu Zehra, VII, 3539-3540).

"Rabbinden kendisine bir âyet indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb (bilgisi) **sadece Allah'a aittir. Bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."**

Peygamber (s.a.v.), peygamberlik öncesi aralarında kırk yıl gibi uzun bir müddet yaşadığı ve bu döneminde aralarında doğruluğu, akıllılığı ile bilindiği ve Kur'ân gibi apaçık bir mucize kendisine verildiği halde onlar hep göze hitap eden kevni yahut helak edici mucizeler istiyorlardı. Peygamber burada gayb bilgisinin Allah'a ait olduğunu ve kendisinin de onlar gibi bu isteklerine nasıl cevap verileceğini beklediğini söylemektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin bu tür mucize isteklerine hep olumsuz cevap verilmekte ve mucize olarak Kur'ân-ı Kerim'in yeterli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu tür mucizelerin verilmemesinin sebebi olarak şunlar gösterilmektedir: Kendilerinden önceki şartlanmış münkirlerin bu mucizeleri reddetmeleri (İsra 17/59), bu tür mucizelerden sonra bunlara inanmayanların dünya hayatında cezalandırılmaları (En'âm 6/6-8) ve bu kimselerin, hangi mucize getirilirse getirilsin ona inanmayacakları. (Yûnus 10/97)

Bundan sonraki üç ayette de bu konuya devam edilmekte, onların kevni mucize isteklerine dolaylı cevaplar verilmekte; siz kendi çevrenizde olup bitenden ibret almıyorsunuz ki bu tür mucizeler sizi etkilesin, denmektedir.

"İnsanlara, başlarına gelen bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırsak, bir bakarsın ki âyetlerimize karşı onların bir planları vardır..."

Âyetle ilişkili olarak Mekke'de vuku bulmuş olan yedi yıllık bir kuraklıktan ve Peygamber'in duasından sonra son bulan kuraklığın ardından Mekke'li müşriklerin takındıkları tavırlardan söz edilmiş olsa da inkâr edenlerin genel bir tavrıdır bu. Sıkıntıyla karşı karşıya geldiklerinde siner, Allah'a yalvarıp yakarırlar; o sıkıntıyı atlattıklarında ise Allah'a karşı gelme huyları depreşir ve bozgunculuğa başlarlar. Ancak Allah elbette bütün bu yapıp ettiklerini bilmektedir. Onlar, bu davranışlarıyla Allah'ı aldattıklarını sanıyorlarsa bilsinler ki sadece kendi kendilerini aldatmış, kendi kendilerine zarar vermişlerdir. Bunun zararını eğer dünya hayatında görmeyecek olsalar ahirette mutlaka göreceklerdir.

"Karada ve denizde sizi yürüten O'dur. Nihayet gemide bulunduğunuzda elverişli bir rüzgârla geminin onları alıp götürdüğü..."

Karada ve denizde insanların yol almalarının sebep ve kurallarını yaratan, insanlara karada ve denizde yol alma gücünü veren, Allah'tır. Âyet, önceki âyette anlatılanların farklı bir tasvirinden ibarettir. Müşriklerin hayatları üzerinden insanların tamamına bir gönderme vardır. İşleri iyi gittiğinde hiçbir şey umurlarında değildir. Ama sıkıntılar çepeçevre onları sardığında hemen Allah'a yalvarırlar. Sıkıntıları içinden çıkılmaz hal aldıkça putlarını unutup dini Allah'a has kılar, sadece O'ndan yardım dilerler.

Müşrikler bile böylesi durumlarda sadece Allah'a yalvarırken, bazı çevrelerin, tevhit dini olan İslâm adına mezarda yatanlardan yardım istemesinin tavsiye edilmesi gariptir.

"(Allah) **onları kurtardığında bir de görürsün ki, yeryüzünde haksız yere azgınlık yaparlar...**"

Müşrikler bu sıkıntılı anda sadece Allah'a yalvarır, kurtarıldıkları takdir-

de mutlaka Allah'a şükredeceklerine söz verirler; ama Allah dualarını kabul edip onları bu sıkıntılardan kurtardıktan sonra putları sayesinde bu felaketleri atlattıklarını söylerler. O sıkıntıdan kurtarıldıkları takdirde artık Allah'a şükredeceklerini söylerken bu davranışlarıyla Allah'ı oyuna getirmiş değillerdir. Kuşkusuz ki Allah kurtarıldıkları takdirde onların eski davranışlarına döneceklerini bilmektedir. Ne var ki O, insanlara mühlet vermektedir. Onlar bu davranışlarıyla Allah'a herhangi bir zarar da vermiş olmazlar, sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Âyet, bu gibi kimselerin durumlarından ibret alınmasını istemekte, **"Ey insanlar! Dünyanın geçici menfaati peşindeki bu azgınlığınız aleyhinizedir. Sonra dönüşünüz bizedir; yaptığınızı size haber vereceğiz"** buyurmaktadır.

اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ
اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ
وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَٓا اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا
اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَص۪يدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى
دَارِ السَّلَامِ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٥﴾
لِلَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا
ذِلَّةٌ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

24. Şu dünya hayatı ancak şuna benzer: Yukarıdan bir su indiririz ve o suyla insanların ve hayvanların yedikleri yeşillikler birbiri-

ne karışır. Nihayet yeryüzü süsünü takınıp bezendiği ve sakinleri de yeryüzünde kendilerini güçlü sandıkları bir sırada gece yahut gündüz ona buyruğumuz ulaşır, sonra daha dün hiçbir şenlik yokmuş gibi onu bütünüyle biçilmiş bir hale getiririz. Düşünen topluluğa âyetlerimizi işte böyle ayrıntılı olarak açıklıyoruz.

25. Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.

26. İyilik yapanlara en iyisi hatta daha fazlası vardır. Onların yüzlerini ne kara bir leke, ne de aşağılanma gölgeleyecektir. İşte onlar, cennet ehlidir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.

Azgınlıkların sebebi dünya hayatı tutkusu olunca burada çarpıcı bir tasvir ile bu hayatın geçiciliği ve dünya hayatına bağlanmanın aldatıcılığı gözler önüne serilmektedir. Dünya hayatı tıpkı şuna benzemektedir: Yukarıdan yağmur yağıyor, yağmur tarlayı suluyor, derken tarla yeşerip şenleniyor. Adeta bir gelin gibi süsleniyor. Ekinin hasat mevsimi, meyvelerin olgunlaşma dönemi yaklaşıyor. Tarla sahibi, bütün bu başarının kendi eseri olduğundan ve hasat vakti geldiğinde tarlasını biçeceğinden, geliriyle keyif çatacağından emindir. Ama hiç ummadığı bir anda bir felaketle o ekin ve o meyveler yok olup gidiyor. Bütün umutlar bir anda kayboluyor.

İşte dünya hayatına takılıp ahireti unutan; sermayesinin tamamını dünya hayatına yatıranın durumu da böyledir. Dünya hayatı tehlikelerle doludur, beklenmedik bir tehlike ile karşılaşılmazsa bile insanın beklenti ve umutları tükenmeden söz konusu hayat bir gün gelip son bulacaktır. Oysa **"Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir."** Cennette felaket korkusu olmadığı gibi sonsuz nimetler ve ebedi bir hayat vardır. İşte Allah bu esenlik ve güvenlik yurduna çağırıyor. İnsanları dosdoğru yola yani İslâm'a çağırıyor ki insanlar o esenlik ve güvenlik yurduna girebilsin.

"İyilik yapanlara, en iyisi hatta daha fazlası vardır..."

Yüce Allah, iyilik yapanların mükâfatını ahirette katlayarak verecektir. Bunu ifade eden pek çok âyet vardır. (Nisa 4/173; Nur 24/38; Fatır 35/30; Şura 42/26). Ehl-i Sünnet âlimleri, *daha fazlası* ifadesiyle, ahirette yüce Allah'ı görmenin kastedildiğini söyler ve ahirette yüce Allah'ı görmenin cennettekileri daha da mutlu edeceğini belirtirler. Bu ifade ile mükâfatlarının katlanacağının ve başka mükâfatların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. (Maturidi, II, 476). İyilerin mükâfatları katlanırken kötülük yapanların cezaları katlanmayacaktır. Onlara sadece yaptıklarının karşılığı verilecektir.

İnsanın mutluluğunu ve mutsuzluğunu en iyi yansıtan, yüzüdür. Cennettekilerin yüzleri mutluluktan parlayacak, karamsarlık ve mutsuzluk alametleri onlarda asla görülmeyecektir.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا
السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ
مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ
لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ
شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ
مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

27. Kötülük işleyenlere gelince, kötülükleri kadar ceza verilir. Onları bir aşağılanmışlık bürüyecektir. Allah'a karşı kendilerini savunacak kimse yoktur. Kopkoyu bir gecenin karanlığının parçaları yüzlerini kaplamış gibidir. İşte onlar cehennem ehlidir ve orada ebedi kalacaklardır.

28. Ve o gün onların hepsini toplayacağımız, sonra da ortak koşmuş olanlara "siz ve ortaklarınız olduğunuz yerde kalın" diyeceğimiz gün, artık aralarını açmışızdır. Ortak koştukları da şöyle diyeceklerdir: "Siz bize tapıyor değildiniz."

29. "Bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. (Allah biliyor ki), **bize tapındığınızın farkında değildik."**

30. İşte orada her bir kimse yaptığıyla sorgulanacak; gerçek mevlaları olan Allah'ın huzuruna götürülecek, uydurdukları şeyler onları yüzüstü bırakacaktır.

İyilik edenlerin mükâfatı anlatıldıktan sonra burada, kötülük işleyenlerin cezaları dile getirilmektedir. Yüce Allah, iyiliklerin mükâfatını katlarken kötülükleri, onlara denk bir ceza ile cezalandırmaktadır. Bu, Allah'ın lütuf ve merhametinin bir sonucudur. Kuşkusuz, kötülüklerin en büyüğü, Allah'a ortak koşmaktır. Bu sebeple ortak koşanların cezası ebedi olarak cehennemde cezalandırılmaktır.

İyilerin yüzlerindeki mutluluk yukarıda dile getirilmişti. Buna karşın Allah'a ortak koşanların yüzlerinden aşağılanmışlık okunacak ve yüzleri kararacaktır. Dünya hayatında yaşıyorken Allah nezdinde kendilerini koruyacaklarına ve kendilerine aracılık yapacaklarına inandıkları kimseler, onları Allah'ın vereceği azaptan koruyamayacaktır.

"Onların hepsini toplayacağımız, sonra da ortak koşmuş olanlara 'siz ve ortaklarınız olduğunuz yerde kalın' diyeceğimiz gün..."

İnsanların hesaba çekilecekleri gün Allah'a ortak koşanlar, Allah'tan başka taptıkları melekler, peygamberler, veliler, diğer kişiler, taşlar vs. ile yüz yüze getirilecekler. Aralarında hüküm verilmek üzere durdurulacaklar ki onlara tapmalarının içyüzü araştırılsın. O ortak koşanlar, taptıklarının Allah katında kendilerine şefaat edeceklerini düşünüyorlardı. *Aralarının açılması*, onlara şefaatlerinin söz konusu olamayacağını anlatmak içindir. Ortak koştukları varlıklar onlara: **"Siz bize tapıyor değildiniz"** diyecekler. Yani *"aslında siz bize ibadet ediyor değildiniz, kendi heva ve heveslerinize; kendi ihtiraslarınıza tapıyordunuz"*, diyerek onlarla birlikte görünmekten imtina edeceklerdir.

Ardından gelen âyette, "**bize tapındığınızın farkında değildik"** cümlesiyle de onlara, kendilerine taptıklarından haberlerinin bulunmadığını yahut böyle bir şeye rıza göstermediklerini anlatmış oluyorlar. Kuşkusuz, Allah'a ortak koşarak tapındıkları o kimselerin yahut nesnelerin bu konuda herhangi bir suçları söz konusu değildir. Suç, onlara tapanlara aittir.

"İşte orada her bir kimse yaptığıyla sorgulanacak; gerçek mevlaları olan Allah'ın huzuruna götürülecek, uydurdukları şeyler onları yüzüstü bırakacaktır."

Orada hesap sadece ve sadece Allah'a verilecektir. İnsanlar, ne herhangi bir meleğe ne de bir peygambere hesap vereceklerdir. Bu sebeple *"Ya Resulallah! Hangi yüzle huzuruna çıkacağız!"* şeklindeki ifadeler, Peygamber'e tanrısal vasıflar verme tehlikesi içerdiğinden itikadi açıdan son derece sakıncalı olup Müslüman'ın bu gibi ifadelerden kaçınması gerekir; çünkü din gününün tek sahibi Allah'tır.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ
الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ حَقَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي
إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ
أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا
يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

31. De ki: "Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Duyma ve görme yetisini veren kimdir? Kim ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarıyor? İşleri evirip çeviren kim?" onlar, "Allah'tır" diyecekler. Öyleyse de ki: "O halde sakınmaz mısınız?"

32. İşte O, Allah'tır, gerçek Rabbinizdir. Gerçekten sonra geriye sapıklıktan başka ne kalır ki? O halde nereye gidiyorsunuz?

33. Rabbinin sözü, yoldan çıkmışlara işte şöyle gerçek oldu: Onlar iman etmeyeceklerdir.

34. De ki: "Allah'a ortak koştuklarınızdan yaratmayı başlatan sonra onu tekrar eden var mı?" De ki: "Yaratmayı başlatan sonra onu tekrar eden Allah'tır. O halde nereye sapıyorsunuz?"

35. De ki: "Ortak koştuklarınızdan gerçeğe kılavuzluk eden var mı?" De ki: "Allah gerçeğe kılavuzluk etmektedir. Gerçeğe kılavuzluk eden mi uyulmaya daha hak sahibidir yoksa gerçeğe kılavuzluk edilmedikçe gerçeği bulamayan mı? O halde size ne oluyor, ne biçim hükmediyorsunuz?"

36. Doğrusu, onların çoğu sadece zanna uymaktadır. Oysa zan, asla gerçeğin yerini tutamaz. Şüphesiz Allah, yaptıklarını bilmektedir.

Bu grup âyetlerde, Allah'a ortak koşmamanın, sadece O'na ibadet etmenin; yani tevhidin gerekçeleri anlatılmaktadır. Âyetler soru cevap metodunu kullanarak tevhit gerçeğini ispat etmektedir.

Pek çok millet gibi müşrik Araplar da yaratıcının tekliğine inanıyorlardı. Problem, sadece Allah'a tapınma; sadece O'na ibadet etme ve sadece O'ndan isteme gibi hususlardadır. İşte bu âyetlerde yaratıcının birliğinden hareketle kendisine ibadet edilenin de tek olması gerektiği dile getirilmektedir. İnsana rızık veren; insan için büyük önem arz eden görme ve işitme duyularını bahşeden, cansız nesnelerden canlıları yaratan ve onların canlarını alan, evrende olup bitenleri evirip çeviren Allah olduğuna ve müşrikler de bunu kabul ettiklerine göre, ne diye ibadette O'na ortaklar koşuyor, emirlerine muhalefet ediyorlar?

Madem yaratan tektir ve bu, herkesin kabul ettiği bir gerçektir. O halde gerçekten ibadet edilmeye layık olan da sadece O olmalıdır. Bir başkasının hiçbir şeye gücü yetmez.

Hak/gerçek kelimesi Arap dilinde örtüşme, uyumluluk, denk düşme gibi anlamlar için kullanılır. Bu sebeple evrende bulunan her şeyi hikmete uygun

bir şekilde yaratan Allah hakkında *Hak* kelimesi kullanılmaktadır. Yarattığı her şeyi bir hikmete uygun olarak yarattığından dolayı O'nun yaptıkları da *hak* olarak nitelendirilmiştir. (Isfahanî, Müfredat, s.125). Realiteye uygun hüküm ve kararlar için de *hak* kelimesi kullanılmaktadır.

Sadece Allah'a ibadet edilmiyorsa, geriye sapıklıktan başka bir şey kalmamaktadır.

"Rabbinin sözü, yoldan çıkmışlara işte şöyle gerçek oldu: Onlar iman etmeyeceklerdir."

İman etmelerinden umut kesilmiş olan toplumlar bu dünya hayatında da cezalandırılmayı hak ederler. Arap müşrikler de tevhit konusunda kendilerine getirilen apaçık delillere aldırmamış, isyana devam etmişlerdir. Bu deliller karşısında iman etmeyenlerin artık iman etmeleri umudu kalmamıştır. İman etmelerinden umut kesildiği için de artık onların sonu gelmiştir.

Bununla birlikte yüce Allah tevhitle ilgili delilleri sıralamaya devam etmektedir:

"De ki: 'Allah'a ortak koştuklarınızdan yaratmayı başlatan sonra onu tekrar eden var mı?..."

Evrende sürekli tekrar edilen hususlara; tabiattaki sürekli canlanmaya dikkat çekilmektedir. Sonbahar geldiğinde yeşillikler kurumakta ve ilkbaharda tekrar yeşermektedir. Yine insanlar dünyaya gelmekte, bir müddet sonra ölüp gitmektedir. Evrende meydana gelen bu değişim, ortak koştukları putların, nesne yahut kişilerin işi değildir. Onların Allah'a ortak koştukları varlıklar ne yaratmayı başlatanlardır, ne de onu daha sonra tekrar edenlerdir.

Yaratmayı başlatan ve tekrar edenin Allah olduğunun vurgulanması, ahireti inkâr eden müşriklere ahiret konusunda bir uyarıdır. İnsanları yoktan var eden Allah, elbette ki onları tekrar diriltmeye kadirdir. Çünkü yoktan var etmek çok daha zordur ve Allah, insanlarla birlikte evreni yoktan var etmiştir.

Esasen sadece yaratan ve yaratmayı tekrar edene ibadet edilir; bunlara güçleri yetmeyenlere değil. Allah'ı bırakıp başkasına yönelmek, yoldan sapmaktır.

"De ki: 'Ortak koştuklarınızdan gerçeğe kılavuzluk eden var mı?' De ki: 'Allah, gerçeğe kılavuzluk etmektedir..."

Müşrik Araplar ya taş gibi nesnelere yahut ölmüş kimselere tapıyorlardı. Hâlbuki tapınılması gereken, gerçeğe kılavuzluk edendir. Taptıkları şeyler duymazlar ki gerçeğe kılavuzluk etsinler. Duymuş olsalardı bile kendilerine kılavuzluk edilmedikçe onlar bir başlarına gerçeği bulamazlar. Kuşkusuz, ta-

pınılması gereken, hakka bizatihi kılavuzluk edendir. Bu nedenle Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demesi emredilmiştir: *"Beni yaratan, işte O doğru yola kılavuzluk edendir. Bana yediren, içiren de O'dur. Hastalandığımda bana şifa veren de O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan da O'dur. Hesap gününde günahımı bağışlayacak olan da O'dur."* (Şuara 26/78-82).

Bu gerçekler orta yerde dururken, nasıl oluyor da batıl yollara sapıp bu putlardan şefaat bekliyorsunuz? Siz ki bu cansız putlara tapıyorsunuz, bu halinizle nasıl oluyor da kendi başınıza hükümler veriyorsunuz?

"Doğrusu, onların çoğu, sadece zanna uymaktadır. Oysa zan, asla gerçeğin yerini tutamaz. Şüphesiz Allah, yaptıklarını bilmektedir."

Müşrikler, inanç konularında sadece kendi zanlarına tabi olurlar. Ellerinde, taptıkları bu putların kendilerine Allah katında şefaat edeceklerine dair hiçbir delil yoktur. Oysa inanç konularında kesin delile ihtiyaç vardır.

Kuşkusuz, Kur'ân-ı Kerim'in bu evrensel hükmü sadece müşrik Araplar için değil herkes için geçerlidir. *"İnanç meselelerinde zanna tabi olmak, kesin inanç sayılmaz. Bu sebeple bu durumda olan kimse iman etmiş kabul edilmez."* (Razi, XVII, 93). O halde Müslümanların inancın temel meselelerinde delillere dayanmaları, inançlarını hurafelerden ve *belki böyledir* gibi kat'i bir delile dayanmayan varsayımlardan kurtarmaları gerekir.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْد۪يقَ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْص۪يلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ
ف۪يهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ
مِثْلِه۪ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ
﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُح۪يطُوا بِعِلْمِه۪ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْو۪يلُهُۜ
كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ

أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

37. Bu Kur'ân Allah'tan; (bir vahiy olmaksızın) **başkası tarafından uydurulabilecek bir şey değildir. O, kendisinden öncekini doğrulayan ve Kitab'ı açıklayandır. Onda asla şüphe yoktur ve kesinlikle âlemlerin Rabbi tarafındandır.**

38. "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Doğru söylüyorsanız benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın".

39. Gerçek şu ki onlar, bilgisini kavrayamadıkları ve sonucu henüz kendilerine gelmemiş olanı yalanladılar. Onlardan öncekiler de işte böyle yalanlamışlardı. Ama o zalimlerin sonlarının nasıl olduğuna bir bak!

40. Onlar içinde buna inanacaklar olduğu gibi inanmayacaklar da vardır; her halukârda Rabbin bozguncuları çok iyi bilmektedir.

Müşriklerin vehimleri ve bunlarla mücadele söz konusu edildikten sonra Yüce Allah, Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğine delalet eden mucizesi olan Kur'ân-ı Kerim'i dile getirmektedir.

Bu Kur'ân başkası tarafından, kısaca bir beşer tarafından uydurulabilecek bir Kitap değildir. Gerek nazmı gerekse ihtiva ettiği konular; bu konulara getirdiği çözümler itibarıyla beşer kitabı olamaz.

O, önceki kitapların Hz. Muhammed hakkında ve Kur'ân hakkında verdiği haberleri doğrulamaktadır. O, "**Kitab'ı açıklayandır.**" Yani, Allah'ın emir ve yasaklarını, insanlık için ilâhî rehberliği açıklamaktadır. Bazı müfessirler, bu ifade ile Kur'ân'ın, önceki kitapları açıklamasının, onlarda bulunan tahrifleri düzeltmesi, insanlığın gelişim ve değişimine paralel olarak yeni hükümler getirmesinin kastedildiğini söylerler.

Bu konular üzerinde düşünen, Kur'ân-ı Kerim'i inceleyen kimsenin, onun Allah katından olduğu konusunda hiçbir şüphesi kalmaz.

Kur'ân-ı Kerim, Allah katından olduğuna dair bir iddia ileri sürmekle yetinmiyor, Hz. Muhammed'in kendiliğinden veya başkasının yardımıyla onu

uydurduğunu söyleyenlere meydan okuyor: **"Doğru söylüyorsanız benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın"**.

Kur'ân-ı Kerim'le meydan okumanın asgari sınırı, bir sûresine benzer getirilmesidir. Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından olduğuna dair meydan okuma; Kur'ân-ı Kerim'in tamamının benzerinin getirilmesi, on sûresine benzer uydurma on sûre getirilmesi, bir sûresine benzer getirilmesi ve Peygamber gibi birinden benzerinin getirilmesi şeklinde olmuştur. Kur'ân'ın bu meydan okuması, indiği dönemdeki insanlara olduğu gibi sonraki dönemlerde yaşayanlara, bugünkü insanlara ve gelecekteki insanların tamamına yöneliktir. (Daha geniş bilgi için Bakara sûresinin 23. ve 24. ayetlerinin tefsirine bak.)

Netice olarak Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından oluşuna şunlar delil getirilmektedir:

a.) Kur'ân, önceki kitaplarda özellikle Peygamberimizin peygamberliği hakkında verilen haberleri doğrulamaktadır.

b.) Kur'ân, Allah'ın hükümlerini içermektedir.

c.) Bu iki maddede söylenenlere karşı çıkanlar, bir sûresine benzer getirsinler.

"Gerçek şu ki onlar, bilgisini kavrayamadıkları ve sonucu henüz kendilerine gelmemiş olanı yalanladılar..."

Onlar, önyargılı davrandılar; Kur'ân'ın ihtiva ettiklerini incelemeden, onları inceden inceye anlamadan, bu Kur'ân'da ilerisi için vaat edilen ceza ortaya çıkmadan onu yalanladılar. Oysa önce Kur'ân'ı incelemeleri gerekirdi. Kendilerinden öncekiler de peygamberlerinin söyledikleri üzerinde düşünmeden, söylediklerini anlamadan karşı çıkmış, böylece cezayı hak etmişlerdi. Kendilerinden öncekilerin başlarına gelenlerden ibret almalıydılar. Gerçekler inkâr edilseler de insanlar onlara aldırmasalar da yine de gerçektirler. Bu sebeple ey Muhammed, sen gerçekleri anlatmaya devam et. Anlattığın gerçeklere karşı çıkanlar, tıpkı senden önceki peygamberlerin anlattıkları gerçeklere karşı çıkanlar gibi cezalarını göreceklerdir.

"Onlar içinde buna inanacaklar olduğu gibi inanmayacaklar da vardır; her halukârda Rabbin bozguncuları çok iyi bilmektedir."

Âyet, Peygamber'e bir müjde anlamı taşımakta, ümmetinin, önceki ümmetlerin bazısında olduğu gibi hep birlikte, istisnasız bu Kur'ân'ı reddetmeyeceklerini bildirmektedir. Bütün inatlarına rağmen müşrikler içinde imana gelenler de olmuştur; ileride iman edecekler de vardır. Zaten bir toplumun helak edilmeyi hak etmesi, aralarında iman edeceklerin olmasından bütünüyle

umut kesildiği durumlarda olur. Bu müşrikler arasında ileride de iman edecekler olacaktır. O halde ey Muhammed, bu müşriklerden bütünüyle umutsuzluğa kapılma.

وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لٖى عَمَلٖى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
اَنْتُمْ بَرٖيٓؤُنَ مِمَّٓا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرٖىٓءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ
﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

41. Seni yalanlayacak olurlarsa de ki: "Benim amellerim bana, sizin amelleriniz de sizedir. Siz benim yaptığım şeylerden sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu değilim."

42. Onlardan seni dinleyenler de vardır. Ama akıllarını kullanmıyorlarsa sağırlara sen mi duyuracaksın.

43. Yine onlardan sana bakanlar da vardır. Ama idrak etmiyorlarsa sen mi körlere yol göstereceksin.

44. Allah insanlara en küçük bir şekilde haksızlık yapmaz; aksine insanların kendileridir kendilerine zulmedenler.

İnanmaları için yeterli delil getirdikten sonra seni yalanlama konusunda ısrar edecek olurlarsa bilesin ki getirilecek olan hiçbir delil onlar için bir anlam ifade etmeyecektir. Senden tüm bağlarını keserek uzak durdukları gibi sen de onlardan uzak dur; senin görevin sadece onlara tebliğ etmektir. O halde ne onlar senin yaptıklarından sorumludurlar ne de sen onların yapıp ettiklerinden sorumlusun.

Aralarında sana kulak kabartanlar vardır. Ama sadece seni duymuş olma-

ları yetmiyor ki; duyduklarını anlamaları da gerekir. Yine sana bakıyor ve getirdiğin delilleri görüyor olmaları da yetmez; akıllarını kullanarak gördüklerini değerlendirmeleri gerekir.

Peygamber, peygamberlikten önce de aralarında yaşıyordu. Peygamberlik geldikten sonra da aralarında yaşamaya devam etti. O halde hem onun kendilerine tebliğ ettiği Kur'ân'ı işitiyorlardı hem de yapıp ettiklerini görüyorlardı. Ama işitmek de görmek de yetmez. İdrak etmeleri ve akıllarını kullanmaları gerekir. Bu sebeple 42. âyetin sonunda akıllarını kullanmadıkları anlatılmakta, 43. ayetin sonunda da idrak etmedikleri/*la yubsirûn* ifade edilmektedir. *Basar* kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de idrak etmek, bilmek, bir şeyin künhüne vakıf olmak anlamlarında kullanılır. Buna göre âyet, onların gördüklerini; fakat gördüklerini idrak etmediklerini anlatmaktadır.

Seni duyuyor ve yaptıklarını görüyor olmalarına heveslenip sana inanacaklarını sanma. Akılları çalışmaz, basiretleri görmez olmuş. Gözleri görmediği, kulağı işitmediği halde akılları ve basiretleri sayesinde doğru yolu bulan nice kişi vardır. Sen onları doğru yola getiremezsin. Akıllarını ve basiretlerini devreye sokarak buna kendilerinin yönelmesi gerekir.

Allah onları küfür üzere bırakıyorsa onlara yaptığı bir haksızlıktan dolayı değildir. Allah kendilerine akıl vermiş, peygamber göndermiş ve bu peygamber, kendilerine yeterli deliller sunmuştur. O halde bizzat kendileri kendilerine zulmediyor, Allah'ın kendilerine verdiği aklı kullanmıyor ve peygamberin kendilerine sunduğu delillere aldırmıyorlar.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ
يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْۜ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ
رَسُولٌ فَاِذَا جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

45. Sanki gündüzün bir saatinden fazla kalmamış ve birbirlerini tanımamışlar gibi Allah'ın kendilerini toplayacağı gün Allah ile karşılaşmayı inkâr eden ve esasen doğru yolu da bulamamış olanlar, kati surette hüsrana uğrarlar.

46. Onlara vaat ettiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz veyahut senin canını almış oluruz; ama her halükârda onların dönüşü bizedir. Ayrıca Allah onların yaptıklarına tanıktır.

47. Her toplumun bir peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geldiğinde aralarında adaletle hüküm verilir. Onlara asla haksızlık yapılmaz.

Dünya hayatındayken Allah'la karşılaşıp hesap vereceklerine inanmamış olanlar hesap vermek üzere insanların toplandığı gün, hüsrana uğramış olacaklardır.

İnsanlar mahşer gününde sorguya çekilmek üzere getirildiklerinde dünya hayatıyla bu toplanma zamanı arasında sanki uzun bir müddet geçmemiş gibi algılayacaklardır. Kendi aralarında hala tanışmaları devam etmektedir, dünya hayatını olduğu gibi hissediyorlar. Tanışıyor olanlar, yani dünya hayatında tanışmış olanlar, özellikle saptıranlarla saptırılmış olanlar, kendileriyle alay edilmiş olanlarla alay edenler; kısacası dünya hayatında birbirleriyle ilişkisi olanlar kast ediliyor olmalıdır.

Arap dilinde *saat*, kısa bir an manasına gelir. Gündüze vurgu yapılması muhtemelen gündüz saatlerinin insan tarafından daha kısa algılanmasıyla ilgilidir. Mahşerin, aydınlık içinde her şeyin ayan beyan ortaya çıkacağı bir olgu olduğunu söyleyerek saat kelimesini bu manaya hamledenler de olmuştur.

Söz konusu kısa anın algılanması, dünya hayatı için mi yoksa kabir hayatı için mi zikredildiği konusu âyette sarih olmamakla birlikte kabir hayatına yorumlamak daha tutarlı görünmektedir. Kuşkusuz, dünya hayatı da son bulduktan sonra böyle algılanır; ama hala tanışıyor olmalarından söz edilmesi, kabir hayatının kastedildiğini hatırlatmaktadır. Nitekim bazı müfessirler, bununla dünya hayatının kısalığının kastedildiğini söylemişlerdir.

"Onlara vaat ettiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz veyahut senin canını almış oluruz; ama her halükârda onların dönüşü bizedir…"

Hz. Peygamber'e; "Sana onun bir kısmını gösteririz." diye haber verilen bu ilâhî azap müşriklerin bütünüyle hezimete uğramalarıdır. Bu âyet indiril-

diğinde Mekke fethedilmemişti. Âyetin indirilişinden sonra Mekke fethedilmiş ve Arap yarımadasının hemen tamamı Müslümanların eline geçmişti. Âyet, Peygamber'in vefatından sonra da müşriklerin hezimetlerinin devam edeceğini belirtmektedir. Nitekim böyle de olmuştur.

Kuşkusuz, peygamberlerin insanları cezalandırma ve başlarına musibet getirme yetkileri yoktur. Böyle bir yetki sadece Allah'a aittir. Bu anlamda diğer bir âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Onlara vaat ettiğimiz cezanın bir kısmını sana göstersek de seni vefat ettirsek de sana düşen sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize düşer."* (Ra'd 13/40) Ayrıca başka bir âyette, Peygamber (s.a.v.) aralarındayken toplu bir cezaya çarptırılmayacakları ifade edilmektedir. (Enfâl 8/33). Toplu cezalandırmanın kuralları vardır ve bu kurallar gerçekleşmedikçe toplu cezalandırma, yani helak etme gerçekleşmez. Toplu cezalandırma, uyarıcı bir peygamber yahut onun yolunu takip edenlerin uyarılarına karşı toplumda hiçbir umudun kalmaması durumunda gerçekleşir. Peygamberlerin vefatından sonra onların yolunu izleyenler insanlara iyiliği emredip onları kötülükten sakındırma görevini yerine getiriyorlarsa cezalandırmanın dışında kalırlar. Ama bu görevi yerine getirmiyorlarsa onlar da diğerleriyle birlikte cezalandırılırlar.

"Her toplumun bir peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geldiğinde aralarında adaletle hüküm verilir. Onlara asla haksızlık yapılmaz."

Geçmişte her millete peygamber gönderilmiştir. Peygamberlerin gönderilişi, toplumların lehine tecelli ettiği gibi aleyhlerine de tecelli edebilir. Toplum onlara inandığı ve onların gösterdikleri yolu takip ettiği takdirde hem dünya hayatında hem de ahirette mutluluğa erişir. Ama onlara inanmaz da yukarıda anlattığımız şekilde o toplumdan bütünüyle ümit kesilirse işte o zaman onlar; uyarıldıklarından dolayı bu dünya hayatında da adalete uygun olarak cezalandırılırlar. Yüce Allah ne bu dünyada ne de ahirette insanlara haksızlık eder. Bireyler de toplumlar da yaptıklarının karşılığını görürler.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَٓا اَمْلِكُ
لِنَفْس۪ي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۜ اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ

اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾
اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِۜ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾
ثُمَّ قِيلَ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِۚ هَلْ تُجْزَوْنَ
اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِـُٔونَكَ اَحَقٌّ
هُوَۜ قُلْ اِي وَرَبّ۪ٓي اِنَّهُ لَحَقٌّۜ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ ﴿٥٣﴾
وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِه۪ۜ وَاَسَرُّوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْي۪ وَيُم۪يتُ
وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

48. **Onlar; “doğru söylüyorsanız eğer, vaat ettiğiniz o şey ne zamandır?” diyorlar.**

49. **De ki: “Allah dilemedikçe kendime ne bir yarar sağlayabilirim ne de bir zarar verebilirim. Her toplum için bir süre vardır; o süre dolduğunda ne bir saat geri alınmasını isteyebilirler ne de bir saat ileri alınmasını...”**

50. **De ki: “Ne dersiniz, ya O’nun azabı gece siz uykuda iken veya gündüz gelirse? Hiç düşündünüz mü? O mücrimler, ondan neyin çabucak gelmesini istiyorlar?”**

51. **“Yoksa** (o azap) **başınıza geldiği zaman mı ona iman edeceksiniz?** (O zaman onlara denir ki)**: İşte şimdi** (inandınız)**; oysa daha önce onun bir an evvel gelmesini istiyordunuz.”**

52. Sonra, o zulmeden kimselere: "Tadın şu sonu gelmez azabı! Yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezalandıracak değilsiniz!" denilecektir.

53. "Sahi, şu söylediklerin doğru mu?" diye sana soracaklar. De ki: "Evet, Rabbim hakkı için o bir gereçtir. Sizler de buna asla engel olamayacaksınız!"

54. Haksızlık yapan her bir kimse, dünyadaki her şey kendisinin olmuş olsaydı azabı gördüğünde içten içe pişmanlık duyar ve o malın hepsini fidye olarak verirdi; fakat onlar hakkında artık adaletle hüküm verilmiş olup hiçbirine zulmedilmeyecektir.

55. Bilesiniz ki göklerde ve yerde olanlar kesinlikle Allah'ındır. Yine bilesiniz ki Allah'ın vaadi gerçektir. Ne var ki onların çoğu bunu bilmez.

56. O hem diriltir hem de öldürür; ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

Burada söz konusu edilen ve gelmesini istedikleri ceza ahirette uğrayacakları ceza mıdır; yoksa dünyada cezalandırılmaları mıdır? Bazı müfessirler birincisini tercih ederken bazıları ikincisini tercih etmektedir. Bazıları da her iki ceza kastediliyormuş gibi bir anlatımı yeğlemişlerdir. Bizim tercihimiz, dünyada başlarına gelecek olan cezadır. Peygamber (s.a.v.) ile ashabına vaat edilen üstünlük ve bir de müşriklerin yenilgiye uğramaları söz konusudur. Çünkü 46. ayette, onlara vaat edilen azabın bir kısmının ya Peygamber (s.a.v.)'in hayatında veya vefatından sonra başlarına geleceğinden söz edilince vaat edilen azabın ne zaman geleceğini alaycı bir üslupla soranlar müşriktir. (Vahidî, el-Vecîz, s.500).

Cezanın ne zaman geleceğine dair sorularına karşılık Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demesi emredilmektedir: **"De ki: "Allah dilemedikçe kendime ne bir yarar sağlayabilirim ne de bir zarar verebilirim. Her toplum için bir süre vardır; o süre dolduğunda ne bir saat geri alınmasını isteyebilirler ne de bir saat ileri alınmasını..."** Peygamber'in kendisi, kendisine yarar ve zarar sağlamaya sahip değilken onları cezalandırma veya cezalarını öne alma imkânına nasıl sahip olabilsin? (Kasimi, IX,3355)

Peygamber sadece bir elçidir; Allah'tan gelen vahyi insanlara tebliğ eder ve öncelikle kendisi onu hayatına uygular. Onun zarar yahut fayda verme yetkisi bulunmamaktadır. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edildiği halde bazı Müslüman kesimlerin, Peygamber (s.a.v.)'in böyle bir yetkiye sahip oldu-

ğunu, evliyanın evrende tasarruf yetkisine sahip bulunduğunu, ölülerin insanlara yardım edebileceklerini ileri sürmeleri cehaletten başka bir şey değildir.

Âyette sözü edilen cezalandırmanın dünyada olacağına işaret eden delillerden biri de (Ebu Zehra, VII, 3586) yüce Allah'ın peygamberine şöyle demesini emretmesidir:

"De ki: Ne dersiniz, ya O'nun azabı gece siz uykuda iken veya gündüz gelirse?"

48. ayette, azabın ne zaman geleceğine dair sorulmuş olan soruya verilen ikinci cevaptır. Cezanın gece yahut gündüz gelebileceğinin ifade edilmesi, her an gelebileceğini ifade eder. Ama söz konusu azap ister gece ister gündüz gelsin ve ister dünya hayatında ister ahirette gerçekleşsin onların bunu engellemeye güçleri yoktur. O halde acele gelmesini ne diye istiyorlar ki? Ayrıca azap gelip çattıktan sonra onların tövbe etmeleri de işe yaramayacaktır.

Azap gelip çattığında da onlara: **"Tadın şu sonu gelmez azabı! Yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezalandıracak değilsiniz!" denilecektir."**

"Sahi, şu söylediklerin doğru mu?" diye sana soracaklar. De ki: "Evet, Rabbim hakkı için o bir gereçtir. Sizler de buna asla engel olamayacaksınız!"

İnkâr edenlerin önceki sorularında bir istihza ve tekebbür olduğu anlatımdan anlaşılıyordu. Burada ise anlatımdan böyle bir durum anlaşılmamakta, normal soru üslubu kullanılmaktadır. Sorularındaki bu üslup değişikliği suret-i haktan görünerek art niyetlerini gizleyip normal soru soruyormuş gibi bir tavır takınmaktan kaynaklanabileceği gibi aralarından bir kısmının gerçekten böyle düşünmelerinden kaynaklanıyor da olabilir. Ama ister niyetlerini gizliyor olsunlar ister gerçekten durumun mahiyetini öğrenme anlamında bu soruyu sormuş olsunlar, soruları ciddiye alınarak hem de yemin edilerek kendilerine cevap verilmiş ve söz konusu ceza geldiğinde ona engel olamayacakları hatırlatılmıştır. Yine ister niyetlerini gizliyor olsunlar ister işin mahiyetini öğrenmek için sormuş olsunlar; yukarıda kıyametin kopmasının gerçek olduğuna ve Kur'ân'ın Allah tarafından olduğuna dair kendilerine yeterli deliller sunulmuştu.

Kur'ân-ı Kerim'de bu âyet dışında iki yerde yemin edilerek inkâr edenlere cevap verilmiştir ki bunların üçü de kıyametin kopmasıyla ilgilidir. (Sebe' 34/3; Teğâbun 64/7, İbnu Kesir, IV, 210). Yemin ile sorularına cevap verildikten sonra kendilerine şu hususlar da hatırlatılmaktadır:

"**Haksızlık yapan her bir kimse, dünyadaki her şey kendisinin olmuş olsaydı azabı gördüğünde içten içe pişmanlık duyar ve o malın**

hepsini fidye olarak verirdi; fakat onlar hakkında artık adaletle hüküm verilmiş olup hiçbirine zulmedilmeyecektir."

O inkâr edenler, inkâr yoluna sapmakla önce kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Ama kendilerini yaratmış olan Allah'a karşı gelmelerine rağmen Allah onlara haksızlık yapmayacak, adaletle hükmedecektir. Suçlunun suçuna denk bir ceza ile cezalandırılması adaletin bir gereğidir.

Kuşkusuz inkârlarına ve gönderdiği elçiye karşı çıkmalarına rağmen müşriklere adil davranılacağına dikkat çekilmesinde, ne pahasına ve hangi şartlarda olursa olsun Müslümanların da adaletten sapmamaları gerektiğine işaret vardır.

Âyette geçen أَسَرُّوا kelimesi için farklı manalar verilmiştir. Kelimenin sözlükteki anlamı gizlemektir. Bazıları bu kelimenin zıt anlamlara gelen kelimelerden olduğunu, bu sebeple burada *"pişmanlıklarını açığa vuracaklar"* anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim başka âyetlerde pişmanlıklarını açığa vuracakları ve keşke toprak olsaydık da bu duruma düşmeseydik, diyecekleri anlatılmaktadır. Kelimenin sözlük anlamı ile bu âyetleri göz önünde bulunduranlar ise inkârcıların telaş, korku ve dehşet içerisinde kalacakları için var güçleriyle pişmanlıklarını dile getirmeye çalışacaklar, ama istedikleri ölçüde dile getirmeye kendilerinde mecal bulamayacaklardır, anlamını vermişlerdir. Bu konuda şu hususu da ihmal etmemek gerekir: Hesap günü uzun süreceğinden ilk sıralarda pişmanlıklarını gizlemeye çalışıp bilahare bunu açığa vuruyor da olabilirler.

Yüce Allah'ın böyle bir ceza ile cezalandırmaya elbette ki gücü yeter. Çünkü: "**Bilesiniz ki göklerde ve yerde olanlar kesinlikle Allah'ındır. Yine bilesiniz ki Allah'ın vaadi gerçektir. Ne var ki onların çoğu bunu bilmez.**

"O hem diriltir hem de öldürür; ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz."

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ
مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِۙ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ
﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواۜ هُوَ خَيْرٌ مِمَّا

يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ
حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾
وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ
﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَاْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ
مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا
يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

57. Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, göğüslerdekine bir şifa, inananlara bir rehber ve bir rahmet gelmiştir.

58. De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunla sevinsinler. Çünkü bu, toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır."

59. De ki: "Allah'ın size rızık olarak indirdiği, sizin de bir kısmını haram bir kısmını helal kıldığınız şeylere ne dersiniz? Allah mı size izin verdi yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

60. Yalan yere Allah'a iftira edenler kıyamet gününde ne olacak sanıyorlar? Şüphesiz, Allah insanlara karşı lütufkârdır ama insanların çoğu şükretmez.

61. Ne durumda olursan ol, Kur'ân'dan ne okursan oku ve ne iş yaparsanız yapın o işi yapmaya giriştiğinizde mutlaka biz üzerinizde şahitler oluruz; çünkü ne yerde ne de gökte, zerre kadar bir şey dahi Rabbinden gizli kalmaz. Hatta ondan daha küçük ya da daha büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.

Yüce Allah, müşriklere Kur'ân-ı Kerim'in kendi katından indirildiğini ve Peygamber'in peygamberliğinin gerçekliğini delilleriyle anlattıktan ve bunları yalanlayanların akıbetine dair bilgiler vererek onları bu konuda uyardıktan sonra insanların tamamına yönelerek Kur'ân-ı Kerim'in değeri konusunda bilgiler vermektedir. Kur'ân'ın insanlara öğüt, kalpteki hastalıklara şifa ve inananlara doğru yolu gösterdiğinin vurgulanması, bir bakıma yukarıda inanmayanlara yöneltilen tehditlere de bir cevap teşkil etmektedir. O kötü akıbete uğramak istemiyorsanız şu özelliklere sahip Kur'ân'a gelin.

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in rahmet ve şifa olması ve rehberlik etmesi, ancak kendisine iman edilmesi ve anlaşılmasıyla ilgilidir. Kur'ân, kendisini anlamayana nasıl şifa olsun ve nasıl rehberlik etsin ki?

Burada Kur'ân-ı Kerim'in dört vasfından söz edilmektedir:

1. *Öğüt olması:* Kur'ân bir eğitim kitabıdır. İnsanları iyiliklere çağırır ve onları kötülüklerden sakındırır. Bunu yaparken en etkili metotları kullanır. Okuyucusuna kıyaslama imkânı verir. Hayattan tablolar sunar. Akla hitap ettiği gibi kalbe de hitap eder ve insanın duygularını harekete geçirir. Öğüdün en güzelini verir. Hikmete uyar ve her şeyi yerli yerince gündeme getirir.

2. *Şifa olması:* İnkâr, münafıklık, cimrilik, haset, kendini beğenme, stres vs. gibi kalbi hastalıklara şifadır. Bu hastalıkları, birinci maddede söz konusu ettiğimiz metot ve öğütlerle tedavi eder.

Bazıları, Kur'ân'ın şifa olduğundan hareketle onun bedeni hastalıklara da şifa olduğunu söyler ve bu konuda birtakım rivayetler zikreder. Belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir şeyden söz edilmez. Kur'ân'ın bir şifa kaynağı olduğu bu âyet dışında iki yerde ifade ediliyor. (İsra 17/82; 41 Fussilet 44). Bu iki yerde de *"iman edenlere şifa"* olduğu kaydı bulunmaktadır ki söz konusu şifanın imanla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki o iki âyette şifa verici oluşu mutlak zikredilmiş olsaydı bile tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyette *"kalplerdeki hastalıklara şifa olduğu"* kaydı bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir yerinde bir mesele herhangi bir sınırlama olmaksızın, yani mutlak olarak zikredilmiş, fakat başka bir âyette bir sınırlama (kayıt altına alma) yapılmışsa o mutlak söz, kayıt altına alınan şekliyle anlaşılmalıdır. Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim'in şifa oluşu kalbi hastalıklar içindir ve kişinin bu hastalıklarına şifa olması, o kişinin Kur'ân'a gerçekten iman etmesi ve Kur'ân'ı anlayarak onun anlattıklarına uyma konusunda bir çabasının bulunmasıyla mümkündür.

3. *Hidayet olması:* Kur'ân-ı Kerim herkes için hidayettir, onlara rehberlik eder. İnanmayanlara inanmaları için; inananlara da nasıl davranacakları-

nı, Allah'ın emirlerini nasıl yerine getireceklerini bildirmek ve kendilerini kötülüklerden arındırmak için rehberlik eder. Onlara evrendeki konumlarını ve nasıl davranacaklarını bildirir.

4. *İman edenlere rahmet olması:* Kur'ân'ın mü'minlere rehberlik etmesinin doğurduğu bir sonuçtur bu. Hem dünya hayatında hem de ahirette Kur'ân iman edenlerin mutlu olmalarını sağlar. Kur'ân'ı kendilerine rehber edinen toplumlarda zenginler fakirlere yardım eder; toplumun bütün bireyleri haksızlığa karşı çıkar. Toplumlarına iyiliklerin hâkim olması ve kötülüklerin uzaklaştırılması konusunda mü'minler yardımlaşırlar vs.

Yukarıdaki maddelerde zikredilen Kur'ân'a ait özelliklerin ilk üçü bütün insanlara için geçerlidir. Dördüncü maddede zikredilen rahmet olması vasfı ise sadece iman edenlere hastır. İlk üç maddede zikredilenler kişi üzerinde sonuç verirse o kişi, dördüncü maddede zikredilene de kavuşur.

De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunla sevinsinler. Çünkü bu, onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır."

Kur'ân-ı Kerim'in yukarıda söz konusu ettiğimiz hususiyetleri Allah'ın kullarına olan lütuf ve merhametinin bir sonucudur. İnsanın buna sevinmesi gerekir. Kuşkusuz buna sahip olmak dünyalık olarak biriktirilen maldan çok daha hayırlıdır. Çünkü dünya lezzetleri geçicidir ve bu lezzetleri sağlayan araçlar da ancak o miktarda değerlidir. Müslümanlar ilk dönemlerinde Kur'ân'a bağlanarak onun o meziyetlerine mazhar olduklarında dünya malına da sahip olmuşlardı. Ama Kur'ân'dan uzaklaştıklarında dünyalıklarını da başkalarına kaptırdılar. (Reşid Rıza, XI, 407).

"De ki: "Allah'ın size rızık olarak indirdiği, sizin de bir kısmını haram bir kısmını helal kıldığınız şeylere ne dersiniz? Allah mı size izin verdi yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

Rızık Allah'ın lütuf ve merhametinin bir sonucu olduğundan *"indirme" fiili* ile ifade edilmiştir. Burada kelime, yaratma anlamında kullanılmaktadır. Yiyeceklerimiz Allah tarafından yaratıldığına göre, hangi yiyeceklerin helal hangilerinin haram olduklarına karar verecek olan da O'dur. O'nun helal kıldığını haram kılmak ya da aksini iddia etmek; kişilerin kendilerinde böyle bir yetki vehmetmeleri Allah'a iftira anlamını taşır. Ancak Allah'ın haram kılmadığı her yiyecek helaldir. Çünkü eşyada asıl olan, mübah olmasıdır. İçtihat ederek aslında helal olan bir şeyin haram olduğunu söylemek burada anlatılan çerçevenin dışında bir meseledir. Çünkü içtihat eden kişi Allah'a iftira etmez, bilakis dinî metni anlamak için var gücünü harcamış ve bu kanaate varmıştır.

Dindar kesimde genelde Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal kılan kim-

se yadırganır ve ona karşı çıkılır; ama helal olanı haram kılan o ölçüde yadırganıp karşı çıkılmaz. Hatta bazen o kimsenin bu yaptığı, onun din konusunda çok titiz davrandığına yorumlanır. Oysa haram kılmak da helal kılmak gibi Allah adına karar vermek ve Allah'a iftira etmek anlamı taşır. Ne var ki aslında mübah olmasına rağmen bazı sebeplerle bir şeyin haram mı yahut helal mi olduğu kişi nezdinde şüpheli ise o şeyden uzak durması tavsiye edilmiştir. Ancak söz konusu şüphenin bütünüyle temelsiz iddialara dayalı olmaması gerekmektedir.

"Yalan yere Allah'a iftira edenler kıyamet gününde ne olacak sanıyorlar? Şüphesiz, Allah insanlara karşı lütufkârdır, ama insanların çoğu şükretmez."

İnkâr edenlerin dünya hayatında inançları zanna dayalı olduğu için burada da zan kelimesi kullanılmıştır. Kuşkusuz kıyamet günü, her türlü zannın ortadan kalktığı ve her şeyin apaçık ortaya çıktığı gündür. Bu kelimenin kullanılması inkâr edenlere bir uyarıdır; inançlarını zandan kurtarsınlar ve gerçeği arasınlar diye. Onlar, Allah'a iftira ettikleri, O'nun helal ettiklerini haram saydıkları ve aksini yaptıkları, peygamberine karşı çıktıkları halde nimetler cennetine gireceklerini mi sanıyorlar? Hayır, o gün herkes yaptığının karşılığını tam olarak alacak, onlar da bu iftiralarının hesabını vereceklerdir.

Oysa Allah insanlara karşı lütufkârdır; bir şeyi helal kılmışsa o şey insanların yararınadır. Bir şeyi de haram kılmışsa onlara zararlıdır ve bu sebeple onu haram kılmıştır. Ama insanların çoğu şükretmez; kendi kendilerine helaller ve haramlar üretirler.

İnkâr edenlerin Allah'a iftira ederek kendi kendilerine helal ve haramlar ürettiklerine dikkat çektikten sonra yüce Allah peygamberine yönelmekte ve onun şahsında iman edenlerin hepsine haber vermektedir: Bütün durumlarınızdan haberdarım; küçük-büyük yaptığınız her şeyi biliyorum.

İnkâr edenlerin Allah'a iftira etmelerine ve emirlerine karşı çıkmalarına rağmen Allah'ın lütfu, inanan-inanmayan bütün insanları kapsar. Bu dünya hayatında nimetini her iki kesime verir. **"Ama insanların çoğu şükretmez."**

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى

فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۜ لَا تَبْدٖيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۜ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُۜ ﴿٦٤﴾

62. İyi bilin ki Allah'ın velilerine korku yoktur; hem onlar üzülmeyeceklerdir.

63. Onlar, iman etmiş kimselerdir; hem onlar Allah'ın azabına karşı korunup sakınırlardı.

64. Dünya hayatında da ahirette de müjdeler vardır onlara. Allah'ın sözlerinde değişme yoktur. İşte en büyük kurtuluş da budur.

Sözlükte *veli* yakın kişi, dost, yardımcı, yönetimi üstlenen gibi anlamlara gelir. Kur'ân-ı Kerim'de iman edenlerin birbirlerine veli oluşlarından, Allah'ın iman edenlere veli oluşundan, iman edenlerin Allah'a veli oluşlarından, inanmayanların birbirlerine veli oluşlarından ve şeytanın iman etmeyenlere veli oluşundan, yine Tağut'un onlara veli oluşundan söz edilir. Burada bizi ilgilendiren iman edenlerin Allah'a veli oluşları meselesidir.

İman edenlerin tamamı Allah'ın velileridir. Ancak bazı mü'minlerin Allah'a yakınlığı diğerlerinden fazladır. Çünkü kiminin imanı daha kuvvetli ve ameli daha fazladır. Kimininse günahı diğerlerinden fazladır. Bu sebeple âlimler velayeti, *âmme/genel ve hâssa/özel* olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Söz konusu ayırım sadece has olan velayet sahibinin Allah'a daha yakın, imanı daha kuvvetli ve amelinin daha fazla olduğunu anlatmak içindir; yoksa has velayete sahip kimsenin asla günah işlemeyeceği, masum biri olduğu ve farklı yetkilere sahip bulunduğu anlamına gelmez.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْۘ
اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمٖيعًاۜ هُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٦٥﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِۜ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذٖينَ

يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَٓاءَ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ

وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ

لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ

لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ

الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ

مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

قُلْ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذ۪يقُهُمُ

الْعَذَابَ الشَّد۪يدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

65. Onların sözleri seni üzmesin; çünkü izzet, bütünüyle Allah'ındır. O'dur işiten, O'dur bilen.

66. İyi bilesiniz ki göklerde ve yerde her kim varsa sadece Allah'ındır. Allah'ın yanı sıra (başka şeylere) **yalvarıp yakaranlar, ortak koşulanlara gerçekte uymamaktadırlar. Onlar sadece zanna tâbi oluyorlar ve onlar tahminler yürütenlerden başkası değiller.**

67. Geceyi kendisinde dinlenmeniz için, gündüzü de görebilmeniz için yaratan O'dur. Söz dinleyen bir kavim için şüphesiz bunda ibret alınacak şeyler vardır.

68. "Allah bir evlat edindi" dediler. Hâşâ, O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu konuda elinizde hiç bir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?

69. De ki: "Allah hakkında yalan uyduranlar, elbette iflah olmazlar."

70. Sadece dünyada bir miktar geçimlik; sonra dönüşleri Bizedir. Sonra da (biz), **inkâr ettikleri için onlara çetin azabı tattıracağız.**

62. ayette özellikle ahirette Allah'ın velileri için üzülme ve korkunun olmadığı anlatılmıştı. Burada ise, dünya hayatı kastedilmekte ve o inkâr edenlerin sözleri seni üzmesin ey Muhammed, denmektedir. Çünkü gücün tamamı hem ahirette hem de dünya hayatında Allah'ındır. Onlar çokluklarıyla ve zenginlikleriyle güçlü olduklarını sanıyorlar. Oysa Allah'ın gücü karşısında güçlerinin hiçbir önemi yoktur. Müşrikler, Peygamber'i yalanlamakla kalmıyor, Müslümanlara eziyet de ediyorlardı. Âyette gücün tamamının Allah'a ait olduğu vurgulandığına göre, geleceği konusunda Peygamber'i tehdit de ediyor olmalıydılar. Bütün gücün Allah'a ait olduğunun söylenmesi, Peygamber'i tehditlerinin ve onu öldürme planlarının başarıya ulaşamayacağını ifade etmek içindir.

Sûrenin Mekke'de indirildiğini hatırlayalım. Müslümanlara baskı ve işkence yapıldığı bir sırada yüce Allah, hem dünya hayatında hem de ahirette gücün tamamının kendisine ait olduğunu belirtiyor. Bunda Peygamber'e ve Müslümanlara o sıkıntılı durumdan kurtulacaklarına dair bir müjde vardır. Ardından gelen, **"İyi bilesiniz ki göklerde ve yerde her kim varsa sadece Allah'ındır. Allah'ın yanı sıra** (başka şeylere) **yalvarıp yakaranlar, ortak koşulanlara gerçekte uymamaktadırlar. Onlar sadece zanna tâbi oluyorlar ve onlar tahminler yürütenlerden başkası değiller."** âyetinde de bu husus pekiştirilmekte, Müslümanlara eziyet eden o müşriklerin bir dayanaklarının bulunmadığı ifade edilmekte ve akıbetin onlara ait olamayacağı anlatılmaktadır. Sonuçta galip gelecek olanlar, iman edenler olacaktır.

"Geceyi kendisinde dinlenmeniz için, gündüzü de görebilmeniz için yaratan O'dur. Söz dinleyen bir kavim için şüphesiz bunda ibret alınacak şeyler vardır."

Yukarıda Allah'ın her şeye gücünün yettiği ifade edilmişti. Bu âyette buna bir delil getirilmektedir. Şöyle ki: Allah bu gücünü rastgele kullanmamaktadır. Dinlenme vakti olan geceyi karanlık, çalışma vakti olan gündüzü de aydınlık kılmıştır. O halde O, gücünü bir plan ve hikmete göre kullanmaktadır.

İnsanların çoğu olağanüstü bir durum söz konusu olduğunda Allah'ın gücünü hatırlamaktadır. Oysa Allah'ın gücü, evrene hâkim kıldığı mükemmel sistem ve denge üzerinde düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim, daha çok çevremizde her gün tekrar edilen tabiat olayları üzerinde düşünmemizi ister.

" 'Allah bir evlat edindi' dediler. Hâşâ, O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu konuda eliniz-

de hiçbir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?"

Allah'a ortak koşanların inkârları anlatıldıktan sonra inkârlarına benzer bir inkâr çeşidi gündeme getirilmektedir ki o da Allah'ın evlat edindiğini ileri sürmektir. Putperestlerle Kitap ehlinden bir kısmı bu çeşit inkâra sapmışlardır. (Reşid Rıza, XI, 455). Müşrikler, melekler Allah'ın kızlarıdır diyorlardı. Kitap ehlinden Hıristiyanlar İsa'nın Allah'ın oğlu, Yahudilerin bir kısmı da Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüyorlardı.

Belirtmek gerekir ki sözün bağlamı müşrik Araplardır. Bu sebeple burada öncelikle onların, *"meleklerin Allah'ın kızları olduğu"* şeklindeki iddiaları kastedilmektedir. Hak yoldan sapanların kimi konularda ortak düşüncelere sahip olmaları doğaldır. Zaten putperest toplumların geçmişinde de tevhit inancı vardır.

Allah'ın evlat edindiğini ileri sürenler arasında, bildiğimiz biyolojik yolla erkek-dişi ilişkisi sonucu çocuk edinmeyi kastedenler insanlık tarihinde çıkmış olabilir. Sadece Allah'ın kendisinden bir parça olarak çocuk edindiğini zannedenler de olabilir. *"Allah'ın doğurmadığının ve doğrulmadığının"* Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmesi, (İhlas 112/3) bu şekilde düşünenlere açık bir cevaptır. Ancak çocuk edindiğini ileri sürenler, genelde Allah'ın ruhunun yahut ruhundan bir parçanın kişilere hulûl ettiğini, O'nun bu yolla çocuk edindiğini kastederler. Onlara göre, Allah'ın çocuk edindiği kimseler böylece ilâhî birtakım güçlere sahip olurlar.

Sonuçta Allah'ın evlat edindiğini söylemek, evlat edindiği o kimselere ilâhî birtakım güçler vererek şu veya bu şekilde evrenin yönetimine onları ortak kılmaktır. Belirtmek gerekir ki Müslüman bilinen kimi çevrelerde evliyanın bir kısmının yağmurdan, kiminin vahşi hayvanlardan, kiminin askeri meselelerden sorumlu olduğunu ileri sürmek de Allah'a evlat isnat etme ile aynı anlama gelmektedir.

İşte bu nedenle Allah'ın evlat edindiği iddiası reddedilirken "**Hâşâ, O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur,**" denmektedir. Evrende yegâne yönetici O'dur. O'nun yönetimini kimi varlık veya kişilerle paylaşmaya ihtiyacı yoktur. Evrende ne varsa hepsi O'nundur. "**Allah hakkında bu gibi yalan uyduranlar, iflah olmazlar.**" Bu gibi düşünceleri yayanların **"Sadece dünyada bir miktar geçimlik; sonra dönüşleri bizedir. Sonra da biz, inkâr ettikleri için onlara çetin azabı tattıracağız."**

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ
مَقَامٖي وَتَذْكٖيرٖي بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُوا
اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا اِلَيَّ
وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا
عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ
وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذٖينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرٖينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنْ بَعْدِه۪ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٧٤﴾

71. Nuh'un haberini onlara oku. Hani kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, aranızda bulunmam ve Allah'ın âyetlerini size hatırlatmam ağırınıza gidiyorsa bilin ki ben sadece Allah'a tevekkül ettim. Siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın da şu durumunuz sizin için belirsiz bir durum olup kalmasın. Sonra hakkımda karar verin; üstelik bana süre de vermeyin."

72. "Beri yandan, şayet yüz çevirirseniz zaten sizden bir ücret istemiyorum; benim mükâfatım sadece Allah'a aittir. Çünkü ben, kendini O'na teslim edenlerden biri olmakla emrolundum."

73. Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtarıp (yeryüzüne) **mirasçılar kıldık; âyetlerimizi yalanlayanları ise boğduk. Bak, uyarılmış olanların akıbeti nice oldu.**

74. Sonra onun ardından peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik.

Onlar da kavimlerine apaçık delillerle geldiler. Ama daha önce yalanlamış olduklarına inanacak değillerdi. Haddi aşanların kalplerini işte böyle mühürleriz.

Muhataplarına geçmişten canlı misaller vermek Kur'ân-ı Kerim'in yaygın olarak kullandığı bir üsluptur. Bu canlı örnekleri içeren bölümler geçmişi anlatıyor olmakla birlikte indirildikleri dönemde cereyan eden olaylarla uyum içerisindedir. Kur'ân pasajlarının peyderpey indirilmesinin nedeni de budur. Kuşkusuz bu anlatımları indirildikleri ortama da hasredemeyiz. Gelecekte cereyan edecek benzeri olaylara da ışık tutarlar.

Hz. Nuh'un kavmi de putperest idi. O dönemin putperestleri Kureyş putperestleri gibi inananlara nazaran sayıca çoktular ve çok güçlü idiler. Onlar da Kureyş müşrikleri gibi kendilerini müstağni hissediyor, hak çağrısına karşı inatla karşı koyuyorlardı. Ama onların sayıca çok olmaları ve güçlü olmaları helak olmalarına ve iman edenlerin onların yerine yeryüzüne hâkim olmalarına engel olmadı. O halde burada Hz. Nuh'un kavmine söyledikleri üzerinden Peygamber de Kureyş müşriklerine hitap etmektedir. Buna göre Mekke müşriklerine söylenmek istenen şuydu:

Ey müşrikler! Benim aranızda bulunmamdan ve sizlere Allah'ın buyruklarını aktarmamdan hoşnut değilsiniz. Bir araya gelin, ortak bir karara varın. Şu taptığınız putlara danışmayı unutmayın(!) Benim hakkımda ne karar vereceksenіz, ertelemeden verin. Ama şunu bilin ki siz gideceksiniz ve şu inanan Müslümanlar hâkim olacaklar. Ben sizden herhangi bir ücret de talep etmiyorum, benim mükâfatım sadece ve sadece Allah'a aittir.

Dünyanın neresinde ve hangi zaman diliminde olursa olsun iman edenler, sadece Allah'ın buyruklarını insanlara aktarsalar ve bunun karşılığında mükâfatlarını sadece Allah'tan isteyip dünyevi menfaat beklentilerine girmeseler çağrılarına kulak tıkayanlar ve maddi güçlerine güvenenler aynı akıbete uğrayacak ve sonuçta onların yerine iman edenler hâkim olacaklardır.

"Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtarıp (yeryüzüne) **mirasçılar kıldık; âyetlerimizi yalanlayanları ise boğduk. Bak, uyarılmış olanların akıbeti nice oldu."**

Hz. Nuh toplumunda yalanlayanlar o kadar katılaşmışlardı ki artık onların iman etmeleri konusunda hiçbir umut kalmamıştı. İyiliği emir ve kötülükten sakındırma çağrısına bu denli kapalı hale gelmiş olan toplumlar cezalandırılmayı hak ederler. Yüce Allah aralarında iman eden ve iyiliği emredip kötülükten sakındıranları bir tarafa ayırır ve diğerlerini cezalandırır. İşte burada da

aynı şey olmuştur. Hz. Nuh'a iman edenler gemiye bindirilmiş ve toplumun geri kalan kısmı tufan ile helak edilmiştir. Toplumun ilâhî bir ceza ile cezalandırılması için uyarılmış olması gerekir. Bu nedenle âyetin sonunda **"Bak, uyarılmış olanların akıbeti nice oldu,"** denmektedir.

"Sonra onun ardından peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Onlar da kavimlerine apaçık delillerle geldiler. Ama daha önce yalanlamış olduklarına inanacak değillerdi. Haddi aşanların kalplerini işte böyle mühürleriz."

Geçmiş peygamberlerin Kur'ân-ı Kerim'de yer almasının nedenlerinden biri, Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmektir. Kavminin kendisini yalanlaması haliyle Peygamber'i üzüyordu. İşte bu ve benzeri âyetlerde önceki peygamberlerin de kavimlerine apaçık delillerle geldikleri halde yalanlandıklarını; ama önceki peygamberlerin buna rağmen görevlerini devam ettirdikleri hatırlatılarak kavminin inkârda ısrar etmesine hem üzülmemesi gerektiği hem de tebliğ görevini devam ettirmesi gerektiği belirtilmektedir.

"Kalbin mühürlenmesi" iyilik mesajını alma yetisini yitirmesi anlamındadır. Kuşkusuz, Yüce Allah durup dururken kimsenin kalbini mühürlemez. Bu, O'nun adaletine aykırıdır. Kendi kendisine haksızlık eden ve kalbinin mühürlenmesine neden olan, insanın kendisidir. Burada da kalplerinin mühürlenmesine neden olanın, apaçık delillere karşı çıkmaları ve böylece sınırları aşmaları olduğu belirtilmektedir.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ
بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ
الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُٓوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسٰٓى
اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْ اَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾
قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا
الْكِبْرِيَٓاءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ
مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ
عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

75. Onların da ardından Musa ve Harun'u açık delillerle Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Ama bunlar da küstahça böbürlendiler; çünkü onlar günaha batan bir topluluktur.

76. Tarafımızdan kendilerine gerçek gelince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

77. Musa dedi ki: "Gerçek size geldiğinde bu, sihirdir diyorsunuz öyle mi? Hem de sihirbazların iflah olmayacağı (ortadayken)!"

78. Dediler ki: "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan uzaklaştırasın ve böylece bu toprakta hâkimiyet ikinizin olsun diye mi bize geldin? Neyse ne, biz ikinize de inanmıyoruz."

79. Firavun da "Ne kadar yetenekli sihirbaz varsa getirin bana" dedi.

80. Sihirbazlar geldiklerinde Musa onlara: "Ne atacaksanız atın" dedi.

81. Attıklarında Musa dedi ki: "Bu yaptığınız sihirdir ve Allah kesin olarak onu boşa çıkaracaktır. Allah asla bozguncuların işlerini yoluna koymaz.

82. Suçlular istemese de Allah, kelimeleriyle hakkı gerçekleştirecektir."

Önceki peygamberlerin ardından Musa ve Harun'u, tarihin gördüğü en zalim hükümdara, emri altındakileri kendisine kul bilen ve kendisini onların rabbı olarak gören Firavun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdi. Oysa şu müşrik Araplar, Firavun'un servetine de gücüne de sahip değiller. Firavun, Musa

ve Harun karşısında ordularıyla birlikte yenilgiye uğramışsa elbette şu müşrik Araplar da Muhammed ve onunla birlikte iman etmiş olanlara yenileceklerdir.

Âyette sadece Firavun'dan ve onun ileri gelenlerinden söz edilerek Mısır halkına temas edilmemesi, karar verme konusunda hiçbir görüş belirtme yetkilerinin olmaması sebebiyledir. (Ebu Zehra, VII, 3619).

Musa ve Harun, peygamberliklerine işaret eden açık delillerle Firavun'a gitmişlerdi. Ancak ona sundukları delilleri değerlendirmeye bile tenezzül etmeyerek bunların sihir olduğunu söyledi. Bununla, söz konusu delillerin gerçekliği olmayan, fakat saf zihinleri kandırabilecek deliller olduğunu kastediyordu. İnanmayan yöneticilerin din ehline bakışları o gün böyleydi, bugün de böyledir.

O inanmayanlar, kendilerine getirilen apaçık delillere sihir dedikten sonra, **"Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan uzaklaştırasın ve böylece bu toprakta hâkimiyet ikinizin olsun diye mi bize geldin? Neyse ne, biz ikinize de inanmıyoruz."** dediler.

Hak dine inanmayan yöneticilerle toplumun ileri gelenlerinin tüm gayretleri, toplum içerisindeki mevkilerini korumaktır. Bu sebeple toplumu dönüştürme faaliyetlerinin tamamını mevcut konumları için tehlikeli bulurlar. En tehlikeli buldukları ise insanların kalplerine hitap eden dindir. Çünkü inanç, insanları içlerinden fetheder. Bedenlerine ve maddi varlıklarına hükmettikleri insanların içeriden fethedilmeleri elbette onlar için tehlike arz edecektir. Bu sebeple dine karşı olan bu kesim muhafazakârdır ve halk kesimini de peşlerinden sürüklemek için geçmişi kutsarlar. Hz. Musa'yı, kendilerini atalarının yolundan alıkoymakla suçlamalarının nedeni budur.

Bu kesimler din nedir, iman nedir, ahiret nedir, fedakârlık nedir; Allah'a karşı sorumluluk ve O'na kulluk ne anlama gelir, bunları bilmediklerinden Allah'ın dinine gönül vermiş insanları maddi çıkar ve hâkimiyet mücadelesi veren insanlar olarak görürler. Hak dine karşı olanlar Firavun döneminde de böyle düşünüyorlardı, bugün de böyle düşünüyorlar.

"Firavun da 'Ne kadar yetenekli sihirbaz varsa getirin bana' dedi."

Firavun, sihirle Musa'yı yenilgiye uğratacağını sanıyordu. Hz. Musa'ya dersini vermeseydi halkının gözünde küçük düşecekti. Bu sebeple ülkesinde sihir konusunda mahir kimselerin getirtilmesini emretti. Yarışmanın olacağı yer ve zaman belirlenmişti. Bu durum halka ilan edildi. İki taraf meydanda hazırdı. Ne yapacakları da belirlenmişti. Hz. Musa, kendinden emin idi; Allah kendisini destekleyecek ve yarışmada galip gelecekti. Sihirbazlara: **" 'Ne atacaksanız atın' dedi. Attıklarında Musa dedi ki: 'Bu yaptığınız sihirdir**

ve Allah kesin olarak onu boşa çıkaracaktır. Allah, asla bozguncuların işlerini yoluna koymaz.

"Suçlular istemese de Allah, kelimeleriyle hakkı gerçekleştirecektir."

فَمَٓا اٰمَنَ لِمُوسٰٓى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِه۪ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۬ئِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْۜ وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِۚ وَاِنَّهُ
لَمِنَ الْمُسْرِف۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ
فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِم۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ
تَوَكَّلْنَاۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَۙ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾

83. Firavun ve ileri gelenlerinin zulmetmelerinden korktukları için kavminden ancak az bir kısmı Musa'ya iman etti. Çünkü Firavun orada çok güçlüydü ve taşkınlık yapanlardandı.

84. Musa dedi ki: "Ey kavmim! Gerçekten iman etmiş ve gerçekten O'na teslim olmuşsanız sadece O'na tevekkül edin."

85. Onlar da dediler ki: "Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz, o zalim kavim için bizi bir imtihan sebebi kılma.

86. "Rahmetinle bizi o inkârcılar güruhundan kurtar."

Âyette geçen, *kavminden* kelimesiyle Hz. Musa'nın kavmi olan İsrailoğulları'nı anlamak mümkün olduğu gibi Firavun'un kavmini anlamak da mümkündür. Yine âyette geçen عَلٰى خَوْفٍ ifadesini *"korktukları için"* şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi *"korkmalarına rağmen"* şeklinde anlamak da mümkündür. (Maturidi, II, 495-496). Bu son anlama göre âyetin meali: "**Firavun ve ileri gelenlerinin zulmetmelerinden korkmalarına rağmen yine de**

kavminden az bir kısmı inandı.” şeklinde olur. Buna göre, Musa'ya iman edenler, akıbetlerinin ne olacağı konusunda endişeliydiler. Ne de olsa karşılarında zalim olan ve kendisini rab ilan etmiş güçlü bir kral vardı. Ama buna rağmen onlar iman ettiler *“yani imanlarını ilan ettiler.”* (İbnu Âşûr, VI/XI, 259).

Burada iman etmelerinden maksat, iman ettiklerini ilan etmeleridir. Çünkü iman etmenin asıl yeri kalptir ve kalben iman etmenin Firavun'dan korkmakla bir ilgisi bulunmamaktadır. Korkmaya konu olan, kalplerindeki imanı açığa vurmalarıdır. Peygamberler, davetlerinin ilk dönemlerinde iman edenlerden tehlike karşısında *takıyye* yapmalarını istememişlerdir. Davetin yayılması için belki de buna ihtiyaç vardı.

İnançlara baskı yapmak, hak dine inanmayanların işidir. Ne önceki peygamberler diğer inanç mensuplarına baskı yapmıştır ne de bizim peygamberimiz. Hatta bütün peygamberler, ellerine imkân geçtiğinde farklı inanç mensuplarına inandıkları gibi yaşama imkânlarını sağlamışlardır.

Hz. Musa, kavminden iman edenlerin iman etmelerinden dolayı Firavun'un kendilerine zulmetmesinden ve büyük kötülükler yapacağından korktuklarını görünce onlara yöneldi ve **“Ey kavmim! Gerçekten iman etmişseniz ve gerçekten O'na teslim olmuşsanız sadece O'na tevekkül edin”** dedi. O sizi o zalim Firavun'un zulmünden koruyacaktır. Allah dilemedikçe o size hiçbir zarar veremez. O halde göstermelik tavırlarla riyakârlık yaparak Firavun taraftarlarından görünmenize gerek yoktur. (İbnu Âşûr, VI/XI, 261).

Samimi ve güçlü bir imana sahip olanlar, Allah'a tevekkül eder ve din karşıtlarına şirin görünme ihtiyacı duymazlar.

Hz. Musa'nın, kavminin iman edenlerine bu söyledikleri Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığına göre, esasen bu sözler iman eden herkes için geçerlidir. Ama ne yazık ki günümüzde inandığını iddia eden nice kişi, zorba yöneticilerden görünmeyi ve riyakârca onlara yaklaşmayı iman zafiyeti olarak değil, üstün bir bilincin sonucu olarak görmekte ve çevrelerine dürüstlük ve Allah'a tevekkülü tavsiye ederek zorluklar karşısında sabretmeyi aşılayacaklarına onlara riyakârca davranmayı tavsiye etmektedirler.

“Onlar da dediler ki: ‘Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz, o zalim kavim için bizi bir imtihan sebebi kılma.

“Rahmetinle bizi o inkârcılar güruhundan kurtar.”

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى
وَاَخ۪يهِ اَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا
اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ ز۪ينَةً وَاَمْوَالًا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ
رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَب۪يلِكَۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٨٨﴾
قَالَ قَدْ اُج۪يبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَق۪يمَا وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَب۪يلَ
الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

87. Biz de Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: "Mısır'da halkınız için evler hazırlayın, evlerinizi kıble/merkez edinin ve namazı kılın. Hem de (Ey Musa), **iman edenleri müjdele."**

88. Musa dedi ki: "Rabbimiz! Firavun ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servet verdin. Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye mi! Rabbimiz! Servetlerini yok et, kalplerine sıkıntı ver. Çünkü onlar, acıklı azabı görmedikçe iman etmeyecekler."

89. (Allah) **buyurdu ki: "İkinizin de duası kabul edildi. O halde doğru yolda devam edin ve bilmeyenlerin yoluna uymayın."**

Kuşkusuz, İsrailoğulları'nın daha önce de oturdukları evleri vardı. Bu sebeple burada önceki evlerinden farklı özellikleri bulunan yeni evler edinmeleri istenmektedir. Bu yeni evler kıble edinilecektir.

Evlerin kıble edinilmesi ne anlama gelmektedir? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hemen ardından namaz kılınmasının istenmesinden hareketle aslında bu yeni evlerin ibadet yerleri olmasının istendiği söylenmiş, kelimenin sözlük anlamından hareketle evlerin birbirlerine bakacak şekilde kar-

şılıklı yapılması istendiği ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler de evlerin yönünün kıbleye (Ka'be veya Kudüs'e) bakıyor olması istendiğini söylemişlerdir. Bazıları da böylece evlerin güneşe bakıyor ve güneş alıyor olmalarının sağlandığını da ilave etmiştir. Hâlbuki evlerin hangi tarafa bakıyor olması ifade edilmemekte, evlerin kendilerinin kıble edinilmesi istenmektedir. Kıble insanların yöneldikleri yöndür. O halde burada istenen, iman edenlerin yönelip toplanacakları, kendilerine merkez edinecekleri bir yerin oluşturulmasıdır. İman edenler bu semtte toplanacak, burada ibadetlerini rahatlıkla icra edecek ve ihtiyaç anında daha çabuk toparlanıp göç edeceklerdir.

İsrailoğulları, daha tutarlı bir ifade ile Hz. Musa ve kardeşi Harun'a iman edenler, Mısır'ı terk edip göç edeceklerdir. Bazı müfessirlerin de dikkat çektiği üzere hazırlanacak evler, çadır evler olmalıdır. Evlerini kenar mahallerinden birine taşımaları ve burayı merkez edinmeleri, birtakım tehlikelerin yaklaşmış olduğunu hissettirmektedir. Artık iman edenler harekete geçmiştir ve elbette Firavun da buna kayıtsız kalmayacak harekete geçecektir. İşte iman edenlerin bu korkuları üzerlerinden atmaları için âyet "(Ey Musa), **iman edenleri müjdele"** cümlesiyle son bulmakta, "korkmayın düşmanlarınıza galip geleceksiniz" denmektedir (İbnu Âşûr, VI/XI, 265-267).

"Musa dedi ki: 'Rabbimiz! Firavun ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servet verdin. Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye mi?..."

Hz. Musa'nın duası, Firavun ve adamlarının yararlarını istemeye yöneliktir. Dünya hayatında sahip oldukları ihtişam ve servetin onları şımarttığını ve bu sebeple sapıklıkta ısrar ettiklerini hatta bu imkânlarını kullanarak insanları hak yoldan alıkoyduklarını düşünüyordu. Onlar bu imkânlardan mahrum kalır da açlık ve yoksullukla karşı karşıya kalacak olsalar belki o zaman kendilerini sorgular ve iman ederler.

"(Allah) **buyurdu ki: 'İkinizin de duası kabul edildi. O halde doğru yolda devam edin ve bilmeyenlerin yoluna uymayın."**

Dua eden her ne kadar Musa idiyse de Harun da duaya ortaktı. O da Firavun'un adamları hakkında aynı şeyi düşünüyordu. Bu sebeple yüce Allah, ikisinin dualarının kabul edildiğini haber vermektedir.

A'râf sûresinde Firavun ve taraftarlarının başına gelen musibetler sıralanmaktadır. (A'râf 133-135). Başlarına gelen her bir musibetten sonra Hz. Musa'ya bu musibetin kaldırılması için dua etmesini ve musibet kalktığı takdirde İsrailoğulları'nın göç etmelerine müsaade edeceklerini söylemiş, fakat her defasında sözlerini tutmamışlardır. Artık akıllanıp iman etmeyecekleri kesin olarak ortaya çıktığında ise Kızıl denizde boğulmuşlardır.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ
فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ
قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا
مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ
﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ
كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

90. **Nihayet İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak için peşlerine takıldılar. Nihayet boğulmak akıbeti Firavun'u derdest edince , "İsrailoğulları'nın inandıklarından başka tanrı yoktur, ben buna kesin olarak inandım. Artık ben de teslim olanlardanım" dedi.**

91. **Şimdi mi? Oysa sen daha önce hep isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.**

92. **Ardından gelenlere bir ibret olsun diye bugün cesedini kurtaracağız.** (Böyle de olsa,) **hakikat insanların çoğu, kendilerine sunduğumuz ibretleri umursamazlar.**

93. **Andolsun, İsrailoğulları'nı gerçek bir şekilde yerleştirdik ve onları temiz, hoş nimetlerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar ihtilafa düşmediler. Elbette kıyamet günü Rabbin, ihtilaf ettikleri şeyler hususunda aralarında hüküm verecektir.**

Hz. Musa, kendisine inanan İsrailoğulları'yla birlikte Mısır'ı terk edip kaçıyor ve Firavun, ordusuyla birlikte onu kovalıyordu. Denize yaklaştıklarında aralarındaki mesafe kısalmış, Hz. Musa'nın beraberindekiler, *"işte şimdi yakalandık"* demişlerdi. Hz. Musa, *"hayır, Rabbim benimle beraberdir, bana yol gösterecektir"* dedi. Hz. Musa'ya, âsâsıyla denize vurması emredildi ve deniz ikiye ayrıldı. İsrailoğulları denizi geçtiler. Firavun ve ordusu denizi geçmek üzere onları takip ederken dağ gibi bölünmüş olan denizin iki parçası üzerlerine kapanmaya başladı. (Şuara 26/61-65). Boğulmayla karşı karşıya gelen Firavun, daha önce kendisini rab ilan eden, yıllardır iman etmiş İsrailoğulları'na her türlü zulmü yapmış olan ve ordularıyla çevreye korku salmış olan döneminin süper gücü o zalim, **"İsrailoğulları'nın inandıklarından başka tanrı yoktur, ben buna kesin olarak inandım. Artık ben de teslim olanlardanım"** dedi. Ama iş işten geçmişti. Can boğaza dayandıktan sonra pişman olmanın; tövbe etmenin hiçbir yararı yoktur. **"Şimdi mi? Oysa sen daha önce hep isyan etmiş ve bozguncülardan olmuştun."** Zamanında tövbe edecektin. *"Kötülükleri işleyip de içlerinden birine ölüm gelip çattığında 'işte şimdi tövbe ettim' diyen kimseler için tövbe yoktur. Kâfir olarak ölenler için de yoktur. Onlar için acıklı bir azap hazırladık."* (Nisa 4/18).

"Ardından gelenlere bir ibret olsun diye bugün cesedini kurtaracağız. (Böyle de olsa,) **hakikat insanların çoğu, kendilerine sunduğumuz ibretleri umursamaz.**"

Mısır halkı olan Kıptîler, Firavunların yenilmez olduklarına, öldüklerinde de ebedilik yurduna intikal ettiklerine ve ölümleriyle yeni bir hayata başladıklarına inanırlardı. Bu sebeple saray adamları, halkın gözünü boyayıp kandırmak için Firavunlardan biri öldüğünde onlara ehramlarda odalar yaptırır, elbiseleri, yiyecekleri ve görkemli özel eşyaları onlarla birlikte buralara yerleştirirlerdi. (İbnu Âşûr, VI/XI, 279). Oysa İsrailoğulları'nı takip eden bu Firavun'un boğularak ölmesi ve cesedinin orta yerde görülmesi, uydurdukları bu senaryoların bir aldatmacadan ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Artık saray erkânı, firavunların başka bir yurda intikal ettiğini, göğe yükseltildiğini ve Ehramlara yerleştirdikleri elbise ve yiyecekleri kullandığını söyleyemeyeceklerdi. İlah olduğunu ileri süren Firavun'un cesedi, boğulan askerlerin cesetleri gibi orta yerde atılı duruyordu. Büyü bozulmuştu.

Günümüzde Cebeleyn mevkiinde mumyalanmadığı halde hiç bozulmamış üç bin yıllık bir cesedin bulunduğu ve bu cesedin British Museum'a götürülerek orada muhafaza edildiği söylenir. Mısır'da firavunların cesetleri mumyalanarak muhafaza edilirdi. Oysa bu ceset mumyalanmadığı halde bozulmadan günümüze gelmiştir. İşte bu cesedin, âyette sözü edilen Firavun'a ait ol-

duğu, âyette anlatıldığı gibi bir mucize eseri olarak muhafaza edildiği ileri sürülür. (Ömer Faruk Harman, "Firavun", DİA, XIII, 120; Karaman ve arkadaşları, Kur'ân Yolu, III, 142).

Bizce bu iddia birkaç yönden tutarsızdır. Şöyle ki:

a.) Âyetten anlaşılan, cesedin o dönemde kurtarıldığıdır. Yani Firavun'un cesedi, zırhlı olduğu için denizin dibine çökmesi gerekirken dalgalar onu denizin kenarına, yüksekçe bir yere atmış ve sonradan oraya gelenler cesedi görmüşlerdir.

b.) Eğer ceset görülmemiş olsaydı, Firavun'un ebedilik yurduna intikal ettiği orada güzel bir hayat sürdüğü iddia edilir yahut göğe yükseltildiği söylenir de Firavun daha da efsaneleşirdi.

c.) Firavun'un tanrı olmadığı, firavunlar hakkında ileri sürülenlerin uydurma olduğunun o günün insanları açısından bilinmesi ve bundan ibret alınması, 3000 yıl sonra ortaya çıkıp insanların ibret almalarından çok daha önemlidir. Çünkü günümüzde firavunlar hakkında ileri sürülen ve o gün için insanların firavunlar hakkında farklı düşünmelerine sebep olan efsanelere inanan zaten bulunmamaktadır.

d.) Günümüzde bulunan cesedin, sözü edilen Firavun'a ait olduğunu ispatlayacak bir delilimiz yoktur. Bu sebeple bulunan cesedin bu âyette anlatılanları ispatlayan bir mucize olarak nitelememiz mümkün değildir. Çünkü mucize dediğimiz şey apaçıktır ve reddedilmesi mümkün olmayan bir delildir.

Âyetteki **"ardından gelenlere ibret olsun diye**..." ifadesi, bu görüşü ileri sürenler tarafından mesnet olarak görülebilir. Oysa *ardından gelenler* ifadesi, şu veya bu şekilde kendisiyle bağı bulunanlar için kullanılır. Bu sebeple, o bölgede yaşayan ve firavunlar hakkında ileri sürülen efsanelerle şu ya da bu şekilde ilişkisi bulunanları anlatır. İbnu Aşur, bu ifade ile Firavun'la birlikte olmayan vezirlerin, kâhinlerin ve boğulan Firavun'dan sonra tahta geçecek olan firavunların kastedildiğini söyler. (İbnu Aşur, VI/XI, 279). Kaldı ki cesedin mumyalanmamış olması, mutlaka boğulmuş olan Firavun'a ait olduğunu göstermez. İklim ve gömüldüğü yerin koşulları nedeniyle bozulmaktan korunmuş olan nice ceset vardır. Zaten sözü edilen ceset de denize 300 km.lik mesafedeki bir kazıdan çıkarılmıştır. (Ali Murat Güven, "Zamanda Yolculuk" Yenişafak Gazetesi, 20 Kasım 2005. Yazarın British Museum Eski Mısır Eserleri Bölümü yetkilisi Arkeolog Derek A.Welsbv'dan aldığı cevabi yazı).

Firavun ve ordularının suda boğulmaları Aşura günü idi. Bu sebeple Yahudiler söz konusu günde oruç tutarlardı. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Yahudilerin bu günde oruç tuttuklarını görmüş ve ashabına: *"Siz, Musa'ya daha yakınsınız; bu gün oruç tutun"* buyurmuştur. (Buhârî, 4680)

"Andolsun, İsrailoğulları'nı gerçek bir şekilde yerleştirdik ve onları temiz, hoş nimetlerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar ihtilafa düşmediler. Elbette kıyamet günü Rabbin, ihtilaf ettikleri şeyler hususunda aralarında hüküm verecektir."

İsrailoğulları Hz. Yusuf döneminde Mısır'a göç etmişlerdi. Yaylalık bir yere yerleşen İsrailoğulları zamanla şehre gelmişlerdi. Mısır'a gelişlerinin üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra Mısırlılar tarafından horlanmış ve ayak işlerinde kullanılır olmuşlardı. Nüfusları arttıkça firavunlar, ileride ayaklanır yahut düşmanla işbirliği yaparlar diye çeşitli bahaneler ileri sürülerek zaman zaman erkek çocuklarını öldürmüşlerdi. Bu sebeple İsrailoğulları için Mısır'da hayat çekilmez hale gelmişti. Hz. Musa onları firavunların zulmünden kurtardı, Tih çölüne yerleştirdi. Burada hem özgürdüler hem de emniyette idiler. Hz. Musa onları buraya yerleştirdikten sonra kendisine Kitap indirildi. İndirilen Kitap onların birliğini pekiştirmeli idi. Ne var ki zamanla kendi aralarında ihtilafa düştüler.

فَاِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ
فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ
جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾
وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٩٧﴾
فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا
اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴿٩٨﴾

94. Sana indirdiğimizden şüphe ediyorsan, senden önce Kitab'ı okuyanlara sor. Andolsun Rabbinden sana gerçek geldi. O halde sakın şüphe edenlerden olma.

95. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma, yoksa hüsrâna uğrayanlardan olursun.

96. Haklarında Rabbinin sözü gerçekleşenler kesinlikle inanmazlar.

97. Onlara âyetlerin her türlüsü gelmiş olsa da can yakıcı azabı görene kadar (inanmazlar)**.**

98. Keşke iman edip imanı kendisine fayda veren bir kent halkı olaydı... Yûnus'un kavmi hariç; onlar iman ettiklerinde dünya hayatında o alçaltıcı azabı üzerlerinden kaldırdık ve bir süre daha onları yararlandırdık.

Müfessirlerin çoğu 94. âyetteki hitabın Peygamber'e olduğunu söylerler. (Taberî, VII/11.168; Beğavi, II, 368; Kasimî, IX, 3396). Ancak bundan, Peygamber'in kendisine indirilen şeyler hakkında şüpheye düştüğü anlamı çıkmaz. Bu gibi kullanımlar delilleri çoğaltmak sadedinde ve yakinin artması için kullanılır. Hitap Peygamber'e olmakla birlikte asıl hedef alınanlar şüphe içerisinde olanlardır. Arap dilinde bu tür dolaylı anlatım yaygındır. (Bağavî, II, 368; İbnu Âşûr, VI, 11/284; Kasimî, IX, 3396). Taberî, Peygamber'in, *"benim ne şüphem vardır ne de başkasına sorarım"* buyurduğunu nakleder. Âyet şart cümlesi şeklinde dile getirilmiştir. Şart cümleleri şart koşulanın mutlaka vuku bulduğunu anlatmaz, *"şayet şüphen varsa şöyle yaparsın"* anlamındadır. (Râzî, XVII, 160).

Bazıları da özellikle 95. ayette dile getirilen **"Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma**" ifadesini ileri sürerek bunun bir peygamber için mümkün olmadığını dolayısıyla hitabın diğer insanlara olduğunu söylemektedir. (Muhammed Esed, I, 414).

"Haklarında Rabbinin sözü gerçekleşenler kesinlikle inanmazlar."

Bu ayette, dünyevi cezayı hak etmiş olanlar kastedilmektedir. İnsan, bu dünya hayatında cezalandırılanlara bir müddet daha verilmiş olsaydı belki iman ederlerdi, diye düşünebilir. Tüm zamanları kapsayan yüce Allah'ın bilgisi bunların hiçbir şekilde iman etmelerinin mümkün olmadığını haber vermektedir. Bu şekilde cezalandırılanlar, iman etmelerinden kesin olarak ümit kesilmiş olanlardır. "**Onlara âyetlerin her türlüsü gelmiş olsa da can ya-**

kıcı azabı görünceye kadar (inanmazlar)**.”** Bu sebeple bu gibi kimselerin mucize isteklerine de aldırış edilmez.

“Keşke iman edip imanı kendisine fayda veren bir kent halkı olaydı... Yûnus’un kavmi hariç; onlar iman ettiklerinde dünya hayatında o alçaltıcı azabı üzerlerinden kaldırdık ve bir süre daha onları yararlandırdık.”

Firavun, iş işten geçtikten, azap gelip çattıktan ve yaşama umudu bütünüyle tükendikten sonra iman etmişti. Ne var ki bu şekildeki imanın bir faydası yoktur. Hz. Yûnus’un kavmi ise bu duruma düşmemişti. Onlar, helak olmaları yaklaşırken ve henüz yaşama umutları varken inanmışlardı.

Nakledilir ki, Hz. Yûnus’un kavmi Ninova’da yaşıyordu. Güçlü bir kavim idiler. Çevre kavimlere saldırıyor, onları öldürüyor ve mallarını yağmalıyorlardı. Hz. Yûnus bu yaptıkları sonucunda Allah’ın kendilerini çetin bir azapla cezalandıracağı konusunda onları uyardı. Hz. Yûnus’un dediklerine aslında inanıyorlardı; ama zulümlerine de devam ediyorlardı. Hz. Yûnus aralarında olduğu müddetçe cezalandırılmayacaklarını düşünüyorlardı. Hz. Yûnus onlara bir süre belirledi ve bu süre içerisinde zulümlerinden vazgeçmedikleri takdirde cezalandırılacaklarını söyledi. Süre dolmadan Hz. Yûnus onlardan umudunu kestiği için Ninova’yı terk etti. Kendilerine tanınan süre dolmamıştı; ama Hz. Yûnus’un oradan ayrılmasından endişe ettiler. Bu sebeple de vakit geçirmeden iman ettiler. Nakledildiğine göre günlerce pişmanlıklarını dile getirerek Allah’a yalvardılar. Allah da tövbelerini kabul etti. (Taberî, VII/11.170).

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ
كُلُّهُمْ جَمِيعًاۜ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾
وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ
عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَمَا تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ

يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْۜ قُلْ فَانْتَظِرُٓوا
اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجّ۪ي رُسُلَنَا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
كَذٰلِكَۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٣﴾

99. Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi toptan iman ederdi. Durum bu iken sen mi inanmaları için insanları zorlayacaksın?

100. Allah izin vermedikçe hiçbir kimse inanacak değildir; O, akıllarını kullanmayanların üzerine alçaklık ve pislik yağdırır.

101. De ki: "Bakın göklerde ve yerde neler var?" Heyhat, deliller ve uyarılar iman etmeyen bir topluluğa fayda vermez.

102. Yoksa onlar, kendilerinden öncekilerin (felaket) **günlerinin bir benzerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Bekleyin bakalım; ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."**

103. Sonra da elçilerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte böyle, üzerimize bir borç olarak iman edenleri kurtarırız.

Peygamber (s.a.v.), büyük bir arzu ile insanların iman etmelerini istiyordu. Öyle ki her vesileye başvurup onları iman etmeye zorlamayı bile arzu ediyordu. Âyet, Peygamber'in bu tür isteklerine karşı bir uyarıdır. Allah dileseydi hepsini de iman edecek ve imandan başka bir yolu seçemeyecek şekilde yaratırdı. Ama O'nun hikmeti, insanların bu konuda serbest olmasını diledi; isteyen iman eder isteyen de inkâr eder. Bu konuda insan tamamen serbest bırakılmıştır. Ardından gelen âyette, **"Allah izin vermedikçe hiçbir kimse inanacak değildir"** cümlesinden sonra **"O, akıllarını kullanmayanların üzerine alçaklık ve pislik yağdırır"** cümlesinin gelmiş olması da bu söylediğimizi desteklemektedir. Buna göre, Allah akıllarını kullanmayanların iman etmesine izin vermemektedir. Allah iman etmenin de etmemenin de kurallarını ortaya koymuş, insana da akıl ve irade vermiş ve insanı dilerse imanı dilerse inkârı seçmekte muhayyer bırakmıştır. İnsana bu çerçeveyi çizen yüce Allah'ın kendisidir. Bu sebeple iman etmek de inkâr etmek de O'nun izni çerçevesindedir.

Takip eden âyetler de bu anlamı ifade etmektedir. Şöyle ki:

"Bakın göklerde ve yerde neler var?" denilirken insanlar, düşünmeye; önlerine serilmiş olan kâinat kitabını okumaya, üzerinde düşünmeye, ibret almaya ve bunun üzerinden iman etmeye çağırılıyorlar. Ardından iman etmeyenlerin akıllarını kullanmadıkları ve uyarılara aldırmadıkları anlatılıyor.

"Yoksa onlar, kendilerinden öncekilerin (felaket) **günlerinin bir benzerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Bekleyin bakalım; ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."**

Ortaya konulan deliller ve uyarılar bir fayda vermiyorsa, bunun sonucu dünya hayatında da cezadır. Önceki kavimler de ortaya konan delillere aldırmamış ve uyarılara kulak asmamışlardı. Allah'ın toplumlara hâkim kıldığı kanunlar işlemeye devam edecektir. Öncekiler nasıl cezalandırılmışsa aynı durumda olan Mekke müşrikleri de daha sonra gelecek olan benzerleri de cezalandırılacaklardır.

"Sonra da elçilerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte böyle, üzerimize bir borç olarak iman edenleri kurtarırız."

Aralarında peygamber bulunduğu halde bir toplum dünyevi ceza ile helak edilmez. Eğer o toplum cezalandırılacaksa peygamber ve peygamberin izinden giden mü'minler bir şekilde o toplumdan uzaklaştırılır ve sonra o toplum helak edilir.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
اِنْ كُنْتُمْ ف۪ي شَكٍّ مِنْ د۪ين۪ي فَلَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذ۪ي يَتَوَفّٰيكُمْۚ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۚ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ
وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾

وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَٓادَّ
لِفَضْلِه۪ۜ يُص۪يبُ بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ
يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ
وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا۬ عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍۜ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ
مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿١٠٩﴾

104. **De ki: "Ey insanlar! Şayet dinim konusunda bir kuşku içindeyseniz** (şunu biliniz ki) **ben, Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam; aksine, sizin hayatınıza son verecek olana taparım. Ben ancak, iman edenlerin ilki olmakla emrolundum.**

105. (Ve şununla da emrolundum)**: Yüzünü dosdoğru dine çevir ve sakın müşriklerden olma.**

106. **Sakın Allah'ın yanı sıra kalkıp da sana fayda yahut zarar veremeyecek olan şeylere yakarıp çağrıda bulunma! Çünkü o zaman zalimlerden olursun.**

107. **Şayet Allah sana herhangi bir zarar dokunduracak olsa O'ndan başka o zararı önleyecek hiçbir güç yoktur; eğer sana bir hayır dileyecek olsa bu lütfunu engelleyecek hiç kimse olmaz. O, elbette lütfu ihsanını kullarından dilediğine ulaştırır. Çünkü O çok bağışlayan, çok merhamet edendir.**

108. **De ki: "Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir; artık doğru yolu seçen, kendisi için seçmiştir ve o doğrudan sapan da kendi aleyhine sapmıştır! Ben sizden sorumlu değilim."**

109. **Sana vahyedilene uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. Çünkü O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.**

Sûre bu âyetlerle son bulmaktadır. Sûrenin sonunda bütün insanlara Peygamberimizin dili üzere seslenilmektedir: Peygamberliğime dair size sundu-

ğum apaçık delillere rağmen hala getirdiğim din konusunda şüpheniz devam ediyorsa bilin ki ben asla Allah'tan başkasına tapmam.

Dini tebliğ konusunda peygamberlerin takip ettikleri aşamalar vardır. Ama her peygamberin ilk çağrısı, sadece Allah'a kulluk etmektir. Bu sebeple sadece Allah'a kulluk etme konusunda herhangi bir taviz, daha açık bir ifade ile bu meseleyi erteleme diye bir şey söz konusu olamaz.

Peygambere iman edenler de şu veya bu taleplerini mevcut şartlar ve sebeplerle erteleyebilirler; ama sadece Allah'a kulluk etmeyi asla erteleyemezler. Ayrıca diğer insanlarla aralarındaki bu temel farkı dile getirmek durumundadırlar: **"Ben ancak, iman edenlerin ilki olmakla emrolundum."**

İman eden kişi benliğiyle doğru dine yönelir ve şirkle olan bütün bağlarını koparır.

"Sakın Allah'ın yanı sıra kalkıp da sana fayda yahut zarar veremeyecek olan şeylere yakarıp çağrıda bulunma! Çünkü o zaman zalimlerden olursun."

Önceki âyette şirk reddedilmişti. Bu âyette insanlar arasında en yaygın şirk çeşidi dile getirilmektedir ki o da Allah'tan başkasının insana fayda veya zarar verebileceğine inanılması ve bu sebeple de o başkasına dua edip yalvarılmasıdır. Bir başkasının doğal yollarla kendisine fayda yahut zarar verebileceğine inanması elbette kişiyi müşrik yapmaz. Bunun beşer gücünü aşan yollardan olabileceğine inanması onu müşrik yapar. Mesela, kişinin gıyabında telefon etmek, mektup yazmak, faks çekmek, biriyle haber göndermek vs. gibi doğal yolların dışında o kişiden istekte bulunmak böyledir.

Zarar yahut yarar verme yetkisine sadece Allah sahip olduğuna göre, dua da O'na yapılmalıdır: **"Şayet Allah sana herhangi bir zarar dokunduracak olsa O'ndan başka o zararı önleyecek hiçbir güç yoktur; eğer sana bir hayır dileyecek olsa bu lütfunu engelleyecek hiç kimse olmaz. O, elbette lütfu ihsanını kullarından dilediğine ulaştırır. Çünkü O çok bağışlayan, çok merhamet edendir."**

Normal şartlarda Allah'ın bir insana zarar vermeyi istemesi yahut fayda vermeyi dilemesi, O'nun evrene hâkim kıldığı kanun ve kurallar çerçevesindedir. Allah zarar için de fayda için de sebepler kılmıştır. Kişi o sebepleri yerine getirdiği takdirde bu sebeplerin sonuçlarıyla karşılaşır. Onun evrene hâkim kıldığı bu kanun ve kurallara engel olabilecek hiçbir güç yoktur.

"De ki: 'Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir; artık doğru

yolu seçen, kendisi için seçmiştir ve o doğrudan sapan da kendi aleyhine sapmıştır! Ben sizden sorumlu değilim."

Sûre boyunca getirilen deliller, geçmiş peygamberlerden verilen örnekler, insanların özgür iradeleriyle karar vermeleri içindir. Allah, merhamet ve lütfunun bir sonucu olarak insanlara rehberlik etmektedir. Artık insanlar kendi özgür iradeleriyle kararlarını vereceklerdir: Doğru yolu seçen kendisi için seçmiş ,doğru yoldan sapan da kendi aleyhine sapmıştır.

Verdiği bu mesajla âyet, sûrenin tamamının bir sonucu ve özeti mahiyetindedir.

İnsanlar ister kendi özgür iradeleriyle doğru yolu seçsinler isterse bu özgür iradeleriyle doğru yoldan sapsınlar Peygamber, hak bildiği bu yolda yürümeye devam edecektir:

"Ve sana vahyedilene uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. Çünkü O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

11.
Hûd Sûresi

Mekke döneminin son bir yılında, Yûnus sûresinden sonra Yûsuf sûresinden önce indirilmiştir. 12, 17 ve 114. âyetlerinin Medine'de indirildiği söylenir. 123 âyettir.

Üslup ve içerik olarak Yûnus sûresinin devamı gibidir. Bu sûrede de Yûnus sûresinde olduğu gibi başlıca tema, Allah'ın iradesinin peygamberleri aracılığıyla vahyedildiği gerçeği ve peygamberlik olgusunun geçmiş toplumlardaki tezahürüdür. Ancak bu sûrede müşriklere yöneltilen uyarılar daha şiddetlidir. Bu ise sûrenin indirildiği sıralarda müşriklerin Müslümanlara baskılarını daha da arttırdıklarını göstermektedir.

Ayrıca Yûnus sûresinde değinilip geçilen önceki peygamberlere ilişkin kıssaların bazıları bu sûrede oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmakta ve insanlar arasında cereyan eden gerçek ilişkilerin altı özellikle çizilerek bu kıssalar değişik açılardan dikkatlere sunulmaktadır.

Sûrede Hud (a.s.)'ın kıssası yer aldığından ismi de bu şekilde konmuştur. Hz. Hûd, Arap yarımadasında yetişen bir peygamberdir. Kitab-ı Mukaddes'te kendisinden söz edilmez.

Sûre hece harfleriyle başlamakta, böylece Kur'ân'ın meydan okumasına gönderme yapılmaktadır. Söz konusu harflerin hemen ardından Kur'ân'ı öven ve muarızlara meydan okuyan âyetlerin gelmesi de işbu sebepledir.

Sûrenin sonlarına doğru Allah'tan başkasına tapmaktan sakındırma, Peygamber'in uyarıcı olduğu, ölümden sonra insanların yeniden diriltilmesi, Allah'tan hiçbir şeyin gizlenemeyeceği, insanların, yaptıklarının karşılığını görecekleri gibi konular sıralanmakta ve bu konulara ışık tutan kıssalara yer verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ اَلَّا
تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ اِنَّنِي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ
ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ
﴿٣﴾ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. **Elif-lâm-râ. Bu, öyle bir kitaptır ki her şeyi yerli yerince yapan ve her şeyden haberdar olan** (Allah) **tarafından âyetleri muhkem kılınmış, sonra da açıklanmıştır.**
2. **Allah'tan başkasına tapmayasınız diye. Ben sizin için, O'nun tarafından bir uyarıcı ve müjdeciyim.**
3. **Ve Rabbinizden bağışlanma dileyesiniz diye. Sonra da O'na tövbe edin ki belirlenmiş bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın ve her iyilik yapana iyiliğinin karşılığını versin. Şayet yüz çevirirseniz kesin olarak zorlu günün azabının başınıza gelmesinden endişe ediyorum.**
4. **Dönüşünüz Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter.**

Âyetlerin muhkem kılınmış olmasının ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bu ifadeyle Kur'ân'ın emir ve yasaklarının kastedildiğini, âyetlerin açıklanmış olması ifadesiyle de bu emir ve yasakların mükâfat ve cezalarının kastedildiğini söylerken bazıları muhkem kılınmasını, kendisinden sonra onun hükümlerini neshedecek bir kitabın olmamasıyla izah etmiştir. Ancak yaygın olan ve birçok müfessir tarafından tercih edilen görüş, bununla âyetlerinin sağlam olduğu, bir bozulma ve değişime maruz

kalmadığı ve onlara bâtılın karışmadığı şeklindedir. Buna göre, Kur'ân'ın lafızları sağlamdır ve anlamları da Allah tarafından açıklanmıştır. (Taberî, VI, 620-621; İbnu Kesir, II, 572; Kurtubî, IX, 5).

Sûrelerin başındaki harflerin Kur'ân'ın icazıyla ilgili olduklarına Bakara sûresinin ilk âyetinin tefsirinde dikkat çekmiştik. Burada da Kur'ân'ın Allah katından geldiği belirtilerek onun icazına gönderme yapılmıştır.

Bundan sonraki âyetlerde Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin niçin muhkem kılınıp açıklandıkları, kısaca Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş nedenleri anlatılmaktadır:

"Allah'tan başkasına tapmayasınız diye. Ben sizin için, O'nun tarafından bir uyarıcı ve müjdeciyim."

Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş amacı, tevhit inancını pekiştirmektedir. Önceki kitapların da ilk ve temel amacı bu idi: Başkasına değil sadece Allah'a kulluk etmek. Önceki kitapların mensupları bu amacı yitirdiler. İnananlara rehberlik olsun diye Kur'ân-ı Kerim'de önceki kitap mensuplarının bu amaçtan sapmaları; müşrik Arapların Allah'a ortak koşma şekilleri, ortak koşmalarının altında yatan neden ve bakış açıları ayrıntılı bir şekilde dile getirilmektedir. Ta ki iman edenler bu yollara sapmasınlar. Bu sebeple Müslümanların, şirk unsurlarını bizzat Kur'ân-ı Kerim'den öğrenmeleri gerekir.

Peygamber'in görevi Allah'tan gelen vahyi insanlara tebliğ etmektir; yoksa insanları gelen vahye inanmaya zorlamak değildir. Peygamber, iman eden ve iyilik yapanları mükâfatla müjdelediği için beşir/müjdeleyici ve inanmayanlarla kötülük işleyenleri Allah'ın azabı konusunda uyardığı için de nezir/uyarıcı olarak nitelendirilmiştir.

"Ve Rabbinizden bağışlanma dileyesiniz diye. Sonra da O'na tövbe edin ki belirlenmiş bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın..."

Kur'ân'ın indiriliş amaçlarından biri insanların Allah'tan bağışlanma dilemelerini ve tövbe etmelerini sağlamaktır. Allah'tan bağışlanma dilemek anlamına gelen istiğfar ile tövbenin aynı anlamda olduğunu söyleyenler olmuştur. Buna göre, burada istiğfar geçmiş günahlardan bağışlanma dilemeyi; yani geçmiş günahlar için tövbe etmeyi, tövbe ise gelecekte işlenecek günahlar için bağışlanma dilemeyi anlatmaktadır. Bazıları ise kelimelerin sözlük anlamlarını göz önünde bulundurarak istiğfarın, geçmiş günahlardan bağışlanma dilemeyi; tövbenin ise Allah'a itaate yönelmeyi ifade ettiğini söylemişlerdir.

Müfessirler, **"belirlenmiş bir süreye kadar"** sözüyle ölümün kastedildiğini söylemektedir. Buna göre, Allah'tan bağışlanma dileyerek O'na itaate yö-

nelenlere yüce Allah bu dünya hayatında da mutlu bir hayat sürmelerini sağlayacaktır. Dünya hayatıyla ilgili emir ve yasakların öncelikli amacı, dünya hayatında adalet kurallarına dayalı, insanların hak ve hukuklarının gözetildiği, bireylerin birbirlerine destek olduğu ve birbirlerini sevdiği ve gözettiği mutlu bir toplumun kurulup bunun devam ettirilmesidir.

Günümüz müfessirlerinden Mevdûdî âyetin bu kısmının tefsirinde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "*Buradaki güvence, şeytanın bu dünyaya tapan akılsızların kalbine, 'dindarlık, gerçi insanı Ahiret'te felaha ulaştırır ama dünya hayatını harap eder' şeklindeki batıl fikrini bertaraf etmek için verilmiştir. Allah mü'minleri temin etmektedir ki rahmet ve bereketini kendisinden korkan insanlar üzerinde tecelli ettirecek, onları mutluluk ve barış içinde yaşatacak, onurlandıracak ve her yerde saygın kılacaktır. Aynı şey Nahl: 97'de de biraz farklı biçimde zikredilmiştir: 'Erkek olsun, kadın olsun, mü'min olarak kim salih bir amelde bulunursa hiç şüphesiz biz onu güzel bir hayatla yaşatırız ve onların karşılıklarını yaptıklarının en güzeliyle muhakkak veririz.' Böylece Allah, şeytan ve bağlılarının, dindarlığın hakkı ve doğruluğu seçenleri kaçınılmaz olarak ızdıraba, belaya ve zorluklara sürüklediği yolundaki teorisini kesin biçimde reddetmektedir. Ve temin etmektedir ki O kendisine inanıp doğru yaşayanların hayatını hem bu dünyada hem de ahirette felaha ulaştıracaktır. Bilinen bir tecrübedir; gerçek ruh huzurunu tadanlar, onurlu ve saygın bir hayat yaşayanlar, yalnızca Allah'tan korkanlar, nefsini temizleyenler, iş ve ilişkilerinde dürüst ve cömert olanlar, günahlardan uzak bulunanlardır.*" (Mevdûdi, II, 350-351).

Buradaki *mutlu hayat vaadi* tek tek bireyler ile değil, daha çok iman eden toplumla ilgili olduğunu düşünmek daha yerinde olur.

Allah'ın emirlerine uyanların asıl mükâfatı ise öbür hayattadır. Emirlerine karşı çıkanların asıl cezaları da yine orada olacaktır.

"Dönüşünüz Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter."

İnsanlara yaptıklarının karşılığının verileceği günde, yani mahşer gününde dönüş Allah'adır. Allah orada insanları hesaba çekecek ve emirlerine karşı gelenleri çetin bir azapla cezalandıracaktır. İtaat edenleri ise mükâfatlandıracaktır. Her şeye güç yetiren Allah'ın gücü buna da yeter.

İnsanları hesaba çekecek ve onlara ceza yahut mükâfat verecek olan Allah'tır. Ne müşriklerin taptıkları o putların, ne bir peygamberin ve ne de meleklerin insanları hesaba çekme ve onlara ceza yahut mükâfat verme yetkisi vardır.

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ

صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ

مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا

وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ

مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ

مَا يَحْبِسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ

مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

5. **Bilesiniz ki onlar, O'ndan gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilesiniz ki O, onlar örtülerine bürünürlerken neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir. O, kalplerin içindekilerini bilir.**

6. **Yerde yürüyen hiçbir hayvan yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın ve O, her birinin karar kıldığı yeri de gittiği yeri de bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.**

7. **Hanginiz daha iyi davranacak diye sizi sınamak için arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Onlara, "Siz öldük-**

ten sonra tekrar diriltileceksiniz" dersen o inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" diyecekler.

8. Uğrayacakları azabı belirlenmiş bir zamana kadar ertelersek, "Ona engel olan nedir ki?" derler. Bilin ki azabın kendilerine gelip çattığı gün artık onlardan geriye çevrilmez. Ve o alay ettikleri şey de kendilerini çepeçevre kuşatmış olur.

Kimler kendilerini gizlemeye çalışıyordu? Münafıklar mı yoksa müşrikler mi? Kimden kendilerini gizlemeye çalışıyorlardı? Allah'tan mı yoksa Peygamber'den mi? Niçin kendilerini gizlemeye çalışıyorlardı? Utanılacak bir şey yaptıkları için mi, Peygamber'e olan kinleri sebebiyle kendisiyle karşılaşmamak için mi yahut Kur'ân'ı duymamak için mi?

Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bizim anladığımız, iki büklüm olarak ve örtülere bürünerek Allah'tan birtakım şeyleri gizleyeceklerini sanmalarıdır. İnsan birtakım şeyleri gizleme çabasında olunca psikolojik olarak böyle davranışlar sergiler. Söz konusu davranışlar; bilinçli olarak yapılan davranışlar değildir.

Allah'tan birtakım şeylerin gizlenebileceğine nasıl inanabiliyorlardı? Bilinçli olarak böyle inandıklarını söylemek zordur. Burada anlatılan bilinçli olarak ve tasarlanarak, doğruluğu ölçülüp biçildikten sonra yaptıkları davranışlar değildir. Allah'ı hakkıyla takdir etmemekten ve Allah inancını diri ve güçlü bir şekilde taşımamaktan kaynaklanan davranışlardır. İşte âyet, Allah'tan hiçbir şeyin gizlenemeyeceğini ve herkesin bu bilinci sürekli diri tutması gerektiğini anlatmaktadır. Allah, gizli ve açık yapılanları bildiği gibi kişinin, içinde sakladığı niyetlerini de bilir.

"Yerde yürüyen hiçbir hayvan yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın ve O, her birinin karar kıldığı yeri de gittiği yeri de bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır."

Âyet, bir önceki âyette anlatılanı pekiştirmektedir. Allah'tan hiçbir şey gizlenemez. O, kendisinden birtakım şeyleri gizleme çabası içerisinde olanlar dâhil yeryüzünde dolaşan, muhakemeden yoksun ve bu sebeple de çaresiz olan hayvanların rızkını bile vermekte, yapıp ettiklerini; nereye gittiklerini, nerede durduklarını, ne yiyip ne içtiklerini, nerede yaşayıp nerede öldüklerini, hâsılı geçmişlerini ve geleceklerini hiçbir ayrıntı dışarıda kalmaksızın hepsini bilmektedir. Zaten bütün bunlar O'nun takdir ve yaratmasıyla gerçekleşmektedir ve bütün bunlar, kader defterinde açık bir şekilde yazılı bulunmaktadır. Hayvanların bu gibi durumlarını bilen Allah, sınamak için yarattığı insanların içlerinde gizlediklerini elbette bilir.

"Hanginiz daha iyi davranacak diye sizi sınamak için arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur..."

Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmazdan önce Arş'ı su üzerinde idi. Yani göklerle yer yaratılmazdan önce Arş yaratılmıştı. Arş'ın yaratılmasından sonra su yaratılmış, bilahare de altı günde/evrede gökler ve yer yaratılmıştır.

Bu tür gaybî konularda benimsediğimiz yol, onlara öylece inanmak, tahmini yorumlara sapmamaktır. Bu sebeple Arş'ın mahiyeti neydi? Arş ve su arasında bir boşluk var mıydı? Su, evren boşluğunun tamamını kapsıyor muydu, kapsamıyor muydu türü sorulara cevap arama ihtiyacı duymuyoruz. Bu konularda birtakım rivayetler nakledilmişse de söz konusu rivayetler de inanç konularında güvenilecek düzeye ulaşmamışlardır.

Âyette göklerle yerin insanların sınanmaları için yaratıldıkları anlatılmaktadır. Şayet bu evrende sınanacak bir varlık, yani insan yaratılmamış olsaydı, evren de boşuna yaratılmış olurdu. O halde evrende olup biten her şey, şu veya bu şekilde insanın sınanmasıyla ilgilidir.

"Onlara, "Siz öldükten sonra tekrar diriltileceksiniz" dersen o inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" diyecekler."

Arap dilinde sihir, olmayan bir şeyi olmuş göstermek, gözü yanıltarak hayal görmesini sağlamak gibi anlamlarda kullanılır. Yaygın anlamlarından biri ise söz söyleme sanatıyla ilgilidir. Güzel ve etkileyici ifadelerle muhatabı yanıltarak gerçek olmayan bir şeyi ona kabul ettirme başarısını gösteren söz için de sihir kelimesi kullanılır. Sihrin bu anlamları göz önünde bulundurulduğunda Peygamber'in ölümden sonra dirilişten söz etmesine karşılık bunun sihir olduğunu söylemek sûretiyle, olmayan bir şeyle insanları aldatıp korkuttuğunu kastettikleri anlaşılmaktadır. Sihir nasıl gerçekliği olmayan bir şey olup insanları etkisi altına alıyorsa Muhammed'in ahiret ve ceza ile ilgili söylediklerinin de gerçekliği yoktur; ama insanları etkilemektedir.

"Uğrayacakları azabı belirlenmiş bir zamana kadar ertelersek "Ona engel olan nedir ki?" derler..."

Toplumların cezalandırılmaları da kurallara bağlıdır. O kurallar gerçekleşince cezalandırılırlar. Peygamberlerin görevlerinden biri, dünyevi ve uhrevi tehlikelere karşı insanları uyarmaktır. Peygamberimiz de müşrikleri bu konularda uyarmıştır. Ne var ki müşrikler, bu uyarılara karşı inatla karşı koymuş, hatta bu uyarıları alaya almışlardır. Burada onların bu tavrı anlatılmaktadır. *"Böyle bir cezalandırma varsa haydi gerçekleşsin, ne diye erteleniyor ki"* demişlerdir. Ama Allah'ın bütün eylemleri kural ve kaidelere bağlıdır, rastgele değildir. Merhametinin bir gereği olarak insanlara mühlet verir. Eylemlerinin kural ve

kaidelere bağlı olması, kural ve kaidelerin dışına çıkma gücüne sahip olmaması nedeniyle değildir. Bilakis söz konusu kural ve kaideleri koyan kendisidir.

Peygamberler ve onların yolunu takip edenler tekrar tekrar iman etmeyenleri uyarır ve onlara gerçekleri anlatırlar. Cezalandırılmalarının zamanı gelmiş ve cezalandırılma kuralları tam olarak gerçekleşmişse artık cezalandırmaya engel olacak bir güç yoktur.

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا
رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ
اَذَقْنَاهُ نَعْمَاۤءَ بَعْدَ ضَرَّاۤءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ
السَّيِّـَٔاتُ عَنّ۪يۜ اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌۙ ﴿١٠﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿١١﴾

9. Şayet insana tarafımızdan bir nimet tattırır sonra da onu geri alırsak kesinlikle o, son derece ümitsiz ve son derece nankördür.

10. Başına gelen bir sıkıntıdan sonra kendisine bir nimet tattırırsak, "Kötülükler gitti başımdan" der. Kuşkusuz o şımarıktır, kibirlidir."

11. Ancak sabreden ve salih amel işleyenler hariç; onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

İlk iki âyette insanda var olan çarpık bir psikolojiden söz edilmektedir. Buna göre kendisine verilmiş nimetleri yitirdiğinde hemen ümitsizliğe kapılır ve nankörlük eder. Uğradığı felaketler üzerinden kalktığında ise bir daha bu tür felaketlere uğramayacağını sanır. Sebepleri üzerinde düşünmez, ibret almaz ve gururlanıp şımarır.

İnanan-inanmayan her insanın yapısında bu çarpık psikoloji var mıdır? Genelde müfessirler bunun, inanmayanların psikolojisi olduğunu söyler. *"İnsan çok cahildir"*, *"insan çok zalim ve nankördür"* gibi Kur'ânî ifadelerle ve bu

gibi âyetlerde geçen *insan* kelimesiyle inanmayan kimselerin kastedildiğini belirtirler.

Bu tür ifadelerin, inanmayanların anlatıldığı bir siyakta gündeme getirildiği doğrudur. Ancak ne diye inananları da inanmayanları da kapsayan *insan* kelimesi kullanılmıştır? Bizce bu tür kullanışlar, inansın veya inanmasın insan cinsinin olumlu niteliklerinin yanında olumsuz yönlerinin de bulunduğunu anlatan ifadelerdir. Belki fert olarak herkeste bunların tezahür etmediği ve bunların genel anlamda insanların nitelikleri olduğu ileri sürülebilir; ama potansiyel olarak her insanda bu tür eğilim ve nitelikler vardır. Belki şöyle söylemek daha tutarlıdır: İnanmayan insanlarda bunların tezahürleri çok daha belirgindir ve üst düzeydedir. Elbette Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna, gücünün ve ilminin sınırsızlığına vs. gibi Allah'a iman etmenin kapsadığı hususlara ve insanın Allah karşısında son derece âciz ve bilgisinin de Allah'ın bilgisi karşısında son derece dar ve eksik olduğuna iman etmek, potansiyel olarak insanda mevcut olan bu olumsuzlukları törpüler ve onu itidal çizgisine yaklaştırır; ama bütünüyle yok edemez. İnsanın imanı kuvvetlendikçe bu olumsuzluklar kendisinde zayıflar, imanı zayıfladıkça da potansiyel olarak kendisinde bulunan bu olumsuzluklar kuvvet bulur.

Âyetin devamında iman eden ve salih amel işleyenlerin bu olumsuz çarpık psikolojinin dışında oldukları ifade edilirken insan olarak onlarda söz konusu psikolojinin olmadığı değil törpülenip itidal çizgisine çekildiğini anlamak gerekir. Hatta onlarda da bazen bunun tezahürleri görülebilir. Ardından inanmış olan kimseler için bir bağışlanmadan söz edilmiş olması, bu anlattıklarımızı desteklemektedir. Değilse ne diye bir bağışlanmadan söz edilmektedir? Denebilir ki söz konusu olumsuzluklar inanmayanlarda kalıcı ama iman edenlerde arızidir, bazı dönemlerde ve belli ölçülerde geçici olarak ortaya çıkar.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِه۪ صَدْرُكَ
اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌۜ
اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَك۪يلٌ ١٢

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾
فَاِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ
مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

12. **"Kendisine bir hazine indirilmeli veya kendisiyle birlikte bir melek gelmeli değil miydi?" demelerinden dolayı ihtimal ki ruhun daralıyor ve sana vahyolunanın bir kısmını** (tebliğ etmekten) **vazgeçeceksin; ama sen sadece bir uyarıcısın. Her şeye vekil olan ise Allah'tır.**

13. **Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar. De ki: "O halde onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Doğru söylüyorsanız Allah'tan başka yardıma çağırabileceklerinizi de çağırın."**

14. **Size cevap veremiyorlarsa artık şunu anlayın: O, Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık Müslümansınız değil mi?**

15. **Dünya hayatını ve onun şatafatını isteyen herkese orada çabalarının karşılığını veririz ve onlara haksızlık yapılmaz.**

16. **Fakat onlar öyle kimselerdir ki ahirette onlar için ateşten başkası yoktur. Yaptıkları şeyler orada boşuna gitmiştir. Zaten yaptıklarının hepsi batıl idi.**

Burada Peygamber (s.a.v.) bir yandan inkâr edenlerin etkisinde kalmaması için uyarılırken diğer yandan görevini yine eskisi gibi sadakatle yerine getirmesi konusunda uyarılmaktadır.

Müşrikler özellikle ölümden, ölümden sonraki dirilişten, İslâm'a uymayanların ahirette cezalandırılmalarından, putperestliklerinden, putperestliklerinin aşağılanmasından ve taptıkları putların karalanmasından hoşlanmıyorlardı. Bu sebeple işi yokuşa sürüyor ve Peygamber'den, peygamberliğinin ispatı konusunda birtakım isteklerde bulunuyorlardı. İlk âyette isteklerinden ikisi dile getirilmektedir. Bunlardan biri kendisine Allah tarafından bir hazine indirilmesi, diğeri ise kendisiyle birlikte bir meleğin gelip onun bir peygamber olduğunu söylemesidir.

Onlar için servet sahibi olmak çok önemli bir şeydi. Günümüz anlayışında olduğu gibi o zaman da kişinin ne kadar serveti çok ise o kadar önemli bir kişi kabul ediliyordu. Yine din ve peygamberlik gibi konular gündeme gelirken zihinlerine esrarengiz olağanüstülükler geliyordu. Belki de bu isteklerinin temelinde bu zihniyet yatıyordu.

Kuşkusuz, bu isteklerini yerine getirmek Allah için gayet basit bir şeydi. Ama yüce Allah, benzeri olağanüstülüklerle ilgili isteklerinin tamamını reddetmiş, Peygamber'in peygamberliğinin ispatı olarak Kur'ân'ı ileri sürmüştür. Çünkü İslâmiyet belli bir dönemin ve belli bir yörenin dini değildir. Bu tür mucizeler belli bir dönem için ve belli bir bölgeye gönderilmiş önceki peygamberlerin mucizeleridir. Son Peygamber'in peygamberliğinin ispatı, bir nesilden diğerine aktarılabilen ve yeryüzünün her tarafına taşınabilen bir mucize olmalıydı. Çünkü o, bütün insanlara gönderilmiştir.

İster Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemden öncesini anlatan âyetler olsun ister Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki olayları anlatan âyetler olsun mutlaka sonraki dönemlerde yaşayanlara da bu âyetlerin anlatacakları vardır. O halde bu âyetlerin de günümüze anlatacakları şeyler olmalıdır:

Müşriklere hâkim olan materyalist bakış açısı günümüz toplumlarında da yaygındır. Büyük adam olmanın ölçüsü, kişinin sahip bulunduğu servetle ölçülür hale gelmiştir.

Yine din denilince toplumun büyük kesiminin zihnine olağanüstü esrarengizlikler gelmektedir. Oysa din, hayatı düzenlemek üzere gelmiştir.

Peygamber (s.a.v.), müşriklerin baskıları karşısında neredeyse kendisine vahiy edilenin bir kısmını dile getirmez duruma düşecekti. Ama Allah kendisini uyardı; o da kendisine vahyedenleri tebliğ etmeye devam etti. Ne yazık ki günümüzde Müslümanların, hatta günlük dinî görevlerini yerine getiren gü-

nümüz ifadesiyle dindarların pek çoğu İslâm'ın bazı hükümlerinin artık geçmişte kaldığını ve bunları dile getirmenin doğru olmadığını söyleyebilmektedir.

Topluma din anlatılırken kimi öncelikleri hesaba katmanın gerekliliği elbette yerinde bir davranıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de peyderpey indirilmiş, bazı hükümler ertelenmiş ve bazıları da tedrici bir yolla gelerek toplumun onları suhuletle kabullenmesi sağlanmıştır. Atılan her bir adım bir sonraki adımın mukaddimesi şeklindeydi. Dinin bazı hükümlerinin iyi niyetle bile olsa suskunlukla geçiştirilmesi, anlatılan şekilde bir din anlayışının yerleşmesine neden olabilir. Nitekim günümüzde böyle bir din anlayışı dindar kesime de büyük ölçüde hâkim olmaya başlamıştır. Din anlatımında tedriciliğe riayet etmek gereklidir; ama dinin yanlış ve eksik anlaşılmasını ortaya çıkaracak bir tedricilik anlayış ve anlatımından uzak durmak gerekir. Kısacası tedriciliğe riayet edilirken dinin diğer yönlerini küçültücü veya dışlayıcı ifadeler kullanılmamalıdır.

Âyetin sonunda Peygamber (s.a.v.)'e, asıl görevinin, insanlara Allah'tan gelen vahyi tebliğ etmek ve onları uyarmak olduğu hatırlatılmakta, bunun dışındaki hususları Allah'a havale etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Günümüz Müslümanlarının yapacağı şey de budur.

"Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar. De ki: "O halde onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Doğru söylüyorsanız Allah'tan başka yardıma çağırabileceklerinizi de çağırın."

Yukarıda da değinmiştik, inanmayanların tabiat kanunlarını tersyüz etme şeklindeki mucize isteklerinin tamamı reddedilmiş ve buna karşın Kur'ân-ı Kerim'in kendisi ileri sürülmüştür. Kur'ân'ın tamamına benzer getirmeleri yahut peygamber gibi felsefe, şiir, hitabet gibi konularla ilgilenmemiş birinden bir sûresine benzeri getirilmesi istenmişti. Burada da şöyle denmektedir: Muhammed bu Kur'ân'ı Allah tarafından almamış, kendisi uydurmuş diyorsanız, aranızda felsefe, şiir, hitabet gibi konularla ilgilenenler var; Allah'a ve bu Kur'ân'a inanmayanların tamamı, hepiniz bir araya gelin ve benzeri uydurulmuş on sûre getirin. (Ebu Zehra, VII, 3679). Kur'ân-ı Kerim o gün Araplara meydan okuduğu gibi bugün de inanmayanların tamamına meydan okumayı sürdürmektedir. O halde Kur'ân, Allah katından olduğuna dair somut bir delil ortaya koymakta ve muhaliflerini bu delile karşı koymaya çağırmaktadır.

Böyle bir işte Allah'ın kendilerine yardım etmeyeceği ortada iken **"Allah'tan başka yardıma çağırabileceklerinizi de çağırın"** denilmesi, bu Kur'ân'ın ancak Allah tarafından ortaya konulabileceğine işaret etmek için olmalıdır. Çünkü hemen sonra gelen âyette, **"Size cevap veremiyorlarsa ar-**

tık şunu anlayın: O, Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık Müslümansınız değil mi?" denilerek bu Kur'ân'ın Allah'ın ilminin bir sonucu olduğu anlatılmaktadır.

Anlatımdan anlaşılan, *"Artık Müslümansınız değil mi?"* hitabı Müslümanların kendilerinedir. Yani İslâm dininde karar kılıyor musunuz? İhlâs ile Allah'a teslim oluyor, şüphe ve tereddütleri bir yana bırakıp Peygamber'le didişmekten vazgeçerek selamet yoluna giren halis, muhlis, mü'min ve muvahhit olmaya kararlı mısınız?

Dünyada lüks ve ihtişam içinde yaşayan bunca kâfir var. *"Bunlar bu kadar malı mülkü nereden buluyor?"* diye bir şüphe akla gelecek olursa şunu da bilmelisiniz ki: *"Dünya hayatını ve onun şatafatını isteyenlere bu dünya hayatında çabalarının karşılığını veririz ve onlara haksızlık yapılmaz."* Kişinin çabası ve niyeti dünya nimetleri olur ve hep buna çalışırsa dünyada amellerinin karşılığını kendisine öderiz, ne kadar çalışmış ve neyi hak etmişse eksiksiz veririz. O bu dünyada hiç mağdur edilmez. Yani hakkı yenmez, emek ve çalışmasının bedelinden hiç bir şey eksik verilmez, bekletilmez ve ertelenmez. Herkes emeğinin karşılığını bu dünyada muhakkak alır. Hâsılı ulûhiyetin şanı, kullarının istediklerini çalıştıklarından daha aşağı olmamak üzere vermeyi gerektirir. (Elmalılı, IV, 2771).

"Fakat onlar öyle kimselerdir ki ahirette onlar için ateşten başkası yoktur. Yaptıkları şeyler orada boşuna gitmiştir. Zaten yaptıklarının hepsi batıldı."

Çaba ve himmetlerini bütünüyle dünya hayatına yöneltmiş olanlar, çabalarının karşılığını dünya hayatında almışlardır ve ahirete hiçbir şey kalmamıştır. Onlar için ahirette sadece cehennem vardır. Çünkü sadece dünya hayatını hedef almışlar ve ahiret için bir şey hazırlamamışlardır. Başkalarının hakkını yemiş, en önemlisi kendilerini yaratana karşı gelmişlerdir.

Kuşkusuz dünya hayatından yararlanan ve nimetlerinden istifade eden fakat bunu yaparken başkasının haklarına tecavüz etmeyen ve harama bulaşmayan, kısaca kendisini yaratan Allah'ı tanıyan ve O'nun emir ve yasaklarını gözetmiş olan kişi, sırf dünya nimetlerinden yararlanmış diye ahirette cezalandırılmaz. Rabbine şükretmişse dünya için yaptığı çalışma için bile mükâfat alır.

Âyetler Peygamber dönemiyle sınırlı olmamakla birlikte öyle anlaşılıyor ki Peygamber döneminde ona karşı çıkanlar, dünyada birtakım başarılar elde etmiş olmalarını Allah'ın yolu üzere olduklarına ve Allah'ın kendilerine destek olduğuna bir gerekçe olarak ileri sürüyorlardı. Aynı bakış açısı o günün inkârcıları arasında olduğu gibi günümüz inkârcıları arasında da vardır. Nitekim günümüz İslâm âleminde, maddi alanlarda Müslümanlardan ileride olan

Batı âleminin hayat felsefelerini, hukuk ve ahlâkını, sosyal hayatlarını, hayatla ilgili bütün kural, düşünce ve değerlerini İslâm'ın kural ve değerlerinden üstün tutanlar pek çoktur. İşte burada âyetler, dünya hayatında birtakım başarılar elde etmenin her alanda gerçek üzere olma anlamı taşımadığını; Allah'ın adaletinin bir gereği olarak dünya için çalışanlara, sadece dünya hayatı için çalışıyor olsalar bile gayretlerinin karşılığını bu dünya hayatında alacaklarını haber vermektedir.

أَفَمَنْ كَانَ
عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ
مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ
إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

17. Rabbinden açık bir delil üzere olan, bunu da Rabbinden bir şahit takip eden, ayrıca kendinden önce bir önder ve bir rahmet olarak Musa'nın kitabı da kendisini teyit eden (sadece dünya hayatının şatafatını isteyen kimse) **gibi midir? Hayır, işte bu kimseler ona** (Kur'ân'a) **iman ediyor. Çeşitli gruplardan inkâr edenlerin varacağı yer ise ateştir. O halde sakın ondan şüphen olmasın. O, Rabbinden gelen gerçektir. Ne var ki insanların çoğu iman etmez.**

İman edenle iman etmeyen arasında bir mukayese yapılıyor ve ikisinin asla bir olamayacakları anlatılıyor. Çünkü iman eden kişi Rabbinden açık bir delil üzeredir. Rabbinden açık bir delil üzere oluşu, Allah'ın kendisine verdiği aklı kullanmasıdır.

İman eden kimse aklını kullandığı gibi Rabbi tarafından bir delili de vardır. Çünkü "**Bunu da Rabbinden bir şahit takip eden**" ifadesiyle Kur'ân kastedilmektedir. Allah tarafından olduğu, 13. âyetteki meydan okumayla sübut bulmuştu. İşte bu Kur'ân, iman eden kimsenin lehine delildir ve onu desteklemektedir.

Akıl ve Allah tarafından indirilmiş olduğu kesinleşmiş olan Kur'ân'ın ya-

nında **"daha önce gelmiş olan Musa'nın rehber ve rahmet olan kitabı"** yani Tevrat da iman eden kimseyi desteklemektedir. Çünkü Tevrat Allah'ın birliğini savunmakta, dünya hayatının şatafatının peşine takılıp ahireti ihmal etmenin doğru bir davranış olmadığını anlatmakta ve ayrıca Hz. Muhammed'in peygamberliğini haber vermekte, ona iman edecek olanların hak yolda olacaklarını söylemektedir. Şimdi bunca delili bulunan mü'min kimse ile akıldan ya da Allah katından bir delili bulunmayan ve kendisini dünya hayatının süs ve şatafatına kaptırmış olan kimse bir olur mu?

O halde Ey Muhammed, dünya hayatının süs ve şatafatına çağıranlara aldanarak imana çağıran bu Kur'ân konusunda sakın şüpheye düşmeyesin. İnsanların çoğu inanmasa da sen bu Kur'ân'a şeksiz şüphesiz iman et ve ona sarıl.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ
عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ
اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾
اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ
السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا
اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ
فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمٰى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ
هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

18. Allah adına bir yalan uydurandan daha zalim kimdir? Onlar Rablerinin huzuruna çıkarılırlar ve şahitler: "Rablerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır. Bilesiniz ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir" derler.

19. Onlar, Allah'ın yolundan alıkoyuyor, onu eğri göstermek istiyorlar. Onlar, ahireti inkâr edenlerin kendileridir.

20. İşte onlar, yeryüzünde aciz bırakacak değillerdir. Allah'a karşı onları kurtaracak dostları da yoktur. Onlara kat kat azap verilecektir. Çünkü hem (gerçeği) **işitmeye tahammülleri yoktu hem de** (onu) **görmüyorlardı.**

21. İşte kendi kendilerini hüsrana uğratıp ziyana düşenler onlardır. Şimdi uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur.

22. Ahirette en çok hüsrana uğrayacak olanlar elbette bunlardır.

23. İman edip salih amel işleyen ve Rablerine gönülden bağlı olanlara gelince, işte onlar cennet ehlidir ve orada ebedi kalacaklardır.

24. Bu iki grup, kör ve sağıra kıyasla gören ve işitene benzerler. Hiç bunlar bir olur mu? Artık ibret almaz mısınız?

Allah'ın indirmediği bir sözü veya hükmü Allah'a izafe eden kimse yalan yere Allah'a iftira etmiş olur. (Baydavî, I, 228). 13. âyette anlatıldığı üzere Müşrikler Peygamber'i, Kur'ân'ı uydurmakla böylece Allah'a iftira etmekle suçlamışlardı. Burada, asıl Allah'a iftira edenlerin kendileri oldukları dile getirilmektedir. Peygamber, Allah'a iftira etmenin ne denli büyük bir zulüm olduğunu gayet iyi bilir. Fakat Allah'a asıl iftira edenler, hakkında herhangi bir delil bulunmadığı halde başkasını O'na ortak koşanlardır. Ahirette insanlar hesaba çekildiklerinde, Allah'a iftira etmiş olanlar bu durumlarını gizleyemeyecek; ama Allah, adaletinin bir gereği olarak onların iftira ettiklerine dair şahitlerin şahitliklerini dinleyecektir. Melekler ve onların iftiralarına şahit olan kimseler, **"Rableri aleyhine yalan söyleyenler işte bunlardır"** diyeceklerdir.

İslâm'a ve onun Peygamber'ine inanmamak bir suçtur; ama İslâm'a engel

olmaya çalışmak ve onu insanların gözünden düşürmeye gayret etmek elbette ilave bir suçtur.

Allah dilerse bu dünya hayatında da onları cezalandırır. Onlar buna engel olamazlar. O taptıkları putları da Allah'ın cezalandırmasına karşı onları koruyamaz. Allah, azapları kat kat artsın diye cezalarını ahirete ertelemektedir. Çünkü dünya hayatında **"Hem** (gerçeği) **işitmeğe tahammülleri yoktu hem de** (onu) **görmüyorlardı".**

"İşte kendi kendilerini hüsrana uğratıp ziyana düşenler onlardır. Şimdi uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur."

Taptıklarının kendilerine yardımcı ve şefaatçi olacaklarına inanıyor, böylece kârlı çıkacaklarını sanıyorlardı. Ama ahirette o taptıkları da kendilerini yüzüstü bırakacak, kazançlı çıkacaklarını bekliyorlarken kendi kendilerini de yitirmiş; kendi kendilerine zarar vermiş olacaklar. Bu sebeple **"Ahirette en çok hüsrana uğrayacak olanlar elbette bunlardır."**

"İman edip salih amel işleyen ve Rablerine gönülden bağlı olanlara gelince, işte onlar cennet ehlidir, orada ebedi kalacaklardır."

Yukarıda, herhangi bir delile dayanmaksızın yalan yere Allah adına birtakım hükümler veren, Allah'ın gönderdiği Peygamber'e karşı çıkan ve Allah'ın dininin önünü tıkamaya çalışan müşriklerden söz edilmişti. Onlar bu yaptıkları sebebiyle en ağır cezaya çarptırılacaklardır. Burada ise onların tamamen zıttı olan inananlardan söz edilmektedir. Bunlar yararlı amellerde bulundukları gibi aynı zamanda gönülden Allah'a bağlıdırlar. İşte bunların mükâfatı cennet olacaktır. Nimetler içerisinde ebedi kalacaklardır.

Kur'ân-ı Kerim'de karşılıklı anlatım vardır: İnkâr edenlerden, onların takındıkları tavırlardan ve akıbetlerinden söz edilecek olursa ardından iman edenlerden, onların takındıkları tavırlardan ve akıbetlerinden söz edilir. Aklını kullananlardan söz edilecek olursa ardından aklını kullanmayanlardan söz edilir. Yine geçmişte vuku bulmuş bir kıssa anlatılıyorsa mutlaka indiği dönemde ve sonraki dönemlerde o kıssada anlatılanlara benzer durumlar söz konusudur. Ayrıca kıssada iyi kimselerden söz edilmişse ardından olumsuz tavırlar sergileyenler gündeme getirilir vs. böylece okuyucuya karşılaştırma yapma imkânı verilmiş olur.

İşte burada Allah'a ortak koşanlardan söz edildikten sonra iman edenlerden bahsedilmekte ve her iki grup bir misal verilerek karşılaştırılmaktadır:

"Bu iki grup, kör ve sağıra kıyasla gören ve işitene benzerler. Hiç bunlar olur mu? Artık ibret almaz mısınız?"

İnanmayanlar kör ve sağırlara, inananlar da gören ve işitenlere benzer. Çünkü inanmayanlar, gerçekleri görmüyor; çevrelerinde olup biteni gözlemleyip bunlardan ibret almıyor ve Peygamber'in kendilerine okuduğu Kur'ân'a kulaklarını tıkıyorlar. Oysa iman edenler, çevrelerinde olup bitenleri ibret nazarıyla değerlendiriyor, Peygamber'in kendilerine okuduğu Kur'ân'ı dinliyorlar. Bu sebeple inananların yolu aydınlıktır; yapıp ettiklerini biliyorlar; inanmayanların yolu ise karanlıktır.

Âyette sözü edilen görme ve duyma, salt gözle görme ve kulakla duyma değildir. Görülenin ve duyulanın üzerinde düşünülerek bir sonuca varmayı doğuran görme ve duymadır. Âyetteki الْبَصِيرِ kelimesi buna delalet eder. Çünkü bu kelime kuşatıcı bir bilgi ile gören ve gördüklerini değerlendiren anlamındadır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً
اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٢٥﴾ اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّ۪يٓ
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَل۪يمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
مِنْ قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَراً مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ
اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرٰى لَكُمْ
عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪
فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾
وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالاً اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۠

بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا
تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذًا
لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا
فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ
بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي
إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ
هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

25. **Nuh'u kavmine gönderdik.** (Onlara dedi ki): **"Ben size apaçık bir uyarıcıyım**

26. **Allah'tan başkasına kulluk etmeyin! Ben gerçekten de sizin için acı bir günün azabından korkmaktayım."**

27. **Kavminden inkâr edenlerin ileri gelenleri: "Bize göre sen de sadece bizim gibi bir beşersin. Sana uyanlar ise ilk bakışta bizim ayak takımımızdan sığ düşünceli kimselerdir. Bize karşı bir üstünlüğünüzün olduğunu sanmıyoruz. Bilakis yalancı olduğunuza inanıyoruz" dediler.**

28. **Dedi ki: "Ey kavmim! Ne dersiniz; eğer ben, Rabbimden gelen açık bir delile sahipsem, kendi katından bana rahmet vermiş ve size de**

onu görecek göz vermemişse? Şimdi istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?

29. Ey kavmim! Sizden herhangi bir maddi beklentim yoktur. Benim mükâfatım sadece Allah'a aittir. Ayrıca ben, iman edenleri de kovacak değilim. Onlar elbette Rablerine kavuşacaklar. Ama ben sizi cahil bir topluluk olarak görüyorum.

30. Ey kavmim! Onları kovacak olursam Allah'a karşı beni kim koruyacaktır? Düşünmez misiniz?

31. Size Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben bir meleğim de demiyorum. Gözlerinizin hor gördüğü kimselere 'Allah iyilik vermeyecektir' de demem. Onların içindekini en iyi bilen Allah'tır. Böyle bir şey yapacak olursam kesinlikle zalimlerden olurum."

32. Dediler ki: "Ey Nuh, bizimle mücadele ettin hatta mücadeleyi çok da uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen kendisiyle bizi tehdit ettiğin şeyi getir de görelim!"

33. Dedi ki: "Onu başınıza getirecek olan sadece Allah'tır; tabii eğer dilerse... Üstelik siz engel olamazsınız.

34. Size öğüt vermeyi istesem de eğer Allah sizi azdırmayı murad eder olduysa öğüdümün size bir yararı olmaz. Rabbiniz O'dur ve siz O'na döndürüleceksiniz."

Peygamberler müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bu husus onların temel vasıflarından biridir. Burada Hz. Nuh'un uyarıları gündeme getirilmektedir. İnsanlık tarihinde putlara ilk tapanların, Hz. Nuh'un kavmi olduğu nakledilir. (İbnu Kesir, II, 581). Onlar tevhit inancından sapmış, putları Allah'a ortak koşmuşlar ve bunun üzerine Hz. Nuh onlara peygamber olarak gönderilmiştir. Kavminden çok azı kendisine iman etmiş, inanmayanları da tufan cezasıyla cezalandırılmışlardır. Ne var ki Allah'a ortak koşma işi son bulmamış, günümüze kadar devam etmiştir.

Peygamberlerin kavimlerine ilk çağrıları tevhit inancınadır. Hz. Nuh şirke yönelmiş olan kavmini tevhit inancına çağırmış ve çağrısına uymadıkları takdirde başlarına gelecek azap konusunda onları uyarmıştır. Kavminin ileri gelenleri onun bu çağrısına, **"Sen de sadece bizim gibi bir beşersin ve sana uyanlar ise ilk bakışta bizim ayak takımı olan kimselerdir. Bize karşı**

bir üstünlüğünüzün olduğunu sanmıyoruz. Bilakis yalancı olduğunuza inanıyoruz" demişlerdir.

Kavminin verdiği cevap, müşrik Arapların Peygamber (s.a.v.)'e verdikleri cevabın aynıdır. Onlar da Peygamber'in bir beşer olmasına karşı çıkıyor ve melek olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Yine onlar da Peygamber'e uyanların fakir kesimden ayak takımı kimseler olduklarını söylüyorlardı. (En'âm 6/22). Zaten Kur'ânda yer alan kıssalar bu gibi sebeplerle yer almışlardır. İnkâr edenlerin hayata bakış açıları/hayat felsefeleri değişmez. Dün olayları hangi bakış açısıyla değerlendiriyor idiyseler bugün de aynı bakış açısına sahipler. Teknoloji alanında ilerleme kaydedilmesi insanların bu bakış açılarını değiştirmez. Ve ne zaman Müslümanlar da insanın değerini mal-mülk sahibi olmakla ve dünyevi makamlarla ölçmeye kalkar, Peygamber'i de beşer olmaktan çıkarıp bir melek gibi algılamaya başlarlarsa, onlar da müşriklerin bakış açılarına sahip olmuş olurlar. Bu bakış açısına sahip oldukları halde, *"biz Müslüman'ız, bu sebeple biz farklıyız"* diyorlarsa müşriklerin bakış açısına sahip oluşlarını daha da perçinlemiş olurlar.

Kendisini yalanlamalarına rağmen Hz. Nuh kavmini tekrar düşünmeye çağırıyor ve sorunun, ortaya koyduğu delillerden değil muhataplarının bu delilleri görmemelerinden ve bu deliller üzerinde düşünmemelerinden kaynaklandığına dikkat çekiyor:

"Dedi ki: Ey kavmim! Ne dersiniz; eğer ben, Rabbimden gelen açık bir delile sahipsem, kendi katından bana rahmet vermiş ve size de onu görecek göz vermemişse? Şimdi istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?"

Hz. Nuh'un Rabbinden açık bir delil üzere oluşuyla peygamberlik mucizesi kastediliyor olabileceği gibi onun bizzat tefekkür sonucu vardığı deliller de kastediliyor olabilir. Nitekim bazı müfessirler bunu dile getirmişlerdir. (Kurtubî IX, 25; Ebu's-Suûd, IV, 201). Zira insanları, araştırıp tefekkür etmeye, kendilerine sunulan deliller üzerinde düşünmeye çağıran peygamberlerin bizzat kendilerinin araştırıp düşünmekten uzak durmuş olmaları düşünülemez. Bilakis onlar en sağlıklı düşünen ve en fazla araştırıp sonuca varan kimselerdir.

Peygamberler güç ve imkânları bulunsa da muhataplarını kendilerine indirilmiş olan dine ve bu dinin kurallarına uymaya zorlamaz. Başkalarının temel haklarına tecavüz ve başkalarının insan olmaktan kaynaklanan özgürlüklerini kısıtlama söz konusu olmadıkça inandıkları gibi yaşamalarına imkân verirler.

Günümüzde demokrasi, inanç ve fikir özgürlüğü edebiyatı çokça yapılır;

ama hiçbir ülke, bu konuda İslâm'ın tanıdığı özgürlükleri yakalayabilmiş değildir. Üstelik hâkim rejim veya yönetimlerin böyle bir niyeti de bulunmamaktadır. Özellikle İslâmiyet söz konusu olduğunda demokrasiden, inanç ve fikir özgürlüğünden söz eden bu rejim savunucuları, işi zorbalığa kadar götürmektedir. Müslüman'ın görüntüsüne bile tahammül edememekte, hiçbir bahane bulamazlarsa bir Müslüman'ın, dininin emir ve yasaklarına uymasını kendilerine yapılmış psikolojik bir baskı olduğunu ileri sürebilmektedirler. Bu da onların ne kadar tahammülsüz, kendi inanç ve fikirlerine güvenlerinin ne denli zayıf ve psikolojilerinin ne denli bozuk olduğunu gösterir.

"Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir maddi beklentim yoktur. Benim mükâfatım sadece Allah'a aittir. Ayrıca ben, iman edenleri de kovacak değilim. Onlar elbette Rablerine kavuşacaklar. Ama ben sizi cahil bir topluluk olarak görüyorum."

Hz. Nuh'un verdiği bu cevap, aynı zamanda Peygamberimizin müşriklere verdiği cevaptır. Diğer peygamberler de dini tebliğ karşılığında toplumlarından her hangi bir beklenti içine girmemiş ve onlardan herhangi bir karşılık almamışlardır. Kuşkusuz, peygamberlerin yolunu izleyenler de aynı yolu takip etmelidir. Muhataplar üzerinde etkili olmanın yolu budur.

Peygamberler tebliğ ettikleri dine inanmaya insanları zorlamadıklarına göre, onlara yumuşak davranmış olmalıdırlar. Burada da Hz. Nuh bunu yapmakta, çevresinde inanmış olan; ancak muhtaç durumda bulunan kimseleri kovmasını istemelerine karşılık sadece onları kovamayacağını ve muhataplarının gönlünü almak için, kendisine iman etmiş o fakirlere eziyet edemeyeceğini belirtmektedir: Onları nasıl kovabilirim ki? Onlar Rablerinin huzuruna çıktıklarında bunun hesabını nasıl veririm? **"Ey kavmim! Onları kovacak olursam Allah'a karşı beni kim koruyacaktır? Düşünmez misiniz?"**

"Size Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben bir meleğim de demiyorum. Gözlerinizin hor gördüğü kimselere 'Allah iyilik vermeyecektir' de demem. Onların içindekini en iyi bilen Allah'tır. Böyle bir şey yapacak olursam, kesinlikle zalimlerden olurum."

Hz. Nuh'un olara verdiği cevap beş hususu içermektedir:

1. *Allah'ın hazinelerine sahip değilim.* Allah'a ortak koşanlar için tek değer madde olduğu için onlar, Allah'ın elçisi olduğunu söyleyen biri eğer bu sözünde doğru ise hazinelerinin olmasının gerektiğini düşünüyorlardı. Oysa hazineleri olmuş olsaydı ve kendilerine inananlar bu hazinelerinden dolayı kendilerine inanmış olsalardı zaten o imandan da bir hayır gelmezdi.

2. *Gaybı bilmem.* Allah'a ortak koşanlar peygamberlerin ve Allah'ın sevgili kullarının gayb bilgisine sahip olduklarını düşünürler. Bu sebeple Hz. Nuh,

bu hususu vurgulama ihtiyacı duymuştur. Peygamberler, Allah'ın sadece kendisine has kıldığı gayb bilgisine sahip değildirler. Gaybı sadece Allah bilir. Peygamberlerin gayb bilgisi konusundaki bu açık beyanlarına rağmen *"peygamberler Allah'ın sevdiği kullarıdır; seven, sevdiğinden sırlarını esirgmez vs."* gibi gerekçelerle peygamberlerin ve veli kulların aslında gayb bilgisine sahip olduğunu ileri sürenler Allah'a da peygamberlerine de iftira ediyorlar.

3. *Melek değilim.* Allah'a ortak koşanlar, Allah elçisinin insanüstü güçlere sahip olması, hatta melek olması gerektiğini düşünür. Oysa insanlarla sağlıklı bir iletişim kurmaları, bir de söz ve davranışlarında onlara örnek olmaları için peygamberlerin de insan olmaları kaçınılmazdır.

4. *Hor gördüğünüz kimselere 'Allah iyilik vermeyecektir' de demem.* Ortak koşanların zenginlerinin gözünde iman eden fakirler horlanabilir. Onların hayat felsefeleri bunu gerektirir. Ama bir peygamberin böyle düşünmesi asla mümkün değildir. İnsanların değeri, kalplerinde taşıdıkları imanla ölçülür. Allah, taşıdıkları o imanın karşılığını verecektir.

5. *Gerçeğe aykırı bir şey söylersem zalimlerden olurum.* Hakkı teslim etmeyenler, zalimdir. Peygamberler ise sorumlu kimselerdir. Bu sebeple Allah'ın emir ve yasaklarına titizlikle uyarlar.

Ancak Hz. Nuh'un yaptığı bu açıklama onları tatmin etmemiş olmalı ki: **"Ey Nuh, bizimle mücadele ettin, hatta mücadeleyi çok da uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen kendisiyle bizi tehdit ettiğin şeyi getir de görelim!"** dediler. Hz. Nuh, gaybı bilmediğini, olağanüstü güçlere sahip olmadığını söylemişti. Bu sözlerinden, tehdit edildikleri azabı getirme gücünün kendisinde olmadığı anlaşılmaktadır; ama onlara bunu daha da açık bir dille anlattı: **"Dedi ki: "Onu başınıza getirecek olan sadece Allah'tır; tabii eğer dilerse... Üstelik siz engel olamazsınız."**

"Size öğüt vermeyi istesem de eğer Allah sizi azdırmayı murad eder olduysa öğüdümün size bir yararı olmaz. Rabbiniz O'dur ve siz O'na dmndürüleceksiniz."

Kuşkusuz Allah onları zorla azdırmayı dilemiş değildir. Azgınlığa düşen kendileridir. Allah da onları azgınlıklarıyla baş başa bırakmıştır. Azdırma ve saptırma gibi şeylerin Allah'a nispet edilmesi, O'nun kontrol ve izni dışında evrende hiçbir şeyin vuku bulmayacağına işaret eder. Ayrıca azmanın da itaat etmenin de kurallarını ortaya koyan ve bunları yaratan O'dur. Bu gibi şeylerin Allah'a nispet edilmesinin sebeplerinden bir diğeri de budur. Elbette Allah dilediğini yapma gücüne sahiptir. Ne var ki O'nun gücü adaletiyle çelişmez. Allah'ın bütün sıfatları, birbirleriyle uyum içerisinde anlaşılmalıdır.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ
اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامٖي وَاَنَا بَرٖيٓءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾ وَاُوحِيَ
اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ
بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا
وَلَا تُخَاطِبْنٖي فِي الَّذٖينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾
وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ
اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتٖيهِ عَذَابٌ يُخْزٖيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ
مُقٖيمٌ ﴿٣٩﴾

35. Yoksa "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Kendim uydurduysam suçum bana aittir. Ama ben sizin işlemekte olduğunuz suçtan uzağım."

36. Nuh'a vahiy edildi ki: "Kavminden, şu ana kadar iman etmiş olanlar dışında hiç kimse sana iman etmeyecektir. O halde onların yapmakta olduklarına üzülme."

37. Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap. O zulmedenler için benden herhangi bir istekte bulunma; çünkü onlar kesin olarak boğulacaklardır.

38. Nuh gemiyi yapıyor, kavminin ileri gelenleri ise yanından her geçtiklerinde kendisiyle alay ediyordu. O da diyordu ki: "Bizimle alay ederseniz bilin ki tıpkı bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz."

39. Artık kendisini rezil edecek ve kalıcı olacak azabın kimin başına geleceğini ileride bileceksiniz.

Âyetin Hz. Nuh'un kavmiyle yaptığı konuşmanın devamını anlattığını söyleyenler olmuşsa da Peygamberimizle ilgili olduğunu söyleyen pek çok müfessir de vardır. Hz. Nuh kıssasının anlatıldığı bu bölümün ara bir yerinde Peygamberimizle ilgili bir olayın yer almasında garipsenecek bir durum da yoktur. Anlatılan kıssanın Allah tarafından olduğu, sözü edilen olayın Muhammed'in gerek bu kıssayı gerekse Kur'ân'ın kalan kısımlarını uydurmadığına dair bir hatırlatma işlevi taşımaktadır. Ayrıca Kureyş müşrikleri ile Hz. Nuh döneminin müşrikleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu sebeple müşrikler, dolaylı olarak kendilerinin anlatıldığını düşünerek kıssanın kendilerine darbe indirmek için uydurulduğunu düşünmüş ve bunu dile getirmiş de olabilir. Bu nedenle kıssanın orta yerinde Peygamber (s.a.v.)'in, onları uyarmak için olsa bile Allah'a yalan şeyler isnat etmenin ne kadar büyük bir suç olduğunun bilincinde olduğu, böyle bir suçu işlemenin cezasını bizzat kendisinin çekeceğini gayet iyi bildiği kendilerine hatırlatılmaktadır. Böyle bir suç işleyecek olursa bunun cezasını kendisi çekecek, onlar bu cezaya ortak olmayacaklardır. Ama Peygamber, tebliğ görevini yaptıktan sonra onların işledikleri suçun cezasına da kendisi ortak olmayacaktır.

"Nuh'a vahyedildi: "Kavminden, şu ana kadar iman etmiş olanlar dışında hiç kimse sana iman etmeyecektir. O halde onların yapmakta olduklarına üzülme."

Bu ana kadar Hz. Nuh'u yalanlamış, kendisiyle alay etmiş ve ona eziyet etmişlerdi. Bu sebeple Hz. Nuh, bir yandan kendilerinden intikam alınmasını istiyor, diğer yandan da acaba ileride aralarında hakkı kabul eden çıkar mı diye intikam alınmasından endişe duyuyordu. Çünkü peygamberler, kendilerine ne kadar eziyet edilmiş olsa da gözlerini ümmetlerinin hak dini kabul etmelerine dikerler. İşte bu âyet, cezalandırma vaktinin geldiğini çünkü aralarında artık iman edecek kimsenin kalmadığını belirtmektedir.

Bir toplumda hak çağrısına icabet edecekler olduğu müddetçe o toplum topluca helak edilmez. Ama bütünüyle hak çağrısına karşı sağır hale gelmişse aralarında iyiliğe çağıran ve kötülükten sakındıranlar şu veya bu şekilde o toplumdan uzaklaştırılır ve geri kalanlar helak edilir.

Toplumun helak zamanı geldiğinden Hz. Allah, Nuh'a, inanmış olanların binip kurtulacakları bir gemi inşa etmesini emreder, ayrıca o zalimlerle ilgili af isteğinde bulunmamasını hatırlatır. Anlaşılıyor ki Hz. Nuh hala onlar arasında bazı kimselerden ümidini kesmemişti: **"Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap. O zulmedenler için benden herhangi bir istekte de bulunma; çünkü onlar kesin olarak boğulacaklardır."** Böylece Hz. Nuh'a artık bu toplumdan hiçbir hayır gelmeyeceği kesin olarak bildirilir.

Âyette geçen *"vahyimiz uyarınca gemiyi yap"* ifadesinden geminin nasıl yapılacağı, nelere dikkat edileceği, nasıl tufana dayanıklı hale getirileceği vs. gibi hususların vahyin rehberliğinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Geminin yapımı boyunca da Hz. Nuh'un kavmi, işin ciddıyetini anlamamış kendisiyle alay etmeye devam etmiştir. Bu da onların artık iman etmelerinin mümkün olmadığını göstermektedir.

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ ف۪يهَا
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
وَمَنْ اٰمَنَۜ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَل۪يلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا ف۪يهَا
بِسْمِ اللّٰهِ مَجْر۪يٰهَا وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٤١﴾
وَهِيَ تَجْر۪ي بِهِمْ ف۪ي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌۨ ابْنَهُ وَكَانَ
ف۪ي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
سَاٰو۪ٓي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُن۪ي مِنَ الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ
اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَق۪ينَ
﴿٤٣﴾ وَق۪يلَ يَٓا اَرْضُ ابْلَع۪ي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِع۪ي وَغ۪يضَ

الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

40. Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca dedik ki: "Her türden iki çifti, aleyhine hüküm verilmiş olanın dışındaki aile bireylerini ve iman edenleri gemiye yükle." Zaten pek azı hariç (kimse) **onunla birlikte iman etmemişti.**

41. "Binin gemiye; onun yürüyüp yüzmesi de durup demirlemesi de Allah'ın adıyladır. Şüphesiz, Rabbim çok bağışlayıcıdır ve çok merhametlidir" dedi.

42. Ve gemi, dağ gibi dalgalar içinde onları götürüyordu. O sırada Nuh, bir kenarda duran oğluna: "Oğul, gel bizimle birlikte bin, inkâr edenlerle beraber olma" diye seslendi.

43. Oğlu: "Beni sudan koruyacak bir dağa birazdan sığınırım." dedi. Nuh: "Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur; sadece O'nun esirgedikleri kurtulabilir" dedi. O sırada aralarına dalgalar girdi ve o da boğulanlardan oldu.

44. Sonunda: "Ey yer, suyunu yut ve ey gök, suyunu tut" denildi. Su çekildi, iş bitti ve gemi Cudi'ye oturdu. Ve denildi ki "Kahrolsun zalimler topluluğu!"

Fâre't-tennura, suyun yeryüzüne fışkırması, sabah aydınlığı ve azabın şiddetlenmesi anlamlarının yanında tandırdan su fışkırması anlamı da verilmiştir. Bu anlamlardan sabah aydınlığı, tufanın sabah vakti harekete geçtiğini anlatır. Diğer anlamların hepsinde suyun yeryüzünün yüzeyinde coşarak sel felaketi haline dönüşmesini dile getirmektedir.

Coşup sel halini alan suyun yer kürenin tamamını kapsamasına elbette ihtiyaç yoktu. Bu tür ilâhî cezalandırmalar, sadece peygamber tarafından uyarılmış kimselerin başına gelir. Nihayet o günün insanlarının tamamı küçük bir bölgede yaşıyordu ve tamamı da Hz. Nuh'un uyarısına muhatap olmuştu.

"Her türden iki çift" denilirken, bundan yer kürede bulunan her tür hayvandan birer dişi, birer erkek şeklinde anlamaya gerek yoktur. O dönemde ve o bölgede evcilleştirilmiş hayvan türlerinden iki çift kastediliyor olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere hanımı ile bir oğlu Hz. Nuh'a inanmı-

yordu. Bunlar hariç Hz. Nuh'un diğer aile bireyleri ile Hz. Nuh'a iman edenler -ki bunların sayısı azdı- gemiye binip tufandan kurtulmuşlardır.

Hz. Nuh'un ailesi ve iman eden az sayıdaki kişi gemiye binerken onlara *geminin yürüyüp yüzmesinin de durmasının da Allah'ın adıyla olacağının* hatırlatması, onlar için kuşkusuz yatıştırıcı olmuştur. Dağ yüksekliğinde dalgaları olan ve her tarafı kaplamış coşkun sularda bir batıp bir çıkan böyle bir gemi Allah'ın koruması altında olmasaydı içeridekilerin hissedecekleri o müthiş korkuyu hayal etmek herhalde zor olmazdı.

Tufan başlamıştır; sular dağ gibi dalgalar halinde coşmaktadır. İman edenler gemideki yerlerini almışlar. İşte bu sırada Hz. Nuh, oğullarından birinin gemiye binmeyip bir kenarda durduğunu görür. Baba şefkatiyle son bir kez oğluna seslenir: **"Oğul, gel bizimle birlikte bin, inkâr edenlerle beraber olma."**

Her şey ayan beyan ortadaydı; Hz. Nuh uyarısını yapmış ardından gemiyi inşa etmiş ve sonunda haber verdiği felaket gelip çatmıştı. Ama oğlu hâlâ kendisine iman etmemişti.

Kuşkusuz Kur'ân, kıssaya bir trajedi unsuru katmak için bu olayı anlatmıyor. Ne bir peygamber inanmak istemeyen birini imana sokabilir ne de böyle birine herhangi bir koruma sağlayabilir. Bir peygamberin elinde böyle bir yetki yoktur.

Soyun da bir önemi bulunmamaktadır. Bir peygamberin oğlu olsa bile Allah katında bunun hiçbir anlamı olmaz. Kişinin kendi ameli önemlidir. Kişiyi kurtaracak olan onun amelidir.

O şefkatli babanın çağrısına oğlunun cevabı: **"Beni sudan koruyacak bir dağa birazdan sığınırım."** şeklinde olmuştur. Hz Nuh: **"Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur; sadece O'nun esirgedikleri kurtulabilir" dedi. O sırada aralarına dalgalar girdi ve o da boğulanlardan oldu.**

Sonunda: "Ey yer, suyunu yut ve ey gök, suyunu tut" denildi. Su çekildi, iş bitti ve gemi Cudi'ye oturdu. Ve denildi ki "Kahrolsun zalimler topluluğu!"

Hz. Nuh, 41. âyette zikredildiğine göre, geminin yürüyüp yüzmesinin de durup demir atmasının da Allah'ın adıyla olacağını söylemişti. Tufan görevini yerine getirmiş, inanmamakta direnen ve hak çağrısına bütünüyle kulaklarını tıkayıp artık iman etmelerinden umut kesilmiş bulunan kâfirler cezalarını bulmuşlardı. Yine Allah'ın emriyle sular çekilmiş ve gemi Cudi dağına oturmuştu.

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنٖى
مِنْ اَهْلٖى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمٖينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ اِنّٖى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلٖينَ ﴿٤٦﴾
قَالَ رَبِّ اِنّٖى اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لٖى بِهٖ عِلْمٌ وَاِلَّا
تَغْفِرْ لٖى وَتَرْحَمْنٖى اَكُنْ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٤٧﴾ قٖيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ
بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَاُمَمٌ
سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْبَاءِ
الْغَيْبِ نُوحٖيهَا اِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ
مِنْ قَبْلِ هٰذَا فَاصْبِرْ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقٖينَ ﴿٤٩﴾

45. Nuh Rabbine yakardı ve "Rabbim! Şüphesiz oğlum ailemdendir ve şüphesiz senin sözün haktır. Sen, hâkimlerin hâkimisin."

46. Buyurdu ki: "Ey Nuh! O, senin ailenden değildir. O, kesinlikle salih bir amel değildir. Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi benden isteme. Seni, cahillerden olmaktan men ederim."

47. Dedi ki: "Rabbim! Bilmediğim bir şeyi senden istemiş olmaktan dolayı sana sığınıyorum; beni bağışlamaz ve bana acımazsan hüsrana uğrayanlardan olurum."

48. Denildi ki: "Ey Nuh, sana ve beraberinde bulunan topluluklara bizim tarafımızdan bir selamet ve bereketlerle gemiden in. Ümmet-

ler de vardır ki onları nimetlerden yararlandırırız; sonra da onlara tarafımızdan acı bir azap dokunur."

49. İşte bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Çünkü bunları daha önce ne sen biliyor idin ne de kavmin. O halde sabret; çünkü akıbet müttakilerindir.

40. âyette, Nuh'tan aile bireylerini gemiye bindirmesi istendiği anlatılmıştı. Her ne kadar orada, *"haklarında hüküm verilmiş olanlar hariç"* denilmiş idiyse de Hz. Nuh, aile bireylerinin tamamının kurtarılacağını sanmış, Allah'ın bu istisna ifadesini atlamıştı. Bu sebeple oğlunun kurtarılması konusunda Rabbine yakardı, oğlunun da ailesinden olduğunu söyledi ve kurtarılmasını istedi.

Anlatımdan anlaşılan odur ki Nuh, gemi Cudi dağına demir attıktan sonra bu duayı yapmıştır. Kuşkusuz o tufanı yaratan Allah, oğlunu tekrar diriltip kurtarmaya da kadirdir. Evlat acısını yüreğinde duyan baba böyle düşünüyordu. Yüce Allah, Hz. Nuh'un duasına cevap verdi: **"Ey Nuh! O, senin ailenden değildir. O, kesinlikle salih bir amel değildir."**

Allah katında soy ve kan bağı bir anlam ifade etmemektedir. Bir peygamberin aile bağları arasında inanç bağı en önemli bağdır. Peygamberin öz oğlu bile olsa inanç bağıyla o peygambere bağlı değilse onun ailesinden sayılmaz. Oğlunun *salih bir amel olmaması,* salih amel işleyen biri olmadığını anlatır. Nitekim bazı rivayetlerde âyetin bu kısmı *"innehu amile ğayre salihin (o salih olmayan işler yaptı)"* şeklindedir. *Amelun* şeklinde mastar kipinin kullanılması, mübalağa içindir. Denilmek isteniyor ki: Oğlun öyle bir kötülük işledi ki kendisi de bizatihi kötülük oldu. Yüce Allah sadece bu gerçeği dile getirmekle kalmıyor, duasından dolayı Hz. Nuh'u azarlarcasına **"Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi benden isteme. Seni, cahillerden olmaktan men ederim."** buyuruyor.

Yüce Allah'ın sert uyarısı karşısında Hz. Nuh, iman etmiş bir kuldan bekleneceği gibi kalbinin derinliklerinde bir ürperti hissediyor; kendine gelerek pişmanlığını dile getiriyor: **"Rabbim! Bilmediğim bir şeyi senden istemiş olmaktan dolayı sana sığınıyorum; beni bağışlamaz ve bana acımazsan hüsrana uğrayanlardan olurum."**

Burada, taptıkları putların Allah'a yakınlıkları nedeniyle Allah katında kendilerine şefaat edeceklerini zanneden o dönem Araplarıyla bu şekilde düşünen bütün insanlara bir uyarı vardır. Kendi ameli kendisini kurtaramayan kişiyi bir peygamber dahi şefaat edip kurtaramaz. Nitekim Hz. Nuh'un duası kendi öz oğlunu kurtaramamış, hatta duasından dolayı yüce Allah Hz. Nuh'u

azarlanmıştır. Çünkü Allah adildir ve sevdiği aracıların şefaatiyle adaletinden taviz vermez.

Hz. Nuh, oğlunun kurtarılması için istekte bulunduğundan dolayı pişmanlık duymuş ve bağışlanmadığı takdirde hüsrana uğrayanlardan olacağını söylemişti. Acaba duası kabul edilmiş miydi? Hem yeni bir hayata başlayacaktı; bir sayfa kapanmış yeni bir sayfa açılıyordu. İçinde bir tedirginlik vardı, ne olacaktı?

Aşağıdaki âyet, bu belirsizliğe açıklık getirmektedir:

"Denildi ki: "Ey Nuh, sana ve beraberinde bulunan topluluklara bizim tarafımızdan bir selamet ve bereketlerle gemiden in. Ümmetler de vardır ki onları nimetlerden yararlandırırız; sonra da onlara tarafımızdan acı bir azap dokunur."

Selametle ve bereketlerle inin denildiğine göre, Hz. Nuh'un bağışlanma dileği kabul edilmişti.

Âyette geçen *bereket,* nimet bolluğu anlamındadır. İnsanlık için yeni açılan sayfa, kapanan sayfanın aynısı olacaktır. Allah insanlara bol nimetler verecek ama bu imtihan yurdunda yine doğru yoldan sapanlar olacak ve onlar da tıpkı Hz. Nuh'a inanmayanların başına geldiği gibi cezalandırılacaklardır. Hayat, durduğu yerde yeniden başlayacaktı.

Kendilerine Kur'ân'ın indirildiği Araplar da Hz. Nuh'un soyundan gelmektedir. Onlar da sonradan gelen ümmetlerden biridir. Onlara da nimetler verilmiş; fakat onlar da sapmışlardı. İşte âyette, bu sapma üzerinde ısrar edecek olurlarsa tıpkı Hz. Nuh'a inanmayanlar ve sapmalarında ısrar edenler gibi acıklı bir azaba çarptırılacakları ima edilmektedir.

Yine âyette geçen *ümmet* kelimesi inanç, ırk, vatan vs. gibi bağlardan biriyle bir birliğe bağlı insan topluluğu anlamındadır. Hz. Nuh'la birlikte gemiye binenlerin sayılarının azlığına yukarıda dikkat çekilmişti. Bu sayılarıyla ümmet diye isimlendirilecek durumda değillerdi. Ama âyet, soylarından gelecek, sözünü ettiğimiz bağlarla birbirlerine bağlı olacak toplulukları kastetmektedir.

"İşte bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Çünkü bunları daha önce ne sen biliyor idin ne de kavmin..."

Kuşkusuz Mekke müşrikleri, Hz. Nuh ve tufan hakkında doğru-yanlış birtakım bilgilere sahip idiler. Ancak hem yukarıda zikredilen bilgilere sahip değildiler hem de sahip oldukları bilgiler bu denli sağlıklı değildi. Bu sebeple âyette, **"Ne sen, ne kavmin daha önce bunları biliyor değildiniz..."** deni-

lerek hem Peygamber'in hem de kavminin bu bilgilere sahip olmadıkları ifade edilmiştir.

Âyetin sonunda "**O halde sabret; çünkü akıbet müttakilerindir.**" buyrulması, kıssanın öncelikle Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmeyi amaçladığını gösterir. Nasıl Hz. Nuh sabretmiş ve sonuç Hz. Nuh ve ona iman edenlerin olmuşsa ey Muhammed sen de Hz. Nuh gibi sabredersen, sonuç senin ve seninle birlikte olanların olacaktır. Yine dünyanın neresinde ve hangi zaman diliminde olursa olsun Müslümanlar, peygamberlerin yolunu izler, onlar gibi iman üzere ısrar eder ve sabredecek olurlarsa sonuç onların olacak, hakka karşı direnenler ise kaybedecektir.

وَاِلٰى عَادٍ
اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ
اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ
اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾
وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ
عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
مُجْرِم۪ينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ
بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٣﴾
اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ
وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِه۪ فَك۪يدُون۪ي جَم۪يعًا ثُمَّ

لَا تُنْظِرُونِ ۝٥٥ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۚ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا
هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝٥٦ فَإِنْ
تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا
غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝٥٧
وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝٥٨ وَتِلْكَ عَادٌ ۖ جَحَدُوا بِآيَاتِ
رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝٥٩ وَأُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ
الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا
لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ۝٦٠

50. **Âd kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin için O'ndan başka bir ilâhınız daha yok! Siz sadece iftira ediyorsunuz."**

51. **"Ey kavmim! Bunun için sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum. Benim ücretim sadece beni yaratana aittir. Düşünmez misiniz?"**

52. **"Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin. Ve ardından O'na yönelin ki O, göğü bolluk içinde üzerinize göndersin; gücünüze gü-**

şey demiyoruz." Dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum ve siz de şahit olun ki ben, kesinlikle sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

55. **"O'ndan başka** (taptıklarınızın hepsinden uzağım)**. Hepiniz toplanın ve benim hakkımda dilediğinizi yapın. Bana süre de tanımayın."**

56. **"Ben Allah'a tevekkül ettim; O benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. Hiçbir canlı yoktur ki O, perçeminden tutmuş olmasın. Hiç kuşku yok ki benim Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir."**

57. **Şayet yüz çevirirseniz bilin ki kendisiyle size gönderildiğim mesajı size ulaştırdım.** (Artık) **Rabbim sizin yerinize sizden başka bir topluluk da getirir ve siz O'na hiçbir zarar da veremezsiniz. Rabbim elbette her şeyi koruyup gözetendir.**

58. **Emrimiz geldiğinde Hud'u ve kendisiyle birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; onları çok ağır bir azaptan da kurtardık.**

59. **İşte Âd kavmi! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emirlerinin peşinden gittiler.**

60. **Böylece onlar hem bu dünyada ve hem de ahirette lanete uğradılar. Bilesiniz ki Âd kavmi Rabbini inkâr etti. Yine bilesiniz ki Hud'un kavmi Âd helâk olup gitti.**

Her peygamber, gönderildiği kavmin ırkındandı; onların dilini konuşurdu ve onlardan biriydi. Hz. Hud, Âd kavminden idi. Onların kardeşi olmasından maksat budur. Aslında burada Mekke müşriklerinin dikkatleri çekilmekte, Muhammed'in de kendi aralarından çıkan ve onlara kardeş olan biri olduğu ima edilmektedir.

Hz. Hud kavmini Allah'a kulluk etmeye çağırdı. Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlardan anlaşılıyor ki hiçbir peygamber, Allah'ın varlığını ispat gibi bir girişimde bulunmamıştır. Çünkü Allah'ın varlığı düşüncesi, insanın yaratılışında fıtratına yerleştirilmiştir. Kısacası Allah'ın varlığı düşüncesi insanda fıtrîdir ve onun yaratılışında mevcuttur. Peygamberlerin çağrılarının temeli Allah'a ortak koşmama, yani Allah'ın birliğidir. İnsanları sadece Allah'a kul olmaya çağırırlar. Bütün peygamberlerin muhataplarına ilk çağrıları bununla ilgilidir.

Bütün peygamberlerde ortak olan diğer bir husus ise kavimlerine dini tebliğ etmeleri karşılığında maddi yahut manevi herhangi bir mükâfat beklememeleridir. Onlar mükâfatlarını sadece Allah'tan beklerler. Bu husus, birçok Peygamber'in dili üzere Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilmektedir. Buna rağ-

men inanmayanlar, peygamberleri ve iman edenleri maddi çıkar ve iktidar peşinde koşmakla itham etmişleridir; hem de ellerinde buna dair hiçbir delil bulunmadığı halde.

"Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin. Ve ardından O'na yönelin ki göğü bolluk içinde üzerinize göndersin; gücünüze güç katsın; ve suçlular olarak da yüz çevirmeyin!"

Bağışlanma dilemeleriyle iman etmelerinin kastedildiğini, çünkü imanın kendinden önceki günahları bağışlattığını söyleyenler olmuşsa da (Taberî, XV, 358; Bağavî, IV, 182) kelimenin lügat anlamının kastedildiğini söyleyenler (İbnu Kesir, IV, 379; Râzî, XVIII, 11) bizce daha tutarlıdır. Çünkü iman etmeleri, önceki âyette dile getirilmiş, sadece Allah'a kulluk etmeleri istenmişti. Lügat anlamına göre âyet şunu anlatmaktadır: İşlemiş olduğunuz Allah'a ortak koşma ve kötü amellerinizden dolayı bağışlanma dileyin; bunlardan pişmanlık duyun ve bir daha bunlara dönmeme konusunda azimli olun. Buna göre bağışlanma geçmiş günahlarla, tövbe ise gelecekte işleyecekleri günahlarla ilgilidir. Çünkü tövbe, işlenmiş olan günahlara pişmanlık duyarak Allah'a yönelmek ve bir daha o günahları işlememeye kesin kararlı olmaktır.

Âyetteki **"Göğü bolluk içerisinde üzerinize göndersin"** ifadesinde yağmur kelimesi geçmemekle birlikte Arap dilinde böyle bir ifade kullanıldığında akla ilk gelen yağmurdur. Yağmurun yağmasıyla kastedilen de bolluk ve berekettir. O halde âyette anlatılan şudur: Sadece Allah'a taptığınız, günahlarınıza bağışlanma dileyip bir daha kötü tavırlara dönmemek üzere kesin karar verdiğiniz takdirde Allah size bol rızık verecektir.

Dediler ki: 'Ey Hud, bize apaçık bir delil getirmiş değilsin. Biz de senin sözüne uyarak ilâhlarımızı terk edecek değiliz. Zaten sana inanmıyoruz."

Kuşkusuz Hz. Hud da diğer peygamberler gibi peygamberliğini ispat eden mucizelerle gönderilmişti. Ne var ki kavmi, getirdiği mucizelere aldırmamış, ondan yeni mucizeler beklemişlerdi. Nitekim Peygamber'imiz de mucize olarak Kur'ân'ı getirmiş, Kur'ân'ın bir benzerini getirdikleri takdirde davasından vazgeçeceğini belirtmişti. Ama inanmayanlar, Kur'ân'ı kimi zaman sihir olmakla kimi zaman da perilerin getirdiği şiir olmakla nitelemiş, başka mucizeler getirmesini istemişlerdi.

"Biz, 'ilâhlarımızdan biri seni fena çarpmış' demekten başka bir şey demiyoruz…."

Hz. Hud'a inanmadıklarını söylemekle yetinmemiş, ilâhlarına dil uzattığından dolayı ilâhlarından birinin kendisini fena halde çarptığını böylece de-

lirdiğini iddia etmişlerdir. Artık Hz. Hud'un yapacağı tek bir şey kalmıştı ki o da bu putperest kavimden ve onların yaptıklarından berî olduğunu; onlarla ilişkisini kestiğini söylemek idi. O da bunu yaptı ve onlara söyleyeceği son sözlerini söyledi: **"Hepiniz toplanın ve benim hakkımda dilediğinizi yapın. Bana süre de tanımayın. Ben Allah'a tevekkül ettim, O benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O'nun, perçeminden yakalamadığı hiçbir canlı yoktur. Kuşkusuz Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir. Yüz çevirirseniz, kendisi sebebiyle size gönderildiğim mesajımı tebliğ ettim. Artık Rabbim isterse yerinize başka bir kavmi getirir. Siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim her şeyi gözetip kollayandır."** Allah'ın dini için hiçbir kavim vazgeçilmez değildir. Bir kavim Allah'ın dinine sahip çıkmıyorsa ve Allah dininin devam etmesini istiyorsa başka bir kavim o dini sahiplenir. Dolayısıyla Allah'ın dini hiçbir kavme muhtaç değildir. Asıl Allah'ın dinine muhtaç olan kavimlerin kendileridir.

Uyarılan ve gerçeklere karşı sağır hale gelmiş olan toplumları alternatifsiz bir sonuç beklemektedir: Helak olmak. Görevlerini yerine getirmiş olan kimseler o toplumdan uzaklaştırılır ve o toplum helak olur: **"Emrimiz geldiğinde Hud'u ve kendisiyle birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; onları çok ağır bir azaptan da kurtardık."** Diğerleri helak oldular.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا
فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ
قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ

رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي
غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً
فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا
فِي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا
جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ
خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا
اَلَٓا اِنَّ ثَمُودَا۬ كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

61. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin için O'ndan başka bir ilâh daha yoktur. Sizi yerden O yarattı ve onu imar etmenizi istedi. Öyleyse O'ndan bağışlanma dileyin, sonra da O'na yönelin. Şüphesiz Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir."

62. Dediler ki: "Ey Salih! Sen bundan önce aramızda ümit bağlanan biriydin; şimdi kalkmış bizi babalarımızın taptıklarına tapmaktan mı sakındırıyorsun! Doğrusu biz, bizi çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz.

63. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından verilen apaçık bir delile sahip isem ve kendi katından bana bir rahmet vermişse

64. "Ey kavmim! İşte Allah'ın devesi; bir mucize... Bırakın onu Allah'ın toprağında otlasın, ona bir zarar vermeyin. Aksi halde sizi yakın bir azap yakalar."

65. Fakat onu yaralayıp öldürdüler. Bunun üzerine Salih dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Bu, yalanlanmayacak kesin bir sözdür."

66. Buyruğumuz geldiğinde Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri katımızdan bir rahmetle kurtardık; o günün perişanlığından da. Çünkü Rabbindir O güçlü olan ve O her şeye gücü yeten.

67. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında dizüstü çöke kaldılar.

68. Sanki orayı şenlendirip içerisinde yaşamamışlardı. Bilesiniz ki Semûd kavmi Rablerini inkâr etmişlerdi. Bilesiniz ki Semûd kavmi kahrolup gitmişti.

Semûd kavmi, Âd kavminden sonra gelmiş, Hicaz ile Şam bölgesi arasında bulunan ve el-Hicr diye bilinen yerde yaşayan bir kavim idi. Bu kavmin tepe ve yamaçlarda oydukları taş evler bugün bile büyük bir alana yayılmış haldedir. İşte Hz. Salih bu kavme peygamber olarak gönderilmiştir.

Salih peygamberin kavmine çağrısı, önceki peygamberlerin çağrılarının aynıdır. Diğer peygamberler de kendilerine peygamberlik gelmezden önce kavimleri arasında itibarlı ve güvenilir kimseler idi. Nitekim Peygamberimiz de kavmi arasında el-Emin/güvenilir kişi lakabıyla biliniyordu. Ama kendilerine peygamberlik geldikten sonra onlara itirazlar başlamış, bazen çıkarcılıkla, bazen deli olmakla, bazen büyücü olmakla itham edilmişlerdir.

Her peygamberin peygamberliğini ispat eden mucizesi vardır. Nakledilir ki kavmi Hz. Salih'ten, iddiasının ispatına dair, gösterdikleri bir kayadan deve çıkarmasını istemişti. Gerçi Kur'ân-ı Kerim, devenin nasıl ve niçin meydana geldiğini anlatmamaktadır. Ancak devenin olağanüstü bir şekilde yaratıldığı, yani bir mucize olduğu anlatımdan anlaşılmaktadır.

Hz. Salih deve konusunda onları uyarmış; bu deveye zarar vermemelerini istemiştir. Ne var ki onlar deveyi öldürdüler, uyarı olmadan bir toplum helak edilmez. Helak anı geldiğinde Hz. Salih'le birlikte iman edenler kurtarılmış, diğerleri helak edilmiştir.

وَلَقَدْ
جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًاۜ قَالَ سَلَامٌ
فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ بِعِجْلٍ حَنٖيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ
اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خٖيفَةًۜ قَالُوا لَا تَخَفْ
اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍۜ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ فَضَحِكَتْ
فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾
قَالَتْ يَا وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا۬ عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلٖى شَيْخًاۜ اِنَّ هٰذَا
لَشَیْءٌ عَجٖيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُٓوا اَتَعْجَبٖينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ
عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِۜ اِنَّهُ حَمٖيدٌ مَجٖيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ
الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖى قَوْمِ لُوطٍۜ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ لَحَلٖيمٌ
اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٓا اِبْرٰهٖيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ
وَاِنَّهُمْ اٰتٖيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

69. Elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelmişlerdi. "Selâm" dediler. O da "Selâm" dedi ve hiç beklemeden kızartılmış bir buzağı getirdi.

70. Ellerinin yemeğe uzanmadığını görünce onları yadırgadı ve onlara karşı içinden bir ürperti hissetti. "Korkma, biz Lut kavmine gönderildik" dediler.

71. O esnada hanımı ayakta durmaktadır; bunları duyunca güldü. Bundan sonra biz ona İshak'ı, ardından Yakub'u müjdeledik.

72. **"Vay başıma gelenler! Ben kocamış bir kadın ve şu kocam da yaşlı biri iken öyle mi? Kesinlikle bu garip bir durum!" dedi.**

73. **"Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun ey hane halkı. Şüphesiz Allah övülmeye layıktır, şanı çok yücedir" dediler.**

74. **İbrahim'den korku gidip de kendisine müjde de gelince Lut'un kavmiyle ilgili bizimle tartışmaya girdi.**

75. **Kesinlikle İbrahim çok yumuşak kalpli, çok duygulu ve Allah'a karşı çok itaatkârdı.**

76. (Melekler dediler ki): **"Ey İbrahim! Vazgeç, çünkü Rabbinin emri artık gelmiştir. Kesinlikle geri çevrilemeyecek bir azap mutlaka başlarına gelecektir."**

Gelen misafirler Hz. İbrahim'e selam vermişlerdi; ama ikram ettiği yemekten yememeleri onu endişelendirmişti. Müfessirler, Hz. İbrahim'in içinde korku hissetmesi konusunda iki sebep zikreder. Bu ihtimallerden birine göre, o dönemde yağmacılık ve benzeri kötü bir niyetle gelmiş olanlar, kendilerine ikram edilen yemekten yemezdi. Hz. İbrahim bu sebeple korkuya kapılmıştır. Zikredilen diğer ihtimale göre ise yemek yememelerinden onların insan kılığına girmiş melekler olduklarını anlamıştı. Melekler insan kılığına girip gelmişlerse ceza vermek için gelmişlerdir. Hz. İbrahim'in korkusunun sebebi budur. Hz. İbrahim'in korkusunu görünce meleklerin: **"Korkma, biz Lut kavmine gönderildik"** demeleri ikinci ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Anlaşılan meleklerin insan suretinde ziyareti hane halkında da tedirginliğe sebep olmuştu. Bu yüzden Hz. İbrahim'in eşi de meselenin ne olduğunu öğrenmek için oraya gelmişti.

Melekler Lut'un kavmi için geldiklerini söylediklerinde ayakta durup onları dinleyen eşi niçin gülmüştü? Buna dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler anlatımda takdim-te'hir bulunduğunu söylerler. Buna göre, bir sonraki âyette meleklerin bir çocuğu olacağını söylemeleri üzerine sevincinden gülmüştür; fakat anlatımda gülmesi öne alınmıştır. Ancak bu görüş tutarlı görünmemektedir. Anlatımda takdim-te'hirin olduğunu söyleyebilmenin tutarlı bir gerekçeye dayanması gerekir. Çünkü takdim-te'hir yapılmışsa bunun bir sebebi olmalıdır. Ortada böyle bir sebep görünmemektedir.

İkrime'nin, gülmek diye tercüme ettiğimiz فضحكت kelimesinin burada *iddet kanı gördü* anlamında olduğunu söylediğine dair bir rivayet nakledilmekte-

dir. (San'anî, I, 306) Ne var ki kelimenin bu anlamda kullanılması yaygın değildir.

Bu iki görüş dışında Hz. İbrahim'in o andaki korku ve şaşkınlığından dolayı güldüğünü, o iğrenç işi yapan Hz. Lut'un kavminin başına geleceklerden dolayı güldüğünü, kocasıyla birlikte alelacele telaş içerisinde misafirlerine yemek hazırladıkları halde misafirlerin yememelerinden dolayı bu duruma güldüğünü ileri sürenleler olmuştur. (Taberî XV, 389-390: San'anî, I, 306; Şevkânî, II, 737). Konuyla ilgili daha pek çok görüş ileri sürülmüşse de bağlama en uygun olanın, zikrettiğimiz son görüş olduğu kanaatindeyiz.

Melekler, Lut kavmi için geldiklerini ifade ettikten sonra Hz. İbrahim'in eşine bir oğlan çocuğu bahşedileceği müjdesini verdiler. Daha önce Hz. İbrahim'in, eşi Hâcer'den doğma bir oğlu vardı. Kendisine bir oğlan çocuğu verileceği söylenen eşi Sare şaşırmıştı. Belki de hayatının en büyük arzusunu gerçekleştiren bir müjde almıştı, ama hem kendisi hem de kocası İbrahim çocuk sahibi olacak yaşta değillerdi. Bu yüzden, **"Vay başıma gelenler! Ben kocamış bir kadın ve şu kocam da yaşlı biri iken öyle mi? Kesinlikle bu garip bir durum!"** dedi. Melekler, **"Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun ey hane halkı. Şüphesiz Allah övülmeye layıktır, şanı çok yücedir"** dediler.

Melekler, bir oğlu olacağı müjdesinin yanında o doğacak çocuğun da bir oğlu olacağını ve her ikisinin de peygamber olacaklarını müjdelemişlerdi.

"İbrahim'den korku gidip de kendisine müjde de gelince Lut'un kavmiyle ilgili bizimle tartışmaya girdi."

Hz. İbrahim'in endişesi, yeğeni olan Hz. Lut ile kendisine iman edenlerin de diğerleriyle birlikte helak olmalarıydı.

Sonraki âyette, "**Kesinlikle İbrahim çok yumuşak kalpli, çok duygulu ve Allah'a karşı çok itaatkârdı"** buyrulması, Hz. İbrahim'in hem niçin tartışmaya girdiğini hem de bu tartışmasının, Allah'ın emirlerine karşı gelme anlamı taşımadığını göstermektedir. Tartışmaya girmesinin nedeni yumuşak kalpli ve hassas yapıda biri olmasından kaynaklanıyordu. Allah'a itaatkâr biri olduğunun vurgulanması da tartışmasının karşı gelme şeklinde değil, özellikle iman edenlerin cezalandırılmaması için Allah'a yalvarıp yakarma anlamında olduğunu ifade etmektedir.

Melekler **"Ey İbrahim! Vazgeç, çünkü Rabbinin emri artık gelmiştir. Kesinlikle geri çevrilemeyecek bir azap mutlaka başlarına gelecektir."** diyerek tartışmaya son noktayı koymuşlardır.

kızlarım, onlar sizin için daha temizler. Allah'tan korkun, misafirlerim konusunda beni rezil etmeyin, aranızda aklı başında adam yok mu?" dedi.

Bazı müfessirlere göre kavminden gelenlere *İşte kızlarım* derken bizzat kendi kızlarını kastetmiş, kızlarımı size nikâhlayayım onlarla evlenin demek istemiştir. Çünkü o dönemde mü'min bir kadının kâfir bir erkekle evlenmesi caiz idi. Nitekim Peygamberimiz de bu konudaki yasak gelmezden önce iki kızını inanmayan kişilere nikâhlamıştı. (Zamahşeri, II, 283). Diğer müfessirlere göre ise bu sözüyle ümmetinin kadınlarını kastetmiş, kadınlarla nikâhlanın demek istemişti. Çünkü bir peygamberin ümmetinin erkekleri onun evlatları, kadınları da onun kızları sayılır.

Hz. Lut'un *aranızda aklı başında adam yok mu?* ifadesinden, artık o toplumda hakka kulak verecek kimsenin kalmadığı anlaşılmaktadır. Bir toplumda hakka kulak verecek kimse kalmayıp o toplumdan bütünüyle ümit kesildiğinde artık o toplumun dünya hayatında da cezayı hak ettiğine daha önce dikkat çekmiştik.

Kavmi, Lut'un bu çağrısına alaylı bir üslupla, **"Kızlarınla herhangi bir işimizin olmadığını biliyorsun. Aslında isteğimizin ne olduğunu sen pekâlâ bilirsin."** demişlerdir.

Hz. Lut'un bu ahlâksız azgınlara yapabileceği bir şey yoktu. Çaresiz **"Keşke size karşı bir gücüm oslaydı veya tam korunaklı bir yere sığınabilseydim."** dedi.

İşte bu sırada gelen misafirler kendilerini tanıtmış **"Ey Lut, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla zarar veremez. Sen ailenle birlikte gecenin bir bölümünde çık yola. Hanımın hariç sizden kimse geri kalmasın. Kavminin başına gelecek musibet onun da başına gelecektir. Helâk saatleri sabah vakti olacaktır. Sabah yakın değil mi?"** demişlerdi.

Melekler gelmişti bir kere; o kavmi cezalandıracak, onları helak edeceklerdi. Şüphesiz gelen bu melekler, Hz. Lut ve aile fertlerini koruyabilirlerdi ve ona gece karanlığından istifadeyle kaçıp gidin demezlerdi. Bir olayın unsurlarından biri olağanüstü bir şekilde gerçekleşiyorsa olayın diğer unsurlarının da olağanüstü gerçekleşmesi gerekmez. Çünkü hayat olağanlar üzerine kuruludur.

Hz. Lut'un hanımı da helak edilenlerle helak edilmiştir. Çünkü o, inanmayan bir kadın idi. İnsanlar kendi amelleriyle yargılanır, soyları yahut akrabalık bağlarıyla değil.

"Buyruğumuz gelince, onların üstünü altına getirdik ve üzerlerine yığın yığın istif edilen pişirilmiş taşlar yağdırdık."

Anlatımdan anlaşılan, volkanik şiddetli bir patlama ile kavmin evlerinin lavlar altında kalmış olmasıdır.

Volkanik patlamalar, deprem, sel gibi afetlerle şehirlerin tahrip edilmesi, tabiata hâkim kanunlar çerçevesinde cereyan ediyor olsalar bile yüce Allah, o sonsuz bilgisiyle bu tür afetlerin ne zaman ve nerede meydana geleceklerini düzenlemiştir. Ayrıca bu tür afetlerde her ölen kişi mutlaka cezalandırılıyor anlamına gelmez. Nihayet bu dünya hayatı imtihan yeridir ve insanlar afetlerle de nimetlerle de imtihan edilirler. Dolayısıyla afet kötüler için bir cezalandırma, ama sabredenler için ahirette mükâfat vesilesidir. Haddizatında sadece büyük olaylar değil, günlük hayatımızda karşılaştığımız bütün olaylar imtihan edilmemizin araçlarıdır.

"İstif edilen, Rabbinin katında belirlenmiş taşlar olarak... Ve onlar şimdi de zalimlerden uzak değil."

Belirlenmiş kelimesiyle çevirdiğimiz مُسَوَّمَةً kelimesi sözlükte işaretlenmiş, damgalanmış gibi anlamlara gelmektedir. Bu nedenle müfessirler genelde her taş, o asilerden kime isabet edecekse onun ismi o taşa yazılmıştı, demişlerdir. (Bağavi, IV, 194; İbnu Kesir, IV, 340). Kuşkusuz Allah'ın ilminden hiçbir şey kaçmaz. O, büyük olayları bildiği gibi en küçüklerini de bilir. Bu sebeple hangi taşın kime isabet edeceğini de bilir. Ancak bu kelime ile Allah'ın bu konudaki ilmi kastediliyor olmalıdır. Yani hangi taşın kime isabet edeceği O'nun ilminde belirlenmiştir ve helak edilmesi gerekenlerden hiç biri, bu taşların isabetinden kurtulamaz.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ
يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ
بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ

مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ
اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَٓا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ
فٖٓي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلٖيمُ الرَّشٖيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّٖي وَرَزَقَنٖي مِنْهُ
رِزْقًا حَسَنًا وَمَٓا اُرٖيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ
عَنْهُ اِنْ اُرٖيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفٖيقٖٓي
اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنٖيبُ ﴿٨٨﴾
وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقٖٓي اَنْ يُصٖيبَكُمْ مِثْلُ مَٓا اَصَابَ قَوْمَ
نُوحٍ اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعٖيدٍ
﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّٖي رَحٖيمٌ
وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثٖيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا
لَنَرٰيكَ فٖينَا ضَعٖيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْنَا
بِعَزٖيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطٖٓي اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ
وَرَٓاءَكُمْ ظِهْرِيًّا اِنَّ رَبّٖي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحٖيطٌ ﴿٩٢﴾

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا
اِنّ۪ي مَعَكُمْ رَق۪يبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ
فَاَصْبَحُوا ف۪ي دِيَارِهِمْ جَاثِم۪ينَ ﴿٩٤﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا ف۪يهَا اَلَا
بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

84. **Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı** (gönderdik). **Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin için O'ndan başka bir ilâh daha yoktur. Ölçüyü ve tartıyı da eksik yapmayın. Çünkü ben sizi bolluk içinde görüyorum ve sizin için kapsamlı bir günün azabından korkuyorum.**

85. **"Ey kavmim! Ölçü ve tartıyı tam olarak adalete uygun bir şekilde yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozguncular olarak fesat çıkarmayın.**

86. **"Eğer mü'min iseniz, Allah'ın geri bıraktığı** (kâr) **sizin için daha hayırlıdır. Her halükârda ben sizi gözetleyip kollamakla görevli değilim."**

87. **Dediler ki: "Ey Şuayb, babalarımızın taptıklarını bırakmamızı yahut mallarımızı dilediğimiz şekilde kullanmamızı yasaklamayı şu senin namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve akıllı birisin."**

88. **Dedi ki: "Ey kavmim, ne dersiniz, şayet ben Rabbim tarafından verilmiş bir delil üzere isem ve kendi katından bana güzel bir rızık vermişse? Ben, sizi yapmaktan men ettiğim şeyleri yaparak size muhalefet etmeyi istemiyorum; sadece gücüm yettiğince ıslah**

istiyorum. Muvaffak olmam ancak Allah'ın yardımıyla olacaktır; O'na tevekkül ettim ve sadece O'na yöneldim.

89. "Ey kavmim, bana karşı oluşunuz Nuh kavminin, Hud kavminin veya Salih kavminin başına gelen gibi bir musibeti sakın başınıza getirmesin. Aslında Lut kavmi de sizden çok uzak değildir."

90. "Rabbinizden bağışlanma dileyin sonra O'na yönelin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."

91. Dediler ki: "Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu iyi anlamıyoruz, seni de aramızda güçsüz biri olarak görüyoruz! Yakınların olmasaydı seni taşlayarak öldürürdük. Sen bizim için önemli biri değilsin ki."

92. Dedi ki: "Ey kavmim, benim yakınlarım Allah'tan daha mı önemli ki O'na sırt çevirdiniz? Şüphe yok ki Rabbim, yaptıklarınızı (bütünüyle) **kuşatmıştır."**

93. "Ey kavmim, elinizden ne geliyorsa yapın! Ben de yapacağımı yapıyorum. Kendisini perişan edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında göreceksiniz. Bekleyin, ben de sizinle birlikte bekliyorum."

94. Buyruğumuz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Zalim olanları ise korkunç bir çığlık yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

95. Sanki orayı şenlendirip de içerisinde yaşamamışlardı. Değme, Semûd kavmi nasıl kahrolduysa Medyen kavmi de kahrolsun!

Hz. Şuayb ve kavmi olan Medyen halkıyla aralarında geçeni anlatan bu bölüm, sûrede yer alan altıncı kıssadır. Medyen, Hicaz'ı Şam'a bağlayan ana yol üzerinde Akabe körfezine yakın bir yerleşim birimidir. Hz. Şuayb, Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Halkın ticaretle meşgul olduğu ve müreffeh bir hayat sürdükleri âyetlerden anlaşılmaktadır.

Hz. Şuayb da diğer peygamberler gibi halkını önce Allah'a iman ve O'na kulluk etmeye çağırdı. Çünkü başkasına haksızlık etmemeyi, başkalarının hakkını yememeyi ve her türlü ahlaksızlığı kökten çözmeyi sağlayacak olan, ancak sağlıklı bir imandır. İman etmek, Allah'ın var olduğuna inanmak değildir. Müşriklerin tamamı Allah'ın varlığına inanırlar. Önemli olan Allah'ın birliğine, yegâne itaat edilecek olduğuna, kısacası bütün isim ve sıfatlarına inanmaktır. Örneğin, Allah'ın sadece cezalandıran olduğuna inanmak, imandan istenen neticeyi hâsıl etmeyeceği gibi sadece mükâfatlandıran olduğuna inanmak da istenen neticeyi vermez. Yine Allah'ı sevmek yeterli olmadığı gibi

O'ndan korkmak da yeterli değildir. Bazı aracıların Allah'ın kararlarına etki ettiklerine inanılıyorsa böyle bir imanın da sosyal hayat üzerinde etkisi olmayacaktır.

Hz. Şuayb onları tevhit inancına çağırdığında, onların, küfürde ısrar eden bütün toplumlarda müşahede ettiğimiz kaba bir muhafazakârlık sergilediklerini görüyoruz. Bu sebeple *Ey Şuayb, babalarımızın taptıklarını bırakmamızı mı istiyorsun?* Anlamında sözler söylemişlerdir. Körü körüne geçmişlerinin peşinden gitmek ve onları yüceltmek iman edenlerin değil, inanmayanların takip ettikleri bir yoldur.

Dediler ki: "Ey Şuayb, babalarımızın taptıklarını bırakmamızı yahut mallarımızı dilediğimiz şekilde kullanmamızı yasaklamayı şu senin namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve akıllı birisin."

Belli ki Hz. Şuayb yumuşak huylulukla ve akıllı olmakla aralarında şöhret bulmuş biriydi. Ama onlara putlara tapmaktan vazgeçip sadece Allah'a kulluk etmeyi ve haksız yere mal kazanmanın doğru olmadığını söylediğinde, kısacası kendisine peygamberlik geldiğinde durum değişmiştir. Namaz kılması ve dini emirlere bağlanması sebebiyle onlara göre, artık beyni sulanmış ve akıllı kimselerin söylemeyeceği şeyler söylemeye başlamıştır. Onlara göre, akıllı kimse atalarının yolundan giden ve maddi çıkarlarını her türlü değerin üstünde tutan kişidir. Tevhit inancına bağlı olmayan kimselerin hayat felsefeleri ve iman edenlere bakışları her zaman böyle olmuştur; bundan sonra da böyle olacaktır.

Hz. Şuayb, kendi durumunu onlara arz edip elinde Allah'tan delil bulunduğunu söyleyerek onları bu delile değer vermeye çağırdıysa da bunun bir yararı olmamıştır.

"Ey kavmim bana karşı oluşunuz, Nuh kavminin, Hud kavminin veya Salih kavminin başına gelen gibi bir musibeti sakın başınıza getirmesin. Aslında Lut kavmi de sizden çok uzak değildir."

Hz. Şuayb, kavminin putlara tapmakta devam edip hakkı kabul etmeme konusunda ısrarcı olmasından, ölçü ve tartıda insanların haklarını yemelerinden ve bu olumsuz tavırlarından vazgeçmemeleri durumunda haklarında bilgi sahibi oldukları Nuh, Hud, Salih ve Lut kavimlerinin başlarına gelen felakete uğrayacaklarından haber vererek onları uyarıyor. Çünkü yüce Allah tabiat olaylarını kanun ve kurallara bağladığı gibi toplumların yükseliş ve gerilemelerini ve nihayet helak olup tarih sahnesinden silinmelerini de kanun ve kurallara bağlamıştır. İşte Hz. Şuayb, bu kanun ve kuralları göz önünde bulundurarak kavmine, yaklaşan tehlike konusunda uyarılar yapmakta ve onları tekrar tekrar tövbe etmeye çağırmaktadır: **"Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na yönelin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."**

Hz. Şuayb'ın onlara çağrısı açıktı; anlaşılmayacak bir tarafı yoktu. Ama kavmi, söylediklerini anlamazlıktan geliyor yahut önemseyip kulak vermedikleri için anlamıyorlardı. **"Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu iyi anlamıyoruz"** dediler. Kuşkusuz bu sözlerinde samimi olsaydılar mesele yoktu. Hz. Şuayb bir yolunu bulur, anlayacakları şekilde onlara anlatırdı. Onların asıl hedefi, Hz. Şuayb'ı konuşturmamak idi. İnancına güveni olmayan her insanın yaptığını yapmak istiyor, Şuayb'ı ortadan kaldırmayı düşünüyorlardı: **"Seni de aramızda güçsüz biri olarak görüyoruz! Yakınların olmasaydı seni taşlayarak öldürürdük. Sen bizim için önemli biri değilsin ki."** İnançlarına güvenleri olmayanlar, başkasının inancını gündeme getirmesine tahammül edemez. Şuayb'ın yakın akrabaları olmasaydı onu öldürmeye teşebbüs ederlerdi. Müfessirlerin belirttiklerine göre, Şuayb'ın yakın akrabalarına olan saygıları, onların dinlerini devam ettiriyor olmalarıydı.

Hz. Şuayb bir taraftan kavmini uyarmak, diğer taraftan da akrabalarına değil Allah'a güvenip tevekkül ettiğini hatırlatmak için şöyle dedi: **"Ey kavmim, benim yakınlarım Allah'tan daha mı önemli ki O'na sırt çevirdiniz? Şüphe yok ki Rabbim, yaptıklarınızı** (bütünüyle) **kuşatandır."** Ne var ki kavmi kulaklarını hakka tıkamıştı; onların kalbi de artık mühürlenmişti. Bu yüzden uyarılardan ibret almıyorlardı.

O zaman Şuayb onlara son sözlerini söyledi: **"Ey kavmim, elinizden ne geliyorsa yapın! Ben de yapacağımı yapıyorum. Kendisini perişan edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında göreceksiniz. Bekleyin, ben de sizinle birlikte bekliyorum."**

Hakka karşı gelmekte ısrar eden, insanların haklarını yemeye devam eden ve peygamberlerini tehdit eden Medyen halkının cezalandırılmasının vakti gelmişti:

"Buyruğumuz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Zalim olanları ise korkunç bir çığlık yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

Sanki orayı şenlendirip içerisinde yaşamamışlardı. Değme, Semûd kavmi nasıl kahrolduysa Medyen kavmi de kahrolsun!"

Daha önce de birkaç kez dikkat çekmiştik: Bir kavim topluca helak edilecekse o kavmin iyiliği emir ve kötülükten sakındırma görevlerini yerine getirmiş olan inançlı üyeleri bir şekilde oradan uzaklaştırıldıktan sonra geride kalanlar helak edilir. Burada da Hz. Şuayb ve iman edenler kendisiyle birlikte uzaklaştırıldıktan sonra kavminin geride kalanları helak edilmiştir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾
يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ
الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ
الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ
وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾

96. Musa'yı da âyetlerimizle ve apaçık bir delil ile gönderdik.

97. Firavun'a ve onun ileri gelenlerine. Ama onlar Firavun'un emirlerine uydular. Hâlbuki Firavun'un emirleri doğru değildi.

98. O kıyamet günü de kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Varılacak yer ne kötü bir yerdir!

99. Onlar burada da ahirette de lanete uğradılar. Verilen destek ne kötü bir destektir.

100. İşte bu anlatılanlar, sana hikâye ettiğimiz kentlerin haberleridir. O kentlerin bir kısmı hala duruyor bir kısmı ise biçilmiş ekin gibi (tamamen yok olmuş).

Musa da kendisinden önceki peygamberler gibi Allah'ın birliğini ve kendisinin gerçek bir peygamber olduğunu açıkça ortaya koyan delil ve mucizelerle Firavun ve onun ileri gelenlerine gönderilmişti. Firavun'un adamları bu delillere aldırmadan ilâhlık iddiasında bulunan Firavun'a uydular. Oysa Firavun'un bu iddiası hiçbir delile dayanmıyordu.

Âyetler kelimesi delil ve mucizeler anlamındadır. Âyetin devamındaki *apaçık delil* ile kastedilen, söz konusu âyetlerin içerdikleri delillerdir. Yani *apaçık delil,* âyetler kelimesini açıklamaktadır.

Bu şekilde gerçeklerden saparak birini önder seçenler, ahirette de önderlerinin peşine takılacak ve önderleri onları cehenneme götürecektir. Buna göre dünya hayatında lider olan kimseler ahirette de liderlik yapacaklardır. Şayet lider bu dünya hayatında hakka, adalete; kısacası Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir hayata götürüyorsa ahirette kendisine tabi olanların önüne geçip onları cennete götürecek, değilse cehenneme götürecektir. Bu sebeple kişinin kimle beraber olduğu; kimin peşine düştüğüne dikkat etmesi ahireti için de önemlidir.

Zalim liderlerin peşine takılanlar hem dünya hayatında lanete uğrarlar hem de ahirette bu yaptıklarından dolayı cezalandırılırlar. Çünkü ahirette de onların liderleri o kimseler olacak, kendileri de onların peşine takılarak cehenneme gideceklerdir.

"İşte bu anlatılanlar, sana hikâye ettiğimiz kentlerin haberleridir. (O kentlerin) **bir kısmı hala duruyor bir kısmı ise biçilmiş ekin gibi** (tamamen yok olmuş)**."**

Önceki milletlerin ve kentlerin başlarına gelenler ibret alınacak hususlardır. İbret alınması, sadece *"şöyle bir şehir varmış, o şehirde oturanlar şöyle zulmetmiş, Allah'ın emirlerine uymamış ve helak edilmişlerdir"* şeklinde bilgilenme anlamında değildir. Toplumlara hâkim kanunlar vardır ve söz konusu toplumsal kanunlar, geçmişte yaşamış milletlere ve onların yerleştikleri kentlere dair Kur'ân kıssalarında dile getirilmektedir. Asıl ibret konusu olan hususlar bu toplumsal kanunlardır. Toplumlar bu kanunları tespit edecekler ve kendilerinin de bu kanunlara tabi olacaklarını bilecekler.

Âyette sözü edilen şehirlerin hala duruyor olması, genelde kalıntılarının hala duruyor olmasıyla açıklanmıştır. Bazı müfessirler ise bununla hala şehir olarak işlevlerini yerine getirdiklerinin kastedildiğini söylemektedir.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَٓا اَغْنَتْ
عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّت۪ي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ
اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ شَد۪يدٌ ﴿١٠٢﴾

إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ
مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا
لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

101. Biz onlara zulmetmedik fakat kendi kendilerine zulmettiler. Allah'ın buyruğu geldiğinde, Allah'tan başka o taptıkları putları onlara hiç bir fayda vermedi; kayıplarını arttırmaktan başka bir işe yaramadı.

102. Rabbinin tepelemesi işte böyledir; zalim olan kentleri tepeledi mi, tepelemesi çok acıklı ve çok çetindir.

103. Ahiret azabından korkanlara bunda alınacak ibret vardır. O gün öyle bir gündür ki insanlar onda toplanacaktır ve o gün mutlaka görülecek bir gündür.

104. Biz o günü belirli bir sürenin dışında ertelemeyiz.

Yüce Allah bu dünya hayatında da ve ahirette de kimseye zulmetmez. Anlatılan şu kıssalarda cezalandırılan toplumlar, kendi yaptıkları sebebiyle cezalandırılmıştır.

Cezanın adil olabilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

a.) Suç işleyen kendi iradesiyle o suçu işlemiş olmalıdır.

b.) Suç ve ceza arasında bir denge olmalıdır.

c.) Suçlular arasında ayırım yapılmamalıdır.

d.) Suça tekabül eden cezanın, suç işleme konumunda olanlarca bilinme imkânı bulunmalıdır.

Yüce Allah'ın gerek dünyadaki ve gerek ahiretteki cezalandırmalarında bu şartlar bütünüyle mevcuttur.

Allah'ın bir toplumu cezalandırmasına dair buyruğu geldiğinde o toplumun Allah'a ortak koştukları şeylerin, cezalandırmayı engelleme güçleri yok-

tur. Onlara güvendikleri için de başka bir tedbir almadılar ve bu nedenle hüsranları daha da arttı.

Geçmişte peygamberlerini yalanlayanlar cezalandırılıp helak edilmişlerse sair zamanlarda benzeri toplumlar da aynı cezalarla cezalandırılacaklar demektir. (İbnu Kesir, IV, 349).

"Ahiret azabından korkanlara bunda alınacak ibret vardır. O gün öyle bir gündür ki insanlar onda toplanacaklardır ve o gün mutlaka görülecek bir gündür."

Ahirete iman etmek; yani insanın dünya hayatında yaptıklarının hesabını vereceğine inanması, dünya hayatı üzerinde çok etkili haksızlıklardan ve günahlardan en caydırıcı bir inançtır. Ahiret gününe iman etmeyen kişi, toplumların başına gelen bu tür felaketleri, salt tabiat olayları olarak görür ve bunlardan ibret almaz. (Ebu's-Suûd, III, 399). Oysa söz konusu tabiat kanunlarını yaratan da Allah'tır ve toplumları cezalandıran da yine O'dur.

Ahiret gününde bütün insanlar, melekler ve cinler, hatta bütün hayvanlar biraraya gelecek ve o günde hazır bulunacaklardır.

Hikmet gereği o gün, bütün canlılardan gizlenmiştir. Hiçbir canlı kıyametin kopacağı günü bilemez. Yüce Allah bunun bilgisini kendisine saklamıştır. Bilgisi yaratılmışlardan gizlenmiş olsa da o gün mutlaka gelecektir: **"Biz o günü belirlenmiş bir sürenin dışına ertelemeyiz."**

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۚ فَمِنْهُمْ
شَقِيٌّ وَسَع۪يدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ ف۪يهَا
زَف۪يرٌ وَشَه۪يقٌۙ ﴿١٠٦﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُر۪يدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا
الَّذ۪ينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

105. O gün geldiğinde O'nun izni olmadıkça kimse konuşamaz. Artık onlardan kimi mutsuzdur kimi ise mutludur.

106. Mutsuz olanlar cehennemdedir. Onların orada canhıraş, sesli sesli soluyuş ve hıçkırıkları vardır.

107. Gökler ve yer devam ettikçe onlar orada ebedi kalacaklardır: ancak Rabbin, dilerse o başka. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır.

108. Mutlu olanlar ise göklerle yer devam ettikçe kesintisiz bir lütuf olarak orada ebedi kalacaklardır. Ancak Rabbin dilerse o başka.

Kıyametin kopmasıyla birlikte imtihan dönemi kapanmış, hesap verme dönemi başlamıştır. İmtihan döneminde nasıl davranacakları insanların inisiyatifinde idi; bu dönemde kimseden izin almadan istedikleri şekilde davranırlardı. Çünkü imtihan, imtihan olacak kimsenin karar ve davranışlarında bağımsız olmasını gerektirir. Ama kıyametin kopmasıyla hesap verme dönemi başlamıştır; herkes susmuş sıranın kendisine gelmesini beklemektedir. Ve ancak kendisine izin verildiğinde konuşabilecektir.

Hesabın sonunda kimi mutsuzdur; dünya hayatında işlemiş olduğu kötülüklerin karşılığını gözüyle görmüştür. Onun varacağı yer cehennem olacaktır. Kimi de mutludur; dünya hayatında Allah'ın emirlerini yerine getirmenin ve yasak ettiklerinden uzak durmanın mükâfatını almıştır. Onun varacağı yer ise cennet olacaktır.

Hem cehennemdekiler için hem de cennettekiler için kullanılan **"göklerle yer devam ettikçe onlar orada ebedi kalacaklardır"** ifadesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Maverdi bu konuda sekiz farklı görüşün bulunduğunu söylemektedir. (Maverdi, II, 228). Söz konusu görüşlerin iki hareket noktası vardır. Bunlardan biri, burada sözü edilen gökler ve yerle ahiretteki gökler ve yerin mi yoksa bu dünya hayatındaki göklerle yerin mi kastedildiği meselesine dayanmaktadır. İkinci hareket noktası ise **"ancak Rabbin dilerse o başka"** istisna cümlesinin zamandan mı yoksa cehenneme gireceklerden mi istisna olduğu meselesidir. Ahiretteki göklerle yerin kastedildiğini söyleyenler, oradaki göklerle yerin ebedi oluşundan dolayı burada sürekliliğin anlatılmak istendiğini ve yapılan istisnanın da zamanla ilgili olduğunu belirtirler. (Taberî, XV, 481; İbnu Kesir, IV, 351; Ebu Hayyan, Vİ.456). Bu hayattaki göklerle yerin kastedildiğini söyleyenler ise cehennemin ebedi olmadığını söylerler. Çünkü bu hayattaki göklerle yer ebedi değildir. Bunlara göre cennet hakkında aynı ifadeler kullanılmış ise de cennettekiler orada ebedi kalacak-

lardır. Çünkü cennet için "**kesintisiz bir lütuf olarak**" kaydı konulduğundan, Allah'ın iradesi cennet hakkında ebedilik yönünde tecelli edecektir. Cehennem hakkında sürekliliği ifade eden ilave bir kayıt olmadığından cehennemin bir gün gelip son bulacağına işaret edilmektedir.

İstisnanın cehenneme gireceklerden yapıldığını söyleyenlere gelince bunların bir kısmı, cehennemdekilerin tamamının kastedildiğini söylerken bir kısmı da işledikleri günahlar karşılığında belli bir müddet cehennemde kaldıktan sonra cehennemden çıkarılacakların olacağını ve istisna ile de bu günahkârların kastedildiğini söylerler. Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen bir görüşe göre, çok uzun bir müddet geçip cehennemdekilerin tamamı çıkarıldıktan sonra cehennemin kapıları kapatılacak ve cehennemin sonu gelecektir. (Taberî, XV, 480). Bu görüş tabiinden bazı kimselerle daha sonra gelen bazı âlimler tarafından söz konusu ettiğimiz gerekçeye dayanarak savunulmuştur.

Sonuç olarak mesele Allah'ın dilemesine bırakıldığına göre, biz de kesin bir şey söylemekten kaçınalım. O'nun vereceği karar kuşkusuz en adil olanı olacaktır.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
اٰبَٓاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ
اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَاِنَّ
كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ اِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾
فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا اِنَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوٓا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ
النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ ثُمَّ

لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ
الَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذَّاكِرِينَ
﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

109. Şunların tapmakta oldukları şeylerden sakın şüphen olmasın. Onlar, babalarının ibadet ettikleri gibi ibadet ediyorlar. Biz de paylarını onlara kati surette eksiksiz vereceğiz.

110. Musa'ya da kitabı vermiştik; ancak onda da ihtilafa düşüldü. Şayet Rabbin tarafından daha önce verilmiş bir karar olmasaydı aralarında çoktan hükmedilmiş olurdu. Muhakkak ki onlar, ondan dolayı kuşkulu bir şüphe içindedirler.

111. Rabbin her birinin amellerinin karşılığını kesinlikle tam olarak verecektir. O, yaptıklarından haberdardır.

112. Öyleyse emrolunduğun gibi dosdoğru ol; seninle birlikte olup tövbe edenler de (dosdoğru olsunlar)**! Aşırı gitmeyin! O, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.**

113. Zulmedenlere meyletmeyin; yoksa size ateş dokunur. Allah'tan başka yardımcınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.

114. Gündüzün başında ve sonunda, bir de geceden az bir miktar geçtikten sonra namaz kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğütten pay çıkaranlara bir hatırlatmadır.

115. Sabret, şüphesiz ki Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.

lunmasından hem de insanların iç âlemlerindeki niyet ve düşüncelerinin bunda etkili olması ve bu hususların tespitlerinin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim bu kanun ve kurallara dikkat çekmekte ve bunlar üzerinde düşünmemizi istemektedir.

"Musa'ya da kitabı vermiştik; ancak onda da ihtilafa düşüldü..."

İhtilaf etmek insanlar için doğal bir durumdur. Hz. Musa'nın getirdiği kitaba da kimi inanmış kimi inanmamıştı. O halde ey Muhammed ve ey bütün Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim'e de bazıları iman edecek, bazıları iman etmeyecektir. Bir gerçek ne kadar apaçık olursa olsun onu inkâr eden çıkacaktır. Kimileri apaçık inkâr ediyor diye oracıkta hemen cezalandırılmaz. Allah insana mühlet verir, belki aklını başına alır diye. Hem, dünya hayatı imtihan yeri olduğuna göre asıl ceza ve mükâfat ahirette olacaktır. Allah orada iyilik yapanların da kötülük yapanların da amellerinin karşılığını tam olarak verecektir: **"Rabbin her birinin amellerinin karşılığını kesinlikle tam olarak verecektir. O, yaptıklarından haberdardır."**

"Öyleyse emrolunduğun gibi dosdoğru ol; seninle birlikte olup tövbe edenler de (dosdoğru olsunlar)**! Aşırı gitmeyin! O, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir."**

Her insanın doğru olması bir sorumluluktur ve önemlidir; ama bir peygamber için çok daha büyük bir sorumluluk demektir ve çok daha önemlidir. Çünkü peygamber, örnek alınan kişidir. Ayrıca onun inandırıcılığı ve kendisine duyulan güven de doğru olmasını, bu konuda asla taviz vermemesini gerekli kılmaktadır. Düşmana karşı başarılı olmanın anahtarı da doğruluktur.

Âyet, doğru olmanın yanında aşrı gitmemeyi de emretmektedir. Aşırılık, mutedil olmamanın zıddıdır; ifrat ve tefrite gitmek, mutedil davranmamaktır. Burada hangi konuda aşırı gidilmemesi belirtilmediğine göre, her konuda aşırıya gitmemek gerekir. Örneğin bir müşrike haksızlık etmek, onunla ilgili kararlarda adaletli davranmamak da aşırı gitmektir.

"Zulmedenlere meyletmeyin; yoksa size ateş dokunur. Allah'tan başka yardımcınız yoktur. Sonra, yardım da göremezsiniz."

الركون hafifçe meyletmek anlamındadır. Bütünüyle onlarla birlikte olmak yahut her yönden onlara destek olmak değildir. (Ebu's-Suûd, III, 395). Ayrıca *zalimler* değil de *zulmedenler;* yani kendilerinden zalimce bir fiil sadır olmuş olanlar denmektedir. Durum böyle olunca her zaman zulmedenlere destek olmanın ne denli yasaklanmış olduğunu siz düşünün. Âlimler buradaki yasağın, bu gibi kimselerle oturup-kalkmayı, heva ve heveslerine kapılmayı, onları ziyaret etmeyi, onlara yağcılık yapmayı, yaptıklarına rıza göstermeyi, onlara

benzemeyi, onlara özentiyi; onlar gibi giyinip onlar gibi oturup-kalkmayı ve övgü sözleriyle onları anmayı içerdiğini belirtmektedir. (Zamahşeri, III, 129; Ebu's-Suûd, III, 395). Bu sebeple Müslüman âlimler, idarecilerle oturup kalkmayı, onların sofralarında bulunmayı hoş karşılamamışlardır. Kuşkusuz dinden hiçbir şeyi gizlemeden yanlışlarını yüzlerine söyleyip onları uyaranlar başka. Ne var ki ne tarihte ne de günümüzde böyle davrananlara tahammül eden idarecilere rastlanır. Âlimlerin, özellikle yöneticileri zikretmeleri çoğunlukla yöneticilerin zulüm işine karışmalarından kaynaklanmaktadır. Yine bu sebeple âdil yönetici özel olarak övülmüştür.

"Gündüzün başında ve sonunda, bir de geceden az bir miktar geçtikten sonra namaz kıl."

Gündüzün başı ile sabah namazının kastedildiği konusunda alimler arasında ittifak vardır. *Geceden az bir miktar geçtikten sonra* ile de yatsı namazının kastedildiği de ittifaka yakın bir görüştür. Diğer namazla neyin kastedildiği konusunda ise çok fakļı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bu âyetin İsra gecesinden; yani beş vakit namazın belirlenmesinden önce indirilmiş olma ihtimalinden söz ederek sabah, akşam ve gece namazlarının kastedilmiş olabileceğinden söz ederler. (İbnu Kesir, IV, 355). Bazı müfessirler ise *Gündüzün başı* ile sabah ve öğle, *günün sonu* ile ikindi ve akşam namazlarının, *geceden az bir miktar geçtikten sonra* ile de yatsı namazının kastedildiğini söylemektedir. (Mukatil, II, 138).

Sonuç olarak bu âyette üç vaktin kastedildiğini anlayanlar âyetin miraç olayından önce indirildiğini ve o zaman aslında namazın iki vakit, gece namazıyla birlikte toplam üç vakit olduğunu bilahare miraç olayında namazın beş vakte çıktığını söylerler.

"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğütten pay çıkaranlara bir hatırlatmadır."

Namaza devam eden kişide zamanla kötülüklere ve günahlara karşı nefret duygusu gelişir. Böylece namaz kişiyi kötü davranışlardan uzaklaştırır. Kuşkusuz namazın rükünlerine riayet arttıkça ve kişi namazına bilinçli olarak devam ettikçe kötü davranışlardan o denli uzaklaşmış olur. Buna göre ibadetleri yerine getirmek, kötülükleri işlemeyi kişiye terk ettirir.

Bazı âlimler ise âyeti, yapılan ibadet ve iyiliklerin günahlara ve özellikle küçük günahlara terettüp eden cezayı ortadan kaldırdığı şeklinde yorumlamıştır. (Âlûsi, VIII, 296-2979.

"**Sabret, şüphesiz ki Allah, iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.**"

İstikamet üzere olmak o kadar kolay bir şey değildir. Kişinin istikamet üzere devam edebilmesi, öncelikle namaza devam etmesiyle mümkündür. Bu nedenle önceki âyette namazdan söz edildi. Bu âyette ikinci destek olarak sabır zikredilmektedir.

Hitap her ne kadar iman etmiş olanları içeriyor olsa da Peygamber (s.a.v.)'in kendisine yöneltilmiş olması, öncelikle kendisini teselli etmeyi amaçlamaktadır: Ey Muhammed, şu içinde bulunduğun durumun kolay katlanılabilir bir durum olmadığını biliyoruz. Ama buna katlanıp sabredersen, bilesin ki *Allah, iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez;* mutlaka seni mükâfatlandıracaktır.

فَلَوْلَا
كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ
فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ
رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ
فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ
لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوا

إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ
كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

116. Keşke sizden önceki nesiller içerisinden arta kalanlar yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan sakındırsalardı! Hakikat, kurtardıklarımızdan pek azı (böyle yapmıştır). **Zulmedenler ise içinde bulundukları refahın peşine takıldılar; onlar suçlu kimselerdi.**

117. Rabbin, halkı iyi olan ve iyilikleri tavsiye eden kentleri haksız yere helak edecek değildir.

118. Eğer Rabbin dileseydi elbette insanların tamamını tek bir ümmet yapardı. Ancak onlar ihtilaf etmekte devam ediyorlar.

119. Rabbinin merhamet ettikleri bunun dışındadır. Aslında Rabbin bunun için onları yarattı. Böylece Rabbinin, "cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözü gerçekleşti.

120. Peygamberlerin haberlerinden sana anlattığımız her şey gönlünü pekiştirmek içindir. Anlatılan bu haberlerle sana gerçek, iman edenlere de bir öğüt ve bir hatırlatma vardır.

121. İman etmeyenlere de şöyle de "Elinizden ne geliyorsa yapın; biz de elimizden geleni yapıyoruz.

122. Bekleyin bakalım, biz de bekliyoruz."

123. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na tevekkül et. Elbette senin Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

İlk âyette önceki kavimlerin helak sebeplerinden ikisi anlatılmaktadır. Bunlardan birincisi, aralarında iyiliği emredecek ve kötülükten sakındıracak kimsenin bulunmamasıdır. İkincisi ise toplumda imkân sahibi olanların zulmetmeleri ve refaha dalmalarıdır. Burada refaha dalmaktan maksat maddi zenginlik değildir. Hazlarını tatmin için maddi imkânlarını zevk ve sefaya harcamalarıdır.

Bir toplumda iyiliği emreden ve kötülüklerden sakındıranlar varsa ve o toplumda bunları dinleyecek kimseler mevcut ise o toplum helak olmaz. Ama

o toplumda bunların çağrısına icabet edecek kimse kalmamışsa bu görevi yapanlar bir şekilde o toplumdan uzaklaştırılır ve diğerleri helak edilir.

O halde helak edilen toplumlar, kendi yaptıkları nedeniyle helak edilir. Allah adildir. Helaki gerektiren davranışlarda bulunmadıkça bir toplumu helak etmez. Toplumların helak edilmeleri bazen toplumda işlenen suçlar nevinden cezalarla, bazen doğal afetlerle ve bazen de başka toplumlar eliyle gerçekleşir. Neticede kötülüklere, zulüm ve haksızlıklara batmış olan toplumların hâkimiyetleri son bulur; medeniyetleri nihayete erer ve başka bir toplum; başka bir medeniyet o topraklara hâkim olur: **"Rabbin, halkı iyi olduğu halde kentleri haksız yere helak edecek değildir."** O halde toplumlarda iyi insanların; yani iyiliği emreden ve kötülükten sakındıranların bulunması o toplumların sigortasıdır. Ama bu gibi kimselerin yok olması yahut etkinliklerinin susturulması toplumların felaketini hazırlar.

"Rabbin dileseydi, insanların tamamını tek bir ümmet yapardı. Onlar, ihtilaf etmekte devam ediyorlar."

Yüce Allah, cennet yolunu da açık bırakmıştır, cehennem yolunu da. Bu sebeple insanları ne hidayete zorlar, ne de sapıklığa; hidayeti de sapıklığı da seçen insanların kendileridir. Dünya hayatını imtihan yeri yapması, bunu gerekli kılmaktadır.

Yüce Allah'ın iyi insanları ve kötü kimseleri eşit şekilde veya belli oranlarda toplumlara bölüştürmesi ve böylece toplumları helak olmaktan yapay bir şekilde kurtarması da düşünülemez.

Kısacası Allah, yapay yollarla toplumlara müdahale etmez. O, insanlara seçme özgürlüğü vermiş, merhametinin bir sonucu olarak toplumlara uyarıcılar göndermiştir. Bundan sonrası toplumların bileceği bir şeydir.

"Rabbinin merhamet ettikleri hariç. Aslında Rabbin bunun için onları yarattı. Böylece Rabbinin, "cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözü gerçekleşti."

İnsanlar, fıtratları gereği birbirlerine karşı olumlu duygular besleyebildikleri gibi olumsuz duygular da besleyebilirler. Örneğin birbirlerine karşı haset besleyebilecekleri gibi birbirlerine yardımcı da olabilirler. Daha açık bir ifade ile insanlar birbirlerine karşı potansiyel olarak iyi duygulara da olumsuz duygulara da sahip olarak yaratılırlar. Yüce Allah, gönderdiği dini kurallarla insanlarda bulunan bu olumlu duyguların gelişmesi ve olumsuz duyguların depreşmemesine yardımcı olur. İşte bu olumlu duyguları gelişen insanlar Allah'ın merhametine mazhar olmuşlardır; aralarındaki haset ve çekişme gibi olumsuz duyguları bir tarafa bırakıp ihtilafa düşmeksizin birlik ve beraberlik için-

de yaşayabilirler. Ama imtihan için yaratıldıklarından olumlu duygularını geliştirenler olacağı gibi olumsuz duygularını geliştiren, birbirlerine zulmeden insanlar da olacaktır. Cehennem, bu olumsuz duygularını geliştirenlerle doldurulacaktır.

"Peygamberlerin haberlerinden sana anlattıklarımızın tamamı gönlünü pekiştireceğimiz şeylerdir. Anlatılan bu haberlerle sana gerçek, iman edenlere de bir öğüt ve hatırlatma vardır."

Sûrede peygamber kıssalarına yer verilmişti. Kuşkusuz Kur'ân-ı Kerim, tarihi bilgiler nakletmek için bu kıssalara yer vermemektedir. Âyette kıssalara Kur'ân'da yer verilmesinin amaçları özet olarak dile getirilmektedir. Şöyle ki:

a.) Peygamber kıssaları, Peygamber'in gönlünü ferahlatır ve moralini düzeltir. Önceki peygamberler de sıkıntı çekmiş, ümmetlerinin inkâr üzere ısrar etmelerine karşın sabırla tebliğlerine devam etmişlerdir. Peygamber, görevinde onları örnek alacaktır.

b.) Kur'ân'da anlatılan kıssaların tamamı gerçek olaylardan alınmış olaylardır. O halde Peygamber ve iman edenler bu kıssaları rahatlıkla örnek alabilirler.

c.) Başkalarının deneyimlerinden yararlanmak elbette kişinin ufkunu açar. Bu açıdan kıssalarda öğüt alınacak birçok yön bulunmaktadır.

Yapılması gerekenlerin hepsi yapıldığına göre, artık son söz, iman etmeyenlere şöyle seslenmektir: **"Elinizden ne geliyorsa yapın, biz de elimizden geleni yapıyoruz. Bekleyin bakalım, biz de bekliyoruz."**

"Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan haberdardır."

Yüce Allah hem iman edenlerin hem de inkâr edenlerin yapıp ettiklerini, içlerinde ne tasarladıklarını ve onları çevreleyen ortamı bütün detaylarıyla bilmektedir. Neticede iman eden de etmeyen de Allah'ın huzuruna çıkacak ve hesap verecektir. Bu dünya hayatında zulmeden, öteki dünyada bunun hesabını verecektir. Bunu bilmek, iman edenlere müjde, inkâr edenlere ise uyarıdır.

İndeks